จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2560

โดย

นายณัทธนัทธ์ เลี่ยวไพโรจน์

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสหวิทยาการ
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Ref. code: 25615624300025FTQ

จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2560

โดย

นายณัทธนัทธ์ เลี่ยวไพโรจน์

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสหวิทยาการ
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Ref. code: 25615624300025FTQ

THE IMAGINED COMMUNITIES OF “THAI NATION” IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS DURING 1957-2017

BY

MR. NUTTHANUT LEAWPIROJ

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF
THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF
DOCTOR OF PHILOSOPHY IN INTEGRATED SCIENCE
COLLEGE OF INTERDISCIPLINARY STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2018

COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

Ref. code: 25615624300025FTQ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วิทยาลัยสหวิทยาการ

ดุษฎีนิพนธ์

ของ

นายณัทธนัทธ์ เลี่ยวไพโรจน์

เรื่อง

จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2560

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ

เมื่อ วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2562

ประธานกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ _____
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์หลัก _____
(รองศาสตราจารย์ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ร่วม _____
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกษม เพ็ญภินันท์)

กรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ _____
(รองศาสตราจารย์ ดร. พิทยา สุวคันธ์)

กรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ _____
(อาจารย์ ดร. วุฒิพล วุฒิวรพงศ์)

คณบดี _____
(รองศาสตราจารย์ ดร. เดชา สังขวรรณ)

Ref. code: 25615624300025FTQ

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์	จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2560
ชื่อผู้เขียน	นายณัทธนัทธ์ เลี่ยวไพโรจน์
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ)
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	สาขาวิชาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์	รองศาสตราจารย์ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์
อาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกษม เพ็ญภินันท์
ปีการศึกษา	2561

บทคัดย่อ

ดุษฎีนิพนธ์เรื่องจินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2560 ศึกษาผ่าน 2 กรอบแนวคิดหลัก ได้แก่ กรอบแนวคิดเรื่อง Imagined Communities ของ Benedict Anderson เพื่อเปิดเผยจินตกรรมของชุมชนชาติไทยที่รับรู้ร่วมกันในแต่ละช่วงเวลาซึ่งก่อรูปขึ้นจากวาทกรรมความรู้ที่ปรากฏผ่านตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา และกรอบแนวคิดเรื่อง Biopower ของ Michel Foucault เพื่อตีแผ่ให้เห็นถึงปฏิบัติการของวาทกรรมความรู้นั้นในการธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางและชุดคุณค่าหลักของความเป็นชาติไทยรวมถึงการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ให้ก่อรูปปฏิบัติการภายในมโนสำนึกและไวยากรณ์ทางความคิดของแต่ละอัตบุคคลและองคาพยพของสังคมไทยนี้ได้

ข้อค้นพบหลักของดุษฎีนิพนธ์มีดังต่อไปนี้ ประการแรก แบบเรียนสังคมศึกษาเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจ (technology of power) ของรัฐและแตกตัวอนุภาคของอำนาจจนกลายเป็น Biopower ที่แผ่ซ่านกระจายอยู่ทุกหนแห่งดุจดังเส้นเลือดฝอย (capillary movement) ผ่านวินัยของวาทกรรมความรู้ที่ปรากฏในตัวบทของแบบเรียนสังคมศึกษาที่สร้างบรรทัดฐานการตัดสิน (normalizing judgement) เกี่ยวกับจินตกรรมของชาติไทย ประการที่สอง ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาได้คลี่คลายให้เห็นถึงปมเงื่อนอันสลับซับซ้อนที่พันผูกของปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) ที่เปลี่ยนแปรไปตามบริบทของยุคสมัย แต่เป็น “ความเปลี่ยนแปรที่ไม่แปรเปลี่ยน” ทั้งนี้เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยที่ขับเน้นผ่านเรื่องเล่ากระแสหลัก (metanarrative) ด้วยชุดคำอธิบายที่มีโครงสร้างแบบ

คู่ตรงข้าม (binary opposition) ที่ต่างกันออกไปตามบริบทของช่วงเวลาหนึ่ง ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึง “ความต่อเนื่องของความไม่ต่อเนื่อง” ซึ่งทำให้ทุกคนในชุมชนชาติไทยที่แม้จะเป็นผลผลิตจากยุคสมัยที่ต่างกัน แต่ก็สามารถรับรู้ถึงจินตกรรมชาติไทยอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ประการที่สาม แบบเรียนสังคมศึกษามิได้ทำหน้าที่เพียงสร้างองค์ความรู้ หากแต่ยังทำหน้าที่ในการฝึกฝนการเป็นคนไทยที่ถูกต้อง (correct training) ผ่านอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ของชุดวาทกรรมความรู้ เพื่อให้เกิดการควบคุมและสอดส่องแบบสรรพทัศน์ (panopticism) ที่ก่อเกิดภายในมโนสำนึกและเป็นการบริหารความคิดจิตใจ (Governmentality) ภายในตัวของอัตบุคคลนั้นเอง ก่อให้เกิดการสังเกตการณ์อย่างเป็นลำดับชั้น (hierarchical observation) รวมไปถึงการตรวจสอบ (the examination) ตนเองและผู้คนอื่นในชุมชนให้อยู่ภายใต้จินตกรรมชาติไทยชุดเดียวกัน ประการสุดท้าย เป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการมีอยู่ของแบบเรียนสังคมศึกษาคือการได้จัดวางสถานะของอัตบุคคลในชุมชนชาติไทยให้เป็นวัตถุของการศึกษา แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สถาปนา “ตัวตนคนไทย” (a THAI Subject) ให้แก่อัตบุคคลนั้นเกิดมโนสำนึกแบบองค์ประธาน (subjectivation) ในการสวมสถานะความเป็นคนไทยให้เข้ามาอยู่กับตัวตนของอัตบุคคล ท้ายที่สุดจินตกรรมชาติไทยกับอัตบุคคลถูกทำให้กลืนกลายเป็นเนื้อเดียวกันจนสามารถสร้างความรู้สึก ความภาคภูมิใจ การหวงแหนและกำหนดความเป็นความตายของชีวิตผ่านอัตบุคคลได้ กล่าวโดยสรุป แบบเรียนสังคมศึกษาได้เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจที่นำพาวินัยทางความรู้ของจินตกรรมชาติไทยเข้าไปจัดการร่างกาย จิตใจ ไวยากรณ์ทางความคิด รวมถึงจิตวิญญาณของอัตบุคคลในนามของ “คนไทย” อย่างโดยดุษณี

คำสำคัญ: แบบเรียนสังคมศึกษา, ชาติไทย, ชุมชนจินตกรรม, อำนาจเหนือชีวิต, ปฏิบัติการทางวาทกรรม

Dissertation Title	THE IMAGINED COMMUNITIES OF "THAI NATION" IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS DURING 1957-2017
Author	Mr. Nutthanut Leawpiroj
Degree	Doctoral of Philosophy
Major Field/Faculty/University	Integrated Science College of Interdisciplinary Studies Thammasat University
Dissertation Advisor	Associated Professor Chusak Pattarakulvanit
Dissertation Co-Advisor	Assistant Professor Kasem Phenpinant, Ph.D.
Academic Year	2018

ABSTRACT

This doctoral thesis – The Imagined Communities of "Thai Nation" in Social Studies Textbooks during 1957-2017 – is mainly studied through two concepts. The first concept is "Imagined Communities" by Benedict Anderson which is applied to expose the imagined communities of Thai nation as collectively perceived from time to time. These imaginaries are constructed through discourses that can be found in social studies textbooks. The second concept is "Biopower" by Michel Foucault. The application of this concept reveals the operation of these discourses that is conserving the core and dominant values of what Thai nation is. Moreover, it establishes the notion of "Being-Thais" that actively becomes consciousness and rationale of a subject and the whole society consequentially.

This doctoral thesis proposes four main discoveries. Firstly, social studies textbook is the state's "technology of power" which transforms into a "biopower" that is disseminated throughout the social body, similar to a capillary movement. This process is accomplished via the disciplinary knowledge as interpellated through the textbooks. Then, this knowledge is utilized to establish the "normalizing judgement" process of Thais' imagined communities. Secondly, the content of social

Ref. code: 25615624300025FTQ

studies textbook reveals the complex knot of a discursive practice that is changed in accordance with its temporality. However, such “changes” are “static”. These discursive practices always function as a conservator of a notion of the country, religions, and monarchy which are the core institutions of Thai nation-ness. This nation-ness is expressed through the metanarrative which its meaning and structure are constituted through the discursive system of binary opposition which can be different from time to time. The whole process reflects the continuation of “the continuance behind the discontinuation”. This continuation allows everybody in this Thai nation to presently perceive such national imaginary in a collective sense despite of being a discursive production produced from a different time. Thirdly, social studies textbooks not only institute a knowledge but also function as a “correct training” of being Thais through the disciplinary power of its discursive knowledge. Such training turns one’s consciousness into a subject of “panopticism” that controls one’s subjectivity – subjected to the “Governmentality”. This leads to the process of “hierarchical observation” and “the examination” that is performed or surveilled actively by oneself upon oneself and oneself upon others as to bind everyone under the same imaginary of Thais’ nation. Lastly, the ultimate objective of social studies textbook is to subject every individual within Thai nation into a case and subjectivize “a THAI Subject” into that individual. Finally, a subject and the imaginary, of Thai nation, are melted into one another to the extent that it can create a feeling, a pride, or a cherishment that has a power to determine the life-and-death over a person. In conclusion, social studies textbooks are the technology of power that introduces the disciplinary knowledge of Thais’ imagined communities into an individual. It then disciplines a person’s body, subjectivity, rationale, and even a soul of that individual masqueraded under the name of “Being-Thais”, turning an individual into “Thais” completely.

Keywords: Social studies textbook, Thai nation, Imagined communities, Power over life-and-death, Discursive practice.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ คงมิอาจถือกำเนิดขึ้นมาได้ หากมิได้รับความเมตตาอย่างถึงที่สุด จากอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่าง “สุดซึ้ง”

รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกษม เพ็ญภินันท์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ร่วมกันมอบ “จิตวิญญาณ” และ “ปัญญาญาณ” ของงานเล่มนี้ให้แก่ผู้วิจัย จนเกินกว่าขอบเขตที่ภาษาจะล่วงเข้าไปเอื้อนเอ่ยมากกว่าการกล่าวคำว่า “ขอบพระคุณ” ได้

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี ประธานกรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ ดร. พิทยา สุวคันธ์ และอาจารย์ ดร. วุฒิพล วุฒิวรพงศ์ กรรมการสอบที่ช่วยเสนอแนะให้ความคิดเห็นที่ช่วยพัฒนางานเล่มนี้ให้ออกมาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ที่ให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคทั้งปวงของการจบการศึกษานี้

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น 12 สหวิทยาการทั้ง 3 ท่าน ที่ร่วมกันฟันฝ่า ช่วยเหลือและเตือนกันและกัน รวมถึงให้กำลังใจ ทำให้มาถึงจุดในวันนี้ได้

ขอขอบคุณ บุคคลอีกหลายคนที่มิสามารถเอ่ยได้หมดในที่นี้ ที่ช่วยทำให้งานเล่มนี้ถือกำเนิดออกมาได้

ขอบคุณตัวเองที่สามารถเข็ญตัวเองอย่างถึงที่สุดจนงานออกมาได้ งานเล่มนี้คือการต่อสู้กับตัวเองครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งของชีวิตและงานเล่มนี้ถือกำเนิดขึ้นบนสติและปัญญา “เท่าที่จะมีอยู่” ณ ขณะเขียนนี้ ท่ามกลางเงื่อนไขและแรงกดดันต่าง ๆ ที่รายล้อมและชวนพาให้จิตตก สติแตก ปัญญากระเจิงได้อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นความผิดพลาด ช่องโหว่ และความอ่อนด้อยต่าง ๆ ของงานเล่มนี้ที่จะออกสู่สายตาผู้อื่นที่สนใจต่อไป ผู้วิจัยขอน้อมรับทุกประการไว้แต่เพียงผู้เดียว

สุดท้าย ขอขอบพระคุณพระเจ้า เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือพลังอะไรก็ตามที่มองไม่เห็นทั้งหมด ที่ตอบรับคำภาวนาของผู้วิจัย และทำให้ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงก้นบึ้งว่า นอกจากสติและปัญญาแล้ว “ดวงชะตาและปาฏิหาริย์” นั้นมีอยู่จริง!

นายณัทธนัทธ์ เลี่ยวไพโรจน์

Ref. code: 25615624300025FTQ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	9
1.3 คำถามและสมมติฐานของงานวิจัย	9
1.4 ระเบียบวิธีและขอบเขตของงานวิจัย	10
1.4.1 ขอบเขตทางด้านหน่วยของการวิเคราะห์ในงานวิจัย	10
1.4.2 ขอบเขตทางด้านเวลาหรือการจัดแบ่งช่วงเวลาในงานวิจัย	11
1.4.3 การกำหนดและแบ่งช่วงเวลาของแบบเรียนสังคมศึกษาในงานวิจัย	11
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย	14
1.6 สำรวจสถานภาพองค์ความรู้ที่ศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมหรืออุดมการณ์ของรัฐผ่านแบบเรียนและปริทัศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	14
1.6.1 แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับ “แบบเรียน”	14
1.6.2 สำรวจสถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนในประเทศไทย	17
1.6.2.1 งานที่มุ่งเน้นศึกษามโนทัศน์ “ชาติไทย” ในแบบเรียน	19

Ref. code: 25615624300025FTQ

1.6.2.2 งานที่มุ่งเน้นศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านองค์ความรู้หรือทัศนคติที่ไทยมีต่อประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแบบเรียน 23
1.6.2.3 งานที่มุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแบบเรียนกับการเมืองหรืออำนาจรัฐ 26
1.7 กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาและปริทัศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 30
1.7.1 แนวคิด Imagined Communities ของ Benedict Anderson 31
1.7.2 แนวคิด Biopower ของ Michel Foucault 38

บทที่ 2 จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500 ถึง 2510 48

2.1 จินตกรรมหลักของชุมชน “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2510 48
2.2 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษากับกระบวนการประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510 55
2.2.1 “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2510 56
2.2.2 “ความมั่นคงของชาติ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2510 60
2.2.3 “สมัยพัฒนา” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 65
2.2.4 “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2510 70
2.2.4.1 ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ 71
2.2.4.2 ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์กับชุมชนชาติไทย 72
2.3 แบบเรียนสังคมศึกษากับสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510 77
2.3.1 การกลืนกลายให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นเรื่องของ “ชีวิต” คนไทยทุกคน 78
2.3.2 การผูกโยงระหว่างสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์กับประชาชน 81
2.4 แบบเรียนสังคมศึกษากับเหตุผลและวิธีการของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510 84

Ref. code: 25615624300025FTQ

2.5 แบบเรียนสังคมศึกษากับการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ให้ก่อรูปและปฏิบัติการภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยในทศวรรษที่ 2500-2510 88
2.5.1 การสถาปนาตัวตนคนไทยผ่าน “น้ำใจไทย” 89
2.5.2 การสถาปนาตัวตนคนไทยผ่าน “นิยมไทย” 92
2.5.2.1 ความนิยมไทยผ่านสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 93
2.5.2.2 ความนิยมไทยผ่านสมัยพัฒนา 97

บทที่ 3 จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2520 ถึง 2530 104

3.1 จินตกรรมหลักของชุมชน “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 104
3.2 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษากับกระบวนการประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530 109
3.2.1 “ความมั่นคงของชาติ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 110
3.2.2 “โลกาภิวัตน์และเสือเศรษฐกิจ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 113
3.2.3 “ภูมิภาคนิยม” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 119
3.2.4 “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 126
3.3 แบบเรียนสังคมศึกษากับสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530 135
3.4 แบบเรียนสังคมศึกษากับเหตุผลและวิธีการของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530 140
3.4.1 โฉมหน้าศัตรูจากความรู้เรื่อง “เพื่อน” 141
3.4.2 ความเป็นชาติไทยในกระแสโลก 144
3.4.3 จินตภาพ “ชนบท” กับการเป็น “อู่” ของความเป็นไทย 146
3.5 แบบเรียนสังคมศึกษากับการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ให้ก่อรูปและปฏิบัติการภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยในทศวรรษที่ 2520-2530 155
3.5.1 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่ “สู้ศึกศัตรู” 156
3.5.2 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่ “ตื่นรู้ทางปัญญา” 165

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทที่ 4 จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2540 ถึง 2560 174

4.1 จินตกรรมหลักของชุมชน “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2540-2560 175

4.2 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษากับกระบวนการประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 180

4.2.1 “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2540-2560 184

4.2.2 “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2540-2560 192

4.2.3 “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 196

4.2.4 “ค่านิยม 12 ประการ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2540-2560 212

4.3 แบบเรียนสังคมศึกษากับสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 217

4.4 แบบเรียนสังคมศึกษากับเหตุผลและวิธีการของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 226

4.4.1 การธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียง 226

4.4.2 การธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ 233

4.5 แบบเรียนสังคมศึกษากับการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ให้ก่อรูปปฏิบัติการภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 236

4.5.1 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่แท้จริงแบบ “คนไทยที่รากเหง้า” 237

4.5.2 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่แท้จริงแบบ “คนไทยที่เทิดทูนสถาบัน” 244

บทที่ 5 บทสรุป 254

รายการอ้างอิง 264

ประวัติผู้เขียน 284

Ref. code: 25615624300025FTQ

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1.1	แสดงปีการศึกษาแรกและปีการศึกษาสิ้นสุดของการบังคับใช้หลักสูตรการศึกษาวิชาสังคมศึกษา	12
2.1	แสดงรายการสอนหรือเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในหลักสูตร พ.ศ. 2503, พ.ศ. 2518, และ พ.ศ. 2520	50
3.1	แสดงเนื้อหารายวิชาสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2520-2530	107
3.2	แสดงความแตกต่างระหว่างการผลิตแบบพื้นบ้านและแบบชำนาญเฉพาะอย่าง	151
3.3	แสดงคู่ตรงข้ามระหว่างภาพของชาติไทยและภาพของศัตรูต่อความมั่นคงของชาติไทย ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520	164
3.4	แสดงการขับเน้นคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านภัยโลกาภิวัตน์	170
4.1	แสดงการเปรียบเทียบจุดหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551	177
4.2	แสดงมาตรฐานการเรียนรู้ที่ปรากฏจินตกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ในหลักสูตร พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2551	179
4.3	แสดงการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างจุดเน้นและขอบข่ายรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง และค่านิยม 12 ประการของ คสช.	182
4.4	แสดงการนำเสนอคู่ตรงข้ามเพื่อขับเน้นความเป็นเศรษฐศาสตร์แบบไทยที่มีคุณค่าเหนือกว่าเศรษฐศาสตร์แบบตะวันตก ผ่านตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560	188
4.5	แสดงนัยยะของกลวิธีการเล่าเรื่องของตัวบทแบบคู่แย้ง เพื่อขับเน้นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560	208
4.6	แสดงภาพคู่ตรงข้ามของปฏิบัติการทางภาษาที่สร้างจินตภาพให้กับชนบทผ่านคำว่าท้องถิ่นและคำว่าชนบท ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560	235

Ref. code: 25615624300025FTQ

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	แสดงเสาหลักและชุดความรู้ที่ประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510	55
2.2	แสดงถึงคุณค่าของการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยแบบ “ติดตั้ง” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510	102
3.1	แสดงเสาหลักและชุดความรู้ที่ประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530	110
3.2	แสดงถึงคุณค่าของการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยแบบ “ต่อเติม” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530	172
4.1	แสดงเสาหลักและชุดความรู้ที่ประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560	184
4.2	แสดงสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่รวมร่างอยู่ภายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	218
4.3	แสดงการนำเสนอของตัวบทเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงความรักชาติ	245
4.4	แสดงการนำเสนอของตัวบทเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในศาสนา	247
4.5	แสดงการนำเสนอของตัวบทเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์	248
4.6	แสดงถึงคุณค่าของการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยแบบ “ตัดแต่ง” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560	252

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

"แบบเรียนไม่ใช่ผู้สร้างความดาษทางความคิด (platitude) แต่แบบเรียนเป็นผู้รวบรวมความดาษทางความคิดจากสังคมมาบรรจุไว้อย่างเป็นระบบเท่านั้น" (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557, น. 73)

ข้อความข้างต้นนั้นมาจากงานชิ้นสำคัญที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาติกับแบบเรียนในงาน ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งพัฒนามาจากปาฐกถาที่แสดง ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2534 อันเป็นปีสิ้นสุดของสงครามเย็นและการผลิบานของเสรีประชาธิปไตยพร้อม ๆ กับการพยายามแสวงหาความหมายหรือหน้าตาของ "ชาติ" เพื่อทำความเข้าใจรวมถึงการจัดวางสถานะหรือตำแหน่งแห่งที่ของ "ชาติ" ท่ามกลางกระแสประชาธิปไตยและท่ามกลางประชาคมโลก งานชิ้นนี้กลายเป็นต้นธารที่สำคัญให้กับงานที่ศึกษาอุดมการณ์ของรัฐกับแบบเรียนตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งรวมถึงงานศึกษาเล่มนี้ และแม้เวลาจะล่วงเลยผ่านมาเกือบสองทศวรรษแล้ว แต่ดูเหมือนว่าแก่นแกนของบทวิเคราะห์ที่นิธิได้เสนอไว้ดูจะยังคงทำงานอยู่มิได้แปรเปลี่ยน แต่คำถามที่เกิดขึ้นตามมาคือ ความมิได้แปรเปลี่ยนดังกล่าวได้ปิดบังอำพรางหรือสร้างภาพหยุดนิ่งจนทำให้เราละเลยความเคลื่อนไหวอื่นที่ซ่อนอยู่หรือไม่ และหากการมิได้แปรเปลี่ยนนั้นเป็นความจริงดังที่กล่าวนี้ ก็เป็นสิ่งที่น่าคิดว่าเพราะเหตุใดจึงไม่แปรเปลี่ยน รัฐราชการมีอำนาจเหนือเวลาจนสามารถสั่งการหยุดเวลาความแปรเปลี่ยนต่าง ๆ เกี่ยวกับ "ชาติ" ได้จริงหรือ คำถามเหล่านี้ชวนให้กลับไปทบทวนถึงระเบียบวิธีการศึกษากรอบแนวคิดรวมถึงวัตถุที่นิธิใช้ในการศึกษา โดยนิธิใช้กรอบแนวคิด Imagined Communities ของ Benedict Anderson ที่มองว่าชาติเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นมิใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มาเป็นกรอบในการมอง "ความไม่ธรรม - ชาติ" ผ่านแบบเรียนเฉพาะระดับชั้นประถมศึกษาและศึกษาเฉพาะแบบเรียนวิชาภาษาไทย มีวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.) และวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สลน.) มาประกอบเล็กน้อย เพื่อสำรวจดูความหมายและหน้าตาของ "ชาติ" ที่รัฐราชการสร้างผ่านแบบเรียนดังกล่าวนี้ แต่ทว่าแบบเรียนเพียงวิชาภาษาไทยและ สปช. หรือ สลน. ของระดับประถมศึกษา สามารถเป็นภาพแทนหรือสร้างบทสรุปที่หนักแน่นเกี่ยวกับชาติในแบบเรียนได้เพียงใด และการใช้แบบเรียนภาษาไทยที่เป็นเสมือนกระจก สะท้อนโฉมหน้าของชาติไทยอย่างตรงไปตรงไปมา อันเป็นหน้าที่การทำงาน "ปกติ" ของแบบเรียนวิชาภาษาไทยในการปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นชาติไทยอยู่ในตัวเองอยู่แล้วนั้นอาจเป็นการลดทอนความซับซ้อนของกระบวนการก่อรูป

Ref. code: 25615624300025FTQ

หน้าตาก่อนปรากฏผ่านกระจก หรืออาจทำให้ละเลยที่จะมองไปสู่กระจกบานอื่นที่กำลังเผยให้เห็นเรือนร่างของชาติจากหลากหลายทิศทาง กล่าวโดยสรุปแล้ว งานของนิธินั้นอาจละเลยบริบทที่รายล้อมอันเป็นแรงปะทะที่สำคัญให้กับการปรับโฉมหน้าของชาติรวมถึงการ “โต” ขึ้นของชาติ ความดาษทางความคิดที่บรรจุไว้ในแบบเรียนดังที่นิธิว่าไว้นั้น อาจมิได้ “ดาษ” อย่างที่กล่าวไว้ก็เป็นได้ กล่าวอีกแบบคือ เราอาจกำลัง “รู้จักชาติน้อยเกินไป” หรือไม่?

หาก “ชาติ” เป็นชุมชนจินตกรรมดังที่ Benedict Anderson เสนอไว้ (Anderson, 2006) รัฐสมัยใหม่จึงมีหน้าที่ในการสร้างชุมชนจินตกรรมนั้น เพื่อรองรับกับอำนาจอธิปไตยของรัฐตน แต่การจะเกิดชุมชนจินตกรรมที่ว่านั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ประชากรในรัฐต้องมีภาพหรือมโนสำนึกร่วมกัน อย่างน้อยประชากรในรัฐต้องเกิดการ “รับรู้” ในจินตกรรมชุดนี้ ไปจนถึงการยอมรับว่ามีอยู่จริง รัฐสมัยใหม่จึงใช้กระบวนการทางการศึกษาเข้ามาทำหน้าที่นี้ผ่านสนามทางการที่สำคัญอย่างพื้นที่โรงเรียน โดยรัฐได้ทำการผลักเป้าประสงค์และเจตนาของรัฐในการสร้างการรับรู้นี้ผ่านหลักสูตรการศึกษาหนึ่ง ๆ และหลักสูตรดังกล่าวจะถูกตีแผ่ออกมาเป็นเนื้อหาสาระความรู้ลงใน “แบบเรียน” และแบบเรียนที่จะทำให้ได้เห็นถึงโฉมหน้าของ “ชาติไทย” ผ่านกระจกที่หลากหลายบานมากขึ้นนั่นคือ “แบบเรียนสังคมศึกษา” โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาที่จะเน้นย้ำจินตกรรมชาติไทยนี้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

หากกล่าวตามแนวคิดของ Benedict Anderson แบบเรียนก็เป็นดุจดังสิ่งพิมพ์หนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากปรากฏการณ์ทุนนิยมการพิมพ์ (print capitalism) ซึ่งเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการพิมพ์ในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมาที่ก่อให้เกิดอุตสาหกรรมสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อาทิ หนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมากขึ้น ทำให้มวลชนสามารถเข้าถึงผ่านทุนที่ตนมี อย่างไรก็ตาม Anderson ได้พบว่า ทุนนิยมการพิมพ์นี้สนับสนุนการก่อตัวของรัฐชาติสมัยใหม่ด้วยการเป็นเครื่องมือทางภาษาในการถ่ายทอดภาษาประจำชาติ รวมไปถึงการก่อรูป “ชาติ” ที่เป็น “Imagined Communities” อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นมา รัฐจึงใช้ทุนนิยมการพิมพ์ดังกล่าวในการนำมาทำให้พลเมืองในขอบเขตรัฐชาติสามารถเข้ามาร่วมในอุดมการณ์แกนกลางหรือร่วมสมาทานในระบบชุดคุณค่าบางประการผ่านระบบการศึกษาซึ่งเป็นอำนาจนำ (Hegemony) ที่มองไม่เห็นดังแนวคิดของ Antonio Gramsci เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐจึงใช้ทุนนิยมการพิมพ์ในการสร้าง “แบบเรียนมาตรฐาน” หรือ “แบบเรียนทางการ” ในการเผยแพร่ภาษาประจำชาติ เผยแพร่ ปลูกฝัง กล่อมเกลาอุดมการณ์ที่รัฐต้องการลงไปในเนื้อหาหรือข้อความต่าง ๆ ของแบบเรียนเพื่อให้พลเมืองที่เป็นผู้เรียนได้ซึมซาบเจตจำนงของรัฐผ่านระบบการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน แบบเรียนจึงเป็นผลผลิตทางสังคม วัฒนธรรมที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐเป็นการโฆษณาชวนเชื่อจากรัฐ รวมไปถึงเป็นเครื่องมือในการสร้างและรักษาอำนาจทางการเมืองด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรมความรู้ที่ปรากฏผ่านภาษาในตัวบทหรือ

Ref. code: 25615624300025FTQ

เนื้อหาสาระในแบบเรียน ด้วยเหตุนี้ แบบเรียนจึงกำลังทำหน้าที่ปฏิบัติการทางเทคโนโลยีแห่งอำนาจรัฐเพื่อสร้างชุมชนจินตกรรมหนึ่งขึ้นมาในมโนภาพแห่งการรับรู้ของผู้คนในสังคม

ความน่าสนใจในการศึกษาแบบเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษานั้น นอกจากจะทำให้เราได้เห็นวิธีการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับชุดคุณค่าหรืออุดมการณ์แห่งชาติไทยหรือความเป็นไทยที่ปรากฏผ่านตัวอักษรที่ร้อยเรียงโลดแล่นอยู่ในหน้าแบบเรียนแต่ละเล่มแล้ว เรายังสามารถค้นพบวิธีการในการปรับตัว ต่อรองกับสภาพบริบทหรือพลวัตที่กำลังเกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่มาเป็นแรงปะทะกับแก่นแกนคุณค่าหรืออุดมการณ์หลักของชาติไทยได้อีกด้วย ซึ่งทำให้เราได้เห็นว่าแม้รัฐจะมีอำนาจในการกำหนดหลักสูตร รวมไปถึงการควบคุมเนื้อหาภายในแบบเรียนที่ต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการที่ทำให้เราเล็งเห็นถึงการรวมศูนย์และผูกขาดอำนาจในการสถาปนาชุดองค์ความรู้หนึ่ง ๆ หากแต่อำนาจนั้นเกิดขึ้นผ่านสนามแห่งการต่อรอง ความพยายามในการประนีประนอมหรือยืนหยัดแข็งกร้าว การนำกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกมาสร้าง คำอธิบายชุดใหม่ให้อยู่ภายใต้กรอบแก่นแกนแห่งความเป็นชาติไทย ตรงจุดนี้ที่ทำให้แบบเรียนสังคมศึกษามีความน่าสนใจที่โดดเด่นไปกว่าวิชาอื่น ๆ แม้กระทั่งวิชาภาษาไทยที่ในตัวบทของแบบเรียนไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวหรือรับมือกับพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่มาปะทะกับชุดคุณค่าของชาติไทยหรือความเป็นไทยตรงนี้ได้ชัดเจนและแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยมอย่างตรงไปตรงมา

“แบบเรียนสังคมศึกษา” ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกในช่วงทศวรรษที่ 2500 นับตั้งแต่มีการกำเนิดหลักสูตร พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ตามมาด้วยหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2518 หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ที่ใช้อยู่ในขณะปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) โดยไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรในช่วงเวลาใด ประเด็นแกนกลางที่มีร่วมกันนั้นคือการสร้างจินตกรรมของชาติไทย การจัดวางสถานะของสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยและการธำรงรักษาไว้ซึ่งระบบชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทย หากแต่การเกิดขึ้นของหลักสูตรหนึ่ง ๆ ในแต่ละช่วงเวลาย่อมมีบริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยผลักดันสำคัญ คณะกรรมการยกร่างหลักสูตรที่รัฐราชการอย่างกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งขึ้นมานั้น ย่อมต้องมีทิศทางในการเล็งเห็นถึงปัญหาเชิงอุดมการณ์ร่วมกันกับรัฐในขณะนั้น ด้วยเหตุนี้แม้ตัวหลักสูตรทุกหลักสูตรจะต้องรักษาอุดมการณ์ชาตินิยมที่ผูกโยงกับสถาบันหลักของชาติ อย่างชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นแก่นแกน แต่เมื่อเราลงไปดูในรายละเอียดของเนื้อหาตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา เราย่อมเล็งเห็นได้ว่า เนื้อหามีความพยายามในการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยหนึ่ง ๆ เสมอ มีการให้น้ำหนักหรือความสำคัญต่อเรื่องหนึ่งที่ต่างกันออกไป

Ref. code: 25615624300025FTQ

ขอทำความเข้าใจร่วมกันในเบื้องต้นว่า ตัวบทที่เป็นเนื้อหาสาระที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษานั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ กล่าวคือ ส่วนหนึ่งเป็นการให้ข้อมูลเชิงวิชาการตามเนื้อหาสาระนั้น ๆ หรือที่เรียกว่า “วิทยาการความรู้” ทัศนคติ โลกทัศน์ผ่านการอธิบายของผู้เขียนแบบเรียนแต่ละเล่มที่ได้ค้นหาข้อมูลมา แต่อีกส่วนหนึ่งคือการสอดแทรกอุดมการณ์ผ่านแนวคิดหรือประสบการณ์ภูมิหลังการรับรู้ ทัศนคติหรือฐานคิดของผู้เขียนแบบเรียนเองด้วย ซึ่งโดยทั่วไปผู้เขียนแบบเรียนจำเป็นต้องผลิตชุดส่วนอุดมการณ์ให้สอดคล้องกับเจตนาของรัฐจึงจะได้รับใบอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้เป็นแบบเรียนในสถานศึกษาได้ ในส่วนนี้จึงสามารถฉายภาพให้เห็นได้ว่าจินตกรรม “ชาติไทย” ที่รัฐต้องการและอนุญาตให้ก่อเกิดนั้นต้องเป็นไปในทิศทางใด

แบบเรียนสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2500 จนถึงทศวรรษที่ 2510 ขับเน้นไปที่ “ความมั่นคง” ของชาติอย่างมาก การยกชูอุดมการณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ดำเนินการไปอย่างเข้มข้นผ่านสาระความรู้ในวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ความมั่นคงดังกล่าวดำเนินไปในทิศทางและให้น้ำหนักกับความมั่นคงทางการเมืองและการทหาร เพื่อทำหน้าที่ถอดรื้อชุดอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมหรือเผ่าพันธุ์นิยมของคณะราษฎรที่มีมาก่อนหน้ารวมถึงการร่วมกันป้องกัน “ภัยคอมมิวนิสต์” ที่จะทำให้สถาบันต่าง ๆ ของชาติเกิดความสั่นคลอน อุดมการณ์ชาตินิยมในระยะนี้จึงเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเผด็จการทหารนิยมนั่นคือ การทำให้ประชากรดุจดัง “พลทหาร” ที่ต้องอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้นำเผด็จการทหาร พร้อมรับคำสั่งและปฏิบัติตาม เนื้อหาในแบบเรียนช่วงเวลาดังกล่าวจึงมุ่งเป้าไปในเชิง “สอนสั่ง” ให้ประชากรรู้จักหน้าที่พลเมือง มีศีลธรรมในเชิงพุทธศาสนาดังที่รัฐต้องการ การปลูกฝังความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย ด้วยการขับเน้นประวัติศาสตร์แบบมหาบุรุษในแบบเรียนประวัติศาสตร์ ความโดดเด่นของชาติไทยที่เป็นเอกราชมาโดยตลอดด้วยพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ การฉายภาพถึงความเป็น “กษัตริย์นักรบ” ผ่านการเรียนประวัติศาสตร์ประเทศข้างเคียงที่เป็นศัตรูของไทย นอกจากนี้เนื้อหาในแบบเรียนช่วงเวลานี้ยังจำเป็นต้องขับเน้นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพราะเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยรองรับ “ความมั่นคง” ของชาติในช่วงเวลานี้

กล่าวโดยสรุปคือ ในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2500-2510 นี้ จินตกรรมของชาติไทยนั้นยึดโยงไว้กับความมั่นคงภายในประเทศผ่านการธำรงรักษาไว้ซึ่งสามสถาบันคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ บริบทแห่งความเปลี่ยนแปลงภายนอกที่เกิดขึ้น ยังไม่เป็นแนวปะทะมากพอกับจินตกรรมชาติไทยที่รัฐปรารถนา กล่าวคือ ท่ามกลางบริบทของสงครามเย็น การดำเนินนโยบายตามสหรัฐอเมริกา และการคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติในเวลานั้น สอดรับไปในทิศทางเดียวกันกับอุดมการณ์ชาตินิยมที่รัฐไทยปลูกฝังหรือกล่อมเกลาประชากรภายในรัฐตน ภาพของการปรับตัวและต่อรองจินตกรรมชาติไทยจึงยังเห็นไม่ชัดเจน แต่อย่างน้อยจินตกรรมของชาติไทยในช่วงเวลานี้ได้กลายเป็นการ “ติดตั้ง” เค้าโครงจินตกรรมของชาติไทยหลักให้กับประชากรในรัฐเรื่อยมาตลอดจน

Ref. code: 25615624300025FTQ

กระทั่งถึงทศวรรษที่ 2560 ดังนั้นหากใครก็ตามที่มีจินตกรรมชาติไทยที่ต่างออกไปจากนี้ ย่อมต้องเป็น "ภัยต่อความมั่นคงของชาติ" ตามจินตกรรมของชาติที่ได้ทำการ "ติดตั้ง" มาตั้งแต่ช่วงระยะเวลานี้

แบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2520 จนถึงทศวรรษที่ 2530 ในช่วงเวลานี้เริ่มต้นด้วยชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยม "ขวาจัด" จากหลักสูตรมัธยมศึกษาปี พ.ศ. 2521 ในสมัยรัฐบาลของธานินทร์ กรัยวิเชียรที่ความมั่นคงของชาติยังคงเป็นหัวใจสำคัญในการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในระยะเริ่มต้นของช่วงทศวรรษนี้จึงเป็นไปเพื่อสืบทอดชุดอุดมการณ์และจินตกรรมชาติไทยชุดเดิมตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500-2510 นั้น นั่นคือยังคงเน้นว่าด้วย "ความมั่นคง" ของชาติเพียงแต่ผ่านชื่อชุดวิชาแบบใหม่ ที่ได้ทำให้เกิดการ "บูรณาการ" เนื้อหาองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น เพื่อตอบโจทย์เป้าหมายทางการศึกษาในเวลานี้คือ ต้องการให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น แต่เมื่อบริบทโลกเริ่มเปลี่ยนไปในทศวรรษที่ 2530 นำมาซึ่งการปรับปรุงหลักสูตรในปี พ.ศ. 2533 แต่เป็นการปรับจากหลักสูตรในช่วงทศวรรษที่ 2520เท่านั้น มิได้สร้างเป็นหลักสูตรใหม่ขึ้นมา โดยการปรับครั้งนี้ทำให้เราเริ่มเล็งเห็นถึงความพยายามต่อรองชุดอุดมการณ์ชาตินิยมหรือจินตกรรมชาติไทยแบบอนุรักษ์นิยมขวาจัดที่เริ่มไม่ไปด้วยกันกับบริบทและกระแสของความเปลี่ยนแปลง ทำให้เนื้อหาเชิงอุดมการณ์นั้นปรับไปสู่การวางตำแหน่งแห่งที่ของชาติไทยในประชาคมโลกให้ "ไทยทันโลก" มากยิ่งขึ้น การเรียนรู้เรื่องโลกจากทศวรรษที่ 2500-2510 ที่มุ่งเน้นเนื้อหาภูมิศาสตร์ภูมิภาคโลกเพื่อสอดแทรกองค์ความรู้ทางภูมิรัฐศาสตร์ในช่วงสงครามเย็นหรือการอิงนโยบายสหรัฐอเมริกา และสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับเพื่อนบ้านที่ไม่ "ด้อย" กว่าก็เป็น "ภัย" คุกคามจากคอมมิวนิสต์ มาจนถึงทศวรรษที่ 2530 นี้ ที่เนื้อหาในแบบเรียนสังคมศึกษานั้นพาให้เราเข้าใจความเป็นไป ความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบันว่ามีทิศทางหรือกระแสใด แต่จะต้องเดินคู่ขนานไปกับความเป็นไทย ดังนั้น "ความเป็นอื่น" ในเวลานี้อาจมิใช่เพื่อนบ้านหรือประเทศคอมมิวนิสต์อีกต่อไป หากแต่เป็น "กระแสโลก" ที่ชาติไทยต้องพร้อมที่จะทัดเทียมไปด้วยกันกับการคงอนุรักษ์ความเป็นไทยเชิงความมั่นคงที่เป็นมรดกตกค้างของจินตกรรมชาติไทยที่มาจากทศวรรษที่ 2500 -2510 เอาไว้

นับได้ว่าองค์ความรู้ในเนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2530 นั้น ถือว่าเป็นหมุดหมายสำคัญที่ทำให้เราได้เห็นปรากฏการณ์การ "ปรับตัว" กับแรงปะทะจากพลวัตของสังคมโลกที่เริ่มเหวี่ยงอย่างรวดเร็วและถาโถมมากขึ้นในยุคหลังสงครามเย็น การคุกรุ่นของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของ " ของนอก" หรือวัฒนธรรมต่างชาติ จึงถูกนำมาใช้เพื่อขับเน้นความเป็นไทย การปรับตัวของชาติไทย จึงเป็นไปในทิศทางปรับให้ทันสมัยหรือทันโลกในรูปแบบของการ "เลือกรับและปรับเปลี่ยน" ด้วยเหตุนี้เนื้อหาในหลักสูตรและแบบเรียนของหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 นี้ จึงมีเนื้อหาชุดใหม่เข้ามา นั่นคือ องค์ความรู้เรื่องโลกในยุคปัจจุบัน โดยเป็นวิชาบังคับเลือกในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในรายวิชา ส027 โลกในยุคปัจจุบันและเป็นวิชาบังคับแกนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ภาคเรียนสุดท้ายในรายวิชา ส606 สังคมศึกษา เนื้อหามุ่งเน้นไปในเชิง "โลกศึกษา" เกี่ยวกับ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของวิทยาการและเทคโนโลยีของโลก ความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและแนวโน้ม การพัฒนาคุณภาพประชากร โดยเนื้อหาจะนำเสนอสถานการณ์ของโลกและตบท้ายด้วยสถานะของประเทศไทย ดังนั้นอุดมการณ์ชาตินิยมในแบบเรียนทศวรรษนี้ จึงมีลักษณะเป็น “ชาตินิยมต่อเติม” คือการคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยมที่ผูกโยงชาติไว้ที่ความมั่นคงของสามสถาบันอย่างแข็งขัน แต่ด้วยบริบทและพลวัตของโลกเริ่มไม่ไปในทิศทางเดียวกันกับเรา ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการต่อเติมอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเสรีนิยมใหม่เข้ามาเพื่อให้เห็นว่ามันไปด้วยกันได้ แต่ในอีกด้าน คือ การใช้การเปิดรับเสรีนิยมใหม่หรือ “ความเป็นตะวันตก” มาขับเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยมไว้ให้คงอยู่ดังเดิม

อย่างไรก็ดี การเปิดรับ การปรับตัว จนทำให้เกิดการ “ต่อเติม” อุดมการณ์ชาตินิยมแบบเสรีนิยมใหม่ในช่วงทศวรรษที่ 2530 นั้นกลับกลายเป็นการเปิดพื้นที่ให้จินตกรรมของชาติไทยเริ่มขยับขยายพรมแดนออกไปจากเดิมและอาจไม่เป็นไปดังที่รัฐต้องการ การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 จึงนับว่าเป็นหมุดหมายที่สำคัญที่ทำให้รัฐใช้โอกาสนี้ในการยื้อยุดฉุดรั้งให้จินตกรรมชาติไทยของผู้คนในรัฐกลับมาเป็นไปดังที่รัฐต้องการ นั่นคือการคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยม และมีวิธีการที่สลับซับซ้อนและแยบยลขึ้นจากการสร้าง “ชาตินิยมต่อเติม” ในทศวรรษที่ 2530 ให้กลายเป็นการสร้าง “ชาตินิยมตัดแต่ง” ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะที่สำคัญของชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา ที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นผลผลิตมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และหลักสูตรนี้ยังเป็นโครงต้นแบบที่สำคัญต่อหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ที่ใช้ในการเรียนการสอนตั้งแต่ปีการศึกษา 2553 เป็นต้นมาอีกด้วย

ความพยายามกลับไปยกชูคุณค่าของอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยมที่เน้นเรื่องของความมั่นคงของชาติและยึดโยงกับสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ที่เคยครองอำนาจนำในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 นั้น เห็นได้จากการที่ตัวโครงสร้างของหลักสูตรสังคมศึกษานั้นกลับไปใช้แนวคิดแบบ “แยกส่วน” ดังเดิม โดยองค์ความรู้ทางสังคมศึกษาที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2544 และ 2551 นั้น จะประกอบด้วย 5 สาระการเรียนรู้ ได้แก่ สาระการเรียนรู้ที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระการเรียนรู้ที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระการเรียนรู้ที่ 3 เศรษฐศาสตร์ สาระการเรียนรู้ที่ 4 ประวัติศาสตร์ และสาระการเรียนรู้ที่ 5 ภูมิศาสตร์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าชื่อวิชาอย่าง ศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ที่เคยปรากฏในแบบเรียนช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 นั้น ได้กลับมาโลดแล่นอีกครั้งในช่วงเวลานี้ แต่จุดสังเกตคือวิชา “เศรษฐศาสตร์” ซึ่งไม่เคยปรากฏเป็นชื่อวิชาที่โดดเด่นมาก่อนโดยในหลักสูตรช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 องค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์จะรวมอยู่ในวิชาหน้าที่พลเมืองและในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 องค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์แยกออกมาโดยเฉพาะแต่อยู่ในรายวิชา ส032

Ref. code: 25615624300025FTQ

เศรษฐศาสตร์ครอบครัว ซึ่งเป็นเพียงวิชาบังคับเลือกที่ไม่ได้บังคับเรียนทั้งประเทศในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและรายวิชา ส504 สังคมศึกษาซึ่งเป็นวิชาบังคับแกนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแต่ก็มิได้ใช้ชื่อเศรษฐศาสตร์เป็นชื่อวิชาแต่อย่างใด นอกจากชื่อวิชาเศรษฐศาสตร์จะปรากฏเผยให้เห็นบนปกแบบเรียนแล้ว วิชาเศรษฐศาสตร์ยังถูกบังคับให้เรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากแต่เดิมที่บังคับเรียนเพียงภาคเรียนเดียวในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเท่านั้น ซึ่งการขับเน้นการเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์นั้นมีความสัมพันธ์กับการทำความเข้าใจจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมาได้เป็นอย่างมาก

การเกิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจของชาติในปี พ.ศ. 2540 นั้น ทำให้รัฐใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการขับเคลื่อนประเทศไปพร้อม ๆ กับการรักษาอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยม ด้วยเหตุนี้องค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงถูกบรรจุไว้ในแบบเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นในเนื้อหาแบบเรียนเศรษฐศาสตร์ จึงมิได้ให้ข้อมูลเพียงหลักการทางเศรษฐศาสตร์สากลที่เป็น “ของนอก” เท่านั้น แต่ตัวเนื้อหาในแบบเรียนยังได้นำหลักการทางเศรษฐศาสตร์ ดังกล่าวนั้นมา “ประยุกต์” หรือ “ตัดแต่ง” ให้เข้ากับความเป็นไทยผ่านเนื้อหาทางเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจระดับท้องถิ่นหรือฐานราก การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ นับได้ว่าเป็นมิติใหม่ของการปลูกฝังเชิงอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐที่โดยปกติมักกระทำผ่านวิชาประวัติศาสตร์ไทย หรือวิชาหน้าที่พลเมืองดังที่มีงานการศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนกับการกล่อมเกลาอุดมการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ของรัฐเป็นจำนวนมากที่ศึกษาผ่านเพียงแค่ 2 วิชานี้

นอกจากนี้ แนวคิดรวมถึงมโนสำนึกแบบเศรษฐกิจพอเพียงยังไปปรากฏในแบบเรียนทุกวิชาของสังคมศึกษาอีกด้วย โดยเศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรทฤษฎีใหม่รวมถึงโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 กลายเป็นหนทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและหนทางในการ “รักษ์โลก” ที่ปรากฏในแบบเรียนภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่สำคัญที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นอันปรากฏในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยทั้งในเรื่องสถาบันกษัตริย์กับสังคมไทยและเรื่องวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวันเป็นหน้าที่ที่สำคัญของ “พลเมืองดี” ที่ปรากฏในแบบเรียนหน้าที่พลเมือง รวมไปถึงการที่หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงปรากฏอยู่ในแบบเรียนพระพุทธศาสนาที่ทำให้เราเห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเป็นธรรมะ มีความเป็นจริงตามธรรมชาติ นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ทั้งในความหมายทั้งทางโลกและทางธรรม

จินตกรรมของชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา ที่ปรากฏผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษานี้ จึงสะท้อนอุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์ - กษัตริย์นิยมอย่างเห็นได้ชัด การใช้วิกฤตเศรษฐกิจของชาติมาเป็นฐานรองรับสร้างความชอบธรรมของการคงไว้ซึ่งอุดมการณ์

Ref. code: 25615624300025FTQ

ชาตินิยมที่ขับเน้นความมั่นคงแบบเดิมจึงยังคงทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทั้งนี้กลวิธีในการ "กลืนกลาย" กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมโลกและไทย รวมถึงอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเสรีนิยมที่เคยได้ "ตัดต่อ" ไว้ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2530 นั้น ได้ก่อให้เกิดวิธีการสร้างจินตกรรมชาติไทยชุดใหม่ที่เป็น "ชาตินิยมตัดแต่ง" จนทำให้เรามองเห็นความลักลั่นดังกล่าวเป็นความปกติและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของความเป็นไทย นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งที่ใช้ในการควบคุมความรู้คิด หรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีอันเกิดจากระบบชุดคุณค่าของความเป็นไทยนี้ที่ฝังยังตัวประชาชนคนไทยที่แม้ไม่ได้ได้อยู่ในประเทศไทยก็ตาม และกลายเป็นผู้พิทักษ์อุดมการณ์ชุดนี้ให้มั่นคงแข็งแกร่ง อย่างมิเสื่อมคลาย

ภายหลังจากการรัฐประหาร 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติที่นำมาสู่การประกาศ "ค่านิยม 12 ประการ" บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักนำในการพัฒนาประเทศนั้น ทำให้อุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษ์นิยมในยุคทศวรรษที่ 2500-2510 ดูจะกลับมาอย่างเห็นเด่นชัดอีกครั้ง โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติได้มีนโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนพระมหากษัตริย์และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความปรองดองสมานฉันท์ เพื่อสันติสุขในสังคมไทยและเพื่อสร้างคนไทยที่เข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้กำหนดรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองขึ้นในปี พ.ศ. 2557 โดยกำหนดจุดเน้นและขอบข่าย เพื่อเป็นโครงร่างในการออกแบบเนื้อหาทั้งหมด 5 จุดเน้นได้แก่ ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมาหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดองสมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2557) ซึ่งนับว่าเป็นการ "ฉีดยาแรง" ให้กับนักเรียนที่ล้วนเกิดมาในยุคหลังสงครามเย็นให้กลายเป็น "พลทหาร" ที่อยู่ภายใต้กรอบอุดมการณ์ที่ชัดเจนตรงไปตรงมาอีกครั้งดังช่วงทศวรรษที่ 2500-2510

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คงพอที่จะทำให้เราได้เห็นว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมารัฐใช้แบบเรียนเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจในการสร้างชุมชนจินตกรรมที่เรียกว่า "ชาติ" ผ่านการสอดแทรกอุดมการณ์ชาตินิยมที่ผูกติดกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ผ่านชุดความรู้ที่ปรากฏในตัวบทของแบบเรียนโดยเฉพาะแบบเรียนสังคมศึกษาที่ทำหน้าที่สำคัญในการผลักดันขับเน้นปฏิบัติการทางวาทกรรมจากรัฐ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางและชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทย อย่างไรก็ตามพลวัตและบริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รายล้อม ทำให้รัฐมิอาจสื่อสารหรือกล่อมเกลาอุดมการณ์ที่ตนต้องการได้อย่างง่ายดายหรือเป็นฝ่ายครองอำนาจนำแต่เพียงอย่างเดียว พัฒนาการความเคลื่อนไหว

Ref. code: 25615624300025FTQ

ของการต้องการธำรงรักษาค้ำจุนชุดแกนกลางและคุณค่าของชาติไทยและความเป็นไทยผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาในแต่ละช่วงเวลานั้นล้วนเป็นตัวพิสูจน์ให้เห็นว่ารัฐย่อมต้องเจอกับแรงปะทะจากทั้งภายในประเทศและภายนอกหรือการเปลี่ยนแปลงของโลก หากแต่รัฐจำเป็นต้องยื้อยุดฉุดรั้งจินตกรรมชาติไทยชุดเดิมไว้ มิว่ารัฐนั้นจะมีลักษณะเสรีนิยมหรือทหารนิยมก็ตาม นั่นแปลว่าแม้อำนาจนำของรัฐจะเริ่มถูกท้าทายแต่เพื่อต้องการรักษาอำนาจนำนั้นไว้ให้คงอยู่จึงจำเป็นต้องผ่านกระบวนการต่อรอง ประนีประนอม ตัดต่อดัดแปลง ประสานวาทกรรมต่าง ๆ เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มเงาของชุดแกนกลางและคุณค่าแห่งจินตกรรมชาติไทยหลัก ผลผลิตจากปฏิบัติการทางวาทกรรมความรู้ผ่านเทคโนโลยีแบบเรียนโดยเฉพาะแบบเรียนสังคมศึกษาดังกล่าวจึงทำให้มนุษย์หรือประชากรของรัฐยอมรับในอำนาจของวาทกรรมนั้น และนำมาใช้เป็นกฎเกณฑ์มาตรฐานต่าง ๆ ที่วาทกรรมความรู้นั้นสร้างขึ้นเพื่อไปใช้ในการสอดส่อง ตรวจตรา พฤติกรรมและความเป็นมนุษย์ให้อยู่ในกรอบที่วาทกรรมอนุญาต จึงทำให้อำนาจชนิดนี้ปรากฏกระจายทุกหนแห่งในตัวบุคคลที่ตัวตนในจินตกรรมของชาติผสานกลมกลืนเข้ากับตัวตนในระดับปัจเจกจนกลายเป็นการสถาปนามโนสำนึกแห่ง “ตัวตนคนไทย” ลงไปในผู้คนในชุมชนชาติไทย ทำให้รัฐไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจบีบบังคับอย่างตรงไปตรงมา เพราะประชากรที่เชื่อในอำนาจหรืออยู่ภายใต้จินตกรรมชาติไทยชุดนี้ต่างพร้อมที่จะ “พลีชีพเพื่อชาติ” ด้วยความยินดี

1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การธำรงรักษาความหมายและคุณค่าของความเป็นชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษา ช่วงเวลาทศวรรษที่ 2500 จนถึงทศวรรษที่ 2560

1.2.2 เพื่อศึกษากระบวนการในการธำรงรักษาความหมายและคุณค่าของความเป็นชาติไทยที่ปะทะกับกระแสการเปลี่ยนแปลงและพลวัตของสังคมผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลาทศวรรษที่ 2500 จนถึงทศวรรษที่ 2560

1.3 คำถามและสมมติฐานของงานวิจัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เกิดขึ้นจากคำถามวิจัยดังต่อไปนี้

1.3.1 จินตกรรมชาติไทย มีความพยายามในการยื้อยุดฉุดรั้งความหมาย และอุดมการณ์ของความเป็นชาติไทยภายใต้บริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รายล้อมมาโดยตลอดผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาในฐานะปฏิบัติการทางเทคโนโลยีแห่งอำนาจรัฐอย่างไร

Ref. code: 25615624300025FTQ

1.3.2 “ตัวบท” ในแบบเรียนสังคมศึกษาได้สื่อสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการและความพยายามของชนชั้นนำรัฐไทย ในการธำรงรักษา เชิดชูและผูกขาดจินตกรรมชาติไทยผ่านการปรับแต่ง เลือกสรร ต่อรอง บิดเบน และหลอมรวมสรรสร้าง “เรื่องเล่ากระแสหลัก” เพื่อรับมือกับแรงปะทะที่มีต่อจินตกรรมชาติไทยในแต่ละช่วงเวลานั้นอย่างไร

1.3.3 แบบเรียนสังคมศึกษาได้จัดวางระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจของคนในชาติเกี่ยวกับอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และชุดคุณค่าความเป็นชาติไทย ผ่านชุดวาทกรรมความรู้ของจินตกรรมชาติไทยอย่างไร

จากคำถามวิจัยทั้งหมดนี้นำมาสู่สมมติฐานของงานวิจัยกล่าวคือ แบบเรียนสังคมศึกษามิได้ทำหน้าที่เพียงมอบความรู้เกี่ยวกับสังคมหรือเป็นเพียงการกล่อมเกลาอุดมการณ์ทางการเมืองจากรัฐเท่านั้น หากแต่แบบเรียนสังคมศึกษายังเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจที่ฝังลงไปอยู่ในอัตบุคคลของชีวิตและแผ่ซ่านไปทั้งระบบองคาพยพในสังคม จินตกรรมชาติไทยที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาจึงทำให้ผู้คนในชุมชนชาติไทยต่างเป็นวัตถุของการศึกษาไปพร้อมกับการเป็นองค์ประธานของการศึกษาและกำหนดตัวตนของตนเองไปในเวลาเดียวกัน

1.4 ระเบียบวิธีและขอบเขตของงานวิจัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นงานการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) จากแบบเรียนสังคมศึกษาที่คัดเลือกในส่วนที่มีความสัมพันธ์กับจินตกรรมชาติไทยในแต่ละช่วงเวลารวมทั้งหมด 82 เล่ม โดยมีการกำหนดขอบเขตของงานวิจัยดังต่อไปนี้

1.4.1 ขอบเขตทางด้านหน่วยของการวิเคราะห์ในงานวิจัย

1.4.1.1 ศึกษาผ่านตัวบทที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาในหลักสูตรวิชาบังคับหรือวิชาเพิ่มเติมที่ถูกกำหนดให้เป็นวิชาที่บังคับเรียนแก่นักเรียนทุกคนทั้งประเทศไทยในระบบสายสามัญเท่านั้น จึงมิได้ศึกษารวมไปถึงแบบเรียนสังคมศึกษาของสายอาชีวะหรือสายวิชาชีพ

1.4.1.2 ศึกษาผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น จึงมิได้ศึกษารวมไปถึงแบบเรียนในระดับประถมศึกษา

1.4.1.3 ศึกษาผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาที่ผ่านการได้รับใบอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้ใช้แบบเรียนหรือสื่อประกอบสถานศึกษาได้ ทั้งที่ผลิตขึ้นโดยกระทรวงศึกษาธิการเอง และจากสำนักพิมพ์เอกชน ยกเว้นแบบเรียนชุดวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองปี พ.ศ. 2558 เท่านั้นที่กระทรวงศึกษาธิการมิได้กำหนดให้ต้องขอรับใบอนุญาตเนื่องจากความเร่งด่วนของนโยบาย

Ref. code: 25615624300025FTQ

1.4.1.4 ศึกษาเฉพาะตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาที่ปรากฏจินตกรรมชาติไทยจากข้อความของตัวบทนั้นเท่านั้น จึงมิได้รวมถึงการวิเคราะห์ถึงอุดมการณ์ที่อาจปรากฏขึ้นผ่านการสร้างเนื้อหาความรู้อื่นของแบบเรียนสังคมศึกษา

1.4.2 ขอบเขตทางด้านเวลาหรือการจัดแบ่งช่วงเวลาในงานวิจัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กำหนดช่วงเวลาเริ่มต้นการศึกษาไว้ที่ทศวรรษที่ 2500 ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงเวลาที่ได้กำเนิด “แบบเรียนสังคมศึกษา” ขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรก และเป็นช่วงเวลาแห่งการเริ่ม “ติดตั้ง” จินตกรรมชาติไทยให้เกาะกุมกับแกนกลางของชาติไทยคือ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีความสืบเนื่องมาจนถึงทศวรรษที่ 2560 นี้ และวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้นำเสนอผ่านการกำหนดการแบ่งช่วงเวลาออกเป็น 3 ช่วงตอน โดยใช้เหตุผลและวัตถุแห่งการศึกษาที่สอดคล้องกับช่วงเวลาดังต่อไปนี้

1.4.2.1 การศึกษาจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 ศึกษาจากแบบเรียนสังคมศึกษาทั้งหมด 3 หลักสูตร คือหลักสูตรปี พ.ศ. 2503 ปี พ.ศ. 2518 และหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 โดยแม้ทศวรรษที่ 2510 ตามหลักการนั้นจะต้องจบลงที่ พ.ศ. 2519 แต่เนื่องจาก หลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 เป็นหลักสูตรเร่งด่วนที่บังคับใช้ทันทีและเป็นหลักสูตรสุดท้ายของระบบการศึกษาแบบ 7:3:2 คือ ประถมศึกษา 7 ปี ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี จึงทำให้การศึกษาในช่วงเวลานี้จะรวมถึงแบบเรียนสังคมศึกษาที่กำเนิดขึ้นจากหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษาปี พ.ศ. 2520 นี้ด้วย

1.4.2.2 การศึกษาจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 ศึกษาจากแบบเรียนสังคมศึกษาทั้งหมด 4 หลักสูตรคือ หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นปี พ.ศ. 2521 หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายปี พ.ศ. 2524 หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2533 หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นชุดหลักสูตรที่มีความต่อเนื่องกันและอยู่ภายใต้ระบบการศึกษาแบบ 6:3:3 คือ ประถมศึกษา 6 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี

1.4.2.3 การศึกษาจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 ศึกษาจากแบบเรียนสังคมศึกษาทั้งหมด 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มีความต่อเนื่องกันและอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี

1.4.3 การกำหนดและแบ่งช่วงเวลาของแบบเรียนสังคมศึกษาในงานวิจัย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กำหนดและแบ่งช่วงเวลาของจินตกรรมชาติไทยโดยยึดตามหลักสูตรที่ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งนั้นเป็นสำคัญ การใช้แบบเรียนสังคมศึกษาของช่วงเวลาหนึ่ง

Ref. code: 25615624300025FTQ

นั้นจึงยึดว่ามาจากหลักสูตรใดเป็นสำคัญ มิได้ยึดตามปีที่พิมพ์หนังสือเล่มนั้นเป็นหลัก ซึ่งปีการศึกษาแรกและปีการศึกษาสุดท้ายที่บังคับใช้หลักสูตรเป็นไปตามตารางที่ 1.1นี้

ตารางที่ 1.1

แสดงปีการศึกษาแรกและปีการศึกษาสิ้นสุดของการบังคับใช้หลักสูตรการศึกษาวิชาสังคมศึกษา

หลักสูตร	**ปีการศึกษาแรกที่บังคับใช้**	**ปีการศึกษาที่สิ้นสุดของการบังคับใช้ทั้งประเทศ**
ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2503	ปีการศึกษา 2504 เฉพาะ ม.ศ. 1 ปีการศึกษา 2505 เฉพาะ ม.ศ. 1-2 ปีการศึกษา 2506 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2519 (เฉพาะวิชาสังคมศึกษา)
ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2503	ปีการศึกษา 2505 เฉพาะ ม.ศ. 4 ปีการศึกษา 2506 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2517
ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2518	ปีการศึกษา 2518 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2519 (เฉพาะวิชาสังคมศึกษา)
ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520	ปีการศึกษา 2520 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2522
ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย หมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520	ปีการศึกษา 2520 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2524
มัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521	ปีการศึกษา 2521 เฉพาะ ม.1 ปีการศึกษา 2522 เฉพาะ ม. 1-2 ปีการศึกษา 2523 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2535
มัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524	ปีการศึกษา 2524 เฉพาะ ม.4 ปีการศึกษา 2525 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2535

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 1.1

แสดงปีการศึกษาแรกและปีการศึกษาสิ้นสุดของการบังคับใช้หลักสูตรการศึกษาวิชาสังคมศึกษา (ต่อ)

หลักสูตร	**ปีการศึกษาแรกที่บังคับใช้**	**ปีการศึกษาที่สิ้นสุดของการบังคับใช้ทั้งประเทศ**
มัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	ปีการศึกษา 2534 เฉพาะ ม.1 ปีการศึกษา 2535 เฉพาะ ม.1-2 ปีการศึกษา 2536 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2547
มัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	ปีการศึกษา 2534 เฉพาะ ม.4 ปีการศึกษา 2535 เฉพาะ ม.4-5 ปีการศึกษา 2536 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2547
การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544	ปีการศึกษา 2546 เฉพาะ ม.1, ม.4 ปีการศึกษา 2547 เฉพาะ ม.1-2 และ ม. 4-5 ปีการศึกษา 2548 ครบทุกระดับชั้น	ปีการศึกษา 2554
แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 (ของโรงเรียนทั่วประเทศ)	ปีการศึกษา 2553 เฉพาะ ม.1, ม.4 ปีการศึกษา 2554 เฉพาะ ม.1-2 และ ม. 4-5 ปีการศึกษา 2555 ครบทุกระดับชั้น	ยังใช้อยู่ในปัจจุบัน (ปีการศึกษา 2562)

ดังนั้นในการศึกษาจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 แบบเรียนจะสิ้นสุดการตีพิมพ์ที่ปีการศึกษา 2522 จินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 แบบเรียนจะสิ้นสุดการตีพิมพ์ที่ปีการศึกษา 2547 และจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 คือช่วงเวลาที่แบบเรียนยังตีพิมพ์อยู่ ณ ขณะปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) ตามหลักสูตร พ.ศ. 2551 ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าความสิ้นสุดของช่วงเวลาจึงมิได้เกิดขึ้นอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดหรือมีความตัดขาดออกจากกัน ความเหลื่อมซ้อนของช่วงเวลาบังคับใช้ของแต่ละหลักสูตรนั้นช่วยเก็บรักษาความต่อเนื่องของจินตกรรมชาติไทยได้เป็นอย่างดี

Ref. code: 25615624300025FTQ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

1.5.1 เพื่อเปิดหรือขยับขยายพรมแดนองค์ความรู้ที่ศึกษาอุดมการณ์ของรัฐ อุดมการณ์ชาตินิยมและความเป็นไทยหรือความเป็นชาติไทยผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาในฐานะเทคโนโลยีทางอำนาจหนึ่งที่ “เผย” ให้เห็นถึงจินตกรรมชาติไทยและ “แผ่” ขยายจินตกรรมนั้นด้วยอำนาจของวาทกรรมความรู้ในตัวบทให้แทรกซึมทั้งในระดับอัตบุคคลและในระดับองคาพยพของสังคมไทย

1.5.2 เพื่อคลี่คลายปมเงื่อนอันสลับซับซ้อนที่สะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการของวาทกรรมความรู้ผ่านภาษาและเรื่องเล่าของตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ในการจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจผู้คนในสังคมไทยให้อยู่ภายใต้จินตกรรมชาติไทยชุดเดียวกัน

1.5.3 เพื่ออธิบาย ทำความเข้าใจรวมถึงเพิ่มพูนบทสนทนาที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยทั้งมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่ล้วนผูกโยงกับการธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางและชุดค่าของความเป็นชาติไทย รวมถึงกระบวนการสถาปนาพร้อมการระลึกรู้ถึงความเป็นตัวตนคนไทย อันล้วนมีส่วนเกี่ยวพันกับอำนาจของวาทกรรมความรู้ที่ปรากฏอยู่ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา

1.6 สำรวจสถานภาพองค์ความรู้ที่ศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมหรืออุดมการณ์ของรัฐผ่านแบบเรียนและปริทัศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับ “แบบเรียน”

ในงาน The Palgrave Handbook of Textbook Studies (Fuchs and Bock, 2018) และงาน The Slovenian Art History Textbook In Comparison to Polish Textbooks : Authorship and Content, Didactic Structure and Publishing Circumstances (Dolšina, 2014) เสนอว่าแบบเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมในสมัยอาณาจักรโบราณของโลก แต่ถูกจำกัดอยู่กับลูกหลานชั้นสูง ผู้นำทางการเมืองและศาสนา โดยแบบเรียนมักเป็นเอกสารต้นฉบับที่เขียนหรือสลักขึ้นด้วยมือของผู้สอนเอง ทำให้แบบเรียนไม่เป็นที่แพร่หลายและถูกสงวนไว้ให้กับคนเฉพาะกลุ่ม และแม้การปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 จะนำไปสู่เทคโนโลยีการพิมพ์หรือที่ Benedict Anderson กล่าวไว้ในงาน Imagined Communities ว่าเป็นปรากฏการณ์ทุนนิยมการพิมพ์ (print capitalism) ซึ่งตอกย้ำการกระจายตัวของภาษาประจำชาติอันเป็นรากฐานสำคัญของการเกิดขึ้นของรัฐชาติที่นำไปสู่การสร้าง “แบบเรียนมาตรฐาน” ในการเผยแพร่ภาษาประจำชาติและปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมแล้วก็ตาม แบบเรียนในยุโรปก็ยังคงถูก

Ref. code: 25615624300025FTQ

ผูกขาดโดยกลุ่มชนชั้นนำที่มีอำนาจในการควบคุมการผลิตสร้าง “ความรู้” ในสังคม หลังจากนั้นแบบเรียนมาตรฐานหรือแบบเรียนสมัยใหม่ดังกล่าวก็ได้เริ่มกระจายตัวไปยังทวีปอื่น ๆ หลังจากการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งจะเห็นได้ว่า แบบเรียนมาตรฐานนั้นมาพร้อมกับนัยยะ 4 ประการ กล่าวคือ ประการแรก แบบเรียนมาพร้อมกับการสร้างหรือก่อตัวขึ้นของรัฐชาติและการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมทางการ ดังนั้นแบบเรียนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการปลูกฝังหรือกล่อมเกลาอุดมการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่ตนปรารถนาลงไป ประการที่สอง แบบเรียนมาพร้อมกับกระบวนการในการสร้างรัฐแบบโลกียวิสัย (secularization) ที่ทำให้เกิดหนังสือที่บรรจุศาสตร์ต่าง ๆ ที่เป็นกุญแจในการไขปริศนาของธรรมชาติ สังคม จักรวาลรวมถึงจิตใจตัวเอง มาแทนที่การทำงานของพระคัมภีร์ทางศาสนา ประการที่สาม แบบเรียนมาพร้อมกับธุรกิจสิ่งพิมพ์หรือทุนนิยมการพิมพ์ ดังนั้น แบบเรียนจึงสะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ประการสุดท้าย เมื่อแบบเรียนมาพร้อมกับระบอบอาณานิคมจากลัทธิจักรวรรดินิยมนั้นทำให้แบบเรียนมาพร้อมกับระบบวิธีการศึกษาแบบสมัยใหม่จากตะวันตกที่ทำให้เกิดหลักสูตรการศึกษาแบบฉบับ “มาตรฐาน” จากประเทศเมืองแม่ ทำให้แบบเรียนมีความสำคัญในการเก็บรักษาคุณค่าและความหมายของเนื้อหาสาระจากหลักสูตรที่กำหนดจากอำนาจศูนย์กลาง ทั้งหมดนี้ทำให้เนื้อหาสาระในแบบเรียนต้องเป็นไปตามหลักสูตรมาตรฐานจากศูนย์กลางอำนาจ ผู้เขียนแบบเรียนจึงเปรียบเสมือน “ร่างทรง” ของรัฐในการเขียนความปรารถนาหรือเจตจำนงของรัฐให้ปรากฏออกมาอย่างเป็นรูปธรรม

Catherine Lugg อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการเมืองของการศึกษาประจำมหาวิทยาลัย Rutgers ประเทศสหรัฐอเมริกาได้กล่าวว่า ในการศึกษาแบบเรียนนั้นควรศึกษาในฐานะที่แบบเรียนเป็น “เอกสารทางการเมือง” (political document) ชิ้นหนึ่งที่มีเป้าหมายในการคงไว้ซึ่งสถานะทางชนชั้นทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม (Lugg, 2012) อาทิ หนังสือเรียนชีววิทยามักตอกย้ำความคิดที่ว่า คนขาวเป็นชาติพันธุ์ที่เหนือกว่าผ่านทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ดังนั้นหากเรามองเห็น “ความเป็นการเมือง” ในแบบเรียนผ่านการอ่านแบบเรียนระหว่างบรรทัดด้วยการพิจารณาว่า แบบเรียนนั้นกำลังสร้าง “ความเป็นอื่น” หรือ “ความเป็นชายขอบ” ให้กับใคร/อะไรอยู่หรือไม่ และผู้ใดในช่วงเวลานั้นที่มีอำนาจครอบงำสังคมที่มากพอที่จะผลิตความรู้เพื่อเป้าหมายของตนเอง รวมถึง “ใครที่ไม่มีอำนาจนี้” ในขณะที่ Michael Thoma อาจารย์ประจำคณะการจัดการและการเรียนรู้ มหาวิทยาลัย Innsbruck ประเทศออสเตรียได้เสนอว่า แบบเรียนในสังคมร่วมสมัยกลายเป็นวัตถุที่มี “อำนาจ” (authority) เพราะได้รับการรับรองจากสถาบันและบุคคลที่มีอำนาจในสังคม (Thoma, 2017) ดังในประเทศไทยที่แบบเรียนต้องได้รับอนุญาตให้เป็นแบบเรียนที่ใช้ในสถานศึกษาได้จากกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้แบบเรียนยังมีอำนาจที่ทำให้ผู้เรียน “เชื่อ” ว่าข้อมูลที่นำเสนอเป็นความจริงอันบริสุทธิ์ที่ไม่สามารถโต้แย้งได้ (Apple & Christian - Smith, 1991; Allen & Wallace, 2010; Hardin, Dodd & Laufter, 2006; Sleeter & Grant, 1991) นั่ น คื อ

Ref. code: 25615624300025FTQ

แบบเรียนทำหน้าที่สำคัญในการยกระดับข้อมูล “บางชิ้นบางส่วน” ให้กลายเป็น “ความจริง” โดย Thoma อ้างว่าเปรียบเสมือน “ปรากฏการณ์ความจริง” (Truth Effect) แบบที่ Michel Foucault เสนอ ที่การเชื่อความจริงในแบบเรียนดังกล่าวนั้นมิได้เกิดจากการพิสูจน์เชิงประจักษ์ หากแต่เกิดจากการที่แหล่งข้อมูลหรือแบบเรียนนั้นมี “อำนาจ” ในการชี้นำความจริงของสังคม

รัฐอาศัยความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือของความรู้ในแบบเรียนเข้ามาสอดแทรกทัศนคติ แนวคิด ชุดคุณค่าหรืออุดมการณ์ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในแบบเรียนเพื่อให้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันด้วย ทำให้แบบเรียนได้เพียงแต่นำเสนอข้อมูลที่ถูกยกระดับให้เป็นความจริงเท่านั้น งานของ Brockliss และ Sheldon ใน Mass Education and the Limits of State Building, C 1870 – 1930 (Brockliss & Sheldon, 2012) งานของ Manabu Sato ใน Historical Aspects of the Concept of 'Compulsory Education' : Rethinking the Rhetoric of Debates in Current Reform (Sato, 2008) และงานของ Tracy Lynn Steffes ใน School, Society & State : a New Education to Govern Modern America, 1890 - 1940 (Steffes, 2012) ทั้งหมดนี้มุ่งเสนอไปในทิศทางเดียวกันว่า รัฐมักใช้แบบเรียนตามหลักสูตรการศึกษามาตรฐานในการเป็นเครื่องมือหล่อหลอมกล่อมเกลา “พลเมืองในอุดมคติ” เพื่อพิทักษ์รักษาความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมให้กับรัฐและชนชั้นนำของรัฐ ดังตัวอย่างการศึกษาของ Sudipa Topdar ใน Duties of a 'Good Citizen' : Colonial Secondary School Textbook Policies in Late Nineteenth - Century India ที่เสนอว่าในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เมื่อนักศึกษาอินเดียเริ่มลุกขึ้นมาต่อต้านเจ้าอาณานิคมชาวอังกฤษ ทางราชการอังกฤษจึงสร้างนโยบายการศึกษาที่บังคับให้นักเรียนชาวอินเดียทุกคนต้องใช้แบบเรียนที่ชื่อว่า “The Citizen of India” เพื่อปลูกฝังแนวคิดการเป็นพลเมืองดีด้วยการเชื่อฟังเจ้าอาณานิคม (Topdar, 2015, pp. 417-439)

อย่างไรก็ดี การใช้อำนาจของรัฐผ่านแบบเรียนมีลักษณะไปในทาง “อำนาจนำ” (hegemony) ตามแนวคิดของ Antonio Gramsci ที่ได้เสนอว่า ชนชั้นนำในสังคมนั้นมิได้พยายามควบคุมชนชั้นอื่นผ่านอำนาจรัฐด้วยกำลังทางกายภาพ (coercion) หรือทางกฎหมาย หากแต่มักใช้กลยุทธ์ที่แยบยลในการควบคุมให้ชนชั้นต่าง ๆ เกิดความยินยอมพร้อมใจ (consent) ที่จะถูกครอบงำโดยชนชั้นนำผ่านการที่ทำให้ทุกคนมีโลกทัศน์แบบเดียวกันกับกลุ่มชนชั้นที่มีอำนาจนำ ดังที่ Michael Apple และ Linda Christian – Smith กล่าวไว้ในงาน The Politics of the Textbook (1991) ว่ากลยุทธ์สร้างความยินยอมพร้อมใจดังกล่าวนั้นเป็นกลยุทธ์ที่แยบยลในการเปลี่ยนให้ค่านิยมและบรรทัดฐานของชนชั้นนำกลายเป็น “สามัญสำนึก” (common sense) ที่คนทั่วไปพึงมีและมีลักษณะของการเป็น “Colonizing Minds” (Carleton, 2008) รัฐและฝ่ายอนุรักษ์นิยมมักมีพันธมิตรหลายกลุ่ม ซึ่งถูกชนชั้นนำชักจูงให้ยินยอมพร้อมใจที่จะถูกครอบงำและตกอยู่ในลักษณะที่ Hickman และ

Ref. code: 25615624300025FTQ

Porfilio กล่าวไว้ในงาน The New Politics of the Textbook: Critical Analysis in the Core Content Areas (2012) ว่าเป็นปรากฏการณ์ “cultural homogenization” หรือการกลืนกลายผู้คนในสังคมให้มีวัฒนธรรม ค่านิยม ความรู้สึกนึกคิดให้เป็น “แบบเดียวกัน” หรือเป็นแบบ “มาตรฐาน” กับรัฐหรือชนชั้นนำ

จะเห็นได้ว่า ทิศทางงานการศึกษาของ “แบบเรียนศึกษา” (Textbook Studies) ของโลกตะวันตกนั้น มักมุ่งเน้นไปในการศึกษาอำนาจรัฐและการเมืองของรัฐ (state - oriented study) โดยมุ่งตีแผ่ให้เห็นว่าแบบเรียนมิได้ทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลเนื้อหาสาระที่เป็นการศึกษาอย่างบริสุทธิ์ หากแต่ถูกแต่งแต้มเจือปนไปด้วยอำนาจนำของชนชั้นนำหรือรัฐ การศึกษาแบบเรียนจึงเป็นไปเพื่อให้เข้าใจอำนาจของรัฐหรือกลไกทางการเมืองมากกว่าการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในสังคมหรือผู้คนว่าเกิดการยอมรับหรือสามารถซึมซับแนวคิดชุดคุณค่าหรืออุดมการณ์รัฐได้อย่างไร ซึ่งล้วนสอดคล้องกับทิศทางงานการศึกษาเรื่องอุดมการณ์รัฐในแบบเรียนของไทยที่มีทิศทางเป็นไปในแนวเดียวกัน

1.6.2 สำรวจสถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนในประเทศไทย

เท่าที่ทำการสืบค้นข้อมูล ค้นพบว่างานการศึกษาเรื่องของแบบเรียนของประเทศไทยปรากฏขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา แต่โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นงานการศึกษาในพื้นที่และวิธีการในแบบของศึกษาศาสตร์หรือครุศาสตร์ โดยมักเป็นการศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนจากการใช้แบบเรียนเพื่อยกระดับคุณภาพของการศึกษาและตัวแบบเรียน หรือมุ่งเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ นั่นคือทำให้นักเรียนได้เสพเนื้อหาของแบบเรียนได้ดีขึ้น มีความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนในเชิงจิตวิทยาการเรียนรู้ และระเบียบวิธีในการศึกษาโดยส่วนใหญ่มักเป็นการใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณและมีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากกระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน งานเหล่านี้ อาทิ การประเมินแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่ง (ศักดิ์ศรี ปาณะกุล, 2517) ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (น้ำอ้อย อุมะวิชนี, 2521) การวิเคราะห์และประเมินผลแบบเรียนภาษาไทยสำหรับนักเรียนชาวเขา (นงลักษณ์ สินสืบผล, 2521) การศึกษาความรู้และความคิดเห็นของผู้ผลิตและผู้ใช้หนังสือแบบเรียนในการพิจารณาเลือกและใช้ภาพประกอบประเภทต่าง ๆ ในหนังสือแบบเรียน (สาวิตรี เจริญกิจ, 2524) การวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาในหลักสูตรแบบเรียนและหนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรพุทธศักราช 2521 (ปิยะวดี คงกำเนิด, 2525) การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี (เรียบร้อย ปรีกไธสง, 2527) พัฒนาการหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยม (ชุลีพร พงษ์สมบูรณ์, 2532) การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับสันติภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (พรหมพร สนิทขวัญ, 2535) การวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยะธรรมในหลักสูตร

Ref. code: 25615624300025FTQ

มัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (พรรณผกา กุศลสถาพร, 2535) การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดีในหนังสือเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 (สมพร พรมดี, 2539) การศึกษาเนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาในหนังสือเรียนภาษาอังกฤษสำหรับมัธยมศึกษาตอนต้น (สิริมา ชัยกูล, 2541) การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของตัวละครเด็กในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาและระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (จำเลียง วงษ์ยี่, 2542) การวิเคราะห์วรรณกรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดวรรณสารวิจักษ์เล่ม 3 และ เล่ม 4 ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (สุปราณี พนารัตน์, 2542) การวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมในหนังสือเรียน วิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (วรรณี องค์วิเศษไพบูลย์, 2542) ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า แบบเรียนวิชาที่ได้รับความสนใจนำมาใช้ในการศึกษาคือ แบบเรียนวิชาภาษาไทย และวิชาสังคมศึกษาโดยเฉพาะวิชาหน้าที่พลเมือง ประวัติศาสตร์ไทย สิ่งแวดล้อมศึกษา และจริยธรรม โดยการศึกษาทั้งหมดนั้นเป็นไปอย่างไร้การตั้งคำถามกับอุดมการณ์รัฐแต่เป็นการศึกษาเพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามอุดมการณ์รัฐที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น คุณภาพเนื้อหาของแบบเรียนที่ใช้ในการเรียนการสอนนั้นเดินทางควบคู่กันไปกับประสิทธิภาพของอุดมการณ์รัฐ นักเรียนต้องคิดเป็น ทำเป็นแก้ปัญหาเป็น ตามกรอบที่กำหนดจากรัฐราชการ

แต่หากพิจารณางานการศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนนอกพื้นที่ศึกษาศาสตร์หรือครุศาสตร์ เราจะพบเห็นงานการศึกษาที่มาจากทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งที่การศึกษาเกิดจากการตั้งคำถามท้าทายชุดความรู้ที่บรรจุในแบบเรียน โดยเป็นความพยายามในการลงไปสืบสวน สอบสวน ถึงความชอบธรรมของชุดความรู้ การสืบเสาะอุดมการณ์รัฐที่แฝงลงไปในแบบเรียนเพื่อกล่อมเกลาพลเมืองให้เป็นไปตามอำนาจของรัฐ การเสาะหาความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างแบบเรียนกับการเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ของการศึกษานั้น โดยงานที่ศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนในทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์นี้ปรากฏงานศึกษาเป็นจำนวนที่มากขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา ซึ่งอาจเป็นไปเพราะบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เริ่มเปลี่ยนแปลงทั้งการคลี่คลายของสงครามเย็นพร้อมกับการผลิบานของระบอบเสรีประชาธิปไตย มาจนถึงเหตุการณ์พฤษภาคมปี พ.ศ. 2535 หรือมาจนถึงการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ดังนั้น บริบททางสังคมในช่วงเวลาหนึ่งย่อมส่งผลต่อการเกิดขึ้นของงานการศึกษาอุดมการณ์ของรัฐในแบบเรียนนี้ด้วยเช่นกัน

งานที่ศึกษาถึงอุดมการณ์ของรัฐหรือชาติในแบบเรียนนั้น สามารถแยกย่อยได้เป็น 3 จำพวก คือ งานที่มุ่งเน้นศึกษาถึงมโนทัศน์ในการสร้างสำนึกรับรู้เกี่ยวกับความเป็นชาติ งานที่มุ่งเน้นศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยผ่านองค์ความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านหรือในกลุ่ม

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และงานที่มุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแบบเรียนกับการเมืองหรืออำนาจรัฐ

1.6.2.1 งานที่มุ่งเน้นศึกษามโนทัศน์ "ชาติไทย" ในแบบเรียน

งานศึกษาที่บุกเบิกความเข้าใจเรื่องการก่อรูปของชาติในแบบเรียนคือ บทความของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง ชาติไทยและเมืองในแบบเรียนประถมศึกษา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) ซึ่งนับว่าเป็นงานชิ้นแรกที่ชี้ให้เห็นว่าแบบเรียนไทยกำลังนำเสนอความหมายหรือหน้าตาของชาติในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่รัฐสร้างขึ้นผ่านชาตินิยมทางการ (official nationalism) ซึ่งเป็นการใช้กรอบแนวคิด Imagined Communities ของ Benedict Anderson มาศึกษากับแบบเรียนไทยเป็นครั้งแรก โดยนิธิใช้แบบเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2521 จากวิชาภาษาไทย สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และสร้างเสริมลักษณะนิสัย นิธิเสนอว่า มโนทัศน์ของชาติไทยในแบบเรียนนั้นได้นำเสนอผ่านการเล่าเรื่องของหมู่บ้านและครอบครัวที่ดูเหมือนเป็นเพียงการเสนอเนื้อหาให้เหมาะสมกับวัยผู้เรียนในระดับประถมศึกษา แต่แท้จริงแล้ว รัฐกำลังปฏิบัติการปลูกฝังสำนึกเรื่องชาติผ่านหมู่บ้านและครอบครัวในอุดมคติ รัฐใช้การศึกษาสมัยใหม่ภาคบังคับในการแพร่กระจายสำนึกรับรู้ความเป็นชาติแบบ "บนลงล่าง" และแบบเรียนเป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำวาทกรรมเดิมที่เป็นรากฐานของโครงสร้างสังคมด้วยการรวบรวมความดาษทางความคิดมาบรรจุไว้อย่างเป็นระบบและยกระดับจากปรากฏการณ์ให้เป็นชุดมโนทัศน์

อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้ของนิธิ นอกจากจะเป็นการศึกษาเพียงแบบเรียนระดับประถมศึกษาของหลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2521 เพียงเท่านั้นแล้ว นิธิยังมุ่งเน้นไปที่การอธิบายมโนทัศน์ของชาติไทยในแบบเรียนที่รัฐหยิบยื่นและนำมาปลูกฝังสำนึกแก่นักเรียนอย่างราบรื่น ซึ่งอาจทำให้เป็นการลดทอนความสลับซับซ้อนบางประการ อาทิ กลวิธีหรือความพยายามของรัฐในการธำรงรักษาวาทกรรมหลักนั้น ซึ่งอาจกระทำมิง่าย เพราะวาทกรรมความรู้ชุดหนึ่ง จำเป็นต้องมีคู่ขัดแย้ง ต่อสู้และเกิดการแลกเปลี่ยน ปะทะ ประสาน หรือประนีประนอมต่อวาทกรรมชุดอื่นในเวลานั้น งานชิ้นนี้จึงขาดการพิจารณาถึงบริบททั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ทั้งภายในหรือระหว่างประเทศที่รายล้อมและผลักดันออกมาเป็นมโนทัศน์ชาติไทยในแบบเรียนดังกล่าว

งานการศึกษาที่ขยับขยายมาจากงานของนิธิข้างต้น คืองานของลักขณา ปันวิชัย ในบทความเรื่อง อุดมการณ์รัฐของรัฐไทยในแบบเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533 ไม่มี "ชาติของประชาชนไทย" ในแบบเรียน (ลักขณา ปันวิชัย, 2542) งานชิ้นนี้ใช้กรอบการศึกษาไปในทิศทางเดียวกันกับนิธิ หากแต่ขยายช่วงเวลาของแบบเรียนที่ใช้ในการศึกษาให้กว้างขึ้นโดยเริ่มต้นจากการอธิบายบทบาทของรัฐที่มีต่อการจัดการศึกษาแบบใหม่ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 อันเป็นการจัดการศึกษาภาคบังคับครั้งแรก และในงานศึกษานี้ได้มีการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาอุดมการณ์รัฐไทยในแบบเรียนออกเป็น 4 ช่วง คือ ช่วงหลักสูตร

Ref. code: 25615624300025FTQ

ปี พ.ศ. 2464-2471 ช่วงหลักสูตรปี พ.ศ. 2480-2503 ช่วงหลักสูตรปี พ.ศ. 2503-2521 และช่วงหลักสูตรปี พ.ศ. 2521-2533 โดยเปรียบเทียบการอธิบายประเด็นที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง บทบาทของพระมหากษัตริย์ ความหมายของคำว่าชาติ ความหมายของคำว่าประชาธิปไตย ประวัติศาสตร์; ความเป็นมาของชาติไทย; ประวัติศาสตร์สมัยใหม่; วันสำคัญและบุคคลสำคัญของแบบเรียนในแต่ละยุค โดยพยายามชี้ให้เห็นว่า อุดมการณ์ของรัฐที่อยู่ในแบบเรียนแต่ละหลักสูตรนั้นถูกเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางการเมืองในแต่ละสมัย และให้ข้อสรุปว่าตลอดทุกยุคทุกสมัย อุดมการณ์ที่ว่าด้วย “ชาติของประชาชน” แทบจะไม่ปรากฏ เพราะชาติไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยมีรัฐบาลและหน่วยราชการเป็นเพียงกลไกของการบริหารส่วนประชาชนเป็นเพียงองค์ประกอบเล็ก ๆ ของชาติที่ต้องพึ่งพิงรัฐบาลและอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์เท่านั้น

แม้ลักขณาจะพยายามอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดหลักสูตรและวาทกรรมความรู้ในแบบเรียนแต่ละช่วงเวลา แต่ทั้งในงานของนิธิและงานของลักขณาดังกล่าวข้างต้นเห็นตรงกันในแง่ที่ว่า รัฐราชการมีส่วนสำคัญในการกล่อมเกลาทางการเมืองให้เป็นไปในรูปแบบที่ตนต้องการแบบบนลงล่าง ซึ่งยังไม่ทำให้เราได้เห็นถึงความรู้ชุดอื่นที่อาจเป็นคู่แข่งขันทางวาทกรรมอยู่ที่ทำให้รัฐต้องใช้วิธีการในการต่อสู้ ดัดแปลง ปรับตัว จนเกิดวาทกรรมใหม่ ๆ มาห่อหุ้มวาทกรรมเดิมนั้นและในความเป็นจริงอำนาจอาจไม่ได้ผูกติดอยู่กับรัฐที่กระทำต่อประชากรผ่านนักเรียนอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น เพราะหากเราเข้าใจการปฏิบัติการของวาทกรรม ก็อาจจะทำให้วาทกรรมความรู้ได้เข้าไปทำงานสร้างอำนาจให้แก่ประชากรของรัฐด้วยก็เป็นได้

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับมโนทัศน์ของ “ชาติไทย” ในแบบเรียนอีกชิ้นหนึ่งคืองานของนุชจรี ใจเก่ง ในบทความเรื่อง ระลึกชาติในแบบเรียนภาษาไทย (นุชจรี ใจเก่ง, 2551) โดยงานชิ้นนี้ มีทิศทางการศึกษาไปในแนวทางเดียวกันกับงานของนิธิและลักขณาก่อนหน้านี้ อาศัยกรอบความคิดเรื่องชาติเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมของ Benedict Anderson และเสนอว่า แม้แบบเรียนแต่ละช่วงเวลาจะหมดอายุขัยของมันไปแล้ว แต่ตัวละครต่าง ๆ ที่ปรากฏในแบบเรียนภาษาไทยนั้นอาจทำงานอยู่ในรูปแบบของความทรงจำในวัยเด็กให้เราได้ย้อนกลับไปรำลึกในเชิง “วันวานยังหวานอยู่” หรือทำนองการระลึกหวนคืนสู่อดีต (nostalgia) ที่เป็นกระแสของชนชั้นกลางไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา นุชจรีได้อธิบายถึงพัฒนาการการก่อรูปของชาติไทยที่อาจแปรเปลี่ยนไปตามบริบทแต่ละยุคสมัย โดยศึกษาจากแบบเรียนวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาเป็นหลัก มีแบบเรียนวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตมาสนับสนุนการอธิบายเล็กน้อย นุชจรี ได้แบ่งยุคแบบเรียนออกเป็นทั้งหมด 5 ยุคจากการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2414-2533 ได้แก่ ยุคที่ 1 แบบเรียนรวมชาติ พ.ศ. 2414-2461 เป็นช่วงเวลาที่แบบเรียนทำหน้าที่สร้างสำนึกความเป็นชาติไทยจากศูนย์กลางกรุงเทพฯ ยุคที่ 2 แบบเรียน

Ref. code: 25615624300025FTQ

ยุคชาติผู้ดี พ.ศ. 2464-2474 เป็นช่วงเวลาหลังการมีการศึกษาภาคบังคับครั้งแรกจวบจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยในช่วงเวลานี้เน้นการสร้างสำนึกของ “พลเมืองดี” ของชาติผ่านพลเมืองที่เป็น “ผู้ดี” ในแบบเรียนที่มีกิริยามารยาท มีการศึกษา เชื่อฟังผู้ใหญ่ สำนึกในบุญคุณของบ้านเมือง จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยนุชจรีวิเคราะห์ว่า “พลเมืองดี” ในฐานคิดของไทยในยุคนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการนิยามตัวตนของชนชั้นกลาง และเมื่อต่อมาชนชั้นกลางได้ขยายตัวทำให้สำนึกดังกล่าวกลายเป็นคุณค่าอันพึงปรารถนา เป็นบรรทัดฐานของศีลธรรมและค่านิยมของสังคมที่ทุกคนต้องปรับเปลี่ยนเข้าหา ความเป็นชาติไทยจึงผูกติดอยู่กับชนชั้นสูงมากกว่าที่อื่น ๆ ยุคที่ 3 แบบเรียนยุคประชาธิปไตย พ.ศ. 2475-2502 ซึ่งเป็นยุคที่แบบเรียนทำหน้าที่สร้างจิตสำนึกทางการเมืองแบบใหม่ให้แก่พลเมือง ทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างชาติจึงต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด หากแต่ในแบบเรียนไม่ปรากฏถึงหน้าที่ของรัฐที่มีต่อประชาชนพลเมือง หรือสิทธิเสรีภาพของพลเมือง และเมื่อมาถึงการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป. ก็ได้สะท้อนผ่านแบบเรียนโดยการปลูกฝังความคิดเรื่องรัฐชาติที่มีประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ มุ่งเน้นหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อรัฐ ลดบทบาทของสถาบันกษัตริย์ การเริ่มมองชนบทอย่างโรแมนติก หรือการอยู่ร่วมกันอย่างสุขสงบของทั้งชนบทและเมืองหากพลเมืองรู้จักในหน้าที่ตน การปลูกฝังการยืนตรงเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมีก็เป็นหน้าที่สำคัญของพลเมือง ยุคที่ 4 แบบเรียนยุคชาติสถาบัน พ.ศ. 2503-2521 ซึ่งเริ่มจากการมีแผนการศึกษาแห่งชาติเป็นครั้งแรกในสมัยจอมพลสฤษดิ์ แบบเรียนยุคนี้เริ่มเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์เข้ามาเป็นสิ่งเดียวกับชาติ รัฐชาติที่มีประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ มีสิทธิเสรีภาพตามสมควร และมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขของชาติ ยุคสุดท้ายที่นุชจรีกล่าวถึงคือ ยุคที่ 5 แบบเรียนยุคชาติ คือหมู่บ้านในอุดมคติ ซึ่งนุชจรีได้รับอิทธิพลความคิดที่สำคัญจาก นิธิ และเสนอว่า แบบเรียนยุคนี้ไม่ได้ส่งสารเพียงเนื้อหาอย่างตรงไปตรงมา และไม่สังเกตเห็นถึงการนำเสนอเรื่องชาติอย่างชัดเจนและเข้มข้นเหมือนแบบเรียนยุคก่อนหน้า แต่ใช้วิธีแฝงซ่อนความคิดเรื่องชาติผ่านหมู่บ้านและครอบครัว และเน้นย้ำวิธีคิดที่ลดทอนความซับซ้อนของปัญหาให้เห็นว่าปัญหาทุกอย่างจะคลี่คลายได้โดยคุณธรรมหรือการกำจัดที่กิเลสในตัวปัจเจกบุคคล งานชิ้นนี้ฉายให้เห็นภาพรวมที่ต่อเนื่องอย่างเร่งรัดถึงพัฒนาการของชาติในแบบเรียนภาษาไทย ชี้ให้เห็นถึงการก่อรูปของชาติที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบทของการเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง แต่ทั้งนี้มิได้ขยับขยายพรมแดนทางความคิดให้ไปไกลกว่างานของนิธิ หรือลักขณาเท่าใดนัก

งาน ชาตินิยมของรัฐราชการไทย : ศึกษาจากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษาโดยใช้แนวทางสัญวิทยาและการวิเคราะห์วาทกรรม ของ วินัย ผลเจริญ (2561) เป็นงานอีกชิ้นที่ได้รับอิทธิพลความคิดมาจากงานของนิธิ แต่ได้มีการประสานกับแนวคิดของ เกษียร เตชะพีระ ในงานที่ชื่อว่า บริโภคความเป็นไทย โดยวินัยเสนอว่า ทั้งนิธิและเกษียรได้ทำการศึกษาแนวคิดว่าด้วยชาตินิยมหรือความเป็นไทย ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน โดยงานของนิธิได้ใช้วิธีวิเคราะห์

แบบการวิเคราะห์วาทกรรม ในขณะที่งานของเกษียรใช้วิธีวิเคราะห์แบบสัญวิทยา วินัยจึงนำวิธีแบบสัญวิทยามาศึกษากับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย โดยมุ่งเน้นประเด็นไปที่การเลือกใช้รูปภาพในหนังสือเรียนที่ผูกโยงสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความเป็นไทยของรัฐราชการ โดยแต่ละภาพได้สื่อความหมายไปในประเด็นของการเป็น “หน้าที่ของพลเมืองดี” ภาพความสงบสุขอันมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงาม ภาพความเจริญทางอารยธรรมอันเก่าแก่ของชาติ ภาพที่แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ รวมไปถึงสัญญะในการสร้างจินตกรรมชาติไทยทั้งรูปภาพทางภูมิศาสตร์ของไทยเพื่อให้เห็นขอบเขตและหน้าตาของแผ่นดินชาติไทย รวมถึงสัญญะในความเป็นชาติของ 3 สถาบันหลักในสังคมไทย อันมีภาพธงชาติที่สื่อถึงสถาบันชาติ ภาพพระแก้วมรกตที่สื่อถึงสถาบันศาสนา และภาพในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่สื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ วินัยเสนอว่าความหมายของ “สัญญะ” ทั้งหมดได้ทำงานไปพร้อมกับการนำเสนอวาทกรรมเรื่องชาติอันได้แก่ การเสนอจินตนาการหมู่บ้านในอุดมคติ การเป็นพลเมืองที่เชื่อฟังรัฐ ภาพลักษณ์ความเป็นไทยทั้งลักษณะนิสัยอันพึงประสงค์ ประเพณี วัฒนธรรมและการละเล่นพื้นบ้าน การชูความโดดเด่นของภาษาไทย และประวัติศาสตร์วีรบุรุษที่ต่อเนื่องอันยาวนานของชาติไทย วินัยสรุปว่า ผลจากการที่แบบเรียนภาษาไทยจงใจหล่อหลอมจิตสำนึกของคนไทยให้เป็นไปตามที่รัฐราชการต้องการให้เป็นนั้น ทำให้มองข้ามหรือละเลยความเป็นไทยชุดอื่นและทำให้เกิดการติดตรึงความเหมือนกันของวัฒนธรรมด้วยคำว่า “ความสามัคคี” ทำให้เรามักไม่ค่อยพบเรื่องราวของความขัดแย้งในแบบเรียนเพราะแบบเรียนได้สร้างวาทกรรมความเป็นไทยชุดเดียวภายใต้แนวคิดชาตินิยมที่ครอบงำสังคมไทยโดยรัฐ บทสรุปของงานชิ้นนี้จึงเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานของนิธิ

งานชิ้นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในหัวข้อนี้คืองาน แนวคิด “ชาตินิยม” ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ระดับชั้นประถมศึกษาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของเปรมโรจน์ บางอ้อ (เปรมโรจน์ บางอ้อ, 2556) งานชิ้นนี้ใช้กรอบคิดทางประวัติศาสตร์ของ Hayden White ที่เสนอว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์แท้จริงแล้วเป็นเพียงงานวรรณกรรมชนิดหนึ่งที่แต่งขึ้นโดยมีการวางโครงเรื่องของเนื้อหาด้วยการจัดลำดับเหตุการณ์พร้อมกำหนดแนวทางของเรื่องให้เป็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งผสานกับความคิดเรื่องชาติของ Benedict Anderson ในประเด็นของเทคโนโลยีการพิมพ์ในการสร้างจินตกรรมเกี่ยวกับชาติ ข้อค้นพบของเปรมโรจน์ คือแบบเรียนประวัติศาสตร์มีการพยายามปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมแบบ “เชื้อชาตินิยม” ที่มีลักษณะเชิดชูชาติตนและมองประเทศเพื่อนบ้านด้วยอคติ แนวคิดราชาชาตินิยมที่ขับเน้นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางของชาติผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์และความสำคัญของพระมหากษัตริย์ต่อระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปรมโรจน์ได้ใช้แบบเรียนประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการชี้ให้เห็นถึงพลวัตทางสังคมและบริบททางการเมืองที่สอดรับกับเนื้อหาที่สร้างความคิดชาตินิยมโดยเฉพาะช่วงเวลาหลังการรัฐประหาร พ.ศ.

Ref. code: 25615624300025FTQ

2549 และการเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่มีบทบาทนำทางความคิดในการต้านฝ่ายรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร งานของเปรมโรจน์จึงเป็นไปในทิศทางร่วมกับงานทุกชิ้นที่ผ่านมาที่เสนอว่า รัฐปลูกฝังแนวคิดเรื่องชาติ หรือชาตินิยมลงไปในแบบเรียนเพื่อเป้าประสงค์ใดเป้าประสงค์หนึ่งของรัฐ

1.6.2.2 งานที่มุ่งเน้นศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านองค์ความรู้หรือทัศนคติที่ไทยมีต่อประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแบบเรียน

งานการศึกษากลุ่มนี้มุ่งเน้นลงไปศึกษาการอธิบายและการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านแบบเรียนซึ่งมักใช้แบบเรียนที่มีเนื้อหาทางสังคมศึกษามาศึกษา และมักมาจากฐานคิดว่าอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยเป็นสิ่งที่รัฐปลูกฝังผ่านแบบเรียนดังงานการศึกษาในหัวข้อ 1.6.2.1 ข้างต้น แต่งานกลุ่มนี้มุ่งเน้นนำเสนอว่าอุดมการณ์ชาตินิยมนั้น ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการกดทับประเทศเพื่อนบ้านหรือมีความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงความ “เหนือกว่า” ของชาติไทย งานศึกษาทางด้านนี้นั้นมักเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2540 และมีจำนวนมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2550 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558

งาน แบบเรียนไทยกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เพื่อนบ้านของเรา” ภาพสะท้อนเจตนคติอุดมการณ์ชาตินิยมไทยของ วารุณี โอสถารมย์ (2544) ถือว่าเป็นงานศึกษาชิ้นแรก ๆ ที่ทำการศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมไทยในแบบเรียนผ่านการศึกษาการให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยใช้กรอบความคิด Siam Mapped ของ ธงชัย วินิจจะกูล และ แนวคิดจาก Craig J. Reynolds ในงาน Introduction: National Identity and its Defenders โดยนำมาใช้ในการศึกษา “เจตนคติ” ที่เป็นอุดมการณ์ชาติและชาตินิยมไทยที่แฝงเร้นภายใต้สาระและความหมายอันเป็นเนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวกับความรู้ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วารุณีศึกษาเนื้อหาทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแบบเรียนตั้งแต่หลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2453 มาจนถึงหลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2521 และ 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ข้อสรุปของวารุณีคือ แบบเรียนทุกยุคทุกสมัยใช้เนื้อหาความรู้ทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการขับเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยผ่านการสร้างภาพเชิงศัตรูให้แก่ประเทศเพื่อนบ้าน โดยมิได้มาจากเจตนาโดยตรงของรัฐ หากแต่ต้องการสร้างแนวคิดชาตินิยมของชาติไทยให้เห็นว่าเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ และก่อเกิดเป็นสำนึกร่วมกันของคนในชาติ ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงของการก่อสร้างรัฐชาติตามที่รัฐต้องการ ณ เวลานั้น ๆ

งานชิ้นต่อมาที่จะกล่าวถึง คือ งาน ชาตินิยมในแบบเรียนไทย ของ สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (2557) โดยเป็นงานศึกษาที่เกิดขึ้นจากการเล็งเห็นปัญหาว่าท่ามกลางพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปหลังสงครามเย็นที่มีความไร้พรมแดนมากขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น แต่ฐานความรู้ในสังคมไทยกลับมีการพัฒนาที่ไม่ทันการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นที่มาของความขัดแย้งบนฐาน

Ref. code: 25615624300025FTQ

ที่ต่างระนาบเพราะความขัดแย้งอาจเคลื่อนไปสู่ภาคเอกชนรวมถึงภาคประชาชนท่ามกลางความสัมพันธ์ในภาคประชาชนที่ขยายตัวมากขึ้น งานนี้เริ่มต้นด้วยการปูพื้นภาพรวมเกี่ยวกับองค์ความรู้ทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านบทความหัวข้อ อุษาคเนย์ : พลวัตการรับรู้จากอดีตถึงปัจจุบันและสถานะองค์ความรู้ด้านอุษาคเนย์ในสังคมไทย แต่ต่อมาจะเป็นบทความแยกเป็นรายประเทศและศึกษาผ่านแบบเรียนของไทยอีก 4 บทความจากผู้เขียน 4 ท่าน ได้แก่ พม่าในแบบเรียนของไทย (นิตยาภรณ์ พรมปัญญา และ มาโนช พรหมปัญโญ, 2557, น. 82-125) ลาวในแบบเรียนของไทย (กรกิต ชุ่มกรานต์, 2557, น. 126-162) กัมพูชาในแบบเรียนของไทย (ธิบดี บัวคำศรี, 2557, น. 163-223) และมาเลเซียในแบบเรียนของไทย (ชบา จิตต์ประทุม, 2557, น. 224-248) งานทั้งหมดพิจารณาจากแบบเรียนซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นแบบเรียนสังคมศึกษาตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2503 เรื่อยมาจนถึงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยมุ่งเน้นศึกษาประเทศเพื่อนบ้านนั้น ๆ ในสายตาหรือโลกทัศน์ของแบบเรียนไทยผ่านประวัติศาสตร์ความคิด การเทียบเคียงองค์ความรู้ของโลกวิชาการที่พัฒนาไปแต่องค์ความรู้ในแบบเรียนไทยยังคงเดิม การให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นไปเพื่อสร้างตัวตนของชาติไทย เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านนั้นได้ไปปรากฏอยู่ในชีวประวัติของชาติในภาพของความเป็นศัตรูที่ขับเน้นควบคู่ไปกับภาพวีรบุรุษของชาติไทยที่นำพาชาติสู่ความยิ่งใหญ่ เป็นเอกราช และได้ข้อสรุปว่าภาพลักษณ์ของประเทศรอบข้างที่ถูกปรุงแต่งขึ้นจนเกิดทัศนคติที่เป็นปรปักษ์หรือดูถูกเหยียดหยามนั้นมิได้มีที่มาจากเจตนาประสงค์ร้ายต่อเพื่อนบ้านโดยตรง แต่เป็นการก่อและกระทำขึ้นเพื่อสนองผลประโยชน์ภายใน และเมื่อความรู้ในแบบเรียนกลายเป็นข้อยุติที่ตายตัวจึงถูกหยิบยืมไปปรุงแต่งต่อผ่านนิยายอิงประวัติศาสตร์ ละครเวที ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ โฆษณา ซึ่งนับว่าเป็นการผลิตซ้ำองค์ความรู้ชุดนี้ไม่จบสิ้น

งานชาตินิยมในแบบเรียนไทย ดังกล่าวข้างต้นถือว่าเป็นการสืบเสาะหรือสอบทานที่มาของความรู้ในแบบเรียนสังคมศึกษาอย่างลุ่มลึกด้วยวิธีการในทางประวัติศาสตร์และมีการพิจารณาเป็นรายประเทศที่เล็งเห็นว่ามีแนวโน้มจะช่วยสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมให้กับชาติไทย อย่างไรก็ดี งานชิ้นนี้มิได้กล่าวถึงมูลเหตุของการก่อตัวสำนึกของชาติ และมีแนวโน้มที่จะทำให้เราเข้าใจว่าอุดมการณ์ชาตินิยมเกิดขึ้นจากการสร้างทัศนคติเชิงเหยียดหยามต่อประเทศเพื่อนบ้านเท่านั้น งานทั้งหมดมุ่งให้เราเข้าใจจินตภาพของประเทศเพื่อนบ้านในแบบเรียนไทยมากกว่าจินตภาพของชาติไทยโดยตรง และทำให้เราได้เห็นภาพของประเทศเพื่อนบ้านตามแบบเรียนที่อยากให้เห็น แต่ก็ไม่ได้นำเสนอว่าภายในประเทศเพื่อนบ้านนั้น ๆ เองได้เสนอภาพแบบใด กรอบการมองชาตินิยมไทยที่เกิดจากการสร้างทัศนคติเหยียดหยามเพื่อนบ้าน จึงดูเหมือนเป็นการใช้กรอบของชาตินิยมที่มีไทยเป็นศูนย์กลางในการเข้าไปศึกษาเช่นกันและมีโอกาสเป็นไปได้หรือไม่ว่าชาตินิยมในแบบเรียนไทยอาจมิได้เกิดขึ้นเพียงการปลูกฝังทัศนคติเชิงลบต่อประเทศรอบข้างไทยเท่านั้น

Ref. code: 25615624300025FTQ

งานชิ้นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงคือ งานของภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์ (2555) ในบทความเรื่อง พงศาวดารอาเซียนในแบบเรียนประวัติศาสตร์มัธยมไทย ภิญญพันธุ์ เลือกศึกษาเฉพาะแบบเรียนประวัติศาสตร์ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในการใช้ทำความเข้าใจองค์ความรู้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในฐานะหน่วยทางการเมืองและการรวมตัวกันในฐานะองค์กร ภิญญพันธุ์ เรียกการศึกษาของตนว่าเป็นการศึกษา “ประวัติศาสตร์ของแบบเรียนประวัติศาสตร์” ในฐานะหน่วยย่อยของวิชาสังคมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2503-2544 แต่บทความนี้ให้น้ำหนักกับแบบเรียนประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2544 - ปัจจุบัน (ช่วงเวลาของบทความนี้) เป็นพิเศษ เพราะภิญญพันธุ์ มองว่าปี พ.ศ. 2544 เป็นหมุดหมายสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิชาประวัติศาสตร์โดยการแยกออกมาเป็นวิชาเดี่ยวอย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความเป็นไทยและความเป็นพลเมืองดีของชาติ งานของภิญญพันธุ์มุ่งเน้นการหยิบยกปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะช่วงเวลาทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา จนมาถึงความพยายามในการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน ที่เป็นกรณีปัญหาในภูมิภาคอันเกิดขึ้นมาจากความเข้าใจและทัศนคติของชาติต่าง ๆ โดยภิญญพันธุ์มองว่าความรู้ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ได้กุมอำนาจความจริงเกี่ยวกับอดีต และความเปลี่ยนแปลงคลี่คลาย ซึ่งจะทำให้เกิดการสถาปนา “ความจริง” แบบที่ไม่ต้องตั้งคำถาม ความจริงดังกล่าวนั้น ภิญญพันธุ์มองว่าเป็นความจริงเพียง “ครึ่ง ๆ กลาง ๆ” ที่ว่าด้วยความรู้แบบประวัติศาสตร์ชาตินิยม ทำให้ภิญญพันธุ์ได้ค้นพบว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน 2 มิติ คือ มิติที่กล่าวถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง กับมิติที่ต้องตีความผ่านประวัติศาสตร์ไทย และแบบเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ได้มีการพัฒนารูปแบบให้สะดวกต่อการอ่าน สบายตา สร้างการรับรู้ที่ง่ายขึ้นด้วยเครื่องมือใหม่อย่างแผนที่ เส้นเวลา (Timeline) และภาพจำลองเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งภาพดังกล่าวนั้นทำให้เกิดการแฝงสารบางประการให้นักเรียนได้เสพอย่างไม่ระวัง ข้อสรุปของงานชิ้นนี้ คือ แบบเรียนประวัติศาสตร์มีพัฒนาการในเชิงก้าวหน้าขึ้นเนื่องจากให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ และมีการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์จากไทยไปสู่ระดับภูมิภาคและโลก รวมถึงมีเทคนิคการนำเสนอที่น่าสนใจขึ้นมากกว่าแบบเรียนในอดีต แต่เป็นการศึกษาอย่างแยกส่วนออกจากกัน กล่าวคือ กระบวนการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นความก้าวหน้าดังกล่าวนั้นได้ถูกตัดขาดออกจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เรื่องต่าง ๆ และพบถึงความลักลั่นที่เกิดขึ้นในขณะที่อธิบายเนื้อหาของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเชิงของการ “ระวังอคติ” ที่มีต่อกัน แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาของประวัติศาสตร์ไทยกลับพบว่ามีการเน้นความสัมพันธ์เชิงสงครามมากกว่าความสัมพันธ์ด้านอื่นเพื่อเชิดชูบุคคลที่มีความเป็นชนชั้นนำ ภิญญพันธุ์จึงเสนอว่าหากต้องการข้ามพ้นประวัติศาสตร์ในแบบเรียน “แบบพงศาวดาร” นี้ไปให้ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องย้ายคำอธิบายมาสู่ประวัติศาสตร์สังคมและภาคประชาชนมากขึ้นเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างประเทศต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

Ref. code: 25615624300025FTQ

ข้อค้นพบของงานภิญญพันธุ์นั้น กลับแตกต่างออกไปจากงานของวารุณีและสุเนตรและคณะ เพราะได้ค้นพบถึงความก้าวหน้าของแบบเรียนทั้งในเชิงเทคนิคและเชิงอุดมการณ์ที่ให้ลดการมีอคติต่อกันในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่กลายเป็นความลักลั่นกับชุดความรู้ในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งทำให้ทัศนคติเชิงลบผ่านประวัติศาสตร์ไทยแบบพงศาวดารยังคงดำรงอยู่ อย่างไรก็ดี ด้วยงานเขียนที่เป็นบทความขนาดสั้น แต่ศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา จึงทำให้งานให้ภาพกว้าง ๆ พอเข้าใจโดยสังเขปได้เพียงนั้น งานยังคงศึกษาในทิศทางเดียวกับงานของวารุณีและสุเนตรและคณะที่ลงไปศึกษาว่า แบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยได้กล่าวถึงประเทศเพื่อนบ้านไว้อย่างไร และยังคงเชื่อว่าอุดมการณ์ชาตินิยมเกิดจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นประวัติศาสตร์มหาบุรุษผ่านการกดทับประเทศเพื่อนบ้าน

กล่าวโดยสรุป งานการศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านการศึกษาความรู้ของประเทศเพื่อนบ้านของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีทิศทางไปในทางเดียวกันแม้ต่างกันในตัววิธีศึกษาหรือรายละเอียดข้อค้นพบบางประการ กล่าวคือแก่นแกนความคิดตั้งอยู่บนอุดมการณ์ชาตินิยมที่เกิดจากรัฐ และรัฐต้องการสร้างอุดมการณ์ด้วยการสร้างทัศนคติเชิงลบต่อประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งเอาเข้าจริงแล้วเน้นไปที่เพียงบางประเทศเท่านั้นคือ พม่า ลาว กัมพูชา และมาเลเซีย การอธิบายทั้งหมดยังคงเห็นความราบรื่นอย่างง่ายดายต่อการใช้ความรู้ในแบบเรียนสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม โดยที่นักเรียนหรือประชากรของรัฐเป็นฝ่ายถูกกระทำและรัฐราชการหรือชาตินิยมทางการเป็นผู้กุมและสร้างองค์ความรู้ชุดนี้ได้ตามความต้องการงานศึกษาทั้งหมดที่ศึกษาถึงทั้งอุดมการณ์ชาติและชาตินิยมในแบบเรียนนี้ทำให้เราได้เห็นถึงการใช้แบบเรียนโดยเฉพาะแบบเรียนที่มีความรู้ทางสังคมศึกษาเข้ามาศึกษาซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทความสำคัญของแบบเรียนสังคมศึกษาที่มีต่อการศึกษาเรื่องชาติ หากแต่งานทั้งหมดยังไม่สามารถชี้ให้เห็นถึงชุดวาทกรรมอื่นที่ทำงานร่วมกับวาทกรรมความรู้กระแสหลักจนเห็นถึงการประสานของวาทกรรม การก่อรูปของจินตกรรมชาติยังคงเป็นหมู่บ้านในแบบเรียนยุค พ.ศ. 2521 อยู่หรือไม่ ชาตินิยมทางการได้มีการปรับเปลี่ยนหน้าตารูปโฉมใหม่ เพื่อคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ชุดเดิมหรือไม่ ชาตินิยมยังเกิดจากการเหยียดหยามกดทับประเทศเพื่อนบ้านอยู่หรือไม่ ความก้าวหน้าของเทคนิคความรู้สมัยใหม่นั้นมาธำรงรักษาความคิดหรือชุดคุณค่าจนทำให้ประชากรของรัฐกลุ่มหนึ่งพร้อมที่จะพิทักษ์ปกป้อง อุ้มชูอยู่เสมอมาได้อย่างไร ซึ่งทั้งหมดนี้ยังคงเป็นคำถามที่ต้องได้ทำการศึกษาต่อไป

1.6.2.3 งานที่มุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแบบเรียนกับการเมืองหรืออำนาจรัฐ

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์ของรัฐในแบบเรียนนั้นมีงานเป็นจำนวนมากที่ศึกษาถึงการ “กล่อมเกลาทางการเมือง” ของรัฐที่ชี้ให้เห็นถึงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางการเมืองกับการกำหนดเนื้อหาสาระในแบบเรียน รวมไปถึงการปลูกฝังอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่

Ref. code: 25615624300025FTQ

รัฐพึงปรารถนาลงไปในแบบเรียนที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของรัฐ ในงานการศึกษาเรื่องการใช้แบบเรียนเพื่อกล่อมเกลาทางการเมืองนั้นมีการย้อนกลับไปไกลที่สุดที่รัชกาลที่ 5 จากงาน การกล่อมเกลาทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 ของสุมินทร์ จุฑางกูร (2529) โดยสุมินทร์เสนอว่า การสถาปนารัฐชาติสมัยใหม่ของรัชกาลที่ 5 นั้น จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังคุณค่าและอุดมการณ์ทางการเมืองให้นักเรียนเป็นผู้ยอมรับต่ออำนาจรัฐสมัยใหม่นั้นด้วยการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และภาคภูมิใจในชาติ แต่อิทธิพลของแบบเรียนนั้นจำกัดเพียงแวดวงของเจ้านายและขุนนางระดับสูงเป็นหลัก หลังจากนี้งานศึกษาส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นศึกษาการกล่อมเกลาทางการเมืองของรัฐในระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่งาน รัฐไทยกับการกล่อมเกลาทางการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475-2487 ของปวีณา วังมี (2543) เพราะขณะนั้นเกิดการสถาปนารัฐประชาชาติภายใต้อุดมการณ์แบบประชาธิปไตย รัฐจึงต้องใช้แบบเรียนในการถ่ายทอดอุดมการณ์การปกครองและการสร้างชาติของผู้นำในสมัยนั้น พร้อมกล่อมเกลาให้นักเรียนเกิดความศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตย งาน แบบเรียนสังคมศึกษากับการกล่อมเกลาทางการเมืองไทยในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ : ศึกษากรณีความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ของวัชรินทร์ มัสเจริญ (2533) ที่เสนอว่าเนื่องมาจากการรื้อฟื้นแนวคิดสถาบันพระมหากษัตริย์ของสฤษดิ์ ทำให้รัฐใช้แบบเรียนเป็นสื่อในการปลูกฝังอุดมการณ์ชุดนี้ลงไปเพื่อความมั่นคงของชาติ งาน นโยบาย หลักสูตรการศึกษาและการอบรมกล่อมเกลาทางการเมือง : ศึกษากรณีระดับมัธยมศึกษา พ.ศ. 2520-2537 ของฉลองโชค ประดิษฐ์สาร (2539) งาน การกล่อมเกลาทางการเมืองผ่านแบบเรียน : ศึกษาเฉพาะกรณีแบบเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ของอนุจินต์ ลาภธนาภรณ์ (2546) และงาน การกล่อมเกลาทางการเมืองโดยผ่านหนังสือเรียน : วิเคราะห์หนังสือเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ของ ปรีชา ธรรมวินทร (2532) ล้วนชี้ให้เห็นถึงบริบททางการเมืองที่ผูกโยงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาและเนื้อหาในแบบเรียนที่ยังคงมีการรวมศูนย์ของอำนาจรัฐราชการมาโดยตลอด โดยรัฐมุ่งเน้นใช้แบบเรียนในการกล่อมเกลาให้เกิดความรู้ความเข้าใจในทางการเมืองและยอมรับอำนาจรัฐด้วยการเป็นพลเมืองดี มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงเน้นไปที่หน้าที่มากกว่าสิทธิของพลเมือง ซึ่งบทสรุปของการศึกษาเป็นไปในทำนองเดียวกันกับงานหนังสือเรียนสังคมศึกษา ภาพสะท้อนความต้องการของรัฐ พ.ศ. 2503-2555 ของ เอกชัย ภูมิระรื่น (2557) ที่ทำการศึกษาบริบททั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในช่วง พ.ศ. 2503-2555 ที่มีผลโดยตรงต่อการกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรการศึกษาของชาติที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านเนื้อหาและกรอบแนวคิดอันเกิดจากความต้องการของรัฐ โดยศึกษาเฉพาะแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง ซึ่งเอกชัยพบว่าทุกหลักสูตรนั้นมีจุดร่วมที่สอดคล้องกัน 3 ประการ ได้แก่ ความมั่นคงของรัฐ ความเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และสถานะหรือความสำคัญของพระมหากษัตริย์ และงาน การเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทยระหว่างปี

Ref. code: 25615624300025FTQ

พ.ศ. 2503-2551 ของนฤมล นิ่มนวล (2559) ที่เปิดเผยให้เห็นถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดเนื้อหาของแบบเรียนจากรัฐราชการผ่านกรอบแนวคิดอำนาจนำของ Antonio Gramsci มีการนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการที่มาของการได้รับใบอนุญาตให้เป็นแบบเรียนจากกระทรวงศึกษาธิการด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้นฤมลค้นพบว่านักวิชาการศึกษาในระบบราชการเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียนของไทยในแต่ละยุคสมัย และตอบสนองแนวคิดของกลุ่มอนุรักษ์นิยมภายในกระทรวงศึกษาธิการ

นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาถึงการปลูกฝังอุดมการณ์ของรัฐ โดยศึกษาเฉพาะประเด็นของอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่ง อาทิ งานของ กัปค์ฤทัย ปุงคานนท์ (2552) เรื่อง การปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตยศึกษาผ่านหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กัปค์ฤทัยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีการครองความเป็นใหญ่ของ Antonio Gramsci ที่ทำให้เห็นว่ารัฐต้องครองความเป็นใหญ่ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและต้องครองอำนาจทางวัฒนธรรม ทำให้แบบเรียนได้สะท้อนถึงเจตนาความตั้งใจของรัฐในการปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ “แตกต่าง” กันออกไปในแต่ละยุคได้อย่างชัดเจน โดยช่วงปี พ.ศ. 2475-2500 อุดมการณ์ประชาธิปไตยเน้นไปที่การที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญที่มีความศักดิ์สิทธิ์ อำนาจนำในเวลานี้อยู่ที่คณะราษฎร ช่วงปี พ.ศ. 2500-2516 อุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นแบบ “พ่อขุน” อำนาจบริหารเหนือกว่าอำนาจนิติบัญญัติและตุลาการ อำนาจนำอยู่ที่นายกรัฐมนตรีหรือคณะปฏิวัติที่เป็นเสมือนตัวแทนของประชาชน และช่วงปี พ.ศ. 2517-2540 เน้นอุดมการณ์ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและประชาธิปไตยครึ่งใบ การพยายามปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตยในความหมายที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย นั่นแปลว่าความหมายนั้นถูก “เลือกสรร” ให้สอดคล้องกับอำนาจนำทางความคิดและวัฒนธรรมที่ควบคู่ไปกับการครองอำนาจทางการเมือง นอกจากอุดมการณ์ประชาธิปไตยแล้ว ยังมีอุดมการณ์เรื่อง “เพศวิถี” ที่พบได้ในงาน การวิเคราะห์บทบาทหญิงชายในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยในช่วงชั้นที่ 1 และช่วงชั้นที่ 2 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ของ สรัญญา เอกธรรมสุทธิ์ (2544) งาน การวิเคราะห์แนวคิดเพศภาวะในหนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ของ มาดี ลิ่มสกุล (2552) งาน การผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ “ปิตาธิปไตย” ในหนังสือเรียนภาคการศึกษภาคบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ ของ ปารณีย์ ชะหงส์รัมย์, ธวัช ทันโตภาส, กนกวรรณ มโนรมย์, และ ศรันย์ สุดใจ (2556, น. 11-27) และงาน จงรักนวลสงวนกาย : อำนาจรัฐไทยในแบบเรียนสุขศึกษา ของ ปัณณพร เทพพานิช (2559 น. 127-140) งานทั้งหมดนี้มุ่งเน้นนำเสนอให้เห็นถึงอำนาจรัฐในการปลูกฝังทัศนคติ อุดมการณ์เรื่องเพศไปจนถึง “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” เพื่อกำหนดกรอบพฤติกรรมแห่งเพศสภาวะที่รัฐต้องการผ่านแบบเรียนอันเป็นการกดทับอิสรภาพของปัจเจกชน และเป็นการคงไว้ซึ่งอุดมการณ์แบบปิตาธิปไตยในสังคมไทย สุดท้ายคือ งานที่ศึกษาถึงอุดมการณ์เกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมในงาน แบบเรียนกับความเป็นพหุวัฒนธรรม

Ref. code: 25615624300025FTQ

ของ ฐิติมดี อาพัทธนานนท์ (2561, น. 112-139) โดยฐิติมดีศึกษาผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ในระดับชั้นประถมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ. 2544 และ 2551 ซึ่งพบว่าประเด็นของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่นำเสนอในรูปแบบของความหลากหลายทางศาสนาและทางวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาค หากแต่ท่ามกลางการนำเสนอความหลากหลายทางศาสนากลับพบถึงการให้น้ำหนักและความสำคัญกับศาสนาพุทธตามจำนวนหน้าและภาพประกอบ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาคมักมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอวัตถุธรรม เช่น อาหารท้องถิ่น ประเพณีท้องถิ่น สถาปัตยกรรมของแต่ละภาค ซึ่งทำให้มองข้ามวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อาทิ วัฒนธรรมของกลุ่มแรงงานข้ามชาติ ดังนั้น ฐิติมดีจึงให้ข้อสรุปว่า แท้จริงแล้วความเป็นพหุวัฒนธรรมที่แบบเรียนเสนอนั้นเป็นเพียงการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่รัฐเป็นผู้กำหนด โดยรัฐใช้คำว่า “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” นั้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการต่อความเข้าใจหรือมโนทัศน์เรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ไม่บั่นทอนความมั่นคงของรัฐ และไม่ขัดกับหลักสิทธิมนุษยชนที่เป็นค่านิยมสากลของโลกปัจจุบัน (ฐิติมดี อาพัทธนานนท์, 2561, น. 139)

การสำรวจสถานภาพการศึกษาและการปริทัศน์วรรณกรรมทั้งหมดข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า แม้งานการศึกษาเกี่ยวกับแบบเรียนจะสามารถจัดหมวดหมู่อย่างไรก็ตาม มีระเบียบวิธีการศึกษาที่แตกต่างกันไป แต่ทุกหมวดหมู่ของงานการศึกษาเรื่องแบบเรียนทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานคิดร่วมกันคือการมุ่งไปสู่ “อำนาจรัฐ” หรือ ความเป็นการเมืองผ่านการศึกษาแบบเรียน

ดังนั้นในงานวิทยานิพนธ์ จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2560 นี้ จึงมุ่งเน้นไปที่การค้นหาคำตอบที่ยังคงเป็นรอยโหว่ของสถานะองค์ความรู้ก่อนหน้านี้ ด้วยสมมติฐานที่ว่า รัฐมิได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการสร้างชาติและเผยแพร่กล่อมเกลาอุดมการณ์ดังกล่าวให้แก่ประชากรในรัฐได้เพียงลำพังและราบรื่น หากแต่รัฐต้องเผชิญกับแรงปะทะทางวาทกรรมและชุดความรู้ในแต่ละช่วงเวลา เกิดการต่อกรกับสิ่งที่รัฐไม่พึงปรารถนาและเรียกว่าเป็น “ภัยคุกคามความมั่นคงของชาติ” ได้ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้รัฐจึงเกิดการปรับแต่ง หยิบฉวยนำการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายมาฉาบเคลือบอุดมการณ์ชาตินิยมหรือความเป็นไทย การทำให้ชาติเป็นเสมือนสัจธรรมที่ “อกาลิโก” ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง จึงเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาตั้งใจจะลงไปสำรวจสืบค้นผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษายังคงต้องใช้กรอบแนวคิดเรื่อง Imagined Communities ของ Benedict Anderson มาเป็นฐานในการอธิบายในทิศทางเดียวกันกับงานการศึกษาเรื่องชาติไทยในแบบเรียนก่อนหน้านี้อย่างปฏิเสธมิได้ เพราะแบบเรียนมีกลไกหน้าที่การทำงานเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐในการก่อประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ชาติ” นี้และเพื่อเผยให้เห็นภาพจินตกรรมของชาติที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา แต่ช่องโหว่ที่สำคัญของแนวคิดนี้นั้นคือทำให้เราไม่เห็นถึงกระบวนการในการก่อและผลที่ตามมาจากวาทกรรมความรู้ การใช้กรอบ

Ref. code: 25615624300025FTQ

แนวคิดเรื่อง Biopower ของ Michel Foucault จึงน่าจะช่วยให้เราได้เปิดพื้นที่คำตอบใหม่ ๆ จากการเห็นการทำงานของตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษามากขึ้นและทำให้เห็นว่าแบบเรียนช่วยก่อให้เกิดอนุภาคแห่งอำนาจในทุกแห่งหนรวมไปถึงการสร้างวินัยให้ปฏิบัติการอยู่ภายใต้มโนสำนึก พร้อมกับการสถาปนาตัวตนแบบ “คนไทย” ให้เกิดขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้อาจทำให้เราสามารถวิเคราะห์ถึงผลผลิตดังกล่าวจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดอย่างมากภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ที่แนวคิดเรื่อง “ชาติ” อันเกิดจากการผลิตสร้างมาจากเทคโนโลยีแบบเรียนสังคมศึกษานั้นกำลังปฏิบัติการจำแนกแยกแยะด้วยการนับรวมและกีดกันกวาดล้างสิ่งที่เป็น “ภัย” หรือ “ไม่ใช่คนไทย” ออกไปมาตลอดระยะเวลาจนถึงปัจจุบัน

1.7 กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาและปริทัศน์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาเรื่อง จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2560 นี้วางอยู่บนกรอบแนวคิด 2 ประการ ประการแรกคือ แนวคิด “ชุมชนจินตกรรม” (Imagined Communities) ของ เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) และแนวคิด “อำนาจเหนือชีวิต” (Biopower) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) โดยกรอบแนวคิด Imagined Communities จะทำให้ได้เห็นภาพของการใช้ทุนนิยมสิ่งพิมพ์อย่างแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นเทคโนโลยีในการสร้างจินตกรรมร่วมกันของสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ชาติ” ซึ่งเห็นได้จากปฏิบัติการทางภาษาผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา เพื่อหล่อหลอมจินตกรรมชาติชุดหนึ่งขึ้นมาให้แก่ประชากรของรัฐ ส่วนกรอบแนวคิด Biopower จะช่วยมาสานต่อเพื่อ พิจารณาภาษาของตัวบทในแบบเรียนในฐานะปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) ในการก่อร่างสร้างความหมายของ “ความรู้” ขึ้นที่เกิดจากการปะทะ ประสานหรือการบรรจบกันของวาทกรรมในระนาบต่าง ๆ จนก่อเกิดเป็นวาทกรรมชุดใหม่ที่สามารถธำรงรักษาไว้ซึ่งชุดแก่นแกนหรือคุณค่าของอุดมการณ์เดิมเอาไว้ และได้ถูกหย่อนลงไปในระบบสำนึกรู้คิดของประชากร จนท้ายที่สุด อุดมการณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นสำนึกมาตรฐานหรือบรรทัดฐานของประชากรหรือของอัตบุคคล (subject) ซึ่งถูกหล่อหลอมขึ้นจากปฏิบัติการทางวาทกรรมเรื่องชาติผ่านเทคโนโลยีแบบเรียน อัตบุคคลจะกลับกลายเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐนั้นเพื่อธำรงไว้และสืบต่ออุดมการณ์ดังกล่าว ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การก่อรูปจินตกรรมชาติไทยของอัตบุคคลจึงมิได้เกิดขึ้นเพียงแค่จากการ “กรอกหู - ใส่หัว” จากรัฐเพียงลำพัง หากแต่ยังเกิดขึ้นจาก Biopower ของอัตบุคคลด้วยกันเอง ที่พร้อมจะธำรงรักษาชุดคุณค่านั้นไว้เพื่อความ “ปกติสุข” ของสังคม

Ref. code: 25615624300025FTQ

1.7.1 แนวคิด Imagined Communities ของ Benedict Anderson

แนวคิด Imagined Communities ปรากฏขึ้นในงานชิ้นสำคัญของ Benedict Anderson ช่วงทศวรรษที่ 1980 คือ Imagined Communities : Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1983) หรือ แนวคิดว่าด้วย ชาติในฐานะของการเป็นจินตกรรมร่วมกันของชุมชน อันเป็นจินตกรรมร่วมกันถึง รากเหง้า อัตลักษณ์ ประเพณี และวัฒนธรรมของชาติที่คนในชุมชนหรือพลเมืองนั้น ๆ มีร่วมกัน งานชิ้นนี้ถือเป็นการเปิดการตีความใหม่ของแนวคิดเรื่องชาตินิยม และ ความเป็นชาติแบบ constructivism ที่เป็นการท้าทายแนวคิดการมองลัทธิชาตินิยมเชิงแก่นสารแบบ Primordialism ซึ่งมองว่าชาติเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมที่ถือกำเนิดมาแต่โบราณกาล สำหรับกรอบคิดของ Anderson แล้ว ชาติในฐานะชุมชนจินตกรรมมีลักษณะที่เฉพาะตัวอยู่ที่อาจสรุปได้ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ ความเป็นจินตกรรม (imagined) ร่วมกันของคนในชาติ แม้ผู้คนจะหลากหลาย กระจายไปอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ แต่ผู้คนเหล่านี้มีความรู้สึกร่วมกันของความเป็นหนึ่งเดียว ภายใต้หลักยึด หรือ อุดมการณ์เดียวกัน (communion) ความเชื่อในจินตกรรมร่วมกันนี้เอง คือ ความเป็นชาติ (nation)

ประการที่สอง คือ จินตกรรมของชาตินั้นวางอยู่บนพรมแดนที่มีขอบเขตจำกัดได้ (limited) ชาติจึงถูกจินตกรรมผ่านพื้นที่พรมแดนด้วยการอาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกันหรือเป็น “บ้าน” หลังเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการสร้างความเป็นเรา ความเป็น “ของเรา” และความเป็นอื่น อาทิ ชาติของเราและต่างชาติ เป็นต้น

ประการที่สาม คือ การมีอิสรภาพในการกำหนดอนาคตของตนเองของชาติโดยอิสระ ผ่านสิ่งที่เรียกว่าอำนาจอธิปไตย (sovereignty) ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดความเป็นชาติ เกิดขึ้นเพื่อล้มล้างระบอบศักดินา หรือ ระบอบเจ้าขุนมูลนาย ในช่วงยุคเรืองปัญญา (Age of Enlightenment) ความเป็นชาติในรัฐสมัยใหม่ จึงมีลักษณะเฉพาะถึงจินตภาพในการโหยหาและธำรงไว้ซึ่งอิสรภาพให้เป็น “ชาติของคนทุกคน” หรือ “ชาติของประชาชน”

ประการสุดท้าย จินตภาพของชาติมีสภาพของการเป็นชุมชน (community) ซึ่งจะดำรงอยู่แม้ว่าภายในรัฐนั้นจะเกิดความเหลื่อมล้ำ ไม่เท่าเทียม แตกต่างกันทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจหรือสังคมเพียงใด คนในชาติมักยังมีจินตกรรมความสัมพันธ์ของตนเองกับเพื่อนร่วมชาติในฐานะภราดรภาพอย่างลึกซึ้งบนระนาบเดียวกัน (deep and horizontal comradeship) จนสามารถปกป้องชาติได้แม้ชีวิต (Anderson, 2006, pp. 6-7)

อย่างไรก็ดี ชุมชนจินตกรรมนี้เกิดขึ้นได้จากการกระทำของตัวสื่อภาษาที่ก่อผลสร้างชุดความจริงขึ้นมา จินตกรรมดังกล่าวจึงมิได้เกิดขึ้นจากสภาวะตื่นรู้จากภายในของตัวบุคคลหรือเป็นเพียงกิจกรรมทางปัญญาหนึ่งเท่านั้น (ธงชัย วินิจจะกูล, 2552, น. 17) หากแต่จินตกรรมดังกล่าว

Ref. code: 25615624300025FTQ

มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากบริบทแวดล้อมที่ “จับต้องได้” ไม่ว่าจะเป็น บรรยากาศทางเศรษฐกิจ การเติบโตของทุนนิยม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี นวัตกรรมโดยเฉพาะการพิมพ์ รวมถึงสงคราม การทำความเข้าใจชุมชนจินตกรรมจึงอาจทำให้เราเข้าใจบทบาทเชิงสังคมวิทยาและพลังทางการเมืองของภาษาภายในชุมชนที่เรียกว่าชาติในเชิงมิติสังคมวัฒนธรรมมากกว่าการทำความเข้าใจในความคิดของผู้นั้นในระดับปัจเจก ด้วยเหตุนี้พลังผลักดันที่ทำให้เกิดชุมชนจินตกรรมหรือจินตกรรมชาติของรัฐสมัยใหม่นั้นจึงตั้งอยู่บนเงื่อนไข 2 ประการที่มีความสัมพันธ์กันคือ บทบาทของภาษาในปริมณฑลสาธารณะ และบทบาทของทุนนิยมการพิมพ์ (Print Capitalism)

จากการที่สภาวะอิทธิพลอำนาจของศาสนจักร/ศาสนาได้ถดถอยลงไป ซึ่งกระทบต่อฐานความคิดโลกทัศน์ ความเชื่อ อุดมการณ์ กลไกความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่าง ๆ ในระบบสังคมและค่อย ๆ ลดทอนให้อยู่ในรูปแบบของความเชื่อระดับปัจเจก โดยเฉพาะตั้งแต่จากกำเนิดและขยายตัวของนิกายโปรเตสแตนท์ (Protestantism) ภายใต้กระแสการปฏิรูปศาสนา (The Reformation) นำโดยมาร์ติน ลูเทอร์ (Martin Luther) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งใช้ภาษาพื้นถิ่นแทนที่การใช้ภาษาละตินของนิกายคาทอลิกในการตีพิมพ์เป็นหนังสือหรือคัมภีร์และแจกจ่าย เผยแพร่ทำให้ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ ด้วยเหตุนี้นิกายโปรเตสแตนท์จึงสามารถสถาปนาชุมชน (polity) ของตนขึ้นมาต่อต้านได้สำเร็จ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เทคโนโลยีสิ่งพิมพ์และภาษา เป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงอุดมการณ์ และก่อให้เกิดชุมชนจินตกรรมขึ้น (Anderson, 2006, pp. 38-40)

จวบจนถึงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ความเติบโตของเศรษฐกิจและทุนนิยม ทำให้การสร้างสำนึกชุมชนมาขึ้นอยู่กับกลุ่มกระฎุมพี พ่อค้า นักเดินทาง รวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐ ภายใต้ระบบกลไกแบบราชการของรัฐสมัยใหม่ที่มีลักษณะของการรวมศูนย์แทนการที่รัฐใช้ภาษาท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ มาเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างชาติขึ้น จึงเกิดการเบียดขับภาษา ระบบคิดรวมถึงความหลากหลายของท้องถิ่นออกไป และกำหนดให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับศูนย์กลางอำนาจหรือรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ภาษา อุดมการณ์ รวมถึง “ความรู้” บทบาทของภาษาในปริมณฑลสาธารณะชุดใหม่นี้จึงได้สร้าง “กาละ” และ “เทศะ” ชนิดใหม่ขึ้น ให้เป็นปริมณฑลในระดับของชาติ (Anderson, 2006, p. 45) ภาษาจึงเป็นตัวสื่อที่ร้อยรัดสำนึกของผู้คนในสังคมให้เข้าด้วยกันแต่การแพร่กระจายตัวของภาษาในวงกว้างหรือมวลชนเกิดขึ้นได้ผ่านการผลิตแลกเปลี่ยนและการเสพภาษาของคนในสังคมนั้น ๆ ด้วยทุนนิยมการพิมพ์ที่ทำให้ผู้ร่วมชุมชนเสพจินตกรรมผ่านภาษาร่วมกัน มีกาละและเทศะชนิดเดียวกันและได้มีความสัมพันธ์อย่างแนวราบเสมอกัน การจัดระบบสังคมภายใต้จินตกรรมชุดนี้จึงทำให้แตกต่างไปจากสังคมลำดับชั้นตามแนวคิดทางศาสนาหรือศักดินา กล่าวอีกแบบคือ การรวมศูนย์นี้เองที่ทำให้ผู้คนที่หลากหลายได้หลอมรวมมาอยู่บนระนาบเดียวกัน เป็นกลุ่มก้อนที่พูดภาษาเดียวกันกับรัฐ (Anderson, 2006, p. 46) ซึ่งภาษาในที่นี้มิได้ปรากฏเพียงแต่ตัวอักษรเท่านั้นแต่ยังรวมถึงโลกทัศน์ วาทกรรม และอุดมการณ์ที่ใช้ในการสื่อสารอีกด้วย

Ref. code: 25615624300025FTQ

การที่คนในชุมชนรู้สึกว่าตนอยู่ใน “เทศะ” (spatiality) เดียวกันผ่านการเสพภาษาจากหนังสือมวลชน อาทิหนังสือพิมพ์ หรือนวนิยายสมัยใหม่ จินตกรรมชาติยังสร้างแนวคิดทาง “กาละ” (temporality) ชนิดใหม่ขึ้นมาด้วยเรียกว่า “Apprehensions of Time” หรือสำนึกของชุมชน ณ เวลานั้น บนตำแหน่งแห่งที่ของทั้งกาละและเทศะ โดย “กาละ” หรือสำนึกทางเวลาร่วมกันแบบใหม่นี้เป็นเวลาที่เป็นแบบ “homogeneous, empty time” ที่ Anderson ได้หยิบยืมแนวคิดนี้มาจากงาน Theses on the Philosophy of History ของ Walter Benjamin ซึ่ง “homogeneous , empty time” นี้ ทำให้เกิดสำนึกทางเวลาที่ต่างจากเวลาแบบเก่าที่เรียกว่า “messianic time” ที่มีลักษณะของเวลาที่ผูกติดกับความคิดทางศาสนาที่มีใครบางคนได้กำกับหรือกำหนดไว้แล้วดุจดัง “พระลิขิต” การกระทำ ความคิดสำนึกทั้งหมดจึงมาจากการกำหนดหรือความตั้งใจของ “ใครบางคน” นั้นอย่างพระผู้เป็นเจ้า โดย ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ได้อธิบายแนวคิดสำนึกทางเวลาแบบใหม่ที่ Benedict Anderson นำมาใช้นี้ ไว้ในงาน บันไดแห่งความรัก เธอลิขิตชีวิตบนหลุมศพสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, 2559, น. 114) ชูศักดิ์ได้กล่าวว่า Benedict Anderson เสนอว่า สำนึกทางเวลาแบบใหม่ หรือ “homogeneous, empty time” นี้คือการมองการเกิดขึ้นพร้อมกันบนพื้นที่ที่ต่างกันนั่นคือ ณ เวลาเดียวกันมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกันในพื้นที่ที่ต่างกันออกไป ดังนั้นสำนึกทางเวลาแบบใหม่นี้ ช่วยเชื่อมโยงให้คนที่อยู่ต่างถิ่น ต่างภูมิภาคสามารถมีจินตนาการร่วมกันได้ ชาติในชุมชนจินตกรรมจึงเกิดขึ้นมาจากสำนึกทางเวลาแบบใหม่นี้ ดังนั้นคนในชุมชนจินตกรรมจึงสามารถมีจินตกรรมร่วมกันภายใต้กรอบของ “เทศะ” และ “กาละ” แบบเดียวกันได้ (spatio-temporality) ณ ช่วงเวลานั้น ๆ (Anderson, 2006, pp. 23-24) ทั้งหมดนี้ล้วนเกิดจากเงื่อนไขทางภาษาในปริมณฑลสาธารณะ โครงสร้างของรัฐ และทุนนิยมการพิมพ์ ที่กอปรให้เกิด “กาลเทศะ” ที่เห็นพ้องต้องกันขึ้น

ในเวลาต่อมา ทุนนิยมการพิมพ์ดังกล่าวได้ขยับขยายและทำหน้าที่ในการผลิตเทคโนโลยีที่ใช้จัดการกับความทรงจำผ่านองค์ความรู้ทั้งประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประชากรศาสตร์ด้วย “สำมะโนประชากร” “พิพิธภัณฑ์” และ “แผนที่”

“สำมะโนประชากร” เป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐที่ใช้ในการจำแนกอัตลักษณ์ของพลเมืองในพื้นที่ และด้วยความสามารถในการจำแนกอัตลักษณ์นี้นี่เอง ที่สามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นเรา และความเป็นอื่น (The Others) เช่น ศาสนา หรือชาติพันธุ์ เป็นต้น ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในยุคจักรวรรดินิยม ที่สำมะโนประชากรจะจำแนกชนชั้น ในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน เช่น กลุ่มคนผิวขาวจากจักรวรรดิ กับ กลุ่มคนพื้นเมือง (Anderson, 2006, pp. 163-164)

ส่วน “พิพิธภัณฑ์” คือ เทคโนโลยีหนึ่งในการสร้างเรื่องเล่าและอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังทั้งในแง่ของภาษา และเชิงทัศนะ โดยรัฐสามารถเขียนเรื่องราวของประวัติศาสตร์และสลักนัยยะเชิงอุดมการณ์ของตนไว้ เรื่องที่ถูกตัดออกจากพิพิธภัณฑ์ จึงอาจอนุมานได้ว่าเป็นเรื่องที่ ไม่เคยมีอยู่ หรือ ถูกทำให้ “ลืม” (Anderson, 2006, pp. 180-181)

Ref. code: 25615624300025FTQ

"แผนที่" ก็เป็นอีกเทคโนโลยีหนึ่งในการจำแนกเพื่อขีดเส้นแบ่งความเป็นอื่นเช่นกัน ซึ่งภายใต้ขอบเขตทางพื้นที่นี้ ส่วนหนึ่งเป็นการสร้างขอบเขตทางอำนาจของรัฐชาติ และ โลกทัศน์ของชุมชนผู้เขียนแผนที่อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็น ชื่อของพื้นที่ ขอบเขตแดนต่าง ๆ ที่บางครั้งแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นนัยยะทางอำนาจที่แตกต่างกัน แม้แผนที่นั้นจะเขียนขึ้นมาเพื่ออ้างอิงปริมณฑลเดียวกันก็ตาม (Anderson, 2006, p. 172)

จากทั้งสามสิ่งนี้สามารถชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของภาษามิได้ปรากฏผ่านเพียงแค่ตัวอักษรในหนังสือพิมพ์หรือ นวนิยายสมัยใหม่ที่ชุมชนเสพร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังปรากฏภาษาในรูปแบบอื่น ไม่ว่าจะเป็นทั้งในลักษณะของลายลักษณ์อักษร หรือ ภาษาภาพ ทั้งนี้เพราะภาษาทำหน้าที่เป็น "สื่อกลาง" (mediation) ที่จะทำให้สามารถคิดหรือเกิดสำนึกของชุมชนแบบชาติขึ้นมาอย่างร่วมกันได้ โดยผ่านสำนึกทาง "กาละ" ชนิดใหม่ที่เข้าไปกำหนดความทรงจำของบุคคลหรือสังคมว่าจะต้องจดจำอะไร แต่ทุกครั้งที่เราจดจำอะไรก็จะมาพร้อมกับการ "ลืม" อะไรเสมอ ส่วนนี้ถือว่าเป็นการสร้างอดีตหรือความทรงจำร่วมกัน (common past, common memory) ผ่านเทคโนโลยีพิพิธภัณฑ์ เกิด "เทศะ" ชนิดใหม่ที่มากำหนดการอยู่ในชุมชนเดียวกันที่ถือว่าเป็นการสร้างพื้นที่ร่วมกัน (common place) ผ่านเทคโนโลยีแผนที่ และเกิดการรู้สำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกันจากการสร้างสายใยผูกโยงร่วมกัน (common tie) ผ่านเทคโนโลยีสำมะโนประชากร

แนวคิด Imagined Communities ได้ส่งผลต่อการศึกษาประเด็นเรื่อง ชาติ - ชาตินิยมในสังคมไทยอย่างมากในเวลาต่อมา โดยงานชิ้นสำคัญที่เริ่มใช้แนวคิดชุมชนจินตกรรม มาเป็นฐานในการอธิบายการกำเนิดชาติและรัฐของสยามนั่นคือ กำเนิดสยามจากแผนที่ ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ (2556) โดย ธงชัย วินิจจะกูล ซึ่ง Anderson ได้กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือ Imagined Communities (2006, edition) ว่า แนวคิดของ ธงชัย ได้เปิดมิติอีกมิติหนึ่งในการทำความเข้าใจการศึกษาเรื่องชาตินิยมขึ้น นั่นคือการเข้าใจการเปลี่ยนแปลง "ความเข้าใจในพื้นที่ในเชิงเทศะ" หรือ "the apprehensions of space" ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งที่ถูกต่อยอดออกจากกรอบคิดว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของ กาละหรือสำนึกร่วมของช่วงเวลา "the apprehensions of time" (Anderson, 2006, p. xiv) ดังจะเห็นได้ในงานชิ้นนี้ของ ธงชัย ซึ่งเขาใช้ "แผนที่" ในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่าง จินตภาพเรื่องพื้นที่ ที่เชื่อมโยงเข้าไปกับจินตภาพของชาติและนำไปสู่วาทกรรมต่าง ๆ ในการสร้างชาติต่อไป ซึ่งในกรณีของสยามนั้น ถือว่าเป็นสิ่งใหม่ที่เพิ่งกำเนิดขึ้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19

"แผนที่สยาม" ที่ก่อเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงทำให้การสำนึกจินตกรรมชุมชนเกิดขึ้นอย่างลงหลักปักฐานมากขึ้นเมื่อได้เห็น "ตัวตน" อย่างเป็นรูปร่างผ่านสิ่งที่ธงชัยเรียกว่า "ภูมิกายา" (Geo-body) การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีการจัดการความรู้ภูมิศาสตร์สมัยใหม่ (territoriality) อย่างแผนที่จึงได้เริ่มสร้างสำนึกทางกาละและเทศะชนิดใหม่ให้เกิดขึ้นกับสยาม ซึ่ง ภูมิกายานี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

เปรียบเสมือนร่างกายที่ห่อหุ้มความเป็น “ชาติ” ไว้อยู่ อาจเรียกได้ว่า เป็นเขตแดนของความเป็นชาติ ดังจะเห็นได้ชัดเจนในกรณีของเส้นแบ่งเขตแดนของแผนที่ ซึ่งเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงการแทนที่ของความรู้เกี่ยวกับพื้นที่/ภูมิ ที่เป็นรากฐานของสถาบันสังคมแบบจารีต และนำไปสู่การสร้างความเป็นชาติแบบใหม่ขึ้น (ธงชัย วินิจจะกูล, 2556, น. 22) โลกทัศน์ที่ถูกส่งผ่านแผนที่ หรือความเข้าใจของภูมิเหล่านี้จึงทำงานอย่างแข็งขันไปพร้อม ๆ กับเทคโนโลยีความรู้ชุดอื่นอย่างประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์ทางการที่ต้องการทำให้จินตกรรมของชาตินั้นเกิดขึ้นจริง ภายในขอบเขตดังกล่าว

ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของ สยาม/ไทย ธงชัยมองว่า ความเข้าใจของภูมิได้มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบตามแนวคิดจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ ดังที่ปรากฏอยู่ใน ไตรภูมิพระร่วง และรูปแบบตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในรูปแบบตามคติไตรภูมินั้น ได้แสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางอำนาจภายในอาณาจักรนั้น ๆ โดยที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของขอบเขตทางอำนาจ โดยสังเขปแล้ว ขอบเขตของพื้นที่นั้น มิได้มีอยู่อย่างแน่ชัดแต่เป็น “ขอบขัณฑสีมา” ของกษัตริย์ หรือ “อาณา” ที่โคจรอยู่รอบศูนย์กลางนี้ ดังนั้นขอบเขตของอาณาจักรจึงขึ้นอยู่กับความเข้มข้นเชิงศรัทธา หรือการสยบยอมต่ออำนาจของกษัตริย์เพียงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน (ธงชัย วินิจจะกูล, 2556, น. 34) หากแต่ รูปแบบที่สอง หรือตามเทคโนโลยีการจัดการพื้นที่สมัยใหม่ ด้วยการสร้างแผนที่และเขตแดนที่เข้ามาพร้อมกับการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมยุโรปนั้น กลับมีเส้นแบ่งทางอำนาจอธิปไตยที่ชัดเจนผ่านเส้นแบ่งเขตแดนของแผนที่และมีการอ้างอิงถึงหลักการทางภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์สมัยใหม่ที่ชัดเจน ความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตัวแปรในการกำหนดขอบเขตทางอำนาจจึงลดถอยลงไป และได้เคลื่อนมายอมรับต่อเส้นแบ่งที่ถูกขีดอย่างประจักษ์ชัดแทน ซึ่งการเริ่มรับรู้สัญญะและกฎเกณฑ์ชุดใหม่ดังกล่าวนี้ สิ่งที่ชุดความรู้ใหม่ต้องปะทะ มิใช่เพียงแต่จักรวาลแบบไตรภูมิเท่านั้น แต่ยังต้องเผชิญหน้ากับมโนภาพต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ก่อนหน้านี้อีกด้วย (ธงชัย วินิจจะกูล, 2556, น. 49) การปะทะกันของความรู้ภูมิศาสตร์คนละชนิดทั้งความรู้ภูมิศาสตร์หรือแนวคิดจักรวาลวิทยาแบบจารีตของพุทธเถรวาทผ่านคติไตรภูมิ และความรู้ภูมิศาสตร์สมัยใหม่ที่ตั้งวางอยู่บนขอบเขตที่จำกัด (limited) สำนึกเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดน (sovereignty) และเป็นชุมชนที่ถูกสร้างให้มี “collective body” นั้นล้วนเป็นต้นกำเนิดของ “เรื่องเล่า” ของความเป็นไทยและประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ดังนั้นเพื่อกระตุกต่อมคำถามของผู้รับ “เรื่องเล่า” ดังกล่าวจากรัฐผ่านกระบวนการศึกษาภาคบังคับหรือกระแสความคิดในสังคมธงชัยจึงกล่าวว่า เขากำลังที่จะ “เล่าเรื่องดี ๆ” ไว้ในคำนำฉบับแปลภาษาไทยของหนังสือ กำเนิดสยามจากแผนที่ ภายใต้ภูมิกายาที่ห้อมล้อมเรื่องเหล่านี้ไว้ (ธงชัย วินิจจะกูล, 2556, น. 8) ดังนั้นในกรณีแผนที่ของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เขาศึกษาจึงถูกศึกษาในฐานะของภาษาชนิดหนึ่งที่ห้อมล้อมด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ กลไกการทำงาน สถาบันที่เกี่ยวข้องหรือผลผลิตที่แตกหน่อต่อยอดไปจากการอธิบายเรื่องภาษาในหนังสือชุมชนจินตกรรม

Ref. code: 25615624300025FTQ

การสร้างตัวตนของชาติ นอกจากกระทำผ่านภูมิกายา (Geo - body) ด้วยเทคโนโลยีแผนที่แล้วการสร้าง “เรื่องเล่า” ความเป็นไปเป็นมาของตัวตนจึงนับว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การบอกเล่าเรื่องราวของชาติ ความเป็นชาติ อัตลักษณ์ของชาติมีความจำเป็นอย่างมากที่รัฐต้องการให้ประชากรภายในเกิดการรับรู้เพื่อสร้างสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกัน สถาบันการศึกษา โรงเรียน การศึกษาภาคบังคับจากรัฐและหลักสูตรการศึกษา จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการจัดการ “ความรู้” ของประชากรเรื่องชาติ การเกิดขึ้นของ “แบบเรียน” จึงเป็นผลผลิตที่สำคัญที่จะบรรจุเรื่องเล่าฉบับทางการจากรัฐลงไปให้ประชากรเกิดความซึมซับจนมีจินตกรรมร่วมกันได้

แม้ในงาน Imagined Communities ของ Anderson จะมิได้นำแบบเรียนมาเป็นวัตถุของการศึกษาจินตกรรมชาติโดยตรง แต่สำหรับประเทศไทย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ใช้แบบเรียนวิชาภาษาไทย วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.) และวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สลน.) ในระดับชั้นประถมศึกษาจากหลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2521 มาใช้ในการศึกษาในบทความเรื่อง ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา ในหนังสือ ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) โดยใช้แนวคิดว่าด้วยชาตินิยมทางการ (official nationalism) เป็นกรอบในการมองว่าชาติสร้างขึ้นโดยรัฐผ่านแบบเรียนอย่างไร

ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ฉบับตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2538 ธงชัย ได้วิเคราะห์วิจารณ์งานของนิธิในประเด็นนี้ไว้ว่า ที่นิธิเสนอว่า ชุดมโนทัศน์ที่ถูกถ่ายทอดออกจากหนังสือแบบเรียนของรัฐชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติของชาติไทยที่ทรงอิทธิพลและแพร่หลายอยู่ในทุกระดับของสังคม ไม่ว่าจะเป็น “นายธนาคาร, รัฐมนตรี, นายกรัฐมนตรี, หัวหน้าคณะรัฐประหาร, ศาสตราจารย์หรืออธิการบดีมหาวิทยาลัย. . .” ล้วนแอบอิงมาจากหนังสือแบบเรียนมาเสียทั้งหมด (ธงชัย วินิจจะกูล, 2538, ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 17) เมื่อเทียบเคียงกับแนวคิดของ Anderson แล้ว ธงชัยมองว่า นิธิได้นำเสนอแนวคิดว่าด้วยชาตินิยมทางการได้อย่างชัดเจนมากกว่า โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมโนทัศน์ของรัฐดังที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนที่สัมพันธ์กันอย่างชัดเจนกับมโนทัศน์ของชาติไทยที่มีรากฐานมาจากหมู่บ้าน และครอบครัวในอุดมคติ - ชาติ/หมู่บ้าน/ครอบครัวใหญ่ (ธงชัย วินิจจะกูล, 2538 ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 19)

นิธิ ชี้ให้เห็นว่า อุดมการณ์ของชาติไทยดังที่ปรากฏในแบบเรียน คือ “อุดมคติของหมู่บ้านในอดีต” ที่ไม่เคยมีอยู่จริง เป็นอุดมคติที่ว่า เมื่อชาติเป็น “หมู่บ้าน” ก็ย่อมมีความผาสุกตราบที่ทุกคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในอุดมคตินั้น ๆ เช่น การเคารพผู้อาวุโส ความเกรงใจ ความผ่อนปรน ความเสียสละ ความถ่อมตน และอื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น ปิติ ซึ่งเป็นตัวละครเอกตัวหนึ่งในแบบเรียนภาษาไทย อาศัยอยู่กับยายและอา ครอบครัว ดังกล่าวไม่มีปัญหาใด ๆ โดยเฉพาะกับอาชีพเกษตรกรของอา เพราะ อาทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมอย่างที่ “กระทรวงเกษตรสนับสนุน” หรือ อย่างที่เป็นลักษณะการทำเกษตรของ “ชาวชนบทไทยแต่โบราณ” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 57)

Ref. code: 25615624300025FTQ

นอกจากตัวอย่างข้างต้นแล้ว โครงสร้างของรัฐและอุดมการณ์ของชาติ ก็มีโครงสร้างไปในทางเดียวกัน เช่น การผูกพันชุมชนในจินตกรรมเข้าหากันด้วยพันธะต่ออนาคต ประวัติศาสตร์ และ พระมหากษัตริย์ ซึ่งในความพยายามจะรักษามโนทัศน์ในอุดมคติของอดีตไว้กลับดูจะมีความขัดแย้งกันในตัวกับพันธะในอนาคต เช่น มโนทัศน์ที่ว่า คนไทยควรมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีไมตรีจิตต่อกัน หรือ มโนทัศน์ของความสัมพันธ์ในอุดมคติของชุมชนหมู่บ้านไทยโบราณ ไม่อาจเกิดขึ้นจริงได้ ในขณะที่สายใยของผู้คนได้สลายไปตามพัฒนาการของโลกอุตสาหกรรมในความเป็นจริงแล้ว แต่ในขณะเดียวกันในแบบเรียนก็ปลูกฝังว่า เป้าหมายของประเทศไทยคือการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศให้ รุ่งเรืองขึ้นได้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 67-68) ซึ่งความขัดแย้งกันในอุดมการณ์ของรัฐนี้จะปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลาในแบบเรียน

อย่างไรก็ดีแนวคิด Imagined Communities เป็นความพยายามในการอธิบายการกำเนิดก่อรูปของชุมชนจินตกรรมอย่างชาติท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภาษาและทุนนิยมการพิมพ์ ซึ่งเป็นรากฐานในการนำมาประยุกต์ใช้ศึกษาในกรณีต่าง ๆ ได้ ดังที่ปรากฏในกำเนิดสยามจากแผนที่ ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ (2556) ของ ธงชัย และ ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก (2538) ของ นิธิ ซึ่งสังเกตได้ว่าแนวคิดดังกล่าวเสนอว่ารัฐได้สร้างชาตินิยมทางการผ่านเทคโนโลยีต่าง ๆ รวมถึงกระบวนการทางการศึกษาของรัฐ เพื่อเป็นการตอบโต้และสยบพลังต่อต้าน หรือในที่นี้คือการทำให้วาทกรรมชุดอื่นมิได้ทำงานหรือถูกควบคุมมิให้ทำงานอย่างเปิดเผยจนอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ รัฐจึงปลูกฝังสำนึกในชาติผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่แบบบนลงล่างด้วยการกล่อมเกลาผ่านแบบเรียน แต่ด้วยการอธิบายจากแนวคิดชุดนี้ยังไม่สามารถตอบคำถามได้ว่าชุมชนจินตกรรมชาตินั้นมีคุณลักษณะอื่นใดที่พิเศษโดดเด่นไปกว่าชุมชนจินตกรรมชนิดอื่น ชาตินิยมทางการที่รัฐกระทำผ่านการศึกษาทางการนั้น สามารถกระทำได้อย่างตรงไปตรงมาราบรื่น จนไร้กับการปะทะต่อรองใด ๆ หรือไม่ ดังที่ ธงชัย ได้ให้ข้อสังเกตไว้เกี่ยวกับแนวคิด Imagined Communities ของ Anderson ว่าการปลูกฝังจินตกรรมในมุมมองของ Anderson ดูจะเป็นการแพร่กระจายของรัฐจากบนลงล่างที่ราบรื่น โดยไร้ซึ่งข้อขัดแย้งใด ๆ (ธงชัย วินิจจะกูล, 2538 ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 19) ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริง เพราะเหตุใด ประชากรจำนวนหนึ่งที่มิได้ครอบครองอำนาจรัฐกลับแสดงออกซึ่งการธำรงรักษา อุ้มชูคุณค่าของชุมชนจินตกรรมชาตินี้ไว้ผ่านปฏิบัติการทางภาษาในรูปแบบต่าง ๆ แม้ความขัดแย้งภายในตัวนี้จะปรากฏอยู่ในตัวบทของอุดมการณ์ของรัฐก็ตาม เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าว แนวคิด Biopower ของ Michel Foucault อาจสามารถเติมเต็มตอบคำถามที่ต้องการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

Ref. code: 25615624300025FTQ

1.7.2 แนวคิด Biopower ของ Michel Foucault

แม้รัฐใช้การศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นช่องทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร แต่ในขณะเดียวกันรัฐก็ได้ใช้ในการควบคุมประชากรให้เป็นไปในทิศทางหรือเป้าหมายที่รัฐต้องการอีกด้วย ในด้านนี้การศึกษาของรัฐจึงเป็นไปเพื่อจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดของคนในรัฐเพื่อให้มีการตระหนักรู้หรือมโนสำนึกบางอย่างร่วมกัน สามารถจำแนกหรือตัดสินเชิงคุณค่าร่วมกันได้ โดยรัฐจะแปลงความต้องการหล่อหลอมขึ้นรูปเป็นภาพประชากรของรัฐที่ตนปรารถนาผ่านหลักสูตรการศึกษาหนึ่ง ๆ และหลักสูตรการศึกษาหนึ่ง ๆ นั้นจะเป็นต้นธารที่สำคัญให้แก่ชุดความรู้ต่าง ๆ ที่จะปรากฏออกมาผ่านตัวบทในแบบเรียน

ดังนั้น แบบเรียนจึงเป็นปฏิบัติการของเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐที่มีหน้าที่สำคัญในการหยิบยกเรื่องเล่าชุดใดชุดหนึ่งที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมมาสถาปนาให้เป็น “ความรู้” ทำให้เกิด “ความรู้ทางการ” ชุดนี้ที่มาพร้อมกับอำนาจในการกำหนดความรู้ อำนาจในการนับรวมที่ดำเนินไปพร้อม ๆ กับอำนาจในการแบ่งแยกหากประชากรนั้นมิได้อยู่ในระบบชุดความรู้ดังกล่าว ชุดความรู้ที่บรรจุอยู่ในตัวแบบเรียนจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกความต้องการของรัฐไปพร้อม ๆ กับอำนาจของรัฐในการสร้างสำนึกรู้ร่วมกันแก่ประชากรผ่านสิ่งที่เรียกว่าความรู้และความเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา จนทำให้เกิดการยอมรับว่าเป็นความจริงที่สัมบูรณ์ (Absolute Truth) ผู้ที่ได้ครอบครองชุดความรู้นี้ก็จะได้ครอบครองความจริงที่สัมบูรณ์นั้นเช่นกันและทำให้ผู้นั้นมีอำนาจโดยพื้นฐานที่สุดคืออำนาจในการควบคุมตนเองให้อยู่ภายใต้ความรู้ ความถูกต้องและความดีงาม ดังนั้นอำนาจจึงได้เข้ามาสถิตยังประชากรแต่ละคนที่พร้อมจะเข้ามาสวมอยู่ในชุดความรู้ทางการนั้นอย่างเชื่องเชื่อไปจนถึงพร้อมจะพิทักษ์ปกป้องคุณค่าที่เกิดจากชุดความรู้นั้นอย่างสุดกำลัง

ดังนั้นกรอบแนวคิดที่จะทำให้เข้าใจการทำงานของ “แบบเรียน” ในฐานะปฏิบัติการทางเทคโนโลยีของอำนาจรัฐในการผลิตสร้างมโนสำนึกของประชากรร่วมกันโดยเฉพาะเรื่อง “ชาติ” ที่จะฉายให้ได้เห็นถึงอำนาจรัฐที่แตกตัว แฝงซ่อนและแผ่ซ่านเข้ามาในตัวประชากรผ่านช่องทางการศึกษานี้ คือ แนวคิด “อำนาจเหนือชีวิต” (Biopower) ที่พันผูกเกี่ยวเนื่องกับแนวคิด “การบริหารจัดการความคิดจิตใจ” (Governmentality) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

แนวคิดพื้นฐานเรื่อง “อำนาจ” ที่ Foucault นำเสนอนั้นปรากฏขึ้นในงานชิ้นสำคัญ 2 ชิ้น คือ Discipline and Punish (1979) และ The History of Sexuality , Volume I (1990) โดย Foucault ต้องการฉายภาพอำนาจในรูปแบบใหม่ว่าเป็นอำนาจที่ใช้ผ่านรัฐสมัยใหม่โดยเฉพาะรัฐที่สมาทานแนวคิดเสรีนิยมใหม่มาใช้เพื่อจัดการพลเมืองหรือประชากรของรัฐตนโดย Foucault เสนอว่าอำนาจในรูปแบบใหม่นี้จะเป็นอำนาจที่ดำรงอยู่ทุกหนแห่งแบบมีชีวิตในตัวเอง และเป็นอำนาจที่ปกคลุมชีวิตไปจนถึงภายในจิตวิญญาณของอัตบุคคล อำนาจที่ว่านั้น Foucault เรียกว่า “Biopower” ซึ่งเป็นมโนสำนึกของอัตบุคคลที่จะกลับมาควบคุมตัวอัตบุคคลนั้นเอง โดยที่คน ๆ นั้น ผ่านการสำนึก

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตัวตนเองของตนว่าอำนาจนั้นคือความจริง แต่ทว่าความจริงนี้เป็นเพียงชุดวาทกรรมที่นิยามความหมายหรือหลักความจริงให้เกิดขึ้นมา ปฏิบัติการทางวาทกรรมจึงเป็นไปเพื่อสถาปนาความจริง ที่ต้องอาศัยการยอมรับร่วมกัน อันเป็นความจริงที่สร้างขึ้นหรือแพร่สะพัดในยุคโลกเสรีนิยมใหม่ในปัจจุบัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552, น. 141-155)

แนวคิด Biopower เป็นแนวคิดที่ Foucault ต้องการทำให้เราเห็นการทำงานหรือโฉมหน้าของอำนาจที่เรามองไม่เห็น เป็นอำนาจที่มิได้กระทำผ่านสถาบันใด ๆ อย่างเป็นหลัก และมิได้ใช้อำนาจในลักษณะแบบอธิปัตย์ (sovereign power) ที่จะ “ชี้เป็น - ชี้ตาย” จากอำนาจศูนย์กลางนั้น หากแต่เป็นการใช้อำนาจที่ฝังแฝงไปพร้อมกับการกอปรขึ้นของอัตบุคคลที่อยู่ภายใต้อาณัติ (subjectivation) และแปรเปลี่ยนให้อัตบุคคล และร่างกายกลายเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจในลักษณะขององค์ประธานต่อไป (Foucault, 1990, pp. 142-143) การมองอำนาจในลักษณะนี้ของ Foucault ถือเป็นการมอง “การใช้อำนาจ” ของรัฐในรูปแบบใหม่ ที่แตกต่าง ท้าทาย และหลุดพ้นไปจากทฤษฎีว่าด้วยการใช้อำนาจที่มีมาก่อนหน้า อาทิ ความคิดเรื่องอำนาจตามแนวคิดของ Max Weber หนึ่งในกลุ่มนักคิดทฤษฎีสังคมวิทยาคลาสสิค ที่เชื่อว่าอำนาจ (power) นั้นต้องมีความชอบธรรมหรือสิทธิทางอำนาจ (authority) ในลักษณะที่เป็นทางการที่ผูกติดกับผู้ที่มีอำนาจหน้าที่นั้นโดยเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็น สิทธิอำนาจตามประเพณี สิทธิอำนาจบนรากฐานของบุญบารมี หรือ สิทธิอำนาจที่อยู่บนหลักเหตุผลหรือกฎหมายก็ตาม โดยการบังคับใช้อำนาจเหล่านี้ จะกระทำผ่านระบบบริหารแบบองค์การหรือราชการ (Bureaucracy) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการใช้อำนาจแบบ “rational-legal” ซึ่งมีความชัดเจนมั่นคง มีวินัยและมีความชอบธรรมผ่านสิทธิทางอำนาจที่รัฐอ้าง (สุภางค์ จันทวานิช, 2555, น. 59-61; Weber, 1968, p. 223) แต่ Biopower นั้น ทำให้รัฐไม่จำเป็นต้อง “ประกาศ” แสดงถึงอำนาจของรัฐ หรือ ประกาศใช้อำนาจที่จะถูกสถาปนาลงบนตัวอัตบุคคลแต่อย่างใด เนื่องจากแต่ละอัตบุคคลนั้นจะรู้สึกเสมือนว่าตนเป็นองค์ประธาน

ในขณะที่ Biopower เปิดกรอบการวิเคราะห์ “การใช้อำนาจ” ของรัฐแล้ว แนวคิดนี้ของ Foucault ยังเสนอ “ความหมาย” และ “ลักษณะเชิงคุณภาพ” ของอำนาจในรัฐสมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมอีกด้วย ดังจะเห็นได้ในความแตกต่างระหว่างแนวคิดของ Nicolo Machiavelli กับ Foucault

Machiavelli เสนอว่าอำนาจของรัฐอยู่ในสถานะขององค์อธิปัตย์ (sovereign power) หรืออำนาจที่ปรากฏขึ้นจากการชี้เป็น ชี้ตาย “The sovereign. . . was in reality the right to take life or let live” (Foucault, 1990, p. 136) ดังที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง The Prince (1532) ลักษณะของอำนาจแบบอธิปัตย์โดยผู้นำของรัฐนี้ เป็นแนวคิดในการปกครองรูปแบบหนึ่งผ่านการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดที่มีศูนย์รวมอยู่ที่ผู้ปกครอง แต่ด้วยลักษณะที่เป็นการรวมศูนย์อยู่ที่ตัวบุคคลเดียวนี้ ลักษณะของแนวคิดดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง และถูกปฏิเสธไปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่

Ref. code: 25615624300025FTQ

18 (Foucault, 2000a, p. 202) ดังจะเห็นได้ว่ามีแนวคิดเรื่องระบบบริหารแบบองค์การเข้ามา ที่มีลักษณะเป็นสถาบันในการบังคับใช้อำนาจดังกล่าวมากขึ้น ดังเช่นที่ปรากฏในแนวคิดของ Weber ที่กล่าวถึงข้างต้น

ดังนั้น ลักษณะการบังคับใช้อำนาจ หรือ “The Art of Government” ในแนวคิดของทั้ง Weber และ Machiavelli นั้นมีลักษณะเป็นอำนาจรัฐที่ครอบครองโดยชนชั้นนำ ชนชั้นผู้ปกครองหรือผู้ที่มีตำแหน่งหนึ่ง ๆ เป็นอำนาจที่กระทำต่อตัวบุคคลจาก “ภายนอก” โดยใช้อำนาจสมบูรณ์เข้ากระทำต่อชีวิตมนุษย์โดยตรง และมีอำนาจในการชี้เป็น - ชี้ตายอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แตกต่างอยู่เพียงแค่ Machiavelli มุ่งเน้นไปที่การมีบุคคลเพียงคนเดียวเป็นศูนย์กลางของอำนาจ แต่ Weber มุ่งเน้นไปที่การมีระบบองค์การของรัฐสมัยใหม่ มาเป็นสถาบันที่บังคับใช้อำนาจ มีระบบทางกฎหมายที่เข้ามาให้ความชอบธรรมแก่ผู้บังคับใช้กฎหมาย ในขณะที่ Foucault เสนอว่าในความเป็นจริงรัฐสมัยใหม่ได้ใช้อำนาจในรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า Biopower ซึ่งเป็นอำนาจที่เน้นการควบคุมตนเองจาก “ภายใน” โดยที่มนุษย์ผู้นั้นมิได้รู้สึกว่าเป็นผู้ถูกกระทำไม่ว่าจากรัฐหรือจากชนชั้นนำใด ๆ และเป็นอำนาจในการบริหารจัดการร่างกายและกำกับชีวิตของตนที่ Foucault เรียกว่า “Governmentality” Biopower จึงเป็น “อำนาจที่มีชีวิต” ในตัวมนุษย์ที่ถูกหลอมขึ้นมาให้มีสภาวะเคลื่อนไหวไปมาได้ตามความสัมพันธ์หรือสถานการณ์หนึ่ง ๆ ดำรงทุกหนแห่งแบบฟุ้งกระจาย (Foucault, 1990, p. 43) ซึ่งทำให้โครงสร้างของ Biopower นี้ มีลักษณะเป็นอำนาจในเชิงจุลภาค (micro-power) ที่มีพื้นที่ปฏิบัติการตั้งแต่ระดับร่างกายของอัตบุคคลและในทุกระดับปริมณฑลของสังคม ดุจดังการเคลื่อนไหวของเส้นเลือดฝอย (capillary movement)

Biopower นั้นจะทำงานผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมต่าง ๆ ที่ผลิตสร้างการจำแนกแยกแยะความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในสังคม โดยวาทกรรมดังกล่าวจะแทรกซึมมาในรูปแบบของความรู้คิด นั่นแปลว่า Biopower เข้าไปทำการจัดการชีวิตมนุษย์ผ่านเทคนิควิธีหรือเทคโนโลยีทางอำนาจนั้น คือ “ความรู้” (knowledge) ซึ่งความรู้นี้เอง ที่เป็นรากฐานสำคัญในการประกอบสร้าง “ความเป็นจริง” (reality) ขึ้นมา (Foucault, 1979, p. 194)

เพื่อก่อรูปความเป็นจริงขึ้นมาแล้ว ชุดความรู้นั้น ๆ จึงจำเป็นที่จะต้องถูกธำรงไว้ ดังนั้นจึงนำมาสู่การปลูกฝังชุดคุณค่าขึ้น ว่าด้วยสิ่งใดควรทำ และสิ่งใดไม่ควรทำ ซึ่งนอกจากจะกระทำผ่านสถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยตรงแล้ว ประชากรที่อยู่ภายใต้ชุดความเป็นจริง หรือโลกทัศน์นั้น ๆ ยังทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบประชากรคนอื่น ๆ ในสังคมเองอีกด้วย ด้วยเทคโนโลยีในการควบคุมเหล่านี้ก่อให้เกิด “self - disciplinary” หรือ “self - regulation” ขึ้น เฉกเช่นที่ Foucault อุปมาว่า สังคมในปัจจุบันที่พลเมืองถูกตรวจสอบและสอดส่องจากพลเมืองด้วยกันเอง เปรียบเสมือนหอคอย Panopticon (Foucault, 1979, p. 208) ในเรือนจำ หรือ ในคุกที่ผู้ถูกคุมขังจำเป็นต้องควบคุมตนเองให้อยู่ภายใต้กฎตลอดเวลาเนื่องจากไม่สามารถทราบได้ว่าตัวเองถูกสอดส่องอยู่หรือไม่

Ref. code: 25615624300025FTQ

การเฝ้ามองหรือการจ้องมองจึงมิได้เกิดจากผู้มีอำนาจหรือให้คุณ ให้โทษต่อชีวิตโดยตรงจากภายนอก แต่กลับเป็นตัวของปัจเจกเองที่เกิดการจ้องมองตัวเอง ไม่ให้หลุดออกจากบรรทัดฐานชุดความรู้ทางสังคม อีกทั้งเมื่อปัจเจกกระทำการอันเป็นที่แปลกแยก ความแปลกแยกนี้เอง ที่ถือว่าเป็นเสมือนบทลงโทษ (punishment by guilt) และการควบคุมอย่างหนึ่งเช่นกัน (Foucault, 1979, pp. 182-183)

Foucault เสนอแนวคิด Panopticism ไว้ในงาน Disclipline and Punish (1979) ว่ารัฐมักสร้างมาตรการที่สะท้อนถึงบรรทัดฐานที่ใช้ในการกำจัดสิ่งอันไม่พึงประสงค์ หรือต้องถูกกำจัดทิ้งหรือคัดแยกออกไป ผ่านกระบวนวิธีต่าง ๆ ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป โดยการตัดสินใจบนบรรทัดฐานนั้นเป็นการแบ่งขั้วที่ชัดเจน เช่น ความปกติ/ความผิดปกติ ความอันตราย/ความไม่อันตราย การแบ่งแยกเป็นไปเพื่อ “ตีตรา” และกลายเป็นช่องทางสู่ความชอบธรรมในการสอดส่องหรือสังเกตการณ์ดุจดังการทำงานของ Panopticon ในเรือนจำผ่านการจัดวางศูนย์กลางสถาปัตยกรรมแห่งอำนาจ โดยหลักแล้วการทำงานของ Panopticon เป็นไปเพื่อให้นักโทษนั้นเกิดมโนสำนึกถึงการถูกจับจ้องตลอดเวลา ซึ่งทำให้เกิดอำนาจในการควบคุมทำงานอย่างอัตโนมัติ แม้บางครั้งในความเป็นจริงเจ้าหน้าที่อาจมิได้จับจ้องอยู่ก็ตาม ดังนั้นจึงเกิดการ “จับจ้องตัวเอง” หรือกล่าวอีกแบบคือการใช้ “ตัวตน” เฝ้ามอง “ตัวเอง” อันเนื่องมาจาก Panopticon มีกลไกการทำงาน 2 ประการ คือ การทำให้เห็น (visible) ที่นักโทษจะเห็นหอควบคุมที่ดุจดังตัวแทนของอำนาจทำงานตลอดเวลา และการยืนยันที่ไม่สามารถทำให้ยืนยันได้ (unverifiable) ว่าตนเองถูกจับจ้องอยู่หรือไม่ สภาวะที่กึ่งมองเห็นกึ่งมองไม่เห็นดังกล่าวจึงจำเป็นสำหรับผู้บังคับใช้อำนาจเพื่อให้ระบบควบคุมทำงานได้ด้วยตัวของมันเอง ดังนั้น Panopticism จึงเป็น “ระบบ” ที่สามารถนำไปสวมใช้กับสถาปัตยกรรมอำนาจต่าง ๆ ได้ทั้งหมด เป็นระบบอำนาจที่กระจายอยู่ในทุกอณูของสังคมแต่มีความโยงใยซึ่งกันและกัน และเมื่อ “ระบบ” ได้ถูกสถาปนาขึ้นมาก็จะเกิด “ระเบียบ” ตามมาในสังคม ซึ่งนั่นคือการเกิด “disciplinary society” ที่เต็มไปด้วย “disciplinary power”

ในงาน Discipline and Punish ของ Michel Foucault นั้น ได้คลี่คลายให้เห็นถึงพื้นฐานคุณลักษณะและการก่อเกิดของ Biopower ผ่านสิ่งที่ Foucault เรียกว่าเป็น “disciplinary power” หรืออำนาจเชิงวินัย ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ของรัฐเพื่อสร้างบุคลากรที่รัฐต้องการเพื่อให้มนุษย์ได้กลายเป็นอัตบุคคล (subject) ที่ตอบสนองกลไกของรัฐ โดยใช้กระบวนวิธีที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การสอดส่องสังเกตการณ์ตามลำดับชั้น (hierarchical observation) การสร้างบรรทัดฐานการตัดสิน (normalizing judgement) และการบังคับใช้ผ่านการตรวจสอบ (the examination) (Foucault, 1979, p. 170)

ประการแรกคือ “hierarchical observation” Foucault ได้แสดงให้เห็นว่าการสอดส่องนั้นมักมาพร้อมกับการจัดระบบวางโครงสร้างแนวดิ่ง เพื่อให้ชนชั้นปกครองสามารถควบคุมสอดส่องได้อย่างทั่วถึง (surveillance) ผ่านสถาบันทางสังคมที่เป็นดุจดัง สถาปัตยกรรมเชิง

Ref. code: 25615624300025FTQ

อำนาจที่ออกแบบมาอย่างดียิ่ง โดยเฉพาะ “โรงเรียน” ที่เป็นสถานฝึกฝนอบรมบ่มเพาะ (training) โดยตรงในการทำให้มนุษย์เป็นพลเมืองตามบรรทัดฐานของรัฐในทุกมิติจนเสมือนกลายเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเสียเองในที่สุด โดย “ครู” ทำหน้าที่เป็นจุดศูนย์กลางที่มองเห็นกิจกรรมทั้งหมดที่เกิดขึ้นแบบ Panopticism ที่เป็นเสมือนหอคอยกลางเรือนจำในการสอดส่องดูแล ปลูกฝังขัดเกลา และครูก็จะสร้างสถาปัตยกรรมอำนาจนี้ในหมู่นักเรียนผ่านการแต่งตั้งหัวหน้าห้องคอยสอดส่องดูแลหรือบังคับใช้อำนาจแทนครู กระบวนการ hierarchical observation นี้ จึงเป็นการยึดโยงโครงสร้าง “ภายใน” ของสถาปัตยกรรมอำนาจไว้ผ่าน disciplinary power ทำให้อำนาจเหล่านี้เป็นเสมือนเส้นเลือดฝอย (capillary power) ที่หล่อเลี้ยงจากการทำงานของระบบไว้ด้วยตัวเอง (Foucault, 1979, pp. 171-177)

ประการที่สองคือ “normalizing judgement” เกิดขึ้นเนื่องจากสิ่งที่เรียกว่า “วินัย” นั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมี “บทลงโทษ” ภายในวินัยนั้น (intra-penalty) ซึ่งเป็นส่วนที่เข้ามาเติมเต็มอำนาจจากภายนอก อาทิ กฎหมาย โดยบทลงโทษที่เกิดจาก disciplinary power นี้ คือการเกิดความ “แปลกแยก” หรือไม่เป็นไปตามครรลองหรือบรรทัดฐานของสังคม (non-conforming) ซึ่งบทลงโทษดังกล่าวมีไว้เป็นเครื่องมือสำหรับการแก้ไขด้วยการเรียนรู้ “ซ้ำ ๆ” ด้วยใจรักจนกว่าจะสำเร็จ ทำให้แท้จริงแล้วกระบวนการของการลงโทษ ก็คือการฝึกฝน (training) นั่นเอง นอกจากนี้ระบบการเลื่อนขั้นตำแหน่ง หรือมีบทลงโทษตามลำดับขั้นที่ต่างกันออกไปล้วนเป็นพลังผลักดันให้ทุกคนมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน และปฏิบัติไปในทางครรลองเดียวกัน บุคคลเหล่านี้จึงถูกสร้างให้กลายเป็น “อัตบุคคล” ที่มีลักษณะเหมือนกัน ภายใต้วินัยของความรู้ที่นำไปสู่ normalizing judgement เพื่อปรับพฤติกรรมหรือกดทับความเป็นตัวตนของบุคคลให้มีตัวตนที่กอปรด้วยบรรทัดฐานของความเป็น “ปกติ” (norm) เข้ามาแทนที่ ทำให้ disciplinary power สามารถสร้างความเป็นปกติธรรมดา (normalization) เพื่อทำการตัดสินผ่านชุดคุณค่าแห่งบรรทัดฐานว่าสิ่งใดปกติหรือสิ่งใดแปลกแยกได้ (Foucault, 1979, pp. 177-184)

ประการที่สามคือ “The examination” เป็นกระบวนการผสมผสานแนวคิด 2 ประการข้างต้นให้เกิดผลออกมาอย่างเป็นรูปธรรม การตรวจสอบเปรียบเสมือนพิธีกรรมหนึ่งที่สถาปนาความจริงให้เกิดขึ้นและเป็นเครื่องมือในการธำรงรักษาไว้ซึ่ง Regime of Truth การตรวจสอบหรือการสอบทำให้เกิดการเลื่อนลำดับขั้นจึงแสดงให้เห็นการสังเกตการณ์แบบมีลำดับชั้นจากครูสู่นักเรียน นัยยะที่สำคัญของการตรวจสอบหรือการสอบ คือ การทำให้ผู้ถูกกระทำกลายเป็นผู้กระทำ กล่าวคือ การสอบทำให้สถานะของนักเรียนมีความสำคัญขึ้นในการหล่อเลี้ยงระบบจากการส่งทอดความรู้ และ disciplinary power เอาไว้ โดยการสอบมิใช่การใช้อำนาจโดยตรงลงสู่ผู้ถูกกระทำและทิ้งบาดแผลไว้ หากแต่การสอบคือ การกักผู้ถูกกระทำไว้เพื่อให้หล่อเลี้ยงกลไกของการสอบซึ่งเป็นระบบของอำนาจเชิงวินัยนี้ด้วยตัวของเขาเอง การสอบที่เกิดขึ้นหลายครั้งจึงเป็นเสมือนการ “ฝึกฝน” (training) นอกจากนี้การสอบยังเป็นตัวย้ำความเป็นอัตบุคคลผ่านการระบุตัวตนหรือบ่งบอกสถานะ และถูก

Ref. code: 25615624300025FTQ

ระบบทำการบันทึกฐานข้อมูลเอาไว้ จนทำให้อัตบุคคลกลายเป็น “กรณีศึกษา” (case) ชีวิตมนุษย์จึงถูกทำให้กลายเป็นเรื่องของการบันทึกหรือฐานข้อมูล เพื่อนำข้อมูลมาตีกรอบ หล่อหลอมให้เกิดปัจเจกตามแบบที่ผู้มีอำนาจต้องการอีกทีหนึ่ง ทำให้มนุษย์ตกอยู่ในสถานะของวัตถุ (object) ของการศึกษา (objectivizing of the productive subject) อีกด้วย (Foucault, 1979, pp. 184-192)

ดังนั้น disciplinary power หรือที่ Foucault ใช้คำว่า “disciplinary regime” นั้น เป็นการสร้างปัจเจก (individualization) แบบ “เลื่อนลง” (descending) สู่ความเหมือนกันและไร้ตัวตนของตน และทำให้มนุษย์ถูกนิยามตัวตนด้วยการถูกสอดส่อง สังเกตการณ์ ซึ่งทั้งหมดนี้ถูกจัดการผ่านวิธีการทั้ง 3 ประการข้างต้น ที่ทำให้อัตบุคคลถูกสร้างขึ้นในลักษณะขององค์ประธานด้วย (subjectivation) โดยอำนาจและชุดความรู้ด้วยตัวอัตบุคคลนั้นเอง ในลักษณะของ Biopower อัตบุคคลจึงเสมือนอะตอมหนึ่งที่สะท้อนอุดมการณ์ที่ดำรงอยู่ของสังคมนั้น ๆ (Foucault, 1979, p. 194)

หนึ่งในตัวอย่างการศึกษาที่นำเอาแนวคิด Biopower มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาคืองาน เชื้อโรค ร่างกาย และ รัฐเวชกรรม : ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย ของทวีศักดิ์ เผือกสม (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2561) งานชิ้นนี้เป็นความพยายามมองประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการทางการแพทย์ในประเทศไทย ที่มิใช่เพียงแค่มุมมองในเชิงพัฒนาการทางความรู้และเทคโนโลยี แต่เป็นนัยยะเชิงอำนาจที่เกิดขึ้น เมื่อรัฐเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการสุขภาพของประชาชน เช่น การวางระบบสาธารณสุข ระบบการแพทย์ และนโยบายต่าง ๆ ในเชิงเวชกรรมของรัฐ งานนี้จึงต้องการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มาพร้อมกับนโยบายเหล่านี้ที่มีต่อประชากร ที่ทวีศักดิ์มองว่าเป็นการสถาปนาอำนาจของรัฐลงสู่เรือนร่างของประชากร

ในงานบทที่ 4 ว่าด้วย “เรือนร่างที่ถูกทำให้เชื่องแล้ว: พลเมือง สถาบันความรู้ รัฐเวชกรรม และโครงการร่างกาย” ทวีศักดิ์กล่าวว่า พัฒนาการทางการแพทย์ในสังคมไทยนั้น เกิดขึ้นมาพร้อมกับการรวมศูนย์อำนาจของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งในกระบวนการรวมศูนย์นี้ ความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ก็เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชนชั้นนำหยิบฉวยมาเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลรักษาเรือนร่างของพลเมือง เพื่อให้สามารถขยายตัว และมีประสิทธิภาพในเชิงการผลิตให้แก่สังคม และตลาด ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในช่วงที่รัฐสมัยใหม่เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงทศวรรษ 2440 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้แถลงต่อที่ประชุมเทศาภิบาลเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2449 ว่า “ถ้าคนมากการไร่นาค้าขายและกิจการที่จะเกิดโภคทรัพย์ก็ย่อมมีทวีมากขึ้น. . . ด้วยเหตุเหล่านี้เห็นว่าจำนวนพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญแก่บ้านเมืองมาก” (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2561, น. 160-161) ซึ่ง ณ ช่วงเวลาดังกล่าว แม้จะมีประชากรเกิดมาก แต่ก็ตายมากเช่นกัน การแพทย์สมัยใหม่จึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้เรือนร่างของประชากรเหล่านี้กลับมาเป็นกำลังการผลิตให้แก่รัฐ (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2561, น. 162) หรืออีกหนึ่งตัวอย่างคือ “นโยบายการสร้างชาติ” ในช่วงของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เป็นไปในทางเดียวกันดังจะเห็นได้ในข้อความสุนทรพจน์ เมื่อ

Ref. code: 25615624300025FTQ

วันที่ 24 มิถุนายน 2483 ความว่า “การสร้างชาติก็คือการสร้างตัวของคนทุกคนในบรรดาประชากรของชาติให้ดี ถ้าเราทุกคนมีร่างกายแข็งแรง มีวัฒนธรรมดี. . . ชาติและประเทศก็จะเป็นปึกแผ่น แน่นหนาจะทำมาค้าขึ้น. . .” (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2561, น. 228)

จากงานศึกษาของทวีศักดิ์ แสดงให้เห็นว่า Biopower ในกรณีนี้คือ การแทรกแซงอุดมการณ์และอำนาจของรัฐลงสู่ร่างกายของประชากรโดยตรงผ่านวาทกรรม “มนุษย์ทุกคนควรมีสุขภาพที่ดี” ซึ่งรัฐเป็นผู้อำนวยให้เกิดขึ้นผ่านนโยบายหรือองค์การต่าง ๆ แต่สุขภาพที่ดีนี้ไม่ใช่เรื่องของสุขภาพเท่านั้น เพราะสุขภาพที่ดีคือ รากฐานความมั่นคงของชาติ และเป็นรากฐานของการผลิตในทุก ๆ แง่มุมของรัฐ ตั้งแต่ อุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรม จารีต และอื่น ๆ จวบจนการเข้ามาเป็นรากฐานในการผลิตเชิงอุตสาหกรรม เป็นแรงงาน หรือ เป็นพลเมือง ดังจะเห็นได้ว่านโยบายของรัฐครอบคลุมและแผ่ซ่านไปทุกระดับชั้นในสังคม ตั้งแต่ระบบโครงสร้างสาธารณสุขระดับประเทศ จนถึงนโยบายดูแลสุขภาพในครัวเรือน

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า Biopower ทำงานในรูปแบบของการควบคุมหรือ “disciplinary power” โดยได้พยายามจัดวางคนให้อยู่ภายใต้การสอดส่องควบคุมพฤติกรรมผ่านจากทุกระดับชั้น และการสร้างชุดวาทกรรมความรู้ที่ได้รับยอมรับว่าเป็นความจริง ความรู้เหล่านี้จึงมีอำนาจในการบังคับในตัวมันเอง เมื่อปัจเจกยอมรับชุดความจริงดังกล่าว ความรู้จะกลับมาควบคุมเรือนร่างของปัจเจกเอง ปัจเจกจึงตกอยู่ในสถานะของอัตบุคคล (subject) เช่น เมื่อร่างกายของผู้ป่วยถูกวินิจฉัยว่าเป็นมะเร็งปอด เพราะเชื่อในคำพูดของหมอว่าเป็นความจริง ความรู้ซึ่งเป็นความจริงนี้จึงเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของผู้ป่วยรายนั้น ว่าสิ่งใดเขาควรกระทำและไม่ควรกระทำ เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552, น. 77) “ความรู้” จึงเป็นตัวหล่อหลอมและควบคุมให้สำนึกและร่างกายของปัจเจกให้มีลักษณะกลายเป็น “docile body” หรือ ร่างกายที่ได้รับการฝึกระเบียบบนบรรทัดฐานของความรู้มาแล้ว เมื่อชุดความรู้เหล่านี้ แพร่กระจายลงไปในกลุ่มประชากรเพียงชุดเดียว ชุดความรู้ดังกล่าวก็จะกลับมายึดโยงสังคมเอาไว้ด้วยกันผ่านร่างกายของประชากรที่รัฐได้สร้างขึ้นนี้ จนมีลักษณะกลายเป็น “social body”

ในขณะเดียวกัน ความรู้ที่ยึดโยงสังคมและผู้คนเอาไว้ดัง “capillary power” นี้ก็จำเป็นที่จะมี “อาณาจักร”เป็นของมันเอง เพื่อทำให้ความรู้เหล่านี้ประจักษ์ขึ้นจริง ดังที่ Foucault เรียกว่า “Regime of Truth” เช่น การสร้างชุดความรู้ขึ้น และสถาปนาเป็น “ประวัติศาสตร์สังคม” ผ่านหนังสือ โรงเรียน หรือ สถาบันในการผลิตความรู้ต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น การเกิดขึ้นของสถาบันจิตเวชเพื่อบำบัดผู้ป่วยทางเพศ หรือ ดูแลคนบ้าเป็นต้น (สุภางค์ จันทวานิช, 2555, น. 278, อ้างถึงใน อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546, น. 51) ดังจะเห็นได้ว่า ความจริงที่รัฐสร้างขึ้นนั้นคือปฏิบัติการของ “ภาษา” ที่เป็นสื่อกลางของความรู้ที่คัดกรองและเลือกสรรมาแล้ว จนทำให้ความรู้ชุดอื่น ๆ ถูกเบียดขับหรือทำให้หายไป (exclusion) ภาษาในฐานะสื่อกลางของความจริง จึงเป็นเครื่องมือในการสถาปนา

Ref. code: 25615624300025FTQ

บรรทัดฐานของความจริงขึ้น และยังเป็นเครื่องมือที่จะได้มาซึ่งอำนาจในการครอบงำ (domination) อีกด้วย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549, น. 49-57) และการครอบงำนี้ก็เพื่อกำจัด “ความเป็นตัวของตัวเอง” หรือ บรรทัดฐานที่มาจากตัวปัจเจกเอง เพราะความเป็นตัวของตัวเองนั้นเป็นอุปสรรคต่อการบริหารจัดการความคิดและจิตใจหรือ “Governmentality” ประชากรของรัฐ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552, น. 159-162)

เมื่อสามารถติดตั้งระบบชุดความจริงที่รัฐต้องการนี้ได้สำเร็จ Regime of Truth นี้ ก็จะกลายเป็นกลไกของอำนาจที่ไปกำกับ สอดส่อง จับจ้อง บังคับตัวปัจเจกเองโดยไม่จำเป็นต้องเห็นตัวผู้บงการ สถาบัน หรือ องค์การของรัฐอีกต่อไป เมื่อชุดความรู้ ได้ถูกหล่อหลอมขึ้นจนกลายเป็น “ความจริงสากล” หรือสร้างให้เป็นบรรทัดฐานที่ปกติ (normalization) แล้ว ความจริงชุดดังกล่าวจึงกลับกลายมาเป็นบรรทัดฐานที่ทุกคนภายในสังคมยอมรับและปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันและเกิดปฏิบัติการการกำจัดสิ่งที่ผิดปกติ เพราะทุกคนต่างเชื่อว่า ทุกคนกำลังมีส่วนร่วมในการสร้างความ “ปกติสุข” อันเป็นจุดหมายปลายทางร่วมกันของผู้คนทั้งสังคม

Biopower จึงเป็น “เทคนิคในการปกครอง” (Techniques of Government) แบบใหม่ที่ดูเหมือนว่า ประชากรแต่ละคนจะรู้สึกเสมือนว่าตนมีอำนาจรวมถึงมีเสรีภาพในการคิด เนื่องจากการควบคุมในลักษณะของ Biopower นั้นมีความยืดหยุ่นแตกต่างจากการบังคับใช้อำนาจโดยตรง จึงเปิดโอกาสให้ปัจเจกมีสิทธิจัดการ ควบคุม กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างตัวเราเองกับสังคม มีโอกาสในการเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งตนเองและสังคม หล่อหลอมให้เกิด “ตัวตนที่รู้คิด” รู้สึกผิดชอบชั่วดีด้วยตนเองผ่านเทคโนโลยีความรู้ เสริมสร้างให้เกิดโครงสร้างเชิงอำนาจที่ปฏิบัติการแบบกระจายออก (horizontal) การปกครองจึงมิได้เกิดจากการกระทำของอำนาจจากภายนอกหรือความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical) ตามลำดับชั้นเพียงลำพัง ทั้งหมดล้วนอยู่ภายใต้ขอบเขตของ Regime of Truth ที่รัฐได้สถาปนาขึ้นมา โดยปราศจากสิ่งแปลกปลอม (Foucault, 1990, p. 9) ดังนั้น Biopower จึงทำให้ความรู้กับอำนาจไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างอัตบุคคลเองก็ถูกจำกัดไว้ที่เส้นขอบฟ้า เส้นเดียวกันที่อยู่ภายใต้ระบบระเบียบหรือไวยากรณ์ทางความคิดชุดหนึ่งที่รัฐผลิตขึ้น Foucault เรียก “วิธีการใช้ความรู้” เป็นอำนาจในการควบคุมเหล่านี้ว่า “Governmentality” ที่ได้แปรเปลี่ยนวิธีการควบคุมมนุษย์จากภายนอก มาเป็นภายในชีวิตจิตใจที่จะเกิดการซ่อนรูปกลไกอำนาจรัฐทางการให้กลายเป็นอำนาจรัฐที่มองไม่เห็นและแสร้งทำให้อัตบุคคลเข้าใจว่า ร่างกายตนเองเป็นของตนเอง และเป็นชีวิตของตนเองที่มิได้ถูกควบคุมโดยผู้อื่น หรือมีลักษณะของการเป็นองค์ประธาน

งานชิ้นหนึ่งที่นำแนวคิด Governmentality นี้ไปประยุกต์ใช้ในการศึกษา ได้แก่ “Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional Love” (2008) ของ ธเนศ วงศ์ยานนาวา ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัวกับ

Ref. code: 25615624300025FTQ

รัฐไทย ธเนศมองว่าเมื่อรัฐและสถาบันครอบครัวได้เป็นหนึ่งเดียวกันแล้ว สมาชิกในครอบครัวจะทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐในการตรวจสอบและธำรงไว้ซึ่งโครงสร้างของรัฐเอง รัฐจึงต้องกำหนดโครงสร้างของสถาบันครอบครัวที่สัมพันธ์กับความต้องการของรัฐ

ธเนศ มองว่าความสัมพันธ์นี้เริ่มเกิดขึ้นบนบริบทของรัฐสมัยใหม่ เมื่อสยามรับประเพณีการใช้ชื่อและนามสกุลมาจากตะวันตก เมื่อปี ค.ศ. 1913 โดย รัชกาลที่ 6 ซึ่งจุดประสงค์ของการมีนามสกุลนั้น มีลักษณะคล้ายการสร้างสำมะโนประชากร ทั้งนี้เพื่อให้ทราบว่าครอบครัวนี้ อยู่ที่ใด ใครเป็นผู้ปกครอง และอยู่ในอาณาบริเวณการปกครองของใคร ดังจะเห็นได้จากการตั้งนามสกุลที่ตามด้วยพื้นที่หรือที่อยู่อาศัยที่มักพบได้จากนามสกุลพระราชทานของขุนนางต่าง ๆ (Wongyannava, 2008, p. 33) สืบเนื่องมาจนถึงโครงสร้างของสถาบันครอบครัวในปัจจุบัน ทั้งระบบใบแจ้งเกิด หรือทะเบียนบ้าน ล้วนเป็นกลไกของรัฐ เป็นการสอดส่องของรัฐลงไปที่มากไปกว่าแค่สถาบันครอบครัว แต่ลงไปที่ประชากรแต่ละคน ว่าใครอยู่ที่ไหน มีลักษณะหน้าตาเช่นใด ซึ่งทั้งหมดนี้ คือสิทธิในการบริหารจัดการของรัฐที่จะทำให้กระบวนการของรัฐนั้นเป็นไปได้อย่างสะดวกสบายในอนาคต (Wongyannava, 2008, p. 37, as cited in Foucault, 2000b, p. 208) ซึ่งโครงสร้างเชิงอำนาจภายในสถาบันครอบครัวเหล่านี้ ก็ถูกหล่อหลอมขึ้นจากวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในเชิงภาษาของการนับญาติ (kinship) หรือในเชิงอุดมการณ์ที่รัฐปลูกฝัง ดังที่รัชกาลที่ 6 ได้มีพระราชดำรัสว่า “การเคารพหัวหน้าครอบครัว คือ กุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การเคารพผู้นำของชาติ ซึ่งจะนำมาสู่ความมั่นคงต่อไป” หัวหน้าครอบครัวจึงเป็นบุคคลหนึ่งของรัฐที่จะโน้มน้าวหรือมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นภายในครอบครัว เช่น เด็ก เป็นต้น (Wongyannava, 2008, p. 35)

ในทางกลับกัน นอกจากโครงสร้างของสถาบันครอบครัวที่รัฐสร้างขึ้นมาให้เด็กอยู่ภายใต้การอบรมของผู้ใหญ่แล้ว ธเนศยังมองลึกลงไปที่มุมกลับกัน นั่นคือ “เด็กในฐานะผู้ควบคุมพฤติกรรมของผู้ใหญ่” ซึ่งได้เผยนัยยะของ Governmentality ขึ้นมา ธเนศมองว่า “เด็ก” เป็นตัวแปรสำคัญ เพราะสามารถนำ “ความรู้สึก” (emotion) มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับสมาชิกในครอบครัว เด็กจึงอาจทำหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐที่ถูกใช้ในการควบคุมผู้ปกครองของพวกเขาเอง (policing) เพราะเด็กเหล่านี้ได้ถูกทำให้เป็นบุคคลของรัฐจากระบบการศึกษา (Wongyannava, 2008, p. 22) การสร้างอัตบุคคลหรือเด็กในฐานะตัวแทนของรัฐเกิดขึ้นผ่านบุคลากรในสถาบันโดยเฉพาะการศึกษา อาทิ ครูที่เป็นผู้บ่มเพาะอุดมการณ์ดังกล่าว ดังนั้นหากครูสอนนักเรียนว่าการเลือกตั้ง “คนดี” เป็นสิ่งที่ควรกระทำและอย่าลืมกลับไปบอกให้คุณพ่อคุณแม่ไปเลือกตั้ง “คนดี” ซึ่งคำสอนนี้ล้วนมีความสอดรับกับวาทกรรมที่ไหลเวียนในสังคมโดยทั่วไป อาทิ ตามโฆษณาในโทรทัศน์ในช่วงเทศกาลการเลือกตั้ง ดังนั้นแม้เด็กจะไม่สามารถไปเลือกตั้งได้ด้วยตนเองเพราะเงื่อนไขทางอายุ แต่เด็กก็มีความสามารถในการโน้มน้าวให้ผู้ปกครองไปเลือกตั้ง “คนดี” ได้ ผ่านการต่อรองของอำนาจเชิงอารมณ์ภายในสายใยที่พันผูกของครอบครัว (Wongyannava, 2008, pp. 53-54) ซึ่งความหมาย

Ref. code: 25615624300025FTQ

ของการไปเลือกตั้ง “คนดี” ดังกล่าวนั้น ก็เป็นไปตามครรลองเชิงอุดมการณ์ที่รัฐนิยามและถ่ายทอดลงสู่ระบบการศึกษา ดังนั้นรัฐจึงใช้ระบบการศึกษาในการสร้างเด็กให้เป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมพฤติกรรมของผู้ใหญ่ภายในสถาบันครอบครัวเสียเองผ่าน Governmentality ที่ผูกโยงกันระหว่างสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัว

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า อำนาจของรัฐล้วนปฏิบัติการอยู่ในรูปแบบของความรู้ ไม่ว่าจะเป็น ความรู้ด้านสุขภาพ ความรู้ด้านขนบธรรมเนียม หรือ ความรู้ที่ก่อรูปการของสำนึกผิดชอบชั่วดีทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหมดนี้ล้วนบ่งชี้ไปที่การปลูกฝังผ่าน “ระบบการศึกษา” ซึ่งรัฐใช้เป็นเครื่องมือในการสถาปนาอำนาจของตนลงบนอัตบุคคลนี้

ดังนั้นในงานวิทยานิพนธ์เรื่องจินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2560 นี้ จึงใช้กรอบแนวคิด Imagined Communities มาเป็นฐานรองรับในการนำเสนอจินตกรรมของชาติไทยในแต่ละช่วงเวลาผ่านการศึกษาจากชุดความรู้ที่ปรากฏในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาในฐานะทุนนิยมสิ่งพิมพ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าในแต่ละช่วงเวลานั้น จินตกรรมของชาติไทยนั้นถูกประกอบสร้างให้มีโฉมหน้าออกมาเป็นอย่างไรที่ทำให้คนในสังคมเกิดการรับรู้ถึงจินตกรรมชาติไทย การมีอยู่ของชาติและทิศทางความเป็นไปที่ “ต้องเป็น” หรือเป้าหมายร่วมกันของชาติไทย อย่างไรก็ดีการเกิดขึ้นของ Imagined Communities นั้น เป็นไปเพราะถูกโอบล้อมและห่อหุ้มด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) โดยแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจที่ทำให้อำนาจกลายเป็น Biopower ในแต่ละอัตบุคคล ด้วยชุดวาทกรรมความรู้ที่ปรากฏผ่านตัวบทในแบบเรียน แบบเรียนสังคมศึกษาช่วยสร้าง disciplinary power และ panopticism ลงไปในหมู่คนที่ได้เรียนผ่านสถาปัตยกรรมอำนาจอย่างโรงเรียนและมีครูเป็นศูนย์กลางผู้ถ่ายทอดและเชื่อมต่อเกิด “normalizing judgement” ด้วยตัวความรู้จินตกรรมชาติไทยที่สร้างความปกติผ่านบรรทัดฐานจากความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ในแบบเรียน จนนำไปสู่ “the examination” หรือ การตรวจสอบระหว่างความเป็นไทยกับความไม่เป็นไทย หรือ คนไทยกับไม่ใช่คนไทย แบบเรียนสังคมศึกษาที่บังคับเรียนทั้งประเทศจึงทำให้อำนาจดังกล่าวแตกตัวเป็น Biopower และแผ่ซ่านไปทั่วทั้งองคาพยพของสังคมอย่างเป็น capillary power แต่ละอัตบุคคลจึงก่อเกิด Governmentality ภายในตนถึงการเป็น “คนไทย” ดังนั้นแบบเรียนสังคมศึกษาจึงทำให้แต่ละอัตบุคคลตกเป็นวัตถุของการศึกษา (objectivizing of the productive subject) นั่นคือ ความเป็น “คนไทย” ที่นักเรียนในฐานะอัตบุคคล “คนไทย” ที่ต้องศึกษา พร้อมกับทำให้แต่ละอัตบุคคลนั้นได้รับรู้และสำนึกว่าตนเองเป็น “องค์ประธาน” (subjectivation) นั่นคือการสำนึกว่าตนเป็น “คนไทย” ซึ่งมาพร้อมกับ “normalizing judgement” ที่ต้องเกิด Governmentality ให้ตนเองและคนต่าง ๆ อยู่ภายใต้มาตรฐานความปกติแบบ “คนไทย” ที่เกิดผ่านชุดวาทกรรมความรู้จินตกรรมชาติไทย ทั้งหมดนี้จึงเผยให้เห็นการทำงานของ Biopower ผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาที่ “ฝึกฝน” (training) ความเป็น “คนไทย” นั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทที่ 2
จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา
ทศวรรษที่ 2500 ถึง 2510

งานศึกษานี้ได้ปักหมุดหมายตั้งต้นของการศึกษาไว้ที่ทศวรรษที่ 2500 ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการวางรากฐานหรือการ “ตอกเสาเข็ม” จินตกรรมของชาติไทยที่มีอิทธิพลอย่างสูงและต่อเนื่องในช่วงเวลาต่อไปจากนี้อย่างฝังรากลึก บริบททางการศึกษาที่จะส่งผลโดยตรงต่อการเกิดแบบเรียนที่เป็นวัตถุแห่งการศึกษาหลักของงานศึกษานี้นั้น ช่วงเวลานี้ได้เกิดแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 ซึ่งทำให้เกิดหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายพุทธศักราช 2503 ตามมา นอกจากนี้ผลจากหลักสูตรดังกล่าวยังได้ทำให้เกิด “วิชาสังคมศึกษา” ขึ้นเป็นครั้งแรกด้วยการ “หลอมรวม” วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศีลธรรมก่อนหน้านี้ให้อยู่ภายใต้วิชาเดียวกันอันเป็นผลมาจากการนำปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการ ซึ่งเป็นการหลอมรวมวิชาย่อยเข้าเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อให้เกิดการบูรณาการและการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน (วัชรินทร์ มัสเจริญ, 2533, น. 103) อันเป็นการนำแนวทางการจัดการศึกษาของสหรัฐอเมริกามาปรับใช้ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2517, น. 4-5, อ้างถึงในเอกชัย ภูมิระรื่น, 2557, น. 69) “แบบเรียนสังคมศึกษา” จึงเริ่มกำเนิดขึ้นที่ทศวรรษนี้อย่างเป็นทางการและแม้ว่าในบทที่ 2 นี้ จะกำหนดขอบเขตเวลาไว้ที่ทศวรรษที่ 2500 ถึง 2510 แต่งานจะศึกษาจนถึงปี พ.ศ. 2520 อันเป็นปีที่เกิดหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายหมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520 อย่างเร่งด่วน ในปีเดียวกันนี้ยังได้เกิดแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ที่จะเป็นการจบลงของระบบการศึกษาแบบ 7:3:2 คือระบบการศึกษาภาคบังคับในระดับประถมศึกษา 7 ปี (ป.1 - ป.7) และการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (ม.ศ. 1 - ม.ศ. 3) มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี (ม.ศ. 4 - ม.ศ. 5) และเป็นการจบลงของวิชาสังคมศึกษาที่ใช้ชื่อวิชาย่อยว่า วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศีลธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พ.ศ. 2520 นี้เป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะมาปรากฏชื่อวิชาย่อยนี้อีกครั้งในช่วงทศวรรษที่ 2540-2560

2.1 จินตกรรมหลักของชุมชน “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510

บรรยากาศแห่งทศวรรษที่ 2500 และ 2510 นั้น แวดล้อมไปด้วยความคุกรุ่นทางการเมืองและความมั่นคงทางการทหาร ด้วยสถานการณ์โลกที่ได้เข้าสู่ยุคสงครามเย็นอันเป็นความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างค่ายฝ่ายเสรีประชาธิปไตยที่นำโดยสหรัฐอเมริกาและค่ายฝ่าย

Ref. code: 25615624300025FTQ

คอมมิวนิสต์ที่นำโดยสหภาพโซเวียต เกิดการขยายอิทธิพลผ่านการสถาปนาประเทศบริวาร (satellites) ผ่านองค์การระหว่างประเทศในภูมิภาครวมถึงการทำสงครามตัวแทน (proxy war) สำหรับประเทศไทย การก้าวขึ้นมาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จากการรัฐประหาร พ.ศ. 2501 และการดำเนินนโยบายพัฒนาต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มเป็นไปตามคำแนะนำจากสหรัฐอเมริกา จึงเป็นที่แน่นอนว่าจุดยืนของประเทศไทยนั้นวางอยู่บนฝ่าย "เสรี" ประชาธิปไตย นอกจากนี้ สฤษดิ์ ยังได้รื้อถอนอุดมการณ์แบบ "คณะราษฎร" ด้วยการหยิบฉวยอุดมการณ์บางประการและนำมาฉาบเคลือบด้วยความหมายหรืออุดมการณ์ชุดใหม่ การขับเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ถูกลดทอนบทบาทจากอุดมการณ์แบบคณะราษฎร ภายใต้การเชิดชูสถาบัน "ชาติ ศาสน์ กษัตริย์" และการนำแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม นำมาใช้เรียกระบอบทางการปกครองของตนว่า "ระบอบรัฐธรรมนูญ" เพื่อพิทักษ์การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทั้งหมดนี้ดำเนินการไปพร้อม ๆ กับ "สมัยพัฒนา" ของจอมพลสฤษดิ์ จินตกรรมหลักของชุมชนชาติไทยที่เริ่มวางหลักปักฐานขึ้นในเวลานี้จึงมุ่งเน้นไปที่ "ความมั่นคง" ไม่ว่าจะเป็นมิติของความมั่นคงทางการเมืองที่ต้องต่อสู้กับภัยคุกคามอย่างคอมมิวนิสต์ที่เริ่มทวีความเข้มข้นขึ้นในครึ่งหลังทศวรรษที่ 2510 ที่ปรากฏสะท้อนในเหตุการณ์อย่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 หรือ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หรือเป็นมิติความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ปรากฏผ่านการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ อย่างรอบด้านรวมถึงด้านการศึกษา แต่อย่างไรก็ดีเป้าหมายสำคัญของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจนั้นเป็นไปเพื่อการตอบสนองเป้าหมายความมั่นคงทางการเมืองที่จะไม่ทำให้ประชาชนในประเทศหันไปฝักใฝ่กับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ได้ ดังนั้นรัฐจึงสร้างชุดจินตกรรมหลัก "ความมั่นคง" ขึ้นเพื่อเป็น "เสาหลัก" ที่คอยโอบอุ้มชุมชนชาติไทยไว้ในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2500-2510 นี้

แบบเรียนสังคมศึกษาจะถูกเขียนขึ้นตามหลักสูตรการศึกษาในขณะนั้น โดยในช่วงระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาบทที่ 2 นี้ จะมีทั้งหมด 3 หลักสูตร คือ หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2503 หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2518 หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย หมวดวิชาสังคมศึกษาพุทธศักราช 2520 โดยหลักสูตรทั้งหมดนี้ได้กำหนดรายการสอนในวิชาสังคมศึกษาไว้ 4 รายการ (วิชา) ได้แก่ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ และได้กำหนด "หัวข้อที่จะต้องสอนและอบรม" ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งใน 4 รายการดังกล่าว รายการสอนที่เกี่ยวข้องกับการตบแต่งจินตกรรมชุมชนชาติไทยโดยตรงที่สุดคือ หน้าที่พลเมือง ต่อไปนี้จะทำการเปรียบเทียบให้เห็นถึงพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงรายการสอนใน 3 หลักสูตรนี้ของวิชาหน้าที่พลเมือง เพื่อชี้ให้เห็นถึงนัยยะสำคัญต่อไป

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 2.1

แสดงรายการสอนหรือเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในหลักสูตร พ.ศ. 2503, พ.ศ. 2518, และ พ.ศ. 2520

หลักสูตร พ.ศ. 2503		**หลักสูตร พ.ศ. 2518**	**หลักสูตร พ.ศ. 2520**	
ม.ศ. 1-2-3	**ม.ศ. 4-5**	**(ม.ศ. 4-5 เท่านั้น)**	**ม.ศ. 1-2-3**	**ม.ศ. 4-5**
1. สมบัติของผู้ดีและมรรยาทในสังคม 2. การบำเพ็ญตนให้เป็นพลเมืองดี 3. การครองตนในวัยรุ่น 4. การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 5. หน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อครอบครัว, ศาสนา, ชุมนุมชน, ประเทศไทย, และพระมหากษัตริย์ 6. ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น	1. โครงสร้างของสังคมไทยหน่วยแห่งสังคมวัฒนธรรมในสังคมไทยสถาบันที่สำคัญมนุษยสัมพันธ์ 2. แนวโน้มของสังคมปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม, เศรษฐกิจ อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกและเทคโนโลยี	**ส401 สังคมศึกษา 1** 1. โครงสร้างทางสังคม 2. แนวโน้มของสังคมปัจจุบัน 3. วัฒนธรรมในสังคมไทย 4. สถาบันที่สำคัญในสังคม 5. มนุษยสัมพันธ์ **ส402 สังคมศึกษา 2** 1. การพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจ 2. การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ เน้นในเรื่องอำนาจอธิปไตย พระมหากษัตริย์ สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง	**1. หน่วยประชาธิปไตย** สภาพปัญหาความต้องการของการปกครองทุกระดับ อำนาจอธิปไตยรัฐสภาและการเลือกตั้ง การปกครองและการบริหารราชการ ศาล ภัยพิบัติ 4 ประการ และการแก้ปัญหาสังคมด้วยกระบวนการประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กฎหมาย (รัฐธรรมนูญ, เลือกตั้ง, ปกครอง) ธรรมสำหรับนักปกครอง การนำประชาธิปไตยไปใช้ในชีวิตประจำวัน	**ส431 หน้าที่พลเมือง** 1. โครงสร้างของสังคมไทย 2. สถาบันที่สำคัญในสังคม 3. วัฒนธรรมในสังคมไทย 4. ค่านิยมที่ควรปลูกฝัง 5. มนุษยสัมพันธ์ 6. แนวโน้มของสังคมปัจจุบัน **ส534 หน้าที่พลเมือง** 1. การพัฒนาสังคมและการพัฒนาชุมชน 2. การพัฒนาเศรษฐกิจ 3. การปฏิรูปที่ดิน 4. การสหกรณ์

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 2.1

แสดงรายการสอนหรือเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในหลักสูตร พ.ศ. 2503, พ.ศ. 2518, และ พ.ศ. 2520 (ต่อ)

หลักสูตร พ.ศ. 2503		**หลักสูตร พ.ศ. 2518**	**หลักสูตร พ.ศ. 2520**	
ม.ศ. 1-2-3	**ม.ศ. 4-5**	**(ม.ศ. 4-5 เท่านั้น)**	**ม.ศ. 1-2-3**	**ม.ศ. 4-5**
7. การปกครอง ระบอบรัฐธรรมนูญ: รัฐสภา รัฐบาล ศาล 8. การเลือกตั้ง 9. ความมั่นคงของประเทศ 10. ภัยทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมือง 11. องค์การสหประชาชาติและองค์การชำนัญพิเศษต่าง ๆ องค์การสนธิสัญญาร่วมป้องกันอาเซียอาคเนย์ 12. ความมัธยัสถ์ การออมทรัพย์ ธนาคารออมสิน	3. พัฒนาการในทางสังคม พัฒนาการทางการศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภค และการสังคมสงเคราะห์ ความสงบภายในและการป้องกัน 4. พัฒนาการในทางเศรษฐกิจรายได้ของบุคคล รายได้ประชาชาติ การส่งเสริมผลผลิต และการลงทุน การตลาด		2. **หน่วยบทบาทและหน้าที่ของเรา** ต่อตัวเอง, ครอบครัว, เพื่อน, ชุมชน 3. **หน่วยพระมหากษัตริย์** สภาพปัญหา ความต้องการของการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ ความผูกพันระหว่างคนไทยกับพระมหากษัตริย์ ธรรมเพื่อความมั่นคงแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์หน้าที่ของพลเมืองต่อองค์พระมหากษัตริย์	5. การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข 6. ความสำคัญของการมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขแห่งรัฐ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 2.1

แสดงรายการสอนหรือเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในหลักสูตร พ.ศ. 2503, พ.ศ. 2518, และ พ.ศ. 2520 (ต่อ)

หลักสูตร พ.ศ. 2503		**หลักสูตร พ.ศ. 2518 (ม.ศ. 4-5 เท่านั้น)**	**หลักสูตร พ.ศ. 2520**	
ม.ศ. 1-2-3	**ม.ศ. 4-5**		**ม.ศ. 1-2-3**	**ม.ศ. 4-5**
13. การสหกรณ์และการอุตสาหกรรมในครอบครัว 14. รายได้ รายจ่ายของครอบครัว ของท้องถิ่นและของประเทศ 15. กฎหมายที่พ่อบ้านแม่บ้านควรรู้ 16. การศึกษา แผนการศึกษาแห่งชาติ 17. อาชีพต่าง ๆ และการส่งเสริมอาชีพ			4. **หน่วยชาติ** สภาพปัญหาและความต้องการของชาติ ธรรมเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ ความมั่นคงแห่งชาติ ความสามัคคีในชาติ บทบาทและหน้าที่ของคนไทยต่อชาติ การเสียสละเพื่อชาติ 5. **หน่วยศาสนา** 6. **หน่วยวัฒนธรรม** 7. **หน่วยสหกรณ์และการปฏิรูปที่ดิน** 8. **หน่วยการศึกษาเพื่ออาชีพ** 9. **หน่วยความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย**	

Ref. code: 25615624300025FTQ

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 2.1 จะพบว่าหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมืองทำหน้าที่สำคัญในการสร้างจินตกรรมของชุมชนชาติไทยโดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับ “ชาติ” อย่างชัดเจนที่สุด เนื้อหาส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน หากแต่เนื้อหาหน้าที่พลเมืองในหลักสูตร พ.ศ. 2520 ในระดับ ม.ศ. 1-2-3 นั้น ดูจะเข้มข้นมากเป็นพิเศษ ด้วยการกำหนดให้เรียนถึง 9 หน่วยการเรียนรู้ และกำหนดจุดประสงค์ชัดเจนเพื่อให้มีความรัก ความเคารพ ยึดมั่นในสถาบันหลักทั้งสามของประเทศคือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2520, น. [ก]) ทั้งนี้เพราะหลักสูตรนี้เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา พ.ศ. 2519 และการก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ที่เน้นชูนโยบาย “ความมั่นคงของประเทศ” เป็นแกนนำและเรื่องของประชาธิปไตยเป็นเรื่องรอง (ปธาน สุวรรณมงคล, 2532, น. 591, อ้างถึงในเอกชัย ภูมิระรื่น, 2557, น. 84) และกำหนดให้มีหลักการภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าหลัก “ไตรภักดิ์” ขับเน้น “ภัย” คอมมิวนิสต์ที่เป็นบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ดังจะปรากฏในเนื้อหาว่าด้วยภัยพิบัติ 4 ประการ และการแก้ปัญหาสังคมด้วยกระบวนการประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข มีการกำหนดหน่วยการเรียนรู้ที่ล้อไปกับหลักไตรภักดิ์อย่างชัดเจนคือ หน่วยชาติ หน่วยศาสนาและหน่วยพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ในรัฐบาลสมัย นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ยังตีพิมพ์หนังสือ พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย (2520) หนังสือ ครูกับทารอยู่รอดของสังคมไทย (2520) และหนังสือ ลัทธิและวิธีการของคอมมิวนิสต์ (2517) ซึ่งทั้ง 3 เล่ม กลายเป็นหนังสือต้นแบบของเนื้อหาที่จะปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาทั้งหลักสูตร พ.ศ. 2520 และหลักสูตร พ.ศ. 2521 ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ดีควรกล่าวในที่นี้ด้วยว่า หลักสูตรปี พ.ศ. 2520 นี้ มีการปรับปรุงเฉพาะหมวดวิชาสังคมศึกษาเท่านั้น และปรับปรุงเฉพาะระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ส่วนมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. 4-5) ยึดโครงเนื้อหาเดิมจากหลักสูตร พ.ศ. 2518 เพียงแค่เปลี่ยนรหัสวิชาใหม่และปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น นับว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลได้แสดงความชัดเจนในการใช้วิชาสังคมศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองดีตามกรอบความมั่นคงของรัฐและต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างแข็งแกร่งรวมทั้งการที่รัฐบาลยกเลิกแบบเรียนที่เน้นความเป็นเสรีนิยมเกินขอบเขตที่อาจกระทบต่อความมั่นคงของรัฐจึงเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าหมวดวิชาสังคมศึกษามีความสำคัญในการผลิตสร้างพลเมืองตามชุดอุดมการณ์ที่รัฐปรารถนาในขณะนั้น ๆ (เอกชัย ภูมิระรื่น, 2557, น. 86-87) และทำให้เห็นว่าแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือสร้างชุมชนจินตกรรมที่ชัดเจน

เนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองในหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษานี้จึงแสดงให้เห็นถึงการตกผลึกที่เห็นเด่นชัดที่สุดในการตบแต่งจินตกรรม “ความมั่นคง” ให้เป็นจินตกรรมเสาหลักสำคัญที่โอบอุ้มชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้ ทั้งนี้ความรู้เรื่องความมั่นคงได้ถูกใส่เข้าไปในเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2503 และในหลักสูตร พ.ศ. 2518 คำว่า “ความมั่นคง” ได้ถูกระบุไว้ในหลักสูตรการศึกษาของชาติอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร

Ref. code: 25615624300025FTQ

เป็นครั้งแรกในจุดหมายของหลักสูตรที่ “เพื่อให้เห็นคุณค่าและธำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรมไทย” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2518, น. 1) จนมากล่าวถึงอย่างให้ความสำคัญและเน้นย้ำอย่างถึงที่สุดในหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษาปี พ.ศ. 2520 นี้ ทั้งหมดนี้ทำให้เราได้เห็นถึงพัฒนาการการให้ความสำคัญกับจินตกรรมความมั่นคงนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับเวลาและบริบทที่รายล้อมในเวลานั้น

แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 นี้จึงมุ่งขับเน้นถึงจินตกรรม “ความมั่นคงของชาติ” และมองว่าความมั่นคงของชาติเป็นแกนกลางที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนประเทศ การพัฒนาประเทศในทุกมิติล้วนผูกโยงอยู่กับความมั่นคงของประเทศ ดังจะเห็นได้จากตัวบทในแบบเรียนหน้าที่พลเมืองของจรูญ สุภาพและคณะ ดังข้อความต่อไปนี้

> อย่างไรก็ดี สิ่งหนึ่งซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการในทางสังคมก็คือ ความมั่นคงของประเทศ การพัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งการพัฒนาด้านต่าง ๆ นั้นไม่อาจจะดำเนินไปได้ ถ้าประเทศขาดความมั่นคง จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาการทุกประการต้องขึ้นอยู่กับความมั่นคงของประเทศเป็นประการสำคัญ ในยามใดที่ประเทศชาติมีความสงบเรียบร้อยปราศจากโจรผู้ร้ายหรือการก่อการร้ายภายในประเทศก็ดี และไม่มีการดำเนินการใด ๆ ที่เป็นการบ่อนทำลายประเทศจากภายนอกและภายในก็ดี โอกาสที่จะพัฒนาการต่าง ๆ ให้มั่นคงรวดเร็วก็จะเป็นไปได้โดยสะดวก ในทางตรงข้าม ถ้าประเทศชาติตกอยู่ในสภาวะที่ไม่มั่นคงทั้งในทางการเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ และเกิดความไม่สงบ การพัฒนาทั้งปวงก็อาจชะงักงันหรือดำเนินไปอย่างเชื่องช้า (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 54)

ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 รัฐและชนชั้นนำไทยในเวลานี้ได้พยายามนำเสนอเสาหลักแห่งจินตกรรมของชุมชนชาติไทยด้วยจินตกรรม “ความมั่นคง” ของชาติ ที่คอยผูกโยงและร้อยรัดสายใยแห่งชุมชนชาติไทยนี้ไว้ การกระตุกจินตกรรมความมั่นคงของชาตินี้จึงย่อมกระทบต่อสรรพสิ่งที่ผูกโยงเอาไว้ทั้งหมด ทำให้รัฐต้องสร้างสำนึกร่วมผ่านชุดวาทกรรมความรู้ต่าง ๆ ในจินตกรรมชุดนี้ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งจินตกรรมชาติไทยในภาพใหญ่ให้ได้อย่าง “มั่นคง”

Ref. code: 25615624300025FTQ

2.2 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษากับกระบวนการประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510

จินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510 มีแกนกลางเสาหลักอยู่ที่ “ความมั่นคง” ของชาติ แต่จินตกรรมนี้ก็ได้ถูกสร้างขึ้นผ่านชุดความรู้หรือชุดคำอธิบายที่หลากหลายแต่หลอมรวมอยู่ภายใต้จินตกรรมหลักนั้น เมื่อสำรวจตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 แล้วพบว่าในตัวบทพยายามขับเน้นชุดความรู้ทั้งหมด 4 ชุดที่ล้วนผูกโยงไปที่จินตกรรมหลักของชาติในช่วงเวลานี้คือ ความมั่นคง และมีความสอดรับกับการไหลเวียนของวาทกรรมความรู้เหล่านี้ในสังคมขณะนั้น โดยชุดความรู้ 4 ชุดหลักนั้นได้แก่ การสร้างความรู้เกี่ยวกับสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ การสร้างความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ การสร้างความรู้เกี่ยวกับสมัยพัฒนา และการสร้างความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังภาพที่ 2.1

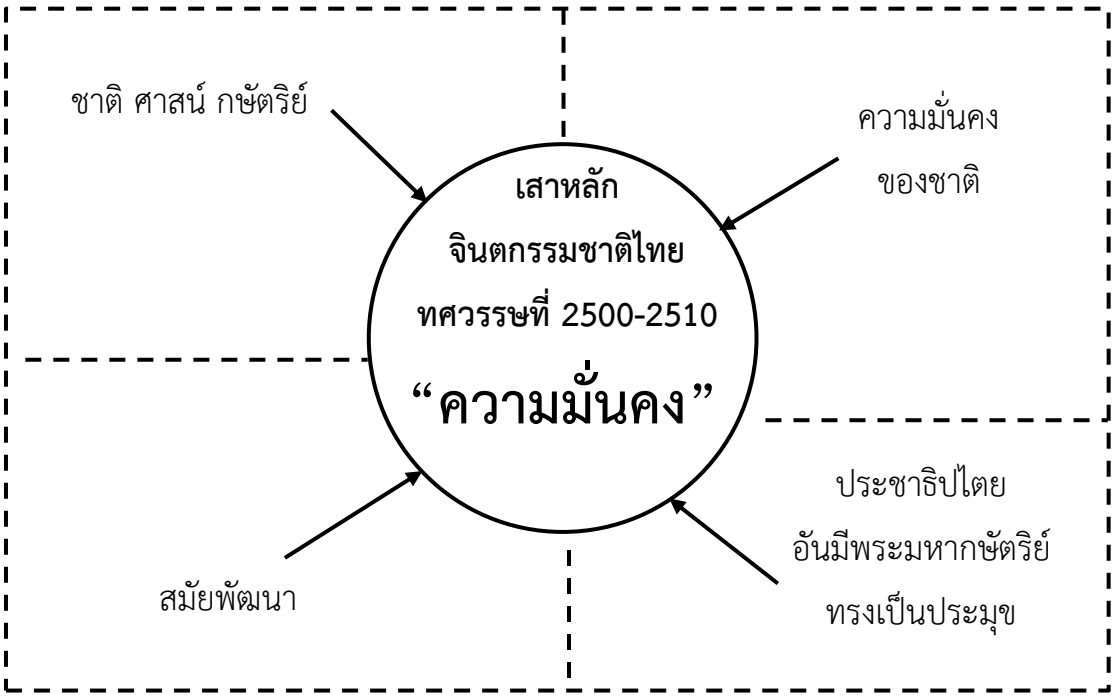

ภาพที่ 2.1 แสดงเสาหลักและชุดความรู้ที่ประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510

Ref. code: 25615624300025FTQ

2.2.1 “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510

ทศวรรษที่ 2500 ถือว่าเป็นทศวรรษแห่งการวางรากฐานสถาบันหลักคือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ หลังจากที่ถูกลดความสำคัญลงภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การให้ชุดวาทกรรมความรู้ดังกล่าวทำงานผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ชุดความรู้ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” นับว่าเป็นตัวเปิดหรือจุดเริ่มต้นของจินตกรรมชุมชนชาติไทยทั้งหมด เนื่องจากสถาบันดังกล่าวทั้งสามสถาบันได้ถูกจัดวางให้เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทย นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุดความรู้ต่าง ๆ ทั้งหมด คือ ชุดความรู้เรื่องความมั่นคงของชาติ ชุดความรู้เรื่องสมัยพัฒนา และชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การศึกษาในหัวข้อ 2.2.1 นี้ จึงมุ่งนำเสนอให้เห็นกลวิธีในการสร้างความรู้เกี่ยวกับชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา เพื่อให้ผู้คนในชุมชนชาวไทยได้มีจินตกรรมชาติไทยร่วมกัน ในลำดับต่อมาจะเป็นการพัฒนาให้สถาบันหลักเหล่านี้เข้าไปอยู่ในไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งจะทำการนำเสนอในหัวข้อ 2.3 ต่อไป

ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา เริ่มต้นจากการนิยามความหมายของ “ชาติ” ที่ชัดเจนเพื่อให้เกิดการรับรู้การมีอยู่ของชาติ พร้อมกับการสามารถบ่งชี้หรือจำแนกคนชาติไทยกับคนชาติอื่นออกจากกันได้ เพื่อขับเน้นจินตกรรมของชุมชนชาติไทยให้ชัดเจนขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

> ชาติคือ คณะบุคคลที่สืบสายโลหิตอันเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน เหมือนครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่ง แต่ปัจจุบันนี้น้อยประเทศที่จะมีชนชาติของตนโดยบริสุทธิ์ ย่อมมีชนชาติอื่นมารวมอยู่ในความคุ้มครองของประเทศเดียวกันหลายชาติหลากภาษา โดยอาศัยเครื่องผูกพันบุคคลนั้น ๆ ไว้กับประเทศของตน ซึ่งเรียกว่า สัญชาติ เช่น ชาวจีน อาจมีสัญชาติไทย ด้วยการแปลงชาติ เราเรียกว่า เชื้อชาติจีน สัญชาติไทย เป็นพลเมืองของประเทศไทย ส่วนชนชาติอื่นที่ยังไม่ถือสัญชาติไทย แต่มาทำมาหากินอยู่ในประเทศไทย เราเรียกว่า คนต่างด้าว หรือคนต่างประเทศ คนเหล่านี้ถือว่า เป็นพลเมืองของประเทศอื่น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 46)

จากตัวบทข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่า การนิยามของชาติ มีการกลืนเข้ามาถึงชีวิตในทางชีววิทยาคือ “สายโลหิต” ทำให้จินตกรรมของชาติถูกผูกโยงเข้ากับชีวิตและเลือดเนื้อ ชาติจึงอยู่กับตัวเราแต่แรกเกิด มีการกล่าวถึงชาติในเชิงวัฒนธรรมคือ ขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน และอุปมาชาติดั่งครอบครัว ทำให้จินตกรรมสายโลหิตทำงานได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ดี ชุดคำอธิบายในตัวบทมีการเปิดรับความหลากหลายผ่านถ้อยความที่ว่า “แต่ปัจจุบันนี้น้อยประเทศที่จะมีชนชาติของตนโดยบริสุทธิ์ ย่อมมีชนชาติอื่นมารวมอยู่ในความคุ้มครองของประเทศเดียวกัน” การอธิบายตรงนี้เพื่อสร้างชุดคำอธิบาย เรื่องสัญชาติไปจนถึงเรื่องคนต่างด้าว การที่ตัวบทได้ยกตัวอย่าง ชาวจีน ว่าหากแปลงสัญชาติ เรียกว่า “เชื้อชาติจีน สัญชาติไทย” ทำให้ลูกหลานชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ไทย และเริ่มขยายตัวในทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ซึ่งสอดคล้องกับการขยายของกลุ่มทุนคนไทยเชื้อสายจีนในเวลานั้น เมื่อได้เข้ารับการศึกษา และศึกษาตัวบทนี้ได้ตระหนักรู้ถึงการเป็น “คนไทย” ของตนเอง ในขณะที่ชนชาติอื่นยังที่ไม่ถือสัญชาติไทยก็จะเป็นคนต่างด้าว ดังนั้นตัวบทข้างต้นนี้จึงนิยาม “คนไทย” ผ่านการจำแนกแยกแยะด้วย “สัญชาติ” และการยกตัวอย่าง ชาวจีน มีนัยของการยอมรับเชื้อสายจีนให้มานับรวมอยู่ในการเป็น “คนไทย”

หลังจากตัวบทได้นิยามความหมายคำว่า “ชาติ” จนเกิดเป็นจินตกรรมของชาติไทยชุดหนึ่งขึ้นมา ซึ่งถือเป็นฐานรากที่สำคัญที่รองรับชุดคำอธิบายอื่น ๆ ตามมา เพราะชุดคำอธิบายทั้งหมดต่อไปนี้จะวางอยู่ในกรอบคิดเรื่องชาติทั้งสิ้น โดยตัวบทนำเสนอให้เห็นว่าชาติจะต้องมี “สถาบัน” ที่จะเป็นเสมือนเฟืองจักรที่ขับเคลื่อนชาติไทยให้ไปข้างหน้าได้ ดังตัวบทที่ว่า

> สถาบันที่สำคัญในสังคมไทย ถ้าจะเลือกเฟ้นเฉพาะที่สำคัญ ๆ โดยแท้จริงแล้ว ปัจจุบันนี้สังคมไทยเรามีสถาบันที่สำคัญยิ่งอยู่ด้วยกัน ๔ สถาบัน คือ
>
> ๑. การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ
>
> ๒. การมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
>
> ๓. การมีระบบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย
>
> ๔. การมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแผน
>
> ด้วยรากฐานและวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย โดยประกอบด้วยสถาบันทั้ง ๔ นี้ สังคมไทยปัจจุบันย่อมคงอยู่และก้าวหน้าต่อไปภายในกรอบแห่งสถาบันเหล่านี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 20-21)

จะเห็นได้ว่า สถาบันที่ระบุไว้ในตัวบทข้างต้น ไม่มีสถาบัน “ชาติ” เนื่องจากชาติถูกอธิบายในฐานะที่เป็นบุคคลที่สืบสายโลหิตร่วมกันไปแล้ว แต่เมื่อคนไทยในชุมชนชาติไทยเกิดการรับรู้การมีอยู่ของชาติ จึงทำให้ชุดคำอธิบายเรื่องสถาบันนั้นมีชาติเป็นฐานรองรับได้เป็นอย่างดี และจะเห็นได้ว่า นอกจากพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาแล้ว สถาบันสำคัญอีกสองสถาบันคือ การปกครองตามแบบประชาธิปไตย ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแผน ทำให้ “แผนพัฒนา” ที่เป็นเรื่องใหม่อย่างมากในสมัยจอมพลสฤษดิ์ถูกจัดวางความรู้ให้อยู่ในสถานะของ “สถาบัน” ในสังคม และข้อสังเกตคือ มีการระบุให้มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในเชิงของสถาบัน เพราะพระพุทธศาสนาเก่าแก่กว่าศาสนาอื่น มีปรัชญาลึกซึ้งมีเหตุผล สอนให้คนรักความสงบ ไม่กีดกัน ข่มเหงศาสนาอื่น ดังตัวบทที่ว่า

> . . . สถาบันคู่ชาติไทยมาดั้งเดิมอีกสถาบันหนึ่งก็คือ พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ มีอิทธิพลเหนือลักษณะของสังคมไทยมาก . . .นับว่าเป็นสถาบันซึ่งมีคุณค่าควรแก่การภูมิใจของคนไทยโดยทั่วไป ประการแรกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เก่าแก่กว่าศาสนาอื่น ๆ และไม่เพียงแต่ความเก่าแก่เท่านั้น ยังเป็นศาสนาที่ประกอบด้วย

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ปรัชญาอันลึกซึ้งมีเหตุผลที่อธิบายได้แจ่มแจ้งเสมอเป็นศาสนาที่สอนให้คนรักความสงบ ไม่รุกราน ไม่เบียดเบียนและกีดกันข่มเหงศาสนาอื่น ๆ เราจะรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เป็นสถาบันของเราตลอดไปได้โดยเราจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยเคร่งครัด และช่วยกันเทิดทูนพระพุทธศาสนาด้วยการคารวะให้สมกับที่เป็นสถาบันประจำชาติไทยของเรา และเราพึงไม่ยอมเป็นอันขาดที่จะให้มีบั่นทอนบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาด้วยประการใด ๆ ด้วย” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 22-23)

เรื่องศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธ ถูกเน้นย้ำยกชูอย่างมากในช่วงเวลานี้ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ที่ปฏิเสธการนับถือศาสนา นั่นรวมถึงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ตามมาจากศาสนาด้วย การที่ตัวบทใช้คำอธิบายว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่สอนให้ไม่รุกราน กีดกันข่มเหงศาสนาอื่น ๆ ไปจนถึง เราพึงไม่ยอมเป็นอันขาดที่จะให้มีบั่นทอนบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ล้วนมีนัยหมายถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ดี มีตัวบทบางข้อความที่อธิบายในเชิงเปิดรับศาสนาอื่น ๆ เพราะอย่างน้อยก็ขอ “ให้มีศาสนา” จึงจะเป็นบุคคลที่น่าคบไว้วางใจ ผู้ไม่มีศาสนาที่มีนัยสื่อถึงลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นจึงไม่สามารถคบและไว้วางใจได้ ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ศาสนาซึ่งชาวโลกยอมรับนับถือแล้วนั้นกล่าวได้ว่า เป็นศาสนาที่ดีเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในความดีความสงบทั้งนั้น จะมียิ่งหย่อนกว่ากันก็แต่ในทางความลึกล้ำอันเป็นธรรมวิเศษชั้นสูง ฉะนั้นจึงเป็นการถูกต้องอย่างยิ่งที่มนุษย์เราจะต้องนับถือศาสนา ผู้มีศาสนาเป็นหลักประจำใจจะเป็นศาสนาใดก็ตามย่อมเป็นบุคคลน่าคบค้าไว้วางใจ แต่ตรงกันข้ามผู้ไม่มีศาสนาย่อมยากที่จะคบและไว้วางใจได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 34)

ชุดคำอธิบายที่เปิดรับศาสนาอื่น ๆ นั้นแท้จริงแล้วเป็นไปเพื่อรองรับชุดคำอธิบายเรื่องสถานะขององค์พระมหากษัตริย์ในการที่ทรงเป็น “องค์อัครศาสนูปถัมภก” ดังตัวบทที่ว่า

> สำหรับประเทศไทย พุทธศาสนานิกายหินยานเป็นศาสนาประจำชาติ องค์พระประมุขคือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ คือทรงนับถือพระพุทธศาสนา. . . ข้อนี้แม้องค์พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นพุทธมามกะ แต่ก็ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก คือสนับสนุนทะนุบำรุงทุกศาสนาที่โลกรับรองกันอยู่. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 34-35)

จะเห็นได้ว่าตัวบทยังคงยืนยันว่าศาสนาพุทธ (หินยาน) เป็นศาสนาประจำชาติ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ชัดเจน การที่ตัวบทอธิบายว่า “ศาสนาที่ “โลก” รับรองกันอยู่” มีนัยสื่อถึงโลกเสรีในช่วงสงครามเย็น การต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ด้วยสถาบันศาสนา จึงมิใช่เรื่องที่เป็นชาตินิยมล้าหลัง

Ref. code: 25615624300025FTQ

แต่เป็นเรื่องสากลรวมไปถึงเป็น “ความจริง” ที่เราทุกคนต้องมีศาสนา เฉกเช่นเดียวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นเรื่องสากลแม้ชาติมหาอำนาจก็ยังพยายามรักษาและเทิดทูนสถาบันไว้อย่างมั่นคง ดังตัวบทที่ว่า

> การมีพระมหากษัตริย์เป็นความสง่างามแก่ประเทศชาติบ้านเมือง ดังที่มีคำกล่าวกันเป็นสุภาษิตสืบต่อกันมาว่า “พระราชาเป็นสง่าแห่งแคว้น” เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่และสูงส่งของอารยธรรมที่ประชาชาตินั้น ๆ สามารถรักษาสืบต่อกันมาได้ มิใช่จะมีแต่ประเทศไทยเราเท่านั้น ที่ยังรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ แม้ชาติที่พัฒนาเป็นมหาอำนาจแล้ว อีกหลายต่อหลายประเทศ ก็ยังพยายามรักษาและเทิดทูนสถาบันนี้ไว้อย่างมั่นคงเช่นกัน มีอังกฤษ และญี่ปุ่น เป็นต้น (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 28)

ตัวบทข้างต้นพยายามชี้ให้เห็นถึงความเก่าแก่และความสูงส่งของอารยธรรมผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นที่เทิดทูนใน “นานาอารยประเทศ” โดยประเทศที่ตัวบทยกตัวอย่างคือประเทศอังกฤษและญี่ปุ่นซึ่งล้วนมีลักษณะรูปแบบการปกครอง เฉกเช่นเดียวกับประเทศไทย การที่ประเทศไทยมีสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมีความเป็นอารยะ เป็นสากล ทัดเทียมนานาอารยประเทศ และตัวบทพยายามชี้ให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่คู่กับชาติไทยมาตั้งแต่แรกเริ่มและปกปักรักษาเอกราชจนทำให้มี “ชาติ” ให้เราอยู่ในทุกวันนี้ได้ ดังตัวบทที่ว่า

> การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ ชาติไทยของเราได้มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ปกครองประเทศตลอดมาตั้งแต่โบราณกาล ในทัศนะของคนไทยนั้นพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้พิทักษ์รักษาให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่อาณาประชาราษฎร ในยามสงครามพระมหากษัตริย์ในฐานะจอมทัพไทย ก็ต้องสละความสุขส่วนพระองค์ นำทหารหาญเสี่ยงชีวิตเข้าต่อสู้กับอริราชศัตรู เพื่อรักษาเอกราชของชาติ และความร่มเย็นเป็นสุขของอาณาประชาราษฎรให้คงอยู่ต่อไป ประวัติศาสตร์ไทยได้แสดงให้เห็นและเกิดความภูมิใจในวีรกรรมของอดีตพระมหากษัตริย์หลายต่อหลายพระองค์ซึ่งได้ทรงประกอบไว้เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยรุ่นต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 22-23)

การดำรงคงอยู่ของชาติจึงถูกขับเน้นผ่านแนวคิด “เอกราช” และอธิปไตยเพื่อเปิดทางไปสู่ชุดคำอธิบายเรื่อง “อริราชศัตรู” ที่มาคุกคามเอกราชและอธิปไตยของชาติ พระมหากษัตริย์ทรงสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของอาณาประชาราษฎร ทำให้ชุดคำอธิบายที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชนในประเทศเริ่มปฏิบัติการและจะไปรองรับชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังที่จะได้นำเสนอในหัวข้อที่ 2.2.4 ต่อไป อย่างไรก็ดี เอกราชของชาติที่ปกป้องโดยพระมหากษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนามาโดยตลอด

Ref. code: 25615624300025FTQ

ทำให้ชาติไทยเป็นชาติที่น่าภาคภูมิใจ คนไทยทุกคนจึงควรภาคภูมิใจในการเป็นคนไทย และได้เกิดในผืนแผ่นดินไทยที่อุดมสมบูรณ์และสงบสุข ดังตัวบทที่ว่า

> พวกเราควรภาคภูมิใจที่ได้อยู่ในประเทศไทย ภายใต้ร่มธงไทยประเทศแห่งพระพุทธศาสนา ประเทศที่มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประเทศที่อุดมสมบูรณ์และดินฟ้าอากาศอยู่ในเกณฑ์ที่ส่งผลให้แต่ความสงบสุข ไม่เคยมีภัยธรรมชาติร้ายแรงอย่างที่หลายประเทศประสบ ประเทศที่ประชาชนร่วมรักสมัครสมาน ประการที่สำคัญยิ่งก็คือ ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชที่ยั่งยืนอบอุ่น การที่ประเทศเป็นเช่นนี้มาได้ก็เพราะบรรพบุรุษของเราอันเป็นพลเมืองของประเทศไทย ได้พากันประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางแห่งการบำเพ็ญตนเป็นพลเมืองดังที่กล่าวมา สมควรยิ่งที่พวกเราซึ่งเป็นอนุชนคนรุ่นหลังจะพึงประพฤติปฏิบัติเจริญรอยตาม เพื่อให้ประเทศไทยของเรายืนยงคงอยู่ด้วยคุณความดีอันน่าภูมิใจดังกล่าวแล้ว และมีความวัฒนาถาวรเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 47)

ชุดความรู้เรื่อง “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ทั้งหมดนี้ได้เริ่มสร้างแกนกลางร่วมของจินตกรรมชาติไทย ผ่านแนวคิดที่สำคัญคือเรื่อง “เอกราช” ซึ่งคือความมั่นคงของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ชุดความรู้นี้จึงส่งต่อไปให้กับชุดความรู้เรื่องความมั่นคงของชาติ ที่จะมีชุดคำอธิบายที่รองรับและให้น้ำหนักพร้อมยืนยันกลับให้เห็นคุณค่าของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่ทุกคนต้องเทิดทูนและธำรงรักษาไว้อย่าง “มั่นคง”

2.2.2 “ความมั่นคงของชาติ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510

ความมั่นคงของชาติ เป็นสิ่งที่เน้นย้ำในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองอย่างตรงไปตรงมาตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา และทวีความเข้มข้นขึ้นในหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษาปี พ.ศ. 2520 โดยแบบเรียนได้นำเสนอถึงความมั่นคงของชาติผ่านภัยตั้งแต่ภัยทางสังคม - ทางเศรษฐกิจ - และการเมือง มาสู่การเรียกว่าเป็น “ภัยพิบัติ 4 ประการ” ได้แก่ ภัยจากลัทธิและระบอบอื่น ภัยจากการฉ้อราษฎร์บังหลวง ภัยจากการที่ข้าราชการเบียดเบียนประชาชน และภัยจากความยากจน การให้ความรู้เกี่ยวกับความสงบภายในและการป้องกันประเทศ รวมไปถึงการอธิบายสภาพของชาติและความต้องการของชาติ สิ่งที่ชาติให้แก่พลเมืองและสิ่งที่ชาติต้องการจากพลเมือง ธรรมเพื่อความมั่นคงของชาติ ทั้งหมดนี้ล้วนสร้างความมั่นคงที่รองรับกับชุดความรู้ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ในหัวข้อที่ผ่านมาเป็นอย่างมากชุดความรู้เรื่องความมั่นคงของชาติทำหน้าที่สำคัญในการขับเน้นการดำรงคงอยู่ของจินตกรรมของชาติอย่างแข็งขัน และทำให้เกิดการนิยามความหมายของ “ชาติไทย” ที่ชัดเจนขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> . . .ชาติไทยได้เป็นที่รวมของชนเผ่าไทยในอดีต และสืบเนื่องมาจนปัจจุบันนี้ ในสมัยโบราณชาติไทยได้เคยมีอาณาจักรเป็นปึกแผ่นในตอนใต้ของประเทศจีน ต่อมาได้อพยพมาตั้งอาณาจักรในสุวรรณภูมินี้ ได้วางรากฐานของประเทศขึ้นเป็นอาณาจักรที่มั่นคง ทำให้คนเผ่าไทยได้สามารถมีชีวิตร่วมกันอยู่ได้ นับว่าชาติไทยได้ให้คุณประโยชน์อันมีลักษณะเด่นชัดหลายประการ คือ ให้คนเผ่าไทยได้รวมกันเป็นปึกแผ่น ให้แหล่งพำนักให้ความมั่นคง ปลอดภัย เพราะชาติไทยมีทั้งความเข้มแข็งและรู้จักการรักษาประเทศด้วยการใช้เหตุผลและเฉลียวฉลาด ให้ความเจริญ ความก้าวหน้า และการพัฒนาประเทศเหล่านี้ทำให้ชาติไทยมิใช่แต่เพียงมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้เป็นปึกแผ่นเท่านั้น แต่ยังให้ความมั่นคงต่อเนื่องและความผาสุก ความเจริญโดยส่วนรวมอีกด้วย (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 264)

ตัวบทข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความเก่าแก่และสืบเนื่องมาอย่างยาวนานของ “ชนชาติไทย” ที่สร้างอาณาจักรที่ “มั่นคง” ให้คนเผ่าไทยมีชีวิตร่วมกันอยู่ได้ ซึ่งนับว่าเป็น “คุณประโยชน์” ของชาติไทย ตัวบทใช้วิธีการบุคลาธิษฐาน (personalization) ให้ชาติเป็นบุคคลที่มีชีวิต ด้วยการอธิบายว่าชาติไทยมีความเข้มแข็ง รู้จักการรักษาประเทศให้เจริญก้าวหน้า วิธีการของตัวบทเช่นนี้ทำให้เกิดการสลับบทบาทความเข้าใจในตัวเองได้ กล่าวคือ เราชาวไทยอาจเข้าใจว่าชาติไทยเป็นผืนแผ่นดินที่มั่นคงให้เราอยู่อาศัยอย่างปกติสุข ซึ่งในแง่นี้ชาติจะไม่มีชีวิตเพราะอยู่ในสถานะของดินแดน แต่เมื่ออธิบายว่าชาติไทยมีความเข้มแข็ง ด้วยวิธีบุคลาธิษฐาน ทำให้ชาติไทยกลับมีชีวิตเป็นตัวบุคคล ซึ่งสะท้อนกลับมาในความเข้าใจว่า คนที่อยู่ในชาติไทย (ที่ไม่มีชีวิต) ก็คือคนไทย ดังนั้นวิธีการสร้างชุดคำอธิบายนี้จึงทำให้ชาติไทยกับคนไทยสามารถกลายเป็นเรื่องเดียวกันได้ ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองได้กล่าวถึงหัวข้อ “สิ่งที่ชาติให้แก่พลเมือง” ไว้หลายประการ ได้แก่ การที่ประเทศไทยมีแผ่นดินสำหรับให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ มีชีวิตอยู่รอด สร้างความเจริญก้าวหน้ามั่นคงให้แก่ชีวิต เพราะประเทศไทยมีแผ่นดินพอเพียงกับจำนวนพลเมืองของชาติ แม้ประเทศจะไม่ใหญ่โตจนเกินไปนักแต่นั่นเป็นข้อดี แผ่นดินไทยมีความอุดมสมบูรณ์มีแผ่นดินที่ใช้เพาะปลูกช่วยให้พลเมืองมีชีวิตอยู่รอดและมีความสุข ชาติไทยเป็นชาติมีเอกราช เป็นชาติเก่าแก่ที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมและอารยธรรมเป็นของตนเองโดยเฉพาะตั้งแต่อดีต ทำให้คนไทยทุกคนได้มีตำแหน่งฐานะเป็นสมาชิกและเป็นเจ้าของประเทศอันเก่าแก่ เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นพลเมืองของประเทศเอกราชที่เจริญสืบเนื่องมาโดยตลอด ชาติไทยยังให้คนไทยได้เกิดความภาคภูมิใจ มีเกียรติยศ มีศักดิ์ศรีมีหน้ามีตาและมีความเชื่อมั่นในตนเองเป็นอย่างดียิ่ง ไม่เกิดปมด้อย เมื่อสัมพันธ์กับชาติอื่นก็สามารถที่จะแสดงตนได้อย่างภาคภูมิใจว่าตนเป็นสมาชิกของประเทศที่มีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัว (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 260-264) นอกจากนี้ชาติไทยยังให้ความปลอดภัยแก่ประชาชนตลอดมา โดยได้

Ref. code: 25615624300025FTQ

ยกถึงประวัติศาสตร์ชาติไทยที่เพราะความรักชาติของพระมหากษัตริย์ไทยร่วมกับคนไทยในชาติ ชาติไทยจึงยังคงเป็นประเทศเอกราชและมีความเข้มแข็งมั่นคง ดังตัวบทที่ว่า

> . . .เนื่องจากชาติไทยเป็นประเทศเอกราชและมีความเข้มแข็งมั่นคง จึงได้ปกป้องรักษาให้ความปลอดภัยแก่ประชาชนตลอดมาในประวัติศาสตร์จวบจนปัจจุบัน แม้ในบางครั้งประเทศไทยจะต้องประสบกับภาวะวิกฤติการณ์ เช่น การสูญเสียเอกราช แต่ก็สามารถกู้กลับคืนมาในระยะเวลาอันรวดเร็ว ทั้งนี้โดยความเสียสละ ความรักชาติของพระมหากษัตริย์ไทยร่วมกับคนไทยในชาติ ตลอดจนถึงราชกฤษฎาภินิหารของพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงร่วมกู้ชาติมาด้วยดี (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 262)

การที่ตัวบทใช้ชุดคำอธิบายว่า “ความรักชาติของพระมหากษัตริย์ไทยร่วมกับคนไทยในชาติ” สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับคนไทย และเมื่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ทรงมีราชกฤษฎาภินิหารยังทรงกู้ชาติได้ คนไทยทุกคนก็ต้องร่วมกู้ชาติและทำหน้าที่เป็น “รั้วของชาติ” ซึ่งชุดคำอธิบายนี้ได้เปิดทางให้กับบทบาทความสำคัญของกองทัพทหารที่มีความจำเป็นต่อการปกปักรักษาความมั่นคงโดยเฉพาะเอกราชของชาติไทย ดังตัวบทที่ว่า

> ความมั่นคงของประเทศชาติเป็นเรื่องสำคัญที่พวกเราพลเมืองของประเทศชาติ พึงสำเหนียกและสนใจ เคยมีคำขวัญกล่าวไว้ว่า “ประเทศเป็นบ้าน ทหารเป็นรั้ว” นี่ก็เพื่อเตือนให้พวกเราชาวไทยระลึกไว้เสมอว่าประเทศไทยเป็นบ้านของพวกเราชาวไทยที่พวกเราจะต้องรักษาความมั่นคงไว้ มิให้ใครมาข่มขี่เปลี่ยนแปลงทำลายล้าง ความเป็นประเทศชาติ ศักดิ์ศรีของชาติ เกียรติของชาติ การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ การมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ การร่วมอยู่ในกลุ่มเสรีประชาธิปไตย ตลอดจนศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของชาติ ที่ว่า “ทหารเป็นรั้ว” ก็เพื่อเตือนให้พวกเราชาวไทยระลึกไว้ว่า อย่าเข้าใจผิด หรือเชื่อการโฆษณาผิด ๆ ว่าไม่จำเป็นต้องมีกองทัพ เพราะเราได้ยินอยู่กับหู รู้อยู่กับใจโดยไม่มีข้อสงสัยเลยว่านับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองมาแล้ว ก็ยังมีหลายประเทศที่ถูกรุกรานจากภายนอกประเทศบ้าง ถูกรุกรานล้มล้างจากภายในประเทศ โดยมีการสนับสนุนช่วยเหลือจากภายนอกประเทศบ้าง เป็นผลให้มีการข่มขี่เปลี่ยนแปลง ทำลายล้างสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมาอยู่เรื่อย ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 133)

จะเห็นได้ว่า ตัวบทเริ่มผลิตชุดคำอธิบายเชิงอุปมาให้ใกล้ตัวผู้คนมากขึ้น โดยการอุปมาว่า “ประเทศเป็นบ้าน” ซึ่งบ้านจำเป็นต้องมีรั้วฉันใด ประเทศก็จำเป็นต้องมีทหารฉันนั้น นอกจากนี้ชุดคำอธิบายถึง “ความเป็นประเทศชาติ” ก็ปรากฏผ่านสถาบันหลักของชาติ ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนา การปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย และศิลปวัฒนธรรม

Ref. code: 25615624300025FTQ

ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นนิยามความหมายของชาติในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่ปรากฏในชุดความรู้เรื่องชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ดังที่ได้นำเสนอไปในหัวข้อ 2.2.1 แล้วทั้งสิ้น การที่ตัวบทใช้คำว่า "พวกเราชาวไทย" สื่อถึงการสร้างการตระหนักรู้ร่วมกันอย่างชัดเจนว่ามี "พวกเขา" (the otherness) อยู่ พวกเขาที่คอยโฆษณาผิด ๆ ว่าไม่จำเป็นต้องมีกองทัพ ซึ่งมีนัยสำคัญสื่อถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่ตัวบทในแบบเรียนจะใช้ชุดคำอธิบายว่าเป็น "ภัย" และกลวิธีคุกคามความมั่นคงจะใช้วิธีการโฆษณา ยุยง ใส่ร้าย แอบอ้าง เพื่อให้ "พวกเราชาวไทย" แตกความสามัคคี พวกเราชาวไทยจึงจำเป็นต้องรู้เท่าทัน ดังตัวบทที่ว่า

> คำว่า "ภัย" คืออันตรายหรือสิ่งที่น่ากลัวนี้ จะเป็นสิ่งที่เห็นได้โดยชัดแจ้งเสมอไปก็หาไม่ บางสิ่งบางอย่างมาในรูปลักษณะที่เราไม่รู้เลยว่าเป็นอันตรายหรือสิ่งที่น่ากลัว ถ้าเราไม่รู้และรับเอาภัยนั้นไว้ย่อมจะเกิดอันตรายหรือผลร้ายแก่เราได้อย่างมหันต์ ฉะนั้นเพื่อช่วยกันระวังภัยที่จะมีมาทางสังคมและรักษาความมั่นคงของประเทศชาติไทยอันเป็นที่รักของเราพวกเราชาวไทยจึงควรรู้เท่าทันที่จะไม่หลงเชื่อคำยุยงหรือโฆษณาใด ๆ ที่จะให้เราชาวไทยแตกสามัคคีกันเองไม่ว่าใน หมู่ใด คณะใด ส่วนใหญ่หรือส่วนย่อย รวมทั้งยุยงที่จะให้แตกความสามัคคีกับชาติประเทศพันธมิตรของเรา เราพึงไม่หลงเชื่อคำยุยงใส่ร้ายหรือแอบอ้างใด ๆ เพราะประเทศของเรามีสถาบันต่าง ๆ ที่ดีอยู่แล้วเป็นอย่างยิ่ง เช่น ศาสนา พระมหากษัตริย์ และสถานะการเมืองก็เหมาะสมกับประเทศของเรา ทำให้เรามีความสงบสุขร่มเย็นมีสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ดีอยู่แล้ว จึงควรรักษาไว้ให้คงทนถาวรสืบไป (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 136-137)

"ความสามัคคี" เป็นหลักการของรัฐที่มีความชอบธรรมขึ้นจากชุดคำอธิบายที่ผูกโยงกับคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญและถูกนำมาใช้ในการธำรงรักษาความมั่นคงของชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> ความสามัคคีระหว่างชนในชาติเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในภาวะที่ชาติอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ มีการยุยงปลุกระดมให้เกิดการแตกแยกเป็นหมู่เป็นเหล่า เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของคนบางกลุ่มที่หวังว่าตนเองจะได้เป็นใหญ่ การแสดงออกให้เห็นซึ่งความสามัคคีจะช่วยบั่นทอนความพยายามของผู้ไม่หวังดี และในขณะเดียวกันจะเป็นพลังอันมหาศาลที่จะคอยต่อต้านเหล่าศัตรูได้. . . เพราะสมัยก่อนใช้กำลังทหารเพียงอย่างเดียว แต่ปัจจุบันใช้เล่ห์เหลี่ยมทางการเมืองและกำลังทหารรวมทั้งสงครามจิตวิทยายั่วยุให้คนไทยฆ่าฟันกันเอง ดังนั้นสภาพบ้านแตกจะแตกต่างจากเดิม คือจะไม่เป็นเมืองขึ้นอย่างในประวัติศาสตร์ แต่จะดูดกลืนชาติเหมือนกับที่ประเทศเพื่อนบ้านเรากำลังประสบอยู่ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ง, น. 69)

Ref. code: 25615624300025FTQ

นอกจากนี้ระบอบประชาธิปไตยที่ได้ถูกหยิบยกให้เป็นสถาบันสำคัญในสังคมไทย ก็ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือของการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ ด้วยการใช้ชุดคำอธิบายว่า ประชาธิปไตยจะช่วยปกป้องเอกราชหรืออธิปไตยของประชาชน (ในชาติ) นั่นเอง ดังตัวบทที่ว่า

> สถาบันประชาธิปไตย สถาบันนี้ยกย่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนและความสำคัญของปัจเจกชน รวมทั้งอธิปไตยของประชาชนในการปกครองตนเอง รัฐจะต้องเป็นเครื่องมือของประชาชนและจะต้องส่งเสริมความสำคัญแก่ประชาชน แต่อีกลัทธิและระบอบหนึ่งกลับถือว่าสิทธิเสรีภาพของบุคคลไม่สำคัญ และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 94)

จะเห็นได้ว่า เรื่องเอกราชหรืออธิปไตยที่เป็นแกนหลักของความมั่นคงของชาติไทยนั้นถูกอธิบายผ่านกรอบแนวคิดเรื่องสิทธิ - เสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ภาพของระบอบประชาธิปไตยจึงผสมปนเประหว่างสถาบันหลักของชาติที่เป็นความมั่นคงของชาติไปพร้อม ๆ กับสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน และทั้งหมดนี้สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศ ด้วยการอธิบายว่า “อีกลัทธิและระบอบหนึ่ง” ซึ่งมีนัยสื่อถึงลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นถือว่า สิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ดี ตัวบทที่ผ่านมานั้น ไม่ปรากฏคำว่า “คอมมิวนิสต์” อย่างตรงไปตรงมา ตัวบทต่อไปนี้จะช่วยฉายภาพไขคำตอบให้เห็นว่าภัยหรือศัตรูภายนอกที่ใช้วิธีเกลี้ยกล่อม หลอกลวง ยุแหย่ให้เกิดการแตกสามัคคี หมายถึง ภัยใด

> . . .เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ยังต้องคอยสอดส่องป้องกันและปราบปรามบุคคลซึ่งพยายามที่จะบ่อนทำลายก่อกวนความมั่นคงของชาติ คิดทำลายล้างรัฐบาล ทำลายสถาบันของชาติตลอดจนระบบการปกครองแผ่นดินอีกด้วย การกระทำดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นการกระทำที่ก่อความไม่สงบขึ้นในบ้านเมือง เป็นการกระทำที่สร้างความอ่อนแอให้กับประเทศ และเป็นอันตรายจากศัตรูภายนอกที่คอยฉวยโอกาสทำนอง “ผีซ้ำด้ำพลอย” ดังที่เราจะเห็นอยู่ในขณะนี้ว่าพวกคอมมิวนิสต์ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นในประเทศต่าง ๆ ตลอดจนประเทศชาติไทยอันเป็นที่รักของเรา ใช้วิธีเกลี้ยกล่อม หลอกลวงราษฎรซึ่งขาดการศึกษาให้หลงเชื่อเกิดความเข้าใจผิด บ้างก็ใช้วิธีแพร่ยาเสพติดและยุแหย่ให้เกิดการแตกสามัคคี เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 77)

จะเห็นได้ว่าตัวบทระบุชัดเจนว่า ผู้ที่กระทำการสร้างความอ่อนแอให้ประเทศเป็นอันตรายจากศัตรูภายนอกคือ “พวกคอมมิวนิสต์” ที่ก่อให้เกิดความไม่สงบใน “ประเทศชาติไทยอันเป็นที่รักของเรา” และยังคงนำหลักการเรื่องความสามัคคีมารองรับน้ำหนักของชุดคำอธิบาย ดังนั้น ความเป็นเอกราช ความเป็นปึกแผ่นที่เกิดจากความสามัคคีของคนในชาติ จึงจำเป็นต้องช่วยกัน

Ref. code: 25615624300025FTQ

ธำรงรักษาไว้ ซึ่งความมั่นคงของชาติได้ และเป็นสิ่งที่ประเทศเจริญก้าวหน้าทุกประเทศล้วนพึงกระทำ ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศที่เจริญและก้าวหน้าทุกประเทศ จะเห็นได้ว่าล้วนแล้วแต่เป็นชาติที่มีความมั่นคงอย่างยิ่ง จนสามารถที่จะรักษาความเป็นเอกราชและความเป็นปึกแผ่นแห่งความก้าวหน้าในทุก ๆ ทาง ตัวอย่างเช่น ประเทศในตะวันตก ในทวีปอเมริกาเหนือ และบางประเทศในเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น มาเลเซีย สิงคโปร์ และอิสราเอล เป็นต้น (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 289)

จะเห็นได้ว่าประเทศที่เจริญและก้าวหน้าทุกประเทศที่ยกตัวอย่างมาในตัวบทคือกลุ่มประเทศโลกเสรี ดังนั้นจึงสื่อโดยนัยว่าการไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากลัทธิอุดมการณ์แบบคอมมิวนิสต์จะทำให้ชาติไทยเกิดความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศ ความมั่นคงจึงถูกผูกโยงกับการพัฒนาชาติในด้านสังคมและเศรษฐกิจ ดังตัวบทที่ว่า

> การนึกถึงความเจริญต่อไปข้างหน้า ทำให้เรานึกถึงกรณีหนึ่ง ซึ่งสำคัญที่สุดยิ่งยวดต่อพัฒนาการในทางสังคม คือปัญหาว่าด้วยความมั่นคงของประเทศชาติของเราเอง ทั้งพัฒนาการทางสังคมและทางเศรษฐกิจต่างก็ขึ้นอยู่กับความมั่นคงของประเทศ ในยุคใดสมัยใด ถ้าชาติบ้านเมืองปราศจากผู้รุกรานทั้งภายในและภายนอกประเทศแล้ว ยุคนั้น สมัยนั้น พัฒนาการด้านต่าง ๆ จะมีโอกาสดำเนินไปโดยรวดเร็ว แต่ถ้าหากประเทศชาติต้องตกอยู่ในภาวะที่ไม่มั่นคงทั้งในทางการเมืองและในทางการทหารแล้ว การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ก็จะต้องหยุดชะงักลง หรือมิฉะนั้นก็ดำเนินไปไม่ได้เร็วเท่าที่ควร (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 75)

ด้วยเหตุนี้ ชุดความรู้เรื่องความมั่นคงของชาติจึงเปิดทางให้ชุดความรู้เรื่องสมัยพัฒนาเกิดการทำงานประสานสอดรับ เพราะความมั่นคงทำให้ประเทศชาติพัฒนา แต่การที่ประเทศชาติจะพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมได้ ก็ต้องมีการเมืองและการทหารที่มั่นคง ทหารที่เป็นรั้วของชาติจึงมิได้เพียงเป็นรั้วของชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นคนงานที่คอยซ่อมแซม ปลูกพืชผักสวนครัว ดูแลทุกข์สุขของประชาชนในบ้านหลังนั้นให้อยู่ดีกินดีอีกด้วย ชาวไทยทุกคนจึงต้องเห็นความสำคัญและร่วมมือกับทหารในการ “พัฒนา”

2.2.3 “สมัยพัฒนา” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510

ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีนโยบายสำคัญในการพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้านอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาการศึกษาผ่านแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 และตามด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เริ่มต้นขึ้นในปีพุทธศักราช 2504 ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ ตามมา ทำให้ความสำคัญของการให้ความรู้หรือมีชุด

Ref. code: 25615624300025FTQ

คำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาของรัฐเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งสามารถพบได้ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้ชุดความรู้เรื่อง “สมัยพัฒนา” นั้นอยู่ในหัวข้อ “พัฒนาการ” ในแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง โดยแบ่งแยกออกเป็นพัฒนาการในทางสังคม ทางการศึกษา ทางสาธารณสุข ทางสาธารณูปโภคและการสังคมสังเคราะห์ และทางเศรษฐกิจ ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์เหมือนจะถูกสอดแทรกอยู่ในวิชานี้ เนื่องจากในช่วงเวลานี้ยังไม่มีเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นเอกเทศในระดับมัธยมศึกษา

การผลิตชุดความรู้ “สมัยพัฒนา” ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจินตกรรมชาติไทยนั้นแบบเรียนใช้วิธีการผูกโยงเข้าไปอยู่ในสถาบันหลักของสังคม ตามมาด้วยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของการพัฒนา ซึ่งอาจจะเป็นการใช้วิธีการผูกโยงกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยปฏิรูปประเทศ รัชกาลที่ 4-5 มาสนับสนุน หรืออาจเป็นการ “โฆษณาชวนเชื่อ” อย่างตรงไปตรงมาให้ผู้คนหันมายอมรับและเห็นคล้อยกับแนวคิดเรื่องการพัฒนา หรือการขับเน้นให้เห็นความ “ด้อยพัฒนา” ของชาติไทยที่หากไม่พัฒนาแล้วจะกระทบต่อเอกราชของชาติไทยได้ อย่างไรก็ดีชุดคำอธิบายเรื่องสมัยพัฒนานั้นอาจเป็นวิธีการที่แยบคายหนึ่งในการสร้างฐานมวลชนให้ฝักใฝ่ในกองทัพผ่านวาทกรรม “กินดีอยู่ดี” ซึ่งเกิดจากการพัฒนา

ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อ 2.2.1 แล้วว่าหนึ่งในสถาบันหลักในสังคมไทยคือ สถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแผน แต่สถาบันนี้มีความต่างจากสถาบันอื่นในเรื่องอายุเวลา ทุกคนรับรู้ว่าสถาบันนี้เป็นสถาบันใหม่ ตัวบทก็ได้นำเสนออย่างตรงไปตรงมาว่าเป็นสถาบันใหม่ การกล่าวถึงสถาบันที่เพิ่งเกิดใหม่นี้ได้ไปขับเน้นความเก่าแก่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันศาสนา รวมถึงสถาบันระบอบประชาธิปไตยให้อยู่ในความเข้าใจเงียบของผู้รับสาร

> . . .สถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแผน เป็นสถาบันที่เพิ่งเกิดใหม่ภายหลังปฏิวัติ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ โดยได้ประกาศตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒แล้วได้ประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรก เมื่อวันที่ ๒๐ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ แต่ได้เริ่มใช้ตั้งแต่ ๑ มกราคม ๒๕๐๔ เป็นต้นมา รวมความว่าสถาบันนี้เพิ่งมีขึ้นเมื่อ ๑๐ ปีมานี้เอง (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 30)

ด้วยความใหม่ของสถาบัน ทำให้ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษามีหน้าที่สำคัญในการให้เหตุผลถึงความสำคัญและความจำเป็น ประการแรกคือ เพื่อให้ประเทศไทยเกิดความเจริญทัดเทียมประเทศอื่น ไม่ล้าหลังหรือด้อยพัฒนา ดังตัวบทที่ว่า

> แต่อย่างไรก็ดี สถาบันนี้ได้กลายมาเป็นสถาบันที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยประเทศไทยเรายังเป็นประเทศล้าหลัง หรือเป็นประเทศด้อยพัฒนา การผลิตยังอยู่ในระดับต่ำ ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน

Ref. code: 25615624300025FTQ

มาก หากปล่อยให้การพัฒนาได้ดำเนินไปอย่างตามบุญตามกรรม ต่างคนต่างทำ แบบพายเรือคนละทีแล้ว ก็เป็นการยากที่จะให้การพัฒนานั้นประสบความสำเร็จได้ดีด้วย ประเทศชาติบ้านเมืองก็ไม่อาจที่จะเจริญก้าวหน้าเทียมทันประเทศอื่น ๆ ได้ เพราะโลกเราทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ วิชาการทุกแขนงล้วนเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ประเทศใดไม่รีบพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าทันเขา ก็มีหวังต้องกลายเป็นประเทศล้าหลังด้อยพัฒนาไป” (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 30)

จะเห็นได้ว่าชุดคำอธิบายที่ต้องการให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาได้ไปขับเน้นถึงความ “ด้อยพัฒนา” ของชาติไทยในขณะที่กล่าวถึง จินตกรรมชาติไทยจึงเกิดผ่านแนวคิดการพัฒนา เพราะเมื่อชุมชนชาวไทยเกิดการตระหนักรู้ว่าชาติไทยด้อยพัฒนาเราจึงต้อง “ร่วมกัน” รีบพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า ไม่พายเรือคนละที ความร่วมกันมีนัยสื่อถึงความสามัคคี หรือความเป็นปึกแผ่นของชาติ ทำให้การพัฒนาแม้เป็นทางด้านเศรษฐกิจก็จะแฝงเร้นด้วยนัยยะ ทางด้านความมั่นคงทางการเมืองในตัวเอง ดังตัวบทที่ว่า

แต่เศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของชาติเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปากและท้องของประชาชน ถ้าแม้ประเทศใดมีเศรษฐกิจที่มั่นคงและเจริญก้าวหน้า ประเทศนั้นก็ย่อมมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าไปด้วย ด้วยเหตุนี้สถาบันเศรษฐกิจของชาติจึงเป็นสถาบันที่มีความสำคัญยิ่ง (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ก, น. 23)

ประการที่สองคือ เพื่อให้ชุมชนชาวไทยเกิดการรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงจินตกรรมจากชาติไทยที่เป็นชาติเกษตรกรรมให้กลายเป็นชาติอุตสาหกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายเสรีนิยมทางเศรษฐกิจของรัฐ และการเปิดรับอารยธรรมเทคโนโลยีจากต่างชาติเพื่อพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ดังตัวบทที่ว่า

ส่วนในด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนั้น แต่ก่อนประเทศทั้งหลายได้ดำเนินการเศรษฐกิจในระบบการเกษตร แต่ต่อมาก็ได้ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นแบบอุตสาหกรรมทีละประเทศสองประเทศ ประเทศใดที่เปลี่ยนการดำเนินเศรษฐกิจดังว่านี้ต่างก็มีความเจริญก้าวหน้าดีเสียด้วย เพราะการอุตสาหกรรมขยายตัวได้รวดเร็วกว่าการกสิกรรม ฉะนั้นต่อไปประเทศต่าง ๆ ก็คงจะพยายามเปลี่ยนการดำเนินการเศรษฐกิจให้เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้มากขึ้นและในการนี้รัฐก็จะต้องมีบทบาทแทรกแซงในวงการเศรษฐกิจมากขึ้น พร้อมทั้งจะต้องจัดให้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นด้วยในเรื่องของอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกและเทคโนโลยีนั้น ตามที่เป็นมาแล้ว ปรากฏว่าได้หลั่งไหลเข้าไปมีอิทธิพลอยู่ทั่วทุกมุมโลก . . .และเมื่อประเทศต่าง ๆ พยายามที่จะเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจจากการกสิกรรมมาเป็นอุตสาหกรรมด้วยแล้ว ย่อมเป็นการแน่นอนที่ว่าเทคโนโลยีหรือ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> วิชาช่างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมจะต้องเข้ามามีบทบาทแพร่ขยายไปมากขึ้น ตามหลักของมนุษยสัมพันธ์ที่ว่า ร่วมกันและแข่งขันกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 32)

อย่างไรก็ดี เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปโดยราบรื่นและลงตัว ทำให้ตัวบทมีชุดคำอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยแผนพัฒนาการเศรษฐกิจที่มิได้ละทิ้งกสิกรรม แต่จะเป็นการวางรากฐานอุตสาหกรรมเพื่ออนาคต ดังตัวบทที่ว่า

> การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวนี้ มิได้ละทิ้งการกสิกรรม แต่เริ่มด้วยการปรับปรุงกสิกรรมให้มีสมรรถภาพสูงขึ้น และจากนั้นอุตสาหกรรมก็จะได้เริ่มขึ้น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศไทยระหว่างปี ๒๕๐๔-๒๕๐๙ ก็ได้วางนโยบายไว้ว่าในระยะแรกนี้ จะเร่งปรับปรุงและขยายกำลังการผลิตทางเกษตร และในขณะเดียวกันก็จะวางรากฐานการอุตสาหกรรมไว้เพื่ออนาคต (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 47)

การวางรากฐานเพื่อเป็นอุตสาหกรรมในอนาคต กลับทำให้จินตกรรมของชาติไทยในปัจจุบันนั้นเผยโฉมหน้าขึ้นคือ การเป็นชาติเกษตรกรรม/ชาติกสิกรรม แต่อาจทำให้ชาติไทยล้าหลัง เพราะผู้คนในชุมชนชาติไทยอาจเกิดความยากจน หนี้สิน เกิดสภาวะกินอยู่ที่ไม่ดี การเปลี่ยนแปลงไปสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมจึงเป็นหนทางในการนำความกินดีอยู่ดีมาให้แก่ทุกคนในชุมชนชาติไทยพร้อม ๆ กับการที่ชาติไทยได้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ ดังตัวบทที่ว่า

> ดังนั้นสำหรับประเทศไทยในปัจจุบันได้มีการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจทั้งสองทาง คือ ทั้งทางเกษตรและอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะพื้นฐานเดิมของประชาชนเป็นเกษตรกร เมื่อได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมไปด้วย ก็ย่อมจะเพิ่มพูนรายได้ของพลเมืองและประเทศได้เป็นอย่างดีเมื่อทุกคนพยายามอดทนและความอุตสาหะในการประกอบอาชีพแล้วในไม่ช้าเศรษฐกิจของเราก็จะดีขึ้นประชาชนจะมีความอุดมสมบูรณ์ ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาอารยประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ก, น. 67)

ความกินดีอยู่ดีและการจัดสวัสดิการแนวสังคมสงเคราะห์จากรัฐ ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญต่อรัฐเองอย่างมาก เพราะการพัฒนาดังกล่าว จะเป็นเกราะกำบังภัยคอมมิวนิสต์ที่อาจใช้ภาวะความยากจนของประชาชนมาเป็นฐานมวลชนให้กับตน ด้วยเหตุนี้รัฐเองจึงต้องสร้างความเข้าใจให้เห็นความสำคัญของการสังคมสงเคราะห์ว่าเป็นอีกบริการหนึ่งของรัฐในประเทศที่ “เจริญ” แล้ว ดังตัวบทที่ว่า

> ในประเทศที่เจริญแล้ว การสังคมสงเคราะห์ได้เป็นบริการที่สำคัญของรัฐมีขอบเขตกว้างขวางยิ่ง จนสรุปได้ว่า ทุก ๆ คนที่เกิดมาจนกระทั่งตายอยู่ในความดูแลของรัฐโดยใกล้ชิด เด็กเกิดใหม่ได้รับค่าเลี้ยงดู รัฐจัดหาโรงเรียนให้ เมื่อทำงานอาชีพรัฐก็ดูแล ว่างงาน

Ref. code: 25615624300025FTQ

ก็เข้าอุ้มชู เมื่อชราหรือออกจากงานก็หาบ้านให้และให้บำนาญ หากเกิดภัยวิบัติเช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม หรือเหตุอื่นใด ก็จะได้รับความสงเคราะห์มิเลือกว่าเป็นข้าราชการ พ่อค้าประชาชน แม้จะเห็นว่าการสังคมสงเคราะห์เป็นของดี แต่ก็ต้องไม่ลืมว่าเป็นสิ่งต้องใช้เงินทองมาก จะต้องมีระดับเศรษฐกิจดีแล้วจึงจะทำได้อย่างกว้างขวาง สำหรับประเทศไทยในสภาพเริ่มต้นพัฒนา ควรจัดในขอบเขตแล้วค่อยขยายไปตามลำดับแห่งความจำเริญและพัฒนาของเศรษฐกิจ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 70)

ด้วยเหตุนี้ การสร้างฐานมวลชนให้คล้อยตามหรือเห็นด้วยกับการพัฒนาของรัฐจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้การบริการหรือการจัดการของรัฐลงไปแทนที่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ การพัฒนาของรัฐจึงต้องการ “ความมั่นใจ” พิเศษจากชุมชนชาวไทย ซึ่งความ “มั่นใจ” ดังกล่าวทำให้เกิดการหลอมรวมระหว่างรัฐกับประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการร่วมกันก้าวไปสู่ “อนาคต” ที่มีร่วมกัน นั่นคือการกำหนดเป้าหมายหรือจุดหมายปลายทางให้กับชาติ ทำให้จินตกรรมของชาติปรากฏชัดเจนขึ้นผ่านเป้าหมาย ดังตัวบทที่ว่า

. . .การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความคงอยู่ของสังคมหนึ่ง ๆ จึงต้องการความมั่นใจเป็นพิเศษ คือ

(ก) มั่นใจว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจะประสบความสำเร็จ

(ข) มั่นใจว่า จะมีความเจริญขึ้น

(ค) มั่นใจว่า จะเป็นไปโดยรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

เพื่อสนองให้เกิดความมั่นใจดังกล่าวมาจึงทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าการวางแผนขึ้น. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 23)

ดังนั้น พลเมืองไทย จึงควรร่วมมือร่วมใจกับรัฐบาลในการส่งเสริมพัฒนาการเศรษฐกิจให้เกิดอย่างถาวรเพราะจะส่งผลมาถึง “ชีวิต” ของเราที่ไม่มีสิ่งใดจะสำคัญไปกว่าการกินดีอยู่ดีแบบ “ตลอดไป” ซึ่งคำว่า “ตลอดไป” มีนัยถึงความมั่นคงของชาติและเป้าหมายของชาติที่ต้องเดินไปให้ถึงเป้าหมายนั้น ดังตัวบทที่ว่า

พลเมืองไทยในยุคปัจจุบันมีหน้าที่ให้ความร่วมมือ ร่วมใจกับรัฐบาลในอันที่จะส่งเสริมพัฒนาการเศรษฐกิจให้เกิดอย่างถาวรในสังคมไทยของเรา ชีวิตสังคมของมนุษย์เราทุกวันนี้ ไม่มีสิ่งใดที่จะสำคัญและมีความหมายยิ่งไปกว่าการกินดีอยู่ดี เพราะโดยความหมายของพัฒนาเศรษฐกิจนั้น คนทุกคนต้องทำงานเพื่อเพิ่มผลผลิตให้กับประชาชาติ และสิ่งนั้นจะตามมาด้วยการมีรายได้สูงขึ้น การมีรายได้สูงขึ้นก็จะทำให้สามารถอยู่ดีและกินดีขึ้น ยิ่งกว่านั้นถ้าทุกคนรู้จักประหยัดไม่ใช้จ่ายในทางที่สุรุ่ยสุร่ายแล้ว เงินที่ออมไว้นี้จะกลายเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ให้เราสามารถผลิตได้มากขึ้นกว่าเดิม

Ref. code: 25615624300025FTQ

ต่อไป ซึ่งนั่นเองย่อมหมายถึง ว่าเราจะอยู่ดีกินดียิ่ง ๆ ขึ้นตลอดไป (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 85)

การผนึกกำลังกันระหว่างรัฐและประชาชนผ่านชุดความรู้สมัยพัฒนานี้ นอกจากจะทำให้ประชาชนกินดีอยู่ดีแล้ว รัฐก็ยังสามารถปกป้องดูแลฐานมวลชนคนในชาติตนที่เกิดสภาวะกินดีอยู่ดีหรือพัฒนาให้รอดพ้นจากภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ได้ ชุดความรู้สมัยพัฒนาจึงไปสนับสนุนชุดความรู้ความมั่นคงของชาติ แต่ทั้งหมดนี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เฟืองจักรสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะรักษาความมั่นคงของชาติรวมถึงสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไว้ได้คือชุดความรู้ที่นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน จึงเปิดทางให้ชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขได้ทำงานเพื่อที่จะรักษาจินตกรรมหลักของชาติไทยในช่วงเวลานี้คือ ความมั่นคงไว้ได้อย่างแข็งแกร่งที่สุด

2.2.4 “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2500-2510

การเรียกระบอบการปกครองประชาธิปไตยว่าเป็นระบอบ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ของความเป็นไทย ทั้งนี้เพราะประเทศอื่นที่ใช้ระบอบการปกครองประชาธิปไตยและมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมักเรียกว่า ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา การที่สังคมไทยใช้คำว่า “อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” กำกับต่อท้ายคำว่าประชาธิปไตย จึงสะท้อนให้เห็นถึงนัยพิเศษของสถาบันพระมหากษัตริย์กับระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ดีนัยพิเศษนี้เกิดขึ้นได้ด้วยการยกชูสถานะและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เริ่มต้นตั้งแต่รัฐบาลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา ทำให้ชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เคลือบแฝงไปด้วยอุดมการณ์กษัตริย์นิยมหรืออุดมการณ์ของราชาชาตินิยมตามแนวคิดของธงชัย วินิจจะกูล ที่เสนอว่า หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 ได้ปลดปล่อยทั้งพลังมหาชนและพลังพระมหากษัตริย์จนสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะสูงล้ำยิ่งกว่าครั้งใดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย นับจากการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา (ธงชัย วินิจจะกูล, 2559, น.14) จึงน่าสนใจว่าพลังมหาชนแบบประชาธิปไตยกับพลังพระมหากษัตริย์ถูกปลดปล่อยมาพร้อมกันได้อย่างไร ซึ่งเราอาจตามรอยคำตอบได้จากชุดความรู้ที่อยู่ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา

ตัวบทแบบเรียนมีการจัดวางความรู้เรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้สองแห่ง แห่งที่หนึ่งคือ คำอธิบายเกี่ยวกับ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ซึ่งคือการอธิบายสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ ในที่นี้เป็นที่แน่นอนว่าเราย่อมเข้าใจว่าคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่อยู่ร่วมสมัยกับรัฐธรรมนูญฉบับนั้น ๆ ส่วนอีกแห่งหนึ่งคือ คำอธิบายเกี่ยวกับ “สถาบันพระมหากษัตริย์” โดยตรง ซึ่งเมื่อไม่ต้องอธิบายภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ ทำให้เป็นพื้นที่ของการอธิบายในสิ่งที่

Ref. code: 25615624300025FTQ

สามารถอยู่ “นอกรัฐธรรมนูญ” ทั้งหมดได้ อาทิ พระมหากรุณาธิคุณ พระราชจริยวัตร พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และรวมไปถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งหมดตั้งแต่อดีต เนื่องจากไม่จำกัดอยู่ในขอบเขตของรัฐธรรมนูญเพื่อให้ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” มีหน้าตาที่สมบูรณ์ที่สุดในจินตกรรมของชุมชนชาติไทย ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาจึงมีชุดคำอธิบายเกี่ยวกับประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ แล้วตามด้วยชุดคำอธิบายที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับประชาธิปไตยและประชาชนทั้งแบบในและนอกรัฐธรรมนูญ

2.2.4.1 ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ

แม้ในระยะเริ่มแรกรัฐบาลนำระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีมาต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ แต่เมื่อผ่านพ้นเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และการปราบปราบคอมมิวนิสต์อย่างสุดขั้วด้วยนโยบายขวาจัดของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ทำให้แนวคิดระบอบประชาธิปไตยถูกกลับมาอธิบายใหม่ว่า ระบอบประชาธิปไตยต้อง “เหมาะสมกับสภาพของประเทศไทย” ซึ่งนี่คือการเปิดทางให้คำว่าประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ถูกบรรจุในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองอย่างเป็นทางการครั้งแรกในหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษาปี พ.ศ. 2520 ตัวบทในแบบเรียนได้กล่าวถึงประเทศไทยว่าต้องแสวงหากระบวนการปกครองประชาธิปไตยที่เหมาะสมที่สุดกับประเทศไทย และมีการยกข้อความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 ที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพื่อความมั่นคงของชาติด้วยการยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อความผาสุกของประชาชน

> อันการปฏิรูปโครงสร้างของการปกครองในระบอบนี้ในทางใด ย่อมแล้วแต่สถานการณ์ของแต่ละระยะว่ามีเหตุผลสมควรอย่างไรและจักต้องมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับสภาวการณ์ในระยะนั้น ๆ เป็นสำคัญ เพื่อให้การปรับปรุงการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขบรรลุเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นั่นคือ ความมั่นคงของชาติและความผาสุกของประชาชน โดยยึดมั่นในสถาบันของบ้านเมืองอันได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 4)

ตัวบทยังกล่าวว่าประเทศไทยยังไม่มีความพร้อมบางประการสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยเช่น การศึกษาเล่าเรียนที่มีคุณภาพยังไม่ทั่วถึง หรือการขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพของบุคคล นอกจากนี้ยังระบุว่า ระบอบประชาธิปไตยที่นำมาใช้ในอดีตยังเป็นขั้นตอนที่ไม่เหมาะกับกาลเวลา สภาพการณ์ และพื้นฐานความรู้ความเข้าใจของประชาชนเท่าที่ควรเพราะบางครั้งอาจจะก้าวหน้าเร็วเกินไป กว้างขวางเกินไป และบางครั้งก็อาจหยุดชะงักนานเกินไป (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 5-6) สำหรับรัฐธรรมนูญ แบบเรียนใช้คำอธิบายไปในทิศทางเดียวกันนั่นคือ ต้อง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ระลึกว่ารัฐธรรมนูญต้องบัญญัติขึ้นในลักษณะที่เหมาะสมกับสภาพของประเทศ การบัญญัติที่เกินขีดความสามารถในการปกครองตนเองของประชาชนจะไม่ได้ผล เพราะประชาชนไม่สามารถใช้บทบัญญัติต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญต้องได้สัดส่วนกันกับความรู้ความสามารถ ความเข้าใจและสภาพของวัฒนธรรม ค่านิยม และความเจริญของประชาชน ดังตัวบทที่ว่า

> ความปรารถนาที่จะกำหนดรัฐธรรมนูญที่ตรงกันข้ามกับสภาพความเป็นจริง นอกจากจะไม่ได้บังเกิดผลดีแล้วก็จะเป็นอันตรายต่อประเทศด้วย เช่น การบัญญัติให้เสรีภาพไว้อย่างกว้างขวาง ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีการศึกษาไม่พอเพียงหรือยังไม่เข้าใจการใช้เสรีภาพที่ถูกต้อง อาจจะก่อให้เกิดความเป็นอนาธิปไตยขึ้นแทนที่จะเกิดความเป็นประชาธิปไตย (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 206)

ตัวบททั้งหมดนี้จึงปูทางนำพาให้ชุมชนชาติไทยต้องแสวงหาระบอบประชาธิปไตยที่ไปด้วยกันกับจินตกรรมชาติไทยในเวลานี้ได้ และทางออกที่สำคัญคือ ต้องเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ไทยสรรสร้างขึ้นเอง นั่นคือ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จึงต้องมีชุดคำอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชุมชนชาติไทย มารองรับความชอบธรรมของระบอบที่เหมาะสมกับชาติไทยนี้

2.2.4.2 ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์กับชุมชนชาติไทย

เพื่อที่จะอธิบายให้เห็นว่าระบอบที่เหมาะสมกับชุมชนชาติไทยนี้เป็นเอกลักษณ์ไม่เหมือนใครในโลก ทำให้ตัวบทอธิบายผ่านการที่พระมหากษัตริย์เป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตแนบแน่นอยู่ในดวงใจของคนไทยชาติไทยอย่างไม่มีวันจะแยกออกจากกันได้ นับด้วยเวลาเป็นพัน ๆ ปีมาแล้ว (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 27) พระมหากษัตริย์ไทยจึงอยู่คู่กับชาติไทยและผูกพันกับประชาชนชุมชนชาติไทยมาโดยตลอด ดังตัวบทที่ว่า

> สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่อยู่คู่กับชาติไทยมาตั้งแต่โบราณกาล และเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดกับประชาชน เป็นที่พึ่งพาอาศัยของประชาชนได้และทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันเลิศ สถาบันนี้จึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของจิตใจและความผูกพันของประชาชนให้เป็นปึกแผ่นและเป็นหลักชัยของชาติอันยอดเยี่ยม เป็นสถาบันที่บริสุทธิ์และมีเจตนาแน่วแน่เพื่อรักษาชาติและประชาชนไว้ ให้มีความผาสุกและมั่นคงตลอดไป ยิ่งในปัจจุบันประเทศไทยมีความล่อแหลมมาก สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยิ่งมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นแรงดลใจ สร้างขวัญและกำลังใจแก่ประชาชน และเป็นที่พึ่งของประชาชนทั้งประเทศ เนื่องจากทรงเป็นหลักแห่งความเมตตา ความเป็นกลาง และความดีทั้งปวง (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2521, น. 31)

จะเห็นได้ว่า สถานการณ์ที่มีความ “ล่อแหลม” มากที่มีนัยถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ ถูกนำมาใช้เพื่อขับเน้นบทบาทและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประชาชนในการเป็น “แรงดลใจ” เนื่องจากเป็นหลักแห่งคุณธรรมความดีทั้งปวงจึงทำให้พระมหากษัตริย์ไทยนั้นมีลักษณะพิเศษกว่าระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ไทยที่เป็นหลักแห่งคุณธรรมความดีทั้งปวงนั้นยังทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งความต่อเนื่องสืบต่อกันจากอดีตแบบไม่ขาดสาย ต่างจากรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป ชุดคำอธิบายนี้จะเอื้อไปสู่ความเข้าใจว่า พระมหากษัตริย์ ทรงเข้าใจประชาชนมากกว่ารัฐบาล เพราะทรงปกครอง หรือมีประสบการณ์กับประชาชนมากกว่า

> . . .ทำให้ได้มีสัญลักษณ์แห่งความต่อเนื่องของชาติ (The Symbol of Continuity) นั่นคือจะมีสถาบันประมุขของชาติ (พระมหากษัตริย์) สืบต่อกันโดยไม่ขาดสาย อันเป็นเครื่องหมายแห่งความต่อเนื่องของประเทศ ไม่ว่ารัฐบาลจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปเพียงใดก็ตาม และช่วยให้การปกครองไม่มีช่องว่าง การปกครองก็ยังต่อเนื่องด้วยเหตุที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่โดยตลอด (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 306)

นอกจากนี้การที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ยิ่งทำให้แตกต่างจากประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขใด ๆ ในโลกที่บางประเทศยังไม่มีจิตใจกว้างขวางเท่าพระมหากษัตริย์ไทย เพราะแสดงถึงการที่ทรงมีจิตใจกว้างขวาง มีพระเมตตาธรรมสูงส่ง เป็นอารยชน ดังตัวบทที่ว่า

> พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ในอดีตจวบจนปัจจุบันนี้ นอกจากจะไม่ทรงรังเกียจเดียดฉันท์ศาสนาอื่นใดแล้ว ยังช่วยอนุเคราะห์ทุกศาสนาที่ได้มาตั้งอยู่ในประเทศไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ทรงไม่ขัดขวางคนไทยที่จะยึดถือศาสนาอื่น นับเป็นพระราชดำริและพระเมตตาธรรมอย่างสูงยิ่ง อันแสดงถึงลักษณะแห่งความเป็นอารยชน ซึ่งแม้ในประเทศตะวันตกบางประเทศก็ยังไม่มีจิตใจกว้างขวางเช่นนี้ (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 228)

สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสถาบันที่ยึดมั่นในคุณธรรมและประโยชน์สุขของ “ประชาชน” เป็นที่ตั้ง ดังตัวบทที่ว่า

> ทรงเป็นสถาบันที่มีความสุจริตใจต่อชาติ เสียสละเพื่อประเทศและสามารถเป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริงตลอดมา ทั้งนี้จะเห็นได้จากน้ำพระทัยและการประกอบพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ได้ทรงปฏิบัติต่อประเทศชาติบ้านเมืองอยู่เป็นนิจ ซึ่งทรงยึดมั่นในคุณธรรมและประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์” (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 212)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ด้วยเหตุนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นที่พึ่งของประชาชนได้มากกว่ารัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ทั้งนี้เพราะ “ทรงมีคุณธรรมอย่างสูง” ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตที่สะท้อนถึงความต่อเนื่องและความมั่นคง ดังตัวบทที่ว่า “สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างสำคัญ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต และประชาชนสามารถยึดถือและเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ เพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ทรงมีคุณธรรมอย่างสูง” (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 316)

นอกจากการมีคุณธรรมสูงแล้ว ที่มาของพระมหากษัตริย์ไทยเกิดขึ้นจาก “ประชามติ” หรือความเห็นชอบจากประชาชนมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง การที่พระมหากษัตริย์ทรงขึ้นครองราชย์ได้เมื่อผ่านความเห็นชอบจากฝ่ายนิติบัญญัติหรือผู้แทนปวงชน ย่อมทำให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยมีที่มาที่เป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย ดังตัวบทที่ว่า

> พระมหากษัตริย์ไทยทรงขึ้นครองราชย์ด้วยความเห็นชอบของประชาชนในชาติ ในสมัยโบราณ การยอมรับของประชาชนแสดงออกด้วยการเคารพสักการะ และมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระมหากษัตริย์แม้จะขึ้นครองราชย์ตามกฎมนเทียรบาล แต่ก็ต้องทรงได้รับความเห็นชอบจากผู้แทนของปวงชน (ฝ่ายนิติบัญญัติ) ด้วย นับว่าเป็นไปตามหลักการปกครองของระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 212)

ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นเสมือน “ผู้แทนของประชาชน” ไม่ต่างจากสถาบันการเมืองอื่นตามระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา การยับยั้งสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อประชาชนอันเกิดจากรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งจึงถือว่าเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญ ดังตัวบทที่ว่า

> ทรงมีส่วนสำคัญในการรักษาประโยชน์ของปวงชน เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงขึ้นครองราชย์โดยความยินยอมของประชาชน (เพราะรัฐธรรมนูญตามประเพณีการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้กำหนดว่า การสืบราชสมบัตินั้นรัฐสภาต้องให้ความเห็นชอบ จึงเท่ากับว่าปวงชนเป็นผู้เห็นพ้องต้องกันในองค์พระมหากษัตริย์ เพราะรัฐสภานั้น ก็คือตัวแทนของปวงชน) จึงทรงเป็นเสมือนผู้แทนของประชาชนเหมือนกับสถาบันอื่นด้วยเช่นกัน การยับยั้งสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อประชาชนจึงเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่ง. . . (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 309)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ดังนั้นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งจึงมักกระทำเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนส่วนตนมากกว่าเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม ในขณะที่พระมหากษัตริย์ มิได้มาจากการเลือกตั้ง จึงทรงเป็น “กลาง” ทางการเมืองที่ดีกว่า ดังตัวบทที่ว่า “โดยการสืบราชสันตติวงศ์ขององค์พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องประกันว่า พระองค์จะเป็นกลางดีกว่าประมุขของประเทศที่เลือกตั้ง เพราะประมุขที่ดำรงตำแหน่งด้วยการเลือกตั้ง ย่อมจะเป็นที่ระแวงว่าจะดำเนินการเพื่อประโยชน์แก่พรรคของตน” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 116)

นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยยังทรงอยู่ “เหนือ” การเมือง ซึ่งทำให้ต่างจากประเทศที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุขที่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง และมีพรรคการเมือง ทำให้บ้านเมืองไม่ได้รับการดูแลผลประโยชน์ให้ตกต้องแก่ประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังตัวบทที่ว่า

> พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยทรงอยู่เหนือการเมือง จะไม่ทรงสนับสนุนพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งโดยเฉพาะทรงวางพระองค์เป็นกลางในทางการเมือง ด้วยเหตุนี้กิจการใด ๆ ที่เกี่ยวพันกับการเมืองจะต้องมีผู้รับผิดชอบแทนพระองค์อยู่เสมอ ซึ่งได้แก่ผู้รับสนองพระบรมราชโองการนั่นเองผิดกับประมุขในรูปแบบของประธานาธิบดี ซึ่งเห็นได้ว่าต้องยุ่งเกี่ยวกับการเมือง โดยจะต้องสังกัดพรรคการเมือง จะได้ดำรงตำแหน่งต่อเมื่อมีเสียงสนับสนุนอย่างเพียงพอ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ค, น. 3)

ความเหนือการเมือง เป็นกลางทางการเมือง เปี่ยมล้นไปด้วยคุณธรรมและการเป็นที่ยอมรับจากประชาชนมาโดยตลอดของสถาบันพระมหากษัตริย์ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงยับยั้งวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศได้ เพราะทรงเป็น “ศูนย์รวมจิตใจ” คนไทยทั้งชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> ทรงสามารถยับยั้งวิกฤติการณ์ได้ วิกฤติการณ์ในประเทศที่ร้ายแรงนั้นหากไม่มีทางออกก็จะเกิดผลร้ายอย่างยิ่ง เพราะอาจจะทำให้เกิดความแตกแยกภายในชาติอย่างรุนแรงจนอาจจะถึงขั้นต่อสู้กันเป็นสงครามกลางเมือง ประเทศใดที่ไม่มีกลไกที่จะระงับยับยั้งวิกฤติการณ์ใด ๆ ได้โอกาสที่ประเทศนั้นจะแตกแยกออกเป็นเสี่ยง ๆ ก็มีมาก จนกระทั่งต้องแบ่งแยกการปกครองออกเป็นชาติเล็กชาติน้อย ส่วนประเทศไทย เนื่องจากองค์พระมหากษัตริย์เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะด้านประชาชน รัฐบาล หน่วยราชการ กองทัพ หรือหน่วยกำลังทั้งหลาย ตลอดจนนิสิตนักศึกษา ปัญญาชนหรือกลุ่มต่าง ๆ ทั่วไป แม้กระทั่งชนกลุ่มน้อยในประเทศ เช่น ชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ชาวไทยมุสลิม ดังนั้น เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งภายในประเทศ เช่น เหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ก็ทรงสามารถแก้วิกฤติการณ์นั้นได้ด้วยดี เป็นการขจัดปัดเป่ามิให้ลุกลามนอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เลือดร้ายแรงยิ่งขึ้น แม้ภายหลังระยะเวลาดังกล่าวนี้จะมีแนวความคิดทางการเมืองที่รุนแรงเกิดขึ้นในประเทศ แต่ประชาชนก็ยังดำรงตนอยู่ได้โดยสงบ มิได้หลงหรือปฏิบัติตามคำโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ เหตุหนึ่งก็เพราะยังยึดมั่นในศูนย์รวมของชาติ คือ สถาบันพระมหากษัตริย์นี่เอง (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 310)

ต้องกล่าวในที่นี้ด้วยว่า ตัวบทข้างต้นเป็นการบันทึกเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ลงในแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นครั้งแรกในหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 อย่างไรก็ดีชุดคำอธิบายของเหตุการณ์ 14 ตุลา มิได้เป็นไปเพื่ออธิบายถึงการขับเคลื่อนประชาธิปไตยเป็นหลัก แต่ถูกนำมาอธิบายว่าเป็น “วิกฤต” หรือ “ปัญหา” ของประเทศ ซึ่งเปิดทางให้สถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นกลางทางการเมือง และได้รับการยอมรับจากประชาชน “ทุกฝ่าย” สามารถยับยั้งได้ การยับยั้งในที่นี้คือการทำหน้าที่รักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ ให้เราไม่แตกแยกบานปลายจนเป็นสงครามกลางเมืองหรือการสิ้นชาติหรือ “แตกออกเป็นเสี่ยง ๆ” ซึ่งมีนัยสื่อถึงสงครามกลางเมืองในประเทศที่ตกอยู่ภายใต้ลัทธิคอมมิวนิสต์ ด้วยเหตุนี้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขจึงเป็นระบอบที่เหมาะสมและลงตัวที่สุดกับสภาพสังคมวัฒนธรรมและจินตกรรมของชุมชนชาติไทย เพราะความเป็นไทยหรือ “ความเป็นไท” คือการรักหรือใฝ่ในอิสรภาพซึ่งอยู่ในหัวใจของคนในชุมชนชาติไทยทุกคน ดังตัวบทที่ว่า

> เหตุผลสำคัญสำหรับการปลูกฝังการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยลงได้ในสังคมไทยโดยรวดเร็วนั้น ก็คือ ความรักอิสรภาพ หรือความรัก ความเป็นไทย ซึ่งมีอยู่ในหัวใจของคนไทยทุกผู้ทุกนามมาแล้วนับพันปี หน้าที่ของพวกเราพึงช่วยกันธำรงรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ตลอดไปซึ่งกาลนาน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 23)

“ความเป็นไทย” จึงแสดงถึง “ความเป็นประชาธิปไตย” มาอย่างยาวนาน “นับพันปี” ตามการมีอยู่ในหัวใจของคนไทย ทำให้หน้าที่ของ “พวกเรา” จึงต้องพึงช่วยกันธำรงรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ “ตลอดไปซึ่งกาลนาน” ซึ่งมีนัยสื่อว่า ประชาชนในชุมชนชาติไทยควรธำรงรักษาไว้ซึ่งระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่จะใช้ในการปะทะกับลัทธิคอมมิวนิสต์และเกิดคุณประโยชน์ต่อประชาชนอย่างมาก และผู้ที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยมั่นคงที่สุดจึงไม่ใช่ประชาชนที่อาจเกิดความแตกแยกขัดแย้ง หรือรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองอันหวังผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก แต่เป็นสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สามารถเกื้อกูลประชาชนและประชาธิปไตยได้ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนี้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างมากมายคือ ในทางการปกครองและการเมืองประชาชนสามารถเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของประเทศ จึงมีความรับผิดชอบที่จะมีส่วนรักษาและพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า นอกจากนั้นประชาธิปไตยยังเป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศทั้งหลาย ส่วนสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ทรงดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นประมุขของชาติก็มีส่วนทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความมั่นคง เพราะเป็นสถาบันที่สามารถเกื้อกูลประชาชนและประชาธิปไตย. . . (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 315)

กลวิธีผลิตชุดคำอธิบายต่าง ๆ ของตัวบทจึงสามารถประกอบสร้างให้ระบอบประชาธิปไตยและการมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นประมุขดำรงอยู่คู่กันได้และกลายเป็นเครื่องหมายของความ “ทันสมัย” ซึ่งสอดคล้องกับชุดความรู้ “สมัยพัฒนา” การมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบชิดระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน ไม่มีสถาบันใดที่จะมีคุณธรรมและทำประโยชน์เพื่อความผาสุกของประชาชนชาวไทยได้เทียมเท่าสถาบันพระมหากษัตริย์ ประชาชนจึงมีสิทธิ เสรีภาพ เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยได้ตามระบอบประชาธิปไตยไปพร้อม ๆ กับมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณในการปกป้องอธิปไตยของประชาชนนี้ไว้ผ่านการอยู่เหนือการเมืองและความเป็นกลางทางการเมืองของพระองค์ ทั้งหมดนี้คือ ประชาธิปไตยที่แท้จริงในการรับรู้ของคนในชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้ ที่จะได้รับการพัฒนาแนวคิดนี้ในช่วงเวลาต่อไป

2.3 แบบเรียนสังคมศึกษากับสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510

อุดมการณ์ของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เริ่มต้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีการคาดว่าพระองค์น่าจะทรงได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่อง “God, Queen and Country” ของอังกฤษ เนื่องจากทรงได้รับการศึกษามาจากประเทศอังกฤษ (โรจน์ จินตมาศ, 2531, น. 29) โดยทรงนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นของไทยเพื่อพัฒนาคนในชาติให้เป็น “คนไทย” คือผู้ที่แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสามสถาบันนี้ แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อุดมการณ์ดังกล่าวโดยเฉพาะส่วนของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ถูกขับเบียดลดบทบาทความสำคัญลง แทนที่ด้วยการให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาจนถึง พ.ศ. 2500

Ref. code: 25615624300025FTQ

การก้าวขึ้นมาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2501 นำมาสู่การรื้อฟื้นอุดมการณ์ของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีการตั้งพรรคการเมืองชื่อว่า พรรคชาติสังคม เพื่อสร้างฐานอำนาจในทางการเมือง โดยมีการพิมพ์โรเนียวนโยบายของพรรคแจกสมาชิก ซึ่งมีข้อความที่ต้องการธำรงรักษาไว้ ซึ่ง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประชาธิปไตยและสังคม นโยบายของพรรคมีลักษณะผสมระหว่างชาตินิยมและสังคมนิยมในส่วนของชาตินิยมคือการยกย่องความเป็นชาติไทย รักษาส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย รักษาเอกราชตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ของชาติโดยเฉพาะศาสนาและพระมหากษัตริย์ (วัชรินทร์ มัสเจริญ, 2533, น. 14-19) นับว่านโยบายของพรรคดังกล่าว เป็นหมุดหมายที่ชัดเจนของการเริ่มต้นการสถาปนาอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้กลับมาปฏิบัติการใหม่อีกครั้งหนึ่ง และถูกใช้ในการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ตลอดช่วงสงครามเย็น

ทศวรรษที่ 2500 จึงนับว่าเป็นทศวรรษแห่งการเริ่มต้นวางสถานะขององค์ความรู้เกี่ยวกับสถาบันต่าง ๆ ในส่วนของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ก็เช่นเดียวกัน นอกจากการสร้างนิยาม สร้างความเป็นสถาบันที่มีมาแต่ยาวนาน ทำให้ชาติมั่นคงมาโดยตลอดดังที่กล่าวไปในหัวข้อที่ 2.2.1 แล้วนั้น แบบเรียนสังคมศึกษายังจัดวางสถานะขององค์ความรู้ผ่านภาษาที่พยายามจะกลืนกลายให้เป็นเรื่องของ “ชีวิต” และการผูกโยงสถาบันทั้งสามให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประชาชน ซึ่งทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นการ “ติดตั้ง” จินตกรรมของชาติไทยที่มีสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางที่สำคัญ ลงไปในระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจของคนในชุมชนชาติไทย

2.3.1 การกลืนกลายให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นเรื่องของ “ชีวิต” คนไทยทุกคน

คุณลักษณะพิเศษของชุดความรู้เรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นั้นแตกต่างออกไปจากชุดความรู้อื่น เพราะเป็นการใช้ภาษาที่มุ่งเน้นให้ทำงานในระดับจิตใจหรือจิตใต้สำนึก แต่ก่อนจะถึงขั้นนั้น ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาได้ใช้วิธีการของการวางรากฐานผ่านความรู้ - ความเข้าใจจนมาสู่การทำให้ตระหนักร่วมกันว่าความรู้ - ความเข้าใจดังกล่าวนั้นมิใช่ความรู้ภายนอกที่พบเจอและลาจากกันได้ หากแต่เป็น “ความรู้ภายใน” ที่จำเป็นต้อง “ฝังใจ” หรือประคองมาไว้ในใจหรือระบบคิดของเรา ประเด็นนี้ทำให้แบบเรียนต้องนำเสนอถึง “ความเป็น-ความตาย” ของชีวิต ด้วยการให้ตระหนักรู้ว่าชาติรวมถึงศาสนา และพระมหากษัตริย์ คือชีวิตของเรา มีพระคุณอันใหญ่หลวงต่อชีวิตของเรา เราจึงต้องปกป้องหรือทำทุกวิถีทางมิให้สถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สั่นคลอนหรือถูกท้าทายจากผู้อื่นได้ ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงควร “พลีชีพเพื่อชาติ” ได้ หากเรื่องที่สำคัญของมนุษย์คือเรื่อง “ชีวิต” ความสำคัญสูงสุดของชีวิตย่อมต้องเป็นการคงอยู่หรือ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ความเป็น - ความตายของชีวิต ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาได้เริ่มต้นจากการจัดวางสถานะให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสถาบัน “สูงสุด” ความสูงสุดจึงสัมพันธ์กับชีวิตและความเป็น - ความตายของชีวิต ดังตัวบทที่ว่า

> “ชาติ” เป็นสถาบันสูงสุด เราจึงต้องรักชาติ ยกย่องเทิดทูน เพราะชาติเสมือนชีวิต หากไม่มีชาติเราก็เสมือนไม่มีชีวิต เราจะอยู่ไม่ได้
>
> “ศาสนา” เป็นสิ่งที่เราคารวะอย่างสูงสุด เพราะเป็นสถาบันที่สั่งสอนคนให้เป็นคนดี โดยเฉพาะศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีปรัชญาอย่างลึกซึ้งที่สอนคนให้มีเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี ไม่เบียดเบียนกัน เป็นการสอนคนให้ยึดมั่นและปฏิบัติในสิ่งที่ดีมีศีลธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข
>
> “พระมหากษัตริย์” เป็นสถาบันสำคัญที่ช่วยให้ประชาชาวไทยมีกำลังใจและมีที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ชาติอยู่รอด และดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะสังคมปัจจุบันที่ประสบภัยจากรอบทิศทั้งภายในและภายนอกประเทศ สถาบันนี้ก็ได้มีความห่วงใยในความปลอดภัยของประชาชนตามท้องที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ พระองค์ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุข และทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเพื่อการแก้ไขปัญหาอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ยากทั้งหลายเสมอมา ทรงมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของปวงชน ดังจะเห็นได้ว่าทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ประทับอยู่เป็นที่พึ่งของราษฎรทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ทุรกันดารแค่ไหนเพียงไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ไทยจึงทรงเป็นมิ่งขวัญและเป็นที่รักเคารพเทิดทูนของคนทั้งชาติ ประเทศไทยอยู่ได้เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2521, น. 61-62)

ตัวบทข้างต้น เริ่มปูพื้นให้เข้าใจว่า “ชาติเสมือนชีวิต” แปลว่าชาติมีความเป็น - ความตายได้ “ความเป็น” ในที่นี้คือ “ความเป็นไทย” ความเป็นเอกราชของชาติ ทั้งนี้หากชาติ “มีความเป็น” ก็แปลว่า ทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้ด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความว่าหากไม่มีชาติ. . . เราจะอยู่ไม่ได้ เมื่อเรามีชีวิตหมายถึงเป็น “คน” ก็ต้องเป็น “คนดี” โดยการให้ความหมายของคนดีในสถาบันทั้งสามนี้ ตัวบทเลือกอธิบายผ่านศาสนาพุทธ โดยการให้เหตุผลว่ามี “ปรัชญาอย่างลึกซึ้ง” และการเป็นคนดีตามหลักศาสนาพุทธดังกล่าวนี้จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข จากชาติที่ปูพื้นเรื่องชีวิต ศาสนาที่เป็นตัวผลักให้หันมาพิจารณาที่คุณธรรมประจำชีวิต ซึ่งนั่นคือการพิจารณาในระดับจิตใจ จึงเป็นการเปิดทางให้มีการมองถึงชีวิต - จิตใจ และศูนย์รวมของชีวิตจิตใจของคนในชาติจึงเป็นสถาบันพระมหากษัตริย์ การใช้ข้อความว่า “ประเทศไทยอยู่ได้เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ” สะท้อนให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของชีวิตเราทั้งปวง ดังนั้นเราจึงต้องรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ชีวิตของเราอยู่ได้ด้วยนั่นเอง และจะเห็นได้ว่าตัวบท

Ref. code: 25615624300025FTQ

เลือกขับเน้นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่าน “ภัยจากรอบทิศ” ซึ่งคือแรงปะทะต่าง ๆ ที่มาทำให้สถาบันกษัตริย์สั่นคลอน ซึ่งเมื่อสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์รวมของชีวิต - จิตใจ ก็คือ ศูนย์รวมของชาติและศาสนาในเวลาเดียวกันด้วย ดังนั้น ภัยดังกล่าวจึงกระทบต่อทั้งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

นอกจากตัวบทมีความพยายามในการทำให้ชาติคือชีวิตของเรา ในอีกบริบทหนึ่งตัวบทยังทำให้เข้าใจว่าชาติคือ “บ้าน” หรือ “ที่อยู่อาศัย” ของเรา ดังตัวบทที่ว่า “รักประเทศชาติเพราะประเทศเป็นบ้านที่อยู่ของเรา เป็นที่เกิดแห่งความรักที่เกี่ยวกับตัวเรามากกว่าที่ใด เป็นแหล่งสุขสบายของเรา หน้าที่อันแรกของเราคือป้องกันประเทศชาติ จงพร้อมที่จะสละชีพเพื่อประเทศชาติเมื่อมีความจำเป็นทุกโอกาส” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 11)

การอุปมาว่าชาติเป็น “บ้านที่อยู่” นั้นสอดคล้องกับข้อค้นพบของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ในงานเรื่อง ชาติไทยในแบบเรียนประถมศึกษา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) ที่มีการอุปมานิทัศน์ (allegory) ชาติไทยให้เข้าถึงผู้เรียนผ่านเรื่องเล่าของ “หมู่บ้าน” ในจินตนาการ ผู้เรียนหรือคนในสังคมซึมซับแนวคิดชุมชนจินตกรรมนี้ผ่านหมู่บ้านและตัวละครต่าง ๆ ในแบบเรียนวิชาภาษาไทย คำว่า “บ้าน” มักมาพร้อมกับแนวคิดจินตนิยม (romanticism) ที่จะสื่อถึงความรัก - ความอบอุ่นของคนในครอบครัว ทำให้เมื่อชาติถูกอุปมาเป็นบ้าน เราสามารถรับรู้ถึงความรัก - ความอบอุ่นของคนในชาติ (บ้าน) ซึ่งนั่นแปลว่าต้องมีหัวหน้าครอบครัว มีบิดา มารดา การอุปมานี้จึงนำไปสู่การกำเนิดของ “พ่อแห่งชาติ” และ “แม่แห่งชาติ” ที่จะมีความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ บ้านต้องมีขอบเขตหรือรั้วเพื่อกันมิให้โจรเข้ามารุกราน ทหารจึงสามารถเป็นรั้วของชาติได้ และมีหน้าที่ในการปกป้องรักษาความรักความอบอุ่นในครอบครัว (ชาติ) ให้เป็นปกติสุขได้ต่อไป คนในบ้านเองจึงจำเป็นต้องรักษาบ้านตัวเอง พลเมืองจึงมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศชาติ และสละชีพเพื่อชาติได้ การสละชีพจึงมิใช่เรื่องน่าหวาดกลัวหรือรุนแรง เพราะเป็นไปเพื่อความรัก นอกจากการอุปมานิทัศน์พร้อมการสร้างจินตนิยม (romanticization) แล้ว การนำคุณธรรมทางศาสนาพุทธมารองรับ ผ่านแนวคิด “การเสียสละ” ก็ทำให้การสละชีพเพื่อชาติมิได้เป็นเพียงความรักทางโลกย์ แต่ยังเปี่ยมไปด้วยบุญกุศลทางธรรมนั่นคือการเป็น “คนดี” อีกด้วย ดังตัวบทที่ว่า

> พระพุทธเจ้าได้เคยมีคำสอนไว้ในเรื่องการเสียสละ เป็นใจความว่าพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ เช่น การใช้ทรัพย์เพื่อรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยให้หายไป พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต เช่น โรคภัยบางอย่างอาจจะต้องเอาอวัยวะส่วนที่เป็นอันตรายหรือเสื่อมทิ้งไป เพื่อรักษาชีวิตก็ต้องทำ เช่น การตัดเนื้อร้ายออกจากร่างกาย พึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมเช่น การเสียสละชีวิตเพื่อป้องกันรักษาความยุติธรรม ความถูกต้อง ตัวอย่างเช่น มีข้าศึกมารุกราน เบียดเบียน ความสงบสุข ความผาสุกของประชาชน และเอกราชอธิปไตยของชาติ โดยไม่เป็นธรรมเช่นนี้ ผู้ที่รู้จักเสียสละก็ควรจะช่วยป้องกัน

Ref. code: 25615624300025FTQ

> แก้ไข ถึงแม้ว่าการเสียสละนั้นอาจจะเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตก็ตาม. . . (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 314)

ในตัวบทใช้วิธีการไล่ลำดับ ซึ่งเผยให้เห็นคือการให้ความสำคัญจากน้อยไปหามากหรือสูงสุดอย่างชัดเจน และใช้การขึ้นต้นว่า “พระพุทธเจ้าได้เคยมีคำสอน” เป็นการสร้างความชอบธรรมให้ชุดคำอธิบายนี้มีน้ำหนักมากขึ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าคือภาพแทนของศาสนาพุทธ ศาสนาพุทธคือภาพแทนของสถาบันศาสนาประจำชาติไทย ดังนั้น การปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธเจ้ากับการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติไทยจึงเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างแยกไม่ออก ตัวบทไล่ลำดับความสำคัญของการเสียสละจากการสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต จนมาถึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม แสดงว่า “ธรรมะ” เป็นสิ่งสูงสุด อย่างไรก็ดี “ธรรมะ” ในที่นี้มิได้หมายถึงศาสนาพุทธเท่านั้น หากแต่คือ ความยุติธรรมและความถูกต้อง ซึ่งในที่นี้คือ ความสงบสุข ความผาสุก เอกราชและอธิปไตยของชาติ การมีข้าศึกมารุกราน ซึ่งมีนัยสื่อถึง “ภัยคอมมิวนิสต์” ย่อมทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมหรือเป็นความ “อธรรม” คนไทยจึงต้องพึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมให้รอดพ้นจากอธรรม การสละชีวิตจึงเป็นเรื่องของธรรมะ ทั้งนัยของคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องเสียสละ และนัยของความถูกต้อง ยุติธรรมที่วางอยู่บนเอกราชและความสงบสุขของชาติไทย การพลีชีพเพื่อชาติจึงเป็นเรื่องที่ดีงาม ถูกต้อง ที่พึงกระทำและเป็น “คุณธรรม” ดังตัวบทที่ว่า

> . . .การเสียสละก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง ชาติใดที่ประชาชนรู้จักเสียสละเพื่อชาติตน ชาตินั้นจะเข้มแข็ง มั่นคง ยั่งยืน และก้าวหน้าอย่างแท้จริง ดังนั้น ประชาชนชาวไทยจึงพึงยึดมั่นในคุณธรรมข้อนี้ไว้ให้มั่นเพื่อให้ชาติอันเป็นที่รักของเราดำรงอยู่ต่อไปอย่างเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองชั่วกาลนาน (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 317)

2.3.2 การผูกโยงระหว่างสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์กับประชาชน

สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีการจัดวางให้เป็น “สถาบัน” ทำให้มีความเป็นนามธรรม และไกลตัวค่อนข้างสูง สังเกตได้ผ่านความพยายามในการใช้ปฏิบัติการของภาษาที่ทำให้เป็นเรื่องความเป็น - ความตายของชีวิต ความพยายามดังกล่าวนั้นบ่งบอกในตัวเองถึงความเป็นนามธรรมที่ต้องทำให้เป็นรูปธรรมและใกล้ตัวให้สำเร็จ อย่างไรก็ดีสถาบันที่มีความเป็นรูปธรรมเห็นประจักษ์ได้ด้วยตามากที่สุดคือ พระมหากษัตริย์ หากพิจารณาในสถานะของปัจเจกบุคคลซึ่งหมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ดังนั้น พระมหากษัตริย์ หรือสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมักเป็นสถาบันที่ถูกเน้นย้ำมากเป็นพิเศษ เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกป้องเอกราชของชาติ ทรงเป็นพุทธมามกะ และองค์อัครศาสนูปถัมภก ทำให้พระมหากษัตริย์ในฐานะปัจเจกบุคคล เป็นภาพแทนของทั้งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เข้ามาอยู่ด้วยกัน ดังนั้น เพื่อให้

Ref. code: 25615624300025FTQ

ปฏิบัติการทางภาษาเรื่องชีวิตทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น ชุดความรู้เรื่องความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์หรือสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนจึงถือกำเนิดขึ้นดังที่กล่าวไปแล้วว่า ชาติถูกอุปมาให้เป็นดัง “บ้าน” บ้านต้องมีหัวหน้าครอบครัว ดังนั้นจึงเปิดทางให้พระมหากษัตริย์ได้ถูกจัดวางสถานะเป็น “บิดา” ของประชาชนในชาติ (คนในครอบครัว) การจัดวางสถานะของพระมหากษัตริย์ให้เป็นเสมือนบิดา นับว่าสร้างความใกล้ชิดผูกพันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนให้มากขึ้น ประชาชนคนธรรมดาทั่วไปย่อมไม่เคยสัมพันธ์ ผูกพัน รวมไปถึงโอกาสในการทำความรู้จักส่วนตัวกับพระมหากษัตริย์ได้ การใช้อุปมา “บิดา” ในที่นี้จึงทำงานได้อย่างดีและเห็นผล ประชาชนสามารถรับรู้และเข้าใจบทบาทสถานะ “พ่อ” ได้ และตอกย้ำผ่านชุดความรู้ถึงพระราชจริยาวัตร พระราชกรณียกิจที่สร้างความเป็น “family man” เต็มไปด้วยความรัก ความอบอุ่นที่มอบให้แก่ลูก เสียสละด้วยพระมหากรุณาธิคุณ และ เป็นจอมทัพปกป้องชาติบ้านเมือง ดังตัวบทที่ว่า

> พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนบิดาของประชาชนทั้งชาติ วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย พระมหากษัตริย์มีหน้าที่ประดุจพ่อปกครองบุตรคือประชาชนทั้งหลาย และทรงเป็นจอมทัพนักรบเมื่อมีสงคราม เป็นผู้พิพากษาคดีความต่าง ๆ ของราษฎรในเวลาปกติ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนจึงเป็นไปอย่างสนิทสนม ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชนทั่วไป ดุจความเมตตากรุณาและความรักใคร่ของบิดาที่มีต่อบุตรเสมอมา ก่อให้เกิดความรักใคร่และความผูกพันอย่างใกล้ชิดในหมู่ประชาชนต่อองค์พระประมุขของชาติ (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 211)

ความผูกพันในฐานะบิดา - บุตร ดังกล่าว ทำให้ชุดคำอธิบายถึงความสัมพันธ์ทาง “สายโลหิต” ทำงาน แม้พระมหากษัตริย์ไม่มีความเป็นไปได้ที่จะมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับประชาชน แต่การผูกโยงผ่านวัฒนธรรมหรือความเป็นไทย พระมหากรุณาธิคุณผ่านพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 สร้างความร้อยรัดความรักความผูกพันนี้เข้าไว้ด้วยกันดุจดังสายโลหิต ดังตัวบทที่ว่า

> . . .จึงเห็นได้ว่าความผูกพันของพระองค์เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยแท้ ในส่วนประชาชนก็มีความผูกพันกับพระมหากษัตริย์ โดยความรู้สึกทางวัฒนธรรมและและความประทับใจในพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวไทย ความผูกพันดังกล่าวนี้ลึกซึ้งกว้างขวางและมั่นคงเกินกว่าที่ใครจะลบล้างได้ พระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นพระมหากษัตริย์ของชนทุกเหล่า ทุกภาค ทุกฐานะ ไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไร (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 314)

Ref. code: 25615624300025FTQ

และเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ตัวบทจึงจัดวางให้พระมหากษัตริย์ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 อยู่ในสถานะของ “คนไทยคนหนึ่ง” ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ได้มีผู้รู้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “ความผูกพันระหว่างพระเจ้าอยู่หัวกับคนไทยนั้น ถึงขณะนี้มีอยู่มากเกินกว่านิมิตหมายแห่งความเป็นชาติไทย เกินกว่ามิ่งขวัญ เกินกว่าความเคารพบูชา แต่เป็นความผูกพันด้วยชีวิตระหว่างคนไทยคนหนึ่งกับคนไทยอีกทุก ๆ คนในจำนวนกว่า 40 ล้านคน (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 313)

การที่ตัวบทเลือกใช้คำว่า “มีอยู่มากเกินกว่านิมิตหมายแห่งความเป็นชาติไทย” นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ มิใช่เป็นเพียงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน หรือความผูกพันทางสายโลหิตที่เป็น “คนไทย” ด้วยกัน ซึ่งทั้งหมดเป็นนิมิตหมายแห่งความเป็นชาติไทย การมีอยู่มากเกินกว่าดังกล่าวจึงหมายถึงความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นผ่านการมิได้ปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 อยู่ในสถานะของ “ญาติผู้ใหญ่” ของครอบครัวเราหรือเป็น “บิดา” ที่มิใช่เพียงของชาติแต่เป็นเสมือนบิดาของตัวเราจริง ๆ นับว่าชุดความรู้ที่ประกอบขึ้นจากชุดคำอธิบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งในที่นี้หมายความถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 กับประชาชน จึงมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งทางจิตใจ จากเรื่องที่ดูไกลตัวและโอกาสเข้าถึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ในชีวิตจริง แต่ด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรมหรือภาษาทำให้เราสามารถตระหนักรู้ถึงความผูกพันใกล้ชิดเยี่ยงบุคคลในครอบครัวที่ส่งผลต่อชีวิตของเรา “ความรัก” ส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นกับทุกคนในชุมชนชาติไทยนี้จึงกลายเป็นพลังสำคัญที่พร้อมจะสู้รบกับ “ภัย” ต่าง ๆ ที่มาย่ามกราย พร้อมจะภูมิใจกับความเป็นไทยไปพร้อม ๆ กับการกำจัดกับความไม่เป็นไทยออกไปจากแผ่นดินนี้ เพราะความไม่เป็นไทยคือสิ่งที่มาเหยียบย่ำบ้าน ชีวิต และจิตใจของเราชาวไทย

ในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 นี้ จึงเป็นช่วงเวลาแห่งการ “ติดตั้ง” สถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทย ปักลงมาอยู่ในไวยากรณ์ทางความคิด หรือทำงานในระดับจิตใจผ่านชุดวาทกรรมความรู้ที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษา โดยในช่วงเวลานี้ชุดความรู้เกี่ยวกับสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถูกจัดวางสถานะให้ผนึกกำลังกับประชาชนชาวไทยอย่างเป็นปึกแผ่นเพื่อรักษาเอกราชหรืออธิปไตย ที่ขับเน้นจินตกรรมเสาหลักอย่าง “ความมั่นคง” ของชาติในช่วงเวลานี้ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อต่อสู้กับภัยที่คุกคามแกนกลางความเป็นชาติไทยอย่างภัยคอมมิวนิสต์ หรือภัยก่อการร้าย อย่างไรก็ดีรัฐยังใช้วิธีการอื่นผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมความรู้ให้ใกล้ชิดฝังลงไปในจิตใจของชาวไทยมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเหตุผลของรัฐ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ที่จะนำไปสู่การธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทย ซึ่งนั่นคือการพิทักษ์รักษาสถาบันหลักอย่างชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้มีความมั่นคงในที่สุด

2.4 แบบเรียนสังคมศึกษากับเหตุผลและวิธีการของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510

รัฐมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการธำรงรักษาความเป็นชาติไทย ทั้งนี้เพื่อค้ำจุนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของชาติไทยให้คงอยู่อย่างแข็งแกร่งท่ามกลางคลื่นแห่งความเปลี่ยนแปลงที่รายล้อม เมื่อสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะของ “แกนกลาง” ของชาติไทยทำให้มีคุณลักษณะเป็นเสมือน “ไม้แข็ง” ในตัวเอง หากแต่เมื่อไม้แข็งนี้เจอกับแรงปะทะที่ถาโถมอาจทำให้ไม้แข็งดังกล่าวสั่นคลอนรวมไปถึงหักโค่นลงได้ รัฐจึงจำเป็นต้องมีวิธีการในการโอบอุ้มไม้แข็งนี้ ด้วยการผลิตสร้างชุดอุดมการณ์ความเป็นชาติไทยเพื่อเป็นเกราะกำบังแรงปะทะที่มีต่อแกนกลางของชาติไทยดังกล่าว ทำให้พื้นที่ของชุดอุดมการณ์ความเป็นชาติไทยนี้มีลักษณะเป็น “ไม้นวม” กล่าวคือ มีความยืดหยุ่นและปรับตัวไปตามสภาพ โอนอ่อนต่อความเปลี่ยนแปลง แต่เมื่อเป้าหมายสำคัญคือ การค้ำจุนแกนกลางของชาติ ทำให้ความยืดหยุ่นดังกล่าวเป็นไปเพื่อความทนทาน เมื่อเป็นเช่นนี้แรงปะทะที่ชาติไทยเปิดไปเผชิญหน้าและปรับตัว จึงทำหน้าที่ไปด้วยกันกับการเผยให้เห็นการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความเป็นชาติไทยในฐานะที่เป็น “แรงกันปะทะ” ที่ทุกคนในชาติต้องร่วมกันธำรงรักษาไว้เพื่อการคงอยู่ของชาติไทยรวมถึงชีวิตของคนไทยในเวลาเดียวกัน ดังนั้น รัฐจึงสร้างวิธีการรับมือกับแรงปะทะคะคานที่เกิดขึ้นผ่านชุดวาทกรรมความรู้ชุดหนึ่งเพื่อจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดของผู้คนในสังคม แบบเรียนสังคมศึกษาในฐานะเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐจึงได้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่และตอกย้ำชุดวาทกรรมความรู้เหล่านี้ให้กลายเป็น “ความจริง” ที่รับรู้ร่วมกันในสังคม ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อเหตุผลของรัฐประการสำคัญคือการธำรงรักษาชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยเพื่อค้ำจุนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อันเป็นแกนกลางของชาติไทยให้แข็งแกร่งและมั่นคงในที่สุด

ช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 แรงปะทะที่สำคัญคือ “ภัยคอมมิวนิสต์” ในช่วงเวลาของสงครามเย็นและภายหลัง “วันเสียงปืนแตก” พ.ศ. 2508 ที่เกิดการปะทะระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยยิ่งตอกย้ำภัยนี้ที่ชัดเจนขึ้น ตั้งแต่การก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2501 สฤษดิ์ยังได้สร้างสถาบัน “การพัฒนา” ขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนในชาติเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของ “พัฒนาการ” โดยแนวคิดของการพัฒนาคือ การพัฒนาชาติไทยให้เจริญตามตะวันตก ซึ่งแน่นอนว่าตะวันตกในที่นี้หมายถึง “โลกเสรี” หรือสหรัฐอเมริกาเป็น

Ref. code: 25615624300025FTQ

หลัก ทำให้สฤษดิ์รับแนวคิดแบบเสรีนิยมเข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย (modernization) โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ดี เศรษฐกิจการค้ากับวัฒนธรรมเป็นเรื่องยากที่จะตัดขาดจากกันได้ ทำให้การเปิดรับการพัฒนาแบบเสรีตามแบบตะวันตกของโลกเสรีนั้นนำมาซึ่งการรุกคืบของวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาสู่สังคมไทยอย่างเสรีขึ้น จึงเป็นเหตุผลที่ลงตัวและได้จังหวะในการยกชูคุณค่าของความเป็นชาติไทยในเชิงวัฒนธรรมหรือที่เรียกว่า “ความเป็นไทย” ขึ้นมาเพื่อรับมือกับแรงปะทะนี้ ทำให้ความเป็นไทยเริ่มถูกจัดวางให้มีลักษณะที่ค่อนไปทาง “ลักปิดลักเปิด” กล่าวคือ มีลักษณะเป็นเสรีนิยมเพื่อรักษาชาตินิยม และลักษณะดังกล่าวนี้จะปรากฏชัดเจนอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ 2530

แบบเรียนสังคมศึกษาได้จัดวางระเบียบไวยาการณ์ทางความคิดได้อย่างเป็นระบบและแยบยลผ่านชุดความรู้เรื่อง “สมัยพัฒนา” ซึ่งหมายถึงการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกในความหมายของ “โลกเสรี” โดยในตัวบทจะเริ่มต้นด้วยการมีชุดคำอธิบายถึงลักษณะพิเศษเฉพาะของสังคมไทย ดังตัวบทที่ว่า

> การที่สังคมไทยของเรามีลักษณะพิเศษเป็นของเราเอง ไม่ซ้ำแบบกับใครก็เพราะว่ามีบางสิ่งบางอย่างซึ่งมีอิทธิพลเป็นเครื่องกำหนดทำให้วัฒนธรรมและสถาบันของสังคมไทยมีลักษณะดังเช่นในปัจจุบัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่มากมาย รู้ไม่หมด และนับไม่ถ้วนได้ แต่ที่จัดว่าเป็นสิ่งสำคัญเห็นได้ชัดและเป็นที่รับรองกันโดยทั่วไป มีอยู่ด้วยกัน ๓ ประการคือ
>
> ๑. ขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนปรัชญาของไทยโบราณ
>
> ๒. คำสั่งสอนและวิธีปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์
>
> ๓. อารยธรรมตลอดจนเทคโนโลยีของฝ่ายตะวันตก (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 14)

จะเห็นได้ว่า ลักษณะพิเศษเป็น “ของเรา” เองที่กล่าวในตัวบท เอาเข้าจริงแล้วอาจมีเพียงประการแรก คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนปรัชญาของไทยโบราณ ส่วนประการที่สองและสามคือ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และเทคโนโลยี ล้วนมาจากต่างชาติทั้งสิ้น ในจุดนี้จึงทำให้เห็นว่าความเป็นลักษณะพิเศษที่ตัวบทพยายามนำเสนอคือ ความเป็นไทยนั้นมีความยืดหยุ่น พร้อมเปิดรับและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่เรามีอยู่ ผสมผสานจนเป็น “ลักษณะพิเศษ” ที่ไม่ซ้ำแบบกับใคร อย่างไรก็ดี ในตัวบทนี้ชี้ให้เห็นว่า “ฝ่ายตะวันตก” เข้ามามีส่วนร่วมของการผสมผสานลักษณะพิเศษของสังคมไทยที่ว่านี้ และถูกเน้นย้ำถึงความสำคัญของอารยธรรมและเทคโนโลยีตะวันตกที่ไทยจำเป็นต้องยอมรับมาผสมผสานโดยอ้างจากประวัติศาสตร์ชาติไทยว่าการรับอารยธรรมและเทคโนโลยีจากตะวันตกมีส่วนสำคัญที่ทำให้ไทยรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> การที่สังคมไทยได้ยอมรับอารยธรรมตลอดจนเทคโนโลยีจากชาติตะวันตกเข้ามาในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น นอกจากจะมีส่วนทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไปแล้วยังทำให้ประเทศไทยสามารถรอดพ้นจากการต้องตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจในสมัยที่มีการล่าอาณานิคมอีกด้วยซึ่งความถูกต้องในรัฐประศาสโนบายข้อนี้เป็นสิ่งสมควรที่ประชาชนชาวไทยจักต้องน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำของประเทศในระหว่างร้อยปีที่ผ่านมา (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2521, น.68)

คำถามที่น่าสนใจคือ เพราะเหตุใดคำว่า “ชาติตะวันตก” จึงมีความหมายคนละแบบกับคำว่า “มหาอำนาจ” ได้ จะเห็นได้ว่าในตัวบทเมื่อกล่าวถึงชาติตะวันตกจะเป็นไปในเชิงคุณค่า อาทิ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ทั้ง ๆ เทคโนโลยีจากชาติตะวันตกก็คือ เทคโนโลยีจากประเทศมหาอำนาจที่เป็น “ภัย” ต่อชาติไทยในเวลานั้นจากการล่าอาณานิคม การใช้ภาษาคนละแบบของตัวบทจึงทำให้ประหนึ่งว่าชาติตะวันตกและมหาอำนาจเป็นคนละฝ่ายกัน ซึ่งหากพิจารณาผ่านบริบทในขณะนั้น ชาติตะวันตกในที่นี้น่าจะเป็น “ภาพหมาย” ถึงประเทศสหรัฐอเมริกา ส่วนมหาอำนาจที่คุกคามน่าจะเป็น “ภาพหมาย” ถึงประเทศสหภาพโซเวียตและภัยคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ดี ตัวบทย้ำถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้นำและเปิดรับอารยธรรมและเทคโนโลยีจากชาติตะวันตกเข้ามาและทำให้เรารอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมได้ ด้วยเหตุนี้ ชาติไทยจึงต้องเปิดรับการพัฒนาอารยธรรมและเทคโนโลยีจากชาติตะวันตก ที่จะทำให้ชาติไทยรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของคอมมิวนิสต์ได้ในช่วงเวลานี้ ทั้งหมดนี้เป็นการวางรากความคิดเรื่องคุณค่าของอารยธรรมและเทคโนโลยีจากตะวันตก ทำให้คนในสังคมเห็นคล้อยถึงความสำคัญของการพัฒนา อย่างไรก็ดีตัวบทถือโอกาสนี้ในการแสดงให้เห็นว่า “ความเป็นไทย” มีโฉมหน้าอย่างไรจากการเปิดรับอารยธรรมและเทคโนโลยีจากตะวันตก ความเป็นตะวันตกดังกล่าวจึงขับเน้นความเป็นไทยขึ้นมา และสถาปนาให้เป็น “เอกลักษณ์ของชาติ” การเปิดรับความเป็นต่างชาติเข้ามาจึงเป็นไปด้วยความระแวดระวัง ดังตัวบทที่ว่า

> อย่างไรก็ตาม การรับเอาอารยธรรมของต่างชาติเข้ามาในสังคมของเรานั้น หากมิได้กระทำด้วยความระมัดระวังก็อาจจะทำให้เอกลักษณ์ของชาติไทยได้รับความเสียหายได้ กล่าวคือประเทศไทยอาจจะถูกกลืนหายไป จนกระทั่งไม่อาจบอกได้ว่าสิ่งที่เรียกว่าชาติไทยและวัฒนธรรมไทยนั้นคืออะไร ด้วยเหตุนี้การฟื้นฟูวัฒนธรรมตลอดจนค่านิยมซึ่งเป็นของคนไทยเราโดยแท้จริงยังเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำควบคู่กันไปกับการยอมรับอารยธรรมของต่างชาติ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความกลมเกลียวและสอดคล้องกัน โดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของชาติ. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521, น. 68)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ด้วยเหตุนี้ ชุดคุณค่าแห่งความเป็นชาติไทยเชิงขนบ จึงถูกลงหลักปักฐานขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

> . . .สังคมของไทย มีวัฒนธรรมประจำชาติอันแสดงลักษณะเฉพาะ เรามีภาษาไทยที่เป็นภาษาเก่าแก่ภาษาหนึ่ง เรามีดนตรีของตนเอง เรามีวรรณคดีและบทประพันธ์ตลอดจนศิลปวัตถุ และโบราณวัตถุ เรามีนาฏศิลปและสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบไทย เป็นที่เชิดหน้าชูตาประเทศของเรา ไม่ว่าจะเป็นการแสดงรับรองชาวต่างประเทศซึ่งมาเยือนประเทศหรือเป็นการนำออกไปแสดงในต่างประเทศ วัฒนธรรมของไทยเรานี้แสดงและพิสูจน์ให้โลกเห็นแล้วว่า ไทยเราเป็นชาติที่อารยธรรมสูงชาติหนึ่ง . ..วัฒนธรรมในสังคมไทย เราให้ความหมายวัฒนธรรมว่า ลักษณะที่แสดงความงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 16)

จะเห็นได้ว่า ความเป็นไทยที่ตัวบทนำเสนอ คือ ความเป็นไทยที่วางอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรม อาทิ ภาษา ดนตรี วรรณคดี ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ นาฏศิลป สถาปัตยกรรม ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนผูกโยงกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น ชุดคุณค่าของความเป็นไทยในตัวบทจึงเป็นไปเพื่อโอบอุ้มสถาบันแกนกลางของชาติอย่างชัดเจน และทำให้ชุมชนจินตกรรมชาติไทยมีความชัดเจนเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้นเพราะ การที่คนไทยที่มีคุณค่าความเป็นไทยดังกล่าวจะทำให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดีงามกลมเกลียว และ “ความก้าวหน้า” ของชาติ ซึ่งสะท้อนถึงพลังความสามัคคีรวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกัน

ช่วงเวลาทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา เป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลมีเหตุผลสำคัญประการแรก คือ การต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ ซึ่งทำให้เกิดผลสำคัญ ประการที่สองตามมาคือ การที่ต้องเปิดรับการพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ความทันสมัย (Modernization) ซึ่งล้วนมีคำอธิบายที่ผูกโยงกับแกนกลางของความเป็นชาติไทย โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยการขับเน้นรัชกาลที่ 4-5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้พัฒนาปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยจนสามารถทำให้ไทยรอดพ้นเป็น “เอกราช” จากภัยจักรวรรดินิยม ดังนั้นหากทุกคนเชื่อมั่นในการพัฒนาและร่วมมือกับรัฐในการดำเนินตามนโยบายของรัฐ ก็จะทำให้สามารถรักษา “เอกราช” หรือความมั่นคงของชาติได้อย่างรอดพ้นจากภัยคอมมิวนิสต์ในเวลานี้ แต่ในขณะที่ชุดคำอธิบายกล่าวถึงการเปิดรับการพัฒนาให้ทันสมัยก็เป็นพื้นที่ทำให้ส่งผลต่อเหตุผลสำคัญ ประการที่สามนั่นคือ ทำให้รัฐได้เผย “คุณค่าของความเป็นไทย” ออกมาในเชิง “เอกลักษณ์” ทางวัฒนธรรมไทยแบบขนบ ที่มีความผูกโยงสัมพันธ์กับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อันเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยนั้น ทำให้คุณค่าของความเป็นไทยกลายเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กันกับแกนกลางของชาติไทย ดังนั้น การเปิดรับการพัฒนาให้ทันสมัยทัดเทียมนานาอารยประเทศในช่วงเวลานี้ จึงเป็นเหตุผลซ่อนเร้นของการเปิดโฉมหน้าของ “ความเป็นไทย” ที่ต้องการขับเน้นและ

Ref. code: 25615624300025FTQ

สร้างสำนึกร่วมให้เกิดในชุมชนชาวไทย ยิ่งผู้คนในชุมชนสนใจการพัฒนาให้กินดีอยู่ดีมากขึ้นเพียงใด ความสนใจในความเป็นไทยก็มากขึ้นเพียงนั้น ท้ายที่สุดแล้วเหตุผลของรัฐในการเปิดรับการพัฒนาจึงเป็นไปเพื่อธำรงรักษาชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มโอบล้อมความมั่นคงให้กับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อันเป็นแกนกลางของชาติไทยที่เกิดขึ้นจากการจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจทั้งเรื่องของการพัฒนาให้ทันสมัยและเรื่องของคุณค่าความเป็นไทยที่เดินหน้าอย่างเคียงคู่กัน และทำให้ชาติสามารถปกป้องรักษา “เอกราช” และ “เอกลักษณ์” ของชาติไทยได้อย่างมั่นคง

2.5 แบบเรียนสังคมศึกษากับการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ให้ก่อรูปและปฏิบัติการภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยในทศวรรษที่ 2500-2510

แบบเรียนสังคมศึกษาเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐที่ใช้ในการจัดการความรู้สึกนึกคิดหรือวางระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดจิตใจ เพื่อให้อำนาจนั้นแตกตัวไปอยู่กับชีวิตจนกลายสภาพเป็นอัตบุคคล (subject) ต่อรัฐ แบบเรียนสังคมศึกษาจึงทำหน้าที่ในการฝึกฝน (training) คนในชุมชนชาติไทยที่มากไปกว่าเพียงให้รับรู้ถึงการมีอยู่ของจินตกรรมชาติไทยร่วมกัน แต่เป็นการควบคุมสอดส่องตัวเองหรือผู้อื่น เพื่อผนึกประสานกำลังกันในการธำรงรักษาแกนกลางของความเป็นชาติไทย แบบเรียนสังคมศึกษา จึงต้องมอบการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ผ่านชุดวาทกรรมความรู้ที่มาจากอำนาจรัฐให้เข้าไป “Governmentality” ในตัวของแต่ละอัตบุคคลนั้น อำนาจรัฐเป็นตัวกำหนดชุดความรู้ แต่ชุดความรู้จะทำงานได้ก็ต่อเมื่อเกิดปฏิบัติการทางวาทกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ที่คอยกำกับมโนสำนึกและนำไปสู่บรรทัดฐานแห่งการตัดสิน (normalizing judgement) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้โดยรากฐานที่สุดคือการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ให้เข้าไปจัดการตัวตนของอัตบุคคลให้ได้ นี่คือเป้าหมายสูงสุดของแบบเรียนสังคมศึกษา

ในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่รัฐต้องเร่งสร้าง “ตัวตนคนไทย” ให้ลงไปอยู่มโนสำนึกของอัตบุคคล เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงให้กับรัฐและชาติในการให้ตระหนักถึงแกนกลางของความเป็นชาติไทยคือ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันที่เพิ่งถูกรื้อฟื้นให้กลับมาโลดแล่นอีกครั้งในช่วงเวลานี้ การเป็นตัวตนคนไทยจึงต้องรักและหวงแหนในสถาบันทั้งสามพร้อมกับการเชิดชูและอนุรักษ์ในวัฒนธรรมความเป็นไทยเชิงขนบที่ผูกโยงสัมพันธ์กับสถาบันทั้งสามนั้นด้วย การขับเน้นในเอกลักษณ์ของความเป็นไทยทางวัฒนธรรมจึงทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์มีสถานะของความฟุ้งกระจายโดยใกล้ชิดหรือผูกติดกันกับวิถีชีวิตของตัวตนคนไทยมากขึ้นและเห็นคุณค่าในการธำรงรักษาทั้งคุณค่าของความเป็นชาติไทยและแกนกลางความเป็นชาติไทยในฐานะที่เราล้วนเป็น “ตัวคนไทย” ไปด้วยกัน การสถาปนาตัวตนคนไทย

Ref. code: 25615624300025FTQ

ในช่วงเวลานี้จึงเกิดขึ้นจากปฏิบัติการทางวาทกรรม 2 ชุดหลัก ได้แก่ การมี “น้ำใจไทย” ซึ่งหมายถึงการที่คนไทยต้องจงรักในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และการมีความ “นิยมไทย” ซึ่งหมายถึงการที่คนไทยต้องนิยมในความเป็นไทย ภาคภูมิใจในความเป็นไทยทั้งการที่เรามีสถาบันแกนกลางของชาติรวมจนถึงการที่เราต้องนิยมในสินค้าไทย ซึ่งชุดวาทกรรมทั้ง 2 ประการนั้นได้ทำงานผ่านกระแสวาทกรรมที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมช่วงเวลานี้คือ การต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์และการร่วมมือกันพัฒนาชาติไทยให้ก้าวสู่ความทันสมัย

2.5.1 การสถาปนาตัวตนคนไทยผ่าน “น้ำใจไทย”

การขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ที่มีนโยบายอนุรักษ์นิยมขวาจัดต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างสุดขั้ว โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทำให้กลุ่ม “ครูและนักเรียน” เป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญที่สุดที่จะต้องสร้าง “การฝึกฝนที่ถูกต้อง” (correct training) ธานินทร์ และกระทรวงศึกษาธิการจึงผลิตหนังสือ “ครูกับทางรอดของสังคมไทย” ซึ่งมีเนื้อหาในการให้ทำความรู้จักกับลัทธิคอมมิวนิสต์ รู้วิธีการยุยงหรือปลุกปั่นสร้างความแตกแยกให้กับเราชาวไทย งานชิ้นนี้ต่อมาถูกบรรจุลงไปในแบบเรียนสังคมศึกษา หมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 และบังคับใช้เรียนทันที แสดงถึงปฏิบัติการของการสังเกตการณ์อย่างมีลำดับชั้น (hierarchical observation) ในสถาปัตยกรรมอำนาจอย่างโรงเรียน การบรรจุความรู้ที่ถูกต้องคือ การที่ “คนไทย” ทุกคนต้องตระหนักรู้ในภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ร่วมกัน และต้องยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติอย่างชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้วยการมีสิ่งที่ธานินทร์เรียกว่า “น้ำใจไทย” การใช้คำว่า “น้ำใจ” มีนัยถึงอุปนิสัยของคนไทยที่เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รวมไปถึงความเสียสละ การแสดงออกถึงน้ำใจย่อมเป็นการแสดงออกถึงความรักในรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นน้ำใจไทยจึงหมายถึงการรักในสถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังตัวบทที่ว่า

> น้ำใจไทย คืออะไร? น้ำใจไทย หมายถึง น้ำใจสามประการ คือ
>
> - ไม่ยอมเป็นเมืองขึ้น หรือเป็นข้าของใครอย่างเด็ดขาด รักอิสรภาพ เสรีภาพ รักเอกราช และอธิปไตยของชาติ ทั้งหมดนี้ก็คือ รักชาติ
> - ใจบุญ เอื้อเฟื้อ ทำบุญทำทาน ประพฤติธรรม มีศีลธรรม มีศาสนา ทั้งหมดนี้ก็คือ รักศาสนา
> - รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ชาวไทย ผู้ได้ทรงรวบรวมชาติไทยขึ้น ทรงออกรบกู้ชาติและเอกราชของชาติไว้ได้หลายครั้งหลายคราว ทรงทะนุบำรุงชาติให้เจริญรุ่งเรืองไม่เป็นชาติป่าเถื่อน ทั้งหมดนี้คือ รักพระมหากษัตริย์ รวมทั้งสามประการนี้คือ น้ำใจไทย ชาวไทยทุกคนจะต้องมีน้ำใจไทยนี้อยู่ในใจโดยทั่วหน้า (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ค, น. 25-26)

Ref. code: 25615624300025FTQ

"น้ำใจไทย" ดังกล่าวจึงไปกำหนดถึงลักษณะสำคัญของพลเมืองดีที่ต้องคำนึงถึงส่วนรวมซึ่งก็คือการแสดงออกถึงการมีน้ำใจ เพราะน้ำใจเกิดจากปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือส่วนรวม การมีน้ำใจไทยและลักษณะของพลเมืองดีที่ "สำคัญมาก" ในทางสังคมส่งผลให้การพลีชีพเมื่อถึงคราวจำเป็น เป็นเรื่องพึงกระทำ เพราะสะท้อนถึงการทำเพื่อส่วนรวมหรือเป็น "น้ำใจไทย" ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ลักษณะสำคัญของพลเมืองดี มีหลายประการก็จริง แต่เมื่อพิเคราะห์ให้ดีแล้ว จะเห็นว่าที่สำคัญมากในทางสังคมก็คือ พลเมืองดีต้องคำนึงถึงส่วนรวม จงรักภักดีต่อชาติ ปิตุภูมิ ตลอดถึงสัญลักษณ์ของชาติคือ พระมหากษัตริย์เป็นต้น ต้องนึกห่วงผู้อื่น หรือยึดมั่นในหลักที่ว่าต้องกระทำต่อผู้อื่นเหมือนกับที่เราปรารถนาให้ผู้อื่นกระทำต่อเรา มีความคิดตามเหตุตามผล ช่วยกันระแวดระวังภัยให้แก่ส่วนรวม คือ ชาติไทย ประเทศไทย สิ่งใดเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและประเทศชาติแล้วพึงยอมเสียสละ แม้จะถึงแก่ต้องพลีชีวิตเมื่อถึงคราวจำเป็นเพื่อส่วนรวม คือประเทศไทย ชาติไทย อันเป็นที่รักยิ่งของเราก็ถึงควรกระทำ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 13)

ทั้งนี้น้ำใจไทยปรากฏชัดเจนผ่านภัยคอมมิวนิสต์ เพราะแนวคิดคอมมิวนิสต์มีแนวโน้มที่จะเป็นปฏิปักษ์ต่อทั้งสถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ภัยคอมมิวนิสต์จึงเป็นตัวกระทำที่เข้ามาติดตั้งการนิยามน้ำใจไทย หรือคุณลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยนี้ การต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์จึงเป็นตัวเปิดทางให้ความเป็นไทยได้ฉายภาพขึ้นมา ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ลัทธิและระบอบอื่นของระบอบซึ่งตรงกันข้ามกับประชาธิปไตย นับเป็นอันตรายที่สำคัญ เพราะมุ่งต่อต้านสถาบันที่สำคัญของชาติ เช่น ถือว่าสถาบันชาติ โดยส่วนรวมแล้วมีความสำคัญน้อย เพราะตามอุดมการณ์นั้น บุคคลที่ควรจะได้รับการยกย่องเทิดทูน จะต้องเป็นบุคคลบางประเภท เช่น ผู้ที่ใช้แรงงาน ประชาชนอาชีพอื่น ๆ ถือว่าไม่สำคัญ และบางอาชีพถือว่าเป็นภัยอันตรายเสียด้วยซ้ำ ชาติในความหมายของลัทธิและระบอบดังกล่าว หมายถึง การปกครองโดยผู้ใช้แรงงาน เพื่อชนที่ใช้แรงงานแต่ประการเดียว สถาบันศาสนา ศาสนาที่ถือกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงามนั้น อีกลัทธิและระบอบหนึ่งถือว่าเป็นเสมือนยาเสพติด เป็นเครื่องมือของชนชั้นสูง จึงจะต้องหาทางล้มล้างให้ได้ ผู้ที่เลื่อมใสในศาสนาจึงเป็นอันตรายและผู้ที่เป็นสมาชิกแห่งศาสนาก็ดี นับเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลง สถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาตินั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งต่อประเทศ แต่อีกลัทธิและระบอบหนึ่งไม่ต้องการให้มีสถาบันพระมหากษัตริย์ และต้องการให้มีการปกครองโดยพรรคเดียว (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ, 2521, น. 93-94)

Ref. code: 25615624300025FTQ

จะเห็นได้ว่าตัวบทเลือกที่จะไม่สื่อถึงภัยคอมมิวนิสต์อย่างตรงไปตรงมา กลับเลือกใช้คำว่า “ลัทธิและระบอบอื่นของระบอบซึ่งตรงกันข้ามกับประชาธิปไตย” แต่ในชุดคำอธิบายในตัวบท อาทิ การปกครองโดยผู้ใช้แรงงานเพื่อชนที่ใช้แรงงานแต่ประการเดียว ศาสนาเสมือนยาเสพติด หรือไม่ต้องการให้มีสถาบันพระมหากษัตริย์และต้องการให้มีการปกครองโดยพรรคเดียว ทั้งหมดนี้ล้วนมีนัยสื่อถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งสิ้น อันตรายหรือภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงทำให้น้ำใจไทยต้องปรากฏนั่นคือ ต้องรักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ที่ลัทธิอื่นไม่ต้องการให้มี นอกจากนี้ยังทำให้ “ประชาธิปไตย” ทำงานในฐานะฝั่งตรงข้ามของลัทธิและระบอบอื่น ซึ่งนั่นหมายความว่าระบอบประชาธิปไตยจะเป็นระบอบที่ผดุงรักษาไว้ซึ่งสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตอกย้ำให้เห็นชัดเจนถึงชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่คงอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ประชาธิปไตยในแง่ความหมายของชุมชนชาติไทยนี้ จึงเป็นประชาธิปไตยที่มิได้หมายถึงการปกครองเพื่อประชาชนโดยตรง แต่เป็นประชาธิปไตยเพื่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาชนจำเป็นต้องมีประชาธิปไตยเพื่อรักษาสถาบันดังกล่าว เพราะสถาบันดังกล่าวทั้งหมดนั้นคือสถาบันที่จะทำให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีมีสุขอยู่ได้ ดังนั้นความรักชาติจึงเป็นเรื่องของทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชน ดังตัวบทที่ว่า

> ความเป็นห่วงชาติบ้านเมือง ความรักชาติ และความจำเป็นในการร่วมมือกันป้องกันและรักษาประเทศนั้น เป็นความรู้สึกร่วมกันทั้งระดับสูงสุดของชาติ คือ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ “ความฝันอันสูงสุด” ของล้นเกล้าล้นกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน และระดับประชาชนโดยทั่วไป เช่น บทเพลงของชาวบ้านที่นิยมกันแพร่หลายคือ “รักกันไว้เถิด” เป็นต้น (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 67)

ตัวบทยกพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 “ความฝันอันสูงสุด” ซึ่งจะเห็นได้ว่าคำว่า “สูงสุด” ในที่นี้สามารถรับรู้ได้ว่าคือ ชาติ ซึ่งก็คือชีวิต การใช้พระราชนิพนธ์กับบทเพลงของชาวบ้านอย่างรักกันไว้เถิดมาเคียงคู่กันอธิบายเป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกโยงระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับประชาชน สถาบันพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในฐานะศูนย์รวมจิตใจ ในที่นี้จึงเป็นศูนย์รวม “น้ำใจไทย” ทั้งหมดของคนในชาติที่เห็นประจักษ์ชัดเจนด้วย ซึ่งกลายเป็นความเป็น “ปึกแผ่น” ที่มีพลังยิ่งกว่าพลังใด ๆ ดังตัวบทที่ว่า

> ความเป็นปึกแผ่นของหมู่ชนภายในชาติ ซึ่งแม้ว่าจะแตกต่างกันในด้านเชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ แต่เมื่อมีความเคารพสักการะและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ร่วมกันก็ย่อมก่อให้เกิดความสนิทสนมกลมเกลียวระหว่างประชาชนและความสามัคคีในระดับพื้นฐาน คือ ปวงชนทั้งหลาย ความเป็นปึกแผ่นในระดับนี้ นับเป็นพลังที่สำคัญยิ่ง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ของชาติยิ่งกว่าพลังใด ๆ (จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2522, น. 305)

การใช้ปฏิบัติการทางภาษาว่า “น้ำใจ” แทนที่คำว่า “หน้าที่” หรือ “คุณสมบัติ” ของคนไทยนั้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการกลืนกลายอุปนิสัยของคนไทยที่ต้องมี “น้ำใจ” ซึ่งเป็นคุณธรรมหนึ่ง ดังนั้นการใช้คำว่า “น้ำใจไทย” นั้นจึงเป็นการปิดบังอำนาจทางการจากรัฐที่กลายเป็นผู้ถูกกระทำ แปรเปลี่ยนเป็นอำนาจทางคุณธรรมภายในตัวบุคคลแทนและทำให้บุคคลอยู่ในสถานะผู้กระทำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของ Biopower อย่างชัดเจน ดังนั้นวาทกรรม “น้ำใจไทย” จึงเป็นบรรทัดฐานการตัดสิน (normalizing judgement) ที่ทำให้อัตบุคคลต้องยอมรับเพื่อให้สามารถยืนยันกลับว่าตนเป็น “คนไทย” ได้และใช้เป็นเกณฑ์ของการตัดสินและตรวจสอบ (the examination) ตนเองและผู้อื่นที่จะต้อง “ผิด” หากไม่ได้มีน้ำใจไทยนี้ เมื่อแต่ละคนมีน้ำใจไทย นั่นแปลว่า Biopower ของอัตบุคคลนั้นได้ทำงานสำเร็จในรูปของ Governmentality แล้วนั่นเอง

2.5.2 การสถาปนาตัวตนคนไทยผ่าน “นิยมไทย”

การมีน้ำใจไทยด้วยการ “จงรัก” อาจสร้างแรงบีบคั้นตึงเครียดภายในมโนสำนึกของคนบางกลุ่ม ซึ่งจะทำให้อำนาจแบบเส้นเลือดฝอย (capillary power) ทำงานได้ไม่ทั่วถึงหรือไม่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น “การให้รางวัล” ผ่านมโนสำนึกจึงจำเป็น และรางวัลของคนไทยที่มีน้ำใจไทยคือการได้เกิดความ “ภาคภูมิใจ” ในความเป็นไทย ความภาคภูมิใจที่ชาติไทยเรามีสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ การภาคภูมิใจที่ชาติไทยเรามีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่งดงามมาอย่างยาวนาน ความภาคภูมิใจดังกล่าวนี้คือการทำงานของ Biopower แบบหนึ่งซึ่งเป็นผลมาจากวาทกรรมความรู้หรืออำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ที่จำเป็นต้องมีบทลงโทษหรือการให้รางวัล ความภาคภูมิใจจึงเสมือนตำแหน่งที่สูงขึ้นหรือเกียรติยศที่เลื่อนชั้นจากการสอบ ซึ่งการที่คนไทยภาคภูมิใจได้มีนัยถึงการเปรียบเทียบกับชาติอื่น ๆ ในโลกว่า คนไทยสามารถอยู่ในลำดับชั้นบนจากต่างชาติที่อยู่ในลำดับชั้นที่ล่างกว่า ดังนั้น ผลจากการใส่ชุดความรู้ “สมัยพัฒนา” ที่นำไปสู่การเปิดรับเทคโนโลยีหรืออารยธรรมจากตะวันตก (อเมริกา) เพื่อพัฒนาให้ทันสมัย (Modernization) นั้นจึงทำให้เกิดการขับเน้นคุณค่าของความเป็นไทยขึ้น เพราะในขณะที่เราเปิดรับอารยธรรมตะวันตกด้วยความยินดีที่จะนำมาพัฒนาให้ทันสมัย แต่ในอีกด้านหนึ่งมันกำลังเข้ามาคุกคามดุจดังจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้จึงเกิดวาทกรรม “นิยมไทย” ขึ้น ที่นอกจากจะเกิดขึ้นโดยคนไทยที่ต้องนิยมไทยแล้ว คนไทยเองยังมีหน้าที่ชักชวนต่างชาติให้หันมานิยมไทยนี้ด้วย และในที่สุดการนิยมไทยก็กลับมาเป็นเหตุผลของการพัฒนาอีกที กล่าวคือ การนิยมไทยเป็นไปเพื่อการพัฒนาชาติไทยให้ก้าวหน้า ซึ่งความก้าวหน้าย้ำให้เห็นถึง “รางวัล” ที่ตัวตนคนไทยได้รับในฐานะที่เลื่อนตำแหน่งไปสู่จุดที่สูงกว่า ทั้งหมดนี้จึงช่วยผ่อนเบาความตึงเครียดที่อาจอยู่ในมโนสำนึกของคนไทยจากการที่ต้องมี

Ref. code: 25615624300025FTQ

"น้ำใจไทย" ได้ เพราะทำให้อัตบุคคลมิได้รู้สึกว่าถูกยัดเยียดหรือเป็นฝ่ายถูกกระทำโดยลำพัง ทั้งหมดนี้จึงช่วยสร้างสถานะแบบ "องค์ประธาน" (subjectivation) ให้แก่อัตบุคคลคนไทย

2.5.2.1 ความนิยมไทยผ่านสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

เมื่อสถาบันทั้งสามกลายเป็น "ชีวิต" ของคนไทย เป็นสิ่งที่คนไทยต้อง "จงรัก" จากการมีน้ำใจไทยทำให้ท้ายที่สุดสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงนำไปสู่การกำหนดคุณลักษณะของตัวตนคนไทย ซึ่งนับว่าเป็นการตอกย้ำแกนกลางของจินตกรรมชาติไทยให้ยิ่งฝังลึกลงไปในจิตใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งตัวบทในแบบเรียนได้จัดวางสถานะของชุดความรู้เพื่อให้ตระหนักรู้ร่วมกันถึงความเป็นคนไทยนี้ผ่านแนวคิดเรื่องความ "ภาคภูมิใจ" ในเอกลักษณ์เฉพาะของชาติตน ซึ่งการกล่าวถึงเอกลักษณ์นั้นนำพาให้ต้องเข้าใจลักษณะของ "นานาชาติ" หรือ "โลก" โดยปริยาย สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของไทยเราจึงมีลักษณะเฉพาะที่มิอาจมีชาติใดในโลกที่เสมอเหมือนได้ เราจึงควรภูมิใจที่ได้เกิดมาในผืนแผ่นดินชาติไทยนี้ และความภาคภูมิใจดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะยิ่งทำให้แนวคิด "พลีชีพเพื่อชาติ" ปฏิบัติการได้อย่างแยบยลมากขึ้น เพราะเป็นการกระทำด้วยความรักและภาคภูมิใจที่เกิดมาเป็น "คนไทย" ใน "ชาติ" (ไทย) นี้

เมื่อปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ผ่านมาทั้งหมดคือการพยายามทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เข้ามาทำงานในระดับจิตใจ ตัวบทจึงตอกย้ำสำนึกชุดนี้ แต่กระทำผ่านแนวคิด "ความภาคภูมิใจ" ซึ่งจะทำให้ผู้คนพร้อมที่จะรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพราะเป็นความภาคภูมิใจในการเป็นคนไทย หรือเป็นความนิยมไทยและความภาคภูมิใจดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเทียบเคียงกับดินแดนอื่นหรือนานาประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การที่คนไทยเรามีสิ่งนี้นั้น "ดีกว่า" ประเทศอื่นที่ไม่มีอย่างไร การขับเน้นความเป็นเฉพาะตัวที่ดีกว่า คือการขับเน้นเอกลักษณ์ของชาติ และเอกลักษณ์แรกที่ชาติไทยขับเน้นผ่านตัวบทคือ "เอกราช" ของชาติที่มีสืบเนื่องมาโดยตลอดและเป็นการปกปักรักษาไว้โดยสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังตัวบทที่ว่า

> ชาติไทยได้มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ปกครองประเทศตลอดมาเป็นเวลาช้านานตั้งแต่โบราณกาล ตราบกระทั่งปัจจุบัน ทุกยุคทุกสมัยชาติไทยไม่เคยขาดพระมหากษัตริย์ การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ได้เป็นประเพณีที่ฝังรากลึกแน่นอยู่ในชีวิตของสังคมไทยอย่างไม่อาจจะงดเว้นเสียได้ การว่างพระมหากษัตริย์เมื่อใด ย่อมหมายถึงการจลาจล หมายถึงมิคสัญญีกลียุคได้อุบัติขึ้นแล้ว!. . . พระมหากษัตริย์ทรงเป็นฉัตรชัยร่มเกล้า บันดาลความผาสุกร่มเย็นให้แก่ปวงอาณาประชาราษฎรตลอดมา ในยามคับขันมีศึกสงครามลุกลามมาถึงบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ในอดีตก็จะทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ โดยทรงกรีธาทัพออกไปขับไล่อริราชศัตรู แม้จนในต่างแดน เพื่อเอกราชของชาติและความผาสุกของพสกนิกร วีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นพยานยืนยันในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี พระราชกรณียกิจของ

> พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการดำเนินรัฐประศาสโนบายผ่อนสั้นผ่อนยาวกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก จนสามารถพาประเทศชาติรอดพ้นจากมหันตภัย ดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ จนเป็นที่ประหลาดใจแก่นานาประเทศชาติโดยทั่วไปนั้น ย่อมเป็นที่ซาบซึ้งอยู่แก่ใจในหมู่ผู้ที่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ตอนนี้โดยทั่วหน้า พระบารมีของพระมหากษัตราธิราชเจ้าแต่ละพระองค์ จึงเป็นที่เชื่อมั่นดุจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนไทยโดยทั่วไป (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 27-28)

ตัวบทข้างต้นสะท้อนให้เห็นนัยยะของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทุกยุคทุกสมัยชาติไทยไม่เคยขาด เป็นประเพณีที่ฝังรากลึกแน่นอยู่ในชีวิตของสังคมไทยที่ไม่อาจงดเว้นเสียได้ หากไม่มีกษัตริย์จะเกิดการจลาจลวุ่นวาย มิคสัญญีกลียุค พระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้ปกป้องรักษาเอกราชมาโดยตลอด พระบารมีดุจดังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนไทย ทั้งหมดนี้ทำให้ความผูกพันอย่างใกล้ชิดที่มีอยู่ ยิ่งทำงานมากขึ้น อันที่จริงแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์น่าจะทำให้ความผูกพันนั้นมีช่องว่างเพราะอย่างน้อยเราไม่สามารถ “สนิท” กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ แต่เมื่อชุดคำอธิบายปูพื้นความผูกพันที่แนบชิดดุจดังญาติไปแล้ว การมีชุดคำอธิบายความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นแรงเสริมพลังบวกว่าจะบันดาลคุณประโยชน์ให้แก่ตนเองด้วย ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์มีนัยที่ผูกโยงไปยังศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธ ทำให้สถาบันศาสนาถูกอธิบายไปด้วยกันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังตัวบทที่ว่า

> . . .สถาบันสำคัญคู่ชาติไทย - สังคมไทยมาแต่โบราณกาลอีกสถาบันหนึ่ง ก็ได้แก่พระพุทธศาสนา ซึ่งได้เป็นศาสนาประจำชาติไทยเรามาเป็นเวลานานนับด้วยพันปีแล้วเช่นกัน หลักฐานทางประวัติศาสตร์บอกให้เราทราบว่าคนไทยได้ยอมรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่สมัยอาณาจักรอ้ายลาว เมื่อ พ.ศ. ๖๑๒ กล่าวคือเมื่อเกือบ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว! ทุกวันนี้ประเทศไทยก็ได้รับยกย่องว่า เป็นประเทศที่พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานอยู่อย่างมั่นคงที่สุดยิ่งกว่าประเทศใด ๆ ทั้งสิ้น เมืองไทยเราได้ชื่อว่าเป็น “แดนแห่งผ้ากาสาวพัสตร์” เป็นดินแดนแห่งความสงบร่มเย็น ทั้งนี้ก็เนื่องจากคนไทยทุกชั้นวรรณะ ตั้งแต่สูงสุดจนถึงต่ำสุด ตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนสามัญ ต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจ ให้ความอุปถัมภ์ทำนุบำรุงตามกำลังฐานะอยู่ด้วยกันแทบถ้วนทั่วทุกตัวคน แม้เมื่อได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว รัฐธรรมนูญทุกฉบับต่างก็ได้บัญญัติไว้เหมือน ๆ กันอยู่อย่างหนึ่ง ว่าพระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ นั่นหมายความว่าพระมหากษัตริย์ไทยจะต้องทรงนับถือพระพุทธศาสนาตลอดไป แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 27-28)

Ref. code: 25615624300025FTQ

จะเห็นได้ว่าตัวบทกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ไทยจะต้องนับถือพุทธศาสนาตลอดไป เมื่อชาติไทยมีพระมหากษัตริย์โดยตลอด นั่นแปลว่าพระพุทธศาสนาจึงอยู่คู่ด้วยกันตลอดเช่นกัน และพระพุทธศาสนาช่วยฉายภาพความเป็นไทยว่าเป็นแดนแห่งผ้ากาสาวพัสตร์ เป็นดินแดนแห่งความสงบร่มเย็น มีนัยสื่อถึงภัยคอมมิวนิสต์ที่คุกคามความสงบร่มเย็น การกล่าวว่าคนไทยทุกชั้นวรรณะตั้งแต่สูงสุดถึงต่ำสุดต่างนับถือพระพุทธศาสนา มีนัยว่าพระพุทธศาสนาสร้างความ เสมอภาคเท่าเทียมกันอยู่แล้ว มิได้กดทับชนชั้นแรงงานดังแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ ทั้งหมดนี้ทำให้คนไทยเข้าใจว่า ชาติไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติและมีรากฐานมาเนิ่นนานตั้งแต่อดีต พร้อมทั้งควรภูมิใจเพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่พระพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงที่สุดยิ่งกว่าประเทศใด ๆ ทั้งสิ้น และในตัวบทดังกล่าวยิ่งย้ำให้เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยมีไว้เพื่อพิทักษ์รักษาสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังข้อความที่ว่า เมื่อเปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญต่างรับรองว่าพระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธจึงถูกผูกโยงให้เข้ากับการรักษาเอกราชของชาติไทย ดังตัวบทที่ว่า “ด้วยคุณธรรมอันประเสริฐที่ชาติไทยได้รับจากคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนานี้เอง ที่ทำให้สามารถรักษาตัวรอด ดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดมา ในยามที่เพื่อนบ้านข้างเคียงต้องตกเป็นเมืองขึ้นเขาจนหมดสิ้น” (เสทื้อน ศุภโศภณ และ เสน่ห์ ศรีมงคล, 2512, น. 29)

การรักษาเอกราชของชาติจึงเป็นเพราะการที่ชาติไทยมีสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนา เอกราชและเอกลักษณ์ของชาติไทยนี้ยากที่จะหาประเทศใดเสมอเหมือน จึงนับว่าเป็น “โชคดี” ที่คนไทยมีสถาบันหลักทั้งสามนี้ ดังตัวบทที่ว่า

> เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จประพาสนานาประเทศ ก็ได้เป็นที่ประจักษ์แก่ตาของชาวไทยและชาวต่างประเทศแล้วว่า การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาตินั้น เป็นสถาบันที่ดีแก่ชาติไทยเรามากเพียงใด เป็นความสง่างามแก่ประชาชาติ แสดงถึงความเก่าแก่ของอารยธรรมซึ่งประชาชาตินั้นรักษาสืบต่อกันมา ทั้ง ๒ พระองค์ได้ทรงนำชาติไทยและอารยธรรมของไทยไปเผยแพร่ให้ชาวต่างประเทศหลายชาติหลายภาษานับจำนวนหลายร้อยล้านคนซาบซึ้ง นับเป็นภารกิจที่สูงสุดและไม่มีผู้อื่นใดจะประกอบได้เป็นผลสำเร็จเสมอเหมือน ชาติต่าง ๆ ที่ไม่มีโอกาสที่จะมีสถาบันประจำชาติเช่นนี้ก็ดีหรือชาติที่เคยมีแล้ว แต่รักษาไว้ไม่ได้ก็ดี ก็ย่อมจะรู้สึกเสียดายและมองเห็นความสำคัญของสถาบันได้แจ่มแจ้งชัดเจน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 20)

จะเห็นได้ว่า ตัวบทใช้คำกล่าว่า “ชาติต่าง ๆ ที่ไม่มีโอกาสที่จะมีสถาบันประจำชาติเช่นนี้ก็ดีหรือชาติที่เคยมีแล้ว แต่รักษาไว้ไม่ได้ก็ดี ก็ย่อมจะรู้สึกเสียดาย” สะท้อนให้เห็นถึง

Ref. code: 25615624300025FTQ

คุณค่าของสถาบันทั้งสามที่เป็นแกนกลางหลักของความเป็นชาติไทยที่จับไปที่อารมณ์ความรู้สึกผ่านปฏิบัติการทางภาษา และตัวบทพยายามตอกย้ำอารมณ์ความรู้สึกความเป็น “คนไทย” เพื่อต่อสู้กับภัย อาทิ การก่อการร้าย ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ผืนแผ่นดินไทยปัจจุบันนี้ บรรพบุรุษได้ช่วยกันรักษาไว้ด้วยเลือดเนื้อและชีวิต เพื่อให้เป็นที่รวมของชนชาติไทย ซึ่งประกอบด้วยเชื้อชาติต่าง ๆ กัน แต่ในความรู้สึกนึกคิดแล้ว เราเป็นคนไทยด้วยกัน แต่ปัจจุบันก็ยังมีคนไทยบางกลุ่มพยายามจะแบ่งแยกดินแดนบางส่วนออกไป โดยอ้างเอาเชื้อชาติเป็นเหตุผลในการสร้างข่าวยุยงประชาชน ดังเช่น ในภาคใต้เป็นต้น ดินแดนบางส่วนซึ่งผู้ก่อการร้ายใช้เป็นที่หลบซ่อนตัว ก็กลายเป็นแดนไม่ปลอดภัยสำหรับสุจริตชนทั่วไป เหล่านี้แสดงให้เห็นประจักษ์ชัดว่าชนรุ่นปัจจุบันบางกลุ่มได้ปฏิบัติการผิดไปจากเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษซึ่งสร้างสมดินแดนไว้ให้ลูกหลาน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ง, น. 67)

“ภัย” ดังกล่าวจึงส่งผลต่อเอกราชซึ่งก็คือ เอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ดังนั้น หัวใจของความเป็นชาติไทยที่เกิดขึ้นในเวลานี้คือ การรักษาความเป็น “เอกราช” หรืออธิปไตยของชาติ จึงทำให้ตัวบทย้อนกลับไปถึงการรักษาชาติยิ่งชีวิต และกล่าวอ้างถึงพระราชนิพนธ์โคลงสยามานุสติ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังตัวบทที่ว่า

> พลเมืองไทยพึงตระหนักถึงเอกราชและอธิปไตยของชาติเสมอชีวิต ณ ศาลาว่าการกระทรวงกลาโหม พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐานอยู่ ณ ที่นั้น เป็นเครื่องเตือนใจชาวไทยทุกคนให้ระลึกถึงความสำคัญของความเป็นเอกราชของชาติไทย และให้ตระหนักถึงหน้าที่ของชาวไทยทุกคน จึงขออัญเชิญพระราชนิพนธ์โคลงสยามานุสติ ดังกล่าวมาไว้ ณ ที่นี้
>
> ใครรานใครรุกด้าว แดนไทย
> ไทยรบจนสุดใจ ขาดดิ้น
> เสียเนื้อเลือดหลั่งไหล ยอมสละ สิ้นแล
> เสียชีพไป่เสียสิ้น ชื่อก้องเกียรติงาม
> หากสยามยังอยู่ยั้ง ยืนยง
> เราก็เหมือนอยู่คง ชีพด้วย
> หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ ได้ฤๅ
> เราก็เหมือนมอดม้วย หมดสิ้นสกุลไทย.
>
> (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 79-80)

จะเห็นได้ว่า ในบทพระราชนิพนธ์โคลงสยามานุสตินั้นเป็นเสมือนบทสรุปแห่งความจริงของคุณค่าและความจำเป็นในการธำรงรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

Ref. code: 25615624300025FTQ

ซึ่งรวมกันคือ เอกราชและอธิปไตยของชาติ ซึ่งอันที่จริงก็คือการย้อนกลับไปถึงต้นตอของแนวคิดชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่ถือกำเนิดและวางรากฐานมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และเนื้อความที่แสดงถึงความจำเป็นในการสละชีพเพื่อชาติ เพราะชาติคือชีวิต ชาติคือบ้านหรือวงศ์สกุลของเรา ทั้งหมดคือ "สติ" ที่ต้องระลึกอยู่ในใจของคนไทย ซึ่งหาก "สติ" คือสิ่งที่พึงมีในวิถีจิตใจของมนุษย์ "สยามานุสติ" จึงจำเป็นต้องสมาทานเข้ามาในจิตใจของมนุษย์ชาวไทยทั้งปวง การมี "สยามานุสติ" คือสิ่งที่สะท้อนถึงการมี "Governmentality" ของคนไทยได้อย่างชัดเจนที่สุด เนื่องมาจากการที่สยามานุสติดังกล่าวทำงานอยู่ในตัวตนคนไทยในฐาน "Biopower" นั่นเอง เมื่อสติกลายเป็นรากฐานสำคัญที่หย่อนอยู่ในมโนสำนึกของคนไทย ทำให้พระพุทธศาสนาจึงเป็นกลายรากฐานที่สำคัญของทั้งเอกราชไปจนถึงบ่งชี้ถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยด้วย ดังตัวบทที่ว่า

> . . .พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยความจริงใคร่เน้นให้ทราบว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงแปดร้อยปีกว่า นับว่าเป็นรากฐานสังคม มีอิทธิพลสำคัญต่อชีวิตจิตใจคนไทยตลอดทุกยุค ทุกสมัย ได้กล่อมเกลาให้พวกเราชาวไทยมีลักษณะนิสัยผิดแผกแตกต่างจากชนชาติอื่นอย่างเห็นได้ชัด จนได้รับนามสมญาจากชาวโลกว่าประเทศไทยคือดินแดนแห่งการยิ้ม ไปทางไหนก็จะพบแต่ใบหน้าของชนชาวไทยที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นมิตร รักอิสรเสรีและรักความสงบ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 38)

ตัวบทใช้คำว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจ "คนไทย" ตลอด เป็นการสร้างมโนสำนึกที่ทำให้ตัวตนคนไทยเกิดการตระหนักรู้ว่าต้องเป็น "ชาวพุทธ" และเป็นตัวสร้างความ "ผิดแผกแตกต่าง" จากชาติอื่นอย่างเห็นได้ชัด จะเห็นได้ว่านี่คือ บรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) ของการเป็น "คนไทย" ยังรวมถึง "ดินแดนแห่งการยิ้ม" หรือ Land of Smile ซึ่งจากตัวบทกล่าวว่ามาจากรากฐานทางพระพุทธศาสนา เพราะการยิ้มคือ ความเป็นมิตร รักอิสรเสรี และความสงบ หรือทั้งหมดก็คือความเป็นไทย ที่ปรากฏผ่านตัวตนของอัตบุคคลถึงขั้น "บนใบหน้า" และเมื่อชาวโลกเป็นผู้ให้นามสมญา นั่นแปลว่า การเป็นดินแดนแห่งการยิ้มเป็นรางวัลที่ได้รับ จะเห็นได้ว่าตัวบทนี้สร้าง Governmentality ทั้งร่างกายคือใบหน้า และนิสัยจิตใจที่ผ่านพระพุทธศาสนาหรือความเป็นมิตร รักอิสรเสรีหรือความสงบดังกล่าว ยิ่งทำให้เกิดความนิยมไทยในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยเพื่อจะได้กลายเป็นองค์ประธาน (subjectivation) ในการเป็นคนไทยเพื่อให้ได้รับรางวัลสมญาดินแดนแห่งการยิ้มนั้นนั่นเอง

2.5.2.2 ความนิยมไทยผ่านสมัยพัฒนา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย (Modernization) ตามอารยธรรมตะวันตกมีแนวโน้มในการปะทะต่อเอกลักษณ์ของความเป็นไทย ด้วยเหตุนี้การขับเน้นความนิยมไทยในตัวตนคนไทย จึงต้องสร้างการฝึกฝนที่ถูกต้องด้วยการที่ปักหลักความเป็นไทยเชิง

Ref. code: 25615624300025FTQ

วัฒนธรรมเข้าไปอยู่ในมโนสำนึก เมื่อสำเร็จแล้วต่อให้จะไปอยู่ที่มุมใดในโลกนี้ก็ยังมีความเป็นไทยอยู่ตลอดกาล ตัวบทในแบบเรียนใช้กลวิธีการเปรียบเทียบกับต่างประเทศที่ถูกคุกคามทางวัฒนธรรมสมัยอาณานิคมอย่างประเทศคองโก เพื่อมาขับเน้นคุณค่าของการนิยมไทย ดังตัวบทที่ว่า

> เหตุผลที่คองโกได้รับอารยธรรมตะวันตกไว้เต็มที่เช่นนี้ ก็เพราะว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมไม่แข็งแรงแน่นหนาพอ เมื่อใกล้ชิดกับชาวตะวันตก โดยเฉพาะเป็นอาณานิคมอยู่นาน อารยธรรมตะวันตกจึงกลืนของเดิมเสียหมดสิ้น เรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตสำหรับพวกเราชาวไทย เราจะเห็นว่าคนไทยเราบางคนถึงแม้จะไปอยู่ต่างประเทศนานนับสิบปี แต่เมื่อกลับมาแล้วก็ยังคงเป็นไทยอยู่มาก ซึ่งในบางกรณีก็ยังเป็นไทยอยู่มากเกินไปด้วยซ้ำ แต่บางคนเพียงไปสองสามปี เปลี่ยนแปลงไปมากก็มี ในกรณีที่คนไทยเราไม่เปลี่ยนแปลงนั้น พอประมวลได้ดังนี้ คือ เป็นคนที่รู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมไทยซาบซึ้งดีอยู่แล้วก่อนที่จะไปต่างประเทศ คนพวกนี้ถึงแม้จะไปอยู่ต่างประเทศนานสักเท่าใดก็ไม่ลืม . . . ฉะนั้นถ้าหากคนไทยที่ไปต่างประเทศหรือที่ไม่ได้ไปก็ดี รู้จักเลือกรับเอาแต่วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของพวกเรา ที่ไม่เหมาะสมก็ไม่รับ รู้จักว่าอะไรดี อะไรงาม อะไรควร อะไรไม่ควรแล้ว ย่อมจะเป็นการทำประโยชน์ให้แก่สังคมไทยมิใช่น้อย เข้าเกณฑ์ในการเป็นพลเมืองดีของประเทศไทยโดยแท้ การรับเอาวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสมเข้ามา จะมีผลทำให้เกิดความระส่ำระสายในทางสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 49)

การที่ตัวบทเลือกนำประเทศคองโกที่ตกเป็นอาณานิคมตะวันตกและถูกกลืนวัฒนธรรมดั้งเดิมเสียจนหมดสิ้น เป็นการย้ำให้เห็นถึงภัยจากต่างชาติและความไม่แข็งแกร่งทางวัฒนธรรมของผู้คน ในขณะที่สังคมไทยแม้เราจะเผชิญกับภัยล่าอาณานิคม รวมถึงการเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ แต่เราสามารถนำวัฒนธรรมต่างชาติที่ผสมผสานกับคุณค่าเดิมของวัฒนธรรมไทยเข้าสู้กับการล่าอาณานิคม ซึ่งนำโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้ชาติไทยสามารถรักษาเอกราชของชาติไทยไว้ได้ ด้วยความพิเศษของคุณค่าความเป็นไทยชุดนี้ จึงถึงเวลาที่คนไทยเองต้องนำเอกลักษณ์ความเป็นไทยนี้แสดงให้โลกเห็นระหว่างที่เปิดรับการพัฒนาจากตะวันตกหรือต่างชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> การใช้ธรรมเพื่อชักจูงให้ผู้อื่นเกิดความนิยมในชาติไทยของเรา ประเด็นนี้มีจุดสำคัญอยู่ที่ว่า ก่อนที่จะสามารถชักจูงให้คนอื่นนิยมในชาติไทยของเราได้นั้น ตัวเราต้องเลื่อมใสและนิยมในชาติของตนเสียก่อน เมื่อเกิดความภูมิใจและนิยมในความเป็นไทยอย่างบริสุทธิ์ใจแล้ว จึงจะเกิดความกล้าและมองเห็นคุณค่าของการเป็นคนไทยซึ่งพร้อมที่จะอวดและชักจูงคนอื่นได้ ดังนั้นไม่ว่าวัฒนธรรมไทย ภาษาไทย ศิลปะประจำชาติไทย ประเพณีไทย และผืนแผ่นดินไทยก็ดี ย่อมเป็นสัญญลักขณ์ซึ่งเป็นเอก ไม่มีชาติใดเหมือนของเรา สิ่งทั้งหลายที่กล่าวมาแล้ว เป็นสัญญลักขณ์ของชาติไทย ชาติที่เป็นเอกราชมา

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ตั้งแต่โบราณ สัญญลักขณ์เหล่านี้ต้องคงอยู่ เมื่อวัฒนธรรมต่างประเทศแพร่เข้ามา ภาษาต่างประเทศแพร่เข้ามาหรือแม้ประเพณีต่างประเทศแพร่เข้ามา เราคนไทยมีหน้าที่นำสิ่งเหล่านั้นมาปรับปรุงให้เข้ากับสัญญลักขณ์ของชาติไทย ไม่ใช่นำสัญญลักขณ์ของชาติไปปรับปรุงให้เข้ากับของต่างชาติ ในขณะเดียวกันต้องร่วมมือร่วมใจกันเผยแพร่ให้ชาวต่างชาติรู้ว่าเรามีอะไรดีบ้าง ชาติไทยมีความเป็นมาอย่างไร เราสามารถรักษาเอกราชของชาติได้อย่างไรในเมื่อประเทศข้างเคียงต้องสูญเสียอำนาจและเอกราชของชาติไปจนหมดสิ้นในสมัยมีการล่าอาณานิคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้ช่วยมองเห็นความภาคภูมิใจและความนิยมชมชอบในชาติของตน แม้กระทั่งศิลปะประจำชาติเช่น การต่อสู้ป้องกันตัว การฟ้อนรำหรือนาฏศิลปะไทยย่อมแสดงถึงความเป็นชาติ ที่ต่างชาติไม่มีเหมือน แม้ต่างชาติจะพยายามลอกเลียนแบบจากไทยไป เราต้องรักษาและชักจูงให้ต่างชาติเข้าใจให้ถูกต้องว่า ถ้าเป็นแบบไทยแท้แล้วจะแตกต่างจากของลอกเลียนแบบอย่างไร (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2512, น. 71-72)

ในตัวบทข้างต้นนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่า การที่จะทำให้โลกได้รู้จักชาติไทย ตัวคนในชุมชนชาติไทยเองที่ต้องเริ่มต้นจากการ “นิยมไทย” ก่อน ด้วยการซึมซับและดื่มด่ำในคุณค่าของเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยที่มีความ “ไทยแท้” ความไทยแท้จึงเผยผ่านการลอกเลียนแบบจากต่างชาติ อย่างไรก็ดี ตัวบทมิได้ปฏิเสธต่างชาติ เห็นได้จากข้อความที่ว่า เราคนไทยมีหน้าที่นำสิ่งเหล่านั้น (คือวัฒนธรรมต่างประเทศ) มาปรับปรุงให้เข้ากับสัญญลักขณ์ของชาติไทย ทั้งนี้เพราะความเป็นต่างชาติจะมาช่วยขับเน้น “การนิยมไทย” ให้มากขึ้นและทำให้ชาติก้าวหน้าได้ ดังตัวบทที่ว่า “ลักษณะที่แสดงถึงความก้าวหน้าของชาติก็คือ ความรักชาติ นิยมไทย นิยมใช้ของทำในประเทศ ไทยมีความสามัคคี” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2507, น. 17)

ท้ายที่สุดการเปิดรับต่างชาติแบบเสรีนิยมจึงนำไปสู่การนิยมไทยแบบชาตินิยม ดังตัวบทที่ว่า

> การนิยมของไทย ไม่เห็นของต่างประเทศดีกว่าของเรา ต้องนึกเสมอว่าหากเรานิยมของนอก เท่ากับเราทำหนี้สินให้กับประเทศชาติและเป็นการดูถูกของในชาติของตนว่าดีสู้ของชาติอื่นไม่ได้ เราควรยึดหลัก ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ การที่เรานิยมของต่างประเทศนั้น เป็นการหลอกลวงระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย เช่น ผู้ซื้อพยายามใช้ชื่อสินค้าที่เป็นภาษาต่างประเทศ เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นของนอก เช่น หมวกเจอรี่แทนที่จะเป็นหมวกตราจรูญ เสื้อแซนดีแทนที่จะเป็นเสื้อตราสุพัตรา แยมตราซอมมี แทนที่จะเป็นตราสมพงศ์ เป็นต้น ผู้ซื้อเองก็นิยมสินค้าที่ไม่ใช่ชื่อไทย ๆ เป็นการไม่ยอมรับความจริง และไม่นิยมสิ่งที่เราทำหรือผลิตได้ เราควรจะรักของไทยและชื่นชมในของเราด้วยชื่อแบบไทย ๆ และไม่ควรนิยมชื่อต่างประเทศหรือซื้อของที่มาจากต่างประเทศ เพราะ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ประเทศชาติเรายากจนอยู่แล้ว เราไม่ควรจะเป็นหนี้สินไปมากกว่าที่เป็นอยู่ การนิยมของไทย ๆ จะทำให้เงินทองหมุนเวียนอยู่ในประเทศ ไม่รั่วไหลไปสู่ต่างประเทศ (จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ, 2521, น. 65, 69-71)

ตัวบทข้างต้นนี้ เชื่อมโยงประเด็นทางวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด เรื่องของความเป็นไทยหรือการนิยมไทยกลายเป็นเรื่องรักษาสถานะทางเศรษฐกิจของชาติคือ การไม่สร้างหนี้สิน เงินทองไม่รั่วไหลไปสู่ต่างประเทศ ซึ่งทำให้คนในชุมชนชาติไทยตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นไทยที่ชัดเจนขึ้น เพราะจะส่งผลต่อสถานะความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศ โดยเฉพาะทางด้านการเงิน ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงต่อความกินดีอยู่ดีของประชาชน การใช้คำว่า “ประเทศชาติเรายากจนอยู่แล้ว” ย้ำถึงสถานะของความด้อยพัฒนาที่ทำให้เราต้องเห็นความจำเป็นในการพัฒนา แต่การพัฒนาก็ต้องตั้งอยู่บนการนิยมไทย เพราะการนิยมไทยจะทำให้ชาติก้าวหน้าได้อย่างไม่เป็นหนี้สิน การใช้คำว่า “ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ” ในยุคสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามสะท้อนถึงมรดกของความคิดแบบชาตินิยมที่นำมาใช้ในบริบทที่แตกต่าง การที่ตัวบทกล่าวว่า การนิยมของต่างประเทศเป็นการ “หลอกลวง” ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ในแง่นี้ความหลอกลวงดังกล่าวมาขับเน้นความ “แท้จริง” ของความเป็นไทยกล่าวคือ นิยมไทยเป็นเรื่องแท้จริง นิยมต่างชาติเป็นเรื่องหลอกลวง อย่างไรก็ดีแม้ตัวบทจะชี้ให้เห็นถึงการนิยมไทยผ่านการใช้ “ชื่อสินค้าไทย” เช่น หมวกควรจะเป็นชื่อตราจรูญมากกว่าตราเจอรี่ (Jerry) แต่ในแง่หนึ่งทั้ง หมวก เสื้อ และแยม ล้วนเป็นผลิตภัณฑ์จากต่างชาติ การยอมรับในสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จากต่างชาติที่ผลิตโดยคนไทยจึงเป็นเรื่องที่ยอมรับได้และไม่หลอกลวง แต่ที่หลอกลวงคือชื่อสินค้าที่มีชื่อไม่เป็นไทย ดังนั้นเพียงชาติไทยผลิตสินค้าที่แม้นดูเหมือนเป็นของต่างชาติ แต่เพียงติดตรายี่ห้อสินค้าเป็น “ชื่อไทย ๆ” ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการนิยมไทย และเป็นเรื่องที่ยอมรับได้เพราะเป็นความจริง การนิยมไทยจึงเปิดรับอารยธรรมต่างชาติได้แต่จำเป็นต้องระบุตรึงตราว่าเป็น “ของไทย” ผ่านชื่อไทย ๆ ดังที่ตัวบทได้กล่าวไว้นี้

จะได้เห็นว่าการเปิดรับการพัฒนาที่ทันสมัยได้กลับกลายเป็นการสร้างบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) ให้กับคนไทยที่ต้องนิยมไทยรู้จักว่าอะไรดี อะไรงาม อะไรควร อะไรไม่ควร รู้จักเลือกรับวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของ “พวกเรา” ซึ่งก็คืออัตบุคคลที่มีมโนสำนึกของการเป็นคนไทย ความนิยมไทยของอัตบุคคลจึงช่วยสร้างสภาวะองค์ประธาน (subjectivation) ให้เกิดขึ้นเพื่อสามารถภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่ไม่มีชาติใดเหมือนของเรา จนสามารถชักจูงให้ชาติอื่นมานิยมชาติไทยได้ และเกิดประโยชน์หรือรางวัลต่ออัตบุคคลนั้นแม้กระทั่งเชิงเศรษฐกิจจากการซื้อสินค้าของคนไทย การที่ชาติอื่นมานิยมชาติไทยจึงมีค่าเท่ากับการมานิยมในตัวอัตบุคคลนั้น ด้วยเหตุนี้จึงยิ่งทำให้อัตบุคคลมองข้ามการเป็นผู้ถูกกระทำจากการนิยมไทย ทั้งนี้เพราะ Biopower ได้ทำงานผ่าน Governmentality เรื่องนิยมไทยแล้วนั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ทั้งหมดทั้งมวลนี้จะเห็นได้ว่าแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 ได้เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐที่ใช้ในการติดตั้งระบบ Panopticism ให้เกิดอำนาจวินัย (disciplinary power) ผ่านชุดความรู้เรื่องจินตกรรมชาติไทย เมื่ออัตบุคคลได้เกิดการรับรู้และตอบสนองต่อสภาวะความเป็นจริงหรือกระแสของสังคมในช่วงเวลานั้นผ่านการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) จากแบบเรียนสังคมศึกษาที่ต้องการฝึกฝนตัวตนคนไทยที่ถูกต้องว่าจะต้องเป็นผู้มี "น้ำใจไทย" และมีความ "นิยมไทย" ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดการเห็นคุณค่าของความเป็นไทย เพื่อที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยด้วย Biopower ที่ทำงานผ่าน Governmentality ในแต่ละอัตบุคคลนี้เองที่ทำให้อำนาจวินัยเกิดการแผ่ซ่านเป็น capillary power จนท้ายที่สุดคือการห่อหุ้มแกนกลางของชาติไทยไว้ให้แข็งแกร่งและคงทน แม้จะเจอแรงปะทะหลายระลอกคลื่นก็ตาม การห่อหุ้มปกป้องแกนกลางของชาติไทยดังกล่าวจึงเป็นไปด้วย "ชีวิต" การพลีชีพเพื่อชาตินั้นจึงเป็นสิ่งที่ตัวตนคนไทยพร้อมจะกระทำเพื่อกลับมาสู่สถานะของการเป็น "องค์ประธาน" (subjectivation) ของการเป็น "ตัวตนคนไทย" ในชาติไทยนี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

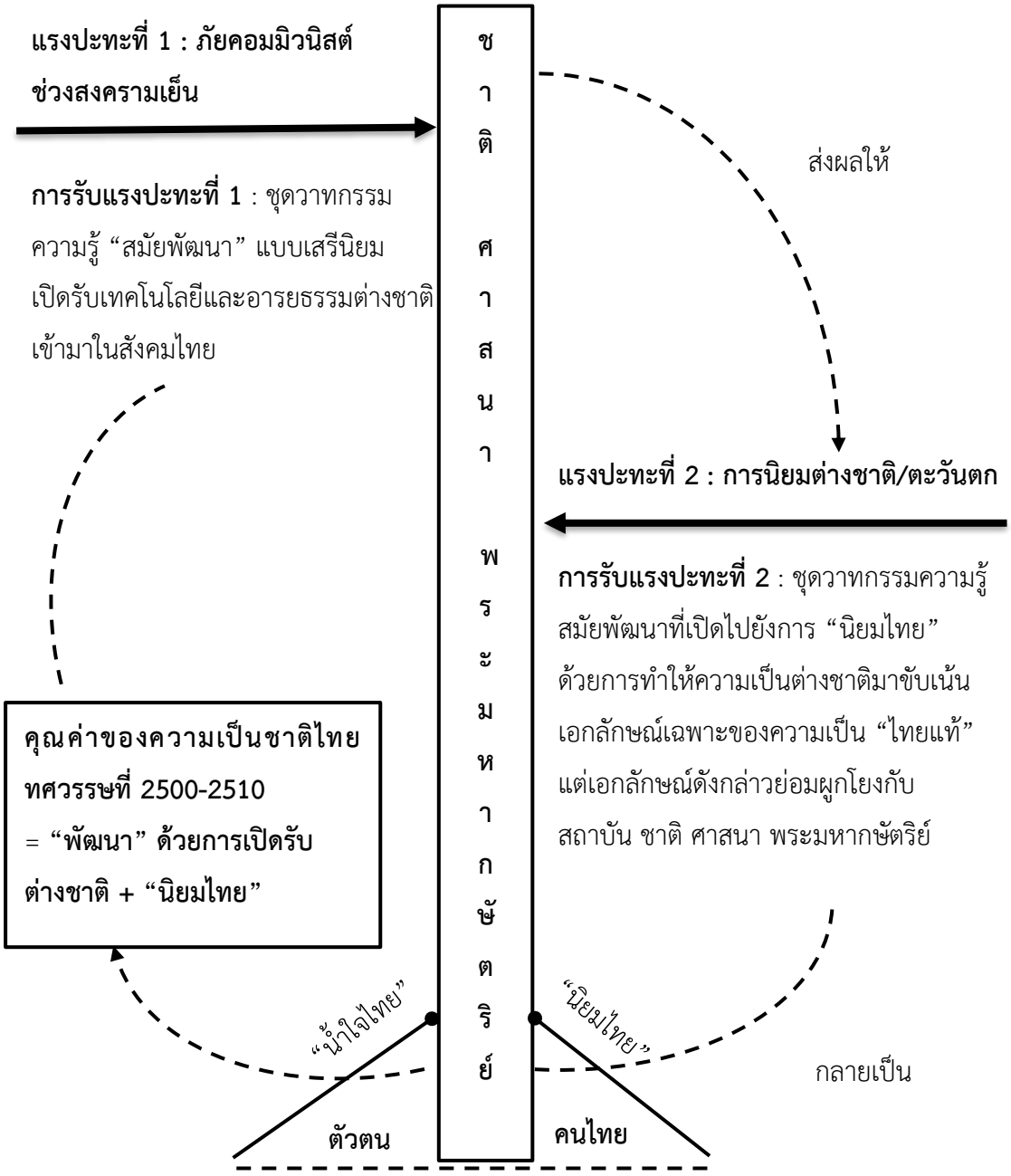

ภาพที่ 2.2 แสดงถึงคุณค่าของการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยแบบ "ติดตั้ง" ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510

ภาพที่ 2.2 ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการสร้างจินตกรรมของชุมชนชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 ที่เป็นแบบ "ติดตั้ง" ให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทย ดังเสาหลักที่ปักกลางภาพ ด้านล่างของภาพคือการค้ำจุนด้วยการสถาปนา "ตัวตนคนไทย" 2 แบบคือ ตัวตนคนไทยที่มี "น้ำใจไทย" และตัวตนคนไทยที่ "นิยม

Ref. code: 25615624300025FTQ

ไทย” และโอบล้อมห่อหุ้มด้วยชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยที่ต้องพัฒนาด้วยการเปิดรับต่างชาติให้ทันสมัย พร้อมกับการเผยความเป็นไทยแบบนิยมไทยให้ออกมาปรากฏภายใต้แรงปะทะที่รายล้อมอัน ได้แก่ ภัยคอมมิวนิสต์ช่วงสงครามเย็น และการนิยมต่างชาติหรือความเป็นตะวันตก ดังนั้นการสถาปนาตัวตนคนไทย และการสถาปนาชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยที่ขับเน้นผ่านแรงปะทะต่างๆ จึงช่วยห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทย “แบบติดตั้ง” ในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 ได้อย่าง “มั่นคง” ซึ่งเป็นไปตามจินตกรรมหลักของชาติไทยในช่วงเวลานี้นั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทที่ 3
จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา
ทศวรรษที่ 2520 ถึง 2530

ทศวรรษที่ 2520 เป็นทศวรรษที่เกิดการปรับปรุงยกเครื่องระบบการศึกษาครั้งใหญ่และเป็นรากฐานของระบบการศึกษาที่ยังคงอยู่ตราบจนถึงปัจจุบัน ด้วยแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ที่ได้เปลี่ยนระบบการศึกษาแบบใหม่เป็น 6:3:3 คือระบบการศึกษาภาคบังคับในระดับประถมศึกษา 6 ปี (ป.1 - ป.6) และการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (ม.1 - ม.3) มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี (ม.4 - ม.6) นำมาสู่การกำเนิดหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 และต่อมาทั้งสองหลักสูตรได้มีการปรับปรุงใหม่ในปีพุทธศักราช 2533 สำหรับหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาได้มีการปรับโฉมหน้าเปลี่ยนแปลงใหม่โดยมุ่งเน้นการ “บูรณาการ” ให้มากขึ้นกว่าเดิม (ในระดับประถมศึกษาจะไม่มีชื่อวิชาว่าสังคมศึกษา หากแต่หลอมรวมอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตหรือ สปช. และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยหรือ สลน. ชื่อวิชาสังคมศึกษาจะปรากฏชัดเจนในระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับงานการศึกษานี้ที่ศึกษาแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาเฉพาะระดับมัธยมศึกษา) ดังนั้น ชื่อวิชาอย่างภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศีลธรรมที่เคยมีมา จึงสลายอยู่ในชื่อวิชาใหม่คือวิชาประเทศของเรา เพื่อนบ้านของเรา ทวีปของเรา โลกของเรา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในบทที่ 3 นี้จึงศึกษาจินตกรรมชาติไทยในระยะเวลาดังกล่าวผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาที่เกิดจากหลักสูตรชุดนี้ ซึ่งมีการใช้จนถึงการเกิดขึ้นของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบยกเครื่องอีกครั้งหนึ่ง และแม้แบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลานี้จะตีพิมพ์มาจนถึงต้นทศวรรษที่ 2540 แต่เนื้อหาภายในยังคงเดิมเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากต้องอิงตามหลักสูตรปี พ.ศ. 2533 ดังนั้นตัวเนื้อหาจึงเป็นเพียงการตีพิมพ์ซ้ำหรือปรับปรุงใหม่เล็กน้อยด้านข้อมูลให้ทันสมัยเท่านั้น การศึกษาบทที่ 3 นี้จึงกำหนดขอบเขตทางเวลาไว้จนถึงทศวรรษที่ 2530 ตามช่วงเวลาของหลักสูตรปี พ.ศ. 2533 นี้

3.1 จินตกรรมหลักของชุมชน “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530

ช่วงต้นทศวรรษที่ 2520 จินตกรรม “ความมั่นคง” ของชุมชนชาติไทยยังถูกใช้เพื่อปกป้องรักษาอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่รัฐ และชนชั้นนำในเวลานั้นปรารถนา ภัยคอมมิวนิสต์ยังคงถูกใช้เป็น “ศัตรูร่วม” ของชาติไทยที่สำคัญ อย่างไรก็ดีหลังคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 สมัยพลเอก

Ref. code: 25615624300025FTQ

เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่เป็นการใช้นโยบายการเมืองนำการทหารอย่างเป็นรูปธรรม และทำให้นักศึกษาที่ “เข้าป่า” ได้กลับเข้ามาเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาชาติ” ตามนโยบายของพลเอกเปรม ทำให้อิทธิพลของภัยคอมมิวนิสต์เริ่มลดระดับความรุนแรง และจากการที่ในปีถัดมาคือปีพุทธศักราช 2524 ประเทศไทยมีการขุดเจอก๊าซธรรมชาติที่อ่าวไทยได้สำเร็จเป็นครั้งแรก ทำให้เป็นการเริ่มต้นของ “ยุคโชติช่วงชัชวาล” จินตกรรมของชาติไทยจึงเริ่มขยับจาก “ความมั่นคง” ไปสู่ “ความมั่งคั่ง” ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาติไทยในมิตินี้จึงค่อย ๆ เคลื่อนตัวจากกลุ่มกองทัพไปยังกลุ่มทุนเอกชนมากขึ้น แต่ทั้งนี้มิได้แปลว่าความมั่นคงทางการเมือง การทหารหรือกองทัพจะยุติบทบาทความสำคัญลงไป เพียงแต่ไปอยู่ในลักษณะ “หลังฉาก” มากขึ้น (และสลับมาอยู่ “หน้าฉาก” เมื่อมีการรัฐประหาร) การขับเคลื่อนประเทศด้วยแนวคิดทางเสรีนิยมใหม่ได้ชัดเจนขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2530 กับการก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ พร้อม ๆ กับบริบทโลกที่เป็นการคลี่คลายของสงครามเย็น จินตกรรมชาติไทยที่มีภัยคอมมิวนิสต์เป็นศัตรูตัวฉกาจจึงเริ่มเสื่อมมนต์ลงไป ชาติไทยจึงมุ่งแสวงหาจินตกรรมแห่งความมั่งคั่งเข้ามาแทนที่ นั่นคือการนำพาชาติไทยให้ก้าวไกลสู่สากล ยืนหยัดอยู่ในเวทีโลกให้ได้ ซึ่งในช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 นั้น ประเทศไทยมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงมากจนได้รับฉายาว่าประเทศไทยจะเป็น “เสือเศรษฐกิจแห่งเอเชีย” และเป็นมหัศจรรย์เศรษฐกิจของเอเชีย (Asian Miracle) ดังนั้นจินตกรรมของชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้จึงเริ่มเปิดรับ “ภายนอก” เป็นอย่างมาก เพื่อจะนำพาและขับดันให้ชาติไทยได้เป็น “หนึ่งในประชาคมโลก” และมีการส่งเสริมการพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อตอบโจทย์กับกระแสโลกาภิวัตน์ที่จะเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นขึ้นในปลายทศวรรษที่ 2530

สำหรับหลักสูตรการศึกษาของชาติที่จะส่งผลโดยตรงต่อการสร้างแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้นั้น ประกอบด้วย หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง 2533) เมื่อสำรวจทุกหลักสูตรในช่วงเวลานี้แล้วพบว่าในภาพใหญ่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ “เปิดรับ” หรือ “ความเท่าทัน” ต่อความเจริญก้าวหน้าของโลกปัจจุบันมากขึ้น ตั้งแต่หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ดังที่ปรากฏในคำนำของตัวหลักสูตร ความว่า

> การศึกษาเป็นพื้นฐานอันสำคัญยิ่งสำหรับความเจริญของสังคมและประเทศชาติ ในปัจจุบันนี้สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และวิทยาการก็ก้าวหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง กระทรวงศึกษาธิการตระหนักดีถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิทยาการ ทั้งในแง่ของระบบการศึกษาและหลักสูตรซึ่งเป็นหัวใจการศึกษา จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตร

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ขึ้นใน พุทธศักราช 2513 ให้มีหน้าที่ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาทุกระดับที่กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. คำนำ)

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงจุดหมายหลักสูตรที่จะทำให้เกิดการส่งเสริมความเข้าใจอันดีของมนุษยชาติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. 2) มีการส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานและปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศและของโลกปัจจุบัน มีความสำนึกในการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยวิธีการแห่งปัญญาและสันติวิธี (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, น. 7) มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญและทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ก, น. 1) เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในประเทศและโลก มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศตามบทบาทและหน้าที่ของตน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข, น. 1) และปรากฏชัดเจนในคำนำของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ความว่า

> มีข้อมูลจากหลายฝ่ายชี้ชัดว่า หลักสูตรยังไม่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาคนในสังคมให้มีความรู้ มีคุณธรรม สามารถพึ่งตนเอง และนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต กรมวิชาการซึ่งรับผิดชอบงานด้านพัฒนาหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรอย่างเต็มรูปให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงและความต้องการด้านเศรษฐกิจ และสังคมทั้งในปัจจุบัน และอนาคต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข, น. คำนำ)

อย่างไรก็ดีข้อสังเกตที่เห็นได้ชัดคือ ในประเด็นเรื่อง “ความมั่นคงของชาติ” นั้นปรากฏพบเพียงหลักสูตร พ.ศ. 2521 และ 2524 เท่านั้น โดยระบุไว้ในจุดหมายของหลักสูตรที่ว่า จะต้อง “. . . . ร่วมกันธำรงรักษาความปลอดภัยและความมั่นคงของประเทศชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. 2) “รู้จักใช้สติและปัญญาในการธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, น. 7) โดยไม่ปรากฏพบคำว่า “ความมั่นคง” อยู่ในหลักสูตรปี พ.ศ. 2533 และไม่พบเรื่อยมาจนถึงหลักสูตรปี พ.ศ. 2551 อย่างไรก็ดีหลักสูตรยังมีจุดหมายในเชิงชาตินิยมอยู่ อาทิ ปลูกฝังให้มีความภูมิใจในความเป็นไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. 2; กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ก, น. 1) ให้มีสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม มีความรักชาติ รักประชาธิปไตย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข, น. 7)

สำหรับหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาก็มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงเวลานี้ โดยมีการเพิ่มเติมองค์ความรู้ที่มีลักษณะกว้างขวางขึ้นด้วยการคงการเรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม ไว้ดังเดิม แต่เพิ่มเติมการเรียนรู้เรื่องสังคมวิทยา ประชากรศึกษาและสิ่งแวดล้อมเศรษฐศาสตร์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. 60) และหลอมรวมกันเป็นชื่อวิชาใหม่ในรายวิชา

Ref. code: 25615624300025FTQ

หนึ่ง ๆ ไม่เรียนแยกเป็นวิชาอย่างเป็นเอกเทศดังที่เป็นมาในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาที่แสดงออกถึงการ “เปิดรับ” โลกภายนอก อาทิ เพื่อเสริมสร้างให้มีความรู้และความเข้าใจพื้นฐานในการพัฒนาสร้างสรรค์ และแก้ปัญหาในด้านสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยอาศัยคุณธรรมและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. 61) สำหรับเนื้อหารายวิชาของหลักสูตรสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้พิจารณาได้จากตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1

แสดงเนื้อหารายวิชาสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2520-2530

หลักสูตรวิชาสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 เฉพาะวิชาบังคับแกน			
มัธยมศึกษาตอนต้น		**มัธยมศึกษาตอนปลาย**	
พ.ศ. 2521	**ปรับปรุง พ.ศ. 2533**	**พ.ศ. 2524**	**ปรับปรุง พ.ศ. 2533**
ส101 ประเทศของเรา	ส101 ประเทศของเรา 1	ส401 สังคมศึกษา	ส401 สังคมศึกษา
ส102 ประเทศของเรา	ส102 ประเทศของเรา 2	ส402 สังคมศึกษา	ส402 สังคมศึกษา
ส203 เพื่อนบ้านของเรา	ส203 ทวีปของเรา	ส503 สังคมศึกษา	ส503 สังคมศึกษา
ส204 เพื่อนบ้านของเรา	ส204 ประเทศของเรา 3	ส504 สังคมศึกษา	ส504 สังคมศึกษา
ส305 โลกของเรา	ส305 โลกของเรา	ส605 สังคมศึกษา	ส605 สังคมศึกษา
ส306 โลกของเรา	ส306 ประเทศของเรา 4	ส606 สังคมศึกษา	ส606 สังคมศึกษา

ภาพรวมของเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาทั้งหมดนี้ ได้เริ่มเล็งเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกและการวางสถานะหรือตำแหน่งแห่งที่ของประเทศไทยบนเวทีโลกมากขึ้น ในการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนั้น เริ่มจากการปูพื้นฐานให้นักเรียนตระหนักถึงการมีอยู่ของ “ประเทศของเรา” ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 แล้วขยับขยายพื้นที่ออกไปสู่ภายนอกคือ เพื่อนบ้านของเราในหลักสูตร พ.ศ. 2521 หรือ ทวีปของเราในหลักสูตร พ.ศ. 2533 และโลกของเรา ตามลำดับ เพื่อทำให้เห็นถึงความสอดคล้องและเชื่อมโยงกันผ่านการใช้คำว่า “ของเรา” หลักสูตรพยายามนำพาผู้เรียนให้เข้าใจ “โลกปัจจุบัน” มากขึ้น เช่น ในวิชาเพื่อนบ้านของเรามีการเน้นให้เข้าใจฐานะและบทบาทของกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในโลกปัจจุบัน ในวิชาโลกของเรามีการเน้นให้มีความรู้ความเข้าใจในสภาวะทางเศรษฐกิจและผลิตผลของแต่ละภูมิภาคในโลกและสามารถนำมาเปรียบเทียบในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520ข, น. 65-66) ในวิชา ส504 สังคมศึกษา มีการเน้นให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจระหว่างประเทศและการรวมกลุ่ม

Ref. code: 25615624300025FTQ

เศรษฐกิจโดยเน้นกลุ่มอาเซียน โอเปคและกลุ่มตลาดร่วมยุโรป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525, น. 144-145)

การพยายามเสริมสร้างเนื้อหาที่มุ่งเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทยในเวทีโลกนั้นได้ทวีความเข้มข้นขึ้นในหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 มีการเน้นให้เกิดความเข้าใจในสภาพการณ์ปัจจุบันของกลุ่มประเทศที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย และเห็นความจำเป็นและความสำคัญที่จะต้องร่วมมือกันระหว่างประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ก, น. 50-51) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะเศรษฐกิจของไทยและเศรษฐกิจโลกเพื่อให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข, น. 65) และที่ปรากฏชัดเจนที่สุดคือรายวิชา ส606 สังคมศึกษา ที่กำหนดคำอธิบายรายวิชาไว้ ดังนี้

> ศึกษาความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการและเทคโนโลยีที่มนุษย์นำมาใช้ การแข่งขันและการประสานประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ความขัดแย้งทางความเชื่อและค่านิยม และการพัฒนาคุณภาพของประชากรโลก โดยเน้นปัญหาหรือผลกระทบที่มีต่อการพัฒนาประเทศไทย เพื่อให้มีความเข้าใจสภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจ ยอมรับในความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม เห็นความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันแก้ปัญหา และเห็นแนวโน้มของการพัฒนาประเทศไทยในสังคมโลก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2533ข, น. 65)

จากหลักสูตรการศึกษาของชาติที่จะส่งผลโดยตรงต่อการผลิตสร้างชุดความรู้ในแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 นั้น จะเห็นได้ว่าจินตกรรมของชุมชนชาติไทยที่รัฐปรารถนาให้เกิดขึ้น เป็นไปในทิศทางที่ต้องการให้ “ไทยทันโลก” เป็นการวางหลักสูตรที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งพุ่งเป้าไปที่การพัฒนาประเทศไทยให้อยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกและจากบริบทโลกที่สภาวะสงครามเย็นเริ่มคลี่คลาย ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองมีแนวโน้มเปลี่ยนไปเป็นการแข่งขันทางเศรษฐกิจหรือสงครามการค้ามากขึ้น การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเพื่อเตรียมพร้อมสู่การเป็นเสือตัวที่ 5 ของเอเชียความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจไทยในเวลานั้นเป็นสะพานที่สำคัญสู่การเป็นหนึ่งในเวทีประชาคมโลกของชาติไทย เนื้อหาสาระในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลานี้จึงเต็มไปด้วยการสนับสนุน “ความเป็นสากล” หรือ “ความเสรี” ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นอย่างมากที่ไม่พบในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 มาก่อน จินตกรรม “ไทยทันโลก” จึงถูกตบแต่งขึ้นมาเพื่อสร้างสายใยผูกรัดชุมชนชาวไทยให้เข้าเป็น “หนึ่ง” เดียวกันเพื่อความเป็น “หนึ่ง” ในโลก ในช่วงเวลานี้อย่างชัดเจน

Ref. code: 25615624300025FTQ

3.2 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษากับกระบวนการประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530

จินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530 มีแกนกลางเสาหลักอยู่ที่ “ไทยทันโลก” เป็นการเคลื่อนประเด็นความมั่นคงไปสู่ “ความมั่งคั่ง” เชิงเศรษฐกิจอย่างค่อยเป็นค่อยไปในทศวรรษที่ 2520 และเห็นได้ชัดเจนในทศวรรษที่ 2530 ท่ามกลางกระแสบรรยากาศการตื่นตัวของแนวคิดเสรีนิยมทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ดีจินตกรรมชาติไทยหลักอย่าง “ไทยทันโลก” ในช่วงระยะเวลานี้ย่อมเกิดขึ้นจากการประสานกันของชุดความรู้ที่ล้วนโอบอุ้มและผลักพาให้ไทยเริ่มค่อย ๆ เปิดไปสู่โลกภายนอกมากขึ้น แต่ทั้งนี้ก็มิได้เปิดเสียทั้งหมด ความต้องการในการอนุรักษ์จินตกรรมที่ตกค้างมาจากทศวรรษที่ 2500-2510 บางประการยังคงต้องดำเนินต่อไป เพื่อการค้ำจุนจินตกรรมชุมชนชาติไทยไว้อย่าง “มั่นคง” ดังเดิม

เมื่อลงไปสำรวจตรวจสอบตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2520 และ 2530 นั้นพบว่าชุดความรู้ที่ยังคงสืบเนื่องมาจากทศวรรษที่ 2500-2510 นั่นคือ ชุดคำอธิบายเรื่อง ความมั่นคงของชาติ ซึ่งยังปรากฏในแบบเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นตามหลักสูตรปี พ.ศ. 2521 อยู่ แต่เมื่อถึงหลักสูตรปี พ.ศ. 2524 ไปจนถึง พ.ศ. 2533 เรื่องนี้กลับหายไป ในขณะที่ชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พบในแบบเรียนทุกทศวรรษ รวมถึงระยะเวลาที่ศึกษาในบทนี้ด้วย ส่วนชุดความรู้ที่ถูกให้ความสำคัญในเวลานี้อย่างที่ไม่ปรากฏมาก่อนคือชุดความรู้เกี่ยวกับโลกาภิวัตน์และการเป็นเสือเศรษฐกิจ ที่ตัวบทในแบบเรียนพยายามชี้ให้เห็นถึงทิศทางการพัฒนาประเทศด้วยอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การวางสถานะของประเทศไทยในเวทีประชาคมโลกที่มากขึ้น และชุดความรู้เกี่ยวกับภูมิภาคนิยม ที่ตัวบทในแบบเรียนเริ่มให้ความสำคัญเป็นพิเศษผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาเพื่อนบ้านของเรา แม้ในตอนเริ่มต้นจะศึกษาเพื่อนบ้านเชิงความมั่นคง แต่ก็เริ่มสอดแทรกการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภูมิภาค ที่จะเอื้อต่อการผลักพาให้ประเทศไทยก้าวทันและก้าวไกลในเวทีโลก ดังภาพที่ 3.1

Ref. code: 25615624300025FTQ

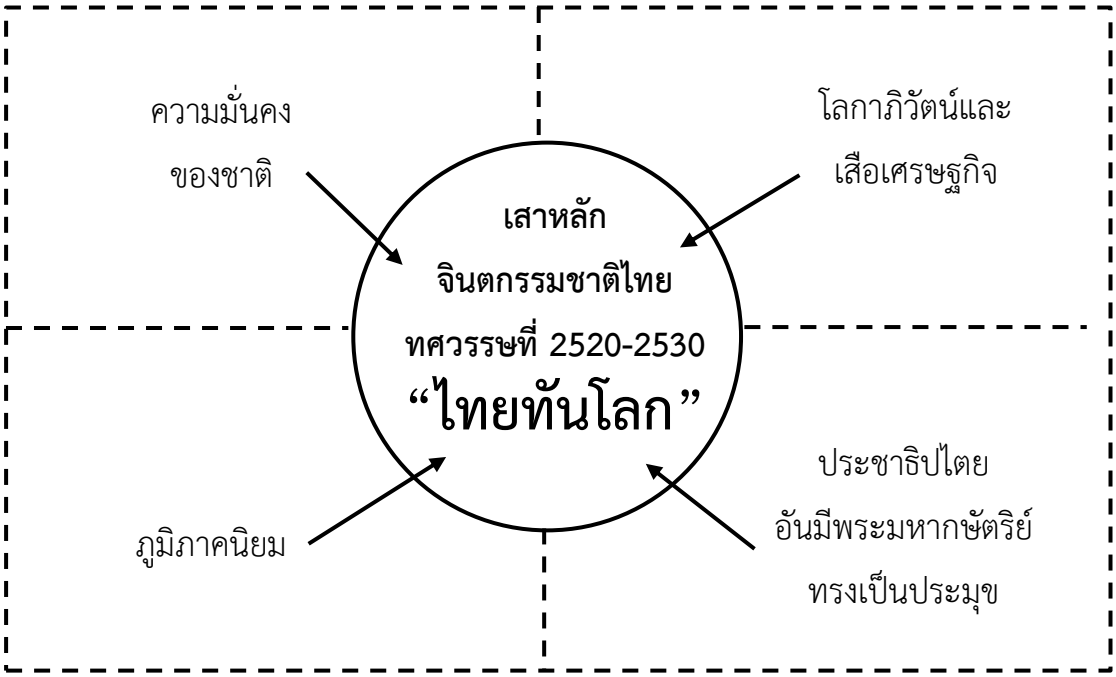

ภาพที่ 3.1 แสดงเสาหลักและชุดความรู้ที่ประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2520-2530

3.2.1 “ความมั่นคงของชาติ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530

การเน้นย้ำความมั่นคงของชาติ ยังคงเป็นเรื่องจำเป็นในต้นทศวรรษที่ 2520 หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 “ภัย” คอมมิวนิสต์ยังคงเป็นที่หวาดระแวงต่อรัฐหรือชนชั้นนำไทยโดยเฉพาะประเทศ “เพื่อนบ้าน” อย่างลาว เวียดนาม และกัมพูชาที่เป็นประเทศคอมมิวนิสต์ ด้วยเหตุนี้ บทเรียนเกี่ยวกับความมั่นคงจึงปรากฏในตัวบทของแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาประเทศของเรา เพื่อนบ้านของเราและโลกของเรา ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นปี พ.ศ. 2521 ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศในแบบเรียนประเทศของเรามีความคล้ายคลึงกับหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 นั่นคือยังคงเป็นความมั่นคงที่ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงและยังคงขับเน้นภัยพิบัติ 4 ประการ แสดงให้เห็นถึงการรักษาความสืบเนื่องของจินตกรรมชาติไทยได้เป็นอย่างดี

งานที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการผลิตชุดคำอธิบายในแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2520 เรื่องความมั่นคงของประเทศนี้คืองาน ครูกับทางอยู่รอดของสังคมไทย ของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร (2520) ซึ่งเป็นหนังสือที่จัดพิมพ์โดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการและได้ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียนได้ ณ วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2519 มีนายสุรเดช วิเศษสุรการ เป็นผู้ลงนามในฐานะรักษาราชการแทนปลัดกระทรวงศึกษาธิการใน

Ref. code: 25615624300025FTQ

ขณะนั้น งานเล่มนี้เกิดขึ้นจากการที่กรมสามัญศึกษาเชิญนายธานินทร์ กรัยวิเชียร มาบรรยายให้ความรู้แก่ข้าราชการกรมสามัญศึกษา เพื่อให้ผู้มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนนักเรียน นักศึกษาได้ชี้แนวทางในการอบรมสั่งสอนศิษย์เพื่อความอยู่รอดของสังคมไทยในสภาพการเมืองปัจจุบันที่มีการต่อสู้เรื่องอุดมการณ์ในการต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างได้ผล และเสริมสร้างเจตคติที่ดี มีศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขโดยยึดมั่นในสถาบันอันสูงสุด คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเมื่อทำได้เช่นนี้ ไม่แต่เพียงสังคมไทยจะอยู่รอด แต่จะพัฒนาก้าวหน้าขึ้นไป ซึ่งทั้งหมดนี้ปรากฏชัดเจนในคำปรารภของหนังสือเล่มนี้ ภายในหนังสือแบ่งเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับทางอยู่รอดของสังคมไทย ซึ่งมีเนื้อหาภายในเป็นภัยอันตราย 4 ประการ ได้แก่ ภัยจากคอมมิวนิสต์ ภัยจากการฉ้อราษฎร์บังหลวง ภัยจากการที่ข้าราชการเบียดเบียนประชาชน และภัยจากความยากจนของราษฎรส่วนใหญ่ ตอนที่ 2 เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีอบรม

ลัทธิและวิธีการของคอมมิวนิสต์ เนื้อหาภายในเป็นเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ และบทบัญญัติในพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2512 เพื่อให้ครูและนักเรียนรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อในการโฆษณาชวนเชื่อของพวกคอมมิวนิสต์หรือถูก “มอมเมา” (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2520, น. 49-81) ซึ่งในแบบเรียนวิชาประเทศของเราได้อ้างถึงงานของธานินทร์เล่มนี้อย่างชัดเจน

ตัวบทเริ่มต้นจากการนิยามความหมายของ “ความมั่นคงของชาติ” ว่าหมายถึงความปลอดภัยและสวัสดิภาพหรือความสมบูรณ์พูนสุก (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2532, น.227) และผูกโยงไปสู่ปัญหา “ผู้ก่อการร้าย” ที่กระทบต่อความมั่นคงของชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> ปัญหาผู้ก่อการร้าย ปัญหานี้เป็นปัญหาที่มีมานาน ทั้งนี้เป็นเพราะความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งพวกที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ในปัจจุบันมีอยู่ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ขบวนการโจรก่อการร้าย (ขจก.) และโจรจีนคอมมิวนิสต์ (จคม.). . . เป็นปัญหาที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะการก่อการร้ายของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว ได้มีผลทำให้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของทางราชการและประชาชนลดลงอย่างมาก และหากการก่อการร้ายยังคงมีต่อไป ความมั่นคงของชาติก็จะลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, ณรงค์ พ่วงพิศ, และ พุทธชาติ บ. ผลาพงศ์, 2529, น.374)

ภัยคอมมิวนิสต์ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520 ถูกเรียกว่าเป็น “ผู้ก่อการร้าย” การใช้คำว่าผู้ก่อการร้ายในแบบเรียนจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกนี้ คำว่า “ก่อการร้าย” เป็นปฏิบัติการทางภาษาที่ทำให้เรารับรู้ถึง “ภัย” ที่ตอกย้ำลงไปมากกว่าคำว่า “ภัย” ปกติ การก่อการร้ายในที่นี้คือการเข้ามาทำลายความปลอดภัย ซึ่งคือความมั่นคง ทำลายอิสระเสรีหรือเอกราช ซึ่ง

Ref. code: 25615624300025FTQ

คือความเป็นไท(ย) ดังนั้น “ทหาร” ซึ่งเป็นเสมือน “รั้วของชาติ” จึงต้องมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งยวด ดังตัวบทที่ว่า “ไม่ว่าประเทศใด ย่อมจะทำนุบำรุงการทหารของตนทั้งสิ้น ประเทศชาติใดที่หลงผิดไปไม่ทำนุบำรุงการทหารโดยควบคู่กันไปกับงานด้านอื่น ๆ นั้น ก็จะประสบความหายนะโดยรวดเร็วอย่างไม่ต้องสงสัย” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2532, น. 283)

ประเทศชาติที่หลงผิดในตัวบทข้างต้นคือ ประเทศชาติที่ตกต้องอยู่ภายใต้ลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงกลายเป็นประเทศที่ประสบกับความหายนะ ดังนั้น “ทหารไทย” จึงต้องพร้อมที่จะเสียสละเพื่อชาติและประชาชนทุกคนก็ต้องพร้อมที่จะฝึกแบบทหารไทยด้วย โดยเฉพาะตามชายแดนโดยรอบของประเทศ ดังตัวบทที่ว่า

> ตามชายแดนโดยรอบของประเทศเรานั้น มีพลเมืองอาศัยอยู่น้อยมาก มีบ้านอยู่กันห่าง ๆ กระจัดกระจาย ต่างคนต่างอยู่ ไม่เป็นที่ปลอดภัยเสียเลย จึงสมควรที่จะได้รวบรวมมาอยู่กันเป็นหมู่บ้าน ให้เป็นที่อุ่นใจ มีบ้านช่องอาศัย มีที่ดินทำกิน มีถนน มีน้ำ มีไฟ มีโรงเรียน มีโรงพยาบาล มีวัด มีสหกรณ์ ฯลฯ ประชาชนในหมู่บ้านเหล่านี้จะต้องได้รับการฝึกฝนทางด้านอาวุธและการสู้รบป้องกันตัวด้วย เพื่อจะได้รู้จักป้องกันหมู่บ้านของตน ในการนี้ทหารก็จะต้องเข้าช่วยในการฝึก และการช่วยกันจัดตั้งหมู่บ้านชนิดนี้ขึ้นตามชายแดนรอบประเทศ อย่างที่ทำกันอยู่ในหลายประเทศ เช่น ประเทศอิสราเอล เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2532, น. 283)

ตัวบทสร้างการรับรู้ถึงการมีอยู่ของ “ชายแดน” ทำให้ภาพของ “ขอบเขต” ชาติ หรือ “รั้ว” ของบ้านมีความชัดเจนขึ้น แต่รั้วที่ขาดกำลังคนป้องกันจึงเป็นที่ไม่ปลอดภัย จึงควรสร้างหมู่บ้านที่จัดสวัสดิภาพสาธารณูปโภคต่าง ๆ ให้ พร้อมกับการดึงประชาชนมาอยู่ในหมู่บ้านได้ฝึกเป็น “กองทัพประชาชน” และการที่ตัวบทยกตัวอย่างประเทศในโลกใบนี้ อย่างอิสราเอล (ซึ่งเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา) ที่มีปัญหากับปาเลสไตน์ จึงอาจมีนัยสื่อถึง “ผู้ก่อการร้าย” ในความเข้าใจเดียวกันกับภัยคอมมิวนิสต์ของประเทศไทย

ชุดความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติในทศวรรษที่ 2520 นี้ได้ขยับขยายต่อเติมจินตกรรมของไทย โดยนำพาไทยไปวางไว้อยู่ในบริบทของภูมิภาคอย่างแหลมทองหรือบริบทของโลกมากขึ้น จินตกรรมของชาติไทยที่ยิ่งใหญ่มีความเป็นไท อิสระเสรี จึงเผยผ่านปฏิบัติการทางภาษาอย่างคำว่า “ศัตรู” “ผู้ก่อการร้าย” หรือ “ข้าศึก” ที่ทำให้ชุมชนชาวไทยต้องร่วมมือกันเป็น “กองทัพประชาชน” ลุกขึ้นสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ การพลีชีพเพื่อชาติ จึงมิใช่เป็นเพียงหน้าที่ของทหาร ซึ่งเป็นรั้วของชาติเท่านั้น หากแต่ทุกคนในชุมชนชาติไทยที่ต้องปฏิบัติตนเยี่ยงรั้วของชาติ และต้องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งรวมถึงระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพื่อมิให้ชาติไทยต้องกลายเป็นผู้อพยพไร้ถิ่นฐานบ้านเกิด ดังเช่น เวียดนาม ลาว หรือ กัมพูชา ชุดความรู้เรื่องความมั่นคงของประเทศนี้จึงพันผูกกับชุดความรู้ภูมิภาคนิยม และชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมี

Ref. code: 25615624300025FTQ

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพื่อโอบอุ้มจินตกรรมหลัก “ไทยทันโลก” ของชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้ไว้อย่างมั่นคง

3.2.2 “โลกาภิวัตน์และเสือเศรษฐกิจ” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530

การคลี่คลายของสงครามเย็น ภัยคอมมิวนิสต์ และความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง ทำให้บริบทโลกเต็มไปด้วยบรรยากาศของเสรีภาพและเสรีนิยมทางเศรษฐกิจที่ผลักพาด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เมื่อเป็นเช่นนี้จินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2530 จึงมุ่งเป้าไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอย่างชัดเจน ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2530 อันเป็นผลมาจากการปรับปรุงหลักสูตร พ.ศ. 2533 นั้น จึงเต็มไปด้วยชุดความรู้ที่จะนำพาไทยไปสู่การเป็นเสือเศรษฐกิจหรือมีเศรษฐกิจอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก แม้ชุดความรู้และคำอธิบายเรื่องอุตสาหกรรมจะปรากฏให้เห็นในชุดความรู้ “สมัยพัฒนา” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 แล้วก็ตาม แต่ความสืบเนื่องที่เมื่อมาถึงทศวรรษที่ 2530 นี้กลับมีจุดต่างที่สำคัญ นั่นคือการเคลื่อนชาติไทยให้มีพื้นที่อยู่ในบริบทโลกด้วยเศรษฐกิจอุตสาหกรรม และต้องเป็น “ชั้นนำ” หรือ “ศูนย์กลาง” ของโลกให้ได้ ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2530 จึงขับเน้นจินตกรรม “ไทยทันโลก” ของชุมชนชาติไทยได้อย่างชัดเจน การที่ไทยต้องเดินหรือวิ่งไปตามกระแสโลกนั้นเป็นเสมือนการเปิดประตูบ้านตัวเองออกไปสู่โลกกว้าง การเปิดประตูบ้านย่อมสะท้อนกลับให้รับรู้ถึงการมีอยู่ของ “บ้าน” ที่อุปมาดังชาติของตนเอง ดังนั้น การเรียนรู้ความเป็นไปของโลกจึงย้ำถึงการรับรู้การมีอยู่จริงของชุมชนจินตกรรมชาติไทยในเวลาเดียวกัน

ต้องกล่าวไว้ด้วยว่า คำว่า “โลกาภิวัตน์” เป็นคำที่เริ่มเกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2537 แม้ก่อนหน้านี้จะมีคำที่ใช้กันโดยทั่วไปว่า “โลกานุวัตร” ก็ตาม ตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาที่เขียนขึ้นราวกลางทศวรรษที่ 2530 จึงยังไม่ปรากฏคำว่าโลกาภิวัตน์โดยตรง ยกเว้นแบบเรียนสังคมศึกษา ส606 (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542) ที่ตีพิมพ์ครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2543 จึงทำให้ปรากฏคำว่าโลกาภิวัตน์ที่พบได้ในแบบเรียนนี้เพียงเล่มเดียว และมักใช้คำว่าโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เรียนรู้กระแสโลกในเชิงภัยคุกคามต่อความเป็นไทย ซึ่งย่อมหมายความว่า จินตกรรมของชาติไทยก็ปรากฏชัดเจนผ่านกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยเช่นกัน ซึ่งจะได้เสนอไว้ในหัวข้อที่ 3.4.2 ในหัวข้อนี้จึงมุ่งเน้นนำเสนอการสร้างจินตกรรมชาติไทยด้วยการเป็นเสือเศรษฐกิจ และการขับเคลื่อนตามกระแสโลก ที่ในเวลาต่อมาเรียกว่าโลกาภิวัตน์

ตัวบทได้เริ่มต้นจากการให้คำอธิบายถึงภาพของ “บริบทโลก” ในช่วงทศวรรษ 1980-1990 ว่า สถานการณ์ทางการเมืองลดความสำคัญลงและการแข่งขันทางเศรษฐกิจเริ่มเข้ามาแทนที่ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เนื่องจากมีแนวโน้มในทศวรรษที่ ๑๙๘๐-๑๙๙๐ สถานการณ์ทางการเมืองได้ลดความสำคัญลง เมื่อเปรียบเทียบกับการแข่งขันทางเศรษฐกิจซึ่งทวีบทบาทขึ้นมาแทนที่ โดยประเทศต่าง ๆ จะมุ่งพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในประเทศของตนและขยายตลาดต่างประเทศเพื่อขายสินค้าเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่ประเทศของตนผลิตได้ ซึ่งการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ได้มีเป้าหมายที่จะสร้างความอยู่ดีกินดีให้กับประชากรของประเทศตนเป็นสำคัญ (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 82)

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจมิได้เป็นไปเพียงตามกระแสโลก แต่เป็นไปเพื่อความกินดีอยู่ดีของประชากร “ประเทศตน” เป็นสำคัญด้วย ตัวบทข้างต้นนี้จึงเป็นความพยายามสร้างการตระหนักรู้ให้เห็นถึงทิศทางและความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงนี้ที่จะมากระทบโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนของไทย แต่จะสังเกตเห็นได้ว่า ข้อความในตัวบทยังเลือกจะคงคำว่า “เกษตรและอุตสาหกรรม” เคียงคู่กัน และตอกย้ำผ่านตัวบทที่ว่า “ประเทศถูกนำเข้าสู่วงจรเศรษฐกิจโลก จากการพัฒนาอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมที่ได้ผล ทำให้เศรษฐกิจโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นด้านใด ประเทศไทยก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย” (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 82)

การที่ตัวบทผลิตชุดคำอธิบายว่าประเทศไทย “เข้าสู่วงจรเศรษฐกิจโลก” นับว่าเป็นการเริ่มจัดวางสถานะของชาติไทยในทางเศรษฐกิจบนบริบทของโลกที่ชัดเจน แต่เพื่อให้ไทยสามารถป้องกันผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในวงจรเศรษฐกิจโลกได้นั้น เราจึงต้องพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้นแม้ประเทศไทยจะโดดเด่นหรือมีพื้นฐานมาจากเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมก็ตาม เพราะเรากำลังจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ หรือ NICs (Newly Industrialized Countries) ดุจดัง เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮ่องกง และสิงคโปร์ ซึ่งเป็นเสือเศรษฐกิจ 4 ตัวในเอเชียที่มีเศรษฐกิจในระดับแนวหน้าของโลก ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ถึงแม้ประเทศไทยจะมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมมาก็จริง แต่ปัจจุบันประเทศไทยได้นำวิทยาการและเทคโนโลยีมาพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น จนมีการกล่าวกันเสมอว่า ประเทศไทยกำลังจะเป็นประเทศ NICs ในไม่ช้านี้ (ประเทศ NICs เดิมประกอบด้วย เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮ่องกง และสิงคโปร์ ซึ่งประเทศเหล่านี้มีรายได้ประชากรต่อหัวสูง เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว รายได้ส่วนใหญ่ของประเทศเกิดจากภาคอุตสาหกรรมการส่งออก ฯลฯ) เหตุที่ประเทศไทยได้รับคำกล่าวเช่นนี้จากสังคมนานาประเทศนั้น ทั้งนี้เพราะการขยายตัวของอุตสาหกรรมของประเทศไทยเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก ประเทศไทยขยายตัวจากอุตสาหกรรมดั้งเดิมคือ อุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตการเกษตรแบบเดิม เช่น โรงสี โรงเลื่อย ไปเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปทางการ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เกษตรสมัยใหม่ เช่น การทำน้ำผลไม้เข้มข้นเพื่อการส่งออก การทำอาหารสำเร็จรูปพร้อมปรุง (Dinner T.V. set) ส่งออกเพื่อชาวยุโรป เป็นต้น การนำวิทยาการมาสร้างอุตสาหกรรมต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น เช่น การนำก๊าซธรรมชาติมาแยกเอาส่วนต่าง ๆ มาทำเม็ดพลาสติก และนำเม็ดพลาสติกไปทำผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น ท่อน้ำ การนำท่อน้ำไปใช้ในอุตสาหกรรมก่อสร้าง เป็นต้น การนำเทคโนโลยีมาพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ก่อให้เกิดผลทางการพัฒนาเศรษฐกิจยิ่งขึ้น (จีระ หงส์ลดารมภ์, ประยูร เชี่ยววัฒนา, อภิญญา รัตนมงคลมาศ, ธารทอง ทองสวัสดิ์, และ ณรงค์ รัตนะ, 2537, น. 53)

เมื่อไทยกำลังจะเป็น NICs แปลว่าเราจะเป็น “เสือตัวที่ 5” ของทวีปเอเชีย แต่การเป็นเสือตัวที่ 5 ได้นั้น เป็นเพราะเรามีการวางแผนเตรียมพร้อมอย่างดีจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-6 แล้ว ดังตัวบทที่ว่า

> สำหรับประเทศไทย ที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑-๖ ในปัจจุบัน การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยได้รับการยอมรับโดยทั่วไป กล่าวคือ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) มองเห็นว่าประเทศไทยใกล้เป็นเสือตัวที่ ๕ ซึ่งหมายถึง ไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ประเทศที่ ๕ ต่อจากประเทศอุตสาหกรรมใหม่อีก ๔ ประเทศ คือ ไต้หวัน เกาหลีใต้ สิงคโปร์ และฮ่องกง ด้วยเหตุนี้ การแข่งขันกันทางเศรษฐกิจในตลาดโลกจึงเป็นสภาพการณ์ใหม่ที่ประเทศไทยจะต้องแสวงหาแนวทางในการดำเนินการให้มีประสิทธิภาพ (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 82)

การอธิบายถึงการเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้ตัวบทต้องชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยกำลัง “เปลี่ยนแปลง” ทางเศรษฐกิจที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเริ่มลดลง ดังตัวบทที่ว่า

> แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจไทยนั้น จะเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีสัดส่วนลดลง เมื่อเปรียบเทียบกับผลผลิตในภาคอื่น ๆ เช่น ภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น จากอดีตที่ผ่านมา เศรษฐกิจไทยได้ปรับสภาพทางโครงสร้างอย่างรวดเร็วมาก ภาคเกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นภาคเศรษฐกิจหลักของประเทศได้ค่อย ๆ เปลี่ยนฐานะลดบทบาทลง เมื่อเศรษฐกิจไทยขยายตัวมากขึ้น (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 91)

ตัวบทกล่าวว่าเมื่อเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้น ภาคเกษตรกรรมซึ่ง “เคย” เป็นภาคเศรษฐกิจหลักได้ค่อย ๆ เปลี่ยนฐานะลดบทบาทลง จึงทำให้ตัวบทสร้างจินตกรรมของชาติไทยไปในทิศทางของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย ภาคอุตสาหกรรมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วมาโดยตลอด ในปัจจุบันภาคอุตสาหกรรมจึงกลายเป็นภาคผู้นำทางเศรษฐกิจที่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกและภายใน ซึ่งปัจจัยภายนอกประกอบด้วยความต้องการส่งออกสินค้าไทยให้มากขึ้นรวมทั้งการเคลื่อนย้ายกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากประเทศญี่ปุ่นและประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของเอเชียเข้าสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับปัจจัยภายในประกอบด้วยพื้นฐานทางทรัพยากรและแนวทางการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมของรัฐ เมื่อภาคอุตสาหกรรมได้พัฒนาด้านการส่งออกมากขึ้น ย่อมทำรายได้เข้าสู่ประเทศเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันรัฐได้ส่งเสริมให้มีการลงทุนทำโครงการจัดสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานขนาดใหญ่ เพื่อลดขีดจำกัดของภาคอุตสาหกรรมให้น้อยลง โดยโครงสร้างอุตสาหกรรมของไทยยังมีลักษณะเชื่อมโยงกับภาคเกษตรกรรมและการใช้แรงงานมาก โดยอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ยังไม่ได้กระจายไปสู่ส่วนภูมิภาคเท่าที่ควร และยังขาดอุตสาหกรรมทางด้านเครื่องจักร ซึ่งมีความจำเป็นต้องเร่งพัฒนาเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมในอนาคต (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 102)

จะเห็นได้ว่า ตัวบทใช้คำว่า “ปัจจุบันภาคอุตสาหกรรมจึงกลายเป็นภาคผู้นำทางเศรษฐกิจ” ซึ่งสอดรับกับตัวบทที่กล่าวว่าภาคเกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นภาคเศรษฐกิจของประเทศได้ค่อย ๆ ลดบทบาทลง อย่างไรก็ดี ตัวบทพยายามสร้างความประนีประนอมระหว่างภาคอุตสาหกรรมที่เป็นภาคผู้นำกับภาคเกษตรเป็นภาคพื้นฐาน โดยมุ่งเน้นให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมไปยังส่วนภูมิภาค แต่ปัจจุบันยังทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตาม ฐานะที่ตามมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจย่อมเกิดจากภาคอุตสาหกรรม การส่งออก และการไหลเข้ามาของทุนจากต่างประเทศ ดังตัวบทที่ว่า

> จากปัจจัยภายนอกประเทศดังกล่าว ทำให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยซึ่งประกอบด้วยการขยายตัวอย่างรวดเร็วในการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและการไหลเข้ามาของทุนจากต่างประเทศ ทำให้ภายในช่วงเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีสัดส่วนรายได้จากภาคอุตสาหกรรมเพิ่มสูงขึ้นมากกว่าภาคอื่น ๆ ในขณะเดียวกันจำนวนแรงงานในภาคอุตสาหกรรมก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นโดยใน พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้มีจำนวนแรงงานภาคอุตสาหกรรมประมาณ ๖.๗ ล้านคน จะเห็นได้ว่า ภาคอุตสาหกรรมมีบทบาทสำคัญมากต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของไทย โดยเฉพาะประเภทอุตสาหกรรมส่งออกจะเป็นตัวนำเศรษฐกิจที่สำคัญเพราะมีการส่งออกสินค้าเพิ่มขึ้นหลายชนิด (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 105)

Ref. code: 25615624300025FTQ

การอธิบายถึงความเจริญที่เกิดจาก “ตัวนำ” ทางเศรษฐกิจอย่างอุตสาหกรรม การส่งออกและการเปิดรับการลงทุนจากต่างชาติ สะท้อนถึงการเปิดประตูบ้านอย่างเสรีมากขึ้นเรื่อย ๆ แน่นอนว่า หน้าที่ของการเข้าใจเรื่องเปิดประตูบ้านเป็นไปเพื่อให้เห็นว่า “บ้าน” มีจริง นอกจากนี้การมีคนมากหน้าหลายตาเข้ามาบ้านเรามากขึ้นเรื่อย ๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าบ้านเรา “มีดี” เราจึงควรภูมิใจในความมีดีของบ้านเรา ดังตัวบทที่ว่า

> ด้วยเหตุนี้กระแสการลงทุนข้ามชาติ จึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะประเทศไทยนับเป็นประเทศหนึ่งที่นักลงทุนต่างประเทศให้ความสนใจมาก เนื่องจากมีข้อได้เปรียบเรื่องโควตาการส่งออกสิ่งทอ และสิทธิพิเศษทางศุลกากร (GSP) ต้นทุนค่าที่ดินและค่าจ้างแรงงานยังค่อนข้างต่ำ มีความมั่นคงทางการเมืองและสังคมพอสมควร มีตลาดภายในประเทศกว้างและเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของทวีปเอเชีย ซึ่งเหมาะสำหรับเป็นฐานการผลิตส่งออกไปยังประเทศที่สามต่อไป ประกอบกับคนไทยมีทัศนคติที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนของต่างชาติ และรัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติด้วย (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 104)

จินตกรรมของชาติไทยที่มีข้อได้เปรียบต่าง ๆ โดยเฉพาะการมีความมั่นคงทางการเมืองและสังคม มีตลาดภายในประเทศกว้างและเป็น “ศูนย์กลาง” เศรษฐกิจของทวีปเอเชีย เป็นการย้ำให้เห็นถึงความโดดเด่นของชาติไทยในเวทีโลก พร้อมทั้งตัวบทยังได้กล่าวถึง “ทัศนคติ” ของ “คนไทย” ที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนของต่างชาติ จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดของคนไทยว่าต้องเปิดประตูรับต่างชาติอย่างชัดเจน เพื่อย้ำถึงมีการ “มีอยู่” และ “มีดี” ของบ้านของเราหลังนี้โดยเฉพาะการเป็น “ศูนย์กลาง” ดังปรากฏชัดในตัวบทที่ว่า

> การพัฒนาประเทศต้องมีเป้าหมายว่าสังคมของประเทศนั้นต้องการอะไร ดังนั้นจึงจำเป็นที่ประเทศไทยต้องมองภาพตนเองว่าประเทศไทยจะมีบทบาททางเศรษฐกิจต่อประชาคมโลกอย่างไร เช่น หากเรามีนโยบายที่จะสร้างประเทศให้เป็น “ศูนย์การผลิตและบริการของภูมิภาค” (Production and service base of the region) การเพิ่มขีดความสามารถทางวิทยาการและเทคโนโลยีควรจะวางแผนและสร้างขึ้นเพื่อให้สนองตอบต่อเป้าหมายนี้. . . (จีระ หงส์ลดารมภ์, ประยูร เชี่ยววัฒนา, อภิญญา รัตนมงคลมาศ, ธารทอง ทองสวัสดิ์, และ ณรงค์ รัตนะ, 2537, น. 74)

เมื่อชุมชนชาวไทยรับรู้ถึงการมีอยู่ของบ้านจากการเปิดประตูบ้านให้เข้ามาอย่างเสรี ทำให้ “รั้วของบ้าน” ลดความสำคัญลง ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยจะต้องลดบทบาทความผูกพันทางการทหารกับประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจให้น้อยลงกว่าเดิม ในขณะที่มีเป้าหมายการติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากขึ้น และควรติดต่อสัมพันธ์กับประชาคมโลกในรูปแบบ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> "การพึ่งพาซึ่งกันและกัน" มิใช่การพึ่งพิงต่างชาติดังที่เคยเป็นมา (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 85)

จากตัวบทเห็นได้ชัดเจนถึงการเน้นย้ำจินตกรรมของชาติไทยเพื่อให้มีที่ยืนอยู่ในประชาคมโลกได้จะต้องเปิดประตูบ้านทางเศรษฐกิจ ลดบทบาททางการทหารลง "รั้วของชาติ" อย่างทหารจึงต้องลดบทบาททางการเมืองลง การที่ตัวบทเลือกใช้คำว่าไทยควรติดต่อสัมพันธ์กับประชาคมโลกในรูปแบบการ "พึ่งพาซึ่งกันและกัน" มิใช่พึ่งพิงต่างชาติ สะท้อนให้เห็นถึงการผลักพาไทยให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ ให้เกิดความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจในระดับแนวหน้าเดียวกัน ซึ่งจะทำให้เราไม่ต้องพึ่งพิงหรือรอรับการช่วยเหลืออีกต่อไป ดังนั้น "เศรษฐกิจ" หรือ "ความมั่งคั่ง" จึงมีความสำคัญเหนือหรือมากกว่า "ความมั่นคง" ทางการเมืองและการทหารในช่วงเวลานี้ ดังตัวบทที่ว่า

> การพัฒนาทางการเมืองของไทยให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้มีอำนาจทางการเมืองจะต้องให้ความสนใจและถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกันทั้งฝ่ายทหาร นักการเมือง ข้าราชการ รวมถึงประชาชนทั้งประเทศที่จะต้องประคับประคองและส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยให้ดำเนินต่อไปอย่างมั่นคง ถ้าประเทศไทยยังประสบกับปัญหาทางการเมืองมากเกินไป ก็อาจส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้ (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 85)

จะเห็นได้ว่าเมื่อมาถึงทศวรรษที่ 2530 การจบลงของสงครามเย็นและการผลิบานของระบอบเสรีประชาธิปไตย ทำให้การเมืองต้องเป็นประชาธิปไตย ปราศจากการก่อรัฐประหารหรือปฏิวัติเพราะย่อมมีผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองที่ส่งผลต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่อาจขาดความเชื่อมั่นในชาติของเรา ซึ่งอาจจะกระทบต่อการส่งออกและการไหลเข้ามาของเงินทุน ความมั่นคงหรือเสถียรภาพทางการเมืองจึงสำคัญในฐานะที่เป็นตัวรองรับความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในเวลานี้ "ฝ่ายทหาร" จึงต้องพร้อมใจกันประคับประคองและส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยอย่างมั่นคง เมื่อชาติไทยมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจในระดับทัดเทียมกับประชาคมโลก ก็จะทำให้ไทยยิ่งเกิดความก้าวหน้าไม่ล้าหลัง ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยในฐานะที่เป็นประเทศสมาชิกประเทศหนึ่งของสังคมโลก ย่อมจะต้องเข้าไปมีส่วนในการดำเนินกิจการโลกอย่างเลี่ยงไม่ได้ การติดต่อสัมพันธ์กันจะช่วยให้ประเทศไทยไม่ถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวและล้าหลังผู้อื่น เมื่อเป็นดังนี้ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่ประเทศไทยต้องเข้าไปมีบทบาททั้งในด้านส่งเสริมความร่วมมือและเป็นคู่กรณีหรือได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมโลก (จีระ หงส์ลดารมภ์, ประยูร เชี่ยววัฒนา, อภิญญา รัตนมงคลมาศ, ธารทอง ทองสวัสดิ์, และ ณรงค์ รัตนะ, 2537, น. 94)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตัวบทชี้ให้เห็นจินตกรรมชาติไทยที่ชัดเจนว่าต้องเป็น “ไทยทันโลก” โดยการจัดวางให้ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสมาชิกของ “สังคมโลก” ซึ่งจะช่วยให้ไม่ถูกทอดทิ้งโดดเดี่ยวและ “ล้าหลัง” การที่ตัวบทกล่าวว่า เป็นธรรมดาที่ประเทศไทยต้องเข้าไปมีบทบาทในด้านส่งเสริมความร่วมมือและเป็นคู่กรณีหรือได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมโลก” ล้วนบ่งบอกชัดเจนว่าจินตกรรมของชาติไทยได้วางสถานะไว้อย่างแนบชิดและผูกติดกับบริบทของโลกแล้ว

ชุดความรู้ “โลกาภิวัตน์และเสือเศรษฐกิจ” ในแบบเรียนทศวรรษที่ 2530 นี้ นับว่าเป็นชุดความรู้ที่สำคัญมากที่ผลักให้จินตกรรมหลักในช่วงเวลานี้อย่าง “ไทยทันโลก” ได้ปรากฏชัด ตัวบททำให้ผู้คนในชุมชนชาติไทยตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของชาติไทยผ่านบริบทของโลกพร้อม ๆ กับการยกชูสถานะของชาติไทยไว้ในระนาบเดียวกันกับประชาคมโลก ซึ่งเป็นการ “ต่อเติม” จินตกรรมของชาติไทยในลักษณะของการ “ต่อยอด” ยอดที่เคยอยู่ไม่พ้นรั้วขอบเขตบ้านจากความมั่นคงทางการเมืองได้ถูกต่อขึ้นไปสู่ยอดที่เป็นโลกกว้างหรือประชาคมโลก บทบาทที่สำคัญจึงตกอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ทหารในฐานะผู้พิทักษ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถูกลดบทบาทลง จึงทำให้สถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ไปปรากฏผ่านชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยแทน ในขณะที่รัฐบาลกับประชาชนเต็มไปด้วยการแสวงหาความมั่งคั่ง ความขัดแย้งทางการเมืองเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ และการละเลยความเป็นไทย ชุดความรู้เรื่องโลกาภิวัตน์และเสือเศรษฐกิจจึงเป็นตัวรองรับชุดคำอธิบายกลุ่มนี้ ที่จะนำพาไปสู่วิธีการสร้างความแข็งแกร่งของสถาบันหลักที่เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยในที่สุด

3.2.3 “ภูมิภาคนิยม” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530

แนวคิดภูมิภาคนิยมที่ใช้ในการศึกษานี้มุ่งเน้นไปที่แนวคิดภูมิภาคนิยมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เริ่มก่อตัวขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา และทวีความสำคัญในเชิงการประสานประโยชน์หรือสร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามเย็น ในระยะแรกเริ่มแนวคิดภูมิภาคนิยมถือกำเนิดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางการเมืองและความมั่นคงเป็นหลักโดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็น แนวคิดภูมิภาคนิยมเกิดขึ้นเพื่อเป้าหมายสำคัญในการป้องกันหรือแผ่ขยายอุดมการณ์ของสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต จึงกล่าวได้ว่า ความเป็นภูมิภาค เป็นจินตกรรมที่สร้างขึ้นจากประเทศมหาอำนาจและมีนัยถึงภูมิรัฐศาสตร์ในการแข่งขันทางอุดมการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานี้

การถือกำเนิดขึ้นของแบบเรียนสังคมศึกษาวิชา “เพื่อนบ้านของเรา” ที่ศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 นั้น เป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญถึงการสร้างความตระหนักรู้ในแนวคิดภูมิภาคนิยม ชุดความรู้ที่บรรจุอยู่ในตัวบท เต็มไปด้วยการให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปจนถึงการมีชุดคำอธิบายที่ให้ตระหนักถึงการเป็น “ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” และ

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทบาทของไทยที่โดดเด่นในองค์การอาเซียน ชุดความรู้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการขยับขยายพรมแดนของจินตกรรมชาติไทย จากที่เคยอาศัยเพียงอยู่ใน “บ้าน” ที่อุปมาดังชาติไทยมาถึงในทศวรรษที่ 2520 นี้ ชุดความรู้ “เพื่อนบ้าน” นอกจากจะเปรียบเสมือนการเปิดประตูบ้านที่อาศัยใน “บ้าน” อื่น ๆ ที่อยู่รอบตัวบ้านเราแล้ว ยังเป็นการยิ่งย้ำให้เห็นว่า “บ้าน” มีอยู่จริง หรือ “บ้าน” เป็นสิ่งปกติธรรมดาสามัญที่ใคร ๆ ก็ต้องมี ดังนั้นไวยากรณ์ทางความคิดที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษาว่า “เพื่อนบ้าน” จึงเป็นการเชื่อมประสานตัวตนของชุมชนชาวไทยจากบ้านหรือครอบครัวของตนเองในชีวิตจริงสู่บ้านที่อุปมาดังชาติ และการต้องมีเพื่อนบ้านที่อุปมาดังชาติข้างเคียง ทั้งหมดยิ่งช่วยสอดรับขับความสำนึกถึงความเป็น “ของเรา” โดยมีนัยสำคัญในการมอบชุดความรู้ถึงพันธมิตรของชาติไทยในการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ที่เริ่มคืบคลานเข้ามาทางอินโดจีน ทั้งหมดนี้เพื่อให้ตระหนักถึง “ภัย” ที่มากขึ้นเพราะมิใช่ปัญหาที่ชาติไทยเผชิญเพียงลำพัง แต่เป็นปัญหาที่ประเทศ “เพื่อน” บ้านเราเผชิญด้วย เราจึงต้องร่วมมือกันในการป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้นำเสนอไว้ในหัวข้อที่ 3.4.1 ในหัวข้อนี้จะมุ่งเน้นไปที่การสร้างจินตกรรมชาติไทยผ่านชุดความรู้ภูมิภาคนิยมเป็นหลัก

ตัวบทเริ่มต้นในการให้ภาพเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยการใช้วิธีการเดียวกันกับการสร้างภาพของชาติไทย ด้วยการอ้างถึงรากฐานทางประวัติศาสตร์ว่ามีมาอย่างยาวนานและมีอารยธรรมเป็นของตนเอง ดังตัวบทที่ว่า

> ถึงแม้คำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” จะเป็นคำใหม่ที่เพิ่งใช้กันแพร่หลายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพื่อใช้เรียกดินแดนทางตอนใต้ของจีนที่ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่นก็ตาม แต่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมเก่าแก่มากไม่แพ้แหล่งอารยธรรมแหล่งอื่น ๆ ของโลก จากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น การขุดพบซากโครงกระดูกมนุษย์ปักกิ่งในจีน และโครงกระดูกมนุษย์ชวาในอินโดนีเซีย ซึ่งมีอายุใกล้เคียงระหว่าง ๕๐๐,๐๐๐ ปี ถึง ๗๐๐,๐๐๐ ปี ทำให้สันนิษฐานได้ว่า มีการเดินทางติดต่อของมนุษย์โบราณระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกมาตั้งแต่โบราณแล้ว จากการขุดพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยหินเก่า หินกลาง หินใหม่ และยุคโลหะ ตามแหล่งต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคล้วนแต่ยืนยันว่า ดินแดนนี้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุดแหล่งหนึ่ง และมีความเจริญก้าวหน้าทางอารยธรรมของตนเอง (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และ วิจิตร สินสิริ, 2529, น. 66)

การที่ตัวบทตั้งใจนำเสนอ “เรื่องเล่า” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ามีอารยธรรมเก่าแก่มากไม่แพ้แหล่งอารยธรรมอื่นของโลก เป็นดินแดนที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุดแหล่งหนึ่งและมีความเจริญก้าวหน้าทางอารยธรรมของตนเองรวมถึงการใช้วิธีการ “เล่าเรื่อง” ทำนองเดียวกับชาติไทยนั้น แม้นดูเสมือนจะเป็นการเล่าเพื่อให้เกิดจินตภาพของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ใต้ แต่ทั้งหมดกลับมีนัยสื่อถึงชาติไทย เมื่อชาติไทยเป็นหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาติไทยจึงถูกต้องแล้วที่จะมีอารยธรรมเก่าแก่ เป็นของตนเองร่วมอยู่ด้วยเช่นกัน การที่ตัวบทระบุข้อความว่า "ไม่แพ้แหล่งอารยธรรมแหล่งอื่น ๆ ของโลก" สื่อถึงจินตกรรมชาติไทยในช่วงเวลานี้ที่เริ่มเปิดออกไปสู่โลกและเป็นการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ชาติไทยในประชาคมโลก ผ่านชุดความรู้ภูมิภาคนิยมนี้อย่างกลมกลืน อย่างไรก็ดี การย้ำถึงอารยธรรมเก่าแก่มีนัยสื่อถึงการที่คนในชุมชนชาติไทยต้องร่วมกันธำรงรักษาคุณค่าของอารยธรรมนี้ เพราะภัยคอมมิวนิสต์มีแนวโน้มในการปฏิเสธอารยธรรมโดยเฉพาะศาสนา ตัวบทจึงยิ่งขับเน้นความโดดเด่นของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการเป็น "ชุมทางศาสนา" ของ "โลก" ดังตัวบทที่ว่า

> เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ชื่อว่าเป็น "ชุมทางศาสนา" แห่งหนึ่งของโลก ศาสนา การค้าขาย และวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและแพร่หลายควบคู่กันไป คือ การเผยแผ่ศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) พุทธ อิสลาม คริสต์ ลัทธิขงจื๊อและเต๋า ในตอนแรก ๆ มักอาศัยพ่อค้าเป็นผู้นำเข้าไปเผยแผ่ จนศาสนาเหล่านี้ได้ฝังรากมั่นคงในประเทศต่าง ๆ ถึงปัจจุบัน (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และวิจิตร สินสิริ, 2529, น. 187)

การที่ตัวบทอธิบายถึงการเป็นชุมทางศาสนา สะท้อนถึงความสำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีนัยถึงชาติไทยด้วย การระบุศาสนาที่มีศาสนาพุทธ อันเป็นศาสนาที่ถือว่าเป็นหลักของศาสนาประจำชาติไทย และใช้คำว่า "ได้ฝังรากมั่นคงในประเทศต่าง ๆ ถึงปัจจุบัน" สะท้อนชัดเจนว่าศาสนาได้ทำให้ชาติมั่นคง เราจึงต้องร่วมกันพิทักษ์รักษาสถาบันศาสนาเพื่อปกป้องความมั่นคงของชาติจากภัยคอมมิวนิสต์ตัวบทมีความพยายามสร้างหรือ "หยอด" ความเข้าใจในสำนึกร่วมกันของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่าน "ภัย" แต่ตัวบทมิได้มุ่งไปที่ภัยคอมมิวนิสต์อย่างตรงไปตรงมา กลวิธีของตัวบท คือ การหยิบประวัติศาสตร์สมัยอาณานิคมของภูมิภาคหรือ "ภัยจักรวรรดินิยม" มาสะท้อนให้เห็นว่าเราเผชิญภัยร่วมกันมาตั้งแต่อดีต ดังตัวบทที่ว่า

> . . .การขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมระลอกต่าง ๆ นั้น นอกจากจะมีอิทธิพลต่อชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหลาย ๆ ด้านแล้ว ยังทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรียนรู้ถึงรสชาติการถูกปกครองโดยต่างชาติ และทราบดีถึงผลเสียของลัทธิจักรวรรดินิยม ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ย่อมจะตกเป็นของประเทศผู้ปกครองมากกว่าประเทศผู้ถูกปกครอง ถึงแม้ว่าลัทธิจักรวรรดินิยมจะกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวของลัทธิชาตินิยมในหมู่ชาวพื้นเมือง (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และวิจิตร สินสิริ, 2529, น. 102)

จากตัวบทจะเห็นได้ว่า ตัวบทเริ่มปฏิบัติการทางภาษาผ่านคำว่า "ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" ซึ่งจะทำให้เกิดการตระหนักรู้ที่ขยับขยายไปจาก "ชาวไทย" อย่างไรก็ดี เมื่อไทย

Ref. code: 25615624300025FTQ

อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้คำว่า “ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” นี้ได้ขับเน้นความสำนึกของการเป็น “ชาวไทย” ออกมาในขณะเดียวกันด้วย ดังนั้นแม้ตัวบทจะกล่าวถึงภัยจักรวรรดินิยมที่ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรียนรู้ “รส-ชาติ” ของการถูกปกครองโดยต่างชาติร่วมกันแต่หากพิจารณาประกอบกับบริบทขณะนั้น ภัยจักรวรรดินิยมในที่นี้มีนัยถึงภัยคอมมิวนิสต์จากสหภาพโซเวียตหรือสาธารณรัฐประชาชนจีน การที่ตัวบทกล่าวว่า ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ย่อมตกเป็นของประเทศผู้ปกครองมากกว่า ทำให้ตระหนักว่าหากเราตกอยู่ภายใต้การครอบงำของลัทธิคอมมิวนิสต์จะทำให้ประเทศเราสูญสิ้นผลประโยชน์ และการที่ตัวบทมีข้อความว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวของลัทธิชาตินิยม ข้อความนี้จึงมีนัยถึงการที่ชาวไทยควรมีสำนึกของ “ชาตินิยม” เพื่อปกป้องชาติจากภัยคอมมิวนิสต์ ซึ่งการใช้ภัยจักรวรรดินิยมเพื่อเป็นภาพแทนของภัยคอมมิวนิสต์ เห็นได้ชัดจากตัวบทต่อไปนี้

> ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างประสบปัญหามากมายหลายประการทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมือง ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของทุกประเทศคล้ายคลึงกัน ฉะนั้น ถ้าหากว่าประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยดีแล้ว ก็จะทำให้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ลดน้อยลงหรือหมดไปได้ แต่เนื่องจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีระบอบการปกครองแตกต่างกัน และยังคงระแวงสงสัยในเจตนาร้ายของกันและกันอยู่เสมอ จึงทำให้ไม่อาจร่วมมือกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างจริงจัง (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และ วิจิตร สินสิริ, 2529, น. 259)

จะเห็นได้ว่าตัวบทชี้ให้เห็นว่า “ประเทศต่าง ๆ” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งย่อมต้องหมายถึงประเทศไทยด้วยนั้น ประสบปัญหามากมายและกระทบต่อ “ความมั่นคง” คล้ายกัน และการจะร่วมมือกันแก้ปัญหาได้อย่างจริงจังจะต้องไม่มีความระแวงสงสัยใน “เจตนาร้าย” อันเนื่องมาจากการปกครองที่ต่างกัน ซึ่งมีนัยถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังนั้นหากเราร่วมมือกันกำจัดภัยคอมมิวนิสต์ ระบอบการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็จะไม่แตกต่างกัน การระแวงสงสัยในเจตนาร้ายก็จะไม่เกิดขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็จะได้รับการแก้ไข โดยการแก้ปัญหานี้ต้องลดการพึ่งพาภายนอกซึ่งในที่นี้อาจมีนัยถึงสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน เราจึงต้องร่วมมือแก้ไข “ด้วยตนเอง” ดังตัวบทที่ว่า

> สิ่งหนึ่งที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เริ่มตระหนักมากขึ้นก็คือว่า การแก้ปัญหาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะหวังพึ่งชาติภายนอกไม่ได้มากนัก จะต้องให้ความร่วมมือแก้ไขด้วยตนเอง ปัญหาก็อยู่ที่ว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันอย่างจริงใจเพียงใดเท่านั้น (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และ วิจิตร สินสิริ, 2529, น. 103)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตัวบทข้างต้นจึงยิ่งย้ำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทยต้องร่วมมือกันกำจัดภัยคอมมิวนิสต์ด้วยตัวของภูมิภาคเอง การใช้คำว่า “ชาติภายนอก” สะท้อนถึง “ชาติภายใน” หรือการตระหนักรู้ถึงขอบเขตภูมิภาคที่ชัดเจนขึ้น และการให้ความร่วมมืออย่างจริงใจสอดคล้องกับการไม่ระแวงสงสัยในเจตนาร้าย ซึ่งนั่นแปลว่าต้องมีระบอบการปกครองแบบเดียวกันที่มิใช่คอมมิวนิสต์ แนวคิดของการพึ่งพาตนเองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือลดการพึ่งพาชาติภายนอกนั้น ตอกย้ำว่าชาติภายนอกที่เป็นมหาอำนาจอาจเป็น “ภัย” และมีชุดคำอธิบายว่าความเป็นจริงแล้วเราสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะอารยธรรมตะวันตกในสมัยจักรวรรดินิยมนั้นก็ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มากนัก ดังตัวบทที่ว่า

> อาจนับได้ว่า ความคล้ายคลึงและความแตกต่างดังกล่าวข้างต้น เป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเอกลักษณ์เช่นว่านี้ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าประเทศส่วนใหญ่ยกเว้นประเทศไทย จะตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก แต่อารยธรรมตะวันตกก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มากนัก ดังนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ จึงจำเป็นต้องเรียนรู้เอกลักษณ์ดังกล่าว เพื่อจะได้สร้างความเข้าใจได้อย่างถูกต้อง (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และ วิจิตร สินสิริ, 2529, น. 80)

ตัวบทพยายามชี้ให้เห็นถึง “เอกลักษณ์” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแง่ของการมีความคล้ายคลึงและแตกต่างทางวัฒนธรรมด้วยตัวของเราเอง ทำให้อารยธรรมตะวันตกไม่สามารถเปลี่ยนแปลงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มากนัก มีนัยถึงการที่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถร่วมมือกันจัดการภัยคอมมิวนิสต์ได้ด้วยเอกลักษณ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอยู่ตั้งแต่แรกเริ่ม สหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีนจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงภูมิภาคนี้ได้ การที่ตัวบทใช้คำว่า “เอกลักษณ์” เคียงคู่ไปกับการอธิบายว่า “ยกเว้นประเทศไทย” ยิ่งแสดงให้เห็นว่าตัวบทพยายามทำให้คนในชุมชนชาติไทยมีสำนึกรู้ถึงการเป็น “ชาวไทย” และชาติไทยผ่านชุดความรู้ภูมิภาคนิยม และยิ่งตอกย้ำว่าชาติไทยโดดเด่นยิ่งกว่าเอกลักษณ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยภาพรวมที่ตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก จึงเป็นเสมือน “เอกลักษณ์เหนือเอกลักษณ์” ชาติอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การที่อารยธรรมตะวันตกยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมได้ ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศเดียวที่ไม่ตกเป็นอาณานิคมจึงยิ่งทำให้อารยธรรมตะวันตกไม่สามารถมาเปลี่ยนแปลงใด ๆ ได้อย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะวีรกรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปกปักรักษาเอกราชและอธิปไตยของไทยไว้ ชุดคำอธิบายนี้จึงมีนัยไปถึงการรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ของชาวไทยด้วย และด้วยเหตุนี้ทั้งหมดจึงทำให้ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องร่วมมือเป็น “น้ำหนึ่งใจเดียวกัน” ผ่านสมาคมอาเซียน ซึ่งถือว่าเป็นการเปิดโฉม

Ref. code: 25615624300025FTQ

หน้าใหม่ของประวัติศาสตร์แห่งความร่วมมือที่ปราศจากการชักใยจากมหาอำนาจภายนอก ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ด้วยความปรารถนาร่วมกันที่จะสร้างสันติภาพ เสถียรภาพและความมั่นคงให้เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ และด้วยความพยายามร่วมกันขจัดปัญหา ความแตกต่างทางการเมือง พื้นฐานทางประวัติศาสตร์และศาสนา เพื่อจะค้นหาลักษณะอันเหมือนกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาภูมิภาคแห่งนี้ ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ประการสำคัญ คือ ต่างเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา มีปัญหาต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากการเพิ่มของประชากร ถึงแม้ว่าแต่ละประเทศจะมั่งคั่งด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบ แต่การพัฒนาอุตสาหกรรมจำเป็นต้องอาศัยเงินทุนและวิทยาการสมัยใหม่ จึงเห็นพ้องกันว่า ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันโดยผ่านสมาคม “อาเซียน” จะช่วงสร้างประชาคมแห่งสันติภาพ เสถียรภาพและความมั่นคงเนื่องมาจากความพยายามร่วมกันทางเศรษฐกิจแก่บรรดาประเทศสมาชิกได้ นอกจากนั้นยังสร้างภาพพจน์อันดีงามให้แก่ภูมิภาคนี้ให้ปรากฏแก่สายตาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก การลงนามร่วมกันในแถลงการณ์แห่งอาเซียนเท่ากับ “ได้เปิดโฉมหน้าใหม่ของประวัติศาสตร์” แสดงให้เห็นความร่วมมือแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสะท้อนให้เห็นความปรารถนาของประเทศสมาชิกที่ปราศจากการชักใยโดยมหาอำนาจภายนอก (ประเสริฐ วิทยารัฐ, ประสาท หลักศิลา, สุนทร ณ รังษี, กร่าง ไพรวรรณ, และดรุณี แก้วม่วง, 2528, น. 164)

จะเห็นได้ว่า หากต้องการขจัดปัญหาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะต้องค้นหา “ลักษณะที่เหมือนกัน” ผ่านการขจัดปัญหาความแตกต่างทางการเมือง การให้คำอธิบายว่า ต่างเป็นประเทศกำลังพัฒนา มั่งคั่งด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบ แต่ต้องมีการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นจินตกรรมของชุมชนชาติไทยทั้งสิ้น ชุดคำอธิบายนี้จึงยิ่งตอกย้ำจินตกรรมชาติไทยในเวลานี้ให้แข็งแกร่งผ่านชุดความรู้ภูมิภาคนิยม และเมื่อปัญหาความแตกต่างทางการเมืองต้องถูกกำจัดออกไปในจินตกรรมนี้ จึงทำให้เกิดตัวบทที่ว่า

> . . .บทบาทของอาเซียนเท่าที่ผ่านมาตลอด ๑๐ ปี แม้ว่าจะยังไม่บรรลุถึงความสำเร็จสุดยอดในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ แต่ก็นับว่าเป็นสมาคมที่มีบทบาทเป็นแกนกลางของการร่วมมือกันระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และก็ได้พิสูจน์ตัวเองให้เห็นชัดว่าเป็นสมาคมซึ่งไม่มีการหวังผลประโยชน์ทางการเมืองหรือการทหารเคลือบแฝงไว้แต่อย่างไร (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2532, น. 302)

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายของตัวบท เริ่มเบนเข็มให้องค์การอาเซียนมีเป้าหมายในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจและเป็น “แกนกลาง” ของการร่วมมือกัน จินตกรรมชาติไทยจึง

Ref. code: 25615624300025FTQ

จำเป็นต้องอาศัยแกนกลางนี้เพื่อนำพาชุมชนชาวไทยไปสู่จินตกรรมไทยทันโลก สังเกตได้จากตัวบทต่อไปนี้

> เนื่องจากการรวมกลุ่มในทวีปเอเชียไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทางเศรษฐกิจหรือทางการเมืองมีขอบเขตของการทำกิจกรรมอยู่ภายในภูมิภาคเป็นหลัก ดังนั้นบทบาทของประเทศสมาชิกที่มีต่อกลุ่มจึงมักจำกัดอยู่ในภูมิภาคของตนหรือในกลุ่มของตนเป็นครั้งแรก ในกรณีของประเทศไทยก็เช่นกัน บทบาทของไทยที่มีต่อกลุ่มทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมือง จึงมีต่อกลุ่มสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากที่สุด ส่วนในกลุ่มอื่น ๆ นั้นก็เป็นเพียงการติดต่อสัมพันธ์กันธรรมดาเท่านั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2535, น. 168)

การผลิตชุดคำอธิบายภูมิภาคนิยมหรือองค์การอาเซียนนั้นจึงเป็นไปเพื่อเป็นสะพานสู่การสร้างจินตกรรมของชาติไทย ไม่ว่าจะเป็นการวางตำแหน่งแห่งที่ของไทยไว้ในชาวตะวันออกเฉียงใต้หรือองค์การอาเซียนอย่างแยบยล หรือการใช้คำอธิบายในเชิงว่าประเทศไทยมีความโดดเด่นกว่าประเทศอื่น ในทำนอง “เอกลักษณ์เหนือเอกลักษณ์” ซึ่งยังปรากฏชัดเจนผ่านตัวบทต่อไปนี้

> ประเทศไทยเห็นว่าความมั่นคงของประเทศและของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะต้องเกิดจากความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ สังคม วิชาการ และวัฒนธรรม และถ้าร่วมมือกันสำเร็จก็จะเกิดความร่วมมือทางด้านอื่นตามมา นอกจากนี้ การสร้างความร่วมมือดังกล่าวจะช่วยให้ไทยสามารถใช้ทรัพยากรของประเทศที่มีอยู่ไม่มากไปในทางพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี บทบาททางเศรษฐกิจที่สำคัญของไทยคือ การเสนอแผนจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ ๔ (the Fourth Asean Summit) ที่จัดขึ้นที่ประเทศสิงคโปร์ ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งมีหลักการให้ประเทศสมาชิกของสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แข่งขันกันทางการค้าอย่างเสรี ไม่มีการตั้งกำแพงภาษีระหว่างกัน. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2535, น. 168)

นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ของพลเอกชาติชาย ชุณหวัณ ถือเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญที่ตัวบทหยิบยกมากล่าวถึง เพื่อให้เห็นว่า ภัยคอมมิวนิสต์ที่บริเวณอินโดจีนถูกแปรเปลี่ยนแก้ไขพัฒนาจากประเทศไทย ประเทศไทยเริ่มเป็นผู้นำที่เป็นทิศทางของโลกว่าต้องขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจการค้า และแม้ประเทศในอินโดจีนยังมิได้เป็นสมาชิกองค์การอาเซียนในเวลานั้น แต่ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เล็งเห็นผลถึงการพยายามขจัดความต่างของการปกครองแสวงหาความเหมือนกัน และร่วมมือกันโดยไม่พึ่งพาภายนอกได้ ซึ่งคำอธิบายของตัวบทที่ผ่านมา

Ref. code: 25615624300025FTQ

ทั้งหมด เพื่อปูทางสู่ชุดคำอธิบายนี้ต่อไปว่าประเทศไทยสามารถทำได้สำเร็จอย่างแท้จริง ดังที่ปรากฏในตัวบทที่ว่า

> . . .เนื่องจากอาเซียนตระหนักดีถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโลกที่จะมีต่ออาเซียนในศตวรรษที่ ๒๐ อาเซียนจึงจำเป็นต้องร่วมมือจัดการการเมืองภูมิภาคให้มีสันติภาพเกิดขึ้นโดยเร็ว เพื่อเป็นฐานรองรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่จะมีขึ้น ซึ่งต่อมาประเทศไทยได้เริ่มนโยบาย. . . จากการเกิดสันติภาพในกัมพูชาและการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศกลุ่มอินโดจีน ประเทศไทย ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับลาวและกัมพูชา และได้มีการปรับความสัมพันธ์อันดีขึ้นกับประเทศกลุ่มอินโดจีนแล้วนั้น เป็นผลให้ประเทศไทยเป็นตัวเชื่อมระหว่างประเทศสมาชิกอื่นในกลุ่มอาเซียนกับกลุ่มอินโดจีนในอันที่จะบูรณะและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้นในอนาคต (วิทยา สุจริตธนารักษ์ และคณะ, 2541, น. 207)

ดังนั้นในทศวรรษที่ 2530 เมื่อจินตกรรมชาติไทยเริ่มเคลื่อนไปสู่การเป็นเสือเศรษฐกิจหรือการพัฒนาทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การที่ตัวบทใช้คำว่า “อาเซียนตระหนักดี” นอกจากตั้งใจให้เห็นว่าเป็นความตระหนักร่วมกันถึงทิศทางที่แสดงว่าเป็น “ความจริง” ที่ต้องเกิดขึ้นแล้ว ยังเผยให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว ประเทศไทยต่างหากที่ตระหนัก ผ่านคำอธิบายของตัวบทที่กล่าวถึงการที่ประเทศไทยได้เริ่มนโยบายสร้างสันติภาพในกัมพูชาและการฟื้นฟูเศรษฐกิจในกลุ่มอินโดจีนด้วยนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า หรือบทบาทในการเป็นตัวเชื่อมระหว่างประเทศสมาชิกในกลุ่มอาเซียนกับกลุ่มอินโดจีน ทั้งหมดนี้จึงล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามสร้างจินตกรรมชาติไทยให้เป็น “ผู้นำ” หรือมีความโดดเด่นในประชาคมโลก และทำให้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการผลิตสร้างชุดความรู้ภูมิภาคนิยมเป็นตัวขับเน้นจินตกรรม “ไทยทันโลก” ของชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้อย่างชัดเจน

3.2.4 “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530

การผลิตชุดคำอธิบายที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนดำเนินมาโดยตลอดตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 หากแต่การขับเน้นบทบาทของชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2520 ที่ใช้ชุดความรู้นี้ในการแก้ปัญหาภัยต่าง ๆ โดยเฉพาะภัยคอมมิวนิสต์ จากนั้นเพียง 1 ปี ก็ได้กำเนิดหลักสูตร พ.ศ. 2521 ซึ่งยังคงอยู่ในช่วงเวลาของการต่อสู้ระหว่างรัฐกับภัยคอมมิวนิสต์และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอย่างเข้มข้น ทำให้ตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520 ยังคงขับเน้นชุดความรู้นี้เพื่อใช้ในการต่อสู้กับภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ ดังนั้นชุดความรู้นี้ยังคงเคลือบแฝงไว้เพื่อเป้าหมายสำคัญคือการธำรงรักษาและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ให้แข็งแกร่ง

Ref. code: 25615624300025FTQ

และก็แลจะดูเป็นเช่นนั้นจริง เพราะแม้ภัยคอมมิวนิสต์จะเริ่มคลี่คลายลงไปพร้อม ๆ กับชุดความรู้ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ที่ก็ต้องลดบทบาทลงตามการคลี่คลายของภัยคอมมิวนิสต์นั้น แต่ทว่าการเบ่งบานของโลกเสรีประชาธิปไตยภายหลังสงครามเย็นจบลง สถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงปฏิบัติการอยู่ได้ผ่านชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนี้เอง ดังนั้นชุดความรู้นี้จึงมีความสำคัญที่จะช่วยธำรงรักษาสถาบันหลักโดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของบริบทโลกที่รายล้อมได้เป็นอย่างดี

ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตยนั้น ส่วนใหญ่คงสืบเนื่องมาจากช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 อาทิ ตัวบทที่กล่าวถึงที่มาของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยว่าต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้แทนปวงชนของประเทศทำให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเสมือนตัวแทนของประชาชนทั้งปวง (กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ, ม.ป.ป., น. 207) หรือแม้พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยจะทรงไม่ได้ใช้อำนาจปกครองประเทศด้วยพระองค์เอง แต่ในฐานะที่เป็นประมุขผู้เปรียบเสมือนหัวหน้าครอบครัวใหญ่หรือบิดาของประชาชนชาวไทยทั้งชาติ ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะที่จะช่วยให้ประเทศชาติสงบ มั่นคง ประชาชนมีความสามัคคี กลมเกลียว กินดีอยู่ดีดังจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 (กระมล ทองธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 92) เป็นต้น

ดังนั้นตัวบทจะเริ่มต้นจากการให้เห็นความสืบเนื่องของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีมาแต่เริ่มแรก เป็นสถาบันที่เก่าแก่อยู่คู่กับชาติไทยและมีความสำคัญต่อสังคมนับตั้งแต่ชาติไทยเริ่มสร้างตนเป็นชาติขึ้นมา (จรูญ สุภาพ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ภัทร์ เจริญลาภ, ม.ป.ป., น.61) นั่นคือการที่ตัวบทยังคงขับเน้นไปที่บทบาทของพระมหากษัตริย์ในการธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> ตั้งแต่โบราณมา พระมหากษัตริย์ไทยมีความมั่นคงเพราะเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ ความเชื่อของประชาชนในด้านความเป็นสมมุติเทพซึ่งถือว่าศักดิ์สิทธิ์ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะพระราชกรณียกิจทั้งปวงนี้ได้ทรงบำเพ็ญอันเป็นประโยชน์แก่ประชาชนและทำให้บ้านเมืองดำรงเอกราชมาได้จนทุกวันนี้ เหตุผลประการแรกชักจะจางลงในปัจจุบัน แต่เหตุผลประการหลังยังคงมีอยู่อย่างแน่นอนสม่ำเสมอ เป็นความจริงที่ไม่มีใครสามารถจะบิดเบือนได้และจะเป็นเหตุผลที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีความมั่นคงตลอดไป (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 53)

จากตัวบทจะเห็นได้ว่า เหตุผลของความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ไทยล้วนผูกติดกับประชาชน แม้เหตุผลความเป็นสมมติเทพก็ยังต้องเกิดขึ้นจากความเชื่อของ “ประชาชน” พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญก็เกิดแก่ “ประชาชน” ดังนั้นความมั่นคงของพระมหากษัตริย์กับประชาชนจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องไปด้วยกัน การที่ตัวบทใช้ข้อความว่า เหตุผลด้านความความเชื่อเรื่องกษัตริย์

Ref. code: 25615624300025FTQ

แบบสมมติเทพชักจะ “จางลง” ในปัจจุบัน ประเด็นนี้สะท้อนนัยยะได้หลายประการ กล่าวคือ ประการแรก ตัวบทพยายามสร้างความเข้าใจให้รับรู้สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะของ “ตัวบุคคล” หรือ “มนุษย์” มากขึ้นกว่าความเป็นสถาบันด้วยการลดความเป็นสมมติเทพ นั่นคือการมีความเป็นมนุษย์ธรรมดา (humanized) มากขึ้นตามแนวคิดมนุษยนิยมซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยอาจเริ่มปรับตนเองมาตั้งแต่สมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เพื่อลดแรงปะทะจากภัยจักรวรรดินิยม ประการที่สอง การลดสถานะของสมมติเทพแล้วเป็นมนุษย์ธรรมดามากขึ้น สะท้อนถึงอุดมการณ์แนวคิดประชาธิปไตยในแง่ของความเป็นมนุษย์ ประการที่สาม การใช้คำว่า “จางลง” แปลว่าไม่ได้หายไป ดังนั้นความเชื่อเรื่องสมมติเทพหรือความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ แม้อยู่ในฐานะของตัวบุคคลหรือตัวมนุษย์ก็มิได้หายไป และความศักดิ์สิทธิ์จะมากขึ้นเมื่อทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่ประชาชน ทำให้ประชาชนยิ่งยอมรับในสถานะความศักดิ์สิทธิ์ที่ดลบันดาลความกินดีอยู่ดีให้แก่ตน ทั้งหมดนี้คือตัวบทที่ก่อเค้านิยามของประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพื่อตอกย้ำชุดความรู้นี้ การผลิตชุดคำอธิบายเชิงประวัติศาสตร์จึงต้องมารองรับ โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลานี้ ได้กล่าวถึง ประชาธิปไตยในประเทศไทยว่าเริ่มวางรากฐานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ดังตัวบทที่ว่า

> ด้วยเหตุนี้ เมื่อหลักการและเป้าหมายของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ของไทยจึงทรงรับหลักการและเป้าหมายของการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาเป็นหลักการในการปกครองของพระองค์ได้โดยง่าย และทรงเริ่มวางรากฐานให้แก่การปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างค่อยเป็นค่อยไป อาทิ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการเลิกทาสอย่างเป็นขั้นตอน ทรงปฏิรูปการปกครองประเทศไทยใหม่ตามแบบอย่างนานาอารยประเทศ และทรงตั้งโรงเรียนสอนราษฎรเป็นครั้งแรก (กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ, ม.ป.ป., น. 212)

จะเห็นได้ว่า ประชาธิปไตยของไทยเกิดขึ้นจากการวางรากฐานโดยพระมหากษัตริย์และใช้วิธีการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ผ่านการปฏิรูปและตั้งโรงเรียนสอนราษฎร ชุดความรู้นี้สร้างไวยากรณ์ทางความคิดหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก ประชาธิปไตยได้มาหรือต้องก่อเกิดโดยพระมหากษัตริย์ ดังนั้นประชาธิปไตยกับพระมหากษัตริย์จึงแยกจากกันไม่ได้ ประการที่สอง กระบวนการสร้างประชาธิปไตยต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยการ “ปฏิรูป” และ “ให้การศึกษา” แก่ประชาชนที่ยังไม่มีความรู้เรื่องประชาธิปไตย ดังนั้นหากไม่มีการปฏิรูปเสียก่อน หรือไม่รอให้ประชาชนพร้อมด้วยการมีความรู้ต่อระบอบประชาธิปไตย ประชาธิปไตยจึงไม่มีทางสมบูรณ์ ซึ่งแน่นอนว่าประชาธิปไตยในไวยากรณ์ทางความคิดชุดนี้คือ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

Ref. code: 25615624300025FTQ

นอกจากนี้ ตัวบทยังกล่าวถึงคณะบุคคลกลุ่มแรกที่เห็นความสำคัญของระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นกลุ่มของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางน้อยใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่กล้าแสดงออกในการเสนอให้มีการปกครองที่เรียกว่า "กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ" นี้ และมีการเปรียบว่าประชาธิปไตย "ได้เข้าไปอยู่ในสายเลือด" ของคณะบุคคลดังกล่าว ดังตัวบทที่ว่า

> กลุ่มคณะบุคคลกลุ่มแรกที่เห็นความสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและทำบันทึกกราบบังคมทูลเพื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๒๗ นั้น ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภพฤฒิธาดา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฏ์ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นต้น และยังมีขุนนางใหญ่น้อยอีกจำนวนหนึ่ง พร้อมใจกันลงพระนาม และนามในหนังสือกราบทูล โดยเสนอให้มีการปกครองแบบพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) แต่ยังไม่สนับสนุนให้มีสภาผู้แทนราษฎร บุคคลกลุ่มนี้ได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มแรกที่กล้าแสดงออกซึ่งความเป็นอิสระเสรีภาพไม่เกรงกลัวว่าจะได้รับพระราชอาญาใด ๆ น่าจะเปรียบเทียบได้ว่าประชาธิปไตยได้เข้าไปอยู่ในสายเลือด แต่ก็เป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในประเทศ. . . (วุฒิชัย มูลศิลป์ และ รุจยา อาภากร ม.ร.ว., 2526, น. 174-175)

ตัวบทชี้ให้เห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางมีประชาธิปไตยอยู่ในสายเลือด สะท้อนให้เห็นว่าประชาธิปไตยต้อง "ตกลงมาจากฟากฟ้า" แม้ไม่ใช่สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ก็เกี่ยวพันกับชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำของชาติ การใช้คำว่า "สายเลือด" สะท้อนให้เห็นดังที่ข้อความในตัวบทระบุว่า "เป็นเพียงคนกลุ่มน้อย" กล่าวคือสายเลือดในที่นี้อาจมิได้หมายเพียงการมีประชาธิปไตยในชีวิต หรือมีหัวใจของประชาธิปไตยเท่านั้น หากแต่สายเลือดยังมีนัยถึงการต้องอยู่ในวงศ์วานที่มีการ "สืบสายโลหิต" จึงสะท้อนว่าประชาธิปไตยเป็นสายเลือดหรือวงศ์วานของบุคคลเฉพาะกลุ่ม ("คนกลุ่มน้อย" ในตัวบท) ซึ่งต้องเป็นคนชั้นสูงหรือชนชั้นนำดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นอกจากนี้การใช้คำว่า "พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ" แทนคำในความหมายเดียวกันหรือพยายามทำให้เข้าใจว่าเป็นความหมายเดียวกันกับระบอบประชาธิปไตย จึงส่งผลต่อไวยากรณ์ทางความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยของชุมชนไทยว่าคือ ระบอบที่ต้องมีพระมหากษัตริย์และต้องมีรัฐธรรมนูญ การใช้คำแทนเช่นนี้ยังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> ในปัจจุบันลักษณะการปกครองของไทย เป็นแบบสถาบันกษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนี้ตามหลักว่าด้วยการแบ่งแยกอำนาจทางการเมือง. . . กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากทั้งทางด้านอังกฤษและฝรั่งเศสรวมกัน. . . (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2532, น. 233-234)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตัวบทข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่าใช้คำว่า “สถาบันกษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญ” แทนคำว่าระบอบประชาธิปไตย เพื่อเปิดทางสู่คำอธิบายที่ไม่ขัดแย้งในตัวเองได้ว่า พระมหากษัตริย์จึงทรงใช้ “อำนาจนี้” ซึ่งหมายถึงอำนาจอธิปไตยที่มาจากปวงชนชาวไทย ซึ่งข้อความในตัวบททั้งหมดสอดรับกับชุดคำอธิบายที่ว่า ที่มาของพระมหากษัตริย์มาจากการได้รับความเห็นชอบจากผู้แทนปวงชนของประเทศหรือมาจากประชาชน ดังนั้นการที่กษัตริย์ใช้อำนาจที่มาจากประชาชนจึงไม่ขัดต่อความเข้าใจและยังทรงใช้อำนาจตามหลักการแบ่งแยกอำนาจ ซึ่งคือหลักการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย นับว่าคำว่าสถาบันกษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญนี้เป็นคำที่ใช้แทนค่าระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขได้อย่างดียิ่ง และยิ่งย้ำให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีความเป็นประชาธิปไตยเพราะเป็นกษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ตัวบทยังกล่าวถึงการได้รับอิทธิพลจากอังกฤษคือ การปกครองแบบสถาบันกษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญ และการรับอิทธิพลจากฝรั่งเศสน่าจะหมายถึงหลักว่าด้วยการแบ่งแยกอำนาจทางการเมืองที่เป็นหลักของนักปรัชญาฝรั่งเศสคือมองเตสกิเออร์ (Montesquieu) สะท้อนให้เห็นถึงการจัดวางสถานะของไทยลงไปในประชาคมโลก แต่ทั้งนี้ชุดคำอธิบายในแบบเรียนสังคมศึกษามักมุ่งเทียบเคียงกับประเทศอังกฤษเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะมีสถาบันพระมหากษัตริย์เหมือนไทย ในขณะที่ประเทศฝรั่งเศส ปกครองแบบสาธารณรัฐ ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศอังกฤษมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเช่นเดียวกับประเทศไทย พระมหากษัตริย์ของประเทศอังกฤษทรงใช้พระราชอำนาจดังกล่าวตลอดมา เราจะได้ยินได้ฟังข่าวเสมอที่นายกรัฐมนตรีของเขาเข้าเฝ้าพระราชินีเพื่อปรึกษาหารือเรื่องราชการแผ่นดินหลักอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์. . . พระมหากษัตริย์ของประเทศไทยเราก็มีการปฏิบัติสมควรแก่สถานการณ์ของบ้านเมืองแบบเดียวกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 51)

นอกจากนี้ตัวบทยังให้ภาพความสอดคล้องถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยและอังกฤษเกี่ยวกับการทรงเป็นผู้นำที่ดีในยามบ้านเมืองเกิดเหตุการณ์คับขัน ทั้งนี้เป็นเพราะ “ประชาชน” เคารพ ศรัทธา และเป็น “จุดรวม” ของทุกฝ่าย ดังตัวบทที่ว่า

> ทรงเป็นผู้นำที่ดีในยามบ้านเมืองเกิดเหตุการณ์คับขัน เพราะประชาชนมีความเคารพศรัทธา เชื่อมั่นอยู่แล้ว และทรงเป็นจุดรวมของทุกฝ่าย ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองประเทศอังกฤษอยู่ในภาวะเดือดร้อนยากแค้นอย่างหนัก พระมหากษัตริย์ทรงให้กำลังใจแก่ประชาชนและทหารอย่างดียิ่งเสด็จเยี่ยมทหารถึงแนวรบ และทรงให้กำลังใจแก่ประชาชน จนประเทศสามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปได้ตลอดรอดฝั่ง ประสบชัยชนะในที่สุดเซอร์วินสตัน เชอร์ชิล อดีตนายกรัฐมนตรีที่มีชื่อเสียงของประเทศอังกฤษ เคยกล่าวว่าอังกฤษชนะสงครามไม่ใช่เพราะความสามารถของรัฐบาลแต่เพราะเหตุ ๓ ประการคือ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> พลังของประชาชน การช่วยเหลือของพระผู้เป็นเจ้าและพระบารมีของพระมหากษัตริย์ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 49)

ตัวบทข้างต้น กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้อังกฤษชนะสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยอ้างคำพูดของเซอร์วินสตัน เชอร์ชิล อดีตนายกรัฐมนตรีของอังกฤษว่ามี 3 ประการ จะเห็นได้ว่า พลังของประชาชนมาเป็นอันดับแรก มีนัยสื่อถึง ระบอบประชาธิปไตยที่ให้อำนาจแก่ประชาชน การช่วยเหลือของพระผู้เป็นเจ้า เมื่อเข้ามาสู่ในบริบทการรับรู้ของชุมชนชาวไทยมีนัยสื่อถึงสถาบันศาสนา และพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ซึ่งหมายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้น สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และประชาชน จึงกลายเป็นสมการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ที่ประเทศมหาอำนาจอย่างอังกฤษก็เป็นเช่นนี้ สะท้อนถึงการพยายามยกชูให้ชาติไทยทัดเทียมกับบริบทของโลกในช่วงเวลานี้ผ่านระบอบการปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์จึงยิ่งมีความสำคัญต่อประชาชนและประเทศไทยแม้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้วก็ตาม ดังตัวบทที่ว่า

> ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระมหากษัตริย์ของไทยมิได้มีพระราชอำนาจทางการปกครองอีกต่อไป ทรงเป็นเพียงประมุข และทรงใช้อำนาจอธิปไตยตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้เท่านั้น แต่ก็มิได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์จะมีความสำคัญต่อประชาชนและประเทศของเราน้อยลงแต่ประการใด ตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยกลับมีความสำคัญต่อประชาชนและประเทศไทยมากขึ้น. . . (กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ, ม.ป.ป., น. 213)

ตัวบทข้างต้นถูกสนับสนุนด้วยชุดคำอธิบายกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นชุดคำอธิบายตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500-2510 แล้วว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมืองและทรงเป็นกลางทางการเมือง จึงเปิดทางให้เกิดชุดคำอธิบายถึงความสำคัญของบทบาท “ทางอ้อม” ต่อการเมืองการปกครอง (กระมล ทองธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 91) หรือบทบาทที่มิได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ดังตัวบทที่ว่า

> บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมใจของชนทั้งชาติ เป็นบทบาทที่มิได้กำหนดไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นโดยพฤตินัย ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการและยังผลให้เกิดการเกื้อหนุนระบอบประชาธิปไตยให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยจนปัจจุบัน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2541, น. 223 -224)

บทบาททางอ้อมหรือโดยพฤตินัยคือที่มิได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ กล่าวอย่างตรงไปตรงมาที่สุดคือ “นอก” รัฐธรรมนูญ แต่สามารถปฏิบัติการได้ นั่นคือ การเป็น “ศูนย์รวมใจ” ของชนทั้งชาติ การใช้คำว่า “ศูนย์รวมใจชนทั้งชาติ” นั้นบ่งบอกโดยนัยว่าอันที่จริงแล้ว ชนทั้งชาติมิได้มีศูนย์รวมหรือชนทั้งชาติไม่ได้เป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งมีนัยต่อไปอีกว่า ประชาชนและการเมืองอาจเต็มไป

Ref. code: 25615624300025FTQ

ด้วยความขัดแย้ง ทะเลาะเบาะแว้ง ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนถึงขั้นวิกฤต ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงทำให้ชนในชาติเกิดความกลมเกลียว เลิกทะเลาะเบาะแว้ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นการเกื้อหนุนประชาธิปไตย ดังตัวบทที่ว่า

> การแก้ไขปัญหาวิกฤติของพระองค์ในสถานการณ์เผชิญหน้าเช่นนั้น มีส่วนฟื้นฟูให้ระบอบประชาธิปไตยกลับคืนมาสู่สังคมไทย หากมิใช่พระองค์แล้ว สังคมไทยคงเผชิญกับสงครามกลางเมืองเช่นเดียวกับหลาย ๆ ประเทศเพื่อนบ้าน จึงนับว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยได้มีส่วนสำคัญที่เกื้อหนุนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยให้อยู่รอดมาได้จวบจนทุกวันนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2541, น. 224-225)

บทบาททางอ้อมในการเป็นศูนย์รวมจิตใจนั้น ยังนำไปสู่การที่สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะของการให้ความชอบธรรมแก่สถาบันการปกครองอื่นทั้งหมด ดังตัวบทที่ว่า

> เป็นสถาบันที่อยู่ในฐานะให้ความชอบธรรมแก่สถาบันการปกครองอื่น กล่าวคือ เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยนั้น เป็นที่ยกย่องเทิดทูนและเคารพสักการะของประชาชนอยู่แล้ว ฉะนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมราชโองการให้เปิดรัฐสภา และแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ก็ย่อมมีส่วนทำให้รัฐสภาและคณะรัฐมนตรีมีความชอบธรรมมากขึ้นที่จะปฏิบัติหน้าที่ทางการเมืองการปกครองต่อไป ทำนองเดียวกัน การที่ศาลพิจารณาพิพากษาคดีในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ก็ทำให้ศาลมีความชอบธรรมมากขึ้นในการปฏิบัติหน้าที่ และทำให้คำพิพากษาของศาลมีความศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ใดจะวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ (กระมล ทองธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 91)

นอกจากทรงอยู่ในฐานะให้ความชอบธรรมแล้ว ยังทรงอยู่ในฐานะสูงสุดที่จะให้คำแนะนำ ตักเตือนรัฐบาล เพราะทรงครองราชย์อย่างต่อเนื่อง ย่อมรู้เห็นเรื่องราวต่าง ๆ ของบ้านเมืองได้มากกว่านักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง ดังตัวบทที่ว่า

> เป็นสถาบันที่อยู่ในฐานะสูงสุดที่จะให้คำแนะนำตักเตือนรัฐบาล เพื่อให้นักการเมืองที่เป็นผู้บริหารประเทศทำในสิ่งที่ชอบควรและเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ ทั้งนี้ก็เพราะพระมหากษัตริย์ผู้ทรงครองราชย์อย่างต่อเนื่อง ย่อมรู้เห็นเรื่องราวต่าง ๆ ของบ้านเมืองมามาก ส่วนนักการเมืองที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐบาลนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ย่อมขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ ของบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้ คณะรัฐมนตรีจึงขอรับพระราชทานพระบรมราโชวาทเสมอในวันที่เข้าไปถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่บริหารประเทศ (กระมล ทองธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 92)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ดังนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมีความ “แน่นอน” และ “มั่นคง” ที่สุดสำหรับสังคมไทย เมื่อเทียบกับสถาบันการปกครองอื่นตามระบอบประชาธิปไตย ดังตัวบทที่ว่า

> ในบรรดาสถาบันการปกครองที่สำคัญคือ พระมหากษัตริย์ รัฐสภา รัฐบาล และศาล สถาบันพระมหากษัตริย์มีความแน่นอนและมั่นคงที่สุดสำหรับสังคมไทยเรา รัฐสภากับรัฐบาลขาดความแน่นอน มีความเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเสมอ นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา สำหรับศาลนั้นมีความมั่นคงมากเหมือนกัน ประกันความยุติธรรมได้ดียิ่ง แต่ก็ยังถูกแทรกแซงบ้างเป็นบางคราว (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 53)

ตัวบทข้างต้นนั้น ล้วนแสดงให้เห็นถึงอำนาจนิติบัญญัติ (รัฐสภา) และอำนาจบริหาร (รัฐบาล) ว่าความชอบธรรมจะ “มากขึ้น” จากพระบรมราชโองการเปิดรัฐสภาและการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี หรือ การที่คณะรัฐมนตรีต้องขอรับพระราชทานพระบรมราโชวาทในวันที่เข้าไปถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่บริหารประเทศ นักการเมืองทั้งหมดนี้ขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาของบ้านเมือง ประเด็นนี้นับว่าเป็นเริ่มวางรากฐานของระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดให้แก่ชุมชนชาวไทยว่านักการเมืองไม่มีประสิทธิภาพในการบริหาร ความชอบธรรมมิได้มาจากเพียงการเลือกตั้งของประชาชน แต่ต้องมาจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้ระบอบประชาธิปไตยจึงขาดสถาบันพระมหากษัตริย์ไปมิได้ ในขณะที่อำนาจตุลาการที่มิได้มาจากการเลือกตั้งนั้น ตัวบทยังคงกล่าวถึงที่มาของความชอบธรรมว่ามาจากการพิจารณาพิพากษาคดี “ในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์” จึงมีความมั่นคงมาก ประกันความยุติธรรมได้ดียิ่ง คำพิพากษามี “ความศักดิ์สิทธ์” ผู้ใดจะวิพากษ์ วิจารณ์ไม่ได้ แม้ตัวบทจะกล่าวว่า “ยังถูกแทรกแซงบ้างเป็นบางคราว” แต่ก็เป็นไปเพื่อกล่าวเป็นนัยถึงการแทรกแซงจากนักการเมืองหรือจากอำนาจนิติบัญญัติและบริหาร ชุดคำอธิบายดังกล่าวนี้ได้วางรากฐานไวยากรณ์ทางความคิดให้แก่ชุมชนชาวไทยถึงอำนาจตุลาการหรือศาลที่จะประกันความยุติธรรมประหนึ่งว่าเป็นการตัดสินพิพากษาจากสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นกลางทางการเมือง ทำให้ประชาธิปไตยไทยเพิ่มสมการเข้ามาคืออำนาจตุลาการ ดังนั้นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขจึงเท่ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ (ชาติ + ศาสนา + พระมหากษัตริย์) + ประชาชน + อำนาจตุลาการ และบ่อเกิดของความยุติธรรมทั้งหมดที่มาจากสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงเปี่ยมไปด้วยความเป็น “ธรรมราชา” ตั้งแต่แรกของการมีสถาบันพระมหากษัตริย์ในชาติไทย ดังตัวบทที่ว่า

> การปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มต้นจากระบบพ่อปกครองลูก เช่น ระบบพ่อขุนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี จนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เริ่มนำเอาแนวคิดของเทวราชาของขอมมาใช้ แต่ในสังคมไทยก็ไม่ได้ยึดแนวนี้อย่างสมบูรณ์แบบแต่ได้ใช้และเชิดชูแนวคิดของ “ธรรมราชา” โดยใช้หลักทศพิธราชธรรมและหลักอื่น ๆ มาเป็นแนวทาง

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ของคุณลักษณะอันประเสริฐของพระเจ้าแผ่นดิน ความกรุณาปรานีและบารมีของพระมหากษัตริย์ไทยจึงแผ่กระจายไปทั่วสังคมไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2541, น. 223-224)

แม้หลักทศพิธราชธรรม จะเคยกล่าวมาในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 มาบ้างแล้ว แต่การยกคำว่า “ธรรมราชา” มาวางไว้ในตัวบทเกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงเวลานี้ โดยชุดคำอธิบายเรื่องธรรมราชาทำให้ไขความคับข้องใจเกี่ยวกับบทบาททางอ้อมหรือโดยพฤตินัยหรือ “นอก” รัฐธรรมนูญรวมถึงการสร้างความชอบธรรมหรือประกันความยุติธรรมที่ดียิ่งให้กับอำนาจตุลาการ และการสร้างความชอบธรรมที่มากขึ้นให้แก่นักการเมืองผู้ขาดความรู้เรื่องบ้านเมืองที่ลึกซึ้ง และชุดคำอธิบายนี้ช่วยสนับสนุนการเป็นศูนย์รวมจิตใจคนไทยทั้งชาติได้อย่างดีขึ้น แต่ก็ทำให้ยิ่งย้ำสภาวะความวุ่นวายขัดแย้งของนักการเมืองและประชาชนในประเทศ กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุดคำอธิบายธรรมราชาสร้างฝ่าย “ธรรมะ” ซึ่งคือฝ่ายของประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และฝ่าย “อธรรม” ซึ่งคือฝ่ายของนักการเมือง และความแตกแยกขัดแย้งของประชาชนที่ไม่มาอยู่ใน “ศูนย์รวมจิตใจ” นี้ ประชาชนจึงต้องเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตยด้วยการเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังตัวบทที่ว่า

> พระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนเกื้อหนุนระบอบประชาธิปไตย บทบาทของพระมหากษัตริย์มีส่วนช่วยเป็นอย่างมากที่ทำให้ประชาชนบังเกิดความเชื่อมั่นในระบอบการปกครองประชาธิปไตย เพราะการที่ประชาชนเกิดความจงรักภักดีและเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงมีผลส่งให้ประชาชนเกิดความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขด้วย เนื่องจากเห็นว่าเป็นระบอบที่เชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนนั่นเอง (สุขุม นวลสกุล และปรีชา สุวรรณทัต, 2534, น. 76)

ตัวบทข้างต้น สะท้อนถึงคุณลักษณะของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างชัดเจนว่า เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเกื้อหนุนระบอบประชาธิปไตย และทำให้ประชาชนยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นหากเราเชื่อมั่นและจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ก็จะทำให้ในที่สุดประชาชนก็จะศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และทั้งหมดนี้จึงเข้าไปจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดว่า นี่คือประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ของไทย และเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุดในปัจจุบัน ดังตัวบทที่ว่า

> . . .การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนชาวไทยเห็นว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุดในปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่จะต้องปกป้องคุ้มครองไม่ให้ผู้ใดมาเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนี้ไปเป็นระบอบการปกครองอย่างอื่น หรือบ่อนทำลายให้การปกครองนี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

ไม่เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์. . . (ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี, 2535, น. 104)

การที่ประชาชนทุกคนปกป้องคุ้มครอง “ไม่ให้ผู้ใด” มาเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนี้จึงเป็นฝ่าย “ธรรมะ” ที่ต้องต่อสู้กับฝ่าย “อธรรม” อันเป็นบ่อนทำลาย ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งคือฝ่าย “ธรรมะ” ทั้งหมดนี้คือการสร้างจินตกรรมร่วมให้กับชุมชนชาติไทยผ่านชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 นี้

3.3 แบบเรียนสังคมศึกษากับสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2520 กับการก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของธานินทร์ กรัยวิเชียร ผู้ซึ่งดำเนินนโยบายขวาจัดปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างสุดขั้ว เป็นนโยบายการทหารนำการเมือง การเร่งสร้างฐานมวลชนให้มีความตระหนักรู้ร่วมกันถึง “ภัย” คอมมิวนิสต์ จึงดำเนินการอย่างยิ่งผ่านกระบวนการทางการศึกษา ผลจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ส่งผลต่อความไว้วางใจของรัฐและชนชั้นนำขวาจัดของไทยที่มีต่อนักเรียน และนักศึกษา งานของธานินทร์อย่างครูกับทางอยู่รอดของสังคมไทยชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อนักเรียนที่ครูจะต้องสอนสั่งให้ตระหนักรู้และไม่ตกเป็น “เหยื่อ” ของภัยคอมมิวนิสต์ และภัย 4 ประการที่เสนอในหนังสือเล่มนี้ได้แก่ ภัยจากคอมมิวนิสต์ ภัยจากการฉ้อราษฎร์บังหลวง ภัยจากการที่ข้าราชการเบียดเบียนราษฎร และภัยจากความยากจนของราษฎรส่วนใหญ่นั้น จึงเข้าไปปรากฏอยู่ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา จนถึงหลักสูตร พ.ศ. 2521 ตัวบทยังคงนำเสนอภัย 4 ประการนี้ โดยหยิบยกถึงความยิ่งใหญ่ของชาติไทยมาให้เกิดความตระหนักรู้ โดยความยิ่งใหญ่ดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการที่ชาติไทยมีความมั่นคงมาอย่างยาวนานและจักเป็นเช่นนี้ตลอดไป มีความเป็นอิสรเสรี แต่ภัยทั้ง 4 ประการดังกล่าวจะเข้ามากระทบต่อความยิ่งใหญ่ของชาติไทย เราจึงต้องร่วมมือกันต่อต้านภัยเหล่านี้

สถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถูกหยิบยกมาเป็นเสมือนโล่ห์หรือเกราะกำบังภัยคอมมิวนิสต์อย่างเปิดเผย พร้อมทั้งการแก้ปัญหาภัยทั้ง 4 ประการด้วยการยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังตัวบทที่ว่า

> จะต้องเชื่อมั่นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขจะสามารถแก้ปัญหาและขจัดภัยต่าง ๆ ทั้ง ๔ ประการ และต้องช่วยกันทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยดำเนินไปได้โดยราบรื่น ทั้งนี้นักเรียนและประชาชนอาจทำได้โดยศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบนี้ และใช้สิทธิเสรีภาพต่าง ๆ ด้วย

Ref. code: 25615624300025FTQ

ความรับผิดชอบ รวมทั้งทำหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจไม่หลีกเลี่ยง (กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์, 2524, น. 132)

การต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์สำหรับชุมชนชาวไทยจึงมิได้เป็นระบอบประชาธิปไตยเสรีปกติดังประเทศอื่นในโลก แต่ใช้ระบอบประชาธิปไตยที่ขับเน้นถึงการมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จะเห็นได้ว่าในตัวบทที่กล่าวว่า ต้องช่วยกันทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยดำเนินไปอย่างราบรื่นนั้น นักเรียนและประชาชนต้อง “ศึกษาหาความรู้” และ “ทำหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจไม่หลีกเลี่ยง” สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าการจัดวางสถานะของความรู้นำไปสู่การจัดระเบียบควบคุมไวยากรณ์ทางความคิดและการปกครองในระดับจิตใจ ที่ทำให้ตนทำด้วยความเต็มใจแบบไม่หลีกเลี่ยง ทั้งนี้เพราะ ชาติไทยเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่และมั่นคงมีคุณประโยชน์ต่อคนในชุมชนชาวไทยมาอย่างยาวนาน ดังตัวบทที่ว่า

การที่ชาติไทยเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ชาติหนึ่งในแหลมทองและมีความมั่นคงพอสมควรตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า ๗๐๐ ปีนี้ น่าจะเนื่องมาจากปัจจัยดังต่อไปนี้

๑. ชาติไทยเป็นชาตินักสู้และเป็นที่เกรงขามของศัตรู

๒. ชาติไทยมีศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตซึ่งทำให้คนไทยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเมตตากรุณาต่อกัน

๓. ชาติไทยมีพระมหากษัตริย์ที่เป็นทั้งนักรบที่เข้มแข็ง และนักปกครองที่รักและห่วงใยประชาชน จึงทำให้เกิดความร่มเย็นในหมู่ประชาชน

๔. ชาติไทยมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ดังคำพังเพยที่ว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว

แต่ในปัจจุบันนี้ ประเทศไทยกำลังถูกคุกคามโดยภัยต่าง ๆ ถึง ๔ ประการ. . . ทำให้ชาติไทยของเราไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงเหมือนเมื่อก่อน และอาจทำให้ชาติไทยต้องสูญเสียความเป็นอิสระไปในที่สุดก็ได้ หากไม่รีบขจัดภัยต่าง ๆ ให้หมดไปหรือลดความรุนแรงลงโดยเร็ว (กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์, 2524, น. 125)

ตัวบทขับเน้นความยิ่งใหญ่ของชาติ เพื่อขับเน้นความยิ่งใหญ่ของ “ภัย” ในเวลาเดียวกัน ยิ่งชาติไทยมีความมั่นคง ยิ่งใหญ่มาอย่างยาวนานเพียงใด “ภัย” ที่คุกคามก็จะดูยิ่งใหญ่มากขึ้นเท่านั้น จะเห็นได้ว่าในตัวบทมีการกล่าวอ้างถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 700 ปี ที่ธำรงรักษาความมั่นคงในที่นี้คือความอิสระเสรี ซึ่งก็คือเอกราชและอธิปไตยมาได้อย่างยาวนาน ในคำอธิบายปัจจัยทั้ง 4 ประการนั้นเห็นได้ชัดถึงการหยิบยกสถานะของชาติว่าเป็นชาตินักสู้ ศาสนาที่เอื้อเฟื้อเมตตากรุณา และมีพระมหากษัตริย์เป็น “นักรบ” และ “นักปกครอง” ที่ “รักและห่วงใยประชาชน” ทำให้เกิดความร่มเย็น การเน้นบทบาทนักรบที่เข้มแข็งสอดรับกับคุณสมบัติชาติไทยที่เป็นชาตินักสู้ การเน้นบทบาทนักปกครองที่รักและห่วงใยประชาชนสื่อถึงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรง

Ref. code: 25615624300025FTQ

เป็นประมุข การที่ตัวบทใช้คำว่าเป็นที่เกรงขามของ “ศัตรู” เป็นการระบุชัดเจนว่ามีศัตรูอยู่ และชาติไทยที่เป็นชาตินักสู้จึงต้องสู้ ถ้าไม่สู้ก็อาจต้องสูญเสียความเป็นอิสระ ชุดความรู้และคำอธิบายเหล่านี้จึงสร้างการตระหนักรู้ร่วมถึงความอันตรายอย่างร้ายแรงของ “ภัย” การเน้นย้ำถึง “น้ำใจไทย” ยังคงดำเนินต่อมาถึงแบบเรียนสังคมศึกษาหลักสูตร พ.ศ. 2521 โดยการเน้นให้นักเรียนและประชาชนพลเมืองทุกคนจะต้องมีน้ำใจไทยอย่าง “เข้มข้นที่สุด” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข. น. 124-125) แต่อย่างไรก็ดี สถาบันที่ขับเน้นเป็นพิเศษคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ ดังตัวบทที่ว่า

> ทรงเป็นสัญลักษณ์ของบ้านเมือง คือ เป็นนามธรรมที่ประชาชนยึดถือทำนองเดียวกับชาติ ความเป็นพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีคู่มากับชาติบ้านเมือง เป็นสถาบันที่ยืนนานเท่ากับความคงอยู่ของชาติ ความรู้สึกของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์มีความลึกซึ้งกว่าประธานาธิบดี ประธานาธิบดีขึ้นสู่ตำแหน่งโดยเลือกตั้งและอยู่ในตำแหน่งชั่วระยะเวลาตามกำหนดในรัฐธรรมนูญ. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 46)

จะเห็นได้ว่าตัวบทกล่าวเปรียบเทียบกับประธานาธิบดีหรือการเป็นสาธารณรัฐคือการไม่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีนัยสื่อถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ การใช้ปฏิบัติการทางภาษาอย่างคำว่า “สัญลักษณ์” “นามธรรม” “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ทำให้ภาษาเหล่านี้ทำงานระดับจิตใจสัมพันธ์กับข้อความที่ว่า “ความรู้สึก” ของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์จึงมีความลึกซึ้งกว่า ดังนั้นการผูกโยงให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีความเป็นนามธรรมใน “ทำนองเดียวกับชาติ” ทำให้เราไม่จำเป็นต้องประจักษ์รู้ด้วยสายตา แต่เราสามารถประจักษ์รู้ได้ผ่านความรู้สึกที่ผ่านการจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดด้วยภาษานั่นเอง ทั้งหมดนี้ส่งผลต่อความเข้าใจว่า ความมีอิสระเสรีของชาติไทยหรือของชุมชนชาวไทยนั้นเป็นเพราะ “บุญบารมี” ของพระมหากษัตริย์ไทยมาโดยตลอดสืบเนื่องตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เมื่อภัยคอมมิวนิสต์เริ่มคลี่คลายลง และจินตกรรมชาติไทยเริ่มเบนเข็มไปในทิศทางของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมชั้นแนวหน้าของโลก ทำให้หน้าที่การทำงานของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในการเป็นโล่ห์หรือเกราะกำบังภัยคอมมิวนิสต์ต้องจบลง แต่ทว่าตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2520 ได้เผยให้เห็นถึงกระบวนการเล่นแร่แปรธาตุผ่านการค่อย ๆ ยกชูความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนศูนย์รวมของสถาบันหลักของชาติทั้งสถาบันชาติและสถาบันศาสนาเข้ามาอยู่ร่วมกันในสถาบันเดียว และท้ายที่สุดคือ ชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ที่จะเป็นเสมือนสะพานเชื่อมสถาบันหลักทั้งสามสถาบันให้เข้ากันกับประชาชนชุมชนชาติไทย ดังนั้นชุดคำอธิบายในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2530 นั้นจึงขับเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับประชาธิปไตยและประชาชน โดยสถาบันพระมหากษัตริย์คือร่างใหม่ของการรวมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เข้ามาไว้ในสถาบันเดียว ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เหตุปัจจัยเบื้องต้น และเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ก็คือวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นวิวัฒนาการที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางหรือศูนย์กลางตลอดเวลา ชนชาติไทยดำรงคงอยู่มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะมีพระมหากษัตริย์ไทยซึ่งทรงเป็นทั้งนักรบที่สามารถปกป้องอาณาเขตของประเทศ และทรงเป็นทั้งนักปฏิรูปการปกครองเพื่อยังให้เกิดความผาสุกและความเจริญงอกงามของสังคมไทย ปรัชญาการปกครองและลักษณะของความเป็นผู้นำของกษัตริย์ไทย ก็สะท้อนภาพของอัจฉริยะหรือนิสัยประจำชาติไทยที่รักการเดินสายกลางและความพอดี ไม่ยึดแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งอย่างสุดโต่ง (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2541, น. 223-224)

จากตัวบทเห็นได้ชัดเจนว่า “แกนกลาง” ของชุมชนชาติไทยคือสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นนักรบ นักปฏิรูป มีปรัชญาการปกครองและลักษณะความเป็นผู้นำ ซึ่งสะท้อนภาพ “อัจฉริยะ” หรือนิสัยประจำ “ชาติ” ซึ่งหมายความถึงสถาบันชาติ ที่รักการเดินทางสายกลาง พอดี ไม่ยึดติดอย่างสุดโต่ง ซึ่งหมายความถึงสถาบันศาสนา (ศาสนาพุทธเน้นหลักมัชฌิมาปฏิปทา) และตัวบทมีความพยายามเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์ให้เข้ากันกับระบอบประชาธิปไตย ดังตัวบทที่ว่า

> สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยมีความสำคัญที่สุดสถาบันหนึ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตย มิใช่เพราะเป็นไปตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้เท่านั้น หากแต่เพราะเนื่องจากพระบารมีขององค์พระมหากษัตริย์ไทยที่สะสมมาแต่โบราณกาล คือ นอกจากจะทรงดูแลทุกข์สุขของประชาชนทั่วไปแล้ว ยังทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงปกครองบ้านเมืองตามระเบียบกฎเกณฑ์ของแต่ละยุคสมัย ทำให้ประเทศชาติสถิตสถาพรมาจนทุกวันนี้ ประกอบกับพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน ทรงห่วงใยช่วยเหลือประชาชนทุกชั้น ทุกอาชีพ ไม่ว่ายากดีมีจน อยู่ ณ แห่งหนใดในราชอาณาจักร สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นสถาบันที่จะคงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป (ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี, 2537, น. 303)

ตัวบทกล่าวว่า พระมหากษัตริย์ไทยมีความ “สำคัญที่สุด” สถาบันหนึ่งในระบอบประชาธิปไตย ที่มิใช่เป็นเพียงเพราะรัฐธรรมนูญบัญญัติ แต่เป็นเพราะพระ “บารมี” ซึ่งคือบุญกุศลหรือพระมหากรุณาธิคุณทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยมีลักษณะของอำนาจเชิงบุญญาธิการหรือบุญบารมี หรือการมีทศพิธราชธรรม ซึ่งสื่อถึงสถาบันศาสนาและมุ่งเน้นมาที่พระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันที่หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่ทรงห่วงใยช่วยเหลือประชาชนทุกชั้นทุกอาชีพ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจึงต้องคงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าน้ำหนักจึงมิได้อยู่ที่ระบอบประชาธิปไตย แต่น้ำหนักอยู่ที่พระ “บารมี” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ระบอบการปกครองจะเป็นแบบใด ยังไม่สำคัญเท่ากับ “บารมี” ของการมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่การอธิบายด้วยระบอบการปกครองอื่นนั้นอาจมีความลำบาก เพราะ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ระบอบการปกครองที่ส่งเสริมอำนาจประชาชนมีเพียงระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นจึงกลายเป็น "ลักษณะพิเศษที่วิเศษสุด" ไม่อาจหาได้ในประเทศอื่นใดในโลก ดังตัวบทที่ว่า

> . . .พระมหากษัตริย์ไทยจึงมีลักษณะพิเศษที่วิเศษสุดไม่อาจหาได้ในประเทศอื่นใดในโลก ประวัติศาสตร์บอกเราว่า ครั้งใดที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะคับขันด้วยทุกข์ภัยอย่างใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติ หรือความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงปานใดก็ตาม พระบารมีของพระองค์สามารถขจัดปัดเป่าได้อย่างน่าอัศจรรย์เป็นที่พิศวงของวงการปกครองนานาประเทศทั่วโลก (ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี, 2537, น. 303)

จากตัวบทข้างต้นจะเห็นถึงการเคลื่อนชุดคำอธิบายเรื่อง "ทุกข์ภัย" อย่างชัดเจน โดยในทศวรรษที่ 2530 นี้ ทุกข์ภัยคือ ภัยธรรมชาติ หรือภัยความขัดแย้งทางการเมือง มิใช่ภัยคอมมิวนิสต์อีกต่อไป แต่สิ่งที่ช่วยขจัดภัยยังคงเดิมคือพระ "บารมี" ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สามารถขจัดปัดเป่าได้อย่าง "น่าอัศจรรย์เป็นที่พิศวงของวงการปกครองนานาประเทศทั่วโลก" ซึ่งแน่นอนว่าตัวบทตั้งใจให้ชุมชนชาวไทยตระหนักว่านี่คือเอกลักษณ์เฉพาะของความเป็นชาติไทย แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ช่วยยืนยันหรือพิสูจน์ว่า การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้นเป็นลักษณะที่พิเศษของชุมชนชาวไทยที่ไม่สามารถพบได้ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ใดในโลก ดังนั้นชุมชนชาวไทยจึงต้องช่วยกันทำนุบำรุงระบอบนี้ให้อยู่คู่กับชาติและศาสนาสืบไป ดังตัวบทที่ว่า

> ประชาชนมีความรู้สึกผูกพัน และยึดถือว่าพระองค์เป็นที่เคารพสักการะของประชาชน จนกล่าวได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันแห่งชาติที่สูงสุด และมีบทบาทสำคัญต่อชาติ การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันทำนุบำรุง ส่งเสริมให้อยู่คู่ชาติ ศาสนา สืบไป (ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี, 2537, น. 316)

ตัวบทข้างต้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็นร่างใหม่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ผ่านการเล่นแร่แปรธาตุรวมกันของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่ปรากฏพบผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 นี้ และเป็นพื้นฐานให้กับการยกสถานะอย่างสูงสุดในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 ดังที่จะได้นำเสนอในบทที่ 4 ต่อไป จึงอาจกล่าวได้ว่าทศวรรษที่ 2530 นี้คือการตอกย้ำรากฐานของอุดมการณ์กษัตริย์นิยมลงไปให้แก่ชุมชนชาวไทยอย่างชัดเจน แม้ภัยคอมมิวนิสต์จะจบลงไปแล้วก็ตามการจัดวางสถานะแกนกลางของชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520 จึงจัดวางชุดความรู้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้เป็นโล่ห์หรือเกราะกำบังภัยคอมมิวนิสต์ และมุ่งเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นพิเศษ ภายใต้ระบอบการปกครองแบบ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งเมื่อภัยคอมมิวนิสต์จบลงทำให้เกิดการขับเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านชุดความรู้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่มุ่งเน้นสถานะบุคคลและความเป็นมนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มากขึ้น แทนที่ชุดความรู้ของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แต่ทั้งนี้แกนกลางของความเป็นชาติไทยยังคงเดิมมิได้เปลี่ยนแปร เนื่องจากสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้นได้แปรรูปไปอยู่ในร่างใหม่ภายใต้ชุดความรู้เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเพื่อรักษาความเป็น “ศูนย์รวมจิตใจ” ของชุมชนชาวไทยและขจัดปัดเป่าภัยรูปแบบใหม่ด้วย “พระบารมี” ของพระพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นแกนกลางของชุมชนชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 นี้

3.4 แบบเรียนสังคมศึกษากับเหตุผลและวิธีการของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530

ต้นทศวรรษที่ 2520 สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นั้นได้ถูกท้าทายจากลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งจากภายในประเทศและภายนอกประเทศ อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลานี้คือช่วงเวลาของการที่ชาติไทยเริ่มเปิดไปสู่โลกภายนอกมากขึ้น ชุดความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศ จึงเริ่มวางความมั่นคงของชาติไทยไว้อยู่ในระบบของโลกมากขึ้น โดยมีชุดคำอธิบายที่วางตำแหน่งแห่งที่ของไทยในสมรภูมิของสงครามเย็นผ่านชุดคำอธิบายที่มีการกำหนดประเทศที่เป็นมิตรและกำหนดประเทศที่เป็นศัตรูในโลกนี้อย่างชัดเจน แต่เมื่อภัยคอมมิวนิสต์เริ่มคลี่คลาย ชุดความรู้เกี่ยวกับโลกาภิวัตน์และเสือเศรษฐกิจจึงเข้ามาแทนที่ โดยมีชุดคำอธิบายในการวางตำแหน่งแห่งที่ของไทยไว้ในบริบทโลกเชิงเศรษฐกิจ การใช้กระบวนการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมที่สืบเนื่องมาจากทศวรรษที่ 2500-2510 แต่เน้นการขับเคลื่อนด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ไทยต้องเร่งพัฒนา การเปิดรับการพัฒนาอย่างสุดขีดในช่วงทศวรรษที่ 2530 นั้นทำให้วัฒนธรรมต่างชาติได้เข้ามากลืนกลายวัฒนธรรมไทย จนเริ่มกระทบต่ออุดมการณ์คุณค่าของความเป็นชาติไทยที่วางรากฐานไว้ เพื่อมิให้ในที่สุดไปกระทบต่อแกนกลางของความเป็นชาติไทยคือสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงต้องรีบผลิตชุดคำอธิบายเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติตนที่เหมาะสมท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ที่เป็นแนวทางตามแบบของความเป็นไทย นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ยังมีการผลิตสร้างชุดคำอธิบายเกี่ยวกับ “ชนบท” ที่ท้ายที่สุดภาพชนบทที่ชุดคำอธิบายในตัวบทสร้างขึ้นนั้นเป็นเสมือน “อู่” ของความเป็นไทย แบบเรียนสังคมศึกษาในฐานะที่เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐ กำลังเผยให้เห็นถึงวิธีการของรัฐผ่านชุดความรู้และชุดคำอธิบายทั้งการกำหนดประเทศที่เป็นมิตร - ศัตรูในช่วงสงครามเย็น การนำพาประเทศไทยทะยานไปสู่โลก การชี้แนะวิธีปฏิบัติตนในยุคโลกาภิวัตน์ และการสร้างจินตภาพให้กับชนบทไทย ล้วนบ่งบอกถึงเหตุผล

Ref. code: 25615624300025FTQ

ของรัฐที่ชัดเจนในการธำรงรักษาชุดคุณค่าของความเป็นไทยไว้เพื่อพิทักษ์แกนกลางของความเป็นชาติไทยคือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้แข็งแกร่งต่อแรงปะทะต่าง ๆ ได้ในที่สุด

3.4.1 โฉมหน้าศัตรูจากความรู้เรื่อง "เพื่อน"

จากผลผลิตของชุดความรู้เกี่ยวกับชาติในทศวรรษที่ 2500-2510 ที่อุปมาดัง "บ้าน" มาถึงในช่วงทศวรรษที่ 2520 นี้ เพื่อตอกย้ำการมีอยู่จริงของ "บ้าน" ที่อุปมาไว้ จึงเกิดการผลิตสร้างชุดความรู้เรื่อง "เพื่อนบ้าน" นั่นคือการเริ่มขยับขยายพรมแดนความรู้ออกไปสู่ภายนอกมากขึ้น แต่ทว่า การทำความเข้าใจ "เพื่อน" บ้านย่อมมาพร้อมกับบ้านที่เป็นเพื่อน และบ้านที่เป็นศัตรู ดังนั้น นัยยะของชุดความรู้เพื่อนบ้าน จึงเปิดไปสู่การรู้จักศัตรูข้างบ้านในเวลาเดียวกัน แน่นอนว่าหลัง พ.ศ. 2518 การขยายตัวของทฤษฎีโดมิโน (domino theory) ในแถบอินโดจีนที่ตกต้องด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้กลายเป็น "ภัย" ใกล้ตัวประเทศไทย ซึ่งชุดความรู้เรื่องภัยคอมมิวนิสต์ได้ผลิตสร้างมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 แต่มักเป็นความมั่นคงที่เกิดขึ้น "ภายใน" เป็นหลัก นั่นหมายถึงเฉพาะพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่ในช่วงทศวรรษที่ 2520 นี้ ชุดความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เริ่มใช้วิธีการ "หาพวก" นั่นคือการวางกรอบกำหนดความรู้ที่ชัดเจนว่าใครเป็นเพื่อน ใครเป็นศัตรู ใครคบได้ ใครคบไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตามชุดความรู้ทั้งหมดนี้ได้ค่อยเริ่มงัดแงะกรอบการมองที่ไม่พ้นขอบเขตรั้วบ้านตัวเองก่อนหน้านี้ นำไปสู่การเปิดประตูบ้าน และเริ่มเชื่อมโยงระหว่างชาติไทยกับนานาชาติมากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงการเริ่มต้นของจินตกรรมหลักในช่วงเวลานี้คือ ไทยทันโลก ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ภาพของศัตรูที่ปรากฏขึ้นนั้น ยังทำให้ภาพของเพื่อนปรากฏขึ้นมาในเวลาเดียวกันด้วย กล่าวคือ ชาติที่จะเป็น "เพื่อน" กับชาติไทยได้นั้นจะต้องเป็นชาติที่ไม่มีวัตถุประสงค์ในการครอบงำชาติไทย มิได้ตั้งใจให้ชาติไทยต้องเป็นทาส ดังตัวบทที่ว่า

> . . .สหรัฐอเมริกานั้นไม่เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศไทยแต่อย่างใด เพราะสหรัฐฯ ไม่มีจุดประสงค์ที่จะครอบงำประเทศไทย ตรงกันข้ามสหรัฐฯ กลับช่วยเหลือประเทศไทยเสมอมาตั้งแต่สิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ และมีพันธกรณีตามสนธิสัญญามะนิลาที่จะช่วยป้องกันเอกราชและความมั่นคงของประเทศไทยในกรณีที่ประเทศไทยถูกรุกรานอีกด้วย ฉะนั้น จึงมีเพียง ๒ ประเทศ คือ สหภาพโซเวียต และสาธารณรัฐประชาชนจีนเท่านั้น ที่สามารถคุกคามความมั่นคงของประเทศไทยได้ สำหรับสหภาพโซเวียต มีอิทธิพลเหนือประเทศเวียดนามซึ่งขยายอิทธิพลเข้าครอบงำลาวและกัมพูชาได้สำเร็จ ยังผลให้กองทัพเวียดนามซึ่งมีกำลังพลเป็นแสนคนเข้ามาตั้งอยู่ใกล้ชายแดนไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นต้นมา นอกจากนั้น สหภาพโซเวียตยังมีอิทธิพลเหนือคนไทยบางคนที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์และสามารถใช้ให้คนไทยดังกล่าวนี้เคลื่อนไหวบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศไทยได้เสมอ ส่วนสาธารณรัฐประชาชนจีนนั้น มีอิทธิพล

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เหนือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และชี้นำให้พรรคคอมมิวนิสต์ไทยทำการก่อการร้ายด้วยอาวุธ ต่อต้านรัฐบาลไทยมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ และแม้ว่าประเทศไทยจะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีนแล้วตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ แต่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งยังคงได้รับการชี้นำและช่วยเหลือจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศจีน ก็ยังมิได้ยุติการก่อการร้ายบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศไทยแต่อย่างใด (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, ณรงค์ พ่วงพิศ, และ พุทธชาติ บ. ผลาพงศ์, 2529, น. 376)

จากตัวบทข้างต้น จะเห็นได้ถึงการประกาศมิตร - ศัตรูที่ชัดเจน โดยสหรัฐอเมริกานั้นเป็นมิตรเพราะไม่เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศ ในขณะที่สหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน “เท่านั้น” ที่สามารถคุกคามความมั่นคงของประเทศไทยผ่านพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ ดังนั้นศัตรูจากตัวบทจึงได้แก่ สหภาพโซเวียต สาธารณประชาชนจีน เวียดนาม ลาว กัมพูชา และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การที่ตัวบทเริ่มให้ชุดคำอธิบายที่มองผ่านความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ ในโลกนั้นได้เปิดให้ชุดคำอธิบายถึงความสำคัญของชาติไทยปรากฏ ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ทั้งนี้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ของผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหากประเทศใดสามารถครอบงำประเทศไทยได้ ประเทศนั้นก็จะสามารถขยายอิทธิพลเข้าครอบงำประเทศอื่นซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยคือ ประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ ได้โดยไม่ยาก รวมทั้งสามารถคุมช่องแคบมะละกาอันเป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญของนานาชาติ ซึ่งเชื่อมมหาสมุทรอินเดียกับมหาสมุทรแปซิฟิกเข้าด้วยกันได้ ในโลกของเราปัจจุบัน ประเทศที่มีความปรารถนาดังกล่าวและมีขีดความสามารถที่จะทำได้ตามที่ตนต้องการได้แก่ สหภาพโซเวียต สาธารณรัฐประชาชนจีน และสหรัฐอเมริกา (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, ณรงค์ พ่วงพิศ, และ พุทธชาติ บ. ผลาพงศ์, 2529, น. 376)

ความสำคัญของชาติไทยจากตัวบทคือเป็น “ที่ตั้งในจุดยุทธศาสตร์” ที่ประเทศมหาอำนาจอย่างสหภาพโซเวียต สาธารณรัฐประชาชนจีน และสหรัฐอเมริกา สามารถขยายอิทธิพลครอบงำได้ แต่สังเกตว่าการจัดเรียงประเทศนั้นมีการเลือกประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศลำดับสุดท้าย มีนัยถึงการคุกคามที่น้อยที่สุดสอดรับกับตัวบทที่ผ่านมา อย่างไรก็ดี ชุดคำอธิบายถึงจุดยุทธศาสตร์ ทำให้ชุดคำอธิบายเรื่อง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องปรากฏเพื่อขับเน้นความเป็นยุทธศาสตร์ของผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ดังนั้น ชุดความรู้ภูมิภาคนิยมจึงย้ำความชอบธรรมของประเทศที่เป็นมิตรและศัตรูมากขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสำคัญต่อมหาอำนาจทั้ง 2 ฝ่าย สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผู้นำของค่ายเสรีประชาธิปไตย มักจะคอยให้ความสนับสนุนช่วยเหลือประเทศในภูมิภาคที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ส่วนสหภาพโซเวียตก็คอยให้ความสนับสนุนช่วยเหลือประเทศที่มีการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะเวียดนาม และได้ยืมมือเวียดนามแผ่ขยายเขตอิทธิพลของตนเข้าไปในลาวและกัมพูชา ส่วนจีนนั้น แม้จะปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ แต่จีนก็เกรงว่าสหภาพโซเวียตจะมีอิทธิพลเหนือตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้ดำเนินนโยบายที่จะหาวิธีลิดรอนอำนาจของสหภาพโซเวียต (ประเสริฐ วิทยารัฐ, ประสาท หลักศิลา, สุนทร ณ รังษี, กร่าง ไพรวรรณ, และ ดรุณี แก้วม่วง, 2528, น. 230)

ดังนั้นชุดความรู้ “ภูมิภาคนิยม” จึงต้องเข้ามาทำงานในเวลานี้เพราะภูมิภาคที่ “นิยม” ในที่นี้คือ ชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ชาติไทย “คบได้” หรือเป็นมิตรกับชาติไทย จึงนำพาไปสู่การระบุชาติที่เป็นศัตรูอย่างชัดเจน ความร่วมมือกันในภูมิภาคหรือกลุ่มอาเซียน (ASEAN) จึงเป็นไปเพื่อผูกมิตรกับชาติที่เป็นมิตรกับไทยและแบ่งแยกจากศัตรูชัดเจน ดังตัวบทที่ว่า

> ท่าทีที่เวียดนามเข้าไปมีอำนาจและรุกรานประเทศใกล้เคียงที่อ่อนแอกว่า ทำให้ประเทศอื่นในภูมิภาคนี้เริ่มหวั่นเกรง โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับกัมพูชา ลาว และอยู่ใกล้กับเวียดนามมากกว่าประเทศอื่น ๆ หากประเทศไทยถูกรุกราน กลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนจะช่วยเหลือไทยต่อต้านผู้รุกรานอย่างเต็มที่ เพราะต่างก็ตระหนักดีว่าความมั่นคงปลอดภัยของแต่ละประเทศที่อยู่ใกล้เคียงกันย่อมมีความสัมพันธ์กัน (ประเสริฐ วิทยารัฐ, ประสาท หลักศิลา, สุนทร ณ รังษี, กร่าง ไพรวรรณ, และ ดรุณี แก้วม่วง, 2528, น. 230)

หลังจากนั้นตัวบทก็เริ่มชี้ให้เห็นถึงการรุกคืบของภัยคอมมิวนิสต์ ที่มิได้เกิดขึ้นเฉพาะที่ประเทศไทย แต่เป็นปัญหาที่มิตรประเทศเผชิญร่วมกัน ดังตัวบทที่ว่า

> . . .พรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งมีอยู่แทบทุกประเทศในภูมิภาคนี้จึงนำข้อเสียดังกล่าวมาโจมตีรัฐบาลและชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมอุดมการณ์เดียวกับตน ปัญหาการก่อการร้ายของพรรคคอมมิวนิสต์ เป็นปัญหาที่ประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์กำลังประสบอยู่ในขณะนี้ การแก้ไขปัญหาต้องปรับปรุงการปกครองของประเทศให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ได้รับประโยชน์จากการปกครองระบอบนี้อย่างแท้จริง กำจัดการทุจริตในวงราชการ ให้ความยุติธรรมและเสรีภาพขั้นพื้นฐานแก่ประชาชน ขจัดข้อบกพร่องของการปกครองที่พรรคคอมมิวนิสต์ในแต่ละประเทศใช้เป็นข้ออ้างที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองให้หมดไป (ประเสริฐ

Ref. code: 25615624300025FTQ

วิทยารัฐ, ประสาท หลักศิลา, สุนทร ณ รังษี, กร่าง ไพรวรรณ, และ ดรุณี แก้วม่วง, 2528, น. 230)

ข้อสังเกตคือ วิธีการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ หากตัวบทกล่าวถึงประเทศไทยและประเทศในภูมิภาคที่เผชิญร่วมกัน จะใช้ "การปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง" เป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อสร้างการตระหนักรู้ที่ส่งตรงถึงความเป็นอยู่ สิทธิเสรีภาพของประชาชนมากกว่าการใช้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า สถาบันทั้งสามเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทย ที่ไม่สามารถมีชาติใดที่มีแกนกลางความเป็นชาติเฉกเช่นชาติไทยแม้กระทั่งชาติที่เป็นมิตรกับชาติไทยก็ตาม

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาผลิตชุดความรู้และคำอธิบายในการรับมือกับแรงปะทะในเวลานี้อย่างภัยคอมมิวนิสต์ ที่เป็นไปในทิศทางที่ออกไปสู่โลกกว้างมากขึ้น เพื่อกำหนดหรือวางสถานะของชาติไทยให้เข้าไปอยู่ในบริบทโลก การประกาศชาติที่เป็นมิตรและชาติที่เป็นศัตรู ทำให้ชุมชนชาติไทยมิใช่ชาติที่โดดเดี่ยวอีกต่อไปและทำให้ได้เรียนรู้ลักษณะของมิตร ลักษณะของศัตรู ซึ่งนั่นทำให้จินตกรรมของชาติไทยชัดเจนขึ้นลงไปในไวยากรณ์ทางความคิดของคนในชุมชนผ่านลักษณะของมิตรที่สะท้อนกลับมาว่าคือคุณค่าของความเป็นชาติไทย คนในชุมชนไทยจึงต้องธำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของความเป็นชาติไทย เพื่อให้ไทยเป็น "ไท" ได้ตลอด

3.4.2 ความเป็นชาติไทยในกระแสโลก

แรงปะทะจากภัยสงครามเย็นในช่วงทศวรรษที่ 2520 นำพาให้ชุดความรู้เริ่มจัดวางสถานะของชาติไทยให้อยู่ในบริบทโลกและเมื่อบรรยากาศสงครามเย็นเริ่มคลี่คลาย การแข่งขันกันพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจเริ่มเข้ามาแทนที่ ทำให้ชาติไทยที่อยู่ในบริบทโลกนั้นก็ต้องเดินไปตามกระแสโลก การเรียนรู้ความเจริญก้าวหน้าของโลกช่วงปลายสงครามเย็นเป็นต้นมานั้น ได้ช่วยฉายภาพความเป็นชาติไทยที่กำลังเดินหรือ "วิ่ง" หรือ "ทะยาน" ไปสู่ความก้าวหน้านั้น แต่ภาพของการวิ่งทะยานย่อมย้ำให้เห็นถึงสถานะปัจจุบันว่ายังไม่สามารถไปถึงจุดนั้นได้

ตัวบทจึงเริ่มต้นผลิตชุดคำอธิบายที่ย้ำถึงสภาพของประเทศไทยว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนา หรือ กำลังพัฒนา การเน้นย้ำหรือให้ภาพ "ด้อย" เป็นไปเพื่อที่ชี้ให้เห็นว่าเราจำเป็นต้องก้าวออกไปจากสภาวะความด้อยนี้ ด้วยการเป็นประเทศอุตสาหกรรม "ใหม่" ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยจัดเป็นประเทศด้อยพัฒนา หรือประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่งที่มีประสบการณ์ด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจมาก ทั้ง ๆ ที่เป็นประเทศขนาดเล็ก มีประชากรมากและยากจน แต่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ค่อนข้างรวดเร็วมาโดยตลอด และมีปัญหาหลายประการที่คล้ายคลึงกับประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ เช่น รายได้ต่ำ การออมต่ำและต้องพึ่งพาอาศัยน้ำมันปิโตรเลียมและทุนจากต่างประเทศ เป็นต้น แต่โดยทั่วไปเศรษฐกิจไทยได้พัฒนาไปในระดับที่น่าพอใจ เมื่อ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เทียบกับประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน และที่สำคัญ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา เศรษฐกิจไทยได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และมีผลต่อเนื่องกัน ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศตัวอย่างประเทศหนึ่ง ที่ประสบผลสำเร็จทางเศรษฐกิจ สามารถหลุดลอดออกมาจาก "วงจรของความยากจน" และเป็นประเทศที่กำลังเปลี่ยนสภาพจากสังคมเกษตรกรรม ไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่อย่างรวดเร็ว (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 50)

จากตัวบทข้างต้น เห็นได้ชัดเจนว่า การย้ำถึงสภาวะ "ด้อย" พัฒนา เพื่อที่จะอธิบายถึง "การพัฒนา" ของไทยที่เป็นไปในระดับน่าพอใจ เมื่อเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน ซึ่งมีนัยถึงความ "ดีกว่า" ประเทศกำลังพัฒนาประเทศอื่น จนไทยกลายเป็น "ประเทศตัวอย่าง" ที่ "ประสบผลสำเร็จทางเศรษฐกิจ" ซึ่งการเป็นประเทศตัวอย่าง นั่นคือการวางตำแหน่งแห่งที่ของประเทศไทยไว้ในบริบทของโลก เป็นตัวอย่างให้แก่ประเทศอื่นในโลก การที่ตัวบทกล่าวว่า ประเทศไทยสามารถหลุดลอดออกมาจากวงจรความยากจนพร้อมกับกล่าวว่า กำลังเปลี่ยนสภาพจากสังคมเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ชี้ให้เห็นว่า สังคมเกษตรกรรมคือหนึ่งในวงจรของความยากจน ในขณะที่เมื่อเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ นั่นคือการหลุดลอดจากวงจรความยากจน นอกจากไทยจะเป็นประเทศตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจหนึ่งในโลกแล้ว ประเทศไทยยังเป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญกับสหรัฐอเมริกา ดังตัวบทที่ว่า

> . . .การที่ประเทศไทยมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทำให้ถูกมองว่าจะกลายเป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญของสหรัฐอเมริกาอีกประเทศหนึ่ง สหรัฐอเมริกาจึงมีมาตรการที่ลดความช่วยเหลือหรือความเอื้อเฟื้อที่เคยให้กับประเทศไทยมาเมื่อครั้งที่ประเทศไทยยังมีสภาพเศรษฐกิจที่ยังไม่พัฒนา อาทิ สหรัฐอเมริกาประกาศจะเพิ่มภาษีนำเข้าสินค้าสิ่งทอจากประเทศไทย เป็นต้น (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 83)

จะเห็นได้ว่า สหรัฐอเมริกาเคยเป็นประเทศที่ตัวบทในแบบเรียนจัดวางให้เป็นประเทศที่เป็น "มิตร" ในช่วงสงครามเย็น แต่เมื่อก้าวถึงทศวรรษที่ 2530 จากมิตรได้กลายเป็น "คู่แข่งทางการค้า" การที่ตัวบทให้คำอธิบายถึงการที่ไทยเป็นคู่แข่งทางการค้ากับสหรัฐอเมริกา มีนัยถึงการที่ไทยอยู่ทัดเทียมในระดับมหาอำนาจของโลก และอาจเหนือกว่า ผ่านการอธิบายว่าสหรัฐอเมริกาจึงต้องมีมาตรการลดความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่ไทย และข้อความในตัวบทที่ว่า "เมื่อครั้งที่ประเทศไทยยังมีสภาพเศรษฐกิจที่ยังไม่พัฒนา" ย่อมชี้ชัดว่าปัจจุบันประเทศไทยมีการพัฒนาในระดับสูงแล้ว ด้วยเหตุนี้ ชุดคำอธิบายในตัวบท จึงเต็มไปด้วยการเชิดชูประเทศไทยในระดับโลก โดยเฉพาะการเป็น "ศูนย์กลาง" ต่าง ๆ ของโลก ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ปัจจุบันถึงแม้ว่าเทคโนโลยีของประเทศไทยยังไม่ได้เป็นเทคโนโลยีชั้นนำก็จริง หากแต่เปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย (ยกเว้นเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น) ก็ใช่ว่าประเทศไทยจะอยู่ในกลุ่มล้าหลัง มองทางภาคเกษตรกรรม ประเทศไทยก็ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีการผลิตอาหารเลี้ยงพลเมืองโลก ทั้งอาหารแป้ง น้ำตาล โปรตีน และผัก ผลไม้ ทางภาคบริการ ประเทศไทยก็ได้ชื่อว่ามีความก้าวหน้าในการประกอบธุรกิจในด้านนี้เป็นอย่างดี เช่น สาขาท่องเที่ยว ประเทศไทยได้ริเริ่มปีท่องเที่ยวไทยขึ้นมาก่อนในภูมิภาคนี้ . . . ซึ่งในสาขาบริการถือว่าประเทศไทยได้มีความรุดหน้าอย่างรวดเร็ว. . . ทางภาคการผลิตอุตสาหกรรม ปัจจุบันสินค้าจำเป็นพื้นฐานแก่การครองชีพประเทศไทยก็สามารถผลิตส่งออกได้อยู่ระดับแนวหน้า เช่น เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องประดับ วัตถุก่อสร้างบางประเภท เป็นต้น ศักยภาพที่ประเทศไทยจะเป็นศูนย์กลางการผลิตของภูมิภาคนี้จึงเป็นไปได้สูง หากยอมรับว่าประเทศไทยต้องเป็นศูนย์กลางการผลิตแล้ว สิ่งที่ต้องเร่งรัดยกระดับการพัฒนาขึ้นมา ได้แก่ เทคโนโลยี (จีระ หงส์ลดารมภ์, ประยูร เชี่ยววัฒนา, อภิญญา รัตนมงคลมาศ, ธารทอง ทองสวัสดิ์, และ ณรงค์ รัตนะ, 2537, น. 74)

ตัวบทได้กล่าวถึงจุดแข็งหลายประการของประเทศไทย โดยเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียที่ส่วนใหญ่เป็นประเทศกำลังพัฒนา ยกเว้นเกาหลีใต้และญี่ปุ่นที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างสูงในช่วงเวลาของตัวบท จุดแข็งนั้นจะนำพาประเทศไทยไปสู่ศูนย์กลางการผลิตของภูมิภาค ซึ่งคำว่าภูมิภาคที่ตัวบทกล่าวมิได้หมายถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น แต่หมายถึงทวีปเอเชีย ซึ่งถือว่าเป็นการวางประเทศไทยในระดับที่กว้างขึ้น แต่มีเพียงจุดอ่อนสำคัญคือเทคโนโลยี ดังนั้นเทคโนโลยีจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขไปสู่การเป็นศูนย์กลางการผลิตของภูมิภาคนี้ ที่จะสานฝันสู่จินตกรรม “ไทยทันโลก” ให้เป็นจริงได้ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศชุมชนชาติไทยให้ทันโลกทัดเทียมนานาประเทศทางด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมยังคงต้องดำเนินต่อไป ในขณะที่การรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทยดั้งเดิมก็ต้องรักษา ด้วยเหตุนี้ภาพของ “ชนบท” จึงถูกใช้ในการเก็บรักษาคุณค่าของความเป็นชาติไทย เพื่อให้ “เมือง” สามารถพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมต่อไปได้ การธำรงรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทยจึงมี “ชนบท” เป็นผู้แบกรับภาระนี้ ดังที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไปนี้

3.4.3 จินตภาพ “ชนบท” กับการเป็น “อู่” ของความเป็นไทย

อาจกล่าวได้ว่า จินตกรรมชาติไทย ซึ่งรวมถึงคุณค่าของความเป็นชาติไทยหรือความเป็นไทยล้วนรังสรรค์ปั้นแต่งมาจากรัฐราชการส่วนกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นนำในเมือง และให้กำเนิดต้นธารแห่งวาทกรรมเรื่องเล่ากระแสหลักขึ้นเพื่อสร้างจินตกรรมร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ศูนย์กลางของเมืองเกิดขึ้นได้เพราะมีพื้นที่รายล้อมที่ถูกเรียกว่า “ชนบท” ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ การ

Ref. code: 25615624300025FTQ

สร้างภาพของชนบทให้เป็นภาพแทนของชาติไทย จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของจินตกรรมชาติไทยที่เกิดจากชนชั้นนำในเมือง

ในงาน เขียนชนบทให้เป็นชาติ ของเก่งกิจ กิติเรียงลาภ (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2562) ได้เสนอถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับชนบท หรือ “ชนบทศึกษา” ไว้ว่าแท้จริงแล้วเพิ่งถือกำเนิดขึ้นในฐานะของหน่วยของการศึกษาราวทศวรรษที่ 1950-1960 ดังนั้น การศึกษาชนบทจึงเป็นผลผลิตโดยตรงของสงครามเย็นและยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงและการพัฒนาประเทศโลกที่ 3 ของสิ่งที่เก่งกิจเรียกว่าเป็นจักรวรรดินิยมอเมริกัน และชนบทกลายเป็นพื้นที่ที่สำคัญมากหลังจากที่ประเทศเวียดนามถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเทศ ชุดความรู้เรื่องชนบท จึงเป็นไปเพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2562, น.139)

เมื่อเป็นเช่นนี้ ชนบทจึงเป็นพื้นที่หัวใจสำคัญของการธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางของความเป็นชาติไทยคือสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และคุณค่าของความเป็นชาติไทย ซึ่งปรากฏชัดในตัวบทของแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520 ที่เป็นการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ โดยตัวบทกล่าวถึงการ “ช่วยชาวชนบท” หรือการพัฒนาชนบท โดยต้องมีการช่วยเหลือทั้งในด้านการปกครองคือ ต้องอบรมให้ชาวชนบทเข้าใจและซาบซึ้งในเรื่องการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ต้องมีการช่วยเหลือในด้านการป้องกันประเทศชาติ โดยพี่น้องชาวชนบทต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและความช่วยเหลือในการต่อสู้เพื่อป้องกันหมู่บ้านของตนเอง กล่าวคือ เป็นการป้องกันประเทศชาติและป้องกันหมู่บ้านตนเอง ต้องมีการช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจให้กับผู้ที่ยากจนแร้นแค้นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลืออุปการะทันที ได้รับแจกข้าวของที่จำเป็น จัดหางาน รักษาพยาบาลโดยไม่คิดมูลค่า มีสถานศึกษาให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่ และมีการฝึกอบรมอาชีพ ประการสุดท้ายคือ การช่วยเหลือในด้านสังคม - จิตวิทยา โดยหน่วยงานราชการต้องรีบช่วยชาวชนบทด้วยการทำถนนหนทางในหมู่บ้าน จัดให้มีน้ำ - มีไฟใช้ มีโรงเรียน มีสถานพยาบาล มีที่ดินทำกินของตนเอง มีบ้านช่องอาศัย มีวัด มีหน่วยกำลังป้องกัน นอกจากนี้ทางราชการต้องอบรมชี้แจงประชาชนเกี่ยวกับความปลอดภัยของหมู่บ้านและประเทศชาติ จริยธรรม ขวัญกำลังใจ และบอกข่าวสารสำคัญของประเทศชาติเพื่อป้องกันการถูกหลอกลวง และยังระบุอีกว่าการอบรมนี้จะต้องทำกันตลอดไป (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2525, น. 57) ดังตัวบทที่ว่า

> ในการที่จะช่วยชาวชนบทนั้น อาจจะช่วยในเรื่องอะไรได้บ้าง ตอบง่าย ๆ ก็คือ ช่วยให้มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่อง การปกครองประเทศแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การป้องกันประเทศชาติ การเศรษฐกิจ และการสังคม - จิตวิทยา นั่นเอง . . . รวมความว่าจะต้องมุ่งไปช่วยพี่น้องในชนบทคือไปพัฒนาชนบทนั่นเอง ถ้าทุก ๆ หมู่บ้านหรือชนบทในประเทศของเราเข้มแข็ง มีความปลอดภัย ประชาชนอยู่ดีกินดีแล้ว

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประเทศไทยก็จะปลอดภัยและเข้มแข็งไปด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2525, น. 57)

พื้นที่ชนบท นับว่าเป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญของลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐส่วนกลางจึงต้องให้การพัฒนาหรือให้ความช่วยเหลือแก่ชนบทเพื่อป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ชนบทจึงกลายเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางของความเป็นชาติไทย เป็นหน้าด่านสำคัญที่ช่วยสกัดกั้นแรงปะทะที่มีต่อสถาบันหลักของชาติ ชุดความรู้ในเรื่องของการที่ต้องพัฒนาชนบทนี้ได้จัดวางไวยากรณ์ทางความคิดต่อทั้งคนในชนบทเองที่ต้องเชื่อฟัง เข้ารับอบรม และตื่นตัวกับภัยคอมมิวนิสต์ และต่อคนในเมืองในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือหรือพัฒนา ทำให้ภาพของชนบท (ของคนเมือง) อยู่ในสถานะที่ยากจน ระบบสาธารณูปโภคไม่เพียงพอ และแม้ภาพชนบทในสายตาของคนเมือง คือการที่คนเมืองต้องให้ความช่วยเหลือและพัฒนาชนบทให้มีความกินดีอยู่ดีขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันภาพที่ซ้อนทับอย่างเป็นนัยคือ การที่ชนบทเป็นแหล่งของภัยคอมมิวนิสต์ เพราะคนในชนบทยากจน การศึกษาไม่ดี ถูกหลอกง่าย จึงอาจหลงเชื่อต่อการยุยงและถูกครอบงำจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ ภาพของชนบทจึงมีความซ้อนทับระหว่างการเป็นพื้นที่ธำรงรักษาสถาบันหลัก (ที่ทำให้ต้องเร่งพัฒนา) กับพื้นที่คุกคามสถาบันหลัก (เพราะไม่พัฒนาในตอนนี้) ไปพร้อมกัน แต่ทั้งนี้ปฏิเสธไม่ได้ว่า ชนบทเป็นพื้นที่สำคัญที่เข้ามาอยู่ในชุดความรู้เรื่องความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะทางการเมืองและการทหารในเวลานี้

นอกจากจินตภาพของชนบทจะผูกโยงเข้ากับความมั่นคงของประเทศแล้ว ชนบทยังเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้างจินตกรรมชาติไทยว่าเป็นประเทศเกษตรกรรม รวมถึงประเทศด้อยหรือกำลังพัฒนาอีกด้วย สืบเนื่องจากชุดความรู้ “สมัยพัฒนา” ในทศวรรษที่ 2500-2510 ที่ต้องขับเน้นการพัฒนาไปในทางอุตสาหกรรม (Industrialization) ทำให้ภาพของการเป็นประเทศเกษตรกรรม/กสิกรรมเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับภาพของการเป็นประเทศที่ยังล้าหลัง หากไม่รีบพัฒนาก็จะไม่สามารถตามทันประเทศอื่นได้ แน่นอนว่า นัยยะที่มาพร้อมกับการพัฒนาดังกล่าวคือ เป้าหมายทางด้านความมั่นคง แต่เป้าหมายนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อภัยคอมมิวนิสต์และสงครามเย็นเริ่มคลี่คลาย จินตกรรมของชาติไทยถูกตบแต่งให้ประเทศไทยก้าวสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือเสือเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 2530 ซึ่งความเป็นอุตสาหกรรมสัมพันธ์กับความเป็นเมืองและวาทกรรมความรู้ชุดนี้ก็กำเนิดขึ้นจากเมือง ดังนั้นเพื่อขับเน้นจินตกรรมของ “ชาติ” ให้ชัดเจน ชนบทยังคงเป็นฉากสำคัญของวาทกรรมชุดนี้ การตอกย้ำว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมและด้อยพัฒนายังคงถูกตอกย้ำต่อไปผ่านภาพของชนบท ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ แต่เมื่อชนบทผูกติดกับภาพประเทศเกษตรกรรม ด้อยพัฒนา ยากจน ล้าหลัง ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อจินตกรรมชาติที่กำลังนำพาประเทศไทยไปยืนอยู่ในแถวหน้าของโลกด้วยอุตสาหกรรม จึงทำให้ช่วงเวลานี้ ภาษาในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาเลือกใช้คำว่า “ภูมิภาค” หรือ “ภาคการเกษตร” หรือ “เกษตรกร” แทนคำว่า ชนบท ซึ่งคำว่า “ภูมิภาค” สอดรับกับชุดความรู้ภูมิภาคนิยม ซึ่งช่วงหลังสงครามเย็น แนวคิดภูมิภาคนิยมมีนัยถึงการร่วมมือกันทาง

Ref. code: 25615624300025FTQ

เศรษฐกิจ เพื่อผลักพาให้แต่ละชาติมีความเจริญก้าวหน้า นัยยะของคำว่าภูมิภาคในภูมิภาคนิยมจึงนำมาใช้กับพื้นที่ชนบทให้กลายเป็นภูมิภาคต่าง ๆ ที่จะร่วมมือกันสร้างให้ชาติเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้ในเวลานี้ ภาพความเข้าใจเกี่ยวกับชนบท จึงเริ่มเปลี่ยนไปตามปฏิบัติการทางภาษาโดยเฉพาะการเป็นพื้นที่ที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรม ดังตัวบทที่ว่า

> ในอนาคตอันใกล้ ถึงแม้ว่าสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมมาก่อน จะรักษาสภาพของการเป็นสังคมเกษตรกรรมไว้ได้ แต่รายได้จากมูลค่าของผลิตผลทางการเกษตรซึ่งลดน้อยลง ก็จะส่งผลทำให้ประเทศไทยต้องพัฒนาฐานะจากการเป็นประเทศเกษตรกรรมไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่เพียงแต่สภาพเศรษฐกิจในส่วนกลางเท่านั้น แต่จะกระจายไปยังส่วนภูมิภาคด้วย (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 50)

ตัวบทพยายามสร้างการรับรู้และเข้าใจว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรมจะไม่ปรากฏแต่ “เมือง” หรือส่วนกลาง แต่จะกระจายไปสู่ภูมิภาคซึ่งก็คือพื้นที่ชนบท การใช้คำว่า “พัฒนาฐานะ” เป็นตัวบ่งบอกโดยนัยว่า พื้นที่ชนบทยังไม่มีฐานะ แต่ถ้าเป็นพื้นที่ภูมิภาคที่ปรับตัวมาสู่อุตสาหกรรมจะทำให้ฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นแบบส่วนกลางหรือแบบเมือง ในประเด็นนี้ เราเริ่มเห็นถึงเค้าลางของการแปรเปลี่ยนเป็นเมือง (urbanization) ซึ่งเป็นความวาดฝันจากจินตกรรมชาติชุดนี้ที่เกิดจากชนชั้นนำในเมืองเอง ด้วยเหตุนี้รัฐจึงมีโครงการพัฒนาภูมิภาคในเชิงอุตสาหกรรม ดังตัวบทที่ว่า

> ดังนั้น ในช่วงเวลาที่ผ่านมารัฐบาลจึงมีโครงการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเพื่อผลักดันให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หลายโครงการ อาทิ โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) ซึ่งเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีหรือโครงการที่รัฐบาลได้วางแผนไว้สำหรับอนาคต อาทิ โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคใต้ (Southern Seaboard) เป็นต้น (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 51)

จะเห็นได้ว่าโครงการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อผลักดันให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่อุตสาหกรรมใหม่กลับอยู่ในส่วนของภูมิภาคตามตัวบทคือ ภาคตะวันออกและภาคใต้ ชนบทหรือภูมิภาคจึงกลายเป็นพื้นที่สานฝันไปสู่จินตกรรม “อุตสาหกรรม” ของชุมชนชาติไทย ด้วยเหตุนี้ การให้ความรู้และชุดคำอธิบายในการเปลี่ยนแปลงสภาพจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรมจึงเริ่มผลิตมากขึ้นในช่วงเวลานี้ โดยในตัวบทแบบเรียนได้พยายามจัดวางให้การเปลี่ยนแปลงนี้ลงตัวมากขึ้น มิได้เปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือโดยฉับพลัน ผ่านแนวคิด “อุตสาหกรรมการเกษตร” (Agro - Industry) ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> สินค้าอุตสาหกรรมที่แปรรูปจากวัตถุดิบเกษตรเหล่านี้เรียกว่าอุตสาหกรรมการเกษตร (Agro - Industry) ซึ่งส่วนใหญ่โรงงานจะตั้งอยู่ในแหล่งที่มีวัตถุดิบการเกษตรพอเพียง เพื่อประหยัดค่าขนส่ง ทั้งนี้เพราะวัตถุดิบทางด้านการเกษตรเป็นวัตถุดิบที่มีน้ำหนักมาก กินพื้นที่มาก เน่าเสียง่าย แต่เมื่อแปรรูปแล้ว น้ำหนักจะลดลง กินพื้นที่น้อย ทำให้เสียค่าใช้จ่ายเพื่อขนส่งไปยังตลาดหรือเพื่อส่งออกในราคาต่ำกว่า เป็นต้น (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 85)

วิธีการเปลี่ยนแปลงสภาพชนบทหรือภูมิภาคจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม จึงเป็นการนำสินค้าเกษตรที่มีอยู่แต่เดิมให้กลายเป็นวัตถุดิบเพื่อมาแปรรูปในทางอุตสาหกรรม จากตัวบทที่กล่าวว่าส่วนใหญ่โรงงานจะตั้งอยู่ในแหล่งที่มีวัตถุดิบการเกษตรนั้น หลีกหนีไม่ได้ที่จะต้องเป็นพื้นที่ชนบท ดั้งนั้น พื้นที่ชนบท + โรงงาน + อุตสาหกรรม จึงเท่ากับความหมายของ “ภูมิภาค” ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์มุ่งขับเน้นชุดคำอธิบายเพื่อรองรับชุดความรู้เรื่องอุตสาหกรรมการเกษตรผ่านการให้ข้อมูลว่าผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่ในพื้นที่จะสามารถเป็นวัตถุดิบแปรรูปเป็นสินค้าอุตสาหกรรมได้อย่างไรบ้าง อาทิ ยางพารา สามารถเป็นวัตถุดิบให้กับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมคือ ยางรถยนต์ รองเท้ากีฬา เฟอร์นิเจอร์ ถุงมือ กาว สี สายยาง หรือมันสำปะหลัง สามารถเป็นวัตถุดิบให้กับอาหารสัตว์ แอลกอฮอล์ และสารความหวาน เป็นต้น (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 83) และวิถีการผลิตต้องเปลี่ยนจากการผลิตแบบพื้นบ้าน มาเป็นการผลิตแบบชำนาญเฉพาะอย่าง ดังตัวบทที่ว่า

> การผลิตแบบเน้นความชำนาญเฉพาะอย่าง (specialised farming) การผลิตประเภทนี้ต้องใช้เงินลงทุนและมีเทคโนโลยีสูง เช่น การปลูกปาล์มน้ำมัน ยางพารา กล้วยไม้ พืชผัก เลี้ยงวัวแบบสมัยใหม่ เลี้ยงไก่ตามสูตรของบริษัท การทำนากุ้งขั้นพัฒนาแล้ว เป็นต้น ซึ่งผลผลิตที่ได้จะมีราคาสูงและสามารถยึดเป็นรายได้หลักของเกษตรกรได้ (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 90)

และเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน ตัวบทยังแสดงตารางที่จำแนกความแตกต่างระหว่างการผลิตแบบพื้นบ้านและการผลิตแบบชำนาญเฉพาะอย่าง ซึ่งเป็นการสร้างภาพให้การผลิตแบบพื้นบ้านให้ผลผลิตต่ำ เติบโตช้า ในขณะที่การผลิตแบบชำนาญเฉพาะอย่างให้ผลผลิตสูง เติบโตเร็ว ซึ่งเป็นการอ้างอิงมาจากงานวิจัยของ สมเกียรติ โอสถสภา ดังปรากฏในตัวบทที่ปรากฏในตารางที่ 3.2

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 3.2

แสดงความแตกต่างระหว่างการผลิตแบบพื้นบ้านและแบบชำนาญเฉพาะอย่าง

พืชและสัตว์	การผลิตแบบพื้นบ้าน	การผลิตแบบชำนาญเฉพาะอย่าง
ยางพารา	พันธุ์ที่ให้ผลผลิตต่ำ กรีดยางด้วยแรงงาน ใส่ปุ๋ยเล็กน้อย	พันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง กรีดยางโดยใช้เครื่องมือสมัยใหม่ช่วย ใส่ปุ๋ยเต็มที่
ไก่	พันธุ์ไก่พื้นเมือง ใช้อาหารพื้นบ้าน ไม่ให้วัคซีนไก่ ไก่โตช้า	ไก่พันธุ์โตเร็ว เป็นที่ต้องการของตลาด ใช้อาหารสัตว์จากโรงงาน ให้วัคซีนไก่ ทำให้มีอัตราการตายต่ำ ไก่โตเร็ว
วัว	พันธุ์พื้นเมือง เลี้ยงแบบปล่อย น้ำหนักเพิ่มช้า	พันธุ์ลูกผสมหรือพันธุ์ต่างประเทศ มีทุ่งหญ้าอาหารสัตว์ น้ำหนักเพิ่มเร็ว

หมายเหตุ. จาก *Somkiat Osotsapa, Agricultural Price Instability and Government Response,* United Nations, 1991, อ้างถึงใน ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 90.

การพัฒนาให้เป็นวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรมด้วยการพัฒนาแบบชำนาญเฉพาะอย่าง ผ่านการให้ข้อมูลวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ ทำให้ชุดความรู้ในช่วงเวลานี้ดูมีความเป็นประจักษ์นิยม สมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือ กล่าวคือ มิได้เป็นตัวบทที่แสดงถึงการโฆษณาชวนเชื่อให้เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา หากแต่นำเสนอ “ข้อเท็จจริง” ที่ทำให้ความรู้ถูกทำให้เข้าใจในระดับของ “ความจริง” เป็นไปได้สูง และการนำเสนอผ่านตารางเปรียบเทียบที่มีปฏิบัติการทางภาษาในเชิงคู่ตรงข้ามระหว่างแบบพื้นบ้านที่มีความ “ต่ำ, ช้า” แต่แบบชำนาญเฉพาะอย่างมีความ “สูง, เร็ว” ในแง่หนึ่ง ทำให้ความเป็นพื้นบ้านเริ่มถูกกดทับหรือขับเบียดลงไปจากจินตกรรมชาติไทย ซึ่งนับว่าเป็นการท้าทายความเป็นไทยที่มีมาอยู่ก่อนเก่าในเวลานี้ และความเป็นไทยจึงได้เริ่มก่อเค้าจัดวางในลักษณะของ “ความเป็นพื้นบ้าน” หรือ “ความดั้งเดิม” ในช่วงเวลานี้ อย่างไรก็ดี ภาพของชนบท/ภูมิภาคที่มีความเป็นเกษตรกรรมยังเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสามารถใช้อธิบายการเป็นแหล่งผลิตอาหารหรือการเป็นลักษณะของ “ครัวของโลก” ได้ และแม้เศรษฐกิจเคลื่อนตัวด้วยทุนหรือเงินทอง ท่ามกลางสังคมอุตสาหกรรมเพียงใด แต่จุดเด่นของการเป็นประเทศที่มีเกษตรกรรมของไทยทำให้เราอยู่รอดมั่นคง เพราะข้าวปลาอาหารเป็นของจริง แต่เงินทองเป็นเพียงแค่ของมายา ดังตัวบทที่ว่า

> การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศ การที่ประเทศไทยมีอาหารเพียงพอสำหรับเลี้ยงประชาชนในประเทศของตนเองนั้น ย่อมก่อให้เกิดความมั่นใจแม้ในสถานการณ์เลวร้าย เช่น สงคราม ถ้าประเทศไทยสามารถผลิตอาหารเลี้ยงตนเองได้แม้

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ในสภาวะเช่นนั้น ถึงแม้ว่าการขนส่งจะทำได้ยากลำบากและราคาสินค้าจะแพงกว่ายามปกติก็ตาม จะส่งผลให้เศรษฐกิจของไทยมั่นคงด้วย ดังคำกล่าวของ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ "เงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาอาหารเป็นของจริง" นั่นเอง (การอ้างคำกล่าวนี้เป็นไปตามตัวบทในแบบเรียน – ผู้วิจัย) (ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา, ม.ป.ป., น. 83)

เมื่อ "ข้าวปลาอาหาร" ซึ่งมีนัยถึงภาคเกษตรกรรมเป็น "ของจริง" และเงินทอง ซึ่งมีนัยถึงภาคอุตสาหกรรมเป็น "ของมายา" ทำให้ภาพของชนบทกลายเป็นพื้นที่ที่ต้องรักษา "ของจริง" ไว้ในที่นี้มีนัยสื่อถึงความเป็นไทยแบบ "พื้นบ้าน" หรือ "ดั้งเดิม" ส่วน "ของมายา" ซึ่งคือเงินทอง โลกาภิวัตน์ ทุนนิยม บริโภคนิยม กระบวนการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรม และเทคโนโลยี ที่เป็นเพียงมายาปิดบังอำพรางของจริงหรือความเป็นไทย จึงทำให้ "เงิน" เริ่มถูกอธิบายในเชิงลบว่าทำให้สังคมไทยมีปัญหา ซึ่งเป็นพฤติกรรมแบบ "เมือง" ดังนั้น "เงิน" จึงมิได้บันดาลสุขดังแนวคิดที่ริเริ่มสมัยสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อีกต่อไป ดังตัวบทที่ว่า

> ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในยุควิทยาการและเทคโนโลยีที่สนองความต้องการของสังคมทุนนิยมอย่างเห็นได้ชัดคือ "เงิน" คือค่านิยมเรื่องการเห็นเงินเป็นใหญ่ การทำทุกสิ่งให้ได้มาซึ่งเงิน โดยขาดการไตร่ตรองถึงความพอเหมาะพอควร ตัวอย่างเช่น ตำรวจ ครู นักเรียน บางคนหาเงินด้วยการขายยาบ้า พ่อ - แม่ขายยาบ้ายังไม่พอ บังคับให้ลูกขายยาบ้าอีกด้วย นอกจากนั้นยังพบอีกว่าได้มีเยาวชนเป็นจำนวนมากมองเห็นว่าท้องถิ่นที่ตนอยู่นั้นไม่น่าอยู่ด้อยพัฒนา จึงพยายามเข้าไปมีชีวิตอยู่อย่างแออัดในเมืองใหญ่ วัยรุ่นเป็นจำนวนมากย้ายถิ่นเข้ามาไปอยู่ในเมืองโดยทิ้งภูมิลำเนา พ่อ - แม่ที่ชราไว้เบื้องหลัง มีค่านิยมที่ดูถูกวิถีชีวิตดั้งเดิมและชาวชนบท ความคิดที่ว่าชีวิตที่ดีคือชีวิตในเมือง ชอบการทำตามแบบอย่างแฟชั่น โดยขาดการพินิจพิจารณาว่าเหมาะสมเพียงใด การคิดมุ่งแต่แสวงหาความสุขเฉพาะหน้าโดยขาดความยั้งคิด ให้เกียรติคนร่ำรวยโดยไม่สนใจที่มาของความร่ำรวยเหล่านั้น (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 101)

ในตัวบทได้กล่าวถึงภัยที่เกิดจากทุนนิยมคือการเห็นเงินเป็นใหญ่และทำให้เยาวชนจำนวนมากมองว่าท้องถิ่นตนด้อยพัฒนา ทิ้งภูมิลำเนา พ่อ-แม่ที่ชราไว้ ดูถูกวิถีชีวิตดั้งเดิมและชาว "ชนบท" มุ่งแสวงหาความสุขเฉพาะหน้าโดยขาดความยั้งคิด ให้เกียรติคนรวยโดยไม่สนใจที่มาของความร่ำรวย ซึ่งทั้งหมดแม้พยายามทำให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว ท้องถิ่น ภูมิลำเนา วิถีชีวิตดั้งเดิมและชาวชนบทมิได้ด้อยพัฒนาอย่างที่เยาวชนจำนวนมากเข้าใจ อีกทั้งยังไม่ได้สร้างความสุขเพียงเฉพาะหน้าแบบชีวิตในเมือง แต่หากเราพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เราจะพบถึงการสร้าง "ภาพขัง" ที่เป็นเชิงกดทับให้กับชนบทอยู่ อาทิ การที่ตัวบทกล่าวว่า ท้องถิ่นตน (ชนบท) ไม่น่าอยู่ด้อยพัฒนา แล้วกล่าวต่อว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

จึงพยายามเข้าไปมีชีวิตอยู่อย่างแออัดในเมืองใหญ่ ซึ่งดูทำให้เข้าใจว่าชีวิตในเมืองใหญ่ไม่มีอะไรดีไปกว่า ชีวิตในชนบท เพราะต้องอยู่อย่างแออัด แต่การอยู่อย่างแออัด บ่งบอกถึงการเป็นพื้นที่ที่เจริญกว่า เป็นศูนย์รวมหรือศูนย์กลางความเจริญจึงทำให้เกิดความแออัดขึ้น ดังนั้นข้อความนี้จึงยิ่งตอกย้ำความด้อยพัฒนาของท้องถิ่นหรือชนบท และการที่ตัวบทใช้คำว่า “พ่อแม่ที่ชรา” เพื่อสื่อถึงภูมิลำเนาเดิมหรือชนบทนั้น แม้จะชี้ชวนให้เห็นว่าด้วยพฤติกรรมค่านิยมแบบเมือง ทำให้เยาวชนมีคุณธรรมเสื่อมลงโดยเฉพาะความกตัญญูตอบแทนผู้มีพระคุณอย่างพ่อแม่ และเสมือนว่าพื้นที่ชนบทได้เก็บรักษาคุณธรรมนี้ไว้ แต่ความเป็นทุนนิยมแบบเมืองเข้ามาทำลาย ซึ่งเผยเจตนาที่ชัดเจนถึงการพยายามสร้างภาพให้ชนบทเป็นผู้เก็บรักษาหรือ “อู่” ของความเป็นไทยไว้ หากแต่เมื่อพิจารณาในอีกแง่หนึ่งการให้ความหมายพ่อแม่ที่ชราให้ไปด้วยกันกับคำว่าชนบท ทำให้มีนัยยะถึงชนบทที่อ่อนแอ โรยราหรือหมดวัยพัฒนาต้องพึ่งพา (เยาวชนที่ย้ายถิ่นไปอยู่ใน) เมือง ซึ่งในความเป็นจริงแล้วชนบทคงจะมิได้มีเพียงแต่ผู้ชราอยู่อาศัย ทั้งหมดนี้จึงยิ่งตอกย้ำความด้อยพัฒนาของชนบทในตัวมันเอง

นอกจากเยาวชนในชนบทจะอพยพย้ายถิ่นเข้าเมืองแล้ว ในพื้นที่ชนบทเองก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปรสภาพเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

> ปัจจุบันในเขตชนบทเราจะพบว่ามีทีวี ตู้เย็น เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นอันมากไม่ต่างจากในเมือง ชาวชนบทเป็นจำนวนมากซื้อมอเตอร์ไซด์หรือรถปิคอัพไว้ใช้โดยที่ไม่มีความจำเป็นแน่ชัดในการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดการสร้างความจำเป็นเทียมขึ้น เช่น ต้องหาโอกาสไปเที่ยวตลาดในเมือง ไปดูหนัง หรือเที่ยวสถานเริงรมย์เป็นประจำ เป็นต้น หากนักเรียนสังเกตสภาพในชนบทจะพบพฤติกรรมดังกล่าวนี้มาก นักเรียนจะพบกับอาหารสำเร็จเกือบทุกชนิดที่โฆษณาขายทางทีวี มีน้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลัง ผงชูรส ฯลฯ มากมาย (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 96)

ตัวบทพยายามฉายภาพชนบทที่เปลี่ยนสภาพกลายเป็นเมือง ซึ่งทำให้สิ่งต่าง ๆ ที่ “ไม่ดี” แบบเมืองตามเข้าไปผ่านปฏิบัติการทางภาษา เช่น ซื้อรถโดย “ไม่มีความจำเป็นแน่ชัด” เกิด “ความจำเป็นเทียม” เที่ยวตลาด ดูหนัง สถานเริงรมย์ ทีวี น้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลัง ผงชูรส ทั้งหมดล้วนสื่อความหมายไปในทางลบ ฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็น เป็นอันตราย โดยที่ชาวชนบทเหมือนจะ “เลียนแบบ” พฤติกรรมคนเมืองและ “หลงเชื่อ” โฆษณาขายทางทีวี ข้อความในตัวบทที่พยายามชี้ให้เห็นว่าชนบทมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในทางลบแบบคนเมืองดังกล่าว แม้มีเป้าประสงค์จะเอื้อนเอ่ยว่าความเป็นดั้งเดิมของชนบทก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงเป็นแบบเมืองเป็นเรื่องที่ดีมีคุณค่า เป็นความจำเป็นแท้ หรือเป็น “ของจริง” แต่กลับย้ำภาพของชนบทว่าเป็นผู้อ่อนแอต้องเลียนแบบเมือง เป็นผู้ไม่มีการศึกษาที่ “หลงเชื่อ” โฆษณา และเป็นผู้ที่ฟุ่มเฟือยโดยไม่จำเป็นทั้งที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี

Ref. code: 25615624300025FTQ

และกำลังย้ำภาพว่า “คนเมือง” เท่านั้นที่สามารถเที่ยวตลาด ดูหนัง สถานเริงรมย์ บริโภคอาหารสำเร็จต่าง ๆ ได้

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาของการบรรจุชุดความรู้หรือชุดคำอธิบายเกี่ยวกับ “ชนบท” นั้น แม้จะหลุดพ้นจากสงครามเย็นไปแล้ว แต่การ “เขียนชนบทให้เป็นชาติ” ตามการเสนอของ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ ก็ดูยังคงดำเนินต่อไปจากชนชั้นนำในเมืองที่มีอำนาจในการกำหนดจินตกรรมของชาติได้ หากแต่ภาพชนบทที่เขียนขึ้นแล้วนำมาถ่ายทอดผ่านชุดความรู้ในแบบเรียนสังคมศึกษานี้ย่อมกลายเป็นภาพขังและเข้ามาจัดการระเบียบวิธีไวยากรณ์ทางความคิดของคนในชนบทเองด้วยในเวลาเดียวกัน เอาเข้าจริงแล้วคนชนบทเองที่จะมักคิดและตอกย้ำตนเองเสมอว่าเป็น “คนชนบท” หรือ “ชาวชนบท” หรือเป็นคนบ้านนอก คนเมืองก็สามารถจำแนกแยกแยะสถานะความเป็นคนเมืองของตนจากการมีอยู่ของคนชนบท รวมถึงจินตกรรมของชาติไทย ที่ชนบทยังคงเป็น “ฉาก” ที่แม้ดูไม่สลักสำคัญหรือทำให้โดดเด่น แต่ก็ขาดไปไม่ได้ ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาได้ฉายภาพให้เห็นถึงการรับรู้สถานะของ “ชนบท” ของสังคมไทย ตั้งแต่การเป็นพื้นที่ด้อยพัฒนา ที่ต้องรีบไปให้ความช่วยเหลือเพื่อเป็นแนวร่วมป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ การเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อขับเคลื่อนจินตกรรมชาติไทยให้ก้าวไปสู่การเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งชนชั้นนำในเมืองเองที่เขียนชนบทให้ปรับตัวเป็นอุตสาหกรรมและใช้ชีวิตแบบเมืองในเวลานี้ คนในชนบทเองก็ต้องการหลุดพ้นจากสภาวะ “ต่ำ-ช้า” แบบพื้นบ้าน หรือรอรับการช่วยเหลือจากรัฐส่วนกลาง/คนเมือง จึงเร่งปรับตัวไปตามแรงผลักของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ภาพจินตกรรมชาติที่มีทิศทางไปสู่อุตสาหกรรมจึงกลืนกลายเข้ามาสู่ชนบทในเวลานี้ด้วย แต่พอเมื่อชนบทผันตัวเองสู่อุตสาหกรรมและทุนนิยมโลกาภิวัตน์มากขึ้นและนานวันจนอาจกระทบต่อชุดคุณค่าความเป็นไทยดั้งเดิม ชนชั้นนำในเมืองจึงต้องเขียนชนบทขึ้นมาใหม่ให้กลับไปสู่ “ภูมิลำเนา” ดั้งเดิมที่เป็น “ของจริง” ของความเป็นไทย มิใช่ “ของมายา” ดังทุนนิยมโลกาภิวัตน์ การยื้อยุคฉุดรั้งให้ชนบทกลับไปมี “ภาพขังชนบท” แบบดั้งเดิมก็เป็นไปเพื่อจะธำรงรักษาคุณค่าของความเป็นไทยในสถานะของการเป็น “อู่” เก็บรักษาความเป็นไทยดั้งเดิมนี้ และจะฉายภาพปรากฏชัดเจนขึ้นในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 ดังที่จะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 4

ทศวรรษที่ 2520-2530 จึงเป็นช่วงของการ “ต่อเติม” จินตกรรมชาติไทย ผ่านแรงปะทะที่สำคัญคือภัยคอมมิวนิสต์ช่วงสงครามเย็น และ (ภัย) โลกาภิวัตน์ ที่ทำให้ชาติไทยถูกจัดวางตำแหน่งแห่งที่ในบริบทโลกมากขึ้น และการปรับตัวตามบริบทโลกเพื่อที่จะก้าวไปสู่การเป็น “ไทยทันโลก” ทำให้เผยคุณค่าของความเป็นไทยที่จำเป็นต้องธำรงรักษาไว้ เพื่อรับมือกับแรงปะทะต่าง ๆ จินตกรรมชาติไทยในช่วงเวลานี้จึงถูกต่อเติมแบบยื้อยุดและยอกย้อน ในด้านหนึ่งคือการเคลื่อนชาติไทยก้าวไกลสู่สากลหรือเวทีโลกแต่อีกด้านหนึ่งคือการฉุดรั้งความเป็นไทยแบบดั้งเดิม ซึ่งดั้งเดิมในที่นี้คือ สิ่งที่สร้างขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 ทำให้ในที่สุดจึงเกิดความประนีประนอมของสองชุดคุณค่านี้ โดยมีการเปิดรับคุณค่าใหม่จากโลกาภิวัตน์หรือบริบทโลก แต่ทั้งนี้ต้อง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตั้งอยู่บนคุณค่าเดิมหรือคุณค่าความเป็นไทยแบบดั้งเดิมด้วยการต่อเติมให้เป็นรากแก้วของแกนกลางความเป็นชาติ ดังนั้น แกนกลางของความเป็นชาติไทย จึงถูกชุดคุณค่าความเป็นชาติไทย "ต่อเติม" ทั้งต่อยอด (คุณค่าใหม่) และต่อราก (คุณค่าเดิม) เพื่อประคองความมั่นคงของแกนกลางความเป็นชาติไทยให้ยืนหยัดอยู่ได้ในบริบทโลก

3.5 แบบเรียนสังคมศึกษากับการสถาปนา "ตัวตนคนไทย" ให้ก่อรูปและปฏิบัติการภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยในทศวรรษที่ 2520-2530

แบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 นั้น ทำให้อัตบุคคลคนไทยได้ตระหนักและรับรู้ถึงจินตกรรมชาติไทยที่เป็น "ไทยทันโลก" นั่นคือการเปิดประตูบ้านออกไปเรียนรู้บ้านหลังอื่นในโลกใบนี้มากขึ้น หากแต่การสร้างชุดความรู้จำพวก "ของเรา" ตั้งแต่ประเทศของเรา เพื่อนบ้านของเรา ทวีปของเราหรือโลกของเรา นั้นสะท้อนถึงการยึด "ตัวเรา" เป็นศูนย์กลาง ชุดความรู้ทั้งหมดจึงสะท้อน "ตัวตนคนไทย" ของอัตบุคคลออกมาในที่สุด โดยในทศวรรษที่ 2520 นั้นเป็นการเรียนรู้ชาติต่าง ๆ เพื่อวางสถานะของมิตรและศัตรูของคนไทยเพื่อรับมือกับภัยคอมมิวนิสต์ ในขณะที่ทศวรรษที่ 2530 นั้นเป็นการเรียนรู้โลกเพื่อวางสถานะของไทยให้อยู่ระดับแนวหน้าในเวทีประชาคมโลก เพื่อปรับตัวตามกระแสของโลกาภิวัตน์ แบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้จึงยังคงเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐที่ใช้ในการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ผ่านอำนาจวินัย (disciplinary power) ที่แม้จะดูแตกต่างกันในสองทศวรรษนี้อันเนื่องมาจากบริบทคนละชุด แต่ทั้งทศวรรษที่ 2520-2530 ต่างขับเน้นปฏิบัติการทางวาทกรรมว่าด้วยความเป็นชาติไทยเพื่อแผ่ซ่านมโนสำนึกให้แตกตัวกระจายลงไปยังในแต่ละอัตบุคคลผ่านอำนาจวินัยความรู้ด้วยการสร้างบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) และการตรวจสอบ (the examination) ว่าใครเป็นมิตร ใครเป็นศัตรู และอะไรคือความเป็นไทย อะไรคือความเป็นต่างชาติ ซึ่งเปิดทางให้อำนาจวินัยเชิงความรู้ดังกล่าวเข้าไปสถาปนาตัวตนคนไทยผ่านวาทกรรม 2 ชุด คือ ตัวตนคนไทยที่สู้ศึกศัตรู เพื่อตรวจสอบ ควบคุมและสอดส่องภัยคอมมิวนิสต์ และตัวตนคนไทยที่ตื่นรู้ทางปัญญา เพื่อตรวจสอบ ควบคุมสอดส่องความเป็นตะวันตกหรือความเป็นสากลที่เป็น "สิ่งแปลกปลอม" ที่ควรกำจัดออกไป แต่ทั้งนี้วาทกรรมทั้ง 2 ชุด ยังคงทำงานเพื่อรักษา "เอกราช" ของชาติไทยจากภัยคอมมิวนิสต์และ "เอกลักษณ์" ของชาติไทยจากกระแสโลกาภิวัตน์ แบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้จึงฝึกฝนอัตบุคคลในชุมชนชาวไทยให้มีมโนสำนึกของเอกราชและเอกลักษณ์ของชาติไทยท่ามกลางประชาคมโลกเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางของความเป็นชาติไทย

Ref. code: 25615624300025FTQ

3.5.1 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่ "สู้ศึกศัตรู"

ภัยคอมมิวนิสต์ มิได้อยู่ในสถานะเพียงการคุกคามความมั่นคงของชาติเท่านั้น หากแต่รัฐยังนำวาทกรรมภัยคอมมิวนิสต์เพื่อมาขับเน้นสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่จะเสมือนเป็นโล่ห์หรือเกราะกำบังภัยนี้ได้ ดังนั้นเรื่องเล่าหรือชุดคำอธิบายในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลานี้ จึงขับเน้นไปที่ความเป็นศัตรู (enemy) ผ่านความรู้เรื่อง "เพื่อนบ้าน" การเรียนรู้เรื่องเพื่อนบ้านของเรา จึงมิได้เรียนในฐานะ "เพื่อน" หรือ "มิตร" แต่ยังเรียนรู้ถึง "ศัตรู" ในเวลาเดียวกันอีกด้วย การใช้คำว่า "เพื่อน ทำให้ประเทศต่าง ๆ ในโลกตั้งอยู่บนสถานะของ "ตัวตน" ในระนาบเดียวกับชาติไทยและ "คนไทย" เพื่อนย่อมมีทั้งดีและไม่ดี เพื่อนจึงเป็นไปได้ทั้งมิตรและศัตรู การคบประเทศอื่นของชาติไทยจึงเป็นเรื่องเดียวกันกับการคบเพื่อนของตัวตนคนไทย การใช้เกณฑ์มิตร-ศัตรู เพื่อ "เลือกคบ" เพื่อนนั้นคือการสร้างบรรทัดฐานในการตัดสิน (normalizing judgement) ที่มิได้เพียงเพื่อจัดการกับเหล่าบุคคลที่ฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์เท่านั้น หากแต่ในขณะเดียวกันมันได้ฉายให้เห็นถึงพฤติกรรมของมิตรหรือประเทศที่เป็นมิตรที่ต้องกลายมาเป็นพฤติกรรมของตัวตนคนไทยด้วยนั่นเอง จุดเด่นของการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงทศวรรษนี้จึงเป็นการรู้จักตนเองผ่านคนอื่นที่เป็นปฏิกิริยาสะท้อนกลับกันไปมา กล่าวคือ การรู้จักศัตรู เพื่อย้ำว่านี่คือศัตรูของเราหรือคนไทย และย้ำว่าคนไทยต้องไม่มีพฤติกรรมแบบศัตรูนั้นจึงจะ "ถูกต้อง" ในขณะที่การรู้จักเพื่อนมิใช่เป็นไปเพียงความรู้ว่าประเทศใดคบได้ แต่ยังเป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนตัวตนคนไทยว่าจะต้องมีพฤติกรรมแบบมิตรประเทศเหล่านี้ ทั้งหมดนี้คือการทำงานของ Biopower ผ่าน Governmentality ของการเป็นคนไทยที่ต้องมีพฤติกรรมแบบมิตรคบมิตรและไม่มีพฤติกรรมแบบศัตรูจนพร้อมที่จะสู้ศึกศัตรูได้

เมื่อ "ศัตรู" เป็นประตูเปิดไปสู่หน้าตาของตัวคนไทย จึงทำให้ศัตรูถูกนำมาเน้นย้ำเป็นพิเศษในช่วงเวลานี้ แต่ก่อนที่จะย้ำถึงศัตรู ก็ต้องเริ่มต้นจากการมีเอกราชอันยาวนานของชาติไทยเสียก่อน ศัตรูจึงย่อมเป็นประตูที่จะเปิดไปสู่การมีมโนสำนึกถึงความเป็นชาติไทยที่มีเอกราช และอยู่รอดปลอดภัยมาอย่างยาวนาน ดังตัวบทที่ว่า

> ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และนับตั้งแต่ที่ชนชาติไทยได้รวมตัวตั้งเป็นประเทศได้ในแหลมทองอันอุดมสมบูรณ์ โดยมีเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี และมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองในปี พ.ศ. ๑๘๐๐ แล้ว ชาติไทยค่อย ๆ กลายเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ชาติหนึ่งในแหลมทองนี้ และสามารถดำรงความเป็นอิสระไว้ได้อย่างเกือบต่อเนื่องกันเป็นเวลากว่า ๗๐๐ปี โดยเคยสูญเสียความเป็นอิสระให้แก่ ประเทศศัตรูในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีเพียง ๒ ครั้ง ครั้งแรกเพียง ๑๕ ปี และครั้งหลังไม่ถึงปี พระมหากษัตริย์ของไทยก็ทรงสามารถนำความเป็นอิสระกลับคืนมาให้แก่ชาติไทยได้ ด้วยเหตุนี้ชนชาติไทยจึงยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ไว้สูงสุด และภูมิใจในความเป็น

> อิสรเสรีอย่างที่สุด (กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์, 2524, น. 125)

จะเห็นได้ว่าตัวบทได้วางชนชาติไทยใน “แหลมทอง” หรือดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งหมายถึงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทวีป การใช้คำว่าแหลมทองเป็นไปเพื่อต้องการสื่อถึงความเจริญรุ่งเรืองหรือความอุดมสมบูรณ์ของดินแดนแถบนี้ ที่ชาติไทยค่อย ๆ กลายเป็น “ชาติที่ยิ่งใหญ่” ชาติหนึ่ง ชุดคำอธิบายเรื่องชาตินี้จึงเผยให้เห็นชัดเจนถึงการเริ่มวางสถานะตำแหน่งแห่งที่ของชาติไทยในบริบทของโลก และแนวคิดแบบภูมิภาคนิยมเริ่มทำงาน ความยิ่งใหญ่คือความเป็นอิสระ ซึ่งก็คือ “ความเป็นไท” และตัวบทได้อธิบายถึงการสูญเสียความเป็นอิสระให้แก่ “ประเทศศัตรู” ซึ่งรองรับการเปิดพื้นที่ออกไปสู่ประชาคมโลกที่เริ่มต้นจากการเปิดไปรู้จัก “ประเทศเพื่อนบ้าน” รวมถึงการวางประเทศที่เป็นมิตรและเป็นศัตรูกับชาติไทย เมื่อพิจารณาจากบริบทความมั่นคงในเวลานี้ทำให้ประเทศศัตรูในสมัยอยุธยา มีนัยสื่อถึงประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลานี้ที่ทำให้สูญเสียความเป็นไท แต่พระมหากษัตริย์ไทยทรงสามารถนำความเป็นอิสระกลับคืนมาได้ ชนชาติไทยจึงต้องยกย่องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้สูงสุดและภูมิใจในความเป็นอิสระเสรีอย่างที่สุด นั่นหมายความว่า ผู้ปกป้องความเป็นไทยให้แก่ชาติไว้คือ พระมหากษัตริย์ จึงจำเป็นต้องธำรงรักษาไว้ สถาบันชาติและพระมหากษัตริย์จึงถูกนำมาเป็นโล่ห์หรือเกราะกำบังภัยคอมมิวนิสต์ในเวลานี้อย่างชัดเจน ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ชาติที่มีความปลอดภัยนั้นคือชาติที่ศัตรูไม่กล้ามารุกรานดินแดนหรืออาณาเขต ปราศจากความขัดแย้งในหมู่ประชาชนที่ไม่อาจระงับได้โดยเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง และมีการปกครองแบบประชาธิปไตย หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ชาติที่มีความปลอดภัยนั้นจะต้องเป็นชาติที่มีความปลอดภัยทั้งในแง่ดินแดนหรืออาณาเขต ในแง่ของประชาชน และในแง่ของการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป ตัวอย่างเช่น ชาติไทยของเราจะมีความปลอดภัยก็ต่อเมื่อเราสามารถทำให้ศัตรูไม่กล้ามารุกรานดินแดนเหนืออาณาเขตของเรา ทำให้ประชาชนไทยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มอบความขัดแย้งให้เจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองระงับ และทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขดำรงอยู่ตลอดไป (กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์, 2524, น. 126)

การขับเน้น “ชาติศัตรู” ที่กระทบต่อความปลอดภัยซึ่งเป็นความหมายของความมั่นคงของชาติได้เปิดทางให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขได้ทำงาน เพื่อรักษาเอกราช - ความเป็นไท ของชาติไทยไว้ ไม่ให้สูญเสียเหมือน “บ้านใกล้เรือนเคียงของไทย” ที่สูญเสียเอกราชให้แก่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ในปัจจุบันนี้ ก็มีภัยอันใหญ่หลวงกำลังคุกคามประเทศต่าง ๆ ในแหลมทองนี้ ประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงของไทยบางประเทศได้สูญเสียเอกราชให้แก่ลัทธิคอมมิวนิสต์ไปแล้ว พลเมืองของประเทศเหล่านี้ร่วมแสนคนได้อพยพหลบหนีภัยและความทุกข์ยากจากคอมมิวนิสต์เข้ามาขออาศัยอยู่ในประเทศไทยในขณะนี้ และหลบหนีไปอยู่ประเทศอื่น ๆ อีกก็มีเป็นจำนวนมาก พวกอพยพนี้บ้านช่องที่จะอยู่ก็ไม่มี เพราะไม่ใช่เป็นบ้านเมืองของตน ต้องอาศัยอยู่ตามศูนย์อพยพที่ทางการจัดขึ้นช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 116)

จะเห็นได้ว่า ตัวบทมีกลวิธีการนำเสนอการตระหนักรู้ถึงภัยคอมมิวนิสต์อย่างแยบยล โดยเริ่มจากให้ทำความรู้จักกับ “แหลมทอง” ซึ่งหมายถึงไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ไทยดำรงความยิ่งใหญ่อย่างมีอิสระเสรี หรือมีเอกราช แต่สูญเสียให้แก่ “ศัตรู” การเปิดการรับรู้เรื่องแหลมทองจึงเป็นไปเพื่อให้เห็นว่ามีศัตรูรอบบ้านในแหลมทองนี้ และรอบบ้านเหล่านั้นสูญเสียอิสระเสรีหรือเอกราชให้แก่คอมมิวนิสต์ ทำให้ต้องหลบหนีมาอยู่ในประเทศไทยซึ่งตอกย้ำถึงความยิ่งใหญ่และการมีอิสระเสรีของชาติไทย แต่ในเวลาเดียวกันตัวบทนี้ก็ชี้ให้เห็นว่าหากไทยสูญเสียเอกราชให้ลัทธิคอมมิวนิสต์ เราก็จะสิ้นชาติ หรือการเป็นพวกอพยพที่ “ไม่มีบ้านช่องที่จะอยู่” เพราะไม่ใช่บ้านเมืองตน เป็นที่น่าเวทนา ดังตัวบทที่ว่า

> ในขณะที่ปัญหาชาวเวียดนามอพยพยังเป็นปัญหาความมั่นคงของชาติที่สำคัญดังกล่าว ประเทศไทยก็ต้องเผชิญกับปัญหาผู้อพยพเพิ่มซ้อนเข้ามาอีก ซึ่งน่าวิตกมากกว่าปัญหาชาวเวียดนามอพยพเดิม ทั้งนี้ก็เพราะนับตั้งแต่ที่ประเทศเวียดนาม ลาว และกัมพูชาเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ ปรากฏว่าได้มีชาวลาว ชาวกัมพูชา และชาวเวียดนาม ซึ่งไม่ชอบการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์และกลัวถูกบังคับทำงานหรือถูกฆ่า จึงพากันอพยพหลบหนีเข้ามายังประเทศไทยทั้งทางบกและทางเรือเป็นจำนวนหลายแสนคน และหลังจากที่เกิดการสู้รบกันในกัมพูชาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ ก็ได้มีชาวกัมพูชาอีกเป็นจำนวนหลายแสนคนอพยพหลบภัยเข้ามาสู่ประเทศไทยอีกระลอกหนึ่ง ซึ่งประเทศไทยก็จำต้องแสดงความมีมนุษยธรรมรับผู้อพยพหลบหนีเข้าเมืองไว้ เพื่อรอส่งไปประเทศที่สามหรือกับประเทศเก่าของเขาในโอกาสต่อไป ปรากฏว่าปัญหาผู้อพยพจากอินโดจีนรุ่นนี้เพิ่มปัญหาความมั่นคงให้แก่ประเทศไทยมากขึ้นอีกอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะนอกจากประเทศไทยจะต้องเสียเงินเสียทอง ซึ่งควรจะใช้เพื่อสวัสดิภาพของคนไทยไปเลี้ยงดูผู้อพยพเหล่านี้เป็นจำนวนมากแล้ว ผู้อพยพเหล่านี้บางคนได้พยายามหลบหนีออกจากค่ายควบคุมในประเทศไทย และแอบกลับไปปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลที่พวกเขาเกลียดชังในดินแดนของประเทศลาว และกัมพูชา ยังผลให้รัฐบาลในประเทศดังกล่าว กล่าวหาว่าประเทศไทยรู้เห็นเป็นใจและช่วยเหลือผู้

Ref. code: 25615624300025FTQ

> อพยพเหล่านี้ จึงพากันคุกคามประเทศไทยอยู่เสมอ เช่น ขู่ว่าประเทศไทยจะต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่ประเทศของเขาได้รับจากการกระทำของผู้อพยพดังกล่าวบ้าง และยิงปืนใหญ่เข้ามายังประเทศไทยบ้าง เป็นต้น (กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, ณรงค์ พ่วงพิศ, และ พุทธชาติ บ. ผลาพงศ์, 2529, น. 375-376)

ความแยบยลของตัวบทข้างต้นคือ การนำเสนอความเป็นไทยที่เป็นเชิงลักษณะนิสัยผ่านภัยคุกคามจากผู้ลี้ภัยนั่นคือ การที่ชาติไทยเป็นประเทศที่มี “มนุษยธรรม” เพื่อย้ำว่าประเทศคอมมิวนิสต์ที่เป็นภัยในเวลานี้ “ไม่มีมนุษยธรรม” จนมาทำร้ายชาติไทยได้ในที่สุด

ดังนั้น การอยู่รอดปลอดภัยของชาติไทยจึงเป็น “ความเป็นไท” ของความเป็นไทย ความเป็นไทยในเวลานี้จึงอยู่ที่ความมั่นคงของชาติที่สามารถรักษาเอกราชและอำนาจอธิปไตยของชาติไว้ได้ ดังตัวบทที่ว่า “การอยู่รอด การมีสวัสดิภาพ และการมีความเป็นไทนั้น เป็นจุดประสงค์ที่สำคัญของชาติหรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นจุดประสงค์ของความมั่นคงของชาติ เราอยู่รอดได้ มีสวัสดิภาพและมีความเป็นไทยแล้วก็แปลว่า เราได้มี ความมั่นคงของชาติแล้วโดยสมบูรณ์” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 122)

นอกจากนี้ รัฐยังสร้างมโนสำนึกแบบ “ทหารนิยม” ลงไปในมโนสำนึกของคนไทยผ่านชุดคำอธิบายเกี่ยวกับ “ทหาร” อีกด้วย ดังตัวบทที่ว่า

> ทหารไทยทุกคนจะต้องมีวินัยดีเยี่ยม มีความกล้าหาญ มีขวัญดีไม่เกรงกลัวข้าศึก พร้อมที่จะเสียสละเสียชีวิตเพื่อชาติเกี่ยวกับการมีขวัญดี และการมีความกล้าหาญของทหารนั้น มีเรื่องเล่ากันมาว่า ในยุคที่จักรวรรดิโรมันกำลังมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่นั้นกองทัพของโรมัน ได้ทำการรบพุ่งกับข้าศึกมากมายหลายครั้ง ครึ่งหนึ่งทหารชาวโรมันคนหนึ่งถูกข้าศึกจับตัวไปได้ และถูกนำตัวไปอยู่ต่อหน้าของแม่ทัพฝ่ายข้าศึก แม่ทัพฝ่ายข้าศึกก็ขู่เข็ญเพื่อให้ทหารชาวโรมันผู้นั้นบอกความลับทางทหาร ทหารโรมันผู้นั้นมิได้สะทกสะท้านเลย มีขวัญดี ไม่กลัวข้าศึกเลย ในขณะนั้นมีคบเพลิงควงใหญ่ปักอยู่ในสถานที่นั้นด้วย ทหารโรมันผู้นั้นจึงยื่นมือของตนเข้าไปในเปลวไฟของคบเพลิงนั้น และปล่อยให้มือไหม้ไฟต่อหน้าแม่ทัพฝ่ายข้าศึกพร้อมกับตะโกนว่า “ข้าพเจ้าจะยอมตาย ยอมถูกเผาผลาญไปทั้งกาย แต่จะไม่ยอมบอกความลับทางทหารเป็นอันขาด” แม่ทัพฝ่ายข้าศึกตลอดจนนายทหารทั้งปวงรู้สึกครั่นคร้ามในความกล้าหาญ และขวัญอันมั่นคงของทหารโรมันเป็นอย่างยิ่ง และมองเห็นว่าตนคงจะไม่มีทางเอาชนะกองทหารโรมันได้ในคราวนั้นจึงได้ยกกำลังถอยไป (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2532, น. 283)

การที่ตัวบทเลือกเปรียบเทียบระหว่างทหารไทยกับ “กองทัพโรมัน” ของจักรวรรดิโรมันนั้นสะท้อนให้เห็นถึงจินตกรรมชาติไทยที่ต้องการเปิดไปให้ทัดเทียมกับประชาคมโลก จักรวรรดิโรมันเป็นที่รับรู้ถึงความเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ระดับโลก โดยเฉพาะกองทัพหรือการทหาร ดังนั้นชาติ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ไทยที่เป็นอิสระเสรีและยิ่งใหญ่ในดินแดนแหลมทอง จึงมีความยิ่งใหญ่ทัดเทียมกันกับจักรวรรดิโรมัน คำว่า “ทหารโรมัน” หรือ “ข้าพเจ้า” ที่สื่อถึงทหารโรมันทั้งหมดจึงมีนัยถึงทหารไทยที่มีขวัญดี ไม่กลัวข้าศึก และพร้อมยอมตาย ความกล้าหาญและขวัญมั่นคงทำให้ข้าศึกต้องยอมยกกำลังถอยไป ข้าศึกในที่นี้จึงย่อมมีนัยถึงภัยคอมมิวนิสต์ แต่ถึงที่สุดแล้ว นอกจากทหารโรมันจะมีนัยสื่อถึงทหารไทย ทหารไทยเองก็ยังมีนัยสื่อถึง “ชาวไทย” ทุกคนอีกด้วย การใช้ภาษาของตัวบทผ่านคำว่า “ข้าพเจ้า” ซึ่งอันที่จริงคือการกล่าวเรียกตนเอง ทำให้ประโยคที่ว่า “ข้าพเจ้าจะยอมตาย” มิใช่หมายเพียงทหารโรมันตามตัวบท แต่ได้กลายเป็นไวยากรณ์ทางความคิดในตัวตนของชีวิตเรา ด้วยเหตุนี้ชาวไทยจึงต้องฝึกฝนอาวุธและการสู้รบด้วยการฝึกกับทหารโดยเฉพาะตามพื้นที่หมู่บ้านที่รัฐมองว่าเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการขยายตัวของภัยคอมมิวนิสต์

ความแยบยลของการวาง “Governmentality” แบบทหารเข้าไปอยู่กับตัวตนคนไทยดังกล่าวจึงทำให้คนไทยพร้อมที่จะ “ราชพลี” ในเวลานี้ ดังตัวบทที่ว่า

> ยิ่งกว่านั้น นักเรียนจะต้องจำใส่ใจไว้ตลอดเวลาว่า คนไทยมีอิสรเสรีและได้รับความร่มเย็นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็เพราะพระปรีชาสามารถและบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ไทยที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประเทศชาติและประชาชนเสมอมา ฉะนั้นคนไทยจะต้องจงรักภักดีและสละชีวิตเป็นราชพลีได้เสมอเพื่อรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ตลอดไป (กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์, 2524, น. 131)

การที่คนไทยจะ “ต้อง” จงรักภักดีและสละชีวิตเป็นราชพลีนี้เป็นเพราะพระมหากรุณาธิคุณที่พระมหากษัตริย์ไทยทำเพื่อประเทศชาติและประชาชนเสมอมา แต่คำอธิบายเหล่านี้สนับสนุนด้วยชุดคำอธิบายเชิงศาสนาในการตระหนักรู้เรื่อง “บุญคุณ” หรือความกตัญญู ซึ่งเป็นสิ่งที่ลัทธิคอมมิวนิสต์ปฏิเสธ ดังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> ถ้าเรามีแก้วน้ำอยู่ใบหนึ่ง แล้วเติมน้ำลงไปจนเต็มปรี่ ถ้าจะมีใครคนใดคนหนึ่งเอาน้ำมาเติมลงไปอีก ก็คงจะทำไม่ได้อีกแล้ว น้ำที่จะเติมลงไปใหม่ก็อาจจะไหลล้นออกไปหมดเพราะไม่มีที่อีกแล้ว ในทำนองเดียวกัน ถ้าในใจของเราแต่ละคนเต็มปรี่ไปด้วยคุณธรรมศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณี และความรู้ความคิดอันเป็นคุณแก่ชาติ เมื่อข้าศึกศัตรูจะนำความรู้ความคิดหรือลัทธิเลวร้ายอะไร มาใส่ลงไปในใจของเราอีก ก็คงจะเข้าไปในใจของเราไม่ได้ เพราะใจของเราเต็มไปด้วยสิ่งที่ดีงามและสิ่งที่เป็นคุณแก่ชาติอยู่จนเต็มปรี่แล้ว ไม่มีที่ว่างสำหรับบรรจุความคิดร้าย ๆ เหล่านั้นได้อีก เช่นนี้ก็จะทำให้แต่ละคนปลอดภัย พ้นจากภัยของการถูกหลอกลวง หรือถูกยุแหย่และอื่น ๆ แต่ละคนจะมีความมั่นคงในใจ เมื่อทุกคนรวมกันเข้าเป็นประเทศชาติ ประเทศของเราก็จะมั่นคง ยากที่ข้าศึกจะมายุแหย่หลอกลวง หรือนำความคิดร้าย ๆ มายัดเยียด หรือมาชักจูงให้หลงผิด

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ไปได้ คุณธรรม ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดจนความยึดมั่นในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันมีอยู่ในใจของเรา เหล่านี้ ย่อมจะผลักดันเอาความคิดอันเป็นภัยเหล่านั้น ให้พ้นไปจากตัวเรา” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 123)

ตัวบทมีกลวิธีในการผลิตชุดคำอธิบายที่แยบยล โดยทำให้เรื่องของ คุณธรรม ศีลธรรม วัฒนธรรม ประเพณี และความรู้ความคิด เป็นเรื่องของ “จิตใจ” ของคนในชุมชนชาวไทย ตัวบทจึงอุปมาจิตใจดังแก้วน้ำ และน้ำคือ คุณธรรมต่าง ๆ เมื่อแก้วน้ำเราเต็มปรี่ไปด้วยน้ำดี ซึ่งในที่นี้มีนัยถึง “น้ำใจไทย” เราก็จะไม่ถูกเติมน้ำไม่ดี “เข้าไปในใจของเรา” ไม่มีที่ว่างสำหรับบรรจุความคิดร้าย ๆ ตัวบทชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนและเปิดเผยว่าการยึดมั่นในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันมีอยู่ใน “ใจ” ของเราอันเต็มปรี่ย่อมผลักเอาความคิดอันเป็นภัยให้พ้นจากตัวเรา ปฏิบัติการทางภาษาที่ปรากฏในตัวบทสะท้อนชัดเจนถึงการทำงานในระดับจิตใจ จิตใต้สำนึก ไวยากรณ์ทางความคิดที่ต้องถูกควบคุมผ่านความรู้จากชุดคำอธิบายนี้ตัวบทข้างต้นเป็นพื้นฐานปูทางไปสู่ชุดคำอธิบายที่เป็นการยกตัวอย่างให้เห็นถึงการมีคุณธรรมโดยเฉพาะการระลึกรู้ใน “บุญคุณ” ดังตัวบทที่ว่า

> ยกตัวอย่าง ถ้าเราเป็นคนมีคุณธรรมสูง ได้เล่าเรียนในเรื่องกตัญญูกตเวที ความกตัญญูต่อพ่อแม่ และครูบาอาจารย์อย่างแน่นแฟ้น ถ้ามีใครมายุแหย่ว่าพ่อแม่และครูบาอาจารย์นั้นไม่ได้มีบุญคุณอะไรต่อเราเลย เราก็จะรู้เท่าทันและไม่ยอมเชื่อไม่ยอมรับคำยุแหย่นั้น ๆ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 123)

จะเห็นได้ว่า คุณธรรมสูงที่ตัวบทยกตัวอย่างนั่นคือความกตัญญู ผู้มายุแหย่มีนัยสื่อถึงภัยคอมมิวนิสต์ ดังนั้น พ่อแม่และครูบาอาจารย์ จึงมีนัยที่สะท้อนถึงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ที่มิได้เป็นเพียงสถาบันแต่มีสถานะเป็นตัวบุคคลเฉกเช่นเดียวกับพ่อแม่และครูบาอาจารย์นั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงค่อย ๆ เริ่มกลายสถานะเป็นเสมือนภาพแทนของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งหมดอยู่ภายใต้สถาบันเดียว สังเกตได้จากตัวบทต่อไปนี้

> ข่าวลือ ผู้ที่มีความประสงค์จะทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และระบอบการปกครองประชาธิปไตยอาจก่อให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะต่อพระมหากษัตริย์ทั้ง ๆ ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความมั่นคงของบ้านเมืองตามปกติงานที่คนเราทำหลายอย่างเป็นสิ่งดีงามมีประโยชน์โดยธรรมชาติ แต่คนเราย่อมมีทัศนะต่างกัน บางคนว่าดี บางคนว่าไม่ดี อนึ่งในการทำงานย่อมมีข้อบกพร่องบ้าง ความมีทัศนะว่าไม่ดีหรือไม่เห็นด้วยก็ดีหรือความบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ดี จะมีผู้พยายามสร้างข่าวลือขยายให้กว้างขวางใหญ่โตขึ้น หรือถ้าไม่มีอะไรจริง ๆ ก็พยายามนำเอาเรื่องส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ จริงบ้างไม่จริงบ้าง มาพูดปากต่อปาก ซ้ำ ๆ ซาก ๆ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เพื่อลดความเชื่อมั่นศรัทธา สิ่งเหล่านี้ถ้านำมาใช้กับสถาบันสำคัญของชาติ อาจทำให้เกิดความไม่มั่นคงได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 53)

ตัวบทใช้ข้อความว่า “โดยเฉพาะต่อพระมหากษัตริย์” ที่เชื่อมโยงกับพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความมั่นคงของบ้านเมือง และมีแนวโน้มที่จะสร้างสถานการณ์เป็นบุคคลหรือมนุษย์ธรรมดาให้กับพระมหากษัตริย์ผ่านข้อความที่ว่า “อนึ่งในการทำงานย่อมมีข้อบกพร่องบ้าง” สะท้อนให้เห็นความเป็นมนุษย์ที่อาจมีการกระทำที่ผิดพลาดบ้าง การใช้ข้อความที่ชี้ไปในทางยอมรับทัศนะที่ต่างกันทำให้รองรับกับสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นตามระบอบประชาธิปไตย ทั้งหมดนี้ แท้จริงแล้วคือการยืนยันคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย (ที่คนเราย่อมมีทัศนะต่างกัน เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยเป็นเรื่องปกติ) อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในสถานะของตัวบุคคลหรือความเป็นมนุษย์ที่มากขึ้น (ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อประชาชนอันเป็นสิ่งดีงามมีประโยชน์โดยธรรมชาติ แต่อาจมีข้อบกพร่องบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่ควรขยายให้กว้างขวางใหญ่โตหรือเรื่อง “ส่วนตัว” เล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่ควรพูดปากต่อปากเพื่อลดความเชื่อมั่นศรัทธา) ทั้งหมดนี้จะช่วยรองรับการเติบโตของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในช่วงทศวรรษที่ 2530 เป็นอย่างมากนอกจากนี้การเปิดพรมแดนความรู้ไปสู่ “เพื่อนบ้าน” ในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2520 ของตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา จึงทำให้เราอาศัยประเทศที่ “มิได้เป็นเพื่อน” เราในการเป็นตัวอย่างถึงการคุกคามของภัยคอมมิวนิสต์ที่ทำให้เกิดสภาวะของความ “สิ้นชาติ” ดังตัวบทที่ว่า

> ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ทำไมคนในชาติหรือในประเทศของตนเอง จึงต้องหลบหนีไปอยู่ประเทศอื่น ทำไมไม่อยู่ในประเทศของตน และปรากฏว่าในระหว่างเดินทางหลบนี้นั้นก็ต้องประสบภัยอันตรายอย่างใหญ่หลวง เช่น เรือ เรือล่มตายเสียเป็นจำนวนมาก เป็นต้น ทำไมจึงต้องเสี่ยงกับความทุกข์ ความอดอยาก และความตาย หลบหนีออกจากบ้านของตนเองเช่นนี้ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่เราทุกคนจะต้องศึกษาคิดนึกกันให้ลึกซึ้งในระยะต่อไป สำหรับคนไทยเรานั้น ย่อมอยู่ในประเทศไทยอันเป็นที่รักยิ่งของเรา ด้วยความสุขความปลอดภัย และความมีเสรีภาพ ไม่ถูกข่มเหงกดขี่ ไม่ถูกขับไล่ เราจึงมีความหยิ่งในความเป็นไทยของเรา และในการที่ได้อยู่ในประเทศไทยของเราเอง ดังนั้น จึงขอให้พี่น้องชาวไทยทั้งปวงได้รักใคร่สามัคคีปรองดองกัน ร่วมมือกันพัฒนาชาติ เราต้องไม่ทำร้ายชาติหรือผลาญชาติ แต่ต้องป้องกันชาติอย่างเต็มกำลัง มีความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ กล้าที่จะสละชีพเพื่อชาติได้ทุกเมื่อ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2525, น. 57)

การที่คนในชาติหลบหนีไปประเทศอื่นจนประสบภัยอันตรายอย่างใหญ่หลวงมีนัยสื่อถึงผู้ลี้ภัยอินโดจีน การให้ตระหนักถึง “ภัย” โดยใช้ข้อความที่ทำให้เป็น “ภัยใกล้ตัว” มากขึ้นผ่านเรื่องของความอดอยาก ความตาย ทำให้เร้าอารมณ์ความรู้สึกหรือควบคุมความคิดจิตใจได้มาก

Ref. code: 25615624300025FTQ

ขึ้นว่า “เราต้องไม่เป็นแบบนี้” ภัยดังกล่าวจึงเปิดโอกาสให้เกิดการขับเน้นถึงคุณค่าของผืนแผ่นดินไทยที่เต็มไปด้วยความสุข ความปลอดภัย ความมีเสรีภาพ ไม่ต้องอพยพทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนไปอยู่ต่างประเทศอย่างคนไร้ชาติ (กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์, 2524, น.132) ในตัวบทมีการใช้ปฏิบัติการทางภาษาที่เป็นการผ่อนคลายสภาวะตระหนักรู้เรื่องภัย กล่าวคือ ผู้อ่านตัวบทอาจไม่ได้รู้สึกว่ามีภัยนี้ในชีวิตประจำวันใกล้ตัว ชุดความรู้ ดังกล่าวจึงเป็นผู้ผลิตจินตกรรมของชุมชนชาวไทยร่วมกันผ่านการตระหนักรู้ว่าเราต้องเผชิญภัยนี้ด้วยกันภายในจินตกรรม ดังนั้นปฏิบัติการทางภาษาจึงต้องทำหน้าที่ในการเยียวยาภัยภายในจินตกรรมนั้นผ่านคำว่า “ประเทศไทยอันเป็นที่รักยิ่งของเรา” หรือ “ในความเป็นไทยของเรา” “ได้อยู่ในประเทศไทยของเรา” เพื่อสร้างความตระหนักรู้ว่ามันเป็น “ของเรา” และเมื่อรู้ว่าเป็นของเรา เราจึงต้อง “ไม่ทำร้ายชาติ” “ผลาญชาติ” ซึ่งประเด็นนี้มีนัยว่าจะมีผู้จ้องทำร้าย “ของเรา” ผลาญ “ของเรา” ซึ่งสื่อถึงภัยคอมมิวนิสต์ เราจึงต้อง “ป้องกันชาติ” โดยความกล้าที่จะสละชีพเพื่อชาติได้ทุกเมื่อ ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวดังกล่าวในตัวบท จึงเป็นความกล้าหาญภายในจินตกรรม เพื่อจัดการกับภัยภายในจินตกรรม และเมื่อการทำงานในระดับของภาษาภายในจินตกรรมนั้นทำได้สำเร็จ เมื่อออกมาสู่โลกแห่งความเป็นจริง จึงมิใช่เรื่องยากที่ภาษาเหล่านี้จะทำหน้าที่เสมือน “ผู้ออกคำสั่ง” บังคับบัญชาความคิดเราให้กระทำตามอำนาจของภาษาและชุดความรู้

นอกจากนี้ตัวบทยังปรากฏให้เห็นถึงการทำงานของ Biopower แบบอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) อย่างชัดเจน ด้วยการเน้นไปที่การปฏิบัติ ซึ่งในที่นี้ก็คือการฝึกฝน และการปฏิบัติต้องเริ่มต้นมาจากที่ “จิตใจ” หรือการ “กำหนดลงไปในใจของเรา” ซึ่งคือ Governmentality ที่ชัดเจนในแบบเรียน ดังตัวบทที่ว่า

> เมื่อเราทราบว่าความมั่นคงของชาติมีความหมายว่าอะไร มีความประสงค์อย่างไร ดังกล่าวข้างต้นทั้งหมดแล้วนั้น อาจที่จะกำหนดได้ว่า เราควรปฏิบัติอย่างไรได้บ้างเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงของชาติ ยกตัวอย่าง เมื่อเราทราบว่าประเทศของเรากำลังประสบภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ เราก็กำหนดลงไปในใจของเราได้ว่า ข้อปฏิบัติของเราก็คือต้องต่อต้านภัยต่าง ๆ จากลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 122)

ตัวบทเน้นไปที่ “การปฏิบัติ” และยกตัวอย่างว่าคือการ “กำหนดลงไปในใจของเรา” ว่าข้อปฏิบัติคือ “ต้อง” ต่อต้านภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ปฏิบัติการทางภาษาในตัวบทนี้ได้เข้าไปทำงานในไวยากรณ์ทางความคิดว่า “เราต้องต่อต้าน” และให้เหตุผลว่าเนื่องจากชาติไทยไม่เคยเป็นทาสใคร คนไทยจึงต้องเสียสละทุกอย่างแม้ชีวิต เพื่อรักษาชาติที่เป็น “ไท” นี้ไว้ ดังตัวบทที่ว่า

> จะต้องยึดมั่นในชาติ เลื่อมใสในศาสนา และภักดีต่อพระมหากษัตริย์ นักเรียนจะต้องระลึกเสมอว่าชาติไทยเป็นชาติอิสรเสรี ไม่เคยเป็นทาสใคร และจะไม่เป็นทาสของใครตลอดไป

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้คนไทยทุกคนจะต้องพร้อมที่จะเสียสละทุกอย่างแม้ชีวิต เพื่อรักษาความเป็นชาติไทยเอาไว้ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น.123)

การที่ตัวบทใช้คำว่า ระลึกเสมอว่าชาติไทยเป็นชาติอิสรเสรี ในที่นี้นอกจากจะสื่อถึงความเป็น “ไท” ที่หมายถึงไม่เป็นทาส มีความเป็นอิสระแล้ว การใช้คำว่า “เสรี” ยังมีนัยสื่อถึงโลกเสรีประชาธิปไตย ดังนั้น ทาสในที่นี้จึงหมายถึงการตกเป็นของลัทธิคอมมิวนิสต์ และจะเห็นได้ถึงการนำสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มาเป็นโล่ห์หรือเกราะกำบังภัยคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจน อย่างไรก็ดี การสละชีพเพื่อชาตินั้น อาจมิได้เกิดขึ้นในทันทีทันใด ดังนั้นระหว่างที่ดำรงชีวิตอยู่ก็ต้องปฏิบัติให้มี “วินัย” และกฎหมายของบ้านเมือง ดังตัวบทที่ว่า

> นักเรียนจะต้องเข้าใจในความสำคัญของการมีระเบียบวินัยและกฎหมายบ้านเมืองใด ชุมชนใดหรือสถานที่ใด ไม่มีระเบียบวินัยและกฎหมาย ก็จะพังทลายโดยเร็ว จะมีแต่กฎหมู่ ใครอยากได้อะไรก็ยกพวกยกหมู่เข้าเรียกร้อง เข้าทำลาย เข้าแย่งชิง เข้าปลุกปั่น อันเป็นลักษณะของคนป่าเถื่อน ดังนั้นนักเรียนและประชาชนพลเมืองทุกคนจะต้องเป็นคนมีวินัย จะเห็นได้ว่าประชาชนพลเมืองของทุก ๆ ประเทศเขามีวินัยกันทั้งนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2521ข, น. 123)

จะเห็นได้ว่า ปฏิบัติการทางภาษาได้ลงมาทำงานในระดับการควบคุมจิตใจผ่านการใช้ภาษาในตัวบทที่ว่า ต้องเป็นคนมีวินัย (discipline) ประชาชนพลเมืองของทุก ๆ ประเทศเขามีวินัยกันทั้งนั้น โดยทุก ๆ ประเทศในตัวบทสื่อถึงประเทศในโลกเสรีที่มีกฎหมาย และตัวบทมีความพยายามในการสร้างภาพศัตรูให้มีลักษณะป่าเถื่อน ใช้กฎหมู่ เข้าเรียกร้อง เข้าทำลาย เข้าแย่งชิง เข้าปลุกปั่น ซึ่งมีนัยสื่อถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงได้ภาพเป็นคู่ตรงข้าม ดังตารางที่ 3.3

ตารางที่ 3.3

แสดงคู่ตรงข้ามระหว่างภาพของชาติไทยและภาพของศัตรูต่อความมั่นคงของชาติไทย ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520

ภาพของชาติไทยที่ต้องเป็น	**ภาพของศัตรู (ภัยคอมมิวนิสต์)**
อารยะ มีวัฒนธรรม ความเป็นไทย	ป่าเถื่อน
ใช้กฎหมาย	ใช้กฎหมู่
มีระเบียบวินัย	ไม่มีระเบียบ เข้าเรียกร้อง ทำลาย แย่งชิง ปลุกปั่น
ทุก ๆ ประเทศ ซึ่งสื่อถึงความเป็นสากล	บางประเทศ ซึ่งสื่อถึงความไม่เป็นสากล

Ref. code: 25615624300025FTQ

"ความเป็นคนไทย" จึงเผยผ่านภาพของศัตรูที่ต้องการสร้างขึ้น และทำให้เกิดความสำนึกว่าหากชุมชนชาติไทย ไม่ต้องการเป็นทาส ไม่ต้องการให้เกิดความวุ่นวาย คนไทยทุกคนต้องต่อต้านศัตรู แม้ว่าจะแลกด้วยชีวิตก็ตาม

การสถาปนาตัวตนคนไทยแบบ "สู้ศึกศัตรู" จากแบบเรียนสังคมศึกษาในทศวรรษที่ 2520 นี้จึงยิ่งฉายภาพถึงอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ที่ไหลแผ่ซ่านแบบ capillary power ไปยังแต่ละอัตบุคคลให้มีมโนสำนึกแบบทหารนิยม เพื่อร่วมกันปกป้องแกนกลางของความเป็นชาติไทยคือสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่พร้อมจะแลกด้วยชีวิตเป็นชาติพลีหรือราชพลีก็ตาม เพราะเป็นการกระทำไปเพื่อรักษาเอกราชของชาติขจัดอริราชศัตรู สภาวะอัตบุคคลจึงกลายเป็นองค์ประธาน (subjectivation) ความเป็นองค์ประธานของตัวตนคนไทยนี้เองที่ทำให้ชาติพลีหรือราชพลีดังกล่าวนั้นเป็นเรื่องที่น่ายินดี

3.5.2 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่ "ตื่นรู้ทางปัญญา"

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การเปิดประตูออกไปทำความรู้จักมิตรประเทศต่าง ๆ รวมถึงศัตรูทั้งในระดับเพื่อนบ้านของเรา ทวีปของเราหรือโลกของเรานี้ แท้จริงแล้วเป็นไปเพื่อทำความรู้จักตัวตนของคนไทยที่เรียนรู้ผ่านประเทศอื่น ตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้กล่าวถึงอย่างชัดเจน ดังตัวบทที่ว่า

> มนุษย์เราไม่ว่าชาติใด ภาษาใด จำเป็นต้องรู้จักตนเองอย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงมีชีวิตอยู่ได้อย่างดี อย่างมีคุณภาพ และอย่างรับผิดชอบ . . .ในฐานะคนไทย เราต้องรู้จักตัวเราด้วยการรู้จักบรรพบุรุษ ตลอดจนความเป็นมาของตัวเรา ครอบครัวเรา และประเทศชาติของเรา พอ ๆ กับที่เราต้องรู้จักสิ่งแวดล้อมและพื้นฐานทางความคิดของตัวเราและคนในชาติเรา มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีวันเข้าใจได้เลยว่าทำไมเราจึงต้องทำอย่างนั้นคิดอย่างนี้ หรือตัวเราควรคิดและทำอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์ที่สุดแก่ตนเองและผู้อื่นด้วยในขณะเดียวกัน แต่การรู้จักตัวเราให้ดีจริง ๆ ได้นั้น บางครั้งก็ต้องมีโอกาสได้เปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่นหรือชาติอื่น รวมทั้งมีโอกาสได้คบหาสมาคมและปฏิบัติตนต่อผู้อื่น จึงจะรู้ส่วนดีส่วนไม่ดีในตัวเอง รู้ว่าตัวเองคือใครเป็นอย่างไรในโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ เพราะคนที่มีหูตากว้างไกลมีประสบการณ์มากเท่านั้น จึงจะสามารถรู้จักตนเองและผู้อื่นได้ดีที่สุด เหตุนี้ การจะเข้าใจตัวเราในฐานะเป็นคนไทยจึงต้องศึกษาทำความเข้าใจ ไม่เฉพาะแต่เรื่องเกี่ยวกับตัวเรา ประเทศของเราเท่านั้น หากต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับชนชาติอื่นประเทศอื่น โดยเฉพาะที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, 2532, น. ก.)

ตัวบทใช้ปฏิบัติการทางภาษาอย่างลึกซึ้งในการเปรียบเทียบกับตัวมนุษย์หรือการรู้จักตัวเราซึ่งมีรากฐานมาจากความเป็นชาติ ประเด็นนี้คือการพยายามเชื่อมโยงชาติให้กลืนกลายเข้า

Ref. code: 25615624300025FTQ

มาใน “ตัวตน” ของชีวิตเราระดับปัจเจกบุคคลในฐานะ “คนไทย” ซึ่งหากต้องการรู้จักตัวเราให้ดีจริงต้องเปรียบเทียบตัวเองกับชาติอื่น หากพิจารณาในระดับภววิทยา (ontology) การระบุบ่งชี้หรือการรับรู้ตัวตนของเราว่าเราคือใคร ตัวเราเองอาจไม่ใช่ผู้สร้างการรับรู้ตัวตนนั้น หากแต่การรับรู้ตัวตนย่อมต้องเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น (the other) ที่จะสะท้อนกลับถึงการรับรู้การมีอยู่ของตัวตน (being) ของเรา การที่ตัวบทกำหนดให้ตัวตนของเราอยู่ในระนาบเดียวกับชาติไทย ตัวตนของผู้อื่นจึงอยู่ในความหมายของชาติอื่น และเมื่อได้คบหาสมาคมจะรู้ “ส่วนดีส่วนไม่ดี” ในตัวเอง ตรงนี้มีนัยสื่อถึงว่าหากชาติไทยคบหากับชาติที่เป็นมิตรนั้นย่อมเป็นการสะท้อนกลับถึง “ส่วนดี” ของเรา นั่นคือชาติที่คบนั้นมี “ภาพของชาติไทยที่ต้องเป็น” ตรงกัน ในขณะที่หากชาติใดเป็นศัตรู ก็จะสะท้อนให้เห็นถึง “ส่วนไม่ดี” ในตัวเอง ซึ่งมีนัยถึงพฤติกรรมแบบลัทธิคอมมิวนิสต์ การคบสหภาพโซเวียตหรือสาธารณรัฐประชาชนจีน หรือประเทศในแถบอินโดจีนก็จะสะท้อนเห็นถึงพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ถือว่าเป็น “ส่วนไม่ดี” ในตัวเอง นับว่าปฏิบัติการทางภาษาในตัวบทข้างต้นนี้มีนัยความหมายที่ลึกซึ้งและเข้าไปควบคุมจัดการไวยากรณ์ทางความคิดถึงระดับตัวตนได้เป็นอย่างดี

แต่ผลจากการเปิดประตูออกไปมาเป็นเวลาระยะหนึ่ง ทำให้ตัวตนคนไทยมิได้เพียงรู้จักตัวเองผ่านชาติอื่น แต่นำไปสู่การมีพฤติกรรม “เลียนแบบ” ชาติอื่นมาประกอบสร้างตัวตนของเราอีกด้วย ผ่านความพยายามในการปรับตัวเองเพื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ในช่วงทศวรรษที่ 2530 ดังนั้นชุดความรู้โลกาภิวัตน์จึงเป็นไปเพื่อขับเน้น “เอกลักษณ์” ของความเป็นไทยให้ฉายภาพออกมาจากความเป็นต่างชาติแทน กล่าวคือ การเลียนแบบนำไปสู่การสร้างความเหมือนกัน เราจึงใช้ความเหมือนมาเป็นตัวขับเน้นความต่างให้งอกเงยออกมาจากความเหมือน และสิ่งที่จะทำให้เราต่างได้คือความเป็นไทย แบบเรียนสังคมศึกษาจึงทำหน้าที่ในการสร้างบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) ขึ้น เพื่อตรวจสอบ (the examination) สิ่งที่เลียนแบบหรือความเป็นตะวันตกในยุคโลกภิวัตน์ และมองว่าคนไทยที่เลียนแบบเป็นพวก “ลุ่มหลงมัวเมา” หรือตกเป็น “ทาส” ของเทคโนโลยีโลกาภิวัตน์ ด้วยเหตุนี้ ตัวตนคนไทยที่ถูกต้องและต้องฝึกฝนคือ ตัวตนคนไทยที่ “ตื่นรู้ทางปัญญา” ด้วยความเป็นไทยที่จะเอาชนะความลุ่มหลงมัวเมาที่เต็มไปด้วย “ตัณหา” ได้ การตื่นรู้ทางปัญญาด้วยการนำพาความเป็นไทยเข้ามา Governmentality ในตัวตนคนไทย จึงจะทำให้เรามี “ความเป็นไท” จากเทคโนโลยีโลกาภิวัตน์ และนี่คือหนทางที่จะทำให้เราไปยืนอยู่ในแถวหน้าของเวทีโลกได้อย่างงดงามที่แท้จริงและเพื่อสร้าง “องค์ประธาน” (subjectivation) ของตัวตนคนไทย การได้เป็น “เจ้า” ของประดิษฐกรรมเทคโนโลยีใหม่ ๆ ให้ได้นั้นเป็นหนทางสำคัญของความเป็น “ไท - ไทย” จากเทคโนโลยีต่างชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> นักเรียนจะต้องเข้าใจว่า การพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบันและอนาคต ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาคือ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี ซึ่งประเทศไทยจะต้องเป็นเจ้าของประดิษฐกรรมเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในบางส่วนให้ได้

Ref. code: 25615624300025FTQ

> เพื่อจะได้ไม่ตกเป็นเบี้ยล่างของต่างชาติ ซึ่งเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เขาประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาได้ (ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์, 2536, น. 3)

ปฏิบัติการทางภาษาในตัวบทข้างต้นผ่านคำว่า “เบี้ยล่าง” ของต่างชาติ สะท้อนให้เห็นถึง “ศัตรู” ใหม่ที่เข้ามาครอบงำและกระทบต่อความอิสระเสรีของความเป็นไทย หลังจากการคลี่คลายและจบลงของสงครามเย็น ศัตรูของชาติไทยเริ่มเคลื่อนมาสู่เจ้าของลิขสิทธิ์เทคโนโลยีต่างชาติ ซึ่งความเป็นต่างชาตินี้ เผยให้เห็นถึงความเป็นไทยที่ต่อไปนี้จะต้องมีความเป็นไทยทางปัญญา กล่าวคือ ความเป็นไทยที่ฉลาด รู้เท่าทัน มองเห็น “คุณค่าแท้” ไม่ตกอยู่ในภาวะ “เมา” เทคโนโลยีและถูกจูงใจโดยกลยุทธ์การตลาด (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 97) ไม่รับเทคโนโลยีมาโดยขาดความยั้งคิด ตกเป็นเหยื่อของความเจริญโดยขาดการไตร่ตรอง (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 101) ไม่ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดความลุ่มหลงขาดความยับยั้งชั่งใจในการบริโภค ใช้จ่ายเงินเกินตัวจนเกิดผลเสียในระดับประเทศ เช่น ขาดดุลการค้า หรือเงินเฟ้อ (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 98) และนอกจากนี้ยังเกิดการสูญเสียสัมผัสของความเป็นมนุษย์ (Human touch) ดังตัวบทที่ว่า

> . . .บางท่านกล่าวว่ามนุษย์ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีจนสูญเสียสัมผัสของความเป็นมนุษย์ (Human touch) ไป การยึดเหนี่ยวโยงใจกันทางสังคมเสื่อมคลายไป สภาพความร่วมมือร่วมใจกันในชุมชนหายไปกลายเป็นสภาพบ้านใครบ้านมันที่ความมีน้ำใจต่อกันหาได้ยากขึ้น (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 100)

สังเกตได้ว่า ภาษาที่ตัวบทเลือกนำมาใช้เป็นภาษาในเชิง “ภัยคุกคาม” ทั้งสิ้น อาทิ เบี้ยล่างต่างชาติ เมาเทคโนโลยี เหยื่อของความเจริญ ทาสของสินค้า ทาสของเทคโนโลยี ทั้งหมดนี้ทำให้ศัตรูใหม่ที่เกิดขึ้นคือ วิทยาการและเทคโนโลยีจากต่างชาติที่มาคุกคามความเป็นชาติไทย โดยคุกคามทั้งในเชิงเศรษฐกิจ อาทิ ปัญหาขาดดุลการค้า หรือเงินเฟ้อและคุกคามในเชิงสังคมวัฒนธรรม อาทิ การยึดเหนี่ยวโยงใจกันทางสังคมหรือความมีน้ำใจต่อกัน อย่างไรก็ดี ตัวบทข้างต้นมีนัยสำคัญโดยตัวบทกล่าวถึงการตกเป็นทาสเทคโนโลยีจนสูญเสียสัมผัส “ความเป็นมนุษย์” ซึ่งหากชีวิตมนุษย์ถูกจัดวางให้เป็นเรื่องเดียวกับความเป็นชาติ การสูญเสียความเป็นมนุษย์จึงหมายถึงการสูญเสีย “ความเป็นชาติ” หรือความเป็นไทย การยึดเหนี่ยวโยงใจกันทางสังคมมีนัยสื่อถึงสถาบันแกนกลางของชาติที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก็ย่อมเสื่อมคลายไปและสภาพความร่วมมือร่วมใจในชุมชนที่หายไป นั่นคือ จินตกรรมของชุมชนชาติไทยก็เริ่มสั่นคลอน สภาพ “บ้านใครบ้านมัน” คือการไม่รวมตัวกัน

Ref. code: 25615624300025FTQ

เป็น “บ้าน” (ที่คืออุปมาของชาติ) ดังเดิม ความมีน้ำใจต่อกันหาได้ยาก โดยน้ำใจในที่นี้ก็อาจมีนัยถึง “น้ำใจไทย” ด้วยเหตุนี้ภัยคุกคามหรือศัตรูใหม่นี้จึงมากระทบต่อแกนกลางของความเป็นชาติไทยอย่างมาก ทำให้ชุดความรู้หรือชุดคำอธิบายที่เคยวางรากฐานไว้ในทศวรรษที่ 2500-2510 โดยเฉพาะเรื่องการ “นิยมไทย” จึงต้องกลับมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อรับมือกับแรงปะทะใหม่นี้ ดังตัวบทที่ว่า

> เราหันไปมีรสนิยมบริโภคแบบตะวันตกมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากสถานขายอาหารฟาสต์ฟู้ดยี่ห้อต่าง ๆ ได้รับความนิยมเป็นอันมากในปัจจุบัน ผู้ประกอบการคนไทยหลายคนไปซื้อลิขสิทธิ์ยี่ห้อนั้นมาและทำการส่งเสริมให้คนไทยบริโภคอาหารเหล่านี้ด้วยการโฆษณาที่ใช้งบประมาณอย่างมหาศาล เด็กไทยจำนวนมากปรับเปลี่ยนไปนิยมชมชอบอาหารตะวันตก ร้านค้าและสถานบริการหลายแห่งเปิดให้บริการจนดึกหรือบางแห่งบริการตลอดทั้งคืน ซึ่งก็ช่วยกระตุ้นให้มีการบริโภคกันมากขึ้น ชาติไทยซึ่งเคยมีอาหารหลากหลายรสชาติอร่อยแม้แต่ต่างชาติก็ชื่นชมกลับเปลี่ยนค่านิยมวิถีการดำเนินชีวิตบางคนถึงขนาดดูถูกอาหารหรือสินค้าไทยด้วยซ้ำไป (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 98)

จากตัวบทข้างต้น เราจะสามารถสังเกตเห็นถึงความย้อนแย้งผ่านปฏิบัติการทางภาษาอย่างแยบยล การที่ตัวบทใช้คำว่า “ตะวันตก” กับ “ต่างชาติ” ให้เข้าใจคนละความหมาย กล่าวคือ รสนิยมบริโภคแบบ “ตะวันตก” เป็นเรื่องที่คุกคามต่อความหลากหลายทางรสชาติของอาหารชาติไทย ที่บางคน (คนไทย) ดูถูกอาหารหรือสินค้าไทย แต่การที่ตัวบทใช้ข้อความว่า “แม้แต่ต่างชาติก็ชื่นชม” ซึ่งต่างชาติในที่นี้มีนัยของการยอมรับความเป็นสากล หรือสถานะที่เหนือกว่า กล่าวคือ อาหารไทยอร่อยในระดับที่ต่างชาติยังชื่นชมว่าอร่อย นั่นแปลว่า อาหารไทยรสชาติในระดับ “นานาชาติ” ต่างชาติในที่นี้จึงมิได้เป็นศัตรู เหมือนกับ “ตะวันตก” อย่างไรก็ตาม ทั้ง “ตะวันตก” และ “ต่างชาติ” ล้วนมาขับเน้นคุณค่าของความเป็นชาติไทยให้เกิดขึ้น อาหารตะวันตกทำให้เรารู้ถึงการมีอยู่ของอาหารไทย อาหารตะวันตกที่เป็นศัตรูมาเผยให้เห็นคุณค่าที่แท้จริงของอาหารไทย แต่เมื่อต่างชาติชื่นชมอาหารไทย ความเป็นต่างชาติก็จะได้รับการยอมรับ เพราะยอมให้คุณค่าความเป็นไทยได้เฉิดฉายขึ้นมาเช่นกัน เฉกเช่นเดียวกันกับตัวบทดังต่อไปนี้

> แนวทางของไทยในยุคโลกาภิวัตน์. . . ในชีวิตประจำวัน นักเรียนจะได้รับเทคโนโลยีและรูปแบบวัฒนธรรมจากต่างชาติทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว เช่น อาหารฟาสฟูดส์ เครื่องแต่งกาย ยานพาหนะ อุปกรณ์สื่อสารโทรคมนาคม ไปจนถึงตัวทามาก็อต และเครื่องถ่ายสติกเกอร์ตามห้างสรรพสินค้า จึงเกิดปัญหาว่าสมควรที่เราจะรับสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างเข้ามาโดยไม่มีเทคโนโลยีและภูมิปัญญาของเราเองที่ดีอยู่ หรือ แน่นอนว่าการรับสิ่งใดมาใช้กับตัวนั้น เราต้องใช้โดยการไตร่ตรอง หาเหตุผล มีสติปัญญา รู้ข้อดี ข้อเสียในเทคโนโลยีนั้น ๆ เพราะตัวนักเรียนเองมีข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจ และความไม่รอบรู้

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ในทุกเทคโนโลยี อันที่จริงคนไทยเองก็มีความรู้ ความสามารถไม่แพ้ชาติอื่นใดในโลก เพียงแต่ต้องกระตุ้นให้เกิดการคิด การผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ แข่งขันกับภายนอกได้ และมีความเป็นตัวของตัวเอง เช่น ในปัจจุบันก็มีกระแสความนิยมพืชสมุนไพรและการรักษาโรคตามธรรมชาติมากขึ้นทั้ง ๆ ที่คนไทยใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมาเป็นเวลานานแล้ว. . . นักเรียนไม่ควรที่เข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์โดยละเลยจิตใจที่ดีงามดั้งเดิมแบบไทย เราต้องปรับตัวตามสังคมอุตสาหกรรมที่มีความเร่งรีบ กดดันทางเวลา แต่ขณะเดียวกันก็ควรจะมีแนวทางดำรงชีวิตที่เหมาะสม” (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 61-62)

ตัวบทข้างต้นเริ่มจัดวางระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดมาถึงระดับจิตใจ ผ่านการแนะนำแนวทางของ “ไทย” ในยุคโลกาภิวัตน์ การใช้คำอธิบายว่ารับมาโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว ทำให้ความ “รู้ตัว” ปรากฏขึ้นทั้งหมด ซึ่งคือการให้รู้ตัวว่า “ไม่ดี” เพื่อเปิดทางให้คุณค่าของความเป็นไทยได้ปฏิบัติการ ดังข้อความที่ว่า คนไทยเองก็มีความรู้ความสามารถไม่แพ้ชาติอื่นใดในโลก มีความเป็นตัวของตัวเอง มีพืชสมุนไพรไทยใช้รักษาโรคมานานแล้ว และควรมี “จิตใจที่ดีงามดั้งเดิมแบบไทย” จึงจะเป็นแนวทางการดำรงชีวิตที่เหมาะสม การใช้ชุดคำอธิบายเรื่องจิตใจแบบไทย เปิดทางให้สถาบันศาสนาอย่างพุทธศาสนาเข้ามาปฏิบัติการว่าคนไทยต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง และมีความ “ตื่นทางปัญญา” ดังตัวบทที่ว่า

> สำหรับนักเรียนแล้วข้อแนะนำของพระธรรมปิฎก. . . ในเรื่องนี้นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่ง กล่าวคือ จะต้องมีความตื่นทางปัญญามีจิตใจที่เข้มแข็ง มีความปรารถนาดีใฝ่สร้างสรรค์ชีวิตและสังคมของตนอย่างแท้จริง สร้างความใฝ่รู้สู้สิ่งยาก ความใฝ่ศึกษา ใฝ่สร้างสรรค์ความเป็นนักผลิต นักสร้างสรรค์ และพร้อมกันนั้นต้องลดอิทธิพลของค่านิยมใฝ่เสพpวัฒนธรรมบริโภค ความอ่อนแอเห็นแก่ความสะดวกสบายลงด้วย” (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 103)

เราจะเห็นได้ถึงการนำคุณค่าของความเป็นไทยที่มาจากแกนกลางความเป็นชาติไทยอย่างพุทธศาสนา เข้ามารับมือกับแรงปะทะของโลกาภิวัตน์ผ่านข้อแนะนำของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นพระปัญญาชนผู้ขับเคลื่อนธรรมเชิงประยุกต์ต่อโลกสมัยใหม่

ดังนั้น ในช่วงเวลานี้ ภัยคุกคามได้เคลื่อนจากภัยสงครามเย็นหรือภัยคอมมิวนิสต์มาสู่ภัยโลกาภิวัตน์ การย้ำถึงภัยโลกาภิวัตน์ จึงเป็นไปเพื่อที่จะฉายภาพคุณค่าแห่งความเป็นชาติไทยออกมาได้อย่างชัดเจน ดังตารางที่ 3.4

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 3.4

แสดงการขับเน้นคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านภัยโลกาภิวัตน์

ภัยโลกาภิวัตน์	คุณค่าความเป็นชาติไทย
ทำให้ ลุ่มหลง, มัวเมา, ตกเป็นทาส, ตกเป็นเบี้ยล่าง, รู้ตัวและไม่รู้ตัว, ขาดสติและปัญญา, เป็นคุณค่าเทียม	ทำให้ จิตใจที่ดีงามดั้งเดิมแบบไทย, รู้ตัวเพราะตื่นทางปัญญา, มีจิตใจที่เข้มแข็ง, ใฝ่สร้างสรรค์ชีวิตและสังคมของตน, เป็นคุณค่าแท้

เมื่อ “โลกาภิวัตน์” จำเป็นต้องดำรงคงอยู่ในตัวบท ด้วยเหตุผลที่นอกจากจะช่วยขับเน้นคุณค่าความเป็นชาติไทยให้ฉายภาพออกมาได้ชัดเจนขึ้นแล้ว โลกาภิวัตน์ยังสามารถทำให้ชุดคำอธิบายนำพาชาติไทยให้ไปยืนอยู่บนเวทีโลกได้อีกด้วย ด้วยเหตุนี้ทางออกของตัวบท จึงเป็นการยืนอยู่ตรงจุดกึ่งกลาง และแปรเปลี่ยนชุดคำอธิบายหรือเรื่องเล่าให้โลกาภิวัตน์เป็นคุณค่าใหม่ และความเป็นไทยเป็นคุณค่าเดิม และหนทางที่เหมาะสมคือ การ “ผสมผสาน” คุณค่าใหม่ที่อยู่บนรากฐานของคุณค่าเดิม ดังตัวบทที่ว่า

> ค่านิยมในสังคมมิใช่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ หรือไม่ควรเปลี่ยนแปลงเลย เมื่อสังคมเจริญก้าวหน้าขึ้น ค่านิยมบางอย่างก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ข้อสำคัญนักเรียนจะต้องรู้ว่าสิ่งใดที่เป็นคุณค่าเดิม ที่มีความเหมาะสมควรผสมผสานกับสิ่งใหม่อย่างไรการเปลี่ยนแปลงจะได้ผลหากมีรากฐานอยู่บนคุณค่าเก่า มิใช่รับคุณค่าใหม่มาทั้งหมดละทิ้งสิ่งเก่าไปทันที หากเปรียบเทียบกับการปลูกพืชยืนต้น สังคมไทยของเราเปรียบเหมือนพืชยืนต้นที่เติบโต เติบใหญ่มานานแล้ว มีรากแก้วที่มั่นคง มีกิ่งก้านสาขาให้ความร่มเย็นกับบุคคลมาช้านาน เราไม่ควรตัดพืชต้นนี้ทิ้งไปและรับพืชใหม่ (ค่านิยม, เทคโนโลยีใหม่) มาโดยขาดการผสมผสานกับของเดิม เราไม่อาจรู้ได้ว่าพืชใหม่ที่รับมานั้นจะขึ้นงอกงามในสังคมเราได้จริงหรือไม่ หากเราตัดพืชต้นเดิมของเราทิ้งไป ในที่สุดอาจมีปัญหาได้ ทางที่ดีคือคงพืชเดิมไว้ แต่ติดตาต่อกิ่งพืชใหม่เข้ามาในที่สุดพืชใหม่ก็จะเติบโตบนรากฐานของพืชต้นเก่า ซึ่งจะทำให้เราได้ทั้งพืชเก่าและพืชใหม่และได้ใช้ประโยชน์แก่ชีวิตได้อย่างเหมาะสมในที่สุด (เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2542, น. 103)

จากการอุปมาชาติเป็นชีวิตหรือชาติเป็นบ้านในตัวบทของแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 มาถึงแบบเรียนสังคมศึกษาในทศวรรษที่ 2530 มีการอุปมาสังคมไทยเป็น “พืชยืนต้น” ซึ่งทำให้เราเห็นภาพของสิ่งมีชีวิตแบบใหม่ที่มีรากแก้วมีกิ่งก้านสาขาให้ความ “ร่มเย็น” ซึ่งมีนัยถึงแกนกลางของความเป็นชาติไทยคือ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ รวมถึงคุณค่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

ความเป็นชาติไทยทั้งหมดที่วางรากไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 จนเติบโตในทศวรรษที่ 2530 เราชาวไทยจึงควร “คงพืชเดิม” ไว้ พืชใหม่ทำได้แต่ติดตาต่อกิ่งให้เติบโตบนรากฐานพืชต้นเก่า ทั้งหมดชี้ให้เห็นชัดเจนว่า แกนกลางของความเป็นชาติไทยยังต้องคงอยู่อย่างเป็น “ไม้แข็ง” หรือ “ไม้ยืนต้น” ที่คงทนเพื่อมอบ “ความร่มเย็น” ให้แก่ชุมชนชาวไทยตลอดไป

ชุดความรู้โลกาภิวัตน์กับการจัดวางสถานะหรือตำแหน่งแห่งที่ของชาติไทยในปริมณฑลของสังคมโลกนั้น ได้สร้างการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ของการเป็นคนไทยที่จริง ๆ แล้วก็คือ ยังต้องเป็นคนไทยที่ “นิยมไทย” หากแต่ความนิยมไทยในสมัยนี้มีการเปิดรับสิ่งที่เรียกว่า “คุณค่าใหม่” เข้ามามากขึ้น แต่ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม การที่ตัวบทใช้คำว่า คุณค่า” แม้จะเป็นคุณค่าใหม่ที่สะท้อนถึงความเป็นภัยโลกาภิวัตน์หรือความเป็นตะวันตก แต่ก็ได้สะท้อนโดยนัยถึงคุณค่าของความเป็นชาติไทย นอกจากนี้ การใช้คำว่าคุณค่าที่นักเรียนต้อง “รู้” ว่าสิ่งใดที่เป็นคุณค่าเดิมที่มีความเหมาะสมควรผสมผสานกับสิ่งใหม่ นั่นแปลว่านักเรียนต้องถูกฝึกฝนอย่างถูกต้องให้เป็นผู้ตื่น “รู้” ทางปัญญาเพื่อเข้าหาคุณค่าที่แท้จริงของความเป็นชาติไทย และเกิดการตรวจสอบ (the examination) ระบบคุณค่าต่าง ๆ ว่าสมควรหรือไม่สมควรกับคนไทย แต่ในท้ายที่สุดนั้นก็เป็นไปเพื่อการธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางความเป็นชาติไทย

ทั้งหมดทั้งมวลนี้จะเห็นได้ว่า แบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ได้เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐที่ใช้ในการติดตั้งระบบ Panopticism ให้เกิดอำนาจวินัย (disciplinary power) ผ่านชุดความรู้เรื่องจินตกรรมชาติไทย เมื่ออัตบุคคลได้เกิดการรับรู้และตอบสนองต่อสภาวะความเป็นจริงหรือกระแสสังคมในช่วงเวลานั้นทั้งภัยคอมมิวนิสต์และ (ภัย) โลกาภิวัตน์ ผ่านการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) จากแบบเรียนสังคมศึกษาที่ในช่วงเวลานี้ต้องการฝึกฝนตัวตนคนไทยที่ถูกต้องว่าจะต้องเป็นผู้ที่ “สู้ศึกศัตรู - ตื่นรู้ทางปัญญา” ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดการเห็นคุณค่าของความเป็นไทย เพื่อที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่ง สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อันเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยด้วย Biopower ที่ทำงานผ่าน Governmentality ในแต่ละอัตบุคคลนี้เองที่ทำให้อำนาจวินัยเกิดการแผ่ซ่านเป็น capillary power จนท้ายที่สุดคือการห่อหุ้มแกนกลางของชาติไทยไว้ให้แข็งแกร่งและคงทน แม้ในช่วงเวลานี้จะประสบพบแรงปะทะที่ท้าทายและรุนแรงมากขึ้นก็ตาม การห่อหุ้มปกป้องแกนกลางของชาติไทยดังกล่าว จึงเป็นไปด้วยชีวิตที่คาบเกี่ยวทั้งความเป็น - ความตาย (life and death) ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการสละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลีรวมไปถึงราชพลี หรือการมีชีวิตอยู่อย่างมีสติและปัญญาอย่างรู้เท่าทัน ล้วนเป็นสิ่งที่ตัวตนคนไทยพร้อมจะกระทำเพื่อกลับมาสู่สถานะของการเป็น “องค์ประธาน” (subjectivation) ของการเป็นตัวตนคนไทยที่น่าภาคภูมิใจที่ได้เกิดมาใน “ชาติ” (ไทย) นี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

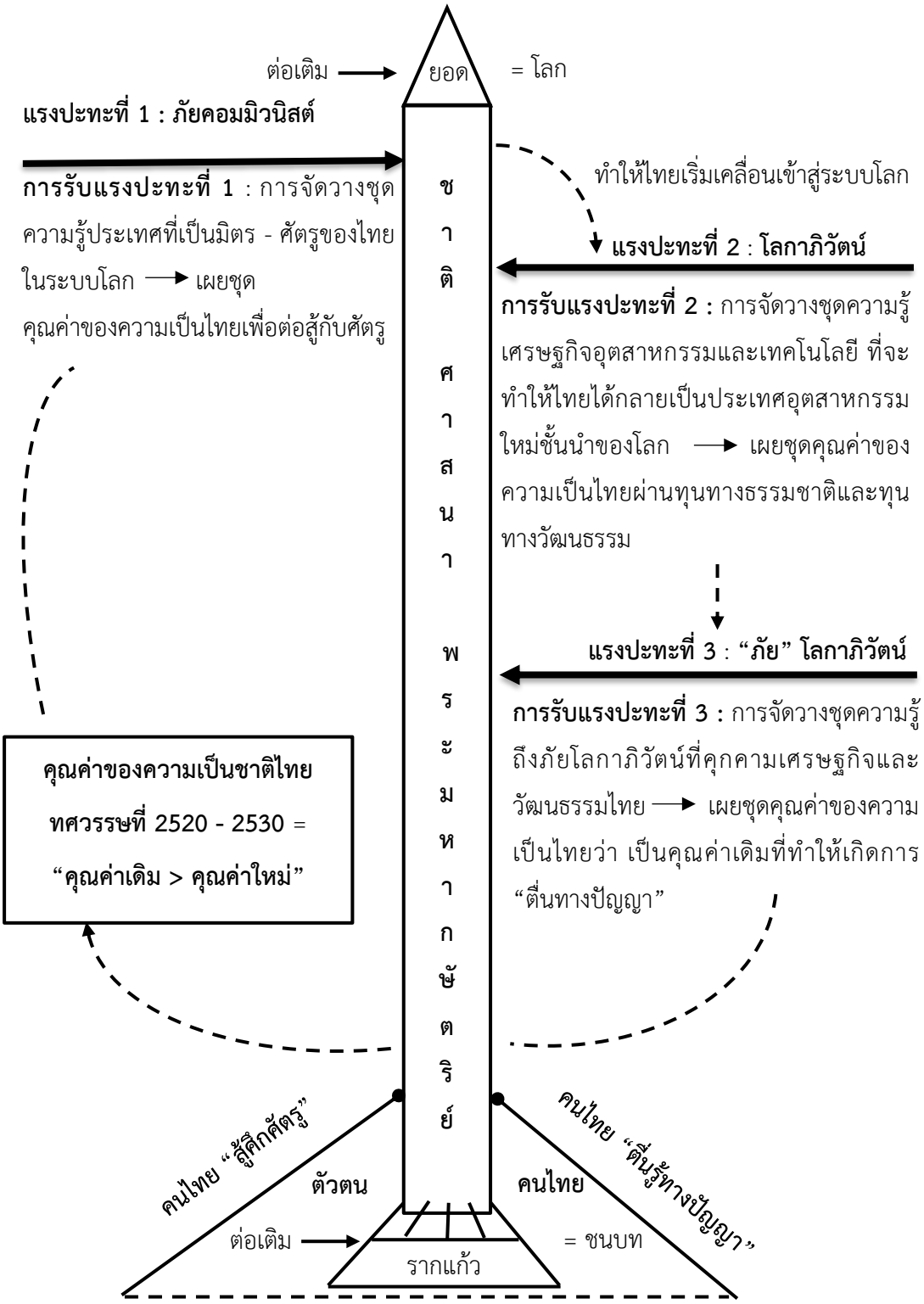

ภาพที่ 3.2 แสดงถึงคุณค่าของการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยแบบ "ต่อเติม" ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530

ภาพที่ 3.2 ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการสร้างจินตกรรมของชุมชนชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ที่เป็นแบบ “ต่อเติม” โดยแกนกลางของความเป็นชาติไทยยังคงเป็นสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่เป็นเสาหลักปักแกนกลางของภาพ หากแต่ในเวลานี้ได้มีแรงปะทะเกิดขึ้นมากจนต้องเกิดการ “ต่อเติม” เสาหลัก 2 ประการ คือการต่อเติมยอดหรือการ “ต่อยอด” ด้วยการนำพาแกนกลางความเป็นชาติไทยนี้ไปสู่เป้าหมายที่สำคัญ คือการมีพื้นที่อยู่ในประชาคม “โลก” และต่อเติมรากฐานหรือการ “ต่อราก” ในที่นี้ตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาได้ทำให้ “ชนบท” เป็นรากแก้วที่สำคัญรองรับแกนกลางของความเป็นชาติไทย ด้านล่างของภาพคือการค้ำจุนด้วยการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” 2 แบบคือ คนไทยที่ “สู้ศึกศัตรู - ตื่นรู้ทางปัญญา” และโอบล้อมห่อหุ้มด้วยชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยในเวลานี้ที่สามารถรับคุณค่าใหม่จากโลกภายนอกมาได้ แต่ต้องเห็นคุณค่าเดิมที่มีอยู่กับความเป็นไทยให้มากกว่าคุณค่าใหม่จากโลกภายนอกนั้น ทั้งนี้ชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยทั้งหมดเกิดขึ้นจากการรับมือกับแรงปะทะรอบด้านที่ดุเดือดรุนแรงขึ้นในเวลานี้ทั้งภัยคอมมิวนิสต์ ความเป็นโลกาภิวัตน์ และภัยของโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ดี ทั้งการต่อเติมแกนกลางชาติไทยและการห่อหุ้มค้ำจุนทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยให้กลายเป็น “ไทยทันโลก” อันเป็นจินตกรรมหลักของชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 นี้นั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทที่ 4
จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษา
ทศวรรษที่ 2540 ถึง 2560

ปีพุทธศักราช 2540 ประเทศไทยได้เผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงมากมายโดยเฉพาะในเชิงเศรษฐกิจและการเมือง กล่าวคือได้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ (ต้มยำกุ้ง) และเกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในด้านการศึกษานั้นตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้กำหนดสิทธิของประชาชนในการได้รับ “การศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี” ไว้ ประกอบกับการเปลี่ยนไปของสถานการณ์รอบด้านและบาดแผลที่ไทยได้รับจากวิกฤตดังกล่าว ทำให้เกิดกฎหมายทางการศึกษาเพื่อเตรียม “คน” ของประเทศด้วยการเกิดกฎหมายการศึกษาเป็นครั้งแรกของประเทศจากแต่เดิมที่มีเพียงแค่แผนการศึกษาเท่านั้น นั่นคือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่นำมาสู่การกำเนิด “หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544” โดยในช่วงเวลานี้ระบบการศึกษายังคงเดิมคือ 6:3:3 แต่ได้แปรเปลี่ยนเป็นการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี คือระดับประถมศึกษา 6 ปี และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี รวมเป็น 9 ปี และการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี แต่รวมกันทั้งหมดคือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี หลักสูตร พ.ศ. 2544 นี้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับวิชาสังคมศึกษาอีกครั้งด้วยการเกิดขึ้นของ “กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม” ที่เป็นเสมือนหมวดวิชาสังคมศึกษาเดิม แต่ขับเน้น 5 สาระการเรียนรู้ย่อยภายในให้เป็นชื่อวิชาขึ้นมา ได้แก่ สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ และสาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าชื่อวิชาที่เคยหายไปในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 อย่างวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม ได้กลับมาโลดแล่นใหม่อีกครั้ง และหลักสูตรนี้ยังเป็นแม่แบบที่สำคัญให้กับหลักสูตรถัดมาคือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่เพียงแค่ปรับเนื้อหาสาระให้ชัดเจนขึ้น เสริมเติมแต่งเพียงเล็กน้อย แต่โดยหลักยังคงชุดความรู้ที่มาจากหลักสูตร พ.ศ. 2544 อยู่ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2558 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีการกำหนดให้สถานศึกษาต้องเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม จึงได้เกิดชุดแบบเรียนเพิ่มเติม วิชาหน้าที่พลเมืองขึ้นมาเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างเร่งด่วนนี้ แต่ยังคงอยู่ภายใต้หลักสูตรปี พ.ศ. 2551 อยู่ ดังนั้นในบทที่ 4 นี้จึงกำหนดขอบเขตเวลาในการศึกษาไว้จนถึงทศวรรษที่ 2560 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หลักสูตร พ.ศ. 2551 นี้ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2562)

Ref. code: 25615624300025FTQ

4.1 จินตกรรมหลักของชุมชน "ชาติไทย" ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

แรงกระเพื่อมที่ตามมาจากจินตกรรม "ไทยทันโลก" ช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ที่ผ่านมานั้น การเปิดรับต่างชาติและการ "เร่งเร้า" ให้ประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือเสือแห่งเอเชีย นำพามาสู่ข้อสรุปที่ว่า "เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา และการพัฒนาไม่ยั่งยืน" นั่นคือทิศทางการพัฒนาประเทศมุ่งแต่การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือ "ความมั่งคั่ง" ผ่านตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในปะเทศ (GDP) และผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) จนสร้างผลกระทบเชิงร้ายที่มีต่อสังคม รวมถึงประเด็นทางสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ด้วยการพัฒนาดังกล่าว เป็นการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงมนุษย์เป็นตัวตั้ง เป็นการเติบโตทางเศรษฐกิจเงินตราที่เต็มไปด้วยความโลภหรือความตะกละตะกลามของมนุษย์ ความเป็นทุนนิยมหรือเสรีนิยมทางเศรษฐกิจเริ่มถูกมองว่าเป็น "ภัย" ร้ายในช่วงเวลานี้ ซึ่งในที่นี้รวมถึงกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขับเคลื่อนแนวคิดเหล่านี้มาให้ชาติไทย นอกจากนี้การพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมยังมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ และกระทบต่อความเป็นอยู่ของชีวิตมนุษย์ในที่สุด ยังมินับรวมปัญหาทางสังคมอื่น ๆ ที่ตามมาโดยให้เหตุผลว่ามาจากการมุ่งเน้นที่ความมั่งคั่งหรือเรียกว่าพวก "วัตถุนิยม" หรือ "บริโภคนิยม" ในเวลานี้ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาทางศีลธรรม จริยธรรม ปัญหาฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นอาทิ นั่นแปลว่าการพัฒนาเป็นไปอย่างไม่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาที่ทิ้งร่องรอยแห่งปัญหาเอาไว้ให้มากมาย ในปี พ.ศ. 2540 อันเป็นปีแรกที่ไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จึงได้เริ่มปรับกระบวนทัศน์ในการพัฒนาใหม่ให้เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่แท้จริง โดยการนำ "มนุษย์" เป็นตัวตั้งในการพัฒนา มองมนุษย์ในฐานะ "ทรัพยากรมนุษย์" ที่ต้องได้รับการพัฒนาก่อนเป็นลำดับแรกมากกว่าไปมุ่งเน้นที่ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้ทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา จินตกรรมของชุมชนชาติไทยจึงเริ่มมีการขยับจาก "ความมั่งคั่ง" ไปสู่ "ความยั่งยืน" แต่ทว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 นั้นได้ร่างขึ้นตั้งแต่ก่อนหน้าที่ประเทศไทยจะเกิดวิกฤตฟองสบู่แตกหรือวิกฤตที่เกิดขึ้นจากการปล่อยค่าเงินบาทลอยตัวในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 ทำให้หลักของความ "ยั่งยืน" ที่เป็นหลักการสากลที่เริ่มขับเคลื่อนในกระแสของโลกนั้นยังมิได้ถูกขับเน้นมากเท่าใดนัก จนกระทั่งเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และการพระราชทานแนวพระราชดำริ "เศรษฐกิจพอเพียง" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งในเวลาต่อมาแนวพระราชดำริดังกล่าวถูกพัฒนาให้เป็น "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" (Sufficiency Economy Philosophy) ทำให้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนถูกนำกลับมาเน้นย้ำใหม่อีกครั้งภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จินตกรรมของชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้จึงได้นำปรัชญา "เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นหลักในการโอบอุ้มชาติไทยที่ล่มสลายทางเศรษฐกิจจากวิกฤตต้มยำกุ้งให้ยืนหยัดขึ้นมาได้ใหม่อีกครั้ง และยังคงเป็นจินตกรรมหลักของ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ชุมชนชาติไทยที่ต่อเนื่องมาจนถึงทศวรรษที่ 2560 ผ่านการปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เรื่อยมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) จินตกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ของชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้จึงเป็นจินตกรรมสำคัญที่จะสร้างหนทางแห่งความ “ยั่งยืน” ดังกล่าวให้เป็นจริง

แบบเรียนสังคมศึกษาในฐานะที่เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐที่จัดเก็บจินตกรรมดังกล่าวลงไปอย่างเป็นระบบ ในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้จึงผันแปรไปตามหลักสูตรการศึกษาของรัฐ 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 กำเนิดขึ้นด้วยเหตุผลที่หลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 นั้นใช้มานานกว่า 10 ปี มีข้อจำกัดอยู่หลายประการและไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมความรู้ได้ทันการณ์ ไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น ไม่สามารถผลักดันให้ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านวิทยาศาสตร์คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีในภูมิภาค ไม่สามารถสร้างวิธีการเรียนรู้ให้คนไทยมีทักษะในการจัดการเมื่อเผชิญปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพประกอบกับตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีความมุ่งหมายเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นไทยและความเป็นพลเมืองดีของชาติ และมีการกำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 1-3) โดยกำหนดหลักการที่เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 6) และมีจุดหมายหนึ่งให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จบท้ายด้วยการรักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 8)

สำหรับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 กำเนิดขึ้นจากปัญหาเชิงเทคนิคที่เกิดขึ้นจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 อาทิ ปัญหาความสับสนของผู้ปฏิบัติในระดับสถานศึกษา หรือการวัดและประเมินผลไม่สะท้อนมาตรฐาน ส่งผลต่อปัญหาการจัดทำเอกสารหลักฐานทางการศึกษารวมทั้งปัญหาคุณภาพผู้เรียนที่ยังไม่เป็นที่น่าพอใจประกอบกับการปรับให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ท้องถิ่น และนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติให้เข้าสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณธรรม รักความเป็นไทย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกได้อย่างสันติ นอกจากนี้ในหลักสูตร พ.ศ. 2551 ยังได้มีการกำหนด “วิสัยทัศน์” หลักสูตรเป็นครั้งแรก ด้วยการมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนซึ่งเป็น “กำลังของชาติ” ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, น. 1-4) และได้กำหนดจุดหมายของหลักสูตร พ.ศ. 2551 นี้ไว้อีกด้วย เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน จึงสามารถพิจารณาได้จากตารางที่ 4.1 โดยในที่นี้จะคัดเฉพาะจุดหมายที่สัมพันธ์โดยตรงกับการตบแต่งจินตกรรมชาติไทย

ตารางที่ 4.1

แสดงการเปรียบเทียบจุดหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551

จุดหมายของหลักสูตร พ.ศ. 2544	**จุดหมายของหลักสูตร พ.ศ. 2551**
1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์	1. มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม	4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม	5.มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

หมายเหตุ. จาก กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 7; กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, น. 5.

Ref. code: 25615624300025FTQ

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 4.1 จะเห็นได้ว่า จุดหมายของหลักสูตร พ.ศ. 2551 มุ่งเป้าไปที่ “คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์” เป็นอันดับแรก หรืออย่างน้อย เราจะเห็นถึงลำดับการจัดวางทำให้ “การเห็นคุณค่าของตนเอง” กลายเป็นเรื่องที่สำคัญในลำดับรองลงมาเมื่อเทียบกับหลักสูตร พ.ศ. 2544 นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มส่วนของ “การมีวินัย” รวมถึง “พลโลก” และมีการนำ “ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” บรรจุลงในหลักสูตรการศึกษาของชาติไทยเป็นครั้งแรกอีกด้วย ทั้งนี้ทั้ง 2 หลักสูตรยังคงเน้น หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักมาก่อนศาสนาอื่นที่ตนนับถือ เน้นความเป็นไทย ภูมิปัญญาไทย สิ่งแวดล้อม ความรักชาติ ทำประโยชน์ให้สังคม และการยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

นอกจากนี้หลักสูตร พ.ศ. 2551 ยังกำหนด “คุณลักษณะอันพึงประสงค์” เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ได้แก่ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และการมีจิตสาธารณะ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, น. 7) จะเห็นได้ว่า “อยู่อย่างพอเพียง” กลายเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สำคัญของพลเมืองไทยในช่วงเวลานี้

ทั้งหลักการ วิสัยทัศน์ จุดหมาย รวมถึงการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของหลักสูตรการศึกษาของชาติดังที่ได้กล่าวมานั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่า วิชาที่รับผิดชอบในการผลิตหรือถ่ายโอนความรู้รวมถึงจิตสำนึกดังกล่าวนั้นคือ วิชาสังคมศึกษา ด้วยเหตุนี้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมจึงทำหน้าที่อย่างแข็งขันโดยตรงในการสร้างจินตกรรมของชุมชนชาติไทย ซึ่งเราสามารถพิจารณาได้จากมาตรฐานการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดไว้ในหลักสูตร โดยสำหรับจินตกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่เป็นจินตกรรมหลักในการโอบอุ้มชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้นั้น ปรากฏชัดเจนในสาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ในมาตรฐานการเรียนรู้ ส 3.1 ดังที่เปรียบเทียบในตารางที่ 4.2

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 4.2

แสดงมาตรฐานการเรียนรู้ที่ปรากฏจินตกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ในหลักสูตร พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2551

หลักสูตร 2544	หลักสูตร 2551
มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า **รวมทั้งเศรษฐกิจพอเพียง** เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ	**มาตรฐาน ส 3.1** เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า **รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง** เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

หมายเหตุ : เน้นข้อความโดยผู้ศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, น. 27; กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2552, น. 71)

เมื่อพิจารณาจากการเปรียบเทียบในตารางที่ 4.2 จะเห็นได้ว่า หลักสูตร พ.ศ. 2551 มีการเน้นย้ำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้นผ่านคำว่า “เข้าใจหลักการ” ที่ไม่ปรากฏคำนี้ในหลักสูตร 2544 กล่าวอีกนัยหนึ่ง แม้คำว่า เศรษฐกิจพอเพียงจะปรากฏขึ้นในหลักสูตร 2544 เป็นครั้งแรกผ่านหลักสูตรสังคมศึกษาในสาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ มาตรฐาน ส 3.1 นี้เท่านั้น แต่ในหลักสูตร 2551 นอกจากจะปรากฏในมาตรฐาน ส 3.1 และเพิ่มคำว่า “เข้าใจหลักการ” แล้ว ยังปรากฏอยู่ในทั้งจุดหมายและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของหลักสูตรอีกด้วย สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์หลักของเป้าประสงค์เชิงอุดมการณ์ในการจัดการศึกษาของรัฐได้เป็นอย่างดีและทำให้ได้เห็นว่าหน้าตาของจินตกรรมชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้มี “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักแกนกลางที่ชัดเจน

ต่อมาภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีนโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง โดยต้องการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย และการกำหนดค่านิยมหลัก 12 ประการ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ “การรู้จักดำรงตนอยู่ โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ทำให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองขึ้นมา (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2557) เห็นได้ชัดว่าเป็นการขับเน้นจินตกรรมเสาหลักอย่าง “เศรษฐกิจพอเพียง” ในช่วงเวลานี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

จินตกรรมที่ร้อยรัดชุมชนชาวไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540-2560 จึงเป็นจินตกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่โอบอุ้มความเป็นชาติไทยไว้ในเวลานี้ ปรากฏผ่านหลักสูตรการศึกษาของชาติทั้ง พ.ศ. 2544 และ พ.ศ.2551 หรือ การเพิ่มเติมวิชาหน้าที่พลเมืองในปี พ.ศ. 2558 ทั้งหมดนี้จะส่งผลต่อการผลิตชุดความรู้และคำอธิบายในตัวบทของแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้ ดังที่จะได้ทำการศึกษาในหัวข้อต่อไป

4.2 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษากับกระบวนการประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560

จินตกรรมเสาหลักของชาติไทยที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ที่ผ่านมานั้นทำให้ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาขับเน้นการผลักพาประเทศไทยไปยืนอยู่บนจุดที่สูงที่สุดเท่าที่จะสูงได้ในเวทีโลกด้วยจินตกรรม “ไทยทันโลก” อย่างไรก็ดีความฝันดังกล่าวพร้อมกับการเป็นเสือตัวที่ 5 ได้พังพลายลงจากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจดังกล่าวจึงได้สั่นคลอน จินตกรรมชาติของชุมชนชาวไทยที่ผูกโยงไว้กับความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้กระแสโลกอย่างโลกาภิวัตน์หรือการเป็นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมเสรีที่รัฐหรือชนชั้นนำเคยส่งเสริมสนับสนุนเพื่อเป็นสะพานเชื่อมพาชาติไทยไปสู่โลกนั้น กลับกลายเป็น “ภัยคุกคาม” ต่อชาติในช่วงเวลานี้ ดังนั้นการยืนหยัดเพื่อต่อสู้กับภัยคุกคามนี้จึงต้องใช้ประเด็นทางวัฒนธรรมความเป็นไทยรวมถึงเน้นย้ำความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ที่วางรากฐานไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 ให้หนักแน่นขึ้นอีกครั้งในช่วงเวลานี้

หากแต่บริบทของความเปลี่ยนแปลงก็ผลักพาไทยมาในจุดที่ไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป การเปิดรับวัฒนธรรมจากภายนอกและการเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมานั้นดูจะหยุดยั้งไม่อยู่อีกต่อไปแล้ว การนำประเด็นทางความมั่นคงแบบ “เก่า” ในสมัยทศวรรษที่ 2500 กลับมาใช้ในเวลานี้ดูท่าว่าจะไม่สามารถปฏิบัติการได้ผลดีดังเช่นก่อนเก่า แต่ประจวบเหมาะเพลาพอดีที่ในปี พ.ศ. 2540 ที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจนั้น ได้เกิดพระบรมราโชวาทจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 จนเกิดเป็น “แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง” กลายเป็นโอสถรักษาบาดแผลของชาติไทยในเวลานั้น จากแนวพระราชดำริต่อมาได้ถูกพัฒนาเป็น “ปรัชญา” ของเศรษฐกิจพอเพียง และกลายเป็นจินตกรรมเสาหลักที่ใช้ยึดโยงชุมชนชาติไทยในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2540-2560 เป็นต้นมาเพื่อใช้ในการ “หยุด” เวลาหรือทำให้เวลาเดินช้าลง รวมไปถึงการพาย้อนเวลากลับไปในอดีตที่งดงามก่อนหน้าการเปิดรับโลกาภิวัตน์ในช่วงทศวรรษที่ 2530

การเกิดขึ้นของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 นั้น เป็นหลักสูตรที่ได้บรรจุแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไว้เป็นครั้งแรกในการเรียนสาระการเรียนรู้ที่ 3 เศรษฐศาสตร์ ของกลุ่มสาระ

Ref. code: 25615624300025FTQ

การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม แบบเรียนสังคมศึกษาในรายวิชาเศรษฐศาสตร์จึงเริ่มให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไว้แต่เป็นไปเพียงข้อมูลพื้นฐานอย่างสังเขป การปรากฏเด่นชัดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกิดขึ้นในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ด้วยการปรากฏในทุกสาระการเรียนรู้ของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กล่าวคือ เราสามารถพบคำว่า “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ได้ทั้งแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนา วิชาหน้าที่พลเมือง วิชาประวัติศาสตร์ และวิชาภูมิศาสตร์ หาได้พบแต่ในวิชาเศรษฐศาสตร์วิชาเดียวอีกต่อไป แสดงให้เห็นถึงการขยับขยายและการให้น้ำหนักกับจินตกรรมชุดนี้มากขึ้น อย่างไรก็ดี จินตกรรมเสาหลักอย่างเศรษฐกิจพอเพียงได้ขับเคลื่อนไปด้วยกันกับแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และจินตกรรมที่ยืนพื้นปักหลักตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 มาโดยตลอดนั่นคือ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ที่ขานรับกันอย่างสอดประสาน

ครึ่งหลังทศวรรษที่ 2550 จากการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติได้มีนโยบายการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงมีแนวปฏิบัติให้การจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์เป็นไปตามโครงสร้างเวลาเรียนเดิมของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 แต่สำหรับวิชาหน้าที่พลเมืองให้สถานศึกษาจัดรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาเพิ่มเติมทุกระดับชั้น และให้ดำเนินการกับสถานศึกษาทุกแห่งตั้งแต่ภาคเรียนที่ 2 ของปีการศึกษา 2557 เป็นต้นไป (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2557, น. 93) และในช่วงเดือนกันยายนจนถึงตุลาคม พ.ศ. 2557 ได้มีการจัดอบรมวิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองขึ้น วิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมนี้มีเนื้อหาสาระเฉพาะตัวโดยเรียนแยกออกมาจากสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม แม้จะมีอยู่ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 แล้วก็ตาม

ในเอกสารแนวทางจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2557) ได้กำหนดเนื้อหาในรูปลักษณะของ “จุดเน้นและขอบข่าย” โดยมีทั้งหมด 5 จุดเน้น ได้แก่ จุดเน้นที่ 1 ความเป็นไทย จุดเน้นที่ 2 รักชาติ ยึดมั่นในศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ จุดเน้นที่ 3 ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จุดเน้นที่ 4 ความปรองดองสมานฉันท์ และจุดเน้นที่ 5 ความมีวินัยในตนเอง ซึ่งทั้ง 5 จุดเน้นนี้ก็ได้ถูกจำแนกออกมาตามระดับชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ว่าจะต้องมีผลการเรียนรู้อย่างไรเพื่อให้บรรลุแต่ละจุดเน้นดังกล่าวนั้น

ด้วยความเร่งรีบทั้งหมด ทำให้แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมตามแนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ออกมาพร้อมกันทุกระดับชั้นในปี พ.ศ. 2558

Ref. code: 25615624300025FTQ

โดยกระทรวงศึกษาธิการไม่ได้จัดพิมพ์ มีเพียงสำนักพิมพ์ของเอกชนเท่านั้นและไม่มีการขอใบอนุญาตให้เป็นสื่อการเรียนรู้ในสถานศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ มีเพียงแต่ใบประกันคุณภาพสื่อการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมที่ลงนามรับรองโดยกรรมการผู้จัดการของสำนักพิมพ์เอกชนนั้นเท่านั้น

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของแนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองนี้คือการนำเสนอ “ค่านิยม 12 ประการ” โดยให้เหตุผลว่าเป็นไปเพื่อสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2557, น. 21) แต่ทว่าตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม กลับไม่ปรากฏร่องรอยของคำว่า “ค่านิยม 12 ประการ” ซึ่งมีกล่าวถึงอย่างชัดแจ้งน้อยมาก และในตัว “จุดเน้น” ซึ่งเป็นเสมือนเนื้อหาของหลักสูตรนี้ก็มิได้กล่าวถึงค่านิยม 12 ประการอย่างตรงไปตรงมาเช่นกัน แต่แท้จริงแล้วจุดเน้นทั้ง 5 ประการนั้นได้กลืนกลายค่านิยม 12 ประการลงไปในจุดเน้นทั้ง 5 จุดนั้นแล้ว ดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3

แสดงการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างจุดเน้นและขอบข่ายรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง และค่านิยม 12 ประการของ คสช.

จุดเน้น	**ค่านิยม 12 ประการ**
1. ความเป็นไทย 1.1 ลักษณะที่ดีของคนไทย (มารยาทไทย กตัญญูกตเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ) 1.2 ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย	2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม 3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 5. รักษาวัฒนธรรมไทย ประเพณีไทยอันงดงาม 6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่นเผื่อแผ่และแบ่งปัน
2. รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์	1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน 9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 11.มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 4.3

แสดงการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างจุดเน้นและขอบข่ายรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง และค่านิยม 12 ประการของ คสช. (ต่อ)

จุดเน้น	**ค่านิยม 12 ประการ**
3. ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	7. เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
4. ความปรองดอง สมานฉันท์	12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและต่อชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง
5. ความมีวินัยในตนเอง	4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทางตรงและทางอ้อม 8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่

ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม ใช้โครงหลักในการนำเสนอจากจุดเน้นดังกล่าวที่มีเนื้อหาค่อนข้างซ้ำกันในแต่ละระดับชั้น แต่อาจแตกต่างกันไปตามตัวอย่างหรือกรณีศึกษาที่ยกขึ้นมาประกอบ โดยชุดคำอธิบายที่จะช่วยประกอบสร้างจินตกรรมของชุมชนชาติไทยนั้นใช้วิธีการสื่อสารแบบตรงไปตรงมา มุ่งเน้นให้นักเรียนเกิดการเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อย่างเห็นชัดอีกครั้งหนึ่งจากแบบเรียนสังคมศึกษาในทศวรรษที่ 2500-2510 และมุ่งเน้นไปที่สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างยิ่งยวด เพราะให้มีการศึกษาถึงพระบรมราโชวาทและหลักการทรงงานรวมถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเข้มข้น มีการขับเน้นการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีการใช้คำว่า “ยั่งยืน” หากผู้เรียนมีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จะเห็นได้ว่าในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมกลุ่มนี้ได้หลอมรวมชุดความรู้ที่ห่อหุ้มเสาหลักจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 ทั้งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืนและประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

ทั้งชุดความรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และค่านิยม 12 ประการนี้ ต่างร้อยรัดพันผูกและโอบอุ้มแกนจินตกรรมเสาหลักคือ เศรษฐกิจพอเพียงให้กลายเป็นใจกลางของจินตกรรมชุมชนชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 ดังที่แสดงไว้ในภาพที่ 4.1

Ref. code: 25615624300025FTQ

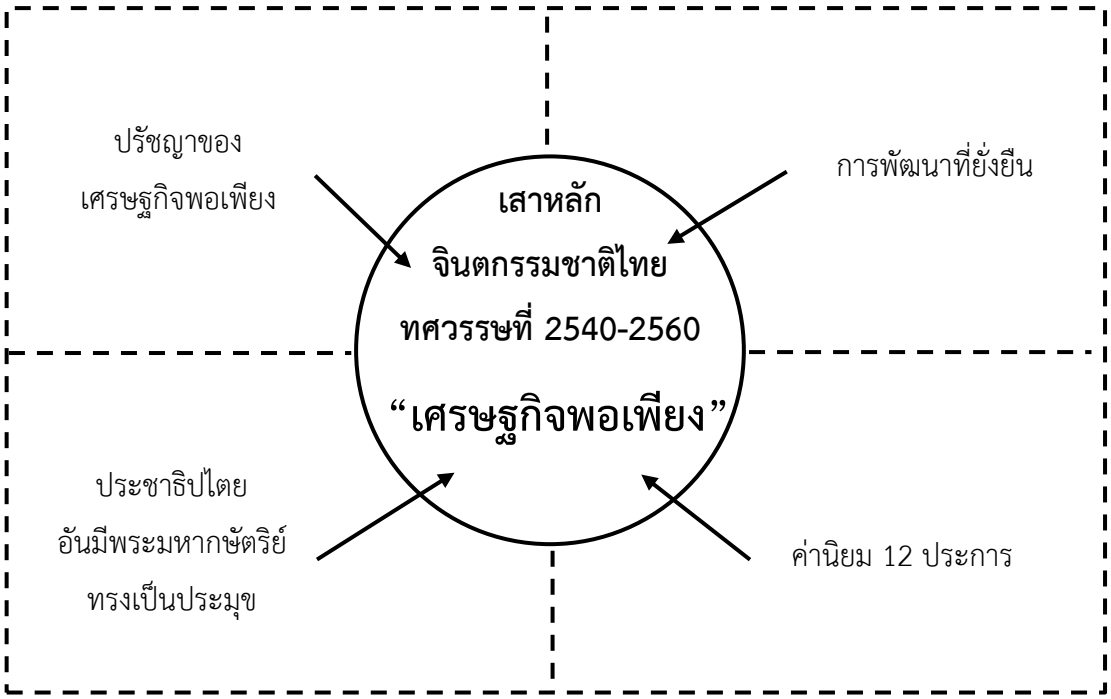

ภาพที่ 4.1 แสดงเสาหลักและชุดความรู้ที่ประกอบสร้างจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษา ทศวรรษที่ 2540-2560

4.2.1 “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

เสาหลักของจินตกรรมชุมชนชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ คือจินตกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่กลายเป็นแกนจับยึดร่วมกันของคนในชาติให้รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และความบอบช้ำของสังคมจากแรงปะทะที่สำคัญคือ ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากจินตกรรมไทยทันโลกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา บาดแผลที่บาดลงลึกและติดเชื้อจนกลายเป็น “โรคต้มยำกุ้ง” (Tom-yum-kung Disease) นั้น ทำให้เราต้องการยาและการผ่าตัดแบบฉุกเฉิน แต่ถ้าหากเรายังคงพึ่งพาหมอหรือยา “ภายนอก” มาใช้อาจทำให้อาการทรุดลงมากกว่าเดิม ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจพอเพียงจึงเสมือนโอสถชั้นยอดที่เกิดจากพระมหากษัตริย์ “ภายใน” ชาติเราเองที่ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจและมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่อาณาประชาราษฎรในชุมชนชาติไทยนี้ หมอที่ดีที่สุดและเข้าใจคนไข้มากที่สุดย่อมต้องเป็นหมอใหญ่แห่งชาติไทยดังรัชกาลที่ 9 ที่นอกจากจะเป็นโอสถชั้นยอดแล้วยังเป็นวัคซีนที่ช่วยสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ในระยะยาวอันนำพาให้ชาติไทยสามารถรับมือกับแรงปะทะจากโรคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในภายภาคได้หน้าอีกด้วย แต่เมื่อโอสถชั้นยอดและวัคซีนชั้นเยี่ยมนั้นได้รับการพัฒนาจนอยู่ตัวใช้งานได้แบบเห็นผลแล้ว จึงทำให้เราฟื้นตัวแข็งแกร่งอย่างรวดเร็วและลุกขึ้นสู้กับโรคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ใหม่อีกครั้ง ด้วยความไม่หวาดหวั่นเพราะเรามีภูมิคุ้มกันในตัวที่

Ref. code: 25615624300025FTQ

ดีแล้ว ดังนั้นการต่อสู้ระลอกนี้จึงเป็นการ “เอาชนะ” โรค (โลก) โดยการทำให้โอสถชั้นยอดและวัคซีนชั้นเยี่ยมในแบบของชาติไทยนี้ได้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล จนคนทั่วโลกต้องหันมารักษาด้วยโอสถและวัคซีนของชาติไทยนี้ในที่สุด ชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นชุดความรู้เปิดก้าวแรกที่สำคัญต่อเสาหลักจินตกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนชาติไทยในช่วงเวลานี้

ตัวบทเริ่มต้นจากการขับเน้น “ภัย” ของทุนนิยมโลกาภิวัตน์อันเป็นต้นเหตุสำคัญของบาดแผลที่ “คนไทย” ได้เผชิญร่วมกัน ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ในช่วงเวลาดังกล่าวปัจจัยภายนอกมีผลกระทบอย่างมากต่อทุกประเทศที่เปิดประเทศ รวมทั้งประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์อย่างมาก โดยเฉพาะปัจจัยหลัก ๒ ประการคือ ลัทธิเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี (Free Capitalism) ที่ทำให้การแข่งขันเอารัดเอาเปรียบเข้ามาแทนที่เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดลัทธิบูชาความร่ำรวยที่ทำให้มีผลลบด้านต่าง ๆ ตามมา เช่น กระบวนการค้ายาเสพติดข้ามชาติ ซึ่งแต่เดิมมีการค้าฝิ่นในระดับท้องถิ่นเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รวมทั้งอิทธิพลของสื่อมวลชนทั้งในและนอกประเทศ สิ่งเหล่านี้เข้ามากระทบต่อวิถีชีวิตของคนไทยอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) ได้เปิดให้มีระบบการค้าเสรี ซึ่งนอกจากจะมีการนำสินค้าต่าง ๆ เข้ามาแล้ว ยังนำค่านิยมของวัฒนธรรมต่างถิ่น ตลอดจนการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเข้ามาด้วย ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นความรู้ เทคโนโลยีใหม่ วัฒนธรรมต่างถิ่นที่ไหลเข้ามากับกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมเสรี ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศ ล้วนมีผลกระทบต่อความเป็นไทยและวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างมาก. . . (ธวัช ทันโตภาส, พิษณุ เพชรพัชรกุล, และ พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, ม.ป.ป., น. 66)

ตัวบทมีความพยายามผลิตชุดคำอธิบายที่ต้องการสร้างความเข้าใจราวกับว่าเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนมีอยู่อย่าง “ดั้งเดิม” ในสังคมไทย แต่เมื่อลัทธิทุนนิยมเข้ามาจึงทำให้เกิดลัทธิบูชาความร่ำรวย และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยม เพราะมีการไหลเข้าของวัฒนธรรม “ต่างถิ่น” ที่เข้ามาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมเสรี ที่กระทบต่อ “ความเป็นไทย” ดังนั้นตัวบทพยายามชี้ชวนให้เข้าใจว่าช่วงทศวรรษที่ผ่านมานั้น เราได้หลงลืม “รากเหง้า” หรือ “กำพืด” ของชาติไทย และไปหลงระเริงอยู่กับวัฒนธรรมต่างถิ่นที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน, การเอารัดเอาเปรียบ, บูชาความร่ำรวย, ผลลบ, กระบวนการค้ายาเสพติดข้ามชาติ จะเห็นได้ว่าตัวบทเล่าเรื่องผ่านการทำงานของคู่ตรงข้าม (binary opposition) เพื่อขับเน้นความเป็นไทยผ่านความต่างถิ่นที่ล้วนเป็นคำที่มีความหมายไปในทางลบและล้วนเป็น “อธรรม” เพราะเต็มไปด้วยตัณหาและอบายมุขไม่สามารถนำพาไปสู่ความสุขที่แท้จริงได้ ตอกย้ำผ่านตัวบทดังต่อไปนี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ในช่วงเวลาที่ผ่านมานับเป็นเวลาหลายสิบปีที่คนไทยได้หลงลืมคุณค่าของภูมิปัญญาไทย โดยหันไปรับความรู้และวัฒนธรรมของสังคมอื่นเข้ามาใช้ โดยคิดว่าภูมิปัญญา และความรู้ของสังคมอื่น เช่น ของประเทศตะวันตก และของญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่ดี จะทำให้สังคมไทยเจริญก้าวหน้าเท่าเทียมกับสังคมตะวันตก (Westernization) จะทำให้สังคมไทยทันสมัย (Modernization) และจะนำพาชาติไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) ด้วยความคิดดังนี้ จึงพากันหันไปนิยมและใช้ "ของนอก" ทั้งเครื่องแต่งกาย เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ วัฒนธรรม ความรู้ ตลอดจนภูมิปัญญาของชาติตะวันตก ในขณะเดียวกันกลับทิ้งมรดกและขุมทรัพย์ทางภูมิปัญญาของไทยไป และยังไม่ให้ความสนใจรากเหง้าของสังคมไทยด้วยการย้ำว่าเป็นสิ่งล้าสมัย และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ เป็นต้น (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 90)

เช่นกันกับตัวบทข้างต้น คู่ตรงข้ามที่เกิดขึ้นคือ "สังคมอื่น" "ของนอก" หรือภูมิปัญญา "ตะวันตก" ที่มาทำลายความเป็นไทยอันเป็นรากเหง้าของไทยและถูกทำให้ดู "ล้าสมัย" หรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเป็นประเทศสมัยใหม่

เพื่อสร้างความหมายใหม่และลดการดูล้าสมัยหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเป็นสมัยใหม่ทำให้ตัวบทเวลานี้หยิบ "ฉวยใช้" นำสิ่งที่เป็นตะวันตกนั้นมาตัดต่อดัดแปรบางอย่างจนกลายเป็น "ไทย" ได้ในที่สุด เข้าทำนองสำนวนไทยที่ว่า "เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง" นั่นคือ แม้จะเกลียดหรือต่อสู้กับภัยโลกาภิวัตน์หรือความเป็นตะวันตก แต่เรากลับเอาบางส่วนของความเป็นตะวันตกมาพัฒนาตัดต่อดัดแปรพันธุกรรมให้กลายเป็น "พันธุ์ไทย" หรือ "แบบไทย" ได้ในที่สุด ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นของการสร้างจินตกรรมชาติไทยในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ และจะพบได้กับทุกชุดความรู้ที่ร่วมกันสร้างจินตกรรมชุมชนชาติไทยในเวลานี้เช่นเดียวกันทั้งหมด

ดังนั้นตัวบทจึงเลือกหยิบความเป็นตะวันตกอย่าง "เศรษฐศาสตร์" เข้ามาเป็นพื้นฐานในการผลิตชุดคำอธิบายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีความเป็นเศรษฐศาสตร์แบบหนึ่ง ดังตัวบทที่ว่า

> เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายพฤติกรรมของคนในการเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดจากบรรดาทางเลือกหลาย ๆ ทางที่มีอยู่ ซึ่งบางสิ่งบางอย่างอาจต้องทำขึ้นเอง ผลิตเอง โดยไม่จำเป็นว่าต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างเองทั้งหมด แต่อย่างน้อยก็สามารถผลิตเพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน โดยพิจารณาเรื่องศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นที่จะเสนอให้ผู้ผลิตหรือผู้บริโภค ทำการผลิตหรือบริโภคภายใต้ข้อจำกัดเรื่องทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น พื้นฐานทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม หรือในกรณีของการบริโภคก็คือ การบริโภคตามฐานะให้สอดคล้องกับรายได้ โดยมีวัตถุประสงค์หลักใน

> การลดการพึ่งพา เพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมการผลิต / การบริโภคได้ด้วยตนเอง โดยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือต้องไม่ทำให้มีความขาดแคลนจนเกิดเป็นความทุกข์ยากแต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธความฟุ่มเฟือย คือสามารถฟุ่มเฟือยได้ตามอัตภาพ แต่ปัญหาของคนส่วนใหญ่ของประเทศ คือ การใช้จ่ายเกินตัว เกินฐานะ ไม่ได้ใช้จ่ายตามอัตภาพ โดยภาพรวมของหลักการก็คือ การยึดหลักของความพอประมาณ (Optimization) สิ่งที่ดีเหมาะสมที่สุดของคนนั้น ๆ หรือ ณ สถานการณ์นั้น ๆ และความมีเหตุผล (Rationality) (กวี วรกวิน, บุษบา คุณาศิรินทร์, และ วรพิทย์ มีมาก, 2546, น. 111)

จะเห็นได้ว่าตัวบทเลือกนำนิยามความหมายของเศรษฐศาสตร์ที่มีความเป็น “ของนอก” เข้ามาจัดวางในลำดับแรกของการอธิบายและตามมาด้วยการอธิบายเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็น “ของไทย” ในลำดับต่อมา กลวิธีการอธิบายเช่นนี้ ทำให้เกิดการตัดต่อดัดแปรพันธุกรรมความรู้ได้อย่างแยบคายยิ่ง เพราะตัวบทสามารถใช้วิธีการอ้างอิงถึงหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเพื่อมารองรับว่า เศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นเช่นที่ว่านั้น แต่ทำการตัดบางอย่างหรือเพิ่มเรื่องอื่น ๆ เข้าไปเพื่อแก้ปัญหาของประเทศในแบบของเรา การที่ตัวบทกล่าวว่า “แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธความฟุ่มเฟือย” มีนัยถึงการยังคงยอมรับในทุนนิยมโลกาภิวัตน์อย่างมิได้ปฏิเสธ เพียงแต่ต้องให้ใช้จ่ายตามอัตภาพ ซึ่งคือความเป็นไทยของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้การวงเล็บคำภาษาอังกฤษที่เป็นหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างคำว่า Optimization หรือ Rationality ซึ่งล้วนเป็นภาษา “ตะวันตก” ทำให้เกิดมโนภาพความเข้าใจในทิศทางที่ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่ทันสมัยและไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศให้เป็นสมัยใหม่ นอกจากนี้ชุดคำอธิบายยังพัฒนาไปอีกระดับ ด้วยการดึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาของไทยที่มีอยู่ในหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงมาเชื่อมโยงกับหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตก จนกลายเป็นคำว่า “พุทธเศรษฐศาสตร์” ดังตัวบทที่ว่า “บางแนวคิด นิยาม “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าเป็น “พุทธเศรษฐศาสตร์” ซึ่งเน้นทางสายกลาง คือ มีความพอประมาณ มีเหตุผล ซึ่งมุ่งให้คนพ้นทุกข์และมุ่งให้ระบบเศรษฐกิจ สังคม ของประเทศ และของโลกเป็นระบบที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน” (บุษบา คุณาศิรินทร์, 2547, น. 38)

เมื่อเราตัดต่อดัดแปรจนได้ “พุทธเศรษฐศาสตร์” แบบไทยแล้ว ชุดคำอธิบายจึงเชื้อเชิญให้ไปเปรียบเทียบกับเศรษฐศาสตร์ “แบบตะวันตก” ดังตัวบทที่ว่า

> ตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์แบบตะวันตก การบริโภค หมายถึง การใช้สินค้าหรือบริการตอบสนองความต้องการเพื่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น การรับประทานอาหาร การซื้อเครื่องแต่งกายรวมไปถึงข้าวของเครื่องใช้ การเสพสื่อชนิดต่าง ๆ กิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์จึงสิ้นสุดที่การบริโภคเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ แต่ในทางพุทธศาสนา ตามที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ถ่ายทอดไว้ การบริโภค หมายถึง การใช้สินค้าและบริการตอบสนองความต้องการเพื่อให้ได้รับความพึง

> พอใจโดยเกิดคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งก็หมายถึง การบริโภคจะต้องมีจุดมุ่งหมายที่การเพิ่มคุณภาพชีวิต การบริโภคตามแนวทางพุทธศาสนาจึงเป็นการบริโภคด้วยปัญญาเพื่อสนองความต้องการคุณค่าที่แท้จริง ไม่ใช่การบริโภคด้วยตัณหาเพื่อเสพคุณค่าเทียม. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2555, น. 97)

จะเห็นได้ว่าตัวบทใช้วิธีการเล่าเรื่องเพื่อขับเน้นคุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะของพุทธเศรษฐศาสตร์ ผ่านวิธีการสร้างคู่ตรงข้าม ดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4

แสดงการนำเสนอคู่ตรงข้ามเพื่อขับเน้นความเป็นเศรษฐศาสตร์แบบไทยที่มีคุณค่าเหนือกว่าเศรษฐศาสตร์แบบตะวันตก ผ่านตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

เศรษฐศาสตร์ “แบบตะวันตก”		**เศรษฐศาสตร์ “แบบไทย” (พุทธเศรษฐศาสตร์ = เศรษฐกิจพอเพียง)**
บริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการ	=	(ยังคง) บริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการ
เพื่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งทางร่างกายและจิตใจ (โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณภาพชีวิต)	VS	เพื่อให้ได้รับความพอใจไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี
เส้นทางการบริโภคจบลงที่ “ความพึงพอใจ” ที่เป็นเป้าหมายปลายทาง	VS	เพื่อให้ได้รับความพอใจไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี
เป็น “คุณค่าเทียม” เพราะบริโภคด้วย “ตัณหา”	VS	เป็น “คุณค่าแท้” เพราะบริโภคด้วย “ปัญญา”

ตัวบทมีการอ้างถึง ป.อ. ปยุตโต ซึ่งเป็นพระปัญญาชนที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพุทธดังที่จะได้นำเสนอต่อไปในหัวข้อที่ 4.2.2 ซึ่งมาช่วยรองรับคำอธิบายของเศรษฐศาสตร์แบบไทยนี้ได้เป็นอย่างดี เศรษฐกิจพอเพียงจึงกลายเป็นเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่มุ่งสอนให้คนจำกัดไปที่ความต้องการของตัวเองในการบริโภคมากกว่าไปจำกัดหรือบริหารจัดการที่ตัวทรัพยากรแบบเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ด้วยเหตุนี้จึงเป็น “คุณค่าที่แท้” ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการนำเอาหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมาประยุกต์ใช้ในภาคปฏิบัติจริง ๆ ก็คงไม่ผิด เพราะในระบบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธนั้น มุ่งสอนให้คนจำกัดความต้องการของตัวเอง และบริโภคปัจจัย 4 โดยคำนึงถึง “คุณค่าแท้” หรือคำนึงถึง “ความเหมาะสมกับอัตภาพ” ของตนเองเป็น

Ref. code: 25615624300025FTQ

สำคัญ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ก, น. 17)

จะเห็นได้ว่าเศรษฐศาสตร์แบบไทย อิงชุดคำอธิบายถึงการบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการแบบตะวันตกโดยมิได้ปฏิเสธออก เพื่อดึงนำส่วนที่ดู "ทันสมัย" เข้ามา แต่ความทันสมัยนั้นเป็นคุณค่าเทียม ด้วยเหตุนี้ เศรษฐศาสตร์แบบไทยจึงเป็น "ความจริงแท้" ที่มี "คุณค่าแท้" ที่จะนำพาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่าง "แท้จริง" ดังตัวบทที่ว่า

> ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคำนึงว่า ความสุข หมายถึงความสุขที่ทำให้มีชีวิตที่ดี คือ เมื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะบริโภคหรือผลิตแล้ว ไม่ทำให้เสียสุขภาวะของตนเอง ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาและสร้างเสริมสุขภาวะ ส่วนความสุขที่เกิดขึ้นจากกระบวนการบริโภค และผลิตเพื่อสนองความต้องการของตน เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำด้วยตัณหา ไม่นำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะ ประสิทธิผลจากการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แท้จริง จึงควรเป็นความสุขที่เกิดขึ้นเทียบกับผลเสียที่เกิดขึ้น โดยเน้นให้เกิดผลเสียจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้น้อยที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการเบียดเบียนกันให้น้อยที่สุด โดยนำหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันก็จะสร้างความสมดุลกับชีวิต และถือเป็นการพัฒนาที่แท้จริงซึ่งไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2555, น. 161)

ตัวบทเริ่มสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับ "ความสุข" (Happiness) ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางภาษาที่เริ่มทำงานเชื่อมโยงกับตัวตนของชีวิต และนำเสนอความ "แท้จริง" (Authenticity) ซึ่งมีนัยที่ไปด้วยกันกับธรรมหรือสัจธรรมอันเป็นความจริงที่เที่ยงแท้เป็นนิรันดร์ ซึ่งคำว่านิรันดร์ก็มีนัยถึงความยั่งยืน ชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจึงช่วยฉายภาพ "คุณค่าที่แท้จริง" หรือ "ความจริงแท้" ของทั้งเศรษฐกิจพอเพียง และความเป็นไทย ดังนั้นเมื่อเป็นความจริงแท้จึงมีคุณลักษณะของ "ความเป็นสากล" (Universality) ที่ทั้งโลกควรจะหันมายอมรับในเศรษฐศาสตร์แบบไทยนี้

นอกจากนี้ตัวบทยังพยายามผลิตชุดคำอธิบายที่ยืนยันถึงความไม่ล้าสมัย และไม่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาต่อโลกสมัยใหม่ ด้วยการยกตัวอย่างกรณีศึกษาจากภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ซึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับทุนนิยมโลกาภิวัตน์เป็นอย่างมาก เพื่อชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถไปด้วยกันกับทุนนิยมโลกาภิวัตน์ได้โดยไม่ขัดแย้งกันเอง โดยการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในภาคอุตสาหกรรมนั้น ตัวบทได้ยกตัวอย่างถึงคุณธนินท์ เจียรวนนท์ ประธานกรรมการและประธานคณะผู้บริหารเครือเจริญโภคภัณฑ์ว่า คุณธนินท์กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกระดับ ทุกบุคคล "ทุกบริษัท" รวมทั้งประเทศชาติ โดยให้คำอธิบายว่า การพอ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตามกำลังทำให้สังคมและธุรกิจเจริญก้าวหน้า หากใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการลงทุนก็จะไม่เดือดร้อนจากวิกฤต ซึ่งเป็นความหมายของคำว่า “พอ” ส่วนคำว่า “เพียง” คือการที่ไม่ทำอะไรเกินตัว แต่มิใช่เป็นการให้ทุกคนจนเท่ากัน หากแต่คือการทำให้ทุกคนพอตั้งแต่ “เศรษฐกิจรวมทั้งชีวิตส่วนตัว” (ขวัญนภา สุขนคร และ กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, ม.ป.ป., น. 59-60) ดังตัวบทที่ว่า

> เครือซีพีได้นำแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินธุรกิจโดยเฉพาะในด้านการลงทุน ซึ่งซีพีจะประเมินตัวเองก่อนเสมอว่ามีความสามารถในการลงทุนเท่าใด และจะลงทุนอย่างไรที่จะไม่ทำให้มีภาระมากจนเกินไป เครือซีพีมีเงินสามารถลงทุนได้เท่าไรก็ลงทุนตามความสามารถเท่านั้นเพื่อไม่ต้องมีภาระมาก และต้องเตรียมพร้อมรับวิกฤตเศรษฐกิจที่จะมาถึงได้ในทุกขณะ ซึ่งในระหว่างการเจริญเติบโต ทุกประเทศจะมีวิกฤตมาเป็นระยะ ๆ เวลาเติบโตมาถึงจุดหนึ่งก็จะพบกับวิกฤตแบบหนึ่ง ฉะนั้นเราจะเตรียมรับอย่างไร ก็ต้องนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติให้พอแต่อย่ามากเกินตัว ทั้งนี้ คำว่า “ความพอเพียง” ไม่ใช่การหยุดนิ่งอยู่กับที่ โลกกำลังก้าวหน้าอยู่ คำว่าพอเพียง คือ ความพอเหมาะพอสมกับช่วงที่เรากำลังเจริญเติบโต เพียงแต่อย่าทำอะไรเกินตัว ซึ่งบุคคล ธุรกิจ ประเทศชาติต้องก้าวหน้า ปรัชญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ลึกซึ้งอย่างมาก ถ้าใครใช้ให้ถูกต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนจะมั่งคั่ง ประเทศชาติมั่นคง ปัญหาที่ก่อให้สังคมไม่สงบจะหมดไป (ขวัญนภา สุขนคร และ กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, ม.ป.ป., น. 59-60)

ตัวบทมุ่งเน้นนำเสนอความเป็นสากลที่มีบริษัทเครือซีพีมาเป็นภาพแทนที่หนักแน่นด้วยการใช้ปฏิบัติการทางภาษาผ่านคำว่า “ทุกประเทศ” “โลกกำลังก้าวหน้า” เพื่อมาย้ำให้เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เรื่องล้าสมัย เพราะไม่ใช่การหยุดนิ่งอยู่กับที่ และจะทำให้ประชาชนมั่งคั่ง ประเทศชาติมั่นคง ปัญหาสังคมหมดไป อันเป็นความ “ลึกซึ้ง” ของปรัชญานี้

นอกจากนี้ตัวบทยังขับเน้นความทันสมัยและไปด้วยกันกับภัยโลกาภิวัตน์ได้ผ่านจากกรณีศึกษาของคุณสมหมาย ปาริจฉัตต์ กรรมการผู้จัดการ บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) ซึ่งเป็นภาพแทนของภาคบริการ ดังตัวบทที่ว่า

> . . .คุณสมหมาย ปาริจฉัตต์ กรรมการผู้จัดการ บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) เป็นบุคคลที่ใช้ชีวิตแนวเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวว่า “แรก ๆ ผมคิดว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอาจจะไม่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เป็นทุนนิยมสมัยใหม่ แต่เมื่อศึกษาอย่างลึกซึ้งก็พบว่าไม่ถึงขนาดนั้นคือ ไม่ทรงปฏิเสธเศรษฐกิจระบบการตลาด แต่ต้องเป็นระบบการตลาดที่มีความเป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบ. . . ที่มติชนก็ใช้หลักนี้คือให้เติบโตไปตามพื้นฐานความเป็นจริงในสิ่งที่เราถนัด ดูศักยภาพของเรา มีเมตตาเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น ไม่เอารัดเอาเปรียบสังคม จะเสนอข่าวอะไรที่อาจจะ

> ส่งผลกระทบกับใครก็ต้องเสนอให้รอบด้านและในหมู่พนักงานด้วยกัน ต้องมีความเข้าอกเข้าใจกัน. . . เพราะแก่นของความคิดนี้คือ การรู้จักพอ ทำอะไรให้พอดี พอเพียงเพียงพอ ก่อให้เกิดสมดุล. . . ต่างฝ่ายต่างพอดี ก็จะไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน องค์กรอยู่ได้ คนในองค์กรหรือในครอบครัวก็มีความสุข สังคมไม่เดือดร้อน ถือเป็นปรัชญาองค์กรของมติชนที่ปฏิบัติมาตลอด. . .เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาสำหรับการดำเนินชีวิตในทุกมิติ ไม่ว่าคุณจะทำหน้าที่อะไรในครอบครัว ในหน่วยงานที่คุณสังกัด จะประกอบอาชีพอะไรก็ตาม นำไปใช้ได้ (ขวัญนภา สุขนคร และ กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, ม.ป.ป., น. 60)

จะเห็นได้ว่า กลวิธีการเล่าเรื่องคือ การใช้คู่ตรงข้าม กล่าวคือ ตอนต้นในตัวบทกล่าวว่า “แรก ๆ ผมคิดว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอาจจะไม่สามารถคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เป็นทุนนิยมสมัยใหม่” การใช้คำว่า “แรก ๆ” ส่งผลให้เข้าใจว่าความเป็นจริงในปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น และการเลือกนำตัวบทท่อนนี้มานำเสนอ เพื่อที่จะตอบโต้กับข้อโต้แย้งหรือข้อกังขาที่อาจเกิดขึ้นในใจของคนในชุมชนชาวไทยอยู่ลึก ๆ ตัวบทจึงคลี่คลายความกังขาในจินตกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนชาวไทย ผ่านข้อความดังกล่าว ซึ่งทำให้แรงปะทะหรือความขัดแย้งภายในใจของคนในชุมชนชาวไทยนี้ลดลงได้เป็นอย่างดี

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ชุดความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นั้นมีความแยบคายเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีการทำให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็น “ความเป็นไทย” ที่ต่อสู้กับภัยโลกาภิวัตน์ แต่ต่อมาชุดคำอธิบายได้เผยให้เห็นถึงการพยายามในการนำพาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหรือคุณค่าแห่งความเป็นไทยที่สร้างขึ้นในเวลานี้ไปวางในตำแหน่งแห่งที่ของบริบทโลก จากจินตกรรมไทยทันโลกที่เป็นการเดินตามโลก วิ่งตามตะวันตกทะยานตามความเป็นสากล จนบอบช้ำจากวิกฤตเศรษฐกิจ ชาติไทยจึงหันกลับมาเยียวยาบาดแผลตัวเอง พึ่งตนเอง พัฒนาวัคซีนภูมิคุ้มกันของตัวเองและฉายความ “จริงแท้” ผ่านการตัดต่อดัดแปรเพื่อให้ได้ “พันธุ์ไทยแท้” พันธุ์ใหม่ที่สามารถเติบโตเป็นลำต้นที่แข็งแกร่งยิ่งใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุม “ชาวโลก” นี้ได้

นอกจากนี้ ชุดความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยังเคลื่อนไปพร้อมกับการสวมบทบาทในการธำรงรักษาคุณค่าของความเป็นไทยและการรักษาสถานะของแกนกลางของความเป็นชาติไทยอย่างสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ได้อย่าง “สมดุล” และเป็น “องค์รวม” อีกด้วย ทำให้ชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งยวดในการสร้างและค้ำจุนเสาหลักแห่งจินตกรรมชาติไทยในเวลานี้ได้อย่างยั่งยืน

Ref. code: 25615624300025FTQ

4.2.2 “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

ผลจากจินตกรรมไทยทันโลก และการเดินหรือทะยานตามกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในช่วงทศวรรษที่ 2530 นั้น ทำให้ไทยเกิดความแนบชิดกับโลกมากขึ้น ดังนั้นเมื่อโลกเกิดประสบสภาวะกับ “โรค” ใด ไทยย่อมติดเชื้อ “โรค” นั้นมาด้วย และโรคของโลกในช่วงเวลานี้คือ โรคทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งโลกได้เลือกหาวิธีเยียวยาด้วย “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable development) จากการเกิดแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ในการประชุม Earth Summit เมื่อปี ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) ที่กรุง Rio de Janeiro ประเทศบราซิล ทำให้สังคมไทยตอบรับวิธีการเยียวยาของโลก เพื่อมารักษาโรคนี้ด้วยเช่นกัน โดยการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เป็นครั้งแรก ซึ่งไม่ทันต่อการบรรจุในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตร พ.ศ. 2533 จึงทำให้ชุดความรู้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ปรากฏในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาครั้งแรกในทศวรรษที่ 2540-2560 นี้

แต่ทว่า เมื่อนำวิธีการรักษาโรคจากโลกมารักษาในช่วงเวลาที่เราต่อต้านโลกที่นำโรคนั้นมาทำให้เราติดเชื้อจนเกิดเป็น “โรควิกฤตเศรษฐกิจหรือโรคต้มยำกุ้ง” (Tom-yum-kung disease) ทำให้ชาติไทยเริ่มแสดงถึงการไม่ไว้วางใจที่จะรับวิธีการรักษามาจากโลกโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชุดความรู้การพัฒนาที่ยั่งยืน เมื่อเข้ามาในบริบทของชาติไทย จึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ผูกติดกับรากฐานของความเป็นไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สังคมไทยในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 มีการผลิตงานที่ถือว่าเป็นต้นแบบให้กับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของไทย จากงาน การพัฒนาที่ยั่งยืน ของ ป.อ. ปยุตโต (ป.อ. ปยุตฺโต, 2541) ทำให้ส่งผลต่อชุดความรู้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนในตัวบทเป็นอย่างมาก โดยตัวบทมีความพยายามในการย้ำว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทยอย่างชัดเจน ดังตัวบทที่ว่า

> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ให้เข้าใจง่ายขึ้นตามความคิดของท่านว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน มีลักษณะเป็นบูรณาการ คือ ทำให้องค์รวมหมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือการทำให้กิจกรรมมนุษย์สอดคล้องกับเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งถ้าจะแปลความให้เข้าใจง่ายขึ้นถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย ก็คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลหรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในระหว่างมิติอันเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์อยู่ดี มีสุข ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตใจ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นอนาคต (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 186)

เมื่อเป็นเช่นนี้ ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน “แบบไทย” เองจึงผูกติดอยู่กับชุดคำอธิบายจากสถาบัน (พระพุทธ) ศาสนาของชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากการพัฒนาที่ยั่งยืนตั้งอยู่บน “ดุลยภาพ” ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางมัชฌิมาปฏิปทาหรือการเดินทางสายกลางของพระพุทธศาสนาและเรียกการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนคือ เศรษฐกิจไม่ดี สังคมมีปัญหา ทรัพยากรร่อยหรอ ธรรมชาติเสื่อมโทรมว่าเป็น “มิจฉาพัฒนา” ที่ละเลยการพัฒนาด้านจิตใจไปด้วยกัน (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 163) และนำไปสู่ชุดคำอธิบายถึงการพัฒนาแบบยั่งยืนเชิงพุทธหรือที่ตัวบทเรียกว่า “Buddhist Development” ที่เน้นการพัฒนาที่คนซึ่งมีลักษณะของ “evolvability” หรือสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้ เพราะแนวคิดของพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานการมองว่ามนุษย์เป็น “เวไนยสัตว์” หรือปุริสทัมม์ คือสัตว์ที่สามารถฝึกฝนปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสไปสู่พระนิพพานได้ ดังตัวบทที่ว่า

> การพัฒนาแบบยั่งยืนตามความหมายที่ใช้กันมาในวัฒนธรรมตะวันตก แต่เดิมนั้นมุ่งแก้ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ (economy) และสิ่งแวดล้อม (ecology) เป็นสำคัญ แต่หากมองด้วยทัศนะเชิงพุทธจะเห็นว่าการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมนั้น ยังไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ หากจะมุ่งแก้ไขให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพุทธได้นั้น จะต้องรวมเอาการแก้ปัญหาเรื่องคน รวมกับปัญหาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมประกอบเข้าไปด้วยกัน ถ้าคน (evolvability = ซึ่งเป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้) เศรษฐกิจ (economy) และสิ่งแวดล้อม (ecology) ได้รับการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันได้อย่างสมดุลหรืออย่างบูรณาการ เมื่อนั้นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) หรือการพัฒนาแบบพุทธ (Buddhist Development) จึงจะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 164)

จากตัวบทจะเห็นได้ว่ามีความพยายามในการสร้างคู่ตรงข้ามคือ การพัฒนาแบบยั่งยืนที่ใช้กันมาใน “วัฒนธรรมตะวันตก” ที่ไม่มองไปที่ evolvability ของคนซึ่งไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่แท้จริงได้เท่ากับการพัฒนาแบบพุทธ อันเป็นหนทางการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีทั้งความเป็นไทยและความเป็นสากลไปในเวลาเดียวกัน แต่การหยิบความเป็นสากลอย่าง economy และ ecology ที่เป็นองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามวัฒนธรรมตะวันตกนั้น เป็นไปโดยนัยกล่าวคือ เพื่อให้ชาติไทยสามารถพัฒนาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ “แท้จริง” และมีความเป็นไทย (ของตนเอง) เพื่อนำพาไปประกาศสู่ชาวโลกหรือให้โลกยอมรับว่าความ “แท้จริง” นั้นอยู่ที่ไทย ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงการตัดต่อดัดแปร “พันธุ์ไทยแท้” ให้เกิดขึ้น

และเมื่อชุดความรู้การพัฒนาที่ยั่งยืนในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีแก่นแกนอยู่ที่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน ทำให้ชุดคำอธิบายเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนถูกเสริมแรงซึ่งกันและกันกับชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ ชุดคำอธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืน “แบบไทย” นั้นได้หยิบนำชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงมา

Ref. code: 25615624300025FTQ

เป็นแกนหลักในการอธิบายว่าเป็นตัวอย่างรูปธรรมของการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบไทย ในขณะที่ชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงก็นำชุดคำอธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนมารองรับความเป็น “สากลแบบไทย” ของตนเองเช่นกัน ดังตัวบทที่ว่า

> เศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้รับการยอมรับไปทั่วว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะช่วยให้ผู้ปฏิบัติห่างไกลจากความอดอยากยากแค้น มีความพออยู่พอกิน ถ้าวิเคราะห์ดูจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้หลักธรรมที่มนุษย์ควรยึดถือ และสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน มาเสริมสร้างคุณสมบัติของบุคคล นั่นคือ นาถกรณธรรม ๑๐ ประการธรรมอันเป็นแนวทางการประพฤติเพื่อให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมที่จะรับผิดชอบตนเอง และไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ก, น. 18)

ดังนั้น ทั้งเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นสิ่งที่จะนำพาชาติไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตด้วยตัวของเราเอง ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาประเทศและเริ่มกำหนดเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศที่มุ่งรักษาความสมดุลระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) เป็นต้นมา และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาที่เชื่อมโยงมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล โดยให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) ได้อันเชิญหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นปรัชญาในการพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน (บุษบา คุณาศิรินทร์, 2548, น. 77)

ตัวบทนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการเชื่อมประสานชุดความรู้ทั้งเศรษฐกิจพอเพียงผ่านการยึดหลักทางสายกลางและชุดความรู้การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบสมดุลระหว่างคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และปรากฏคำว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืนกลืนกันไป ตัวบทจึงใช้ปฏิบัติการทางภาษาในการทำให้ทั้งสองชุดความรู้นี้กลายเป็นเรื่องเดียวกันได้ในที่สุด

นอกจากนี้ตัวบทยังมีการนำสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มาขับเน้นการประสานกันของสองชุดความรู้ผ่านโครงการพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีแนวทางเป็นไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

Ref. code: 25615624300025FTQ

พอเพียงคือการใช้วัสดุที่หาง่ายในชุมชนมาใช้ประโยชน์ (วินัย วีระวัฒนานนท์, อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ, วิโรจน์ เอี่ยมเจริญ, มนตรี พิมพ์ใจ, และ คชรัตน์ ภูฆัง, 2552, น. 167) หรือเป็นหลักการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนโดยทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเสียก่อนแล้วพึงมีการพัฒนาต่อไป เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 93) การมีหลักการทรงงานอย่าง “ภูมิสังคม” ที่แสดงให้เห็นถึงการที่รัชกาลที่ 9 ทรงเข้าใจพื้นที่เฉพาะของแต่ละ “ภูมิภาค” และ “ท้องถิ่น” ที่มีการพัฒนาบนความพอดี มีดุลยภาพระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูลและบูรณาการเพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชนที่ยืนยาวต่อไปในอนาคต (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 92) ดังตัวบทที่ว่า

> ดังนั้นแนวคิดการพัฒนาตามหลักภูมิสังคมจึงควรยึดถือสภาพจริงของภูมิประเทศในด้านภูมิศาสตร์ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และด้านสังคมวิทยา ที่เกี่ยวกับนิสัยใจคอ ภูมิปัญญา ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีของคนในพื้นที่พัฒนาเป็นหลักในการพัฒนา ด้วยเหตุนี้การพัฒนาโดยยึดหลัก ภูมิสังคมนั้นต้องยึดหลักขั้นตอนของการดำเนินการว่า ทุกอย่างต้องเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนสภาพแวดล้อมทุกอย่างลงตัว ความพร้อมของทุกคนในสังคมนั้นจะเป็นแรงผลักดันและพลังในการร่วมคิดร่วมกันทำในสิ่งที่ทุกคนเห็นว่าเป็นปัญหาและจะต้องพัฒนาให้ก่อประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมในสังคมนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 91)

แนวคิดจากตัวบทได้พยายามสร้างจินตกรรมในชุมชนชาติไทยให้เห็นว่า ต้องมีการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบไทยตามวิถีทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ทุกคนต้องเป็น “แรงผลักดัน” และ “พลัง” ในการร่วมคิดร่วมทำ โดยจะเห็นถึงคำว่า ภูมิปัญญา หรือวัฒนธรรมประเพณีของคนในพื้นที่ สะท้อนถึงการคำนึงถึงรากฐานทางวัฒนธรรมของชาติไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้รับการยอมรับในระดับโลก ไม่ว่าจะเป็นการที่สหภาพวิทยาศาสตร์ทางดินนานาชาติทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลนักวิทยาศาสตร์ทางดินเพื่อมนุษยธรรม องค์การสหประชาชาติรับรองให้วันที่ 5 ธันวาคมของทุกปีเป็นวันดินโลก องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญสดุดีพระเกียรติคุณด้านการพัฒนาการเกษตร (วินัย วีระวัฒนานนท์, อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ, วิโรจน์ เอี่ยมเจริญ, มนตรี พิมพ์ใจ, และ คชรัตน์ ภูฆัง, 2552, น. 169) ทั้งหมดนี้ล้วนฉายภาพให้เห็นว่า ความเป็นไทยผ่านการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยวิถีไทย หรือวิถีเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถนำพาชาติไทยให้ก้าวไกลสู่สากลได้ด้วย “ตัวเราเอง” และผู้นำพาให้ชาติไทยหรือความเป็นไทยเป็นที่ยอมรับในระดับโลกคือ รัชกาลที่ 9 ที่เป็นภาพแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีหนทางการพัฒนาตามแนวทางหลักธรรมของสถาบัน (พระพุทธ) ศาสนา และตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมความเป็นไทยของสถาบันชาติ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ชุดความรู้ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ จึงช่วยเผยให้เห็นถึงจินตกรรมของชุมชนชาติไทยที่ต้องมีการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อนำพาความเป็นไทยไปสู่สากลด้วยการพัฒนาชาติในแบบของเราเอง และชุดความรู้นี้ยังช่วยโอบอุ้มสถาบันที่เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยทั้งสามสถาบันไว้ได้อย่างแยบยลอีกด้วย

4.2.3 “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

ชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นชุดความรู้ที่มีการวางรากฐานและมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องในแบบเรียนสังคมศึกษานับแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ชุดความรู้นี้สร้างขึ้นเพื่อรักษาสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีสายสัมพันธ์กับมวลชนหรือคนในชุมชนชาติไทยในลักษณะของ “mass monarchy” ดังที่สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลเสนอไว้ (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, 2556) ดังนั้น หากสถาบันชาติหรือสถาบันศาสนาของชาติสั่นคลอน อย่างน้อยที่สุดยังมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ยังแข็งแกร่งและสามารถรับมือกับแรงปะทะต่าง ๆ ได้ ดังนั้นชุดความรู้นี้จึงเกิดขึ้นเพื่อรับมือกับแรงปะทะต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบต่อสถาบันหลักซึ่งเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยโดยตรง โดยนับจากทศวรรษที่ 2500-2520 ชุดความรู้นี้ได้เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาสังคมโดยเฉพาะภัยคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น แต่เมื่อสงครามเย็นเริ่มคลี่คลายและยุติลงในช่วงทศวรรษที่ 2530 นั้น ชุดความรู้นี้ได้ทำหน้าที่ในการเก็บรักษาสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่เกิดการรวมร่างเข้ามาอยู่ภายในสถาบันพระมหากษัตริย์ และมุ่งเน้นไปที่สถานะตัวบุคคลของสถาบันพระมหากษัตริย์คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยขับเน้นผ่านชุดคำอธิบายถึงการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติหรือการที่ทรงเป็นธรรมราชา รวมถึงทรงแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์หรือภัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติหรือภัยทางการเมืองจากเหตุการณ์ทางการเมืองดังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 หรือเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 รัชกาลที่ 9 จึงทรงเป็นภาพแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทำให้บ้านเมืองสงบสุขร่มเย็นและเติมเต็มความเป็นประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ ชุดคำอธิบายดังกล่าวเปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์ที่หย่อนลงมาในดินแดนทางความคิดและจิตใจของปวงชนชาวไทย และได้ผลิดอกออกผล แตกแขนงลำต้นกิ่งก้านสาขาออกไปผ่านชุดคำอธิบายในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงเวลานี้

วิกฤตเศรษฐกิจของชาติไทยในปี พ.ศ. 2540 กลายเป็นประตูบานสำคัญที่เปิดไปสู่ชุดคำอธิบายที่ผลิดอกออกผลและยิ่งทวีความแข็งแกร่งให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์อันเนื่องมาจากการฉายภาพให้เห็นเด่นชัดเป็นที่ประจักษ์ว่า ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขได้ขจัดภัยอันเป็นบาดแผลที่เจ็บปวดร้าวรานของคนในชุมชนชาติไทยได้อย่างเห็นผล แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขภาพเหล่านั้นให้ปรากฏชัดออกมา

Ref. code: 25615624300025FTQ

ภาพของการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติและภาพของความ “ทรงธรรม” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จึงยิ่งขับเคลื่อนทำงานผ่านตัวบทในช่วงเวลานี้

ชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรกคือ การปกครองต้องเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพภายใต้รัฐธรรมนูญ ประการที่สองคือการที่ต้องมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ ดังนั้น การปกครองนี้จึงมิได้ปฏิเสธหลักการประชาธิปไตยแบบตะวันตกหรือแบบสากลและมิได้ปฏิเสธประชาชน มากไปกว่านั้นประชาชนยิ่งมีความสำคัญในที่นี้เพราะจะทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ดำรงคงอยู่ได้ ชุดคำอธิบายที่ผ่านมาจึงพยายามเน้นการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน เพื่อให้คนในชุมชนชาติไทยสามารถเกิดจินตกรรมร่วมกันได้ ว่าคนไทยทุกคนล้วนผูกพันอย่างลึกซึ้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีรัชกาลที่ 9 เป็นเสมือนภาพแทนที่เห็นประจักษ์ชัดในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ รัชกาลที่ 9 ยังทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญตามกรอบของประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นผู้ “มอบ” ประชาธิปไตย “เป็น” ประชาธิปไตย และ “เติมเต็ม” ประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ในจินตกรรมของชุมชนชาติไทยจึงเป็นประชาธิปไตยที่มิสามารถแยกขาดจากสถาบันพระมหากษัตริย์ไปได้ ผ่านชุดคำอธิบายต่าง ๆ ที่ใช้ปฏิบัติการทางภาษาในการสร้างความรู้ให้เกิดการเชื่อมประสานเข้าด้วยกันอย่างแยบยล และการที่ตัวบทตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา ได้ขับเน้นสถานะความเป็น “ธรรมราชา” ของรัชกาลที่ 9 ประกอบกับแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงที่อิงแอบอยู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงยิ่งทำให้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อยู่ในสถานะของฝ่าย “ธรรมะ” และเกิดชุดคำอธิบายถึงความ “อธรรม” ของฝ่ายการเมืองหรือนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งมากขึ้นเพื่อขับสถานะความเป็น “ธรรม” ของประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่มากขึ้นและหนักแน่น ทำให้จินตกรรมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ของชุมชนชาวไทยคือการมีผู้นำและการปกครองที่กอปรไปด้วย “ธรรมะ” หรือการเป็น “คนดี” นั่นเอง

ตัวบทเริ่มจากการสร้างจินตกรรม “ไทยทันโลก” ที่ต่อเนื่องมาจากทศวรรษที่ 2530 เพื่อให้เห็นว่าประชาธิปไตยเป็นเรื่องสากลที่งดงาม ดังตัวบทที่ว่า

> ผลจากการที่คนไทยได้รับการศึกษาและได้รับข่าวสารข้อมูลอย่างกว้างขวางในโลกยุคโลกาภิวัตน์ประกอบกับการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ทำให้คนไทยทุกวันนี้มีความรู้ความเข้าใจ และมีความรับผิดชอบต่อประเทศชาติบ้านเมืองไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประชาชนของประเทศใด ๆ ในโลก คนไทยแต่ละคนต่างมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง มีสำนึกทางการเมืองและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาบ้านเมืองร่วมกัน ประชาชนชาวไทยในยุคนี้มีความสามารถ และมีความแข็งแกร่งเพียงพอที่จะปกครองบ้านเมืองของเราเอง. . . เมื่อประชาชนพร้อมที่จะปกครองตนเอง การ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ปกครองแบบประชาธิปไตย จึงเป็นระบอบการเมืองที่เหมาะสมที่สุดที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการจัดการปกครองประเทศ. . . ประเทศไทยในยุคใหม่ ประชาชนมีความศรัทธาต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยพร้อมที่จะร่วมกันรับผิดชอบบ้านเมืองของเราเอง เราชาวไทยตระหนักดีว่าแนวทางประชาธิปไตยเท่านั้นที่จะสามารถนำประเทศชาติและประชาชนไปสู่สิ่งที่ดีงามร่วมกัน. . . (ผ่องศรี จั่นห้าว และคณะ, 2546, น. 15)

ตัวบทข้างต้นสร้างความเป็น “ยุคใหม่” ของคนไทยในจินตกรรมว่าคนไทยทันโลก ได้รับการศึกษาข้อมูลข่าวสารจากยุคโลกาภิวัตน์มาและพัฒนาตนเอง เราจึงมีความรู้และความรับผิดชอบที่ไม่แพ้ชาติใด ๆ ในโลก ทำให้เราพร้อมที่จะปกครองตนเอง ประชาธิปไตยจึงเป็นระบอบที่เหมาะสมที่สุดที่จะใช้ในการปกครองประเทศและชาวไทย “ตระหนักดี” ว่าเป็นหนทางนำพาประทศชาติและประชาชนไปสู่สิ่งดีงามร่วมกัน อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาตัวบทนี้กับสัมพันธบทข้างเคียงอื่นทำให้เห็นว่าคำว่า “ประชาธิปไตย” ในที่นี้มีนัยถึงประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศต่าง ๆ ในโลกประชาธิปไตยของเรานี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทตามลักษณะประมุขของประเทศ ได้แก่ ประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เราเรียกว่า ราชอาณาจักร ประเทศที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุข เราเรียกว่า สาธารณรัฐ ประเทศไทยของเราจัดอยู่ในประเภทแรก คือ เป็นราชอาณาจักร มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขดังบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่า “ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้” และ “ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (ผ่องศรี จั่นห้าว และคณะ, 2546, น. 19)

จะเห็นได้ว่าตัวบทขึ้นต้นด้วยคำว่า “ประเทศต่าง ๆ ในโลกประชาธิปไตยของเรานี้” แล้วกล่าวต่อว่า “ประเทศไทยของเราจัดอยู่ในประเภทแรกคือ ราชอาณาจักรมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ทำให้ประเทศไทยกับโลกประชาธิปไตยถูกเชื่อมโยงด้วยปฏิบัติการทางภาษาที่คำว่า “ของเรา” ตัวบทนี้ฉายคำตอบให้เห็นชัดเจนว่า ระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมที่สุดและประชาชนต้องมีความศรัทธาและตระหนักดังตัวบทที่นำเสนอก่อนหน้านี้มีนัยถึงประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การที่ตัวบทกล่าวว่า “ดังบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ” ทำให้เกิดการย้ำจินตกรรมว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นประชาธิปไตยและประเทศไทยปกครองด้วยระบอบนี้อย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ตัวบทยังสร้างการเปรียบเทียบระหว่างประมุขที่เป็นกษัตริย์กับประมุขที่ไม่ใช่กษัตริย์ไว้อีกด้วย ปรากฏในตัวบทที่ว่า

> ประมุขของประเทศต่าง ๆ ที่ปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ ลักษณะแรก คือ ประมุขที่เป็นกษัตริย์ ซึ่งอาจเรียกว่า พระมหากษัตริย์ พระจักรพรรดิ พระราชาธิบดี พระราชินี ฯลฯ กษัตริย์ผู้ดำรงตำแหน่งประมุขของประเทศ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> นั้นมักจะเป็นผู้ที่มีฐานะสูงส่ง สืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลที่เป็นผู้นำประเทศ และทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองต่อเนื่องกันมายาวนานจนเป็นที่รักเคารพและจงรักภักดีของประชาชนโดยทั่วไป ลักษณะที่สอง คือ ประมุขที่ไม่ใช่กษัตริย์ โดยทั่วไปมักเรียกว่าประธานาธิบดี ประมุขที่ไม่ใช่กษัตริย์นั้นมักจะเข้าดำรงตำแหน่งตามวิถีทางทางการเมือง เช่น การเลือกตั้งทางตรง การเลือกตั้งทางอ้อม หรือโดยวิธีการอื่นตามเงื่อนไขทางการเมืองของประเทศนั้น ๆ (ผ่องศรี จั่นห้าว และคณะ, 2547, น. 20)

ตัวบทใช้โครงสร้างการอธิบายผ่านการสร้างคู่ตรงข้าม กล่าวคือประเทศที่มีประมุขที่เป็นกษัตริย์ กับประมุขที่ไม่ใช่กษัตริย์ นั่นแปลว่า ยึดกษัตริย์เป็นตัวตั้งในการจำแนก ซึ่งแสดงถึงอำนาจของภาษา (ที่สะท้อนถึงอำนาจของชุดความรู้เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์) ในการจำแนกความรู้และสร้างคู่เปรียบเทียบอีกว่าประเทศที่มีกษัตริย์เป็นประมุขมักมีฐานะ “สูงส่ง” สืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลที่ “เป็นผู้นำ” ทำ “คุณประโยชน์” ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมือง “ต่อเนื่องยาวนาน” จนเป็นที่ “รัก” จากประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งล้วนเป็นคำเชิงบวก ในขณะที่ประมุขที่ไม่ใช่กษัตริย์ ตัวบทกล่าวว่าเข้าดำรงตำแหน่งตามวิถีทาง “การเมือง” เช่น การเลือกตั้ง หรือเงื่อนไขทาง “การเมือง” อื่น เมื่อมาประกอบกันทำให้มีนัยสื่อว่า การเมืองและการเลือกตั้งซึ่งเกิดจากการมีประมุขที่ไม่ใช่กษัตริย์นั้นเป็นเรื่องที่มีคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับการมีประมุขที่เป็นกษัตริย์นั่นคือ การเมือง นักการเมือง และการเลือกตั้ง อาจไม่ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมือง และไม่มีความต่อเนื่องยาวนานเท่าเพราะผู้นำต้องหมุนเวียนไปตามการเลือกตั้งแต่ละวาระ และผู้นำก็อาจไม่ได้เป็นที่รักเคารพของประชาชนโดยทั่วไป ตัวบทนี้จึงย้ำจินตกรรมของประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ของชาติไทยว่าจะต้องมีกษัตริย์เป็นประมุข ส่วนการเมือง นักการเมืองและการเลือกตั้งนั้น เป็นเรื่องที่เป็นไปในทางลบและอาจทำให้เป็นประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์

นอกจากนี้การที่ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเหมาะสมกับประเทศไทยมากที่สุดนั้น เป็นเพราะความเป็นประชาธิปไตยแท้จริงแล้วคือสิ่งที่ได้ฝังลึกอยู่ใน “ตัวตน” ของคนไทยมาตั้งแต่แรกกำเนิดคนไทย นั่นคือ ความเป็น “ไท” ดังตัวบทที่ว่า

> รากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้นส่วนหนึ่งได้ฝังลึกอยู่ในตัวตนของคนไทยมาเนิ่นนานแล้ว นั่นคือ ความเป็นไท ที่มีอยู่ในจิตใจของคนไทยทุกหมู่เหล่า ความเป็น ไท อันหมายถึง ความเป็นใหญ่ ความเป็นอิสระ ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจบังคับของผู้อื่น มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่สนับสนุนให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างกว้างขวาง. . . เมื่อมีกระแสแนวคิดประชาธิปไตยแบบตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย แนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ในการปกครองแผ่นดิน ก็ทรงสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย และมีแนวพระราชดำริที่จะนำระบอบ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ประชาธิปไตยมาใช้ในการปกครองราชอาณาจักร ด้วยทรงเห็นว่าเป็นวิธีการที่จะนำมาซึ่งความยุติธรรมและประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์ (ผ่องศรี จั่นห้าว, รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์, ปาริชาติ สุขุม, และ นัยนา เกิดวิชัย, 2546, น. 70)

ตัวบทพยายามทำให้ความเป็นไทยอยู่ในระนาบเดียวกับความเป็นสากล กล่าวคือ ยอมรับว่ากระแสแนวคิดประชาธิปไตยเป็นแบบ “ตะวันตก” แต่เมื่อเข้าสู่สังคมไทยก็เป็นที่ยอมรับได้เป็นอย่างดี เพราะสอดคล้องกับ “ความเป็นไท” ที่อยู่ใน “จิตใจ” ของคนไทย “ทุกหมู่เหล่า” อยู่ตั้งแต่ดั้งเดิมแล้ว ทั้งหมดนี้เพื่อยืนยันว่าชุมชนชาติไทยเราเป็น “ประชาธิปไตย” อยู่ใน “ตัวตน” อยู่แล้วซึ่งจะมีนัยไปถึงการไม่จำเป็นต้องนำเข้าประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาในที่สุด ตัวบทนี้จึงสร้างภาพของ “ตัวตนคนไทย” ที่มีความเป็นประชาธิปไตยจากความเป็นไท ที่มีอยู่ในจิตใจหรือตัวตนของคนชุมชนชาวไทย ตัวบทยังกล่าวอีกว่า พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย เพราะจะนำมาซึ่งความยุติธรรมและประโยชน์สุขของประชาชน เป็นการย้ำให้เห็นว่า “ความเป็นประชาธิปไตย” นั้นอยู่ในสายเลือดของความเป็นไทยในตัวคนไทย และ “ระบอบ/แนวคิดประชาธิปไตย” จากตะวันตกเป็นเพียงตัวเสริมให้เรามีแบบแผนทางความยุติธรรมแบบสากลที่ร่วมสมัยขึ้นเท่านั้น ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากพระมหากษัตริย์ที่ทรงต้องการทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ดังนั้นแม้ในที่สุดจะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว แต่พระมหากษัตริย์ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นสัญลักษณ์แห่งเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทยปัจจุบัน ดังตัวบทที่ว่า

> นับแต่อดีตบทบาทและหน้าที่ในการปกครองประเทศของสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยมีพัฒนาการต่อเนื่องตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ส่งผลให้สถานภาพและคติความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยผันแปรไปตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม อย่างไรก็ตาม แม้การปกครองของสังคมไทย ปัจจุบันยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าอย่างแน่นแฟ้นและเป็นสัญลักษณ์แห่งเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทยปัจจุบัน (ชมพูนุท นาคีรักษ์, วงเดือน นาราสัจจ์, และ มิตรชัย กุลแสงเจริญ, 2552, น. 135)

ด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดชุดคำอธิบายที่แสดงว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ทำเพื่ออาณาประชาราษฎรมาตั้งแต่เริ่มแรก ดังปรากฏในชื่อของบทเรียนในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ระดับชั้น ม.4 - ม.6 ว่า “พื้นฐานประชาธิปไตยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์” (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 75) ที่ปรากฏชุดคำอธิบายว่านับแต่ชนชาติไทยก่อร่างสร้างตัวจนถึงปัจจุบันนี้ มีระบอบการปกครอง 3 ลักษณะคือ ระบอบการปกครองแบบผู้นำที่มีความใกล้ชิดคอยดูแลทุกข์สุขราษฎร ตามมาด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและมีพระราชอำนาจสูงสุด และปัจจุบันคือระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยหรือ

Ref. code: 25615624300025FTQ

แบบมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุข (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 62) ซึ่งการอธิบายเช่นนี้ทำให้เกิดภาพสมการ “1 + 2 = 3” นั่นคือ ระบอบที่ 3 เป็นระบอบปัจจุบันเหมือนเป็นการผสมผสานระหว่างระบอบที่ 1 ซึ่งผู้นำใกล้ชิดดูแลทุกข์สุขราษฎร และระบอบที่ 2 ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทำให้ระบอบที่ 3 เรามีทั้งพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่ใกล้ชิดดูแลทุกสุขของราษฎร ดังนั้น แม้ชุดคำอธิบายถึงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์จะดูมีพระราชอำนาจสูงสุด หากแต่ “อำนาจนั้นเป็นธรรม” หรือเข้าทำนอง “might is right” ผ่านการที่ทรงเป็น “ธรรมราชา” จึงทำให้ทรงเป็น “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” ดังตัวบทที่ว่า

> สมัยรัตนโกสินทร์ยังเป็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่แนวความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นสมมติเทพค่อย ๆ เปลี่ยนไป พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอเนกนิกรสโมสรสมมติ คือ พสกนิกรยกย่องให้ทรงเป็นผู้ปกครอง เพราะทรงคุณธรรม ทรงเป็น “ธรรมราชา” ทรงพระปรีชาสามารถในการปกป้องอาณาประชาราษฎร์ ประชาชนจะเทิดทูนจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ประชาชนเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พระเจ้าอยู่หัว” (ประเทือง ธนิยผล, 2546, น. 25)

ตัวบทมีกลวิธีในการเชื่อมประสาน กล่าวคือ เพื่อให้เห็นว่าการที่ผู้นำหรือกษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชนนั้นมีความ “ต่อเนื่อง” มาโดยตลอด ไม่สะดุดหยุดค้างแม้จะเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม ดังนั้น ประชาธิปไตยจึงเกิดได้ในสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านการทรงเป็นธรรมราชาที่ทำให้พระมหากษัตริย์กับประชาชนใกล้ชิดกัน และเรียกว่า “พระเจ้าอยู่หัว” พร้อมทั้งประชาชนทั้งมวลได้ยกย่องให้ทรงปกครองเพราะทรงเป็นอเนกนิกรสโมสรสมมติ ซึ่งตัวบทพยายามทำให้เห็นว่า กษัตริย์มาจากประชาชน กษัตริย์จึงมีความเป็นประชาธิปไตย แม้อยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม กล่าวอีกอย่างคือ ประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องที่มีอยู่ในตัวตนคนไทยตั้งแต่แรกเริ่มในการก่อร่างสร้างตัวชนชาติไทย และคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยผู้ที่ประคับประคองความต่อเนื่องของประชาธิปไตยคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้นชุดคำอธิบายเรื่อง “ธรรมราชา” จึงสัมพันธ์กับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

เมื่อเป็นเช่นกล่าวนี้ ชุดคำอธิบายจำพวกการวางรากฐานประชาธิปไตยจากพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูงยังคงดำเนินสืบเนื่องต่อมาจากตัวบทในทศวรรษก่อน เพียงแต่ในตัวบทช่วงเวลานี้ ได้กล่าวถึงการเริ่มวางรากฐานประชาธิปไตยโดยตั้งหมุดหมายไว้ที่รัชกาลที่ 4 ซึ่งมีความ “เก่า” กว่าตัวบทเดิมที่กำหนดหมุดหมายเริ่มต้นไว้ที่รัชกาลที่ 5 ที่น่าสนใจก็คือ ในชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการวางรากฐานประชาธิปไตยในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นมีตัวบทหนึ่งที่อธิบายผ่านหลักฐานทาง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประวัติศาสตร์ว่า แท้จริงแล้วแนวพระราชดำริทางการเมืองสมัยใหม่ของรัชกาลที่ 5 นั้นมิได้ครอบคลุมถึงการมีรัฐธรรมนูญและรัฐสภาแต่อย่างใด ดังตัวบทที่ว่า

> แนวพระราชดำริทางการเมืองสมัยใหม่รัชกาลที่ ๕ นั้น มิได้ครอบคลุมถึงการมีรัฐธรรมนูญหรือรัฐสภาแต่ประการใด หากพิจารณาจากพระราชนิพนธ์ เรื่อง "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี" และ "พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ก็จะพบว่า พระองค์ทรงเชื่อว่าในเวลานั้นการปกครองแบบราชาธิปไตยยังคงเป็นระบบที่เหมาะสมที่สุด เพราะกษัตริย์ทรงมีทศพิธราชธรรมเป็นหลักในการปกครองอยู่แล้ว พระองค์ยังไม่ทรงเห็นด้วยกับระบบรัฐสภา เพราะสมัยนั้นประชาชนยังไม่ตื่นตัวในเรื่องการคุ้มครองผลประโยชน์ของตนในรูปแบบรัฐสภาได้ นอกจากนั้น ก็ยังไม่ทรงเห็นด้วยกับการมีระบบพรรคการเมือง เพราะจะทำให้คนไทยแตกสามัคคีธรรม และพระองค์ยังทรงเชื่อว่าคนกลุ่มน้อยซึ่งเป็นผู้นำของสังคม และมีความเห็นสอดคล้องกันทางการเมืองในรูปสามัคคีธรรมโดยมีพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงมีทศพิธราชธรรมเป็นหลักจะปกครองประเทศให้เกิดผลดีได้มากกว่าวิธีอื่นในขณะนั้น พระองค์ทรงเห็นว่าสิ่งที่ดีที่สุดในขณะนั้นก็คือ การปฏิรูปการปกครอง" (ณรงค์ พ่วงพิศ, วุฒิชัย มูลศิลป์, ชาคริต ชุ่มวัฒนะ, สัญชัย สุวังบุตร, และอนันต์ชัย เลาหะพันธุ์, 2546, น. 83)

จะเห็นได้ว่า แม้ตัวบทจะพยายามสร้างชุดคำอธิบายใหม่เพื่อโต้แย้งกับชุดคำอธิบายเดิมว่ารัชกาลที่ 5 มิได้ทรงเห็นด้วยกับรัฐธรรมนูญ รัฐสภา ระบบพรรคการเมือง และทรงเชื่อว่าการปกครองแบบ "ราชาธิปไตย" ยังคงเป็นระบบที่เหมาะสมที่สุด แต่เหตุผลของการที่การปกครองแบบราชาธิปไตยเหมาะสมที่สุดนั้นเป็นเพราะกษัตริย์ทรงมี "ทศพิธราชธรรม" เป็นหลักในการปกครองอยู่แล้ว ซึ่งตอกย้ำชุดคำอธิบายของ "ธรรมราชา" ที่หากผู้นำมีอำนาจที่เป็นธรรม แม้จะเป็นคนกลุ่มน้อยก็ตามก็จะนำพาความสามัคคีให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาอีกด้าน จะพบว่าตัวบทนี้ได้ซ่อนนัยยะเชิงลบให้กับระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกหรือแบบสากลว่า เป็นการที่ทำให้คนไทยแตกสามัคคีธรรม ประชาชนอาจถูกละเมิดผลประโยชน์จากรูปแบบรัฐสภา ดังนั้นประชาชนจึงยังไม่พร้อมกับระบอบประชาธิปไตยแบบสากลนี้ สิ่งที่ดีที่สุดในการปกครองคือการมีพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงมีทศพิธราชธรรมและระหว่างนี้สิ่งที่ดีที่สุดคือ "การปฏิรูป" การปกครอง ด้วยเหตุนี้หากต้องการให้เป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตก จึงต้องหมั่นสร้างความพร้อมให้กับคนในประเทศผ่านการปฏิรูปโดยพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงธรรม ทั้งหมดนี้ตอกย้ำว่าประชาธิปไตยที่เหมาะสมที่สุดกับชุมชนชาติไทยคือ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ส่วนประชาธิปไตยแบบตะวันตกนั้นคนไทยยังไม่พร้อมและอาจไม่เหมาะกับคนไทย ดังชุดคำอธิบายในอีกตัวบทหนึ่ง ที่ได้กล่าวว่า ชาวไทยส่วนใหญ่คุ้นเคยกับระบอบผู้มีอำนาจสั่งการซึ่งขัดกับหลักการประชาธิปไตย ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นวัฒนธรรมการปกครองของชาวตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานความคิดและต่อสู้กับระบอบเผด็จการมานานจนต้องยอมสูญเสียชีวิตไปมากมายกว่าจะได้รับการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่สำหรับชาวไทยไม่ได้เป็นเช่นนั้นเพราะชาวไทยส่วนใหญ่คุ้นเคยกับระบอบผู้มีอำนาจสั่งการโดยราษฎรปฏิบัติตามคำสั่งของผู้มีอำนาจการปกครองอย่างเคร่งครัดโดยไม่โต้แย้งซึ่งขัดกับหลักการประชาธิปไตย ดังนั้นแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงมีพระบรมราโชบายฝึกฝนเจ้านาย ขุนนางตลอดจนประชาชนชาวไทยให้เรียนรู้วิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยตามขั้นตอนเสียก่อนที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้นับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, น. 86)

ตัวบทข้างต้นนี้มีกลวิธีการอธิบายที่ยอกย้อนและแยบยลอย่างลึกซึ้งและสร้างปมเงื่อนอย่างซับซ้อน หากพิจารณานัยยะขั้นแรก ตัวบทพยายามชี้ให้เห็นว่า เอาเข้าจริงแล้วคนไทยไม่เหมาะกับระบอบประชาธิปไตยแบบ “ตะวันตก” ดังนั้น การฝึกให้ผู้คนได้ “เรียนรู้” วิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยตามขั้นตอนจากพระมหากษัตริย์จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง นั่นแปลว่า ความพร้อมของระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นจากการที่ผู้คนต้องมีการศึกษาที่ถูกต้องเกี่ยวกับประชาธิปไตยเสียก่อนและผู้ที่จะพิพากษาตัดสินความพร้อมนี้ได้คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่หากพิจารณานัยยะที่ลึกลงไปกว่านั้นโดยอาศัยบริบททางสังคมการเมืองของชุมชนชาวไทยในขณะที่ตัวบทนี้กำลังทำงานประกอบจะพบว่า ท่ามกลางกระแสประชาธิปไตยเสรี (democratization) และผู้นำทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง (ที่มีทักษิณ ชินวัตร เป็นภาพแทนระหว่างนั้น) กำลังผลิบาน ประชาชนโดยเฉพาะคนระดับล่างหรือกลุ่มคนที่ทักษิณเรียกว่า “รากหญ้า” ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศกำลังลุ่มหลงมัวเมากับนโยบายประชานิยมของทักษิณ หรืออยู่ในสิ่งที่ประจักษ์ ก้องกีรติ เรียกว่าเป็น “นิทาน โง่-จน-เจ็บ” (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558, น. 65-94) กล่าวคือ คนรากหญ้าเหล่านั้น ขาดการศึกษา (โง่) มีฐานะที่ไม่ดี (จน) และถูกหลอกผ่านนโยบายจากนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งที่ทำให้เกิดความเจ็บช้ำน้ำใจ (เจ็บ) ดังนั้น ระบอบประชาธิปไตยที่เป็นวัฒนธรรมของ “ชาวตะวันตก” ซึ่งมีนัยถึงประชาธิปไตยเสรีที่มีผู้นำนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง (ซึ่งในที่นี้มีทักษิณ ชินวัตรเป็นภาพแทน) ระบอบแบบนี้จึงไม่เหมาะสมกับชาวไทย เพราะชาวไทยคุ้นเคยกับระบอบผู้มีอำนาจสั่งการซึ่งหมายถึงระบอบราชาธิปไตยหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ข้อสังเกตคือ ตัวบทเลือกที่จะไม่ใช้คำว่า “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” โดยเลี่ยงไปใช้คำว่า “ระบอบผู้มีอำนาจสั่งการ” แทน ดังนั้นหากพิจารณาผ่านบริบททางสังคมการเมืองในช่วงเวลาของตัวบทนี้อาจกล่าวได้ว่าระบอบที่ว่านี้แท้จริงแล้วอาจมีนัยถึง “ระบอบทักษิณ” ที่ถูกมองว่าเป็นระบอบที่ลุแก่อำนาจใช้อำนาจสั่งการควบคุมฝ่ายค้าน สื่อและประเทศนี้ได้ เป็นเผด็จการโดยรัฐสภา และใช้อำนาจของตนและของพรรคพวกครอบงำประเทศ หากเป็นเช่นที่ว่านี้ราษฎรในตัวบทจึงมีนัยถึงคนรากหญ้าที่ “ปฏิบัติตามคำสั่ง”

Ref. code: 25615624300025FTQ

ซึ่งมีนัยถึงการคล้อยตาม หลงเชื่อโดยไม่โต้แย้ง เพราะติดกับดักในนโยบายประชานิยม และการโต้แย้งไม่ได้ในที่นี้ยังมีนัยถึงเผด็จการโดยรัฐสภา ที่ฝ่ายค้านไม่สามารถโต้แย้งใด ๆ จากฝ่ายรัฐบาลที่มีเสียงข้างมากซึ่งมาจากการเลือกตั้งของประชาชนส่วนใหญ่ที่ “หลงเชื่อ” ดังนั้น จึงขัดกับหลักการประชาธิปไตย ซึ่งแม้จะดูเหมือนให้ความหมายของประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่ต้องส่งเสริมอำนาจประชาชนให้พึ่งตนเองพร้อมปกครองตนเองได้และโต้แย้งได้ แต่เป็นเพียงการหยิบยืมและถือโอกาสฉวยใช้ความหมายของประชาธิปไตยแบบตะวันตก (ที่เอาเข้าจริงตัวบทไม่สนับสนุน) มาเพื่อเป็นนัยสื่อถึงประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยเหตุนี้การที่พระมหากษัตริย์ไทยฝึกฝนให้ประชาชนชาวไทยเรียนรู้ (เพราะขาดการศึกษา) ในระบอบประชาธิปไตย “ตามขั้นตอน” ก่อนที่พระราชทานรัฐธรรมนูญจึงนับว่า “เป็นสิ่งที่ถูกต้อง” ดังนั้น สิ่งที่ถูกต้องของตัวบท คือการที่ประชาธิปไตยหรือรัฐธรรมนูญต้องได้มาจากการ “พระราชทาน” ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม มีขั้นตอนตามแบบของการ “ปฏิรูป” อย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยการให้ประชาชนของประเทศมีการศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยเสียก่อน ซึ่งทั้งหมดนี้คือ “ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์” ตามที่ตัวบทเสนอ

ตัวบทจำนวนมากมีความพยายามในการทำให้เห็นว่า ประชาชนไทยนั้น “ด้อยการศึกษา” มาอย่างยาวนานจึงยังไม่พร้อมต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทรงเห็นว่าควรวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยด้วยการปฏิรูปการปกครองและพัฒนาการด้านต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, น. 82) หรือรัชกาลที่ 6 ที่ทรงเห็นว่าเป็นความคิดที่ก้าวไกลเกินไปและเป็นการทำลายประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, น. 86) และรัชกาลที่ 7 ที่แม้จะทรงคุ้นเคยกับระบอบประชาธิปไตยและการบริหารประเทศแบบตะวันตก จากการที่พระองค์ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส จนทรงมีพระราชดำริพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนนั้น แต่ทั้งพระยากัลยาณไมตรี รวมถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ต่างไม่เห็นด้วย เพราะประชาชนไม่รู้เรื่องการเมือง ไม่เข้าใจการเลือกตั้ง อาจถูกนักการเมืองฉวยโอกาสนำเอาระบอบเผด็จการเข้ามาแทนที่ จึงควรใช้รูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปก่อนและมุ่งพัฒนาระบบราชการให้เข้มแข็งเพื่อให้ประเทศเจริญก้าวหน้าเสียก่อน ซึ่งรัชกาลที่ 7 ก็ทรงเห็นด้วย จึงทรงมีพระบรมราโชบายสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นฝึกฝนการปกครองตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, น. 84) เมื่อการวางรากฐานอย่างค่อยเป็นค่อยไปได้ถูกตัดตอนจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทั้ง ๆ ที่ประชาชนยังไม่เข้าใจในระบอบประชาธิปไตย จึงนำพาสู่สังคมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งวุ่นวายด้วยการแก่งแย่งในอำนาจ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เป็นเพียงการวางรูปโครงสร้างทางการเมืองของกลุ่มการเมือง แต่คนบางส่วนยังไม่เข้าใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในกลุ่มการเมืองก็มีการขัดแย้งกันและเกิดการแย่งชิงอำนาจกันเอง แล้วผลัดเปลี่ยนกันปกครองบ้านเมือง (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 243)

ทั้งหมดที่ผ่านมา จะสังเกตเห็นได้ถึงความพยายามของตัวบทในการธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขผ่านการสร้างแรงปะทะของคู่ตรงข้ามในเวลานี้คือ ประชาธิปไตยแบบเสรีตะวันตก และผู้นำนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง ทั้งนี้เพราะทักษิณ ที่เป็นภาพแทนของประชาธิปไตยแบบเสรีนี้ได้สร้างปรากฏการณ์สั่นคลอนระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยการดึงฐานมวลชนคนส่วนใหญ่ในประเทศให้มาสนับสนุนตนและพรรคการเมืองตนผ่านการเลือกตั้งและนโยบายประชานิยม ผู้คนเกิดการตื่นตัวเรียนรู้วิถีของประชาธิปไตยแบบเสรีตะวันตกนั้น และอาจเริ่มเล็งเห็นว่าอาจเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ที่ตนเองไม่เคยได้มองเห็น เพราะอาจถูกบดบังด้วยประชาธิปไตยที่สมบูรณ์เพียงชุดเดียวที่ถูกผูกขาดจากจินตกรรมที่รัฐสร้างขึ้นให้ชุมชนชาวไทย ความพยายามในการยื้อยุดฉุดรั้งให้มวลชนกลับมาอยู่ในจินตกรรมชุดเดิมจึงเริ่มปฏิบัติการผ่านการทำงานของภาษาและตัวบทมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ตัวบทมีความพยายามที่จะ “ลบความทรงจำ” ชื่อของนักการเมืองและพรรคการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการสั่นคลอนจินตกรรมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนี้ออกไปจากตัวบท โดยใช้ภาษาด้วยคำว่า “รัฐบาลนี้” กับตัวบทที่กล่าวถึงเนื้อหาประวัติศาสตร์การเมืองไทยในช่วงเวลานี้ตั้งแต่ พ.ศ. 2544-2549 ดังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> ภายหลังจากการเลือกตั้ง ข่าวการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงในวงราชการและรัฐบาลเริ่มปรากฏให้เห็นในสื่อมวลชนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นเหตุให้รัฐสภาเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลในกรณีทุจริตคดีต่าง ๆ การอภิปรายไม่ไว้วางใจของฝ่ายค้านในสภา ในกรณีรัฐมนตรีมีส่วนพัวพันกับการทุจริตไม่มีผลให้รัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งได้ เนื่องจากรัฐบาลมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนมากให้ความไว้วางใจรัฐมนตรีผู้ถูกกล่าวหาในสภาโดยพร้อมเพรียงกัน แต่ประชาชนซึ่งได้รับข่าวสารและติดตามเรื่องราวต่างพากันเคลือบแคลงใจรัฐบาล (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 140)

จะเห็นได้ว่าตัวบทไม่กล่าวระบุว่าเป็นรัฐบาลใด โดยใช้คำว่า “รัฐบาล” เพียงคำเดียว แต่เราสามารถสืบเสาะปฏิบัติการลบความทรงจำนี้ได้จากตัวบทของแบบเรียนหลักสูตรก่อนหน้านี้ กล่าวคือ ตัวบทข้างต้นเป็นตัวบทจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ชั้น ม.4-6 ของ

Ref. code: 25615624300025FTQ

กระทรวงศึกษาธิการตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2553 หากแต่ข้อความทั้งหมดรวมถึงเนื้อหาทั้งหมดของบทเรียนที่ชื่อว่า “ขบวนการประชาธิปไตยของประชาชน” ได้คงข้อความเดิมที่เป็นเนื้อหาสาระทั้งหมดจากเล่มแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยชั้น ม. 4-6 ของกระทรวงศึกษาธิการตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2551 ไว้ทั้งหมด แต่เมื่อพิจารณาแล้วกลับพบว่าตัวบทในแบบเรียนตามหลักสูตรปี พ.ศ. 2544 นั้นกลับ ได้ระบุถึงชื่อของรัฐบาลคือ รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และชื่อพรรคการเมืองคือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคไทยรักไทยอย่างชัดเจนรวมถึงการมีการกล่าวถึงการทุจริตคดีต่าง ๆ ที่มีการยกตัวอย่างมากมายที่ชี้ไปถึงรัฐบาลทักษิณโดยตรง ที่เห็นชัดได้ที่สุดคือการระบุถึงการขายหุ้นของตระกูลชินวัตร ดังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> ความเสื่อมของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ภายหลังจากการเลือกตั้ง ข่าวการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงในวงราชการและรัฐบาลเริ่มปรากฏให้เห็นในสื่อมวลชนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นเหตุให้พรรคประชาธิปัตย์นำข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ เปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล ในกรณีทุจริตคดีต่าง ๆ เช่น คดีซื้อเครื่องวัตถุระเบิด C.T.X. และโครงการก่อสร้างและซื้อเครื่องมือของสนามบินสุวรรณภูมิอีกหลายโครงการ การทุจริตงบประมาณซื้อผลิตผลทางการเกษตรเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร การกำหนดนโยบายโดยมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนซึ่งเรียกว่าทุจริตเชิงนโยบาย การหลีกเลี่ยงการเสียภาษีจากการขายหุ้นของครอบครัวนายกรัฐมนตรี และคดีที่ทำให้รัฐบาลได้รับความกระทบกระเทือนมากที่สุดก็คือการขายหุ้นของตระกูลชินวัตรที่มีอยู่ในบริษัทชินคอร์เปอเรชั่นมูลค่า ๗.๓ หมื่นล้านบาทให้กับบริษัทเทมาเส็กของสิงคโปร์ โดยไม่เสียภาษี การอภิปรายไม่ไว้วางใจของฝ่ายค้านในสภา ในกรณีรัฐมนตรีมีส่วนพัวพันกับการทุจริตไม่มีผลให้รัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งได้ เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนจากพรรคไทยรักไทยทั้งหมดยกมือให้ความไว้วางใจรัฐมนตรีผู้ถูกกล่าวหาในสภาโดยพร้อมเพรียงกัน แต่ประชาชนซึ่งได้รับข่าวสารและติดตามเรื่องราวต่างพากันเคลือบแคลงใจรัฐบาล (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, น. 129-130)

นอกจากปฏิบัติการลบความทรงจำดังกล่าวในตัวบทนี้ยังมีคำถามเกิดขึ้นกล่าวคือในตัวบทวรรคสุดท้ายที่มีการระบุว่า “แต่ประชาชนซึ่งได้รับข่าวสารและติดตามเรื่องราวต่างพากันเคลือบแคลงใจรัฐบาล” คำถามที่น่าสนใจในตัวบทวรรคนี้คือคำว่า “ประชาชน” ในที่นี้หมายถึงใคร ชุดคำอธิบายที่ผ่านมานั้นเน้นย้ำว่าประชาชนเป็นผู้ “ด้อยการศึกษา” ไม่รู้เรื่องการเมืองและการเลือกตั้ง ยังไม่มีความพร้อมต่อระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อถูกวางไว้ในบริบทที่เป็นการกล่าวถึงคู่ปฏิปักษ์ต่อระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ประชาชนจะดู “ตื่นรู้” ขึ้นมาในบัดดล ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า “กลุ่มรากหญ้า” หรือ “กลุ่มคนเสื้อแดง” ที่มีภาพลักษณ์โดยรวมถึง

Ref. code: 25615624300025FTQ

การสนับสนุนการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของทักษิณ ชินวัตร ย่อมต้องไม่ใช่ผู้ "เคลือบแคลงใจรัฐบาล" ในตัวบทนี้ ดังนั้นกลุ่มผู้เคลือบแคลงใจและเป็นกลุ่มที่ได้รับข่าวสารรวมถึงติดตามเรื่องทางการเมืองเท่านั้น จึงจะนับรวมให้เป็น "ประชาชน" ในความหมายนี้ จะเห็นได้ว่าตัวบทนำพาไปสู่การช่วงชิงการให้ความหมายของคำว่า "ประชาชน" โดยประชาชนที่จะเป็น "ประชาชน" ได้นั้นจะต้องเป็นผู้คนที่อยู่ร่วมในจินตกรรมชาติไทยที่รัฐสร้างขึ้นนี้เท่านั้น

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ตัวบทในแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเวลานี้จึงเต็มไปด้วยนัยยะทางการเมืองและยังสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า หากเป็นตัวบทเนื้อหาตั้งแต่การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา จะปรากฏชื่อของบุคคลหรือผู้นำที่พิทักษ์รักษาระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขไว้ โดยชื่อแรกที่ปรากฏคือ พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน ที่ยึดอำนาจผ่านคณะรัฐประหารที่ชื่อว่า คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 141) ตามด้วย พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ที่ได้ประกาศแนวทางการบริหารประเทศโดยยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริต โปร่งใส สร้างความสมานฉันท์ ยึดมั่นในหลักเศรษฐกิจพอเพียง และตัวบทยังระบุอีกว่า ทั้งนี้ประชาชนส่วนใหญ่คาดว่าประเทศชาติจะกลับคืนเข้าสู่สภาวะปกติในอนาคต (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 142) และทั้งสนธิ และสุรยุทธ์ เป็นเพียง 2 ชื่อบุคคลเท่านั้น (ยกเว้นรัชกาลที่ 9) ที่ปรากฏในตัวบทประวัติศาสตร์การเมืองไทยช่วงเวลา พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา

ตัวบทในช่วงเวลานี้ยังได้มีการขับเน้นบทบาทของรัชกาลที่ 9 อีกครั้งเพื่อเน้นย้ำถึงบทบาทในการขจัดปัดเป่าวิกฤตการณ์ โดยการผลิตชุดคำอธิบายว่า ในช่วงเวลานี้สังคมไทยแตกแยกทางความคิดแบ่งกลุ่มเป็น "เสื้อเหลือง-เสื้อแดง" ที่มีแนวโน้มใช้ความรุนแรงต่อกัน ซึ่งเป็นความขัดแย้งทางการเมืองที่ตัวบทระบุว่า "ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสังคมไทย" (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 143) ซึ่งเรียกกันว่า "ถึงทางตัน" (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 141) รัชกาลที่ 9 จึงพระราชทานคำแนะนำให้ศาลฎีกา ศาลปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญ ทำหน้าที่คลายวิกฤต จนศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยและตัดสินให้การเลือกตั้ง 2 เมษายน พ.ศ. 2549 เป็นโมฆะ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 141) การตัดสินของศาลจึงเป็นความชอบธรรมที่มาจากผู้ทรงธรรมคือ รัชกาลที่ 9 ทั้งหมดนี้ทำให้เกิดชุดคำอธิบายใหม่ให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์คือการที่ทรงเป็น "จอมทัพทางด้านจิตใจ" ดังตัวบทที่ว่า

> ในปัจจุบันภัยคุกคามสังคมไทย เป็นปัญหาความวุ่นวายทางการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจทั้งภายนอกและภายในประเทศ ความเป็นจอมทัพของพระมหากษัตริย์ในปัจจุบันเสมือนทรงเป็นจอมทัพทางด้านจิตใจ สถาบันพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจ

ของปวงชนชาวไทย ทรงนำชาติและสังคมไทย ผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยจุดหมายสำคัญ คือ ความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 230)

การที่ตัวบทใช้คำว่า “จอมทัพทางด้านจิตใจ” ย้ำให้เห็นถึงความตระหนักในการเป็นศูนย์กลางที่จะต้องลุกขึ้นสู้กับ “ภัยคุกคาม” ในตอนต้นของตัวบท ซึ่งมีนัยถึงการคุกคามของคู่ตรงข้ามที่สั่นคลอนต่อระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ในช่วงเวลานี้ ดังนั้นเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทำให้ตัวบทปฏิบัติการอย่างแข็งขันในการสร้างภาพของคู่ตรงข้าม เพื่อขับเน้นคุณค่าจินตกรรมเดิมที่รัฐสร้างขึ้น พิจารณาได้จากตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5

แสดงนัยยะของกลวิธีการเล่าเรื่องของตัวบทแบบคู่แย้ง เพื่อขับเน้นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	**ประชาธิปไตยแบบเสรีตะวันตก**
แกนกลางสูงสุดคือ พระมหากษัตริย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์หมายถึงรัชกาลที่ 9 เป็นหลัก	แกนกลางและภาพแทนอยู่ที่ทักษิณ ชินวัตร (แต่ถูกลบชื่อออกจากตัวบท)
มาจากการพระราชทานโดยพระมหากษัตริย์ผู้ “ทรงธรรม” ทำเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงด้วยความเหนือการเมืองและเป็นกลางทางการเมือง	มาจากการเลือกตั้งที่ทำให้ได้ผู้นำนักการเมืองที่เป็น “อธรรม” เต็มไปด้วยผลประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง (พรรคการเมือง) ที่ทุจริต ไม่โปร่งใส
มีความพอเพียง	ไม่พอเพียง ลุ่มหลงในประชานิยม
“อำนาจโดยธรรม” ของแกนกลางสูงสุดและผู้พิทักษ์แกนกลางสูงสุดนั้น	“อำนาจโดยปราศจากธรรม” ของผู้นำนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง
สามัคคีธรรม สมานฉันท์	แตกความสามัคคี เพราะขาดธรรม
สงบสุข ร่มเย็น	เต็มไปด้วยความขัดแย้ง วุ่นวาย
มีความเป็นไทย เพราะ “คนไทย” มีความเป็น “ไท” อิสระเสรี ซึ่งสอดคล้องกับหลักเสรีภาพของประชาธิปไตยอยู่แล้ว จึงอยู่ใน “จิตใจ” และ “ตัวตน” ของคนไทย โดยที่ไม่ต้องได้รับการศึกษาใด ๆ	ไม่มีความเป็นไทย เพราะเป็นของชาติตะวันตก ประชาชนผู้ไร้การศึกษาจึงยังไม่พร้อมต่อระบอบนี้ เพราะอาจถูกลวงโดยนักการเมือง อาทิ ผ่านนโยบายประชานิยม
“ประชาชน” ในระบอบนี้มีการ “ตื่นรู้” ทางการเมือง รับและติดตามข้อมูลข่าวสาร	“คน” ในระบอบนี้ ด้อยการศึกษา ยังไม่พร้อมต่อประชาธิปไตย

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 4.5

แสดงนัยยะของกลวิธีการเล่าเรื่องของตัวบทแบบคู่แย้ง เพื่อขับเน้นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 (ต่อ)

ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	**ประชาธิปไตยแบบเสรีตะวันตก**
ถูกนับรวมและยอมรับให้เป็น “ประชาชน”	อาจไม่ได้รับการยอมรับให้เป็น “ประชาชน”
เสริมสร้างอำนาจให้ประชาชน พึ่งพาตนเองได้	ลดทอนอำนาจประชาชน เพราะต้องพึ่งพานโยบาย (ประชานิยม) จากรัฐ
ต้องยึดระบอบนี้เป็นหลัก เพราะเป็นความมั่นคงและความ “ปรกติ” ของชาติไทย	เป็นเพียง “ตัวเสริม” ที่ไม่จำเป็นและหากจะ “นำเข้า” มาจำต้องปฏิรูปประเทศอย่างเป็นขั้นตอนให้พร้อมเสียก่อน
ชื่อผู้พิทักษ์ปรากฏในตัวบทได้และสมควรจะจารึกไว้ในความทรงจำแห่งชาติ อาทิ สนธิ บุญยรัตกลิน และสุรยุทธ์ จุลานนท์	ชื่อผู้ที่เกี่ยวข้องถูกลบหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ในตัวบทช่วงนี้ อาทิ ทักษิณ ชินวัตร พรรคไทยรักไทย พรรคประชาธิปัตย์
รัฐประหาร เป็นเรื่องที่เหมาะสมและมีความเป็นประชาธิปไตยเพราะทำไปเพื่อพิทักษ์ระบอบนี้ หากเป็นเผด็จการก็เป็น “เผด็จการโดยธรรม” ที่สร้างความปรกติสุขให้แก่สังคม	การเลือกตั้ง ที่มาจากประชาชนส่วนใหญ่ที่ “โง่-จน-เจ็บ” ถูกนักการเมืองหลอกลวงจึงเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับประชาธิปไตยของไทย
เสื้อเหลือง	เสื้อแดง
ผ่าทางตัน	ทำให้ถึงทางตัน
“เหนือการเมือง”	“การเมือง”
ประชาธิปไตย = สถาบันพระมหากษัตริย์ (ชาติ + ศาสนา + พระมหากษัตริย์) + ปวงชนชาวไทยที่อยู่ในศูนย์รวมจิตใจ + อำนาจตุลาการ (ศาล) + คณะรัฐประหาร (กองทัพ / กองทัพของพระราชา) ↓ ประชาธิปไตย “ฝ่ายธรรม”	ประชาธิปไตย = นักการเมือง + ประชาชนผู้หลงเชื่อและตกเป็นเหยื่อของนักการเมือง + กลุ่มรากหญ้า + ประชาชนที่ไม่ยอมจำนนหรือเกิดข้อกังขาต่อจินตกรรมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ↓ ประชาธิปไตย “ฝ่ายอธรรม” = ไม่เป็นประชาธิปไตย (ฝ่ายธรรม)
เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์และแท้จริง (authentic democracy)	เป็นประชาธิปไตยเทียม(pseudo - democracy) เป็นประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์และเป็นเผด็จการ อาทิ เผด็จการโดยรัฐสภา

Ref. code: 25615624300025FTQ

ทั้งหมดนี้จึงนำไปสู่การเปิดทางให้สถาบัน (พระพุทธ) ศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในการธำรงรักษาไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้พยายามนำเสนอว่าพระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2553ก, น. 2) มีประเพณีการทำปวารณาในหมู่สงฆ์ซึ่งเท่ากับการสร้างวัฒนธรรมแห่งความสุจริตโปร่งใสหรือบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยหากนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมคฤหัสถ์ (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 153) มี “สภา” ที่ในความหมายของพระพุทธศาสนาคือ ที่ประชุมของ “คนดี” ถ้ามีคนชั่ว คนไม่มีศีลธรรมเข้ามาปะปนอยู่ด้วยจะไม่เรียกว่า สภา (จรัส พยัคฆราชศักดิ์, สมพร อ่อนน้อม, และ ประจวบ ตรีภักดิ์, 2553, น. 4) ด้วยเหตุนี้ระบอบการปกครองที่ดีที่สุดจึงเป็น หลักธรรมาธิปไตย ที่จะก่อให้เกิดความสงบสุข ทั้งนี้เพราะสิทธิเสรีภาพ “ที่แท้จริง” เกิดขึ้นได้อย่าง “สมบูรณ์” เมื่อคนในสังคมปราศจากการครอบงำโดยความโลภ เกลียดชัง ลุ่มหลงมัวเมา และการแบ่งพรรคแบ่งพวก ธรรมาธิปไตยจึงเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยธรรมที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนา (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ก, น. 23) นอกจากนี้ ยังเน้นย้ำถึงความ “อธรรม” ของฝ่ายการเมือง (นักการเมือง) ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ยกตัวอย่างในประเทศไทย ยุคหนึ่งรัฐบาลถึงกับขอให้พระสงฆ์เลิกสอนธรรมะบางข้อ เช่น เรื่องสันโดษ เพราะรัฐบาลเกรงว่า หากคนสันโดษกันเสียหมด ประเทศก็จะไม่พัฒนา ในกรณีนี้ก็เท่ากับว่า ภาคศาสนาได้ถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ ผลก็คือ ประเทศไทยเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและทางวัตถุ แต่ศีลธรรมของคนในประเทศกลับตกต่ำลง ประเทศอื่น ๆ ที่มุ่งพัฒนาตามแบบอย่างประเทศทางตะวันตกก็ล้วนแล้วแต่ประสบปัญหาเช่นเดียวกับสังคมไทย (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 163)

เห็นได้ชัดว่า สถาบัน (พระพุทธ) ศาสนาทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้กับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยใช้ปฏิบัติการทางภาษามากมายในตัวบทนี้ กล่าวคือ คำว่า “รัฐบาล” สื่อถึงรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง “พระสงฆ์สอนธรรมะ” สื่อถึงสถาบันศาสนา “สันโดษ” มีนัยถึงเศรษฐกิจพอเพียงที่สื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ “เจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและวัตถุ” หรือ “มุ่งพัฒนาตามตะวันตก” และ “ศีลธรรมตกต่ำ” สื่อถึงรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ดังนั้นการที่รัฐบาลขอให้พระสงฆ์เลิกสอนธรรมะบางข้อรวมถึงถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศจึงเท่ากับว่ารัฐบาลได้กระทำการที่เป็นการกระทบต่อองค์ประกอบภายในสมการของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยมีตัวบทที่สร้างความชอบธรรมมากขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> อวิโรธนะ คือ ความเป็นหลักหนักแน่นในธรรม ความถือธรรมเป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดิน ไม่ประพฤติให้ผิดหรือคลาดเคลื่อนไปจากหลักธรรมของศาสนา ของรัฐหรือของขนบประเพณีอันดีงาม ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม นิติธรรม ยุติธรรมอย่างเสมอต้นเสมอปลายไม่หวั่นไหวเอนเอียงด้วยปวงผลประโยชน์และโลกธรรมทั้งด้านดี (ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข) และด้านลบ (เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ทุกข์ นินทา) มั่นคงตรงต่อธรรมดังหนึ่งหลักศิลาหรือดังเสาหินเขื่อนที่ไม่หวั่นไหวเพราะคนมาผลักหรือเพราะถูกแดดลมฝนรบกวน นอกจากนี้ราชธรรมที่กล่าวมานี้ยังมีนัยแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์เกี่ยวข้องกับการเมืองได้ในฐานะที่เป็นผู้ “สอน หรือเตือนสตินักการเมือง” เพื่อให้นักการเมืองนั้น ๆ ทำงานการเมืองอย่างมีคุณธรรม อย่างมีความชอบธรรม (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 45)

เมื่อนักการเมืองที่มาจากกการเลือกตั้งถูกขับเน้นให้มีภาพของความ “อธรรม” ทำให้ประชาชนผู้ฝักใฝ่ประชาธิปไตยแบบเสรีตะวันตกนี้จึงไม่ถูกนับรวม (uncounting) ให้เป็น “ประชาชน” หรือประชาชนชาวไทย ดังนั้น กลุ่มการเมือง “ภาคประชาชน” ที่ปรากฏในตัวบทแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย จึงคงปรากฏไว้เพียงกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเท่านั้น หาได้ปรากฏชื่อกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการแม้จะถือกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2550 แล้วก็ตาม ปรากฏดังตัวบทที่ว่า

> หลังการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๑ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งได้บริหารประเทศในท่ามกลางกระแสความแตกแยกในแนวคิดทางการเมืองที่ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น มีทั้งกลุ่มคนที่สนับสนุนรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งและกลุ่มคนที่ต่อต้าน ทำให้เกิดกลุ่มการเมืองภาคประชาชน เช่น กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย การชุมนุมขับไล่รัฐบาล นำไปสู่การยึดทำเนียบรัฐบาล และสถานการณ์การเผชิญหน้าระหว่างคนไทยที่มีความคิดทางการเมืองแตกต่างกัน รัฐบาลจึงประกาศภาวะฉุกเฉินเพื่อแก้ปัญหาความแตกแยกในสังคม แต่ปัญหาก็ยังไม่คลี่คลาย รัฐบาลสิ้นสุดลงตามคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 143)

ชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้จึงเต็มไปด้วยความปฏิทรรศน์ (paradox) ยอกย้อน (irony) เบี่ยงเบน และแยบยลผ่านกลวิธีผลิตชุดคำอธิบายที่สลับซับซ้อนจากปฏิบัติการทางภาษาที่ปรากฏจากตัวบท ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามยื้อยุดฉุดรั้งจากแรงปะทะโดยเฉพาะแรงปะทะที่เกิดจากภายในชุมชนชาวไทยที่สะท้อนว่า จินตกรรมชาติไทยเริ่มมี “ร้อยร้าว” ที่เริ่ม “ร้าวลึก” ไปถึงแกนกลางของความเป็นชาติไทยได้ในที่สุด ด้วยเหตุนี้ ตัวบทในชุดความรู้นี้จึงฉายให้เห็นความพยายามอย่างยิ่งยวด

Ref. code: 25615624300025FTQ

และถึงที่สุดในการธำรงรักษาไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพื่อประสานรอยร้าวให้จินตกรรมชุมชนชาติไทยยังคงสถิตสถาพรอยู่คู่ชาติไทยต่อไปได้ตราบนานเท่านาน

4.2.4 "ค่านิยม 12 ประการ" ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

ชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ เกิดขึ้นจากนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 การขับเคลื่อนนโยบายให้กลายเป็นประเด็นที่ไหลเวียนในสังคมผ่านการศึกษาจึงเป็นวิธีสำคัญประการหนึ่งที่รัฐต้องการสื่อสารเพื่อให้สังคมเกิดการตระหนักรู้ร่วมกัน นำมาสู่การจัดทำเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมที่ยังคงอยู่ภายใต้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เพื่อเป็นช่องทางสำคัญในการผลิตสร้างความรู้ชุดนี้ โดยชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ ได้ปรากฏผ่านจุดเน้นและขอบข่ายที่กำหนดไว้ในรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ทั้งหมดจำนวน 5 จุดเน้น ได้แก่ ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดอง สมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง

ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อ 4.2.3 แล้วว่า นับแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ได้ลดบทบาทความสำคัญลง แต่ได้แฝงซ่อนผ่านการควบรวมไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ภายใต้ชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แต่กลับถูกสั่นคลอนและเกิดการช่วงชิงฐานมวลชนของชุมชนชาวไทยมาสู่แนวคิดของประชาธิปไตยเสรีตะวันตกในสมัยที่ทักษิณ ชินวัตรเป็นนายกรัฐมนตรีช่วง พ.ศ. 2544-2549 แม้ชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในช่วงเวลานี้ จะมีชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงหรือชุดความรู้การพัฒนาที่ยั่งยืนเสริมทัพเข้าสู้ก็ตาม แต่บริบททั้งภายในประเทศและของโลก ดูจะเคลื่อนไปจนไม่สามารถหยุดเวลาไว้ได้ การรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดเจนว่าชุดความรู้ที่มาเสริมทัพนั้น ไม่ประสบความสำเร็จจนทำให้ต้องมีการรัฐประหารเพื่อ "ล้าง" ชุดความรู้กันใหม่ การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 จึงเป็นไปเพื่อ "ปฏิรูป" การปกครองให้เป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การปฏิรูปดังกล่าวคือการขับเน้นชุดความรู้ทั้งที่กล่าวมาในหัวข้อ 4.2.1 4.2.2 และ 4.2.3 ให้รวมพลังกันอย่างแข็งแกร่ง แต่การก้าวขึ้นมาของยิ่งลักษณ์ ชินวัตร กับการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ล้วนเป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดเจนอีกครั้งว่าการ "หยุดเวลา" มิใช่เรื่องง่ายดังใจที่รัฐและชนชั้นนำกลุ่มอำนาจเดิมคิด จินตกรรมชุมชนชาติไทยที่วางหลักปักฐานไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมานั้นได้เริ่มสั่นคลอน ไหวเอน พร้อมกับรอยปริแตกที่เป็นดุจดังช่องทาง "ระบาย" ออกของผู้คนชุมชนชาวไทยส่วนหนึ่งที่ไม่สยบยอมต่อจินตกรรมชาติไทยชุดนี้ของรัฐ และเพื่อไม่ให้จินตกรรมชาติไทยต้อง "ระเบิด" ออกทำให้การรัฐประหาร พ.ศ. 2557 จึงเกิดขึ้นอีกครั้งเพื่อฉาบอุดรอยปริแตกและทาสีตบแต่งใหม่ทั้งหมด หากแต่การตบแต่งดังกล่าวนั้น

Ref. code: 25615624300025FTQ

คือการตบแต่งทับด้วยภาพใน “วันวาน” ที่ยังหวานอยู่ เมื่อการหยุดเวลาเป็นเรื่องยาก การ “ย้อนเวลา” กลับไปเสียอาจเป็นทางออกที่ดีกว่าในความคิดของรัฐ ด้วยเหตุนี้ชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการจึงเป็นการนำพาจินตกรรมชาติไทยกลับไป “ตั้งต้น” กันใหม่อีกครั้ง และเมื่อเป็นจินตกรรม “ตั้งต้น” จึงหมายถึงจินตกรรมชาติไทยในทศวรรษที่ 2500-2510 ซึ่งทั้งหมดนี้ปฏิบัติการผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมในเวลานี้

จากจุดเน้นทั้ง 5 ประการของรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง เราจะเห็นได้ถึงกลิ่นอายยุคทศวรรษที่ 2500 ไม่ว่าจะเป็นจุดเน้นแรกที่ขับเน้นเรื่องความเป็นไทยในเชิงมารยาท (หรือที่ในยุคก่อนเรียกว่าเป็น “สมบัติของผู้ดี”) คุณธรรมทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็น “เชิงขนบ” และล้วนผูกโยงกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือจุดเน้นที่สองที่กล่าวอย่างตรงไปตรงมาถึงการรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นการพยายามฟื้นฟูสถานะให้กลับมาโลดแล่นใหม่อีกครั้งหลังลดสถานะลงไปตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 จุดเน้นที่ 3 คือ การสร้างการตระหนักรู้ถึงการเป็น “พลเมืองดี” ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่แน่นอนว่าย่อมผูกโยงอยู่กับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เช่นกัน และผู้ใดที่ไม่อยู่ภายใต้จินตกรรมของระบอบนี้ ย่อมต้องไม่ได้รับการยอมรับให้เป็น “พลเมืองดี” ของชาติ ซึ่งนำพาไปสู่จุดเน้นที่ 4 ที่คนในสังคมต้องมีความปรองดอง สมานฉันท์ ซึ่งแท้จริงแล้วคือการพยายามในการดึงฐานมวลชนให้กลับมาอยู่ภายใต้จินตกรรมชาติไทยของรัฐชุดเดิม ผู้ที่สร้างรอยปริแตกให้กับจินตกรรมชาติไทยของรัฐ จึงเป็นผู้ที่สร้างความแตกแยกรวมไปถึงกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ความปรองดองจึงเป็นปฏิบัติการทางภาษาที่แอบอิงอยู่กับแกนหลักบางประการให้ผู้คนเข้ามาจับยึด เกาะกุม ซึ่งนั่นคือการที่ “พลเมืองดี” ในชุมชนชาวไทยทุกคนต้องกลับมาจับยึดแกนกลางของความเป็นชาติไทยผ่านจินตกรรมชาติไทยชุดเดิมนั้น สุดท้ายคือการมีวินัยในตนเอง ซึ่งมีนัยถึงการรักษาโครงสร้างอำนาจเดิมไว้เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติดังที่เคยปรากฏในตัวบทแบบเรียนช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้

จุดเน้นทั้งหมดในชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการนั้น จึงเป็นไปเพื่อยื้อยุดฉุดรั้งความ “ไหว” เคลื่อนของชุมชนชาติไทย ที่เริ่มทำให้แกนกลางของความเป็นชาติไทยเกิดความสั่น “ไหว” จึงจำเป็นต้องแยกร่างสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ที่เคยรวมอยู่ภายในสถาบันพระมหากษัตริย์ออกมาให้เห็นอย่างเผยตัวอีกครั้ง พร้อม ๆ กับสถานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ก็ถูกขับเน้นไปด้วยกันเพื่อหวังว่าจะเสริมแรงสร้างพลังมหาศาลในการย้อนเวลากลับไปให้จินตกรรมชาติไทยเป็นไปดังเดิม ดังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนเสาหลักที่คอยค้ำชูประเทศไทยให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองมาจวบจนปัจจุบัน คนไทยจึงควรร่วมมือร่วมใจกันธำรงไว้ซึ่งสถาบันทั้ง ๓ ด้วยการรักและภูมิใจในความเป็นชาติ ปฏิบัติตามคำ

Ref. code: 25615624300025FTQ

> สอนของศาสนา และน้อมนำพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส ตลอดจนหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และพระบรมวงศานุวงศ์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ซึ่งหากคนไทยร่วมกันประกอบกิจดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียงและสม่ำเสมอ แผ่นดินไทยก็จะสงบสุขร่มเย็นและเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคง (สุพัตรา ธรรมประดิษฐ์ และ ลมูลเพชร มะณี, ม.ป.ป., น. 17)

ความพยายามยกชูสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในตัวบทช่วงเวลานี้ทำให้เราเห็นการ “ฉายหนังเก่า” หรือการ “รีรัน” (rerun) ตัวบทในยุคทศวรรษที่ 2500-2510 ตั้งแต่การให้นิยามความหมายของชาติที่แสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางวัฒนธรรม ผูกพันทางสายโลหิต (ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์, ม.ป.ป., น. 22) ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีเอกราชไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นใครมาอย่างยาวนาน มีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยที่สืบต่อกันมาช้านาน เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การอยู่อาศัย (ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, ม.ป.ป., น. 35) ตลอดจนมีการนำเสนอเพลงปลุกใจให้รักชาติ ดังนั้นเนื้อร้องเพลงสยามานุสสติ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัวจึงกลับมาปรากฏอยู่ในตัวบทอีกครั้งหนึ่ง รวมถึงพระราชนิพนธ์ความฝันอันสูงสุดด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏอีกหลายเพลงที่ไม่เคยปรากฏในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 มาก่อน อาทิ เราสู้ เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย ถามคนไทย ใต้ร่มธงไทย ไทยสามัคคี ต้นตระกูลไทย ชายชาญ ทหารไทย ฉันคนไทย รักกันไว้เถิด และสามัคคีชุมนุม โดยตัวบทระบุว่าคนไทยต้องร้องเพลงปลุกใจเพื่อสร้างสำนึกของคนในชาติที่พร้อมจะเสียสละและสร้างอารมณ์ร่วมของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 19) และยังคงอุปมาชาติเป็นดังบ้านที่มีบุญคุณต่อคนไทยในชุมชนชาติไทย ดังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> ชาติหรือประเทศเป็นเสมือนบ้านและรั้วบ้านอันกว้างขวาง อบอุ่น เราอยู่ได้อย่างมีความสุขก็เพราะมีชาติ คนที่ไม่มีชาตินั้นจะมีความสุขไม่ได้ เสมือนคนไม่มีบ้านเป็นของตัวเอง ต้องเร่ร่อนไปอย่างไร้จุดหมาย เวลาฝนตก แดดออก และพายุแรง ก็ไม่มีอะไรคอยคุ้มกันภัยให้เรา ชาติจึงมีบุญคุณต่อเรา เราจะต้องตอบแทนด้วยการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงความรักชาติด้วยวิธีการต่าง ๆ. . . (ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 14)

เราจะเห็นได้ชัดเจนถึงการผูกโยงชาติเข้ากับ “ความสุข” เนื่องจากจินตกรรมชาติไทยที่รัฐสร้างขึ้นจะสร้างทั้งความปรกติ “สุข” และความสงบ “สุข” ให้เกิดขึ้นได้ การใช้คำว่า “ความสุข” สอดรับกับนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ต้องการ “คืนความสุข” ให้กับชุมชนชาติไทย ซึ่งการใช้ความสุขคือการปฏิบัติการทางภาษาที่เข้าไปในอารมณ์ความรู้สึก และความคิดจิตใจของคนในชุมชนชาวไทยได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ “คนไม่มีบ้าน” ต้องเร่ร่อนไร้จุดหมาย ไม่มีอะไรคอยคุ้มกันภัยให้เรา ดังนั้นคำว่า “บ้านหลังนี้” จึงยังคงปฏิบัติการความหมายไหลเวียนอยู่ในสังคม

Ref. code: 25615624300025FTQ

การที่คนภายใต้จินตกรรมของรัฐ “ไล่” คนที่สร้างรอยปริแตกให้จินตกรรมของรัฐออกไปจาก “บ้าน” หลังนี้ จึงยังคงทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะภายใต้ไวยากรณ์ทางความคิดชุดนี้ การไปอยู่ที่อื่นที่ถึงแม้จะเป็นบ้านหลังอื่นในความหมายของประเทศอื่น แต่ผู้คนในชุมชนจะเข้าใจว่าเป็นการ “เร่ร่อน” อย่างไร้จุดหมาย ไม่มีบ้านของตัวเอง ไม่มีอะไรคอยคุ้มกันภัยให้แก่เรา หากเป็นบริบทและตัวบทในสมัยทศวรรษที่ 2520 เราอาจเห็นภาพจากผู้อพยพลี้ภัยโดยเฉพาะกรณี “ญวนอพยพ” แต่เมื่อตัวบทนี้วางอยู่ในบริบทสมัยปลายทศวรรษที่ 2550 ความหมายโดยนัยของผู้ไม่มีบ้าน อาจมีนัยถึงทักษิณ ชินวัตร ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร หรือผู้ลี้ภัยทางการเมืองที่ตกต้องในคดีอาญามาตรา 112 ทั้งหมดนี้ตอกย้ำภาพชัดเจนว่าภัยคุกคามนับเป็น “ภัยภายใน” (Internal enemy) ที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการรวมหรือดึงฐานมวลชนให้กลับมาอยู่ภายใต้จินตกรรมที่รัฐสร้างขึ้นดังเดิม

สำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์ ตัวบทก็ยังคงชุดคำอธิบายว่าพระมหากษัตริย์และบรรพบุรุษในอดีตยอมเสียสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อปกป้อง คุ้มครอง ธำรงรักษาชาติ รวมถึงตัวบทระบุว่า “เราคงไม่มีอักษรไทยใช้ หากไม่มีนโยบายสร้างชาติไทยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช” (ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, ม.ป.ป., น. 41) สถาบันพระมหากษัตริย์จึงสัมพันธ์สถาบันชาติโดยตรง แต่ทั้งนี้ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าตัวบทมิได้ขับเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ในเชิงสถาบันเท่านั้น หากแต่ยังขับเน้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ไปพร้อมกันด้วย ตัวบทจึงเต็มไปด้วยการบรรจุพระราชกรณียกิจที่ล้วนบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน ให้แก่ประชาชนในฐานะของ “กษัตริย์นักพัฒนา” นอกจากนี้ยังบรรจุความรู้เรื่องโครงการพระราชดำริ พระบรมราโชวาทและหลักการทรงงาน ที่ตัวบทระบุว่าจะช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ แก่ประเทศชาติได้อย่าง “ยั่งยืน” หากนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิต (ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์, ม.ป.ป., น. 31) และยังมีการขับเน้นถึงการเป็น “กษัตริย์นักประชาธิปไตย” ของรัชกาลที่ 9 ดังตัวบทที่ว่า

> ส่วนหลักการทรงงานเป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย และสามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงเน้น “การพัฒนาคน” เป็นตัวตั้ง และยึดหลักผลประโยชน์ของปวงชนและการมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน ดังเช่น เรื่องการมีส่วนร่วม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักประชาธิปไตย จึงทรงนำ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการบริหารเพื่อเปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชน หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้มาร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนหรือความต้องการของสาธารณชน (ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, ม.ป.ป., น. 44)

Ref. code: 25615624300025FTQ

การขับเน้นสถานะ “กษัตริย์นักพัฒนา” และ “กษัตริย์นักประชาธิปไตย” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นกลวิธีของตัวบทในการสร้างความสัมพันธ์ที่แนบชิดระหว่างรัชกาลที่ 9 กับผู้คนในชุมชนชาติไทยเอาไว้ผ่านจินตกรรม การเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ของชุมชนชาวไทยร่วมกันจึงเป็นการสะท้อนถึงความสามัคคีเพราะทรงเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ดังตัวบทที่ว่า

> การเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณของแผ่นดินแล้ว ยังเป็นการสร้างเสริมความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังสะท้อนถึงความสามัคคีของคนไทยที่กระทำสิ่งต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติในแต่ละด้าน โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจของคนไทย (ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์, ม.ป.ป., น. 26)

ตัวบทยังคงขับเน้นความสามัคคี โดยกล่าวว่าความสามัคคีเป็น “คุณธรรม” ที่คนไทยพึงมีอยู่ใน “จิตใต้สำนึก” ถ้าทุกคนสามัคคีประเทศชาติย่อมคลาดแคล้วจากภัยอันตราย ดังคำกล่าวที่ว่า “สามัคคีคือพลัง” (วิชุดา จินดา, ลักขณา นิยม, และ สุรภา เพิ่มพูล, ม.ป.ป., น. 31) ซึ่งภัยอันตรายจากตัวบทในเวลานี้มีนัยถึงภัยภายในประเทศดังที่ได้กล่าวไปแล้ว โดยภาพรวมของตัวบทนอกจากจะ “ฉายหนังเก่า-วนหนังซ้ำ” แล้ว ยังปรากฏข้อความของตัวบทที่วนไปเวียนมาหรือกล่าวซ้ำไปซ้ำมาทำนอง “แผ่นเสียงตกร่อง” ดุจดังการ “ร่ายมนตรา” หรือ “สะกดจิต” ให้เสียงเหล่านี้ที่หวนรำลึกกึกก้องอยู่ภายใน “ใจ” รวมถึง “จิตใต้สำนึก” ของคนในชุมชนชาวไทย ตัวบทวนเวียนอยู่กับการผลิตชุดคำอธิบายว่าให้รัก สำนึก ภาคภูมิใจความเป็นชาติตนเอง คนไทยต้องรักและหวงแหนแผ่นดินไทย นิยมไทย สำนึกและภูมิใจในความเป็นไทย ธำรงรักษาความเป็นไทย อย่าเห็นว่าขนบธรรมเนียมประเพณีไทยเป็นเรื่องของความล้าสมัย เราเป็นคนไทยต้องแสดงออกถึงความรักชาติจากใจที่แท้จริง ดังตัวบทที่ว่า

> ความรักชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้มีพระราชนิพนธ์บทความชี้แจงไว้อย่างชัดเจนตอนหนึ่งว่า ความรักชาตินั้นต้องเป็นของจริง ซึ่งแสดงออกชัดเจนทุกสถาน ไม่เพียงแต่ร้องตะโกนด้วยปากว่ารักชาติ. . . ด้วยเหตุนี้เราเป็นคนไทยจึงต้องแสดงออกถึงความรักชาติจากใจที่แท้จริง. . . (ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, ม.ป.ป., น. 35)

จะเห็นได้ว่า ตัวบทสร้างการเน้นย้ำว่ามิให้รักชาติ “ด้วยปาก” แต่ต้องออกมาจากใจจริงดุจดังบทสวดมนต์ที่ความศักดิ์สิทธิ์จะเกิดจากการมีสมาธิที่จิตระลึกรู้และระลึกถึงพระรัตนตรัย มิใช่เพียงลมปาก อย่างไรก็ดี ความพยายามในการ “สะกดจิต” จากตัวบทที่ย้ำและซ้ำไปมา

Ref. code: 25615624300025FTQ

ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงความเปราะบางและการไหวเอนอย่างที่มิเคยปรากฏขึ้นมาก่อนต่อสถานะของแกนกลางความเป็นชาติไทยในช่วงเวลานี้

ชุดความรู้ “ค่านิยม 12 ประการ” ที่เผยผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 จึงฉายให้เราได้เห็นถึงความพยายามของรัฐและชนชั้นนำรวมถึงผู้คนชุมชนชาวไทยที่ยึดมั่นและต้องการธำรงรักษาไว้ซึ่งจินตกรรมความเป็นชาติไทยด้วยการยื้อยุดฉุดรั้งต่อแรงเสียดทานแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ให้กลับไปคงทนและสง่างามดังเดิม แต่ในขณะเดียวกันนี้ตัวบทกลับได้เผยให้ส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่คือความสั่นไหวโรยแรงของจินตกรรมชาติไทยให้ปรากฏออกมาอย่างมหาศาลด้วยเช่นกัน

4.3 แบบเรียนสังคมศึกษากับสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560

แม้สถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดูจะแผ่วเบาลงไปในช่วงทศวรรษที่ 2530 หลังจากสงครามเย็นจบลง และชาติมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนมากกว่าบทบาทของกองทัพทหาร แต่ชุดความรู้เรื่องประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เผยให้เห็นการทำงานของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นเสมือนการรวมร่างที่ชัดเจนของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มากไปกว่านั้นสถาบันพระมหากษัตริย์ยังถูกขับเน้นผ่านสถานะตัวบุคคลคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยตรง ทำให้พระองค์นั้นมีสถานะเป็นภาพแทนของทั้งสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กล่าวโดยสรุปคือ สถานะของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ยังคงทำงานผ่านพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา และเห็นได้ชัดอย่างยิ่งจากการถือกำเนิดขึ้นของแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงที่พัฒนามาเป็นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงทศวรรษที่ 2540 ถึงทศวรรษที่ 2560

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเกิดจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยเฉพาะนั้น เป็นไปเพื่อกอบกู้เอกราชและอธิปไตยทางเศรษฐกิจของชาติจากวิกฤตเศรษฐกิจและภัยทุนนิยมโลกาภิวัตน์ มีแก่นแกนของแนวคิดที่อิงอยู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะการดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลางคือ มัชฌิมาปฏิปทา หากมัชฌิมาปฏิปทาเป็นวัตรปฏิบัติทางสายกลางเพื่อมุ่งหน้าเข้าสู่พระนิพพานอันเป็นการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นทุกข์ของชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งอิงแอบมาจากแนวคิดนี้ย่อมเป็นหนทางสำคัญที่มุ่งเน้นสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ของชาติ ด้วยเหตุและผลนี้ทำให้ความหมายของชีวิตเท่ากับชาติ หรือชาติคือชีวิตยังคงปฏิบัติการ

Ref. code: 25615624300025FTQ

อยู่ต่อไป ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสิ่งสะท้อนสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่อยู่ภายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พิจารณาได้จากภาพที่ 4.2

ภาพที่ 4.2 แสดงสถานะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่รวมร่างอยู่ภายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ดังนั้นสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมานี้ จึงปฏิบัติการผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มิได้หมายถึงความเป็นสถาบันเท่านั้น หากแต่มีความพยายามยึดโยงมาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จึงทรงอยู่ในสถานะแกนกลางความเป็นชาติไทยในช่วงเวลานี้ ดังนั้นตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ จึงมุ่งเน้นผลิตชุดคำอธิบายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในฐานะของการเป็น “ศูนย์รวม

Ref. code: 25615624300025FTQ

จิตใจของคนไทยทั้งชาติ” และสิ่งที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจได้คือ การที่พระองค์ทรงปกครองโดยธรรม หรือเป็นธรรมราชา และเป็นที่ยอมรับเทิดทูนในหมู่ปวงชนชาวไทย ซึ่งชุดคำอธิบายเหล่านี้จะเผยให้เห็นการทำงานที่แอบซ่อนอยู่ของสถานะชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยในช่วงเวลานี้อย่างชัดเจน

การที่สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ถือว่าเป็นผลผลิตที่สำคัญของชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ปฏิบัติการมาโดยตลอดนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติภารกิจเพื่อประโยชน์ต่อปวงชนมากมาย และเป็นความต่อเนื่องของชาติ ทรงเป็นกลางและเหนือการเมือง ซึ่งทำให้แตกต่างจากนักการเมืองหรือรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ทรงเป็นธรรมราชา ปกครองแผ่นดินรวมถึงประชาชนโดยธรรมในที่นี้ คือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงทรงเป็นบ่อเกิดของความชอบธรรมและความยุติธรรมทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ ยามที่บ้านเมืองเกิดยุคเข็ญปัญหาวิกฤตการณ์ใด ๆ สถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงมี “บุญบารมี” ในการ “ปราบยุคเข็ญ” ต่าง ๆ และเป็นที่ยอมรับจากประชาชนทุกฝ่ายจนบ้านเมืองกลับสู่สภาวะปกติสุขอีกครั้งได้ ความร่มเย็นเป็นสุขจึงเกิดจากพระมหากษัตริย์ที่มีสถานะของ “ธรรมราชา” ในการ “ปราบยุคเข็ญ” นี้ ทำให้ชุดคำอธิบายในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นั้น อบอวลไปด้วยประเด็นดังกล่าวนี้ เพื่อรองรับสถานะที่หนักแน่นของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยนั่นเอง

ตัวบทได้ยกพุทธศาสนาสุภาษิตว่า “ราชา มุขํ มนุสฺสานํ” ซึ่งมีความหมายว่าพระราชาเป็นประมุขของประชาชน มีการนำเสนอความหมายของคำว่า “ราชา” ว่าหมายถึงผู้ที่ทำให้มหาชนพอใจหรือผู้ที่ได้รับการยอมรับจากมหาชน ดังตัวบทที่ว่า

> หากวิเคราะห์โดยรากศัพท์ จะพบคำว่า “ราชา” แปลว่า ผู้ที่ทำให้มหาชนพอใจ หรือผู้ที่ได้รับการยอมรับจากมหาชน (มหาสมมต) พระราชาที่ดีจึงต้องมี “ราชธรรม” เพราะหากปราศจากราชธรรมเสียแล้ว พระราชาอาจกลายเป็น “ทรราช” (ราชาที่เลวร้าย ไม่เป็นที่นิยมของประชาชน) ราชธรรมหรือธรรมสำหรับผู้ที่เป็นพระราชาจะพึงปฏิบัติมี ๑๐ ประการ ด้วยเหตุนี้ราชธรรมจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “ทศพิธราชธรรม”. . . (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 52)

จากตัวบทจะเห็นได้ว่าการที่มหาชนจะพอใจหรือยอมรับนั้นราชาจะต้องมี (ทศพิธ) ราชธรรมหรือมีธรรมะ หากปราศจากธรรมะจะเป็นทรราช ด้วยเหตุนี้ ดัชนีชี้วัดหรือจำแนกการปกครองว่าจะได้รับการยอมรับจากประชาชนหรือไม่จึงอยู่ที่การมีธรรมะของผู้ปกครอง ทำให้แม้การปกครอง

จักเป็นระบอบใด หากผู้ปกครอง “ทรงธรรม” รู้จักประยุกต์ใช้เหล่าธรรมเหล่านั้น บ้านเมืองย่อมร่มเย็นเป็นสุข แม้จะปกครองด้วยเผด็จการก็ตาม ดังตัวบทที่ว่า

> หลักธรรมสำหรับราชาหรือนักปกครองดังกล่าวมานี้ สามารถประยุกต์ใช้ได้กับผู้นำทางการเมืองได้ทุกระบอบ ไม่ว่าจะเป็น ราชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย ประชาธิปไตย หรือเผด็จการก็ตาม ถ้าผู้นำแห่งระบอบการเมืองนั้น ๆ ทรงธรรมและรู้จักประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้ให้เป็น บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข ราชาหรือผู้นำก็จะได้รับการยกย่องให้เป็น “ประมุขของประเทศ” ไปตราบนานเท่านาน หรือ บางทีแม้จะเสด็จสวรรคตไปแล้ว แต่ถ้าเป็นราชาผู้ทรงธรรม โลกก็ยังคงยกย่องสดุดีตลอดกาล ดังกรณีของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 53)

ตัวบทจึงผลิตชุดคำอธิบายที่มุ่งไปที่การมี “ธรรมะ” ที่จะกำหนดการเป็น “ประมุข” ของประเทศไม่ว่าจะเป็นราชาหรือผู้นำใด ดังนั้นหากเป็นเผด็จการโดยธรรม ผู้นำเผด็จการก็สามารถเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำที่จะทำให้มหาชนพอใจได้ และเผด็จการโดยธรรมยังมีความตรงข้ามกับทรราช เพราะทรราชเป็นเผด็จการของผู้ปราศจากธรรมจึงไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน สิ่งที่สำคัญที่สุดของการเป็นผู้นำและเป็นที่ยอมรับของประชาชนจึงเป็น “ธรรมะ” การที่ตัวบทใช้ข้อความว่า “ราชาหรือผู้นำ. . . แต่ถ้าเป็นราชาผู้ทรงธรรม. . .” สื่อโดยนัยว่า ราชามักจะอยู่คู่กับการทรงธรรมเสมอ ส่วนผู้นำทั่วไปอาจจะทรงธรรมหรือไม่ก็ได้ ดังนั้นความหมายของคำว่า “ตราบนานเท่านาน” “ยกย่องสดุดีตลอดกาล” ในตัวบทจึงหมายถึงราชา การที่ตัวบทใช้คำว่า “โลก” ยังคงยกย่อง มีนัยสื่อถึงเป็นเรื่องที่ยอมรับกันในระดับสากล สุดท้ายที่ตัวบทยกตัวอย่างดังกรณีของพระเจ้าอโศกมหาราชจึงมีนัยสื่อให้ผู้อ่านตัวบทนึกถึงพระมหากษัตริย์ของชาติไทย นั่นคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

เพื่อขับเน้นความมีธรรมะและการเป็นที่ยอมรับจากประชาชนของสถาบันพระมหากษัตริย์ ตัวบทได้กล่าวถึงที่มาของการกำเนิดพระมหากษัตริย์ผ่านคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ โดยอ้างคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ว่ากล่าวถึงการแต่งตั้งมนุษย์คนแรกให้เป็นกษัตริย์ปกครองประชาชนในฐานะผู้พิทักษ์ ผู้ช่วยชีวิตและเป็นบิดาของประชาชน โดยยกตัวอย่างบางคัมภีร์ที่กล่าวว่ากษัตริย์องค์แรกคือ พระมนู ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระพรหมเพื่อแก้ไขปัญหาความวุ่นวายจากการที่มนุษย์ทะเลาะวิวาทแย่งข้าวสาลีกัน พระมนูต้องตัดสินคดีความอย่างเที่ยงธรรม ความวุ่นวายจึงยุติลง ในขณะที่คัมภีร์อัคคัญญสูตรของศาสนาพุทธกล่าวว่า กษัตริย์องค์แรกเป็นมหาสมมติ เนื่องจากประชาชนวิวาทลักขโมยข้าวสาลี จึงประชุมและตกลงกันให้เลือกบุคคลหนึ่งเป็นมหาสมมติเพื่อทำหน้าที่ขับไล่คนชั่วออกไปจากสังคม โดยประชาชนสัญญาว่าจะเชื่อฟังคำตัดสินและมอบพืชพรรณอาหารให้เป็นการตอบแทนความดีงามนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ง, น. 223) ปรากฏดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

พระพุทธเจ้าทรงเล่าวิวัฒนาการของโลกว่า มนุษย์นั้นมีวิวัฒนาการมาจากพวกพรหมชั้นอาภัสระ เมื่อมาอุบัติเป็นมนุษย์อยู่ในโลกแล้วก็มีปัญหาต่าง ๆ มากมาย จึงเป็นเหตุให้มนุษย์ในยุคนั้นเรียกร้องต้องการผู้นำ ต่อมาพวกเขาจึงมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ในการคัดเลือกผู้นำขึ้นมาคนหนึ่ง แล้วตั้งชื่อหรือตำแหน่งของผู้นำนั้นว่า “มหาสมมต” (ผู้ที่มหาชนแต่งตั้ง) มหาสมมตนั้นทำหน้าที่ปกครองชุมชน และมีสิทธิ์ขาดเหนือที่นาของคนทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้เอง มหาสมมตจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “กษัตริย์” (ผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน) กษัตริย์ปกครองความยุติธรรมและความสงบสุขให้แก่ชุมชนเป็นอย่างดี คนทั้งหลายต่างพอใจในการปกครอง จึงเรียกชื่อกษัตริย์นั้นว่า “ราชา” (ผู้ที่ทำให้มหาชนพอใจ ผู้ที่ทำให้ประชานิยม) คำว่า “ราชา” จึงกลายมาเป็นชื่อของพระเจ้าแผ่นดินนับแต่นั้นมา” (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 52)

จะเห็นได้ว่า จากชุดคำอธิบายตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ที่กล่าวถึงที่มาของพระมหากษัตริย์ผ่านกฎมณเฑียรบาลที่ย่อมต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้แทนปวงชนของประเทศที่ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเสมือนตัวแทนของประชาชนทั้งปวง แต่เมื่อถึงในทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ ตัวบทได้ผลิตชุดคำอธิบายที่ไปไกลเกินกว่าเพียงกฎมณเฑียรบาล โดยมีการกล่าวถึง “การกำเนิดพระมหากษัตริย์” ในฐานะ “มนุษย์” ตัวบทมีแนวโน้มในการนำพาความเข้าใจว่าการมีพระมหากษัตริย์เป็นเรื่อง “ธรรมชาติ” (รวมถึงนัยว่า กษัตริย์ทรง “ธรรม” จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นที่ยอมรับจากประชาชนใน “ชาติ”) และกำเนิดขึ้นมาพร้อมสังคมมนุษย์โดยทั่วไปที่ดูเต็มไปด้วยยุคเข็ญ ความวุ่นวายหรือความอธรรม โดยทั้งหมดนี้ตัวบทอ้างผ่านคัมภีร์ทางศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรมและความหนักแน่นในการอธิบายถึงที่มาของพระมหากษัตริย์อันผูกโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และพุทธ ยิ่งตอกย้ำว่าพระมหากษัตริย์อยู่คู่ชาติไทยแต่เริ่มแรก ตัวบทใช้คำว่ามหาสมมติ โดยวงเล็บความหมายไว้ว่า ผู้ที่มหาชนหรือคนส่วนใหญ่ “แต่งตั้ง” สะท้อนโดยนัยว่า “การเลือกตั้ง” อาจได้ผู้ทรราชมาปกครอง แต่ถ้าผู้ปกครองเป็นผู้ทรงธรรมประชาชนก็สามารถแต่งตั้งขึ้นมาได้ด้วยความยินยอมพร้อมใจอย่างเป็นเอกฉันท์ การที่ตัวบทกล่าวว่ากษัตริย์ปกครองความยุติธรรม สะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นแหล่งที่มาของความยุติธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงสนับสนุนชุดคำอธิบายของตัวบทที่กล่าวไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2520-2530 ว่าศาลพิจารณาพิพากษาคดีในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ทำให้ศาลมีความชอบธรรมและคำพิพากษาของศาลมีความศักดิ์สิทธิ์ ประกันความยุติธรรมได้ดียิ่ง และทั้งหมดนี้ล้วนตอกย้ำถึงสมการของประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในช่วงเวลานี้ว่า เท่ากับพระมหากษัตริย์ (ชาติ + ศาสนา + พระมหากษัตริย์) + ประชาชนที่อยู่ในศูนย์รวมจิตใจนี้ + อำนาจตุลาการ (ศาล) ดังนั้น อำนาจตุลาการหรือศาลจึงถูกต้องแล้วที่มีที่มาของอำนาจโดยไม่จำเป็นต้องยึดโยงกับประชาชนผ่านการเลือกตั้งเพราะจะทำให้ไม่เป็นกลางทางการเมือง ทั้งนี้เพราะการ “แต่งตั้ง” เป็นเรื่องที่

Ref. code: 25615624300025FTQ

เหมาะสมอยู่แล้วหากมีความทรงธรรม ประชาชนก็พร้อมใจที่จะยอมรับ นอกจากนี้การที่ตัวบทใช้คำว่า “ผู้ที่ทำให้ประชานิยม” ในความหมายของราชา ยังมีนัยถึงแนวคิดประชานิยมที่ความเป็นจริงที่ถูกต้องแล้วคือการเป็นสถานะของราชาผู้ที่ทำให้มหาชนพอใจเพราะทรงธรรมอีกด้วย

ตัวบทข้างต้นที่ผ่านมาได้เริ่มสร้างระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดให้แก่ชุมชนชาวไทยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ว่าแต่แรกกำเนิดพระมหากษัตริย์บนโลกนี้ มาพร้อมกับความเป็นมหาสมมติคือผู้นำที่ประชาชนในชุมชนแต่งตั้งขึ้นมาเพื่อผดุงชุมชน ปราบยุคเข็ญที่เกิดขึ้นด้วยความ “ยุติธรรม” ดังนั้นเพื่อเน้นย้ำถึงสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเป็นศูนย์รวมจิตใจคนไทยทั้งชาติได้และเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ ตัวบทจึงต้องเริ่มนำเสนอให้เห็นถึงความ “ยุคเข็ญ” ของชุมชนชาวไทย นั่นคือ วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ผู้ทรงเป็นธรรมราชาได้ทรง “ปราบยุคเข็ญ” ผ่านแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ดังตัวบทที่ว่า

> ในปัจจุบันสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยยังคงดำรงฐานะศูนย์กลางของสังคมไทย แม้สถาบันแห่งนี้จะไม่ได้มีอำนาจการปกครองโดยตรงแล้วก็ตาม แต่พระองค์ยังดำรงฐานะที่เป็นมาในอดีตอย่างครบถ้วน ทั้งด้านความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะธรรมราชา สถาบันที่นำสังคมสู่ความทันสมัย และเป็นสถาบันจรรโลงความสันติสุขให้กับสังคมไทยท่างกลางความผันผวนของสังคมสมัยใหม่ เช่น เมื่อประเทศไทยประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานทฤษฎีเศรษฐกิจแบบพอเพียงให้แก่ประชาชนเพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และนำพาประเทศไทยให้รอดพ้นวิกฤตการณ์ครั้งนี้ จนทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยมีฐานะความสำคัญและเป็นที่เคารพบูชาของประชาชน (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม และ ประทุม กุมาร, 2547, น. 200)

ตัวบทชี้ให้เห็นชัดเจนว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเป็น “ศูนย์กลาง” ของสังคมไทยแม้ไม่ได้มีอำนาจปกครอง “โดยตรง” ด้านความศักดิ์สิทธิ์ที่เคยมีชุดคำอธิบายว่า “เจือจาง” ลงไปเพราะความเชื่อเรื่องสมมติเทพลดลงนั้น ตัวบทนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว “ไม่ได้จางหายไป” และสิ่งที่พยุงความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันไว้คือ ความเป็นธรรมราชาขององค์พระมหากษัตริย์เอง นอกจากการปราบยุคเข็ญหรือการรอดพ้นจากวิกฤตการณ์นี้แล้ว ตัวบทยังชี้ให้เห็นว่าด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงนี้เองที่นำพาให้ชุมชนชาวไทยมีความสันติสุขท่ามกลางสังคมสมัยใหม่ที่ผันผวน สถาบันกษัตริย์จึงนำพาสังคมสู่ความทันสมัย ข้อความในตัวบทเผยจินตกรรมชาติไทยในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2540-2560 อย่างชัดเจนที่เป็นการกลับมาสร้างความเป็นชาติไทยที่แข็งแกร่งเพื่อกลับไปยืนหยัดหรือมีพื้นที่ในประชาคมโลกโลกาภิวัตน์ได้อย่างยั่งยืน ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ในบริบทของประเทศไทยแนวคิด การพัฒนาที่ยั่งยืน เทียบได้กับแนวทางการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ หรือ ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เน้นการพึ่งตนเองและความพอเพียงเป็นหัวใจสำคัญ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชนและประเทศชาติ โดยคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ระบบนิเวศชุมชน และสังคมของประชาชนในแต่ละพื้นที่ โดยใช้ทางสายกลางเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 187)

จากตัวบทจะเห็นได้ถึงการวางทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงไว้ตรงกึ่งกลางระหว่างความเป็นสากลและความเป็นไทย ความเป็นสากลคือการที่ชาติไทยยังคงต้องก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์และใช้หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนความเป็นไทยคือความพอเพียง พึ่งตนเองและเดินทางสายกลาง ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางของพระพุทธศาสนา ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีทั้งความเป็นสากลและความเป็นไทยในตัวเอง ดังนั้นชุดคำอธิบายทางพระพุทธศาสนาจึงถูกนำมาใช้ในการรองรับประเด็นดังกล่าวอย่างมาก โดยการอธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียงกับพระพุทธศาสนาเป็นระบบที่เอื้อต่อกันหรือไปด้วยกันได้เพราะวางอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในขณะเดียวกันก็มุ่งพัฒนาทั้งคนและกระบวนการทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดสภาวะที่เรียกว่า “เศรษฐกิจก็งอกงาม ธรรมก็งอกเงย คนก็มีความสุข” (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2555, น. 160) หลักการทางพระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นหลักการที่รองรับทั้งเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังตัวบทที่ว่า

> หลักการของพระพุทธศาสนาเน้นในเรื่องทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่ทำอะไรเกินตัว อยู่บนพื้นฐานของอัปปมาทธรรมคือ ความไม่ประมาท การใช้ชีวิตที่ไม่มากจนเกินไป มีความสันโดษ และเน้นปัญญาที่รู้จักแยกดีชั่ว เป็นหลักการที่รองรับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ก, น. 17)

สถาบัน (พระพุทธ) ศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมาตอกย้ำการเป็น “ศูนย์รวมจิตใจ” ของชุมชนชาวไทยมากขึ้น ดังตัวบทที่ว่า

> แม้ว่าจะมีวัฒนธรรมอื่น ๆ ในภาคต่าง ๆ ที่แตกต่างกันบ้างแต่ก็อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเดียวกัน โดยเฉพาะสถาบันพระพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยทุกคน (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 39)

จะเห็นได้ว่าสถานะของการเป็นศูนย์รวมจิตใจของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ควบรวมสถาบัน (พระพุทธ) ศาสนาเข้ามาในเวลานี้ได้เป็นแกนกลางในการรวมวัฒนธรรมของ “ภาคต่าง ๆ” ที่แตกต่างกันให้อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนหรือภูมิภาคใดในประเทศ

Ref. code: 25615624300025FTQ

นี้ล้วนเป็นคนในชุมชนชาวไทย หรือ “ชาติไทย” เหมือนกัน รากฐานของสังคมที่เข้มแข็งและพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น คนในชุมชนชาวไทยจึงต้องพร้อมรับกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของ “โลก” บนพื้นฐานของความเป็น “ไทย” ด้วยการมีเศรษฐกิจพอเพียงตามสถาบันพระมหากษัตริย์ ยึดมั่นในคุณธรรมตามสถาบันศาสนา และต้องมีความ “รักชาติ” ดังตัวบทที่ว่า

> การเสริมสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็งเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาให้บุคลากรของชาติมีคุณภาพ มีความรู้ และพร้อมที่จะรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกบนพื้นฐานของความเป็นไทย มีวิถีชีวิตโดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีความอดทน ขยัน มีสติปัญญา และความรอบคอบ อีกทั้งมีจิตสำนึกยึดมั่น ในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี และความรักชาติ (บุษบา คุณาศิรินทร์, ม.ป.ป., น. 79)

ทุกอย่างจึงถูกอธิบายและใช้ปฏิบัติการทางภาษาให้อยู่ในระดับของ “จิตใจ” และจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดผ่านภาษานั้นให้ลงไปอยู่ในจิตใจของคนในชุมชนชาวไทยทุกคน ด้วยความเชื่อที่ว่าหากคนในชาติมีพื้นฐานจิตใจที่มีสำนึกในคุณธรรมและมีความรอบรู้ที่เหมาะสมจะทำให้เกิดความสมดุลและพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ก, น. 187) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงห่วงใยพสกนิกรของพระองค์เหนือสิ่งอื่นใด นับแต่เสด็จครองราชย์สมบัติจนถึงปัจจุบัน (ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, ม.ป.ป., น. 50) เรา “ชาวไทย” จึงควรสำนึกในพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณ ด้วยการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง “ของพระองค์” ให้เข้าถึงจิตใจ “ของคนไทยทุกคน” ดังตัวบทที่ว่า

> เราพสกนิกรชาวไทยควรสำนึกในพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้นี้ และควรน้อมนำ ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่พระบรมราโชวาท พระราชดำรัส และหลักการทรงงาน รวมทั้งหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ให้เข้าถึงจิตใจของคนไทยทุกคน (ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, ม.ป.ป., น. 50)

ดังนั้นการปฏิบัติหรือการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเปรียบเสมือนเป็นการ “สำนึก” ในพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณที่รัชกาลที่ 9 ทรงได้ปราบยุคเข็ญและชุมชนชาวไทยกลับมาร่มเย็นเป็นสุข อยู่รอดและปลอดภัย ดังบทกลอนเรื่องปรัชญาจากหลอดยาสีพระทนต์ของในหลวง ในตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

ปรัชญาจากหลอดยาสีพระทนต์ของในหลวง

ยาสีฟันหลอดนี้มีข้อคิด ปลุกปลอบจิตคิดประหยัดหัดนิสัย
ธ ประทานมาให้ยลเพื่อดลใจ ให้ผองไทยมัธยัสถ์ประหยัดตาม
เศรษฐกิจบ้านเมืองอันเคืองเข็ญ กลับร่มเย็นเป็นสุขทุกเขตขาม
หากดำเนินตามรอยองค์พระทรงนาม เมืองสยามจักอยู่รอดและปลอดภัย

(พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2553ข, น. 36)

"หลอดยาสีพระทนต์ของในหลวง" มักถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นกรณีตัวอย่างถึงความพอเพียงที่ปฏิบัติจากรัชกาลที่ 9 ด้วยพระองค์เอง ภาพหลอดยาสีพระทนต์จึงเป็นภาพแทนของเศรษฐกิจพอเพียงที่ "ธ" (สถาบันพระมหากษัตริย์) มาให้ยล (ประจักษ์ได้ด้วยสายตา) และดล "ใจ" (ประจักษ์ได้ด้วยความรู้สึก) ให้ผองไทย (สถาบันชาติ) มัธยัสถ์ประหยัด (สถาบัน (พระพุทธ) ศาสนา) ยุคเข็ญของเศรษฐกิจบ้านเมือง (ยุคเข็ญของชุมชนชาติไทย) กลับมาร่มเย็นเป็นสุขได้ "ทุกเขต" (ทุกภูมิภาคหรือทุกพื้นที่ของชุมชนชาติไทย) ดังนั้นหากดำเนินตามรอยพระองค์ ด้วยการปฏิบัติตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง ชาติเมืองสยามก็จักอยู่รอดและปลอดภัย การใช้หลอดยาสีพระทนต์หรือยาสีฟันที่ทุกคนใช้กันในชีวิตประจำวันนั้น นอกจากจะมีนัยสื่อถึงการให้ปฏิบัติตามพระองค์แล้ว ยังนับว่าเป็นการผูกโยงสถาบันพระมหากษัตริย์กับตัวเราแบบแนบชิดถึงร่างกายหรือชีวิตของเราผ่านอวัยวะ "ฟัน" ที่ต้องใช้ยาสีฟัน ซึ่งส่งผลต่อการสร้างการรับรู้ถึงสถานะความเป็นมนุษย์ของรัชกาลที่ 9 ได้มากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชน จึงเป็นความผูกพันผ่านทั้งร่างกายในเชิงชีววิทยาและทางจิตใจหรือจิตวิญญาณ

นับว่าตัวบทข้างต้นนี้ ช่วยคลี่คลายคุณลักษณะเด่นพิเศษทางสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540-2560 ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทั้งสามสถาบันได้ปฏิบัติการผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งมุ่งเน้นในความหมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ผู้ซึ่งเป็นมหาสมมติ ทรงธรรมและมาปราบยุคเข็ญของสังคมไทยอย่างวิกฤตเศรษฐกิจ ผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จะทำให้ชาติไทยสามารถธำรงรักษาได้ทั้งความเป็นไทยและความเป็นสากลหรือโลกาภิวัตน์ไปด้วยกันอย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ด้วยสถานะของการเป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติและศูนย์รวมของความเป็นไทยที่ผนวกรวมความเป็นสากล ล้วนสร้างความยึดโยงไปสู่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในฐานะที่เป็นแกนกลางหลักปักแน่นของความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560 ลงในระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและ "จิตใจ" ของผู้คนในชุมชนชาติไทยที่เผยผ่านแบบเรียนสังคมศึกษานั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

4.4 แบบเรียนสังคมศึกษากับเหตุผลและวิธีการของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยในทศวรรษที่ 2540-2560

วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 เป็นร่องรอยบาดแผลที่บาดลึกของจินตกรรม “ไทยทันโลก” ของชาติไทยในทศวรรษที่ 2520-2530 อันเนื่องมาจากการเร่งทะยานให้ทันโลกด้วยเศรษฐกิจอุตสาหกรรมหรือทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ทศวรรษที่ 2540 จึงเป็นทศวรรษที่เริ่มต้นตั้งหลักทบทวนใหม่เพื่อรักษาและเยียวยาบาดแผลของชาติไทยที่เกิดจากการปะทะของคลื่นทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ด้วยเหตุนี้ทุนนิยมโลกาภิวัตน์จึงถูกสร้างให้เป็น “ภัย” ที่มาปะทะต่อแกนกลางความเป็นชาติไทยที่ชัดเจนในเวลานี้ รัฐจึงใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อสร้างจินตกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแรงยึดเหนี่ยวในการธำรงรักษาชุดคุณค่าของความเป็นไทยไว้ ซึ่งนอกจะช่วยสมานแผลที่ชาติไทยเผชิญหน้ากับภัยทุนนิยมโลกาภิวัตน์ได้แล้ว ยังช่วยเสริมสมรรถภาพและกำลังวังชาของชาติไทยให้ฟื้นตัวอย่างรวดเร็วและแข็งแกร่ง พร้อมที่จะยืนหยัดและเผชิญหน้าสู่ประชาคมโลกอีกครั้งอย่างงดงามและยั่งยืน ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ จึงช่วยเผยให้เห็นวิธีการรัฐในการจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดของคนในชุมชนชาติไทยผ่านชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงที่เปิดไปสู่ชุดคำอธิบายที่เผยคุณค่าของความเป็นไทยที่ยึดโยงอยู่กับท้องถิ่น ชุมชน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่ล้วนเป็น “รากเหง้า” แห่งความเป็นไทยที่ทำให้ชาติไทยยืนหยัดอยู่ได้ ทั้งนี้เป็นไปด้วยเหตุผลของรัฐที่จะธำรงรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทยนี้ เพื่อสร้างเกราะกำบังที่แข็งแรงและทนทานที่สุดให้กับแกนกลางของความเป็นชาติไทย

4.4.1 การธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียง

แรงปะทะที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจคือ การที่ไทยวิ่งตามกระแสโลกและทุนนิยมโลกาภิวัตน์ เต็มไปด้วยความ “หลง” ในกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งไร้คุณธรรมและ “ละเลย” ในเอกลักษณ์ของความเป็นไทยดั้งเดิมโดยเฉพาะจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาอย่างเป็นปึกแผ่นและยาวนานของไทย ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นหนึ่งในสิ่งที่คนในชุมชนชาวไทยละเลยทั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปีแล้ว ดังตัวบทที่ว่า

> เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ใน พ.ศ. ๒๕๔๐ ต่อมาภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยพระองค์ทรงตระหนัก

> ถึงเอกลักษณ์ของสังคมไทย ซึ่งมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมเป็นปึกแผ่นมายาวนาน มีความรัก สมานฉันท์ เอื้ออาทรและเกื้อกูลต่อกัน พระองค์พระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่สังคมไทยที่หลงไปในกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม รวมทั้งคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมก่อให้เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง แนวพระราชดำริดังกล่าวมุ่งไปสู่การพัฒนาบนพื้นฐานของความสมดุลพอดีและพอประมาณอย่างมีเหตุผล นำสังคมไทยไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สามารถพึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันโลก และเป็นสังคมที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน. . . (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2555, น. 95)

ความเป็นชาติไทยในเวลานี้จึงต้องมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันโลกในฐานะที่โลกอาจเป็นภัยคุกคาม และมีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกันในหมู่ชุมชนชาวไทย เนื่องจากที่ผ่านมาคือการคำนึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก และหนทางความเป็นชาติไทยดังกล่าว จึงต้องกลับไปแสวงหาเอกลักษณ์ของสังคมไทย ซึ่งมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ตัวบทในชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจึงเปิดพื้นที่ให้ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับ “ภูมิปัญญาไทย” ได้ทำงาน ดังตัวบทที่ว่า

> การดำเนินชีวิตแบบภูมิปัญญาไทย เน้นชีวิตที่เรียบง่าย พออยู่พอกิน สามารถพึ่งพาตนเองได้อันเป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งเหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจไทยในปัจจุบันที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ประชาชนมีความเดือดร้อน ไม่มีงานทำ มีรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว หากนำภูมิปัญญาไทยไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตจะช่วยแก้ปัญหาได้บ้างเมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจและสังคมขึ้น ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการแก้ไข คนไทยเราควรจะให้ความร่วมมือในการแก้ไข โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิตจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง และปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรมไทยมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันคนไทยตื่นตัวในการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศ โดยการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิม ปรับปรุงและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาไทยนี้มีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้ (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม และ ประทุม กุมาร, 2547, น. 208)

เมื่อวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยสามารถมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศได้ จึงเป็นภูมิคุ้มกันแรงปะทะจากวัฒนธรรมภายนอกหรือโลกาภิวัตน์ได้เป็นอย่างดี ดังตัวบทที่ว่า “การเลือกรับวัฒนธรรมสากลตามกระแสโลกาภิวัตน์ การสร้างภูมิคุ้มกันโดยเตรียมเยาวชนให้เข้าถึง

Ref. code: 25615624300025FTQ

และเข้าใจในภูมิปัญญาไทยดั้งเดิม เมื่อรับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาจะได้เลือกได้ถูกต้องเพื่อไม่ถูกครอบงำจนลืมภูมิปัญญาดั้งเดิมตามพื้นบ้านของไทย” (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553จ, น. 145)

ด้วยเหตุนี้ความเป็น “ดั้งเดิม” และความเป็น “พื้นบ้าน” ที่เป็นจินตภาพของชนบทที่ถูกขับเบียดลงไปจากจินตกรรมไทยทันโลกในทศวรรษที่ 2530 จึงหวนคืนกลับมาใหม่อีกครั้ง ซึ่งตามมาพร้อมกับจินตภาพชนบทที่เป็นภาคเกษตรกรรมที่ในช่วงเวลานี้กลับมี “คุณค่า” และความสำคัญมากกว่าภาคอุตสาหกรรม ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยมีทำเลที่ตั้งเหมาะสมอย่างมากต่อการเพาะปลูก เนื่องจากมีดินที่อุดมสมบูรณ์ มีอากาศที่เหมาะสม และเกิดภัยธรรมชาติน้อยส่งผลให้เป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีความสมบูรณ์และสำคัญของโลก ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท มีอาชีพเป็นเกษตรกร มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับพื้นดิน ท้องทุ่ง และไร่นา ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นจึงมีพื้นฐานมาจากเกษตร อันเป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาทุกด้านของวิถีชีวิต แม้ในปัจจุบันจะมีประชากรจำนวนมากอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเพื่อประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรมและการบริการ แต่เกษตรกรรมก็ยังคงเป็นอาชีพหลักที่สะท้อนความเป็นชาติไทยได้อย่างดี (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, วิชัย ภู่โยธิน, และ สุคนธ์ สินธพานนท์, ม.ป.ป., น. 39)

บทบาทสถานะของชนบทในการเป็น “อู่” ของความเป็นไทยจึงเผยภาพชัดเจนในช่วงเวลานี้ที่ตัวบทกล่าวว่า เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่สะท้อนความเป็นชาติไทย แม้ประชากรจำนวนมากจะอพยพเข้าเมืองก็ตาม การบรรยายเชิงพรรณนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับพื้นดิน ท้องทุ่ง ไร่นา ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ยังคงเป็นปฏิบัติการทางภาษาที่สร้าง “ภาพขัง” ให้กับชนบทและยังคง “เขียนชนบทให้เป็นชาติ” อย่างสืบเนื่อง และการที่ตัวบทกล่าวว่า เป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีความสมบูรณ์และสำคัญของ “โลก” สะท้อนถึงมรดกตกค้างของจินตกรรมไทยทันโลก ที่แม้เราจะเจ็บตัวกลับมาแต่เราก็ยังคงต้องกลับไปยืนหยัดใหม่ วางสถานะของชาติไทยที่โดดเด่นเรื่องการเกษตรและเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้มีที่ยืนอยู่ในประชาคมโลกให้ได้ ข้อสังเกตที่เห็นได้ชัดที่ปรากฏจากตัวบทนี้คือ การอ้างอิงถึง “ระบบธรรมชาติ” มาเป็นส่วนที่กำหนดสร้างเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ไม่ว่าจะเป็นทำเลที่ตั้ง ดินอุดมสมบูรณ์ มีอากาศเหมาะสม ภัยธรรมชาติน้อย ซึ่งเป็นการสร้างความเป็นธรรมชาติให้กับชาติไทย ให้มีลักษณะเป็นจริงแท้ (authenticity) หรือความดั้งเดิม (originality) ที่ผูกติดอย่างเป็นธรรมชาติ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยหรือความเป็นไทยจึงมีความเป็นธรรมชาติและโดดเด่นในโลกนี้ ดังตัวบทที่กล่าวถึงประเพณีสงกรานต์ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> สงกรานต์ เป็นประเพณีการรดน้ำ การเล่นสาดน้ำ ที่มีอยู่เฉพาะในสังคมไทยแห่งเดียวในโลกซึ่งถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่ในอดีต มีการถ่ายทอดและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง รุ่นแล้วรุ่นเล่าเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จนเป็นผลผลิตในรูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม . . .ซึ่งอาจจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคแต่ละท้องถิ่นของประเทศไทย. . . การกำเนิดของประเพณีสงกรานต์น่าจะมีเบื้องหลังมาจากสภาพของอากาศที่ร้อนเนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในช่วงที่ลำแสงของดวงอาทิตย์ส่องทำมุมตั้งฉากกับประเทศไทยมากที่สุด (อันเป็นผลมาจากโคจรรอบดวงอาทิตย์ของโลก) ซึ่งการที่แสงอาทิตย์ทำมุมตั้งฉากมากที่สุดนั้นย่อมแสดงถึงการได้รับรังสีความร้อนมากและยาวที่สุดในรอบปี. . . (กวี วรกวิน, 2548, น. 79)

การที่ตัวบทพยายามอธิบายเอกลักษณ์ความเป็นชาติไทยที่กลับไปอิงถึงภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากจินตภาพของชนบทนั้น อาจเริ่มมีปัญหาเพราะแต่ละพื้นที่ล้วนมีภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ปฏิบัติการทางภาษาในเวลานี้จึงทำหน้าที่ในการถอดคำว่า “ชนบท” ออกไป แล้วเขียนคำว่า “ท้องถิ่น” ขึ้นมาแทน ส่วนคำว่า “ภูมิภาค” ถูกให้ความหมายในเชิงของภูมิศาสตร์ในเวลานี้แทนที่ความหมายเดิมในช่วงทศวรรษที่ 2530 แต่อย่างไรก็ดี ด้วยปฏิบัติการทางภาษาอันแยบยล ตัวบทมีกลวิธีในการเชื่อมประสานความเป็นท้องถิ่นกับความเป็นชาติไทยให้เข้าด้วยกันได้อย่างละมุนละม่อม ดังตัวบทที่ว่า

> . . .ทั้งภูมิปัญญาชาติหรือภูมิปัญญาไทยเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปปฏิบัติกันโดยทั่วไปจนกลายเป็นภูมิปัญญาไทยครอบคลุมทั้งภูมิภาค ตัวอย่างเช่น ส้มตำแต่เดิมเป็นภูมิปัญญาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสามารถหารับประทานได้ทุกหนทุกแห่ง ต่อมาส้มตำพัฒนาขึ้นกลายเป็นภูมิปัญญาด้านอาหารหรือคหกรรมศาสตร์ของชาติไปแล้ว เมื่อพูดถึงส้มตำก็รู้ว่าเป็นของไทย เป็นต้น” (ชูวงศ์ ฉายะบุตร และ มุ่งหมาย ซื่อตรง, 2548, น. 5)

ตัวบทข้างต้น เห็นได้ชัดเจนถึงความหมายของภูมิภาคที่หมายถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเชิงภูมิศาสตร์ มากกว่าจะสื่อความหมายถึงความเป็นชนบท และการยกตัวอย่าง “ส้มตำ” ซึ่งเป็นที่ยอมรับของอาหารไทยและอาหารที่ “โลก” รู้จัก สะท้อนได้อย่างดีถึงจุดยืนในเวลานี้ในการนำพาเอกลักษณ์ “ท้องถิ่น” ให้กลายเป็นชาติไทยที่ไปมีที่ยืนอยู่ในประชาคมโลกหรือต่อกรกับทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึงภูมิปัญญาของชาติไทย ซึ่งก็รองรับชุดคำอธิบายถึงความจริงแท้และดั้งเดิมของความเป็นไทยได้เป็นอย่างดี

เมื่อชนบทได้แปลงกายเป็น “ท้องถิ่น” ตัวบทจึงเต็มไปด้วยการยกชูบทบาทและความสำคัญของท้องถิ่น ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงภาคเกษตรกรรม ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการท้องถิ่นภิวัตน์ (localization) ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อต่อกรกับกระแสโลกาภิวัตน์ในช่วงเวลานี้

Ref. code: 25615624300025FTQ

โดยการที่ตัวบทได้กล่าวว่าชุมชนไทยมีวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงมานานแล้วโดยเฉพาะภาคเกษตร (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ค, น. 37) การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริจึงเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ประยุกต์ใช้ความรู้ ภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น (ขวัญนภา สุขนคร และ กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, ม.ป.ป., น. 59) และทั้งเกษตรทฤษฎีใหม่ วนเกษตรและเกษตรอินทรีย์ล้วนเป็นแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับสังคมและวัฒนธรรมไทยทั้งนี้เพราะไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ (ณัฐวัฒน์ วิเศษสุวรรณ, 2552, น. 134) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยจึงมีความเป็นธรรมชาติและเป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่กับธรรมชาติได้อย่างลงตัว ไม่ว่าจะเป็นการบวชต้นไม้ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวกระเหรี่ยง และม้งในการอนุรักษ์ป่าไม้และสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 173) หรือรถอีแต๋นที่เป็นรถที่ผลิตเองในประเทศไทยอันแสดงถึงความช่างคิดช่างประดิดประดอยของคนไทยและยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างคนไทยกับอาชีพเกษตรกร (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553ข, น. 177) ซึ่งจากตัวบทที่ยกตัวอย่างมานั้น จะเห็นได้ว่าข้อสังเกตที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้คือ การหยิบยกภูมิปัญญาการบวชต้นไม้ซึ่งเป็นของ “ชาวกระเหรี่ยงและม้ง” ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐไทยกำหนดให้เป็น “ชนกลุ่มน้อย” ให้ได้มีพื้นที่ของชาติไทยผ่านคำว่า “ท้องถิ่น” อีกด้วย ทำให้มิตินัยยะทางความหมายของคำว่าท้องถิ่นดูมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย และนำไปสู่ชุดคำอธิบายว่าประเทศไทยมีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยมีลักษณะเป็น “สังคมพหุวัฒนธรรม” คือ มีการอยู่ร่วมกันของสมาชิกที่มีความแตกต่างกันในหลายด้าน เช่น ชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น จากความหลากหลายดังกล่าว นำไปสู่การแลกเปลี่ยนและการผสมผสานกันอย่างลงตัวระหว่างวัฒนธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมชนเผ่า วัฒนธรรมต่างชาติ และวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาความเชื่อ กลายเป็นวัฒนธรรมไทยที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ และมีคุณค่าต่อชาวไทยและประเทศชาติทั้งด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศร่ำรวยด้วยทุนทางวัฒนธรรม . . .จนกลายเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ให้แก่ชนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์สืบไป (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 39)

กระแสท้องถิ่นภิวัตน์นั้นนำทางไปสู่การสร้างจินตกรรมชาติไทยให้มีลักษณะพหุวัฒนธรรม (multi-culturalism) ที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งทั้งหมดนี้ตัวบทได้เดินไปตามกระแสสังคมไทยในขณะเวลานั้นโดยเฉพาะการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่มีบรรยากาศของ

Ref. code: 25615624300025FTQ

ความเป็นประชาธิปไตย (democratization) การเปิดรับและสร้างพื้นที่ให้กับ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ให้ได้มีปากมีเสียง (voice) ซึ่งล้วนเป็นบรรยากาศของการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ดังตัวบทที่ว่า

> วัฒนธรรมเป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชนที่ต้องยอมรับและเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความหลากหลายและมีหลายระดับ เช่น วัฒนธรรมสากล วัฒนธรรมส่วนรวมที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ วัฒนธรรมของท้องถิ่น และวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่แตกต่างทางชาติพันธุ์ ซึ่งซ้อนทับอยู่ในพื้นที่หรือชุมชนเดียวกัน การไม่ยอมรับและไม่เคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมจะกลายเป็นลัทธิชาตินิยมแบบหลงใหลซึ่งเป็นโทษมากกว่า เพราะจะทำให้เกิดการแตกแยกและทำลายล้างมากกว่าการสร้างสรรค์ (ธวัช ทันโตภาส, พิษณุ เพชรพัชรกุล, และ พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, ม.ป.ป., น. 73)

จะเห็นได้ว่า เมื่อตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาต้องกล่าวถึง “ลัทธิชาตินิยม” อย่างตรงไปตรงมานั้นมักจะให้ความหมายในเชิงลบหรือไม่พัฒนา ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาในทศวรรษที่ 2530 แล้วที่กล่าวว่าเราต้องพัฒนาประเทศด้วยเสรีนิยมมากกว่าชาตินิยม ตรงจุดนี้จึงช่วยสร้างความปฏิทรรศน์ (paradox) ขึ้นมาในชุมชนชาวไทย กล่าวคือ ผู้คนในชุมชนชาวไทยที่ธำรงรักษาความเป็นไทยหรือแกนกลางความเป็นชาติไทยตามเหตุผลและวิธีการของรัฐนั้น จะไม่สามารถรู้สึกได้ว่าตนเองมีความชาตินิยม เพราะไม่อยู่ในไวยากรณ์ทางความคิดที่ทำงานผ่านอำนาจของความรู้ชุดนี้ ดังนั้น หากมีผู้คนในสังคมที่มิได้อยู่ในไวยากรณ์ทางความคิดชุดนี้ส่วนหนึ่งนำคำว่า “ชาตินิยม” ไปครอบไว้ให้พวกเขา คนในชุมชนชาติไทยกลุ่มนี้จะรู้สึกว่าตนเองถูกกล่าวหา เพราะชาตินิยมในไวยากรณ์ทางความคิดของคนกลุ่มนี้คือการทำให้เกิดการแตกแยกและทำลายล้าง จึงมักตอบโต้ผู้ที่ “กล่าวหา” ว่าพวกตนเป็นพวกชาตินิยม ผ่านปฏิบัติการทางภาษาว่าเป็นผู้สร้างความแตกแยก และมุ่งหวังทำลายล้างประเทศชาติ ตามนิยามความหมายคำว่า “ชาตินิยม” ที่ฝังในไวยากรณ์ทางความคิดชุดนี้

แม้จะมีการเปิดรับความหลากหลายของท้องถิ่น แต่ทั้งหมดนี้ก็มีนัยสำคัญถึงการผนวกรวมความหลากหลายให้เข้ามาอยู่ภายใต้ความเป็นไทย นั่นคือการรักษาความหลากหลายหรือเอกลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งเป็นการอนุญาตจากศูนย์กลางอำนาจของความเป็นไทย ดังตัวบทที่ว่า

> แม้ว่าเราชาวไทยที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นภาคต่าง ๆ ของประเทศจะมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันในบางประการ แต่เราทุกคนก็มีความเป็นไทยเท่า ๆ กัน และสามารถภาคภูมิใจในความเป็นไทยได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยธรรมชาติแล้ว คนเราไม่มีใครที่จะไม่แตกต่างกัน คนทุกคนต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งอาจไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ นอกจากนั้นแต่ละคนยังมีความคิดและเหตุผลเป็นของตัวเองแม้กระทั่งฝาแฝดก็ใช่ว่าจะเหมือนกันทุกอย่าง กล่าว

Ref. code: 25615624300025FTQ

> กันว่าฝาแฝดอินจันซึ่งมีร่างกายติดกันก็ยังมีความคิดและรสนิยมแตกต่างกัน (ผ่องศรี จั่นห้าว และคณะ, 2548, น. 10)

การผนวกรวมท้องถิ่นต่าง ๆ ให้กลายเป็น “ไทยเท่า ๆ กัน” ยังปรากฏผ่าน “การอยู่ภายใต้ร่มพระบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแกนกลางของความเป็นชาติไทยที่ปรากฏในเวลานี้อย่างชัดเจน ดังตัวบทที่ว่า

> เราชาวไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นท้องถิ่นภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง หรือภาคใต้ ล้วนเป็นคนไทยด้วยกัน เราอาจจะมีเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ดั้งเดิม หรือมีบรรพบุรุษที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่วันนี้เวลานี้เราเป็นคนไทยร่วมแผ่นดินเดียวกัน และอยู่ภายใต้ร่มพระบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน เราจึงควรรักใคร่ปรองดองและร่วมกันสร้างสรรค์สังคมไทยของเราให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ มีความสงบสุขและมั่นคง เป็นสังคมที่เราทุกคนซึ่งเป็นสมาชิกจะมีชีวิตที่ดีร่วมกันอย่างยั่งยืน (ผ่องศรี จั่นห้าว และคณะ, 2548, น. 11)

ตัวบทดังกล่าวข้างต้นพยายามกลืนความเป็นคนไทย ความเป็นชาติไทยให้เข้ากับ “ความเป็นมนุษย์” ซึ่งสอดรับกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนและความหลากหลาย ผ่านกลวิธีอุปมากับฝาแฝดอินจันที่แม้ “ร่างกาย” จะติดกันยังมีความคิดที่ต่างกัน ร่างกายนี้มีนัยถึงชาติไทย ฝาแฝดอินจันมีนัยถึงท้องถิ่นต่าง ๆ ในชาติที่มีความแตกต่างกัน แม้จะแตกต่างกันแต่เราทุกคนล้วนเป็นคนไทยด้วยกัน ซึ่งทำให้คนไทยในที่นี้มีนัยถึง “ความเป็นมนุษย์” ตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ “ความยั่งยืน” ของชาติไทยจึงต้องเกิดจากการยอมรับในความหลากหลายที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ที่เป็นคนไทยร่วมผืนแผ่นดินเดียวกันและอยู่ภายใต้ร่ม “พระบารมี” เดียวกัน ทำให้ชาติไทยเต็มไปด้วยความเปิดกว้างยอมรับความหลากหลาย ความเท่าเทียมกันในฐานะมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ใด อาทิ การยอมรับในวิถีชีวิตของชาวไทยใน 3 จังหวัดของภาคใต้ หรือวัฒนธรรมของชนเผ่าต่าง ๆ ในภูมิภาคให้อยู่ในการเรียนรู้วัฒนธรรมไทยที่ระบุไว้อย่างชัดเจนในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลานี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553จ, น. 148) ทำให้ความเป็นไทยมีนัยถึงความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งไปสอดรับกับชุดความรู้ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขได้อย่างดียิ่ง ทั้งหมดนี้จึงยิ่งเผยคุณค่าของความเป็นชาติไทย ที่มีความเป็นประชาธิปไตยในตัวเองอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องปรับหรือเปลี่ยนแปลงเป็นประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก และความเป็นประชาธิปไตยที่อยู่ในความเป็นไทยนี้ ปรากฏชัดเจนในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังตัวบทที่ว่า

> ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตและดำรงชาติที่มีลักษณะเป็นพหุนิยมที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้ง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่เชื่อมโยงทุกมิติของวิถีชีวิตเข้า

ด้วยกันแบบบูรณาการเป็นองค์รวม สามารถประยุกต์ใช้ได้กับการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนจนถึงรัฐ และใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้เป็นอย่างดี (ขวัญนภา สุขนคร และ กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, ม.ป.ป., น. 66)

ตัวบทผลิตสร้างชุดคำอธิบายให้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความเป็น “พหุนิยม” (pluralism) ที่ทำให้ความแตกต่างหลากหลายอยู่ร่วมกันได้โดย “ไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้ง” ซึ่งมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิต “ดั้งเดิม” อันหมายถึงท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงทุกมิติของวิถีชีวิตแบบบูรณาการเป็นองค์รวม ซึ่งทั้งหมดนี้มีนัยถึงการบูรณาการทุกมิติให้เข้ากับแกนกลางของความเป็นชาติไทยในช่วงเวลานี้นั่นเอง และทั้งหมดนี้อาจเป็นความหลากหลายในความไม่หลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นผลการกระทำจากรัฐประชาชาติ ดังที่ ธเนศ วงศ์ยานาวา (2552) เสนอไว้

ชุดความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 จึงเป็นไปเพื่อเหตุผลของรัฐในการธำรงรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทย โดยเฉพาะการจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดที่ลงลึกเข้าไปในระดับตัวตนที่ต้องมี “ความเป็นไทย” ที่จะกลับมาเป็นเครื่องมือในการธำรงรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทยโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่แรงปะทะสำคัญที่มีต่อแกนกลางความเป็นชาติไทยนั้น กลับเป็นผู้คนในสังคมชุมชนชาวไทยด้วยกันเอง

4.4.2 การธำรงรักษาชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ

ผลจากบรรยากาศกระบวนการพัฒนาให้เป็นประชาธิปไตย (democratization) และการที่ตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษามีการเปิดรับความแตกต่างหลากหลายของผู้คนทั้งในสังคมไทยและสังคมโลก การเปิดรับวัฒนธรรมสากลเพื่อขับเน้นคุณค่าความเป็นชาติไทยให้ก้าวไปมีตำแหน่งแห่งที่บนกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อผลักพาไทยไปอยู่ในสถานะที่ “เหนือโลก” ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อ 4.4.1 มานั้น ทำให้ “พื้นที่ทางความคิด” จึงเริ่มมีความหลากหลายตามไปด้วย การพยายามสร้างสังคมฐานความรู้ (knowledge - based society) ในสมัยทักษิณ ชินวัตร ที่ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2544-2549 นั้น ได้สร้างการ “รู้เท่าทัน” แบบเปิดรับวัฒนธรรมสากลเพื่อให้ไทยได้เป็นศูนย์กลาง (Hub) ต่าง ๆ ของโลก การสร้างสังคมฐานความรู้ดำเนินคู่ขนานไปกับการขับเน้นภูมิปัญญาของชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดในการเคลื่อนเศรษฐกิจระดับฐานรากด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นไปพร้อมกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจอุตสาหกรรมระดับบนของประเทศในลักษณะของ “Local to Global” อย่างไรก็ดี เมื่อคนชนบทหรือท้องถิ่นได้ถูกทำให้เข้าไปมีที่ยืนอยู่ในระบบโลกรวมถึงนโยบายต่าง ๆ ของทักษิณที่ดึงคนจากระดับฐานรากในชนบทที่ทักษิณใช้คำว่า “รากหญ้า” ทำให้ต้นหญ้าเริ่มเติบโตขึ้นมาและเริ่มมีพฤติกรรมแบบคนเมือง ซึ่งกระทบต่อการเป็นอู่ของความเป็นไทย เมื่อเป็นเช่นนี้ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาจึงกลับมาใช้คำว่า “ชนบท” อีกครั้งในบริบทนี้ ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ สามารถบริหารประเทศตามนโยบายที่ประกาศหาเสียง เช่น นโยบาย ๓๐ บาท รักษาทุกโรค นโยบายกองทุนหมู่บ้าน (จัดตั้งงบประมาณหมู่บ้านละ ๑ ล้านบาท ให้ชาวบ้านกู้ยืม) สนับสนุนการลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมครัวเรือนซึ่งเรียกว่า "๑ ตำบล ๑ ผลิตภัณฑ์" (OTOP) การพักชำระหนี้เกษตรกร และนโยบายเอาใจประชาชน โดยใช้งบประมาณจำนวนมากในโครงการเอื้ออาทรต่าง ๆ นานา ซึ่งเรียกกันว่า "นโยบายประชานิยม" นโยบายนี้มีผลเสียตามมาก็คือหนี้สินต่อครัวเรือนของประชาชนในชนบทสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว
>
> นโยบายของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ เป็นที่ชื่นชมของประชาชนในชนบทและต่างจังหวัด โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อย ซึ่งเรียกว่า "กลุ่มรากหญ้า" ทำให้ พ.ต.ท. ทักษิณมีชื่อเสียงได้รับความนิยมยกย่องจากกลุ่มรากหญ้าซึ่งเป็นกลุ่มประชาชนที่มีจำนวนมากที่สุดของประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, น. 129-130)

ตัวบทขับเน้นและย้ำภาพของคนในชนบทที่เป็น "กลุ่มรากหญ้า" อยู่ต่างจังหวัด มีฐานะที่ยากจน ทำให้นโยบายที่ "เอาใจประชาชน" และต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ที่เรียกว่า นโยบายประชานิยมนั้น ทำให้คนชนบทเป็นหนี้สินต่อครัวเรือนสูง จะเห็นได้ว่า ในขณะที่คำว่าชนบทถูกแปลงร่างให้เป็นคำว่าท้องถิ่นหรือชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญา สืบสานถ่ายทอดความเป็นไทยอันทรงคุณค่าจากรุ่นสู่รุ่นและดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง แต่หากคนชนบทนั้นมิได้ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง สถานะชาวท้องถิ่นหรือชาวบ้านที่ทรงภูมิปัญญาก็ได้หายไปในบัดดล กลับพบภาพความไม่มีการศึกษา ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ต้องพึ่งนโยบายประชานิยมจากรัฐ ฐานะยากจนและยังใช้วิถีชีวิตเลียนแบบคนเมืองที่ฟุ่มเฟือยจนหนี้สินต่อครัวเรือนสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ถูกนโยบายประชานิยมของทักษิณครอบงำ ซึ่งตัวบทก็จะกลับไปใช้คำว่า "ชนบท" ในบริบทนี้ ทำให้เห็นถึงภาพของคู่ตรงข้ามที่ชัดเจน ดังตารางที่ 4.6

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตารางที่ 4.6

แสดงภาพคู่ตรงข้ามของปฏิบัติการทางภาษาที่สร้างจินตภาพให้กับชนบทผ่านคำว่าท้องถิ่นและคำว่าชนบท ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

ท้องถิ่น	**ชนบท**
ใช้วิถีเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต	เห็นแก่เงิน ฟุ่มเฟือย นิยมนโยบายเอาใจ หนี้สินเพิ่มสูง
พึ่งตนเองได้ด้วยภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า	ต้องพึ่งพานโยบายประชานิยมอย่างไร้ภูมิปัญญา เพราะหลงเชื่อและถูกมอมเมา
มีความเป็นไท(ย) เพราะมีความอิสระเสรีในตัวเอง	ไม่มีความเป็นไท(ย) เพราะถูกครอบงำจากนโยบายประชานิยมและหนี้สิน
เกษตรกรที่ทำทฤษฎีใหม่อย่างพอเพียง	เกษตรกรที่รอนโยบายพักชำระหนี้
ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	ประชาธิปไตยโดยมีทักษิณเป็นผู้นำและนโยบายประชานิยม
ยั่งยืน เพราะอยู่ได้ด้วยภูมิปัญญาตน	ไม่ยั่งยืน เพราะรอพึ่งพานโยบายประชานิยม
เป็น “รากแก้ว” ของความเป็นไทย	เป็นเพียง “รากหญ้า” ที่มีรายได้น้อย

จะเห็นได้ว่าความสลับซับซ้อนและยอกย้อนของตัวบทในช่วงทศวรรษนี้มีความแยบยลมากขึ้นสามารถสลับจินตภาพคนละชุดบนพื้นที่เดียวกันอย่างชนบทได้ผ่านการทำงานของปฏิบัติการทางภาษา ความยอกย้อนนี้จึงได้เข้าไปจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดของชุมชนชาวไทยโดยเฉพาะชนชั้นนำหรือคนเมืองที่จะศรัทธา ชื่นชมในวิถีชีวิตแบบชาวบ้านในภาพความหมายของ “ท้องถิ่น” ในสถานะที่เก็บรักษาความเป็นไทยที่งดงามไว้ ในขณะเดียวกันก็พร้อมจะกดทับคนชนบทหรือกลุ่มรากหญ้าที่มีพฤติกรรมเลียนแบบคนเมืองทั้ง ๆ ที่ยากจน ก่อหนี้สินและลุ่มหลงมัวเมากับนโยบายประชานิยมที่สะท้อนถึงความไม่พอเพียง ดังนั้นตัวบทนี้จึงเผยถึงเหตุผลของรัฐที่จะต้องรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อคงความเป็นจินตภาพแบบ “ท้องถิ่น” ไว้ แต่เมื่อบริบททั้งภายในและภายนอกประเทศเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การยื้อยุดฉุดรั้งภาพของ “ท้องถิ่น” นั้นดูจะมีความยากลำบากขึ้นจนในที่สุดต้องเกิดการรัฐประหารทั้ง พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 โดยเฉพาะการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 ที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ประสบผลสำเร็จในการยื้อยุดฉุดรั้งให้ความเป็นท้องถิ่นนั้นกลับมาสร้างความเป็นไทยอย่างขจัดภาพของชนบทไปได้จากการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 จึงทำให้ในช่วงเวลาทศวรรษที่ 2550 เกิดแรงปะทะที่สำคัญ ที่แตกต่างไปจากแรงปะทะที่ผ่านมาทั้งหมด เพราะคราวนี้เป็นแรงปะที่เกิดขึ้นจาก “ภายใน” ชุมชนชาวไทยเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ซึ่งแน่นอนว่ารอยร้าวนี้กระทบกระเทือนไปสู่แกนกลางของความเป็นชาติไทยเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ "ค่านิยม 12 ประการ" จึงกำเนิดขึ้น และผลิตผ่านชุดความรู้กลุ่มวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมขึ้นมาในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งทำให้สถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถูกนำมาใช้ต่อสู้กับ "ภัยภายใน" อย่างเปิดเผยอีกครั้ง จากที่เคยรวมร่างและหลบซ่อนอยู่ในสถาบันพระมหากษัตริย์หรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในตอนนี้จึงเกิดสภาวะ "ทุ่มสุดตัว - เทสุดตัก" ของรัฐ โดยขับเน้นทั้งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์แบบสุดขั้วไปพร้อม ๆ กับความเป็นไทยแบบขนบ และคุณค่าความสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 นั่นย่อมสะท้อนให้เห็นว่า การกระทำที่ผ่านมายังไม่สามารถรักษาความแข็งแกร่งของแกนกลางความเป็นชาติไทยไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องถอดร่างและมาโอบล้อมผนึกกำลังกันใหม่ในเวลานี้ ผลลัพธ์ปลายทางที่สำคัญจากการธำรงรักษาคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ คือการกำหนด "ความเป็นคนไทย" ได้ในที่สุด ดังนั้นในช่วงเวลาปลายทศวรรษที่ 2550 ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมนี้จึงเต็มไปด้วยการขับเน้นความเป็นไทยและความเป็นคนไทย เพื่อจัดระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจให้ฝังแนบแน่นลงไปในตัวตนมากยิ่งขึ้น เพื่อใช้ในการต่อสู้กับ "ภัยภายใน" นั่นคือกลุ่มคนที่เริ่มหลากหลายเกินกว่าที่จะเข้าไปอยู่ในชุมชนจินตกรรมที่รัฐสร้างขึ้นได้ทั้งหมด กลุ่มคนรวมถึง "ชนบท" ที่เริ่มกังขาต่อคุณค่าของความเป็นชาติไทยที่ถูกผูกขาดอยู่ชุดเดียว ซึ่งไม่ไปด้วยกันกับการเปิดรับความหลากหลาย ทั้ง ๆ ที่ตัวบทเป็นผู้สร้างสิ่งนี้ขึ้นมาเอง ซึ่งจะได้ทำการนำเสนอในหัวข้อต่อไป

4.5 แบบเรียนสังคมศึกษากับการสถาปนา "ตัวตนคนไทย" ให้ก่อรูปปฏิบัติการภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชนชาวไทยในทศวรรษที่ 2540-2560

การวาง Governmentality เกี่ยวกับ "ศัตรู" ให้กับตัวตนคนไทยผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาในทศวรรษที่ผ่านมานั้น ทำให้ Biopower นี้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลสืบเนื่องให้แบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ ยังคงใช้ Governmentality ที่เป็นศัตรูเช่นเดิม หากแต่จากศัตรูที่เคยมีความเป็น "ภายนอก" อย่างภัยคอมมิวนิสต์หรือ (ภัย) โลกาภิวัตน์ มาถึงในช่วงเวลานี้นั้น ศัตรูกลับถูกวางให้กลายเป็น "ศัตรูภายในที่มีความเป็นภายนอก" กล่าวคือ ผลจากการเปิดรับวัฒนธรรมภายนอกอย่างเสรีจากจินตกรรมไทยทันโลกในทศวรรษที่ผ่านมานั้นทำให้ความเป็น "ภายนอก" ได้เข้ามากลืนกลายความเป็น "ภายใน" เป็นอย่างมาก จนเริ่มกระทบถึงแกนกลางของความเป็นชาติไทย โดยความเป็นภายนอกดังกล่าวนั้นมีอยู่ 2 ประการหลักในช่วงเวลานี้ ได้แก่ ประการแรก คือ วัฒนธรรมแบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่ทำให้คนไทยเสพติดวัฒนธรรมแบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยมนำมาสู่การเกิดวิกฤตต้มยำกุ้งในปี พ.ศ. 2540 ประการที่สอง คือ วัฒนธรรมเสรี

ประชาธิปไตย ที่ทำให้คนไทยเสพติดนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งและหลงใหลในกับดักของนโยบายประชานิยม การเสพติดของคนไทยดังกล่าวทำให้กลายเป็น “ภัยภายใน (ที่มีความเป็นภายนอก)” หรือคนไทยกลายเป็นศัตรูเสียเอง และเนื่องจากการที่ศัตรูเป็นภัยภายใน ซึ่งในที่นี้คือคนไทยกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นแบบเรียนสังคมศึกษาจึงยิ่งต้องทำหน้าที่สำคัญในการสร้างการฝึกฝนคนไทยใหม่ให้ถูกต้อง (correct training) ด้วยการแผ่ขยายอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ผ่านปฏิบัติการของอำนาจทางวาทกรรมความรู้เกี่ยวกับการเป็น “คนไทยที่แท้จริง” เพื่อสร้างบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) ที่ชัดเจนและหนักแน่นแก่อัตบุคคล เพื่อใช้ในการตรวจสอบ (the examination) ทั้งตนเองและผู้อื่นว่า “เป็นคนไทย (ที่แท้จริง) หรือไม่” และสร้างบทลงโทษ (punish) ผ่านความแปลกแยกให้กับกลุ่มคนไทยที่เป็นภัยภายในนั้นว่าเป็นคนไทยที่ไม่แท้จริง ไม่สมควรจะเป็นคนไทยไปจนถึงไม่ควรจะอาศัยอยู่ในผืนแผ่นดินไทยเพราะไม่มีความเป็นคนไทยที่แท้จริง โดยบรรทัดฐานตัดสินในช่วงเวลานี้มี 2 ประการหลัก กล่าวคือ บรรทัดฐานตัดสินประการแรกอยู่ที่การเป็น “คนไทยที่รากเหง้า” นั่นคือการมอบชุดวาทกรรมความรู้เกี่ยวกับความเป็นไทยที่ตั้งอยู่บนรากเหง้าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยให้อยู่ในมโนสำนึก เพื่อใช้จำแนกหรือตัดสินคนไทยที่ยังคงเสพติดวัฒนธรรมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมจากภายนอก ส่วนบรรทัดฐานตัดสินประการที่สองอยู่ที่การเป็น “คนไทยที่เทิดทูนสถาบัน” ด้วยการรักชาติ ยึดมั่นในศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยที่อยู่คู่ชาติไทย และทำให้ชาติไทยเป็นปึกแผ่นสมัครสมาน สามัคคี อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขมาโดยตลอด เพื่อใช้จำแนกหรือตัดสินคนไทยที่ยังคงเสพติดนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งที่ทำให้บ้านเมืองเกิดความแตกแยกและไม่สงบสุข ซึ่งการใช้บรรทัดฐานตัดสินประการที่สองนี้ดูจะเป็นเสมือนจุดสูงสุดของการตรวจสอบความถูกต้องของการเป็นคนไทยที่ “แท้จริง” ในช่วงเวลานี้

4.5.1 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่แท้จริงแบบ “คนไทยที่รากเหง้า”

จินตกรรมหลักของชาติไทยในช่วงเวลานี้คือ จินตกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถูกหลอมด้วยชุดวาทกรรมความรู้ทั้งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สอดรับกับชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียง ข้อที่น่าสังเกตคือ ชุดวาทกรรมความรู้ทั้งสองนั้นล้วนตั้งอยู่บนการพัฒนาที่ตัว “มนุษย์” เป็นศูนย์กลาง ซึ่งแบบเรียนสังคมศึกษาได้ฉวยใช้แนวคิดนี้ในการแทรกซึมการสถาปนาตัวตนคนไทยลงไปโดยมีความสามารถกระทำได้อย่างลงตัวและแนบเนียนกับหลักการพัฒนาที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทำให้ความเป็นมนุษย์กับความเป็นคนไทยกลืนกลายเข้ามาเป็นเรื่องเดียวกันในที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้ข้อเรียกร้องของคนไทยบางกลุ่มที่ต้องการให้คำนึงถึง “ความเป็นมนุษย์” ให้มากกว่า “ความเป็นไทย” จึงดูจะเป็นความคิดที่แปลกแยกและสร้างความแตกแยกในสังคมตาม Governmentality ของคนไทยที่ได้รับ เพราะในเมื่อความเป็นมนุษย์กับความเป็นไทยเป็นเรื่องที่

Ref. code: 25615624300025FTQ

หลอมรวมจนกลายเป็น “ตัวตนคนไทย” แล้ว เหตุใดจึงต้องมาจำแนกให้ความเป็นมนุษย์และความเป็นไทยแยกออกจากกัน และหลักของการพัฒนาคนให้ “พอเพียง” และ “ยั่งยืน” นั้นได้วางอยู่บนกรอบคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไทยไปจนถึงการเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยอีกด้วย จึงยิ่งตอกย้ำความชอบธรรมที่ “ถูกต้อง” ของการสถาปนาตัวตนคนไทยที่ “แท้จริง” ในช่วงเวลานี้ อย่างไรก็ตาม ชุดความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มิได้เกิดขึ้นเพียงให้อัตบุคคลในชุมชนชาวไทยเกิดมโนสำนึกต่อวิกฤติต้มยำกุ้ง พ.ศ. 2540 เท่านั้น หากแต่ยังเป็นชุดความรู้ที่สำคัญในการเปิดทางให้หวนกลับมามอง “ตนเอง” มากขึ้น ด้วยแกนแนวคิดแบบ “พึ่งตนเอง” ซึ่งมีฐานคิดมาจากพระพุทธศาสนาที่มาพร้อมกับการสำรวจตรวจสอบจิตตัวเองอย่างมีสติ ตรงจุดนี้คือ Governmentality และเกิดการสังเกตการณ์แบบมีลำดับชั้น (hierarchical observation) ผ่านอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) จากวาทกรรมความรู้เรื่องพึ่งตนเอง และเมื่อ Governmentality นี้ได้แผ่ซ่านออกไปทั้งองคาพยพของสังคมไทย ทำให้ในระดับสังคมต้องกลับมามองที่ “รากฐาน” ของ “ตนเอง” ว่าจะต้องเป็นคนไทยที่รากเหง้าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาตั้งแต่แรกเริ่ม และเป็นการให้กำเนิดความเป็นไทยที่สืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบันนอกจากนี้ ชุดความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ยังมีบรรยากาศของการที่ต้องกลับไปหาธรรมชาติ เพราะทุนนิยมโลกาภิวัตน์เป็นตัวการสำคัญที่นำพาการ “ผลาญ” ธรรมชาติผ่านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีรวมถึงความไม่รู้จักพอของมนุษย์ ซึ่งสอดรับกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมไทยที่มีวิถีชีวิตอันผูกพันกับธรรมชาติ เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งหมดนี้จึงทำให้ความเป็นไทยกลับไปที่ท้องถิ่น ชุมชน วัฒนธรรม และภูมิปัญญา รวมถึง “ตนเอง” ที่มีรากเหง้าเหล่านั้นฝังอยู่ในสายเลือดหรือระบบดีเอ็ดเอ (DNA) ของเรามาตั้งแต่แรกเกิดแล้ว “คนไทยที่รากเหง้า” จึงเป็นเรื่องที่ต้องฝึกฝนอย่างถูกต้องในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงเวลานี้

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้การผลิตชุดคำอธิบายของตัวบทจำต้องเปิดทางให้วัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทยจัดวางอยู่บนแกนระนาบเดียวกัน เพื่อขับเน้นและยกชู “วัฒนธรรมท้องถิ่น” ซึ่งเป็นรากเหง้าของความเป็นไทย ความเป็นไทยในช่วงเวลานี้จึงมิได้ขึ้นตรงต่อวัฒนธรรมประจำชาติจากศูนย์อำนาจภาคกลางหรือกรุงเทพเพียงเท่านั้น แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า การมีพื้นที่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นจะมิได้เกิดขึ้นจากอำนาจศูนย์กลางดังกล่าว ดังปรากฏในตัวบทที่ว่า

> วัฒนธรรมประจำชาติและประจำท้องถิ่น จัดเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูง ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาษา วรรณกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งได้บรรลุและสั่งสมความรู้ ความหมาย และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีตให้คนรุ่นต่อมาได้เรียนรู้ เพื่อรู้จักตนเองและภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทย (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 55)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ตัวบทข้างต้นเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการยกชูให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ในระนาบเดียวกับวัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมประจำชาติที่มี “คุณค่าสูง” ตัวบทพยายามใช้ปฏิบัติการทางภาษาในการเชื่อมโยงเรื่องภายนอกให้กลายเป็นเรื่องภายในในระดับตัวตนและจิตใจผ่านคำว่า “เพื่อรู้จักตนเอง” และความภาคภูมิใจ ดังนั้นการรู้จักตนเองหรือตัวตนจึงจำเป็นต้องรับรู้ผ่านคุณค่าทางวัฒนธรรมไทย จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการธำรงรักษาคุณค่าของความเป็นชาติไทยเพราะทำให้สถานะ “ตัวตน” (being) ของเราดำรงอยู่ (existence) และปรากฏ (presence) ขึ้น ซึ่งยังผลให้เกิดการรับรู้การมีอยู่ของชีวิตเรานั่นเอง

เพื่อขับเน้นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมประจำชาติ ทำให้ตัวบทสร้างความเป็นไทยให้มีความเปิดรับต่อความหลากหลาย ซึ่งได้นำไปสู่การเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติหรือกระแสโลกาภิวัตน์อย่างปฏิเสธไม่ได้ ดังตัวบทที่ว่า

> ด้วยความเป็นสังคมเปิด และเป็นวัฒนธรรมแบบผสมผสาน วัฒนธรรมไทยจึงมีความยืดหยุ่น มีความสัมพันธ์อันดีต่อวัฒนธรรมจากต่างประเทศ หากพิจารณาลักษณะการรับแบบอย่างวัฒนธรรมจากต่างแดนจนเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย.. (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553จ, น. 151)

จะเห็นได้ว่าตัวบทใช้คำว่า “มีความสัมพันธ์อันดีต่อวัฒนธรรมจากต่างประเทศ” ตรงจุดนี้เองที่ทำให้เราเริ่มเห็นการเคลื่อนตัวของตัวบทที่สุดท้ายเคลื่อนสถานะการจัดวางโลกาภิวัตน์ไม่ให้กลายเป็นภัยคุกคามดังเดิม หากแต่เป็นสิ่งที่ไทยต้องเผชิญหน้า รู้เท่าทัน เพื่อให้ชาติไทยมีพื้นที่วางอย่างมีจุดยืนในความเป็นโลกาภิวัตน์ ดังนั้นแม้การจัดวางสถานะของโลกาภิวัตน์ของตัวบทจะมิได้เป็นภัยใด ๆ แต่หน้าที่สำคัญก็ยังคงเป็นไปเพื่อขับเน้นคุณค่าของความเป็นชาติไทย ที่ยิ่งต้องบีบเค้นมากขึ้นเพื่อให้สามารถวางสถานะเชิงคุณค่านั้นในโลกาภิวัตน์ได้อย่างยั่งยืน ดังตัวบทที่ว่า

> ในขณะที่สังคมไทยรับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมสากลเข้ามาใช้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยหลายประการได้รับการยอมรับในระดับสากลเช่นกัน เช่น แนวคิดที่เป็นเหตุเป็นผลทางด้านพระพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตโดยยึดทางสายกลางตามคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้เป็นยารักษาโรคชนิดต่าง ๆ อาหารไทยที่เต็มไปด้วยสมุนไพรและคุณค่าทางโภชนาการ การนวดหรือจับเส้นแบบแพทย์แผนไทย ซึ่งความรู้ความสามารถเหล่านี้เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษของไทยได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดต่อ ๆ มา ดังนั้นคนไทยจึงควรอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมไทยและสังคมโลก (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2555, น. 127)

Ref. code: 25615624300025FTQ

ความเป็นไทยผ่าน “รากเหง้า” ของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยอย่างแนวคิดที่เป็นเหตุเป็นผลจากพระพุทธศาสนา สมุนไพรพื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย ล้วนเป็นที่ยอมรับในระดับสากล ตัวบทจึงเปิดรับความเป็นสากล เพื่อขับเน้นคุณค่าของความเป็นไทยที่สามารถมีที่ยืนอยู่ในความสากลนั้นได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ดี ความเป็นไทยต้องกอปรไปด้วย (ภูมิ) “ปัญญา” ดังนั้น ทำให้เราต้องเลือกรับวัฒนธรรมสากลอย่างมีวิจารณญาณโดยคำนึงถึงการสามารถอยู่ร่วมหรือเคียงคู่ไปกับวัฒนธรรมไทยได้ โดยตัวบทระบุว่าการคิดเช่นนี้จะทำให้สังคมไทยรอดพ้นจากการครอบงำของวัฒนธรรมสากลได้ (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 56) แสดงให้เห็นว่าแม้ตัวบทจะเปิดรับและเคลื่อนความหมายของวัฒนธรรมสากลหรือโลกาภิวัตน์ออกไปจากการเป็นภัยคุกคามแล้วก็ตาม แต่ตัวบทยังคงต้องกลับมาเน้นย้ำถึงการครอบงำของวัฒนธรรมสากลอีกครั้งหนึ่ง เพื่อตอกย้ำมโนสำนึกของการเป็น “คนไทยที่รากเหง้า” เห็นได้ชัดในตัวบทที่ว่า

> . . .แต่ในฐานะที่เราเป็นคนไทยและสมาชิกของสังคมไทย จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และพิจารณาไตร่ตรองในการเลือกรับวัฒนธรรมสากลโดยการตระหนักว่าวัฒนธรรมของสังคมอื่นที่เราจะรับเข้ามานั้นเข้ากับบริบทและวัฒนธรรมของไทยได้หรือไม่เพียงใด ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรมของชนชาติอื่นหรือการละทิ้งรากเหง้าวัฒนธรรมไทยจนหมดสิ้น (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 57)

“รากเหง้า” ทางวัฒนธรรมไทยที่ผูกติดกับท้องถิ่นหรือความหลากหลายที่ถูกหลอมรวมจนกลายเป็นภูมิปัญญาของชาติ ทำให้ในที่สุดคำว่า “ภูมิปัญญา” ได้ก้าวขึ้นมาเป็นรากเหง้าของสังคมไทย แทนที่ชนบทที่เคยผลิตสร้างผ่านตัวบทในทศวรรษที่ 2530 และได้กลายเป็น “รากแก้ว” ในที่สุด ดังตัวบทที่ว่า

> การนำภูมิปัญญาของสังคมอื่นมาใช้โดยไม่ได้ไตร่ตรองหรือปรับให้เข้ากับสังคมไทยหรือนำมาใช้แทนที่รากเหง้าของไทยแล้ว จะทำให้สังคมไทยถูกวัฒนธรรมอื่นเข้ามาครอบงำ จึงไม่สามารถเจริญเติบโตได้ภายใต้บริบทในสังคมไทย มิหนำซ้ำยังก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไร้ศักดิ์ศรีไม่ภูมิใจในสังคมวัฒนธรรมไทย ดังนั้นเราจึงควรอนุรักษ์ภูมิปัญญาซึ่งเป็นการรากแก้วของสังคมไทยไว้ให้มั่นคง ร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอดให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองต่อไป (กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ, 2544, น. 90)

เราจึงสามารถเห็นได้ถึงพัฒนาการการเขียนชนบทให้เป็นชาติอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง จากชนบทสู่ท้องถิ่น จากท้องถิ่นสู่ภูมิปัญญา (ของชาติไทย) ชนบทจึงยังคงเป็นฉากที่ไม่สลักสำคัญ แต่ก็ขาดไปไม่ได้เช่นเดิม ดูเหมือนจะยกชู แต่ก็กลบเกลื่อนลบเลือนกลืนกลาย ซึ่งอาจมีนัยตอกย้ำถึงการพึ่งตนเองไม่ได้ของชนบทและต้องเป็นฐานรองรับหรืออู่เก็บความวาดฝันในจินตกรรมชาติไทยของรัฐหรือชนชั้นนำในเมืองของไทยต่อไป

Ref. code: 25615624300025FTQ

นอกจากนี้ตัวบทยังขับเน้นคุณค่าของความเป็นชาติไทยผ่านวัฒนธรรมสากลโดยอาศัยกลวิธีเล่าเรื่องที่จับยึดกับ “ธรรมชาติ” เป็นแกนหลักในการอธิบาย กล่าวคือ ตัวบทอธิบายว่าวัฒนธรรมสากลนั้นเป็นวัฒนธรรมที่เน้นปรัชญาว่ามนุษย์เป็น “นาย” ธรรมชาติ และมองโลกแบบทวินิยม (dualism) ในขณะที่วัฒนธรรมความเป็นไทยเน้นปรัชญาว่า มนุษย์ควรอยู่แบบ “ผสมกลมกลืน” กับธรรมชาติและมองโลกแบบ “องค์รวม” นอกจากนี้ วัฒนธรรมสากลยังมุ่งเน้นบนฐานวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ แต่วัฒนธรรมความเป็นไทย “แม้ว่าจะตั้งอยู่บนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์เช่นกัน แต่มักนำมาศึกษาร่วมกับปัจจัยทางจิตใจและคติความเชื่อของหลักธรรมทางศาสนาควบคู่ไปด้วย” ทำให้วัฒนธรรมความเป็นไทยมองโลกอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่สัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับโลก มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจนอกเหนือธรรมชาติซึ่งทำให้วัฒนธรรมไทยมีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมความสัมพันธ์ “ทุกประเภท” ของการดำเนินชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 53-54) ทั้งหมดนี้ทำให้สามารถสังเกตเห็นได้ถึงความพยายามที่จะ “สากลเหนือความเป็นสากล” ของความเป็นไทย จากตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 ที่มีการพยายามสร้าง “เอกลักษณ์เหนือเอกลักษณ์” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาจนถึงทศวรรษที่ 2540-2560 ยังคงมีความพยายามสร้างแต่เปลี่ยนเป็นระดับโลก และผลักพาให้ความเป็นไทยไปสู่ในจุด “เหนือโลก” ในลักษณะของ “ไทยาภิวัตน์” หรือกระบวนการ “ทำให้เป็นไทย” (Thai - ization) ดังที่เสนอโดย เกษียร เตชะพีระ ในบทความ 4 ด่านวาทกรรมสิทธิมนุษยชนไทย (เกษียร เตชะพีระ, 2562) โดยเกษียร เสนอว่ายอดปรารถนาของวาทกรรมเอกลักษณ์ไทยคือการให้โลกยอมรับให้ไทยแตกต่างออกไปจากโลกได้ รวมถึงเอกลักษณ์ไทยควรเป็นแกนหลักและศูนย์กลางของโลกพึงถือเป็นหลักการกฎเกณฑ์กติกามาตรฐานของโลกแล้วหาทางรุกคืบเข้ายึดโลกเพื่อให้โลกหมุนตามไทย (เกษียร เตชะพีระ, 2562 น. 254) ทำให้ความเป็นไทยมีเป้าหมายการเป็น “ความเป็นไทยครอบจักรวาล” และหากการไปสู่เป้าหมาย “เหนือโลก” เกิดขึ้นด้วยการธำรงรักษาคุณค่าความเป็นไทยผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบมัชฌิมานั้น การไปสู่เป้าหมาย “เหนือโลก” ดังกล่าวจึงเปรียบดังการก้าวเข้าสู่แดนโลกุตตระที่เป็นความสงบสุขที่แท้จริงอันเกิดจากสภาวะนิพพานของสังคมไทย

ด้วยเหตุนี้ ตัวบทจึงกล่าวว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความสุข ดังคำกล่าวของชาวโลกที่กล่าวไว้ว่าคนไทยคือ คนที่โชคดีที่สุดที่ได้อาศัยในดินแดนประเทศไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553จ, น. 156) และหากคนไทยธำรงรักษาความเป็นไทยนั้นไว้ก็จะทำให้สังคมไทยเข้มแข็ง น่าอยู่และน่าภาคภูมิใจมากแห่งหนึ่งของโลก ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

> ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรมไทยย่อมถูกครอบงำโดยกระแสของข้อมูลข่าวสาร การยอมรับข้อเท็จจริงเหล่านี้มิได้หมายความว่า คนไทยจะรักษาความเป็นไทยไว้ไม่ได้ สังคมไทยยังคงมีทางเลือกที่ต้องเรียนรู้ความแตกต่างด้วยเหตุผล ความแตกต่างของวิถีการดำรงชีวิตมิใช่ความขัดแย้ง การเรียนรู้ด้วยความเข้าใจกันย่อมสร้างความสงบสุข นำพาสังคมไปสู่แนวทางที่พึงประสงค์สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างรู้เท่าทัน . . . หากคนไทยมีจิตสำนึกของความรับผิดชอบ ความสำนึกต่อส่วนร่วม ความมีเหตุผล เชื่อว่าสังคมไทยจะเป็นสังคมที่เข้มแข็ง เป็นสังคมน่าอยู่ และน่าภาคภูมิใจมากแห่งหนึ่งของโลก (กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553จ, น. 138)

ดังนั้น การธำรงรักษาความเป็นไทยผ่านวัฒนธรรมไทย จึงยังคงเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่จะทำให้คนในชุมชนชาติไทยสามารถเรียกว่า “คนไทย” ได้ ดังตัวบทที่ว่า

> ดังนั้น คนไทยทุกคนจึงต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เรียนรู้วัฒนธรรมไทย เพื่อนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน หากบุคคลใดไม่ได้อาศัยอยู่ในสังคมไทย และไม่ได้รับการขัดเกลาทางสังคมให้เรียนรู้วัฒนธรรมไทย บุคคลนั้นก็จะไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นคนไทย (กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์, ม.ป.ป., น. 39)

ตัวบทข้างต้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) และปฏิบัติการของอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ที่คนไทยทุกคนต้องได้รับการ “อบรมสั่งสอน” (training) เพื่อนำไปปฏิบัติเพราะมี Governmentality อยู่ในตัวตนคนไทย เกิดบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) ผ่านวาทกรรมวัฒนธรรมไทยที่เอาไว้ตรวจสอบ (the examination) บุคคลต่าง ๆ และทำการลงโทษ (punish) ผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในสังคมไทยและไม่รับการขัดเกลาทางสังคมให้เรียนรู้วัฒนธรรมไทย ด้วยการตัดสินว่า “ไม่เป็นคนไทย” ซึ่งจะเห็นได้ว่าความเป็นไทยในช่วงเวลานี้ผูกติดกับวัฒนธรรมไทยอย่างชัดเจน และถูกตอกย้ำผ่านตัวบทที่กลับไปอ้างถึงพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เกี่ยวกับความเป็นไทยและคนไทยตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 ดังตัวบทที่ว่า “คนที่จะรักษาความเป็นไทยได้มั่นคงที่สุด ดีและเหมาะที่สุดไม่มีใครอื่นนอกจากไทย เพราะฉะนั้นไม่ว่าอยู่ ณ แห่งหนใดคนไทยมีหน้าที่ต้องรักษาความเป็นไทยเสมอ” (พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่สามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ การประชุมสามัญประจำปีครั้งที่ 2, วันที่ 22 กรกฎาคม 2516, อ้างถึงใน ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 2)

ตัวบทสร้างสำนึกของความเป็นคนไทยว่าเป็นผู้ที่ดีและเหมาะที่สุดในการรักษาความเป็นไทยที่ไม่ว่าอยู่ ณ แห่งหนใด คนไทยมีหน้าที่นี้ แสดงถึงการทำงานของภาษาที่มีอำนาจในการไปกำหนดควบคุมระบบความคิดจิตใจหรือ Governmentality ของการเป็นคนไทย ด้วยเหตุนี้ศิลปวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นส่วนแสดงความเป็นไทยจึงต้องเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ใน “สายเลือด” ของคนไทย

Ref. code: 25615624300025FTQ

ทุกคน ดังที่ตัวบทอ้างถึงพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ช่วงทศวรรษที่ 2510 อีกเช่นกัน ดังตัวบทที่ว่า

> . . .แต่วัฒนธรรมในที่นี้คงจะบ่งถึงความมีความเจริญมาช้านาน ไม่ใช่ความเจริญก้าวหน้าแต่มีความเจริญมาเป็นเวลาช้านานต่อเนื่องมา และจนกระทั่งฝังอยู่ในสายเลือด แต่ถ้าเราไปแสดงตนว่ามีวัฒนธรรมว่ามีฝีมือเท่านั้นเองก็ไม่พอ ต้องแสดงว่าวัฒนธรรมของเราอยู่ในเลือดวัฒนธรรมไทยมีความอ่อนโยน. . . ให้เห็นว่าความสุภาพอ่อนโยนนั้นอยู่ในสายเลือดของคนไทย. . . (พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะนาฏศิลป์จากกรมศิลปากร วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2513, อ้างถึงใน ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 11-12)

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระบรมราโชวาทที่ตัวบทยกมาเป็นกรณีศึกษานี้ เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2510 เป็นจำนวนมาก แน่นอนว่าบริบทในเวลานั้นคือ “ภัยภายใน” ที่เป็นภัยคอมมิวนิสต์ พระบรมราโชวาทในเรื่องของสำนึกการเป็นคนไทยหรือวัฒนธรรมไทย จึงมีนัยถึงการปกปักรักษาความมั่นคงของชาติ เพื่อให้คนในชาติที่เป็นคนไทยร่วมกันต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ แต่เมื่อตัวบทดังกล่าวมาวางอยู่ในบริบททศวรรษที่ 2550 แก่นแกนโดยนัยของความหมายยังคงเดิม นั่นคือ “ภัยภายใน” แต่กลายเป็นภัยจากคนในสังคมชุมชนชาติไทยที่ไม่สยบยอมหรือ “อ่อนโยน” ต่อจินตกรรมชาติไทยที่รัฐสร้างขึ้นและผูกขาดในเวลานี้ นับว่าเป็นกลวิธีของตัวบทที่แยบยลในการแฝงฝังนัยความหมายนี้ให้เข้าไปอยู่ในไวยากรณ์ทางความคิดของคนในชุมชนชาวไทย

ตัวบทข้างต้นได้กำหนดอุปนิสัยของคนไทยถึงการเป็นคนมีความสุภาพอ่อนโยน การใช้ปฏิบัติการทางภาษาว่าต้องอยู่ใน “สายเลือด” สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าไปกลืนกลายกับตัวตนของชีวิตหรือในระบบดีเอ็นเอ (DNA) ของมนุษย์ ชุดคำอธิบายเหล่านี้จึงเข้ามากำหนดไวยากรณ์ทางความคิดเกี่ยวกับการเป็น “คนไทย” ของตัวเอง การที่ตัวบทเลือกอุปนิสัยอ่อนโยนมานำเสนอ มีนัยถึงการสยบนอบน้อมต่อโครงสร้างอำนาจตามวิถีของวัฒนธรรมไทยและการไม่แข็งกร้าวลุกขึ้นมากังขาหรือตั้งคำถามกับแกนกลางของความเป็นชาติไทยและเพื่อให้สอดคล้องกับการเป็น “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” (Land of Smile) ที่ยังคงวนเวียนกลับมาฉายซ้ำผ่านตัวบทในช่วงเวลานี้ ดังตัวบทที่ว่า

> ประเทศไทยได้ชื่อว่าดินแดนแห่งรอยยิ้ม คนไทยมีกิริยามารยาทอ่อมน้อม มีสัมมาคารวะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจิตใจของคนไทยที่เปี่ยมไปด้วยความเป็นมิตรไมตรี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการให้ความเคารพแก่ผู้อื่น นอกจากนี้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย ยังมีความงดงามเป็นเอกลักษณ์ จนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในระดับประเทศและระดับสากลว่าทรงคุณค่าและน่าชื่นชมยกย่อง สิ่งต่าง ๆ เล่านี้ ล้วนบ่งบอกถึงความเป็นไทยและเป็นมรดกอันล้ำค่าของสังคมที่ควรแก่

Ref. code: 25615624300025FTQ

การศึกษาเรียนรู้ อนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่สืบไป” (สุพัตรา ธรรมประดิษฐ์ และลมูลเพชร มะณี, ม.ป.ป., น. 1)

ดังนั้นสิ่งที่ตัวบทตั้งใจนำเสนอเรื่องความอ่อนโยน อ่อนน้อมจึงเปิดไปสู่มารยาทไทยที่ต้องมีสัมมาคาราวะที่สะท้อน “จิตใจของคนไทย” ที่เป็นมิตร เอื้อเฟื้อ และทั้งหมดล้วนเป็น “เอกลักษณ์” ที่ยอมรับในระดับประเทศและระดับสากล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นชาติไทยและการสถาปนาตัวตนคนไทยที่ชัดเจน

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจ ที่เข้าไปจัดการความคิดจิตใจของตัวตนอัตบุคคลให้เป็น “คนไทยที่รากเหง้า” ซึ่งตอกย้ำไปถึงตัวตนอย่างหยั่งรากลึก โดยเฉพาะการใช้คำว่า “รากแก้ว” ดังนั้นตั้งแต่มนุษย์กำเนิดมา จึงมิได้อยู่ในสถานะของเพียงแค่มนุษย์ หากแต่สิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดด้วยคือความเป็น (คน) ไทย คนไทยจึงต้องได้รับการฝึกฝนที่ถูกต้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ ที่มิได้เป็นเพียงการไว้ต่อกรกับวัฒนธรรมที่ตามมากับทุนนิยมโลกาภิวัตน์เท่านั้น หากแต่เป็นการฝึกฝนเพื่อให้เกิดการตรวจสอบ (the examination) ตนเองและผู้อื่นว่าสมควรเป็น “คนไทย” หรือไม่ ด้วยเหตุนี้ อัตบุคคลจึงถูกทำให้มีสถานะเป็นองค์ประธาน (subjectivation) ของการเป็นคนไทยที่สามารถตัดสินคนที่ไม่ใช่คนไทยออกไปได้ ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นถึงการทำงานของ Biopower ในตัวตนคนไทยที่เป็นองค์ประธานนั้น

4.5.2 การสถาปนาตัวตนคนไทยที่แท้จริงแบบ “คนไทยที่เทิดทูนสถาบัน”

ผลจากวิกฤตต้มยำกุ้ง พ.ศ. 2540 และการกำเนิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์มีความแข็งแกร่งมากขึ้น ที่เกิดจากการมีศูนย์รวมจิตใจเดียวกันผ่านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นภาพแทนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในเวลานี้ นอกจากนี้ภายใต้สถานะตัวบุคคลของสถาบันพระมหากษัตริย์ของรัชกาลที่ 9 นั้น ยังได้เป็นภาพแทนของแกนกลางความเป็นชาติไทยคือ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่หลอมรวมเข้ามาไว้ในที่เดียวกันอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เอาเข้าจริงแล้วภาคเศรษฐกิจที่แทบไม่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตต้มยำกุ้งคือ ภาคเกษตรกรรม ทำให้ภาคเกษตรกรรมกลายเป็นภาคเยียวยาใจผู้ที่ได้รับบาดแผลทางเศรษฐกิจ ซึ่งมักจะเป็นชนชั้นกลางหน้าใหม่ (Nouveaux Riches) ที่เกิดขึ้นช่วงทศวรรษที่ 2530 เป็นส่วนใหญ่ที่ต้องหวนคืนสู่ท้องถิ่นชุมชนและภาคการเกษตร ที่ทำให้การเป็นคนไทยในช่วงเวลานี้ต้องผูกติดอยู่กับรากฐานทางวัฒนธรรม เป็นคนไทยที่รากเหง้าดังที่ได้นำเสนอไปในหัวข้อที่ผ่านมา แต่ในระหว่างที่ เรื่องพอเพียงกำลังกลายเป็นเรื่องของเพียงกลุ่ม “ชนชั้นกลางใหม่อกหัก” จากพิษเศรษฐกิจดังกล่าวนั้น ชาวบ้านหรือคนในท้องถิ่นภาคเกษตรกรรมเองดูจะไม่ต้องเปลี่ยนแปลงอะไร ความไม่เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นทำให้พวกเขาเริ่มรู้สึกถึงการย่ำอยู่กับที่รวมไปถึงการต้องการขยับสถานะไปสู่

ชีวิตที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ จนกลายเป็นฐานเสียงให้กับผู้นำนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งผ่านนโยบายประชานิยมที่กลายเป็นภาพแทนของความ “ไม่พอเพียง” ซึ่งได้กลายเป็น “ภัยภายใน” ในช่วงเวลานี้ความไม่พอเพียงดังกล่าวจึงกระทบไปสู่แกนกลางของความเป็นชาติไทยในที่สุด ด้วยเหตุนี้แบบเรียนสังคมศึกษาจึงต้องทำหน้าที่ในการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ด้วยการหันกลับมาทำให้คนไทยที่แท้จริงนั้นต้อง”เทิดทูนสถาบัน” ซึ่งแม้จะมีนัยถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในสถานะตัวบุคคลคือรัชกาลที่ 9 แต่เพราะรัชกาลที่ 9 เป็นภาพแทนของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทำให้อุดมการณ์ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ต้องกลับมาเปิดตัวเองอย่างชัดเจนอีกครั้ง และสร้างบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) อย่างชัดเจนผ่านการเสนอ “วิธีปฏิบัติตน” ที่แสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนในสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นหลักใหญ่ใจความที่สำคัญประการแรกของค่านิยม 12 ประการ

การสถาปนาตัวตนคนไทยที่แท้จริงแบบ “คนไทยเทิดทูนสถาบัน” นั้นเริ่มต้นจากการสร้างการฝึกฝนที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงความรักชาติดังที่ปรากฏจากภาพที่ 4.3 ซึ่งเป็นภาพในแบบเรียนสังคมศึกษาชุดวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง พ.ศ. 2558

ภาพที่ 4.3 แสดงการนำเสนอของตัวบทเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงความรักชาติ. จาก *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 1-2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1* (น. 5), โดย ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล. (ม.ป.ป.). กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

Ref. code: 25615624300025FTQ

จากข้อมูลในภาพที่ 4.3 จะเห็นถึงพัฒนาการของชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงความรักชาติที่ไม่เคยพบมาก่อนในตัวบทแม้กระทั่งช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 อาทิ ตัวบทขับเน้นไปที่การรู้ รัก สามัคคี ซึ่งคือหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยความรัก ความสามัคคีในที่นี้มีนัยถึงการที่ชุมชนชาวไทยต้องยึดมั่นในแกนกลางของความเป็นชาติไทยให้เหนียวแน่นดังเดิม หรือตัวบทที่ให้ผลิตหรือเผยแพร่สื่อ หนังสั้น สารคดี เพลง งานศิลปะแสดงความรักชาติ นี่คือการพยายามทำให้เรื่องชาติลงมาสู่การเป็นวัฒนธรรมมวลชน (popular culture) มากขึ้น และสื่อ ภาพยนตร์หรือเพลง รวมถึงเพลงชาติและเพลงปลุกใจ ล้วนปฏิบัติการภายใต้จิตใต้สำนึกของผู้รับสารได้ทรงพลังเป็นอย่างมาก สำหรับเพลงชาติไทยตัวบทกล่าวว่าเป็น “อนุสรณ์ของจิตใจ” และสร้างความรู้สึกที่ยิ่งใหญ่ให้กับประชาชนชาวไทย ดังนั้นทุกคนจึง “ต้อง” ร้องเพลงชาติได้ (ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 24) เพลงชาติจึงกลายเป็นหนึ่งในเครื่องบ่งชี้หรือจำแนก “ความเป็นคนไทย” ส่วนธงชาติไทยตัวบทกล่าวว่าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชาติ เป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคีทั้งทางกาย ใจและจิตวิญญาณให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทุกสถานที่ทุกโอกาสที่แสดงความเป็นไทย คนไทยทุกคนจะต้องเชิดชู (ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 17) ทั้งเพลงชาติและธงชาติไทยจึงถูกทำให้เป็นเรื่องของ “จิตใจคนไทยทั้งชาติ” และเป็นสิ่งที่แสดงความเป็นเอกราชที่มีเกียรติและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันของทุกประทศทั่วโลกตามมารยาทหรือธรรมเนียม “สากล” (ธวัช ทันโตภาส และคณะ, ม.ป.ป., น. 17) ซึ่งยังคงสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นไทยมีความทัดเทียมกับความเป็นสากล ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของตัวบทในช่วงเวลานี้ ด้านล่างของภาพทิ้งข้อความว่า “เราเป็นคนไทย” ควรเห็นคุณค่าและแสดงออกซึ่งความรักชาติ ดังนั้นคนไทยจึงต้องปฏิบัติตนทั้งหมดเพื่อย้ำสถานะตัวตนของการเป็นคนไทย นอกจากนี้ในภาพยังมีปรากฏภาพที่เป็นเสมือนประชาชนกำลังโบกธงชาติไทยและมีอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเป็นฉากหลัง ชาติไทยจึงมีนัยรวมถึงประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ด้วยนั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ภาพที่ 4.4 แสดงการนำเสนอของตัวบทเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในศาสนา. จาก *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 1-2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1* (น. 38), โดย ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล, (ม.ป.ป.). กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ผลจากตัวบทที่เปิดรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับการยื้อยุดฉุดรั้งความไม่หลากหลายของการเป็น “ชาติไทย” สถาบันที่เป็นทางออกของการรอมชอม ประนีประนอมมากที่สุดคือสถาบันศาสนา เมื่อพิจารณาจากภาพที่ 4.4 จะเห็นได้ว่า ทั้งภาพไม่ปรากฏคำว่า “พระพุทธศาสนา” แต่อย่างใด ดังนั้น การยึดมั่นในศาสนาของตัวบทช่วงเวลาทศวรรษที่ 2550 นี้ จึงเปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายทางศาสนา แต่เป็นที่แน่นอนว่าต้องเป็นความหลากหลายเท่าที่รัฐอนุญาต ซึ่งสามารถเห็นได้จากภาพสัญลักษณ์ ที่แสดงถึงศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์เท่านั้น และคำอธิบายใต้ภาพทิ้งท้ายข้อความไว้ว่า เราจงยึดมั่นและปฏิบัติตามหลัก “ศาสนาที่ตนนับถือ” ดังนั้นการเป็น “คนไทย” จึงเปิดกว้างรับทั้งชาวพุทธ ชาวคริสต์และชาวมุสลิมให้มาอยู่ภายใต้ร่มเงาของความรักชาติไทยและภายใต้ร่มพระบารมีของการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังภาพที่ 4.5

Ref. code: 25615624300025FTQ

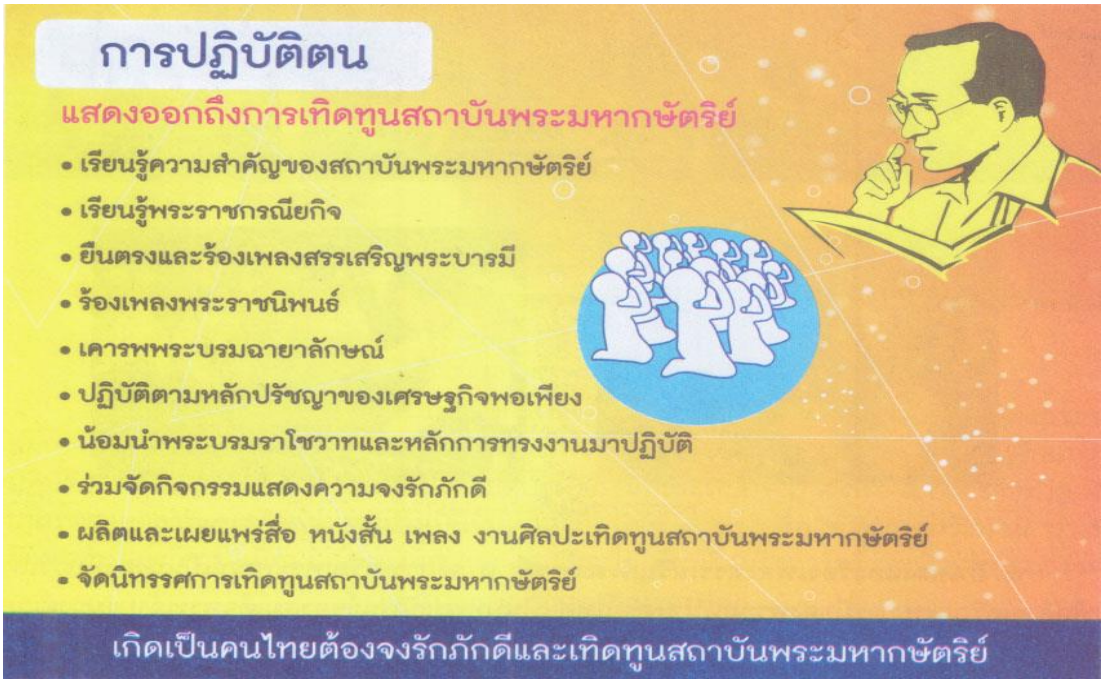

ภาพที่ 4.5 แสดงการนำเสนอของตัวบทเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์. จาก *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 1-2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1* (น. 41), โดย ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และจุลพงษ์ อุดมพรพิบูล. (ม.ป.ป.). กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

จากภาพที่ 4.5 จะเห็นได้ถึงวิธีการปฏิบัติตนที่แสดงออกถึงการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยตรง ทั้งพระราชกรณียกิจ เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงพระราชนิพนธ์ พระบรมฉายาลักษณ์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระบรมราโชวาท และหลักการทรงงาน ดังนั้นจากตัวบทการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์นี้จึงทำให้เรายิ่งเห็นได้ชัดถึงการขับเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ในสถานะของตัวบุคคลซึ่งคือ รัชกาลที่ 9 ที่เป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทยในช่วงเวลานี้พร้อม ๆ กับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ที่แยกร่างออกมาจากสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อช่วยกันโอบอุ้มแกนกลางของชาติไทยให้มั่นคงแข็งแกร่งขึ้น และเมื่อพิจารณาข้อความทิ้งท้ายทางด้านล่างของภาพว่า “เกิดเป็นคนไทย” ต้องจงรักภักดีและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการตอกย้ำถึงการเป็น “คนไทย” ผ่านการ “เกิด” อย่างชัดเจน ดังนั้นความเป็น (คน) ไทย จึงถูกขับเน้นเป็นอย่างมาก ตัวบทพยายามวางระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจลงไปอยู่ในตัว “คนไทย” ทุกคน โดยสำนึกดังกล่าวนี้มิได้เกิดขึ้นเพียงแค่ตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ต้องเกิดจากสำนึกใน “จิตใจ” ของคนไทยทุกคน ดังตัวบทที่ว่า

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประเทศชาติจะมีความเจริญก้าวหน้า และเป็นปึกแผ่นได้นั้น สิ่งสำคัญอยู่ที่คนในชาติจะต้องรักและหวงแหนในชาติ มีความปรารถนาดีต่อชาติ ไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลายชาติ ซึ่งคนไทยควรยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้ชาติไทยมีความมั่นคง สงบสุข และพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน ความรักชาติจะเกิดขึ้นในตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่ได้ แต่จะต้องเกิดจากสำนึกในจิตใจของคนไทยทุกคน และนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึงความรักชาติอย่างแท้จริง” (ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์, ม.ป.ป., น. 20)

จะเห็นได้ว่าตัวบทมุ่งไปสู่คำว่า “คนในชาติ” สะท้อนให้เห็นถึงการยื้อยุดฉุดรั้งแรงปะทะที่เกิดจาก “ภัยภายใน” ในช่วงเวลานี้อย่างชัดเจนว่า คนในชาติ “ต้อง” รักและหวงแหนในชาติ ปรารถนาดีต่อชาติ ไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลายชาติ ซึ่งมีนัยสื่อถึง “ภัยภายใน” ที่เริ่มไม่อยู่ภายใต้จินตกรรมชุมชนชาติไทยที่รัฐได้สร้างขึ้น และตัวบทข้อความที่ว่าความรักชาติเกิดขึ้นในตัวบุคคลหรือเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมิได้ต้องเกิดจากจิตใจของคนไทยทุกคน มีนัยชัดเจนว่า “ภัยภายใน” ควรกลับเข้ามาสู่ “ภายใน” อย่างปกติสุขด้วยความเป็นคนไทยที่มีความรัก ความสามัคคี อ่อนโยน เอื้อเฟื้อต่อกัน ที่จะนำพาชาติสงบสุขและพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน

การที่ตัวตนคนไทยมี Governmentality แบบ “คนไทยที่เทิดทูนสถาบัน” ดังกล่าวมานั้นจะทำให้ยกสถานะอัตบุคคลให้เป็นองค์ประธาน (subjectivation) ในการเป็นคนไทยที่ “แท้จริง” และถูกใช้ในการเป็นบรรทัดฐานตัดสิน รวมถึงการตรวจสอบความเป็นคนไทยอย่างมากในช่วงเวลานี้ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2540 มาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งหมดทั้งมวลนี้นับว่าแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2540-2560 ต้องรับบทหนักในการให้ระบบ Panopticism ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ แม้ศัตรูหรือภัยภายในที่สร้างขึ้นจะช่วยขับเน้นหรือเป็นพลังผลักดันในการสถาปนาเป็นตัวตนคนไทยให้เข้ามาสู่ระดับที่ “แท้จริง” ก็ตาม เพราะบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในช่วงเวลานี้ ทำให้เกิดระบบใหม่ที่ได้เข้ามาท้าทายการทำงานของระบบ Panopticism เดิม นั่นคือ การเติบโตและขยายตัวของเทคโนโลยีการสื่อสารหรือสังคมออนไลน์ที่ได้ค่อย ๆ ก่อตัวชุมชนจินตกรรมแบบใหม่ให้ซ้อนทับและท้าทายกับชุมชนจินตกรรมเดิม ประกอบกับการหลั่งไหลของแนวคิดโลกราษฎร์นิยม (cosmopolitanism) ที่มองอัตบุคคลด้วยตัวตนของผู้นั้นในฐานะ “มนุษย์” ที่เป็นดังพลโลก (เกษม เพ็ญภินันท์, 2562) อย่างไรก็ดี ความท้าทายของโลกร่วมสมัยทั้งหมดนี้ กลับรองรับความหนักแน่นให้กับการสถาปนาตัวตนคนไทยที่แท้จริงดังกล่าว และช่วยแผ่ขยายพื้นที่ใหม่ให้ระบบ Panopticism ทำงานด้วย กล่าวคือ เมื่อการเปลี่ยนแปลงของโลกพยายามสร้างให้มนุษย์อยู่ในระดับปัจเจกที่เท่าเทียมกัน หรือความเป็นมนุษย์เหมือนกัน ความเป็นตัวตนคนไทยที่แท้จริงนั้น จะช่วยสร้างความแตกต่าง หรือเป็นความเหนือความเหมือนกันนั้น หรือกลายเป็นองค์ประธาน (subjectivation) ที่เหนือความเป็นปัจเจกทั้งปวง ด้วยลักษณะอันพิเศษและ

Ref. code: 25615624300025FTQ

เลอค่าที่สุดในโลกของการได้เป็นคนไทยที่แท้จริงและมีชีวิตอาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยอันอุดมสมบูรณ์และมีอาหารที่อร่อยที่สุดในโลกที่ชาวโลกล้วนต่างยกย่อง คนไทยคือคนที่โชคดีที่สุดที่อาศัยในดินแดนไทย คุณค่าของตัวตนคนไทยที่แท้จริงที่ต้อง “ประกาศก้องให้โลกได้รับรู้” ดังกล่าว ทำให้ระบบ Panopticism แผ่ซ่านไปแบบ capillary power ในชุมชนจินตกรรมหน้าใหม่อย่างสังคมออนไลน์ที่ซ้อนทับกับชุมชนจินตกรรมที่เป็นอยู่ของรัฐด้วย แบบเรียนสังคมศึกษาจึงยังคงทำหน้าที่ในการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) อำนาจวินัย (disciplinary power) ผ่านชุดวาทกรรมความรู้ต่าง ๆ ในตัวบท ที่จะช่วยสร้างบรรทัดฐานตัดสิน (normalizing judgement) ถึงความเป็น “ไทยแท้” จนนำไปสู่การจำแนกผ่านคำถามว่า “เป็นคนไทยหรือเปล่า” ซึ่งคำถามนี้ถามด้วยภาษาไทย นั่นแปลว่าเป็นการถามคนไทย การถามคือ การตรวจสอบ (the examination) รูปแบบหนึ่ง คำถามนี้จึงเป็นการสอดส่อง สังเกตการณ์อย่างมีลำดับชั้น (hierarchical observation) จากองค์ประธานที่เป็น “คนไทยแท้” ไปจนถึงการตัดสินบทลงโทษด้วยการขับไล่ออกไปจากแผ่นดินไทย ทั้งหมดนี้ล้วนเผยให้เห็นการทำงานของ Biopower ที่ Governmentality ในตัวตนคนไทยแท้ทำงานผ่านระบบ Panopticism ที่ยังเหนียวแน่นและตรึงตราแม้กระแสโลกหรือความเปลี่ยนแปลงจะถาโถมเข้ามากระทบจินตกรรมชาติไทยมากเพียงใดก็ตาม

แบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 จึงเผยให้เห็นถึงวิธีการของรัฐในการรับมือกับแรงปะทะที่มีต่อแกนกลางของความเป็นชาติไทย ด้วยการจัดวางชุดความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้เป็นตัวต่อกรกับภัยโลกาภิวัตน์ในระยะแรก เพื่อเผยชุดคุณค่าความเป็นชาติไทยผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยและการเปิดรับความหลากหลายของท้องถิ่นที่แตกต่างหลากหลาย แต่ทุกคนล้วนเป็นคนไทยภายใต้ร่มพระบารมีในรัชกาลที่ 9 เช่นเดียวกัน ในระลอกต่อมาตัวบทได้แปลงหน้าตาของแรงปะทะใหม่ในคราบของโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ เคลื่อนการอธิบายจากโลกาภิวัตน์ที่เป็นภัยคุกคามที่คนไทยต้องต่อต้านเข้าสู้ด้วยภูมิปัญญาไทย มาเป็นการยอมรับในโลกาภิวัตน์นั้น เพื่อเผยคุณค่าของความเป็นชาติไทยให้มีตำแหน่งแห่งที่ในบริบทโลก โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการยืนอยู่ในจุดที่ “เหนือโลก” หรือการเป็น “ไทยาภิวัตน์” (Thai - ization) ด้วยความเป็นไทยที่แข็งแกร่งของชาติ แต่ในขณะเดียวกัน “ชนบท” ที่ไม่ยอมอยู่ภายใต้ภาพของ “ท้องถิ่น” ที่รัฐสร้างขึ้นกับบรรยากาศการ “รู้เท่าทัน” ที่มิใช่เป็นเพียงแต่โลกาภิวัตน์อีกต่อไป หากแต่กลายเป็นการรู้เท่าทันในการผูกขาดจินตกรรมของชุมชนชาวไทยโดยรัฐและชนชั้นนำเพียงกลุ่มเดียว จึงทำให้เกิดแรงปะทะใหม่ซึ่งเป็นภัยภายในสังคมไทยที่เกิดจากคนในชุมชนชาวไทยเอง ทำให้รัฐต้องรับแรงปะทะผ่านการผลิตสร้างและขับเน้นชุดคำอธิบายเพื่อตอกย้ำสถานะความเป็นไทย ความเป็นคนไทย สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จึงถูกยกชูและขับเน้นสูงสุดผ่านชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ ทั้งชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงและค่านิยม 12 ประการ จึงเผยให้เห็นถึงเหตุผลของรัฐในการธำรงรักษาชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทย เพื่อโอบอุ้มและกอดรัดแกนกลางของ

ความเป็นชาติไทยให้แข็งแกร่งอย่าง “ยั่งยืน” จินตกรรมชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ จึงเป็นจินตกรรมชาติไทยแบบ “ตัดแต่ง” และกลายพันธุ์ เพื่อให้ได้ “พันธุ์ไทยแท้” อันเป็นพันธุ์แกนกลางที่จะเติบโตอย่างแข็งแกร่ง คงทน ยั่งยืนที่จะอยู่ต่อไปตราบนานเท่านาน

Ref. code: 25615624300025FTQ

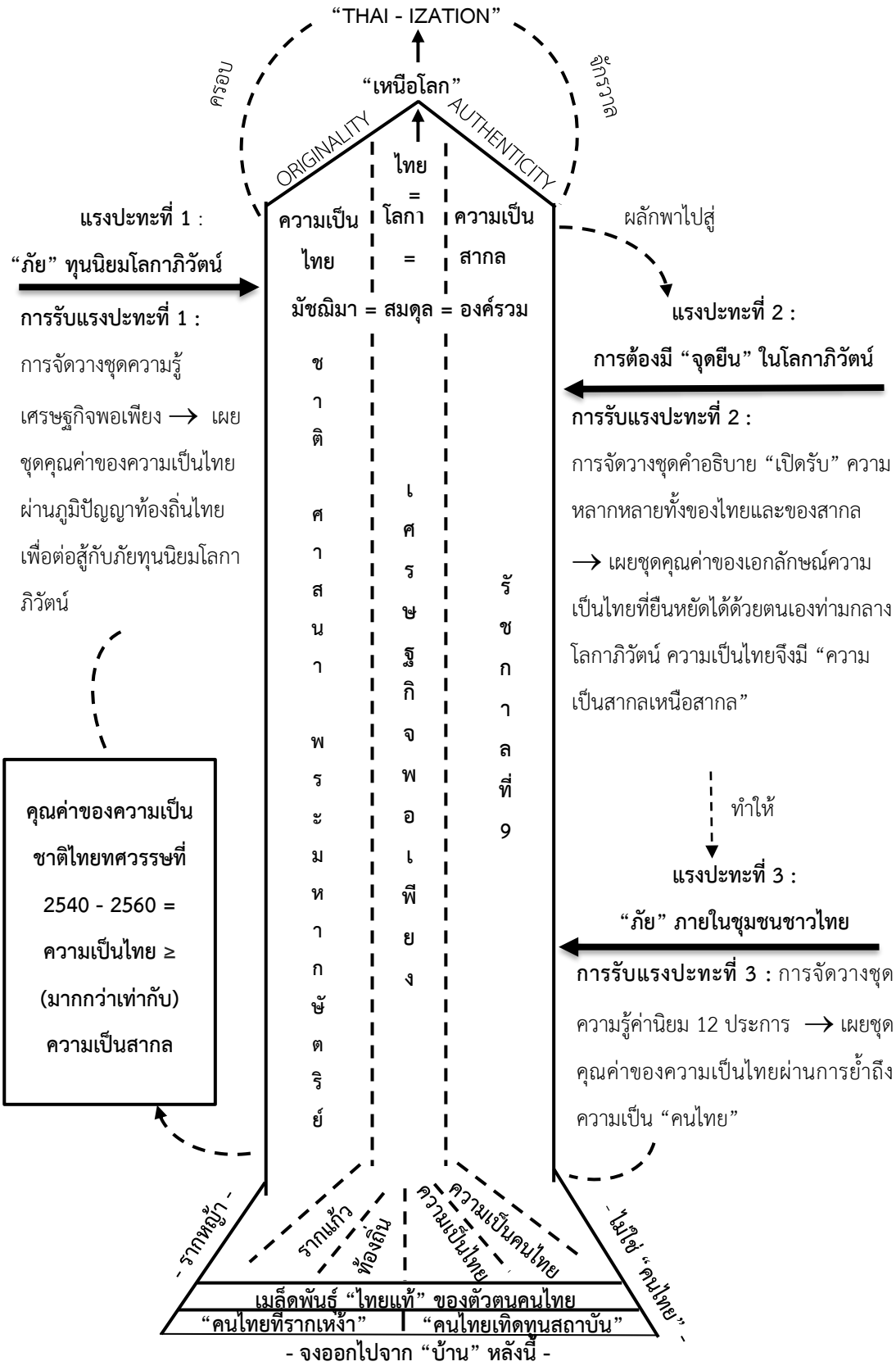

ภาพที่ 4.6 แสดงถึงคุณค่าของการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยแบบ "ตัดแต่ง" ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560

ภาพที่ 4.6 ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการสร้างจินตกรรมของชุมชนชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาช่วงทศวรรษที่ 2540-2560 ที่เป็นแบบ “ตัดแต่ง” โดยในเวลานี้เสาหลักแกนกลางของความเป็นชาติไทยได้ถูกตัดแต่ง โดยการทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กลืนกลายเข้ามาอยู่ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ผ่าน “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่สะท้อนหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือความสมดุลและเป็นองค์รวมที่หมายถึงความสมดุลของความเป็นไทยในระนาบเดียวกันกับความเป็นสากลด้วย ดังนั้น จากการต่อยอดที่เน้นให้เป็นไทยทันโลกในทศวรรษที่ 2520-2530 นั้น มาจนถึงในทศวรรษที่ 2540-2560 นี้ ได้ถูกตัดแต่งให้กลืนเข้ากับแกนกลางของความเป็นชาติไทย และสร้างยอดใหม่ ซึ่งเป็นเป้าหมายใหม่ให้เกิดขึ้นคือ การผลักพาไทยให้อยู่ในระดับ “เหนือโลก” หรือเน้นความเป็นไทยที่ครอบจักรวาลในลักษณะของ “ไทยาภิวัตน์” (THAI - IZATION) ด้วยการตัดแต่งที่เกิดจากการบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ “ไทยแท้” ของตัวตนคนไทย 2 แบบคือ คนไทยแท้ที่รากเหง้า และคนไทยแท้ที่เทิดทูนสถาบัน ที่ตัดแต่งให้กลายมาเป็นฐานสำคัญที่คอยค้ำจุนแกนกลางของความเป็นชาติไทยนี้ไว้ การต่อรากที่เป็นรากแก้วอย่างชนบทในทศวรรษที่ 2520-2530 มาในช่วงเวลานี้ก็ถูกตัดแต่งรากให้ขยายออกไปทั้งรากแก้ว รากแห่งท้องถิ่น รากแห่งความเป็นไทย และรากแห่งความเป็นคนไทยที่ปรากฏอยู่กับท้องถิ่นนั้นมาเสริมทัพรากแก้วให้แกนกลางความเป็นชาติไทยยืนหยัดอย่างสง่าผ่าเผย นอกจากนี้ แกนกลางของความเป็นชาติไทยยังถูกโอบล้อมห่อหุ้มด้วยชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยที่ทำให้ความเป็นไทยอยู่ในระนาบเดียวกับความเป็นสากล เมื่อทำได้สำเร็จก็พยายามขับเน้นให้ความเป็นไทยอยู่ในระดับที่ “เหนือนำ” กว่าความเป็นสากล ดังนั้น ความเป็นไทยจึงต้องมากกว่าเท่ากับความเป็นสากล กล่าวคือ ความเป็นไทยต้องเป็นความเป็นสากล แต่ความเป็นไทยก็ต้องมีลักษณะของความดั้งเดิม (ORIGINALITY) และความแท้จริง (AUTHENTICITY) มากกว่าที่ใดในโลกด้วย โลกจึงต้องยอมรับคุณค่าของความเป็นชาติไทยในสถานะที่เป็น ”ที่สุด” ในโลกให้ได้ ความเป็น “พันธุ์ไทยแท้” ทั้งหมดนี้จึงต้อง “ตัด” ความไม่แท้ในชุมชนชาติไทยออกไปที่เป็นได้เพียงรากหญ้า ไม่ใช่ “คนไทย” รวมถึงจงออกไปจาก “บ้าน” หลังนี้ ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อห่อหุ้มค้ำจุนความแข็งแกร่งของแกนกลางชาติไทยอันมี “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นภาพแทนเสาหลักรวมถึงความเป็นชาติไทยทั้งหมด อันเป็นจินตกรรมชาติไทยหลักในช่วงทศวรรษที่ 2540-2560 นี้นั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

บทที่ 5
บทสรุป

ความล่องลอยไร้รูปของจินตกรรม “ชาติไทย” นั้น นำมาสู่การก่อรูปที่ชัดขึ้นด้วยวิธีการจัดการความรู้ แบบเรียนสังคมศึกษาจึงเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of Power) ของรัฐที่จะฉายภาพของชุมชนจินตกรรม (Imagined Communities) ชาติไทยให้เกิดขึ้นยังผู้คนในชุมชนชาติไทยเพื่อให้เกิดอัตลักษณ์ร่วมกัน (Collective Identity) อย่างไรก็ดี วิวัฒนาการของหลักสูตรและแบบเรียนสังคมศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 2500-2560 ทำให้ได้พบว่า จินตกรรมของชาติไทยนั้นได้เปลี่ยนแปรไปตามบริบททางสังคมทั้งภายในประเทศและสังคมโลก จินตกรรมชาติไทยจึงมิเคยหยุดนิ่ง แต่มีการปรับตัวให้ “ร่วมสมัย” กับเหตุการณ์และบริบทของช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อยู่เสมอ แต่ทว่าจากการศึกษาทำให้ค้นพบว่า แม้จินตกรรมชาติไทยจะเปลี่ยนแปรไปตามยุคสมัย แต่เป็นความเปลี่ยนแปรที่ไม่แปรเปลี่ยน กล่าวคือ เป็นการเปลี่ยนแปรเพื่อธำรงรักษาความไม่แปรเปลี่ยนของแกนกลางความเป็นชาติไทยไว้ นั่นคือ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่สามารถยืนหยัดทนทานได้ทุกยุคทุกสมัยเพราะการเปลี่ยนแปรหรือการปรับตัวตลอดเวลาของจินตกรรมชาติไทย

ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา ทำหน้าที่ในการเผยให้เห็นถึงปฏิบัติการของวาทกรรมความรู้ที่ไหลเวียนในสังคมขณะนั้นเพื่อหลอมรูปจินตกรรมชาติไทยในช่วงเวลาหนึ่งขึ้นมาให้สำเร็จ โดยความผันแปรของตัวบทนั้นเกิดขึ้นจากหลักสูตรการศึกษาของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น แท้จริงแล้วตัวที่เผยจินตกรรมชาติไทยที่มาจากรัฐ นั่นคือ ตัวหลักสูตรการศึกษาหนึ่ง ๆ ที่รัฐจะวาดฝันขึ้นโครงภาพจินตกรรมชาติไทยที่ต้องการไว้ให้ อย่างไรก็ดี สิ่งที่สานฝันและเติมเต็มภาพจินตกรรมชาติไทยในช่วงเวลานั้นให้สมบูรณ์คือ ตัวบทในแบบเรียน ซึ่งเป็นการบรรจุชุดวาทกรรมความรู้และชุดคำอธิบายที่ตรงและลงแม่พิมพ์ของโครงภาพจินตกรรมชาติไทยในหลักสูตรการศึกษาหนึ่ง ๆ ได้อย่างแนบสนิท ชุดวาทกรรมความรู้ในแต่ละช่วงเวลานั้น อาจเป็นชุดวาทกรรมความรู้ที่ไม่มีความต่อเนื่องหรือแตกต่างกันออกไป แต่จากการศึกษาค้นพบว่า แท้จริงแล้วชุดวาทกรรมความรู้ทั้งหมดเป็นไปในลักษณะของ “ความต่อเนื่องในความไม่ต่อเนื่อง” กล่าวคือ แม้ชุดวาทกรรมความรู้จะดูไม่มีความต่อเนื่องกัน แต่ท่ามกลางความไม่ต่อเนื่องนี้ แท้จริงแล้วคือ ความต่อเนื่องแบบ “เติบโต” จนมีหน้าตาที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น ดังนั้นแม้ชุดวาทกรรมความรู้จะเปลี่ยนโฉมหน้าไปแต่เรายังสามารถเห็น “เค้าลาง” ของเดิมที่มีอยู่มาก่อนหน้านี้ได้

ชุดวาทกรรมความรู้ที่ถือว่าเป็นตัวเปิดของจินตกรรมชาติไทยในช่วงทศวรรษที่ 2500-2560 นั่นคือ ชุดวาทกรรมความรู้ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 อย่างไรก็ดี ชุดวาทกรรมความรู้นี้ได้แปลงร่าง ซ่อนรูปไปอยู่ในชุดวาทกรรมความรู้ “ความมั่นคง

Ref. code: 25615624300025FTQ

ของชาติ” และ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 และชุดวาทกรรมความรู้ “เศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” และ “ค่านิยม 12 ประการ” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 ชุดวาทกรรมความรู้นี้จึงยืนยันถึงสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ในฐานะแกนกลางของความเป็นชาติไทย ในขณะที่ชุดความรู้ “ความมั่นคงของชาติ” แม้จะอ่อนโรยแรงไปตามการจบลงของสงครามเย็นและการสิ้นสุดของภัยคอมมิวนิสต์ แต่ชุดความรู้นี้ได้ซ่อนรูปอยู่ในชุดความรู้ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ซึ่งเป็นชุดความรู้ที่พบได้ทุกช่วงเวลาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500-2560 นั่นแสดงว่าชุดความรู้นี้โอบอุ้มแกนกลางของความเป็นชาติไทยได้เป็นอย่างมาก

การให้ความสำคัญกับการ “พัฒนาประเทศ” ก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากในการสร้างการรับรู้จินตกรรมชาติไทย ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ตามมาควบคู่กับการพัฒนาประเทศคือ “เป้าหมาย” ที่จะต้องก้าวไปให้ถึง เป้าหมายดังกล่าวช่วยจัดรูปให้ผู้คนในชุมชนชาติไทยที่อาจมีเป้าประสงค์ส่วนตัวที่แตกต่างหลากหลายกันออกไปนั้นกลับกลายเป็นทุกคนจะต้องมีเป้าหมายร่วมกันที่ชาติวางไว้ผ่านจินตกรรมของชาติไทยในเวลาหนึ่ง ๆ การที่ทุกคนในชุมชนชาติไทยรับรู้และพยายามเดินไปให้ถึงเป้าหมายนี้ได้ย้ำภาพของจินตกรรมชาติไทยให้ฉายออกมาชัดเจนขึ้น ผ่านชุดความรู้ที่เริ่มตั้งแต่การให้เห็นความสำคัญและให้เชื่อใจรัฐในการพัฒนาผ่านชุดวาทกรรมความรู้ “สมัยพัฒนา” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 ซึ่งถือว่าเป็นการวางรากฐานของ “แผนพัฒนา” เศรษฐกิจและสังคมที่ดำเนินสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การกำหนดทิศทางและเป้าหมายของการพัฒนาประเทศไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น จึงช่วยเผยให้เราได้เห็นถึงจินตกรรมชาติไทย อย่างไรก็ดีความรู้เหล่านี้จำเป็นต้องสร้างการรับรู้ร่วมกัน แบบเรียนสังคมศึกษาจึงทำหน้าที่นี้อย่างชัดเจนเรื่อยมาจนถึงแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 องค์ความรู้เรื่องการพัฒนาได้มาแปลงร่างซ่อนรูปอยู่ในชุดวาทกรรมความรู้ “โลกาภิวัตน์และเสือเศรษฐกิจ” และ “ภูมิภาคนิยม” ที่ปรารถนาจะเห็น “ไทยทันโลก” แต่ผลจากการวิ่งทะยานตามโลก เรากลับเจ็บตัวมาจากวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ทำให้ทิศทางการพัฒนาถูกแปรเปลี่ยนใหม่ องค์ความรู้เรื่องการพัฒนาจึงมาแปลงร่างซ่อนรูปอยู่ในชุดวาทกรรมความรู้ “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 ที่ทำให้เราเห็นว่าชาติไทยต้องพัฒนาแบบ “พึ่งตนเอง” กลับคืนสู่รากฐานและรากเหง้าของความเป็นไทย เพื่อนำพา “ไทยใหม่” ไปยืนหยัดอยู่ในเวทีโลกด้วยลำแข้งของชาติไทยเองได้แบบไม่ต้องตามโลกอีกต่อไป

นอกจากนี้ เพื่อขับเน้นจินตกรรมชาติไทยขึ้นมา นำไปสู่การที่แบบเรียนสังคมศึกษาในแต่ละช่วงเวลานั้นมักจะสร้าง “ศัตรู” มาให้เป็น “ภัย” เพื่อเดินเรื่องและรักษา “เรื่องเล่ากระแสหลัก” (metanarrative) ไว้ให้คงทนได้ โดยศัตรูที่สำคัญมาโดยตลอดในแบบเรียนสังคมศึกษาตั้งแต่

Ref. code: 25615624300025FTQ

ทศวรรษที่ 2500 จนถึง ทศวรรษที่ 2520 นั้น คือภัยคอมมิวนิสต์ ที่มีการปูพื้นฐานความเข้าใจและให้ตระหนักถึงภัยมาโดยตลอด จนมาพุ่งสูงสุดในช่วงทศวรรษที่ 2520 แต่เมื่อภัยคอมมิวนิสต์จบลงหลังจากการยุติของสงครามเย็น ทำให้ภัยหรือศัตรูเคลื่อนมาสู่กระแสโลกาภิวัตน์ ที่ปรากฏในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี ความอิหลักอิเหลื่อจากการที่ชาติไทยยังคงต้องการมีพื้นที่อยู่ในประชาคมโลก การทำตัวปิดประเทศโดดเดี่ยวเก็บขังความเป็นไทยไว้ก็ดูจะกระทำไม่ได้เสียทีเดียว จึงต้องผลิตสร้างศัตรูใหม่ขึ้นมา ซึ่งกลายเป็นคนภายในชาติไทยเองที่ส่อเค้าดึงดันแข้งกร้าวต่อจินตกรรมชาติไทยเดิมที่รัฐสร้างขึ้น ซึ่งศัตรูทั้งหมดนี้ทำให้วาทกรรมความรู้เกี่ยวกับจินตกรรมชาติไทยทำงานได้อย่างแข็งขันมากขึ้น

นอกจากนี้การทำงานของชุดวาทกรรมความรู้ในแบบเรียนยังเผยให้เห็นถึงเหตุผลที่แท้จริงของรัฐต่อการผลิตสร้างชุดวาทกรรมความรู้หนึ่ง ๆ ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ แม้ชุดวาทกรรมความรู้จะแตกต่างกันไป แต่มักเป็นไปเพื่อธำรงรักษาชุดคุณค่าของความเป็นไทยอย่างสืบเนื่อง โดยในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 ได้เผยให้เห็นเหตุผลของรัฐที่ขับเน้นชุดวาทกรรมความรู้เรื่อง “สมัยพัฒนา” ที่มิได้เป็นไปเพื่อพัฒนาประเทศหรือสร้างความทันสมัย (modernization) ให้เกิดขึ้นเท่านั้น หากแต่เพื่อให้การเปิดรับอารยธรรมและเทคโนโลยีจากตะวันตกที่เป็นภาพแทนของความทันสมัยมาเผยและขับเน้นให้เห็นถึง “ความเป็นไทย” ในเชิงวัฒนธรรมแบบขนบ คุณค่าของความเป็นไทยจึงปรากฏขึ้นผ่านกระบวนการพัฒนาให้ทันสมัยในช่วงเวลานี้ แบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 ได้เผยให้เห็นถึงเหตุผลของรัฐในการจัดการความรู้เกี่ยวกับศัตรูต่อความมั่นคงของชาติอย่างภัยคอมมิวนิสต์ ด้วยการเปิดประตูไปสู่ความรู้เรื่องเพื่อนบ้าน ทวีป หรือโลก ทั้งนี้พฤติกรรมความเป็นศัตรูนั้นได้เผยให้เห็นถึงจินตกรรมของชาติไทยที่ต้องไม่เป็นแบบชาติศัตรู ความรู้เรื่องมิตรประเทศที่ชาติไทยคบได้ก็ได้เผยให้เห็นว่าพฤติกรรมของชาติไทยที่ต้องเป็นคืออะไร ทั้งหมดจึงฉายและยิ่งขับเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นชาติไทยที่มีมาอย่างยาวนานหลายร้อยปีได้ นอกจากนี้ในช่วงเวลานี้ รัฐยังจัดการความรู้เกี่ยวกับไทยในกระแสโลก ซึ่งการเรียนรู้ความเจริญก้าวหน้าของโลกยิ่งฉายภาพจินตกรรมของชาติไทยที่ต้องก้าวไปให้ถึงพร้อม ๆ กับการเผยคุณค่าของความเป็นชาติไทยผ่านการเรียนรู้วัฒนธรรมต่างชาติจากภายนอกในกระแสโลกาภิวัตน์นี้ และในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 นับว่าเป็นการเผยตัวชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทยขั้นสูงสุด จากการขับเน้นภัยของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่ทำให้ชาติไทยต้องประสบพบเจอกับวิกฤตเศรษฐกิจ ชุดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นประตูด่านสำคัญที่จะเผยให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นไทยแบบดั้งเดิม (originality) บนรากฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งมีความเป็นไทยที่แท้จริง (authenticity) การขับเน้นคุณค่าของความเป็นไทยที่แท้จริงบนความเป็นไทยที่ไม่แท้จริงนำมาสู่การยื้อยุดฉุดรั้งครั้งสำคัญจากชุดความรู้ค่านิยม 12 ประการ ที่ต้องการเผยคุณค่าของความเป็นไทยผ่านสถาบันหลักคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งคือการเดินย้อนกลับไปที่ชุดวาท

Ref. code: 25615624300025FTQ

กรรมความรู้จากแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 ในช่วง 5 - 6 ทศวรรษที่ผ่านมาจวบจนปัจจุบันนี้ เราจึงยังเห็นปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ที่ยังคงไหลเวียนและมีอิทธิพลอยู่ในสังคมไทย

เหตุผลปลายทางที่สำคัญที่สุดของรัฐในการผลิตสร้างชุดวาทกรรมความรู้เพื่อธำรงรักษาความเป็นไทยนั้น แท้จริงเป็นไปเพื่อห่อหุ้มแกนกลางความเป็นชาติไทยให้คงอยู่อย่างแข็งแกร่ง ความเปลี่ยนแปรของชุดวาทกรรมความรู้จึงเป็นไปเพื่อความไม่แปรเปลี่ยนของแกนกลางและชุดคุณค่าของความเป็นชาติไทย ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 ทำให้เราได้เห็นถึงการจัดวางสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่เพิ่งรื้อฟื้นคืนกลับมาด้วยการสร้างความผูกโยงสัมพันธ์แนบชิดกับชีวิตและประชาชนในสังคม และมาขับเน้นอย่างถึงที่สุดในการวางสถานะให้สถาบันแกนกลางของชาติมาเป็นโล่ห์หรือเกราะคุ้มกันภัยคอมมิวนิสต์ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 แต่เมื่อภัยคอมมิวนิสต์ได้คลี่คลาย การจัดวางสถานะของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถูกจัดเก็บผ่านชุดความรู้ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ที่ค่อย ๆ ทำการหลอมรวมสามสถาบันแกนกลางนี้ให้เข้าไปอยู่ในสถาบันพระมหากษัตริย์ในสถานะของตัวบุคคลคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่มาปรากฏเห็นเด่นชัดมากที่สุดในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2540-2560 ผ่านจินตกรรมเศรษฐกิจพอเพียงและการใช้ชุดความรู้ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในการธำรงรักษาไว้ซึ่งแกนกลางของความเป็นชาติไทยผ่านแรงปะทะที่สำคัญคือ การขยายตัวของสำนึกแบบเสรีประชาธิปไตย และในที่สุดสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ก็ถูกเผยตัวร่วมกับสถานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในการยื้อยุดฉุดรั้งให้คนในชุมชนชาติไทยมีจินตกรรมชาติไทยร่วมกันอย่าง “ปกติสุข” ดังเดิม

แม้แบบเรียนสังคมศึกษาทำหน้าที่สำคัญในการเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจให้กับรัฐในการกำหนดความรู้ผ่านชุดวาทกรรมความรู้ แต่การ “ปฏิบัติการของวาทกรรม” (discursive practice) จากตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษานั้น ทำให้เกิดการแตกอนุภาคของอำนาจนั้นให้ฟุ้งกระจายและแผ่ซ่านไปในอัตบุคคลและทั้งองคาพยพในสังคมไปดังเส้นเลือดฝอย (capillary power) จนก่อเกิดเป็น Biopower ผ่านการทำงานของชุดวาทกรรมความรู้นั้น ทั้งนี้ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชุดความรู้จะสร้างอัตบุคคลให้ขึ้นตรงต่ออำนาจรัฐผ่านอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) จนเกิดกลายเป็น Governmentality ในตัวบุคคลนั้น ชุดวาทกรรมความรู้ทั้งหมดจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงมอบความรู้ไปจนถึงมิได้ทำหน้าที่เพียงประกอบสร้างจินตกรรมของชาติไทยเพื่อกล่อมเกลาพลเมืองไทยเพียงเท่านั้น แต่ด้วยจินตกรรมชาติไทยที่เกิดจากชุดวาทกรรมความรู้หนึ่ง ๆ นั้น ที่เป็นตัวขับความเป็นสภาวะอัตบุคคลที่ต้องปฏิบัติตามหรือมีมโนสำนึกบางอย่างร่วมกันกับรัฐ ซึ่งทั้งหมดอยู่ได้ด้วยกลไกการทำงานของระบบ Panopticism ผ่านสถาปัตยกรรมอำนาจอย่างโรงเรียน ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูกับนักเรียน โดยมีแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นสื่อกลาง การที่ปฏิบัติการทางวาทกรรมเข้าไปแทรกซึมทำงานอยู่ในระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดจิตใจหรือมโนสำนึกของอัตบุคคลได้นั้น คือ

การปรากฏขึ้นของการแตกตัวของอำนาจจากรัฐไปสู่อำนาจในแบบเรียนสังคมศึกษา และอำนาจในแบบเรียนสังคมศึกษาที่แฝงไปด้วยอำนาจเชิงวินัยก็จะเข้าไปจัดการตัวตนของแต่ละอัตบุคคลที่ทำให้เกิดการสถาปนา “ตัวตนคนไทย” (a THAI Subject) ขึ้นมา อำนาจในแบบเรียนสังคมศึกษานั้นจึงแตกตัวลงไปสู่แต่ละอัตบุคคลที่จะกลายเป็นผู้ที่มีมโนสำนึกว่า “ตนคือใคร?” ซึ่งชุดวาทกรรมความรู้จินตกรรมชาติไทยจากแบบเรียนสังคมศึกษานั้นได้เข้าไปตอบโจทย์ว่าตนคือคนไทย ตัวแบบเรียนสังคมศึกษาจึงได้ทำให้อัตบุคคลเป็นวัตถุของการศึกษา (objectivizing of the productive subject) กล่าวคือ ตัวตนของมนุษย์ผู้นั้นคือ “คนไทย” ในฐานะอัตบุคคลจากชุดวาทกรรมความรู้เรื่องจินตกรรมชาติไทย การเป็นคนไทยต้องเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับการตอบสนองสภาวะความเป็นจริงของสังคมในเวลานั้นที่ปรากฏผ่านตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการขึ้นตรงต่อรัฐที่ชัดเจน และตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษานี่เองที่จะทำหน้าที่สำคัญในการ “ฝึกฝนการเป็นตัวตนคนไทยที่ถูกต้อง” (correct training) ผ่าน 3 วิธีการที่สำคัญ ได้แก่ ประการแรกคือ การสังเกตการณ์อย่างมีลำดับชั้น (hierarchical observation) ที่ทำให้อำนาจเชิงวินัยของความรู้จากตัวบทในแบบเรียนเข้าไปสอดส่องสังเกตการณ์มโนสำนึกของอัตบุคคลนั้น อำนาจดังกล่าวเกิดการควบคุมความคิดจิตใจของการเป็นคนไทยที่ต้องอยู่ในลู่ในทางที่รัฐสร้างขึ้นผ่านจินตกรรมชาติไทย ประการที่สองคือ แบบเรียนสังคมศึกษาได้ใช้ชุดวาทกรรมความรู้จินตกรรมชาติไทยนั้นเข้ามาสร้าง “บรรทัดฐานตัดสิน” (normalizing judgement) ที่จะสร้างระบบชุดคุณค่าเพื่อตัดสินความถูก - ผิด รวมไปถึงการมีรางวัลหรือบทลงโทษที่เกิดจากมโนสำนึกของแต่ละอัตบุคคลนั้นได้ บรรทัดฐานตัดสินจึงทำหน้าที่ในการนับรวมและกีดกันหรือแบ่งแยก เพื่อขับเน้นการนับรวมอัตบุคคลที่มี Governmentality ดังที่รัฐปรารถนาได้ จนนำไปสู่ “การตรวจสอบ” (the examination) ตนเองและผู้อื่นในสังคม บทบาทของการเป็นผู้ตรวจสอบของคนไทยนี่เอง ที่ทำให้เกิดกระบวนการทำให้เป็น “องค์ประธาน” (subjectivation) ของอัตบุคคลนั้น นั่นคือ ตัวตนมนุษย์ผู้นั้นเกิดการรับรู้และยอมรับว่าตนเป็นคนไทยที่สามารถตรวจสอบตนเองหรือผู้อื่นว่ามีความเป็นคนไทยหรือไม่ ดังนั้นอำนาจวินัยนี้จึงทำงานแบบซ่อนเร้นได้ เพราะแต่ละอัตบุคคลจะไม่รู้สึกว่าตนเป็นผู้ถูกกระทำจากอำนาจของความรู้ที่กระทำต่อตัวตนของผู้นั้น หรือเป็นเพียงวัตถุของการศึกษาในแบบเรียนสังคมศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังทำให้ตัวตนผู้นั้นได้เป็น “องค์ประธาน” ของการเป็นคนไทยที่มีความเป็นคนไทยที่แท้จริงอันไม่เหมือนชาติใดในโลก เป็นคนที่โชคดีที่สุดในโลกที่ได้อาศัยอยู่ในดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ มีเอกราชและเอกลักษณ์ที่ยาวนานโดดเด่นจนชาวต่างชาติยังต้องยอมรับ ความภาคภูมิใจทั้งหมดคือรางวัลของการเป็นองค์ประธานคนไทยที่ทำให้พร้อมที่จะรัก หวงแหน เทิดทูน แกนกลางและคุณค่าของความเป็นชาติไทยทั้งหมดไว้ยิ่งชีวิต ซึ่งการพลีชีพเพื่อชาติ หรือราชพลี ก็สามารถเกิดขึ้นใน “จินตกรรม” ของอัตบุคคลคนไทยได้อันเนื่องมาจากการเป็นองค์ประธานของตัวตนคนไทยนั่นเอง

Ref. code: 25615624300025FTQ

> . . .พ่อเป็นเสาหลักของบ้านนะครับ บ้านของผมหลังใหญ่นะครับ ใหญ่มาก เราอยู่กันหลายคนผมเกิดมานี่บ้านหลังนี้ก็สวยงามมากแล้ว. . . บรรพบุรุษของพ่อเสียเหงื่อ เสียเลือดเอาชีวิตเข้าแลก กว่าจะได้บ้านหลังนี้ขึ้นมานะครับ จนมาถึงวันนี้ พ่อคนนี้ก็ยังเหนื่อยที่จะดูแลบ้าน และก็ดูแลความสุขของทุก ๆ คนในบ้าน. . . ถ้ามีใครสักคนโกรธใครมาก็ไม่รู้ไม่ได้ดั่งใจเรื่องอะไรมาก็ไม่รู้ แล้วก็พาลมาลงที่พ่อ เกลียดพ่อ ด่าพ่อ คิดจะไล่พ่อออกจากบ้าน ผมจะเดินไปบอกกับคนคนนั้นว่า ถ้าเกลียดพ่อไม่รักพ่อแล้ว จงออกไปจากที่นี่ซะเพราะที่นี่คือบ้านของพ่อ เพราะที่นี่คือแผ่นดินของพ่อ. . . พวกเราสีเดียวกันครับ ศีรษะนี้มอบให้พระเจ้าแผ่นดิน (juta1002, 2010)

คำกล่าวข้างต้นเป็นคำกล่าวของ พงษ์พัฒน์ วชิรบรรจง ในงานรับรางวัลนาฏราชเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 ในตัวบทของคำกล่าวทั้งหมดที่ยกมานี้ สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของ Biopower ที่เกิดจากสถานะองค์ประธานของการเป็นคนไทยอย่างชัดเจนยิ่ง แบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2560 ที่ผ่านมาทั้งหมด ฉายภาพให้เราเห็นถึงปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ยังคงหมุนเวียนและไหลเวียนอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ด้วยการ “ฝึกฝนที่ถูกต้อง” ของแบบเรียนสังคมศึกษา ในการเป็นคนไทย ที่ต้องหวงแหนและธำรงรักษาไว้ซึ่ง “เสาหลัก” อันเป็นแกนกลางของความเป็นชาติไทย ชุดวาทกรรมความรู้ว่าด้วย “พ่อ” “บ้าน” “บ้านสวยงาม” “บรรพบุรุษของพ่อเอาชีวิตเข้าแลก” “พ่อดูแลบ้านและก็ดูแลความสุขของทุกคนในบ้าน” ล้วนฉายภาพตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษาให้ออกมาโลดแล่นในคำกล่าวนี้ทั้งสิ้น จนเกิดเป็นบรรทัดฐานตัดสินที่จำแนกผ่านความรัก และการมี “สีเดียวกัน” ของ “พวกเรา” ที่ใช้ในการตรวจสอบผู้ที่ “ไม่รัก” “เกลียด” “ด่า” ที่สร้างความแปลกแยกและสมควรได้รับบทลงโทษด้วยการ “จงออกไปจากที่นี่ซะ” ด้วย Governmentality ดังกล่าวนี้จึงทำให้ตัวตนอย่าง “ผม” ในคำกล่าว กลายเป็นองค์ประธานตัวตนคนไทยที่เผย Biopower ผ่านการตรวจสอบตนเองและผู้อื่น และสามารถจะภาคภูมิใจกับ “ศรีษะนี้มอบให้พระเจ้าแผ่นดิน” การที่ผู้ฟังถ้อยความดังกล่าวนี้มีอาการน้ำตาไหลปลื้มปริ่ม หรือก่อเสียงปรบมือด้วยความยินดีนั้น ยิ่งช่วยฉายภาพสะท้อนให้เห็นถึงการแผ่ซ่านของ Biopower ที่กระจายตัวแบบ capillary power ที่ทั้งหมดล้วนถูกตั้งระบบยึดโยงไว้ด้วย Panopticism นั่นเอง

ข้อค้นพบประการสำคัญที่สุดจากงานวิทยานิพนธ์นี้ คือการเผยให้เห็นถึงเป้าหมายปลายทางที่แท้จริงของแบบเรียนสังคมศึกษา ที่แน่นอนว่าคือการอาศัยชุดวาทกรรมความรู้ต่าง ๆ มาประกอบสร้างชุมชนจินตกรรมชาติไทย ซึ่งเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจอันเกิดจากทุนนิยมสิ่งพิมพ์ตามกรอบความคิด Imagined Communities ของ Benedict Anderson แต่ด้วยปฏิบัติการของชุดวาทกรรมความรู้ที่เข้าไปทำงานในอัตบุคคล ทำให้อำนาจเกิดการแตกตัวเป็น Biopower ผ่าน Governmentality ที่ได้รับการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) ภายใต้ระบบ Panopticism ของรัฐผ่านอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) จากแบบเรียนสังคมศึกษาที่ถูกหล่อเลี้ยงระบบกลไกการทำงานด้วยสภาวะการ

Ref. code: 25615624300025FTQ

แผ่ซ่านไปทั้งองคาพยพในสังคมแบบเส้นเลือดฝอย (capillary power) ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ทำให้เกิดการสร้างสภาวะองค์ประธาน (subjectivation) ของ “ตัวตนคนไทย” (a THAI Subject) อันเป็นเป้าหมายปลายทางที่แท้จริงของแบบเรียนสังคมศึกษา นั่นคือ การฝึกฝนการเป็นตัวตนคนไทยในฐานะองค์ประธาน ที่เคลื่อนไปตามแรงผลักของการเติบโตของจินตกรรมชาติไทย ตั้งแต่การแรกคลอดจินตกรรมชาติไทยแบบ “ตั้งต้น” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2510 ตามมาด้วยจินตกรรมชาติไทยแบบ “ต่อเติม” จากแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2520-2530 และล่าสุดคือ การก้าวมาสู่จินตกรรมชาติไทยแบบ “ตัดแต่ง” จนเกิดการบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ “ไทยแท้” ที่เป็นการทำให้ชาติไทยต้องมีความเป็นศูนย์กลางอยู่เหนือสรรพสิ่งหรือชาติใดในโลกจากแนวคิดกระบวนการ “ไทยาภิวัตน์” (THAI - IZATION) ซึ่งเป้าหมายปลายทางอันสูงสุดของจินตกรรมชาติไทยนี้สอดรับกับเป้าหมายปลายทางอันสูงสุดของแบบเรียนสังคมศึกษาที่จะทำให้องค์ประธานตัวตนคนไทยนั้นได้ภาคภูมิใจอย่างที่สุดกับตัวตนคนไทยของตนเอง ซึ่งเป็นการกลับมาขับเน้นและตอกย้ำสภาวะองค์ประธานของตัวตนคนไทยนี้ให้สถิตอยู่ชั่วนิจนิรันดร์

> ประเด็นของทศวรรษนี้จึงมิใช่คำถามของยุคต้นสมัยใหม่ว่า “ความเป็นชาติที่แท้จริงอยู่ที่ไหน” อีกต่อไป, แต่กลับเป็นว่า ความเป็นชาติไทยได้รับการปรุงแต่งหรือถูกประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างไร? ยืนยงในความรับรู้ของเช่นนั้นได้อย่างไร? มีอิทธิพลต่อชีวิตของเรา, ร่างกายของเราอย่างไร? (ธงชัย วินิจจะกูล, 2557 ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557, น. (13))

ข้อความข้างต้นเป็นคำนำเสนอของธงชัย วินิจจะกูล ในงานที่ชื่อว่า “ชาติไทย, เมืองไทยและนิธิ เอียวศรีวงศ์ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2538)” ที่ปรากฏในส่วนต้นของหนังสือชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ฉบับตีพิมพ์ปี พ.ศ. 2557 ข้อความดังกล่าวคือ สิ่งที่งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้กำลังเดินไปตามหาคำตอบมาโดยตลอด งานเล่มนี้จึงมิได้พยายามค้นหาว่าความเป็นชาติไทยที่แท้จริงอยู่ที่ใด หากแต่เป็นความพยายามที่จะเสนอให้เห็นว่า ความเป็นชาติไทยหรือจินตกรรมชาติไทยนั้นได้รับการปรุงแต่งหรือถูกประดิษฐ์ขึ้นมาผ่านชุดวาทกรรมความรู้ใดในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา และด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรมนั้นทำให้อำนาจเชิงวินัยผ่านชุดความรู้จินตกรรมชาติไทยนั้นเข้าไปยืนยงในความรับรู้ของคนในชุมชนชาติไทยได้อย่างไร รวมไปจนถึงมีอิทธิพลต่อชีวิตหรือร่างกายของคนในชุมชนชาติไทยอย่างไร

ธงชัยได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของงาน ชาติไทย เมืองไทยในแบบเรียน ของนิธิไว้ว่า การที่นิธิใช้กรอบความคิดแบบ Imagined Communities ของ Benedict Anderson เข้ามาอธิบายทำให้ปัญหาของ Imagined Communities กลายเป็นปัญหาในงานของนิธิด้วยเช่นกัน กล่าวคือ นิธิเน้นพรรณนามโนทัศน์ของความเป็นชาติไทย โดยมิได้อธิบายว่าก่อรูปร่างมาอย่างไร รวมถึงการมิได้ชี้ไปถึงการปะทะขัดแย้งไม่ลงรอยกับมโนทัศน์อื่นที่ดำรงอยู่ก่อนหรือแข่งขันกัน ซึ่งธงชัยเสนอว่า ไม่เคยมีชาตินิยมของทางราชการจากบนสู่ล่างที่ปราศจากแรงปะทะขัดแย้ง (ธงชัย วินิจจะกูล, 2557 ใน นิธิ

เอียวศรีวงศ์, 2557, น. (14)-(16)) เมื่อเป็นเช่นนี้งานการศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์รัฐในแบบเรียนที่ผ่านมาทั้งหมดจึงมักมีปัญหาไปในทิศทางเดียวกันนี้

ปัญหาของการศึกษาเกี่ยวกับชาติหรือแบบเรียนที่ผ่านมาจึงเป็นปัญหาว่าด้วยกรอบการมองเรื่องของ "อำนาจ" โดยทั้งงานของ Benedict Anderson หรือกรอบวิธีคิดต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาอุดมการณ์ของรัฐในแบบเรียนที่ผ่านมานั้นมักมุ่งไปที่การมองอำนาจรัฐในฐานะของอำนาจแบบอธิปัตย์ที่สาดส่องลงมาที่ประชากรพลเมืองภายในรัฐแบบรวมศูนย์และเป็นเส้นตรงจากบนลงล่างเป็นอำนาจทางการที่กระทำจากภายนอกต่อตัวพลเมือง ฐานคิดเช่นนี้นำไปสู่การผลิตคำอธิบายถึงการที่รัฐใช้แบบเรียนในการกล่อมเกลา หล่อหลอม ปั้นรูปพลเมืองขึ้นมาให้เป็นแบบเดียวกันกับที่รัฐต้องการได้อย่างราบรื่น ซึ่งทำให้เกิดคำถามตามมาว่าพลเมืองในรัฐถูกกล่อมเกลาได้ง่ายขนาดนั้นจริงหรือ และอะไรกันแน่ที่ทำให้พลเมืองยอม "ศิโรราบ" ต่ออำนาจรัฐขนาดนั้น ซึ่งนำมาสู่การมองว่าอะไรคือ "ตัวเชื่อมประสาน" ระหว่างอำนาจรัฐกับพลเมืองของรัฐ นั่นแปลว่า รัฐต้องใช้เทคโนโลยีหรือเทคนิคแห่งการปกครองแบบใหม่ ซึ่งผู้ที่กรุยทางการมองอำนาจแบบใหม่ไว้นั้นคือ Michel Foucault จากแนวคิดเรื่อง "Biopower" ซึ่งจะช่วยมาเติมเต็มตอบคำถามดังกล่าวนี้ได้

งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงเป็นความพยายามที่จะชวนชี้ออกไปจากงานการศึกษาก่อนหน้านี้ทั้งหมดที่ยึดอำนาจรัฐเป็นศูนย์กลางนั้น ว่าแท้จริงแล้วรัฐใช้เทคโนโลยีคือ แบบเรียนสังคมศึกษาเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้อำนาจรัฐนั้นแตกตัวไปฝังยังหมู่มวลพลเมือง ทำให้พลเมืองแต่ละคนตกอยู่ในสถานะของการเป็นอัตบุคคล (subject) ต่อรัฐ ผ่านอำนาจเชิงวินัย (disciplinary power) ที่เกิดจากการฝึกฝนที่ถูกต้อง (correct training) จากปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) ในตัวบทแบบเรียนสังคมศึกษา ดังนั้น อำนาจของความรู้ในแบบเรียนสังคมศึกษาจึงเป็นตัวเชื่อมประสานอำนาจรัฐให้เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอำนาจของอัตบุคคล โดยเฉพาะการสถาปนามโนสำนึกแบบ "ตัวตนคนไทย" ลงไปในแต่ละอัตบุคคลที่ในที่สุดจะเกิดการตรวจสอบ (the examination) ทั้งในระดับ "ตนเอง" และ "กันเอง" จนทำให้อำนาจแผ่ซ่านขยายออกไปดังเส้นเลือดฝอย (capillary power) ซึ่งทั้งหมดนี้คือการหล่อเลี้ยงการทำงานของระบบ Panopticism ด้วยตัวของพลเมืองหรือปัจเจกเองหรือกล่าวอีกอย่างคือ เป็นความ "ศิโรราบ" ด้วยตัวของปัจเจกเอง ความเป็นชาติไทยจึงมิได้เกิดขึ้นและสถิตอยู่ได้จากอำนาจรัฐเพียงโดยลำพัง วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงพยายามเสนอให้เห็นว่ารัฐจะไม่สามารถผลิตสร้างรวมถึงหล่อหลอมกล่อมเกลาอุดมการณ์ชาติ อุดมการณ์ความเป็นไทย หรืออุดมการณ์ชาตินิยมให้แก่พลเมืองได้สำเร็จ หรือโดยราบรื่น หากตัวพลเมืองในสังคมนั้นมิได้เกิดการตระหนักรู้และเกิดมโนสำนึกร่วมกันกับรัฐ ดังนั้น การแผ่ซ่านขยายตัวอันเกิดจากวาทกรรมความรู้เรื่องจินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาที่บังคับใช้เรียนแก่พลเมืองทั้งประเทศ จึงทำให้ผู้คนในชุมชนชาติไทยเกิดการตระหนักรู้ถึงหน้าตาของชุมชนจินตกรรมชาติไทยร่วมกัน และการสถาปนา "ตัวตนคนไทย" ให้ก่อรูปและเข้าไปปฏิบัติการให้ซึมซาบเข้าไปภายในมโนสำนึกของอัตบุคคลชุมชน

Ref. code: 25615624300025FTQ

ชาวไทยนี้จึงเป็นตัวการสำคัญของการเชื่อมประสานให้พลเมืองในระดับปัจเจกที่เป็นสถานะอัตบุคคลของรัฐได้ช่วยกันโอบอุ้มค้ำจุน เสริมพลัง พิทักษ์รักษา หวงแหน ภาคภูมิใจ ธำรงไว้ซึ่งอำนาจรัฐนั้นได้ในที่สุด

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500-2560 นั้น แม้จินตกรรมชาติไทยจะหมุนเวียนผันแปรไปตามแรงปะทะที่สะท้อนถึงความไม่ต่อเนื่อง แต่ข้อค้นพบของงานนี้กลับพบว่า ความไม่ต่อเนื่องดังกล่าว เป็นไปเพื่อพิทักษ์รักษาความต่อเนื่องของแกนกลางของความเป็นชาติไทยที่สถาปนาขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 มาโดยตลอด ตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษาจึงยังมีประสิทธิภาพในการซ่อนแฝง “เรื่องเล่า” ให้ยังคงเป็น “กระแสหลัก” ของสังคมไทยได้อยู่ ด้วยเหตุนี้คนทุกยุคที่อาจต่างยุคสมัยต่างช่วงเวลากันจึงสามารถรับรู้แก่นแกนกลางของจินตกรรมความเป็น “ชาติไทย” ร่วมกันได้ ชุดความรู้จินตกรรมชาติไทยจึงได้สลายช่องว่างระหว่างวัยของคนในสังคมไทย รวมถึงเอาเข้าจริงแล้วแบบเรียนสังคมศึกษามิได้มีหน้าที่ในการ “สอนเด็กนักเรียน” เท่านั้น หากแต่เป็นการสอนผู้คนในสังคมทั้งหมด โดยทำให้คนในชุมชนชาวไทยกลายเป็น “เด็ก” ที่ “ไร้ตัวตน” และสถาปนา “ตัวตนคนไทย” ลงไปยังผู้คนในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในวัยใดก็ตาม อย่างน้อยที่สุด “เด็ก” กลุ่มแรกที่ต้องรับรู้สารจากแบบเรียนสังคมศึกษานั้นก็คือ “ครูสังคมศึกษา” ดังนั้น ถึงที่สุดแบบเรียนสังคมศึกษาจึงได้หยิบยื่นชุดความรู้มาให้คนในสังคม เพื่อให้คนในชุมชนชาติไทยเกิดมโนสำนึกของการเป็น “ตัวตนคนไทย” ร่วมกันเพื่อที่จะพิทักษ์รักษาอำนาจรัฐนั้นไว้ด้วย “ตัวของเราเอง” อำนาจเชิงวินัยของชุดความรู้ จินตกรรมชาติไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาจึงเข้าไปจัดการชีวิตและจิตใจของอัตบุคคลนั้น ที่ทำให้แต่ละอัตบุคคลนั้นพร้อมที่จะรวมพลังกันในการลงโทษหรือกำจัดบุคคลที่มิได้อยู่ร่วมในจินตกรรมชาติไทยที่รัฐสร้างขึ้นนั้นออกไป โดยที่รัฐแทบไม่ต้องออกแรงใช้อำนาจทางการปฏิบัติการแต่อย่างใด ทั้งหมดนี้ล้วนพิสูจน์ให้เห็นว่าด้วย “Biopower” และ “Governmentality” ที่มีอยู่ในตัวตนคนไทย (a THAI Subject) ของคนในสังคมชุมชนชาติไทยนี้เองที่จะพร้อมช่วยกันโอบอุ้มให้อำนาจรัฐไทยยังคงอยู่อย่างแข็งแกร่งด้วยตัวของคนในสังคมไทยนี่เอง

วิทยานิพนธ์ จินตกรรม “ชาติไทย” ในแบบเรียนสังคมศึกษาทศวรรษที่ 2500-2560 นี้จึงเป็นความพยายามในการเปิดหรือขยับขยายพรมแดนองค์ความรู้ของการศึกษาอุดมการณ์รัฐในแบบเรียนที่มักใช้แบบเรียนเป็นเพียงประตูสู่การเข้าใจการเมืองและอำนาจรัฐผ่านการหล่อหลอมกล่อมเกลาอุดมการณ์ทางการเมืองหรือชาตินิยมทางการให้แก่พลเมืองของตนในแนวดิ่ง หากแต่งานศึกษานี้มุ่งพยายามชี้ให้เห็นถึงการเติบโตของจินตกรรมชาติไทยที่ไม่เคยหยุดนิ่งเพื่อธำรงรักษาความแข็งแกร่งของแกนกลางของชาติไทยด้วยการแตกตัวของอำนาจรัฐไปสถิตยังแต่ละอัตบุคคล การแผ่ซ่านในแนวราบของอำนาจผ่านชุดวาทกรรมที่ไหลเวียนในสังคมแต่ถูกขึ้นรูปมาให้เห็นผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมจากตัวบทในแบบเรียนสังคมศึกษานั้น ทำให้เราสามารถมองเห็นกลไกอันสำคัญยิ่งในการช่วยพิทักษ์แกนกลางของความเป็นชาติไทยให้ยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงท้าทายที่รายล้อม

ไปจนถึงการตอบโจทย์ถึงเหตุผลของความยินดีในการพลีชีพเพื่อชาติได้แม้ในระบบคิดของตัวตนผู้นั้นจะมีความสมัยใหม่เพียงใดก็ตาม การยื้อยุดฉุดรั้งของจินตกรรมชาติไทยจึงยังคงทำงานอยู่ในมโนสำนึกหรือระเบียบไวยากรณ์ทางความคิดและจิตใจของชีวิต “คนไทย” ทุกคน

ความชาตินิยมในตัว “คนไทย” ทุกคนจะมากหรือน้อยก็มิอาจมีทางปฏิเสธได้ไปจากชีวิต เราจึงทำได้แค่รู้จัก เรียนรู้ และอยู่กับมัน!

Ref. code: 25615624300025FTQ

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

กรกิต ชุ่มกรานต์. (2557). ลาวในแบบเรียนของไทย ใน สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ), *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย* (น. 126-162). กรุงเทพฯ: มติชน.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2508ก). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ. 1-2-3) พุทธศักราช 2503*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2508ข). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. 4-5-6) พุทธศักราช 2503* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2518*). หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2520ก). *หลักสูตร ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษา*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2520ข). *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2525). *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2533ก). *หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2533* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2533ข). *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2533* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2507). *แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2512). *แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 9). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2520*). หนังสือคู่มือหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520 วิชาหน้าที่พลเมือง.* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2521ก). *หนังสือประกอบการเรียน หมวดวิชาสังคมศึกษา หน้าที่พลเมือง สำหรับวิชารายวิชา ส 431 ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2521ข). *หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. (ม. 1) เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2521ค). *หนังสืออ่านเพิ่มเติม หมวดวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ชุด วิชาหน้าที่พลเมือง-ศีลธรรม เล่ม 1 ตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2521.* กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2521ง). *หนังสืออ่านเพิ่มเติม หมวดวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ชุด วิชาหน้าที่พลเมือง-ศีลธรรม เล่ม 5 ตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520.* กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2525*). หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา โลกของเรา เล่ม 2 ส 306 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม. 3)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2532). *หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ส 203 ส 204 เพื่อนบ้านของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม. 2)* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2535). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 203 ทวีปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2541). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551*). หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ประวัติศาสตร์ไทย ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2552). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ,* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

Ref. code: 25615624300025FTQ

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553ก). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553ข). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภูมิศาสตร์ ขั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553ค). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน เศรษฐศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553ง). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานประวัติศาสตร์ เล่ม 1 ประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553จ). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2555). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2557). *แนวทางการจัดการเรียนรู้ รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง.* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. *(ม.ป.ป.). ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-ม.6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544.* กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, และ ดำรง ธรรมารักษ์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กระมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี, วิชัย ภู่โยธิน, และ สุคนธ์ สินธพานนท์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กระมล ทองธรรมชาติ, วิทย์ วิศทเวทย์, สวาท เสนาณรงค์, สืบแสง พรหมบุญ, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, และ ณรงค์ พ่วงพิศ. (ม.ป.ป.). *หนังสือสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม. 3) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กระมล ทองธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ดำรง ธรรมารักษ์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน สังคมศึกษา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 (ม. 4) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กระมล ทองธรรมชาติ, สวาท เสนาณรงค์, วิจิตร สินศิริ, และ แปลก สนธิรักษ์. (2524). *แบบเรียนสังคมศึกษา ส 102 มัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม. 1) ตรงตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, ณรงค์ พ่วงพิศ, และ พุทธชาติ บ. ผลาพงศ์. (2529). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 305 - ส 306 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม. 3) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

Ref. code: 25615624300025FTQ

กระมล ทองธรรมชาติ, สืบแสง พรหมบุญ, สวาท เสนาณรงค์, และ วิจิตร สินสิริ. (2529). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 203 - ส 204 เพื่อนบ้านของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม. 2) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

กวี วรกวิน, บุษบา คุณาศิรินทร์, และ วรพิทย์ มีมาก. (2546). *หนังสือสาระการเรียนรู้พื้นฐาน: ภูมิศาสตร์ : เศรษฐศาสตร์ : หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544.* กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

กวี วรกวิน. (2548). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ภูมิศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2562). *เขียนชนบทให้เป็นชาติ : กำหนดมานุษยวิทยาไทยในยุคสงครามเย็น.* กรุงเทพฯ: มติชน.

เกษม เพ็ญภินันท์. (2562). ว่าด้วยโลกราษฎร์นิยม. ใน จันจิรา สมบัติพูนศิริ และ ประจักษ์ ก้องกีรติ (บรรณาธิการ), *ระหว่างปริศนาและศรัทธา : ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กับการเมืองมนุษย์ในศตวรรษที่ 21*. (น. 5-25). กรุงเทพฯ: ศยาม.

เกษียร เตชะพีระ. (2562). 4 ด่านวาทกรรมสิทธิมนุษยชนไทย. ใน จันจิรา สมบัติพูนศิริ และ ประจักษ์ ก้องกีรติ (บรรณาธิการ), *ระหว่างปริศนาและศรัทธา : ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กับการเมืองมนุษย์ในศตวรรษที่ 21*. (น. 249-280). กรุงเทพฯ: ศยาม.

ขวัญนภา สุขนคร, และ กุสุมาวดี ชัยชูโชติ. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน เศรษฐศาสตร์ ม. 4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

คณะอนุกรรมการการพัฒนาคุณภาพวิชาการ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *ผังมโนทัศน์ และ สาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ,.

จรัส พยัคฆราชศักดิ์, สมพร อ่อนน้อม, และ ประจวบ ตรีภักดิ์. *(2553). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา 2 ม.4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

จรินทร์ เทศวานิช, สุชาดา ตั้งทางธรรม, และ สุมณทิพย์ บุญสมบัติ. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน เศรษฐศาสตร์ ม.4-ม.6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

จรูญ สุภาพ, สมบูรณ์ สุขสำราญ, และ ภัทร์ เจริญลาภ. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 402 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, ไพฑูรย์ พงศะบุตร, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สุพัตรา สุภาพ. (2521). *แบบเรียนสังคมศึกษา ส 102 ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม. 1) เรียบเรียงตามหลักสูตรหมวดวิชาสังคมศึกษา พ.ศ. 2521*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ. (2521). *แบบเรียนสังคมศึกษา ส.431 หน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เรียบเรียงตามหลักสูตรและประมวลการสอน พ.ศ. 2520* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จรูญ สุภาพ, สมพงศ์ เกษมสิน, สุพัตรา สุภาพ, ชำนาญ นิศารัตน์, และ สมโชค เจริญลาภ. (2521). *แบบเรียนสังคมศึกษา หน้าที่พลเมือง และ ศีลธรรม เล่ม 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เรียบเรียงตามหลักสูตรหมวดวิชาสังคม พ.ศ. 2520* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, และ สุพัตรา สุภาพ. (2522). *แบบเรียนสังคมศึกษา ส 534 หน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เรียบเรียงตามหลักสูตรและประมวลการสอน พ.ศ. 2520* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จีระ หงส์ลดารมภ์, ประยูร เชี่ยววัฒนา, อภิญญา รัตนมงคลมาศ, ธารทอง ทองสวัสดิ์, และ ณรงค์ รัตนะ. (2537). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ชบา จิตต์ประทุม. (2557). มาเลเซียในแบบเรียนของไทย. ใน สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ), *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย* (น. 224-248). กรุงเทพฯ: มติชน

ชมพูนุท นาคีรักษ์, วงเดือน นาราสัจจ์, และ มิตรชัย กุลแสงเจริญ. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ เล่ม 1 ประวัติศาสตร์ไทย: เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ ประเด็นวิภาค บุคคลสำคัญ และภูมิปัญญาไทย ชั้นมัธยมศึกษา 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, กาญจนี ละอองศรี, สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์, สุวิมล รุ่งเจริญ, สุพจน์ แจ้งเร็ว, นพพร ประชากุล, และ ทรงยศ แววหงส์. (2532). *หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส 605 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (ม.6) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ชูวงศ์ ฉายะบุตร, และ มุ่งหมาย ซื่อตรง. (2548). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ช่วงชั้นที่ 4 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2549). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: วิภาษา.

ณรงค์ พ่วงพิศ, น้ำเงิน บุญเปี่ยม, และ เสาวณีย์ เจริญวงศ์. (2536). *หนังสือเรียน สังคมศึกษา ส 606 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (ม .6) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).* กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ณรงค์ พ่วงพิศ, วุฒิชัย มูลศิลป์, ชาคริต ชุ่มวัฒนะ, สัญชัย สุวังบุตร, และ อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์. (2546). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ม.4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ณัฐวัฒน์ วิเศษสุวรรณ. (2552). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6*. กรุงเทพฯ: แม็ค.

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2555). *ประวัติศาสตร์เวียดนามในแบบเรียนชั้นประถม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์, จารุมา อัชกุล, และ สมเกียรติ โอสถสภา. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียนรายวิชา ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (ม.5) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2561). *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม : ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: Illumination Editions.

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, และ ประทุม กุมาร. (2547). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ม. 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ช่วงชั้นที่ 4 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราข 2544*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

Ref. code: 25615624300025FTQ

ฐิติมดี อาพัทธนานนท์. (2561). แบบเรียนกับความเป็นพหุวัฒนธรรม ใน *โรงเรียนหลากวัฒนธรรม : นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐไทยในสังคมพหุวัฒนธรรม* (น. 112 - 139). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2556). *กำเนิดสยามจากแผนที่ ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ (Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation)* (พวงทอง ภวัครพันธุ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2557). ชาติไทย, เมืองไทย และนิธิ เอียวศรีวงศ์. *ใน ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. (น. (8)-(31)). กรุงเทพฯ: มติชน.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2559*). โฉมหน้าราชาชาตินิยม : ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย.* นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2552). *ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: สมมติ.

ธวัช ทันโตภาส, พิษณุ เพชรพัชรกุล, และ พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 1-2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 3-4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, กุสุมาวดี ชัยชูโชติ, และ จุลพงษ์ อุดมพรพิบูล. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 5-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, บุญรัตน์ รอดตา, ประจวบ ตรีภักดิ์, และ นฤชภรณ์ กมลนฤเมธ. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 1-2 ม.4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ธวัช ทันโตภาส, สมพร อ่อนน้อม, พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ, บุญรัตน์ รอดตา, ประจวบ ตรีภักดิ์, และ นฤชภรณ์ กมลนฤเมธ. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง 3-4 ม.4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2517). *ลัทธิและวิธีการของคอมมิวนิสต์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพ: กระทรวงกลาโหม.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2520). *ครูกับทางอยู่รอดของสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2520). *พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

ธิติมดี อาพัทธนานนท์. (2561). แบบเรียนกับความเป็นพหุวัฒนธรรม ใน *“โรงเรียนหลากวัฒนธรรม”: นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐไทยในสังคมพหุวัฒนธรรม*. (น. 112-139). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิบดี บัวคำศรี. (2557). กัมพูชาในแบบเรียนของไทย. ใน สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ), *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. (น. 163-223). กรุงเทพฯ: มติชน.

นิตยาภรณ์ พรมปัญญา, และ มาโนช พรหมปัญโญ. (2557). พม่าในแบบเรียนของไทย. ใน สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ), *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย* (น. 82-125). กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มติชน.

เนาวรัตน์ พลายน้อย, ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, ศุภวัลย์ พลายน้อย, และ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2542). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

บุษบา คุณาศิรินทร์. (2547). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน เศรษฐศาสตร์ ม.2 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรการศึกษานพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

บุษบา คุณาศิรินทร์. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน เศรษฐศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

ป.อ. ปยุตฺโต. (2541). *การพัฒนาที่ยั่งยืน.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ปธาน สุวรรณมงคล. (2532). *ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทย เอกสารการสอนชุดวิชา ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา หน่วยที่ 8 –15*. นนทบุรี: โรงพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). มายาคติและการเมืองของนิทานสอนใจว่าด้วยความโง่ จน เจ็บของผู้เลือกตั้งชนบท ใน *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน : รวมบทความว่าด้วยประชาธิปไตย ความรุนแรง และความยุติธรรม* (น. 65-94). นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ประเทือง ธนิยผล, และ วีรนุช สสรารัตนกุล. (2546). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ช่วงชั้นที่ 4 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: ประสานมิตร.

ประสาท หลักศิลา. (2505). *แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ธนบุรี: สำนักพิมพ์สื่อการค้า.

ประเสริฐ วิทยารัฐ, ประสาท หลักศิลา, สุนทร ณ รังษี, กร่าง ไพรวรรณ, และ ดรุณี แก้วม่วง. (2528). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 203 - ส 204 เพื่อนบ้านของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี. (2535). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 204 ประเทศของเรา 3 สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี. (2537). *หนังสือเรียนสมบูรณ์แบบ ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ภาคเรียนที่ 2 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

Ref. code: 25615624300025FTQ

ประเสริฐ วิทยารัฐ, พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, เตือนใจ เกตุษา, และ สุนทร ณ รังษี. (2538). *หนังสือเรียนสมบูรณ์แบบ ส 203 ทวีปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ผ่องศรี จั่นห้าว, รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์, ปาริชาติ สุขุม, และ นัยนา เกิดวิชัย. (2546). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ผ่องศรี จั่นห้าว, และ พิศมัย จารุจิตติพงษ์, และ สาวิตรี เจริญพงศ์, และ ปรีชา ช้างขวัญยืน, และ รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์, และ สาวิตรี พิสณุพงศ์, . . . มลิวัลย์ คงเจริญ. (2546). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ช่วงชั้นที่ 3 (มัธยมศึกษาปีที่ 1-3) ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ผ่องศรี จั่นห้าว, วราคม ทีสุกะ, ธิดา สาระยา, ศรีวงศ์ สุมิตร, รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์, และ สุรศักดิ์ ศิริไพบูลย์สินธุ์. (2547). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ผ่องศรี จั่นห้าว, สุรศักดิ์ ศิริไพบูลย์สินธ์, รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์, มลิวัลย์ แตงแก้วฟ้า, วราคม ทีสุกะ, สาวิตรี เจริญพงศ์, และ รัตนา สายคณิต. (2548). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2553ก). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: แม็ค.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2553ข). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: แม็ค.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2555). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: แม็ค.

Ref. code: 25615624300025FTQ

ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม ชุดเพิ่มศักยภาพ หน้าที่พลเมือง 1-2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม ชุดเพิ่มศักยภาพ หน้าที่พลเมือง 3-4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ไพฑูรย์ ใจเที่ยงธรรม, เกยูร ปิยะพงษ์กุล, มาลินี เพิ่มพูล, และ ไตรรัตน์ เอี่ยมพันธ์. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม ชุดเพิ่มศักยภาพ หน้าที่พลเมือง 5-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

ไพฑูรย์ พงศะบุตร, จรูญ สุภาพ, วิลาสวงศ์ พงศะบุตร, สุพัตรา สุภาพ, และ ชำนาญ นิศารัตน์. (2531). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 203 - ส 204 เพื่อนบ้านของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม. 2) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ไพฑูรย์ พงศะบุตร, จรูญ สุภาพ, สมพงษ์ เกษมสิน, วิลาสวงศ์ พงศะบุตร, สุพัตรา สุภาพ, และ ชำนาญ นิศารัตน์. (2525). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 203 - ส 204 เพื่อนบ้านของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม. 2) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ไพฑูรย์ มีกุศล, สุเทพ จิตรชื่น, บุญรัตน์ รอดตา, และ มนัสวี ณัฏฐาพิสุทธิ์. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาประวัติศาสตร์ ม.4-6 เล่ม 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2561). พงศาวดารอาเซียน ในแบบเรียนประวัติศาสตร์มัธยมไทย. ใน *ประวัติศาสตร์สำเหนียก* (น. 74-153). กรุงเทพฯ: มติชน.

วรพิทย์ มีมาก. (2547). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.2 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544* กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ.

วิชุดา จินดา, ลักขณา นิยม, และ สุรภา เพิ่มพูล. (ม.ป.ป.). *หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม ชุดเพิ่มศักยภาพ หน้าที่พลเมือง 3-4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

วิทยา สุจริตธนารักษ์, ผ่องศรี จั่นห้าว, สุรศักดิ์ ศิริไพบูลย์สินธ์, สุรางค์ศรี ตันเสียงสม, ประพจน์ อัศววิรุฬหการ, ธิดา สาระยา, . . . สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2541). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 203 ทวีปของเรา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

วินัย ผลเจริญ. (2561). ชาตินิยมของรัฐราชการไทย: ศึกษาจากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ระดับประถมศึกษา โดยใช้แนวทางสัญวิทยาและการวิเคราะห์วาทกรรม. ใน *รวมบทความรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์.* (น. 141-167). มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.

วินัย วีระวัฒนานนท์, อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ, วิโรจน์ เอี่ยมเจริญ, มนตรี พิมพ์ใจ, และ คชรัตน์ ภูฆัง. (2552) *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภูมิศาสตร์ ม.4-ม.6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. (2528). *ประวัติศาสตร์ และสังคมการเมืองไทย หน่วย 8-15*. กรุงเทพฯ: อักษรไทย.

วุฒิชัย มูลศิลป์, และ รุจยา อาภากร, ม.ร.ว. (2526). *หนังสือเรียน สังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

สมมต สมบูรณ์, จันทมาศ บัวจันทร์, และ ชะอ้อน ศรีทอง. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภูมิศาสตร์ ม. 4-6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2556). Mass Monarchy. ใน *ย้ำยุค รุกสมัย : เฉลิมฉลอง 40 ปี 14 ตุลา* (น. 107-118). กรุงเทพฯ: Fong tong Enterprise.

สมหวัง ชัยตามล, พรรณี ศุมานนท์, และ กนกพร กระบวนศรี. (2548). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุขุม นวลสกุล, และ ปรีชา สุวรรณทัต. (2534). *หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา รายวิชา ส 402 สังคมศึกษา วิชาบังคับแกน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).* กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.

สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ. (2557). *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย.* กรุงเทพฯ: มติชน.

สุพัตรา ธรรมประดิษฐ์, และ ลมูลเพชร มะณี. *(ม.ป.ป.). หนังสือเรียน รายวิชาเพิ่มเติม ชุดเพิ่มศักยภาพ หน้าที่พลเมือง 1-2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

สุภางค์ จันทวานิช. (2555). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสทื้อน ศุภโศภณ, และ เสน่ห์ ศรีมงคล. (2512). *หน้าที่พลเมือง และ ศีลธรรม สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ทุกแผนก) ตรงตามหลักสูตรและประมวลการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ และโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ม.ป.ท..

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2552). *คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์: จากวาทกรรมของอัตบุคคลถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บทความวารสาร

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. (2559). บันไดแห่งความรัก เธอลิขิตชีวิตบนหลุมศพสมบูรณาญาสิทธิราชย์. *อ่าน*, 106 - 135.

ฐิติมดี อาพัธนานนท์. (2556). เนื้อหาความเป็นพหุวัฒนธรรมในแบบเรียนไทย. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 9*(1), 107-130.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2552). อ่าน Imagined Communities ของ Benedict Anderson หรือ IC ของครูเบ็น. *อ่าน, 1*(2), 15-28.

นุชจรี ใจเก่ง. (2551). ระลึกชาติในแบบเรียนภาษาไทย. *อ่าน, 2*(1), 21-54.

ปัณณพร เทพพานิช. (2559). จงรักนวลสงวนกาย : อำนาจรัฐไทยในแบบเรียนสุขศึกษา. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม ฉบับที่ 35 ฉบับพิเศษ*, 127-140.

ปารณีย์ ชะหงส์รัมย์, ธวัช ทันโตภาส, กนกวรรณ มโนรมย์, และ ศรันย์ สุดใจ. (2556). การผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ “ปิตาธิปไตย” ในหนังสือเรียนภาคการศึกษภาคบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ, *วารสารศรีวนาลัยวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 3*(5), 11-27.

มาดี ลิ่มสกุล. (2553). การวิเคราะห์ประเด็นเพศภาวะในหนังสือแบบเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. *วารสารสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, (2), 145-162.

ลักขณา ปันวิชัย. (2542). อุดมการณ์รัฐของรัฐไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533; ไม่มี ชาติของประชาชนไทยในแบบเรียน. *รัฐศาสตร์สาร, 3*(21), 105-173.

วารุณี โอสถารมย์. (2544). แบบเรียนไทยกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เพื่อนบ้านของเรา” ภาพสะท้อนเจตนคติอุดมการณ์ชาตินิยมไทย. *รัฐศาสตร์สาร, 3*(22), 1-83.

สิทธิชัย สุขคะตะ, และ ณัฐวีณ์ บุนนาค. (2558). การวิเคราะห์วาทกรรมชาตินิยมไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์. *วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา, 1* (4).

สุมน อมรวิวัฒน์. (2517). หนังสือแบบเรียนสังคมศึกษามนตราที่คลายความขลัง. *ปาจารยสาร, 3*(9).

เอกชัย ภูมิระรื่น, และ นันทพร รอดผล. (2560). การสร้างพลเมืองดีในแบบที่รัฐต้องการก่อนการปฏิวัติ พ.ศ.2501. *Veridian E-Journal, 10*(1), 1590-1603.

เอกชัย ภูมิระรื่น. (2558). สถานะ และความสำเร็จของวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในการสร้างพลเมือง หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516. *Veridian E-Journal, 2*(8), 2776- 2792.

วิทยานิพนธ์

กัปค์ฤทัย ปุงคานนท์. (2552). *การปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตย ศึกษาผ่านหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะเศรษฐศาสตร์, ภาควิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง.

จำเลียง วงษ์ยี่. (2542). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของตัวละครเด็กในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษาและระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาการสอนภาษาไทย.

ฉลองโชค ประดิษฐ์สาร. (2539). *นโยบาย, หลักสูตรการศึกษา และการอบรมกล่อมเกลาทางการเมือง: ศึกษากรณีระดับมัธยมศึกษา พ.ศ.2520-2537* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์, ภาควิชาการปกครอง.

ชุลีพร พงษ์สมบูรณ์. (2532). *พัฒนาการหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชามัธยมศึกษา.

นงลักษณ์ สินสืบผล. (2521). *การวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินผลแบบเรียนภาษาไทย สำหรับนักเรียนชาวเขา.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, แผนกวิชาประถมศึกษา.

นฤมล นิ่มนวล. (2559). *การเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, สาขาการปกครอง.

น้ำอ้อย อุมะวิชนี. (2521). *ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, แผนกวิชามัธยมศึกษา.

ปรีชา ธรรมวินทร. (2532). *การกล่อมเกลาทางการเมืองโดยผ่านหนังสือเรียน : วิเคราะห์หนังสือเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, สาขาการปกครอง.

ปวีณา วังมี. (2543). *รัฐไทยกับการกล่อมเกลาทางการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475-2487.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาประวัติศาสตร์.

ปิยะวดี คงกำเนิด. (2525). *การวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาในหลักสูตรแบบเรียนและหนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรพุทธศักราช 2521.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา.

เปรมโรจน์ บางอ้อ. (2556). *แนวคิด "ชาตินิยม" ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ ระดับชั้นประถมศึกษาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะสังคมศาสตร์, ภาควิชาประวัติศาสตร์.

พรรณผกา กุศลสถาพร. (2535). *การวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยะธรรมในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชาบริหารการศึกษา.

พรหมพร สนิทขวัญ. (2535). *การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับสันติภาพที่ปรากฏ ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชามัธยมศึกษา.

Ref. code: 25615624300025FTQ

มาดี ลิ่มสกุล. (2552). *การวิเคราะห์แนวคิดเพศภาวะในหนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์, สาขาวิชาการบริหารสังคม.

เรียบร้อย ปรีกไธสง. (2527). *การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชาบริหารการศึกษา.

โรจน์ จินตมาศ. (2531). *แนวความคิดของผู้นำไทย "ชาติ" กับการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ของไทย.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาประวัติศาสตร์.

วรรณี องค์วิเศษไพบูลย์. (2542). *การวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาในหนังสือเรียนวิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา.

วัชรินทร์ มัสเจริญ. (2533). *แบบเรียนสังคมศึกษากับการกล่อมเกลาทางการเมืองไทย ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ : ศึกษากรณีความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาประวัติศาสตร์.

วารุณี โอสถารมย์. (2524). *การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาประวัติศาสตร์.

ศักดิ์ศรี ปาณะกุล. (2517). *การประเมินแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่ง.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, แผนกวิชามัธยมศึกษา

สมพร พรมดี. (2539). *การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี ในหนังสือเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา.

สรัญญา เอกธรรมสุทธิ์. (2544). *การวิเคราะห์บทบาทหญิงชายในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยในช่วงชั้นที่ 1 และช่วงชั้นที่ 2 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยสหวิทยาการ, สาขาวิชาสตรี เพศสถานะและเพศวิถีศึกษา.

สาวิตรี เจริญกิจ. (2524). *การศึกษาความรู้และความคิดเห็นของผู้ผลิตและผู้ใช้หนังสือ แบบเรียนในการพิจารณาเลือกและใช้ภาพประกอบประเภทต่าง ๆ ในหนังสือแบบเรียน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, คณะศึกษาศาสตร์.

สิริมา ชัยกูล. (2541). *การวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาในหนังสือเรียนภาษาอังกฤษสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา.

สุปราณี พนารัตน์. (2542). *การวิเคราะห์วรรณกรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณสารวิจักษณ์ เล่ม 3 และ เล่ม 4 ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาการสอนภาษาไทย.

สุมินทร์ จุฑางกูร. (2529). *การกล่อมเกลาทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อ ในสมัยรัชกาลที่ 5.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์, ภาควิชาการปกครอง.

อนุจินต์ ลาภธนาภรณ์. (2546). *การกล่อมเกลาทางการเมืองผ่านแบบเรียน : ศึกษาเฉพาะกรณีแบบเรียน ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะรัฐศาสตร์.

เอกชัย ภูมิระรื่น. (2557). *หนังสือเรียนสังคมศึกษา ภาพสะท้อนความต้องการของรัฐ พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2555.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะอักษรศาสตร์, ภาควิชาประวัติศาสตร์.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

มัณฑณา ธราพรสกุลวงศ์. (2560). *กางหนังสือ เปิดตำรา-นักเรียนไทยเรียนเรื่อง 2475 อย่างไร.* สืบค้นจาก https://prachatai.com/journal/2017/04/71256

juta1002. (2010, May 16). *พ่อและบ้านของพ่อ พี่อ๊อฟ พงษ์พัฒน์ 20100516* [Video File]. สืบค้นจาก https://www.youtube.com/watch?v=EYQpGzRVw1E

voicetv. (2558). *แบบเรียนอนาคต ต้องลดวาทกรรม 'คนดี'.* สืบค้นจาก https://www.voicetv.co.th/read/176523

Books

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (revised version)*. London: Verso.

Apple, M. W., & Christian-Smith, L. K. (1991). *The Politics of the textbook*: Routledge.

Benjamin, W. (1973). *Illuminations*. London: Fontana.

Brockliss, L., & Sheldon, N. (2012). *Mass Education and the Limits of State Building, c.1870-1930*: Palgrave Macmillan.

Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (A. Sheridan, Trans.). New York: Vintage.

Foucault, M. (1990). *The History of Sexuality, Volume I: An Introduction* (R. Hurley, Trans.). New York: Vintage.

Foucault, M. (2000a). *Michel Foucault: Power* (R. Hurley, Trans. J. D. Faubion Ed. Vol. 3). New York: The New Press.

Foucault, M. (2000b). *Power: Essentail Works of Foucault, 1954-1984, Volume 3* (J. D. Faubion Ed.). New York: The New Press.

Fuchs, E., & Bock, A. (2018). *The Palgrave Handbook of Textbook Studies.* Palgrave Macmillan.

Hickman, H., & Porfilio, B. J. (2012). Introduction. In H. Hickman & B. J. Porfilio (Eds.), *The New Politics of the Textbook: Critical Analysis in the Core Content Areas* (pp. xix-3): Sense Publishers.

Lugg, C. (2012). Foreward. In H. Hickman & B. Porfilio (Eds.), *The New Politics of the Textbook: Problematizing the Portrayal of Marginalized Groups in Textbooks* (Vol. 1, pp. vii-x): Sense Publishers.

Sleeter, C. E., & Grant, C. A. (1991). Race, Class, Gender, and Disability in Current Textbooks. In M. W. Apple & L. K. Christian-Smith (Eds.), *The Politics of the textbook* (pp. 78-110). Routledge.

Steffes, T. L. (2012). *School, society, and state : a new education to govern modern America, 1890-1940*. Chicago: University of Chicago Press

Weber, M. (1968). *Economy and Society: An Outline of Intermediate Sociology*. London: Allen& Unwin.

Wongyannava, T. (2008). Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional Love. In S. Tanabe (Ed.), *Imagining Communities in Thailand: Ethonographic Approaches* (pp. 21-58). Chiang Mai: Mekong Press.

Ref. code: 25615624300025FTQ

Journal Articles

Allen, M. D., & Wallace, S. L. (2010). Teaching Introduction to American Government/ Politics: What We Learn from the Visual Images in Textbooks. *Journal of Political, 6*, 1-18.

Craig Calhoun. (2016). The Importance of Imagined Communities – and Benedict Anderson. *Annual Review. Debats. Revista de Cultura, Poder i Societat, 1*, 11-16.

Dolšina, M. (2014). The Slovenian Art History Textbook in Comparison to Polish Textbooks: Authorship and Content, Didactic Structure and Publishing Circumstances. *Journal of Education Culture and Society* (1), 285-298.

Hardin, M., Dodd, J. E., & Lauffer, K. (2006). Passing It On: The Reinforcement of Male Hegemony in Sports Journalism Textbooks. *Mass Communication and Society, 9*(4), 429-446.

Sato, M. (2008). Historical Aspects of the Concept of "Compulsory Education": Rethinking the Rhetoric of Debates in Current Reform. *Educational Studies in Japan: International Yearbook*(3), 65-84.

Thoma, M. (2017). Critical analysis of textbooks: knowledge-generating logics and the emerging image of 'global economic contexts'. *Critical Studies in Education, 58*(1), 19-35.

Topdar, S. (2015). Duties of a 'good citizen': colonial secondary school textbook policies in late nineteenth-century India. *South Asian History and Culture, 6*(3), 417-439.

Thesis

Carleton, S. F. P. (2008). *Colonizing minds: public education, the textbook Indian, and the struggle for settler hegemony in British Columbia, 1920-1970.* (Master's thesis), Simon Fraser University, Canada.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายณัทธนัทธ์ เลี่ยวไพโรจน์
วันเดือนปีเกิด	3 กรกฎาคม 2524
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา 2544: ครุศาสตรบัณฑิต สาขามัธยมศึกษา (สังคมศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2550: อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Ref. code: 25615624300025FTQ